

**Journal of
Humanities and Tourism
Research**

Year : 2021
Volume : 11
Issue : 1

ISSN: 2717-7092

**JoHUT
Journal**

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 11

Sayı: 1

2021

Vol.11

No.1

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

DERGİ HAKKINDA

Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) açık erişimli, hakemli, yılda dört kere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayımlanan bilimsel bir dergidir. Karabük Üniversitesi yayını olan dergi 2010 yılından beri yayımlanmaktadır. 2020 yılı 10 cilt itibarıyla eski adı Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Karabük University Journal of Institute of Social Sciences / JOISS) olan derginin adı Journal of Humanities and Tourism Research olarak değiştirilmiştir. JoHUT uluslararası bir dergi olup uluslararası endekslerde taranmaktadır. Beşeri bilimler ve turizm alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan JoHUT, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.

ABOUT THE JOURNAL

The Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) is an open-access, refereed scientific journal published quarterly in March, June, September and December. The Journal, which is a periodical of Karabük University, has been published since 2010. Starting from the 10th volume of 2020, the Journal has changed its name from Karabük University Journal of Institute of Social Sciences (JOISS) to Journal of Humanities and Tourism Research. JoHUT is an international journal and indexed internationally. JoHUT, which aims to distribute research in humanities and tourism for the service of scientists, publishes manuscripts in Turkish and English.

EDITOR

Prof. Dr. Nuray TÜRKER nturker@karabuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSOCIATE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Cenk Murat KOÇOĞLU cmkocoglu@karabuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Önder DENİZ (Uşak University) onder.deniz@hotmail.com.tr

GÜZEL SANATLAR BÖLÜM EDİTÖRÜ / SECTION EDITOR OF FINE ARTS

Dr. Muhammet BİLGEN mbilgen@kastamonu.edu.tr

YAYIN KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Rainer M. CZICHON (Uşak University)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Aydın Adnan Menderes University)

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim University)

Prof. Dr. Ilze IVANOVA (University of Latvia/Latvia)

Prof. Dr. Iveta KOVALCIKOVA (University of Presov/Slovakia)

Prof. Dr. Karl KUNST (Vienna Institute for Archeological Science/Austria)

Prof. Dr. Voon Chin PHUA (Gettysburg College/USA)

Prof. Dr. Dirk WICKE (Goethe University/Germany)

Assoc. Prof. Dr. Eka DEVIDZE (European University/Georgia)

Dr. Maria PRODROMOU (European University/Cyprus)

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Jesse E. SHIRCLIFF

The journal was previously entitled as Karabuk University Journal of the Institute of Social Sciences

Derginin önceki ismi: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Humanities and Tourism Research is indexed in;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, CiteFactor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI

Journal of Humanities and Tourism Research aşağıdaki indekslerde taranmaktadır;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, Cite Factor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Faruk Alaeddinoğlu	Van 100. Yıl University
Prof. Dr. Suat Çabuk	Namık Kemal University
Prof. Dr. Nuray Türker	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Nurettin Ayaz	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Önder Deniz	Uşak University
Assoc. Prof. Dr. Taşkın Deniz	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Oğuz Diker	Çanakkale 18 Mart University
Assoc. Prof. Dr. Yasin Dönmez	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Bekir Eşitti	Çanakkale 18 Mart University
Assoc. Prof. Dr. H. Vehbi İmamoğlu	Sinop University
Assoc. Prof. Dr. Ali Korkmaz	Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Halime G. Kulualp	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Fatih Türkmen	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Aydın Zor	Akdeniz University
Dr. Didem Deniz Anamur	Uşak University
Dr. Muharrem Avcı	Kastamonu University
Dr. Can Biçer	Karabük University
Dr. Muhammet Bilgen	Kastamonu University
Dr. Fahri Dağı	Karabük University
Dr. Hüseyin Elitok	Atatürk University
Dr. Ayşe Kurtlu	Karabük University
Dr. Volkan Sancı	Karabük University
Dr. Emrah Yaşarsoy	Kastamonu University
Mehmet Uçar	Karabük University

Printing Assistants

Mehmet UÇAR - R.A İbrahim YILMAZ

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 11

Sayı: 1

2021

Vol.11

No.1

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

İçindekiler / Contents

-
- Online Seyahat Alışverişini Etkileyen Bileşenler ve Seyahat Satın Alma Niyeti: Safranbolu'daki Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma**
Components Affecting Online Travel Shopping and Travel Shopping Intention: A Research on Hospitality Business in Safranbolu
Cenk Murat KOÇOĞLU, Ayşe CANATAR 1-11
- Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kırsal/Kent Nüfusunun Tespiti**
Administrative Geography of Balıkesir Province and Determination of Rural/Urban Population
Ali ÖZÇAĞLAR, Özgür GÖKMEN 12-32
- Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi**
The Effect of Self-Esteem on Psychological Resistance Levels of Women Working in the Textile Sector
Mehmet UÇAR, Volkan SANCI 35-52
- Medyanın Kültüre Etkisi Üzerine Bir Araştırma**
A Study on the Impact of Media on Culture
Mevlüt Can KOÇAK, Olgun KÜÇÜK 53-65
- Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan İllerin Valilik Logolarının İkonografik ve İkonolojik Analizi**
Governor's Logos of the Provinces in the Eastern Anatolia Region
Tuba BİLİRDÖNMEZ, Burak Erhan TARLAKAZAN 66-88

Evcil Hayvanlarla Seyahat Üzerine Bir Çalışma

A Study on Travel with Pets

Bekir EŞİTTİ, Sedef Ece BATİBEKİ 89-102

Turizm Alanlarındaki Rekreatif Su Kaynaklarının Sürdürülebilirliği ve Sakin Şehir Politikaları: Uzundere (Erzurum) Örneğinde Bir Değerlendirme

Cittaslow Policies and Sustainability of Recreational Water Resources in Tourism Areas: An Evaluation Based on Uzundere (Erzurum)

Mustafa ÖZGERİŞ, Faris KARAHAN 103-117

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

Corporate Social Responsibility due to Covid-19: An Investigation of Firms in Turkey

Ayşegül BABAOĞLU 118-134

Turizm Sektöründe AB Projeleri: Tuyup Örneği

EU Projects in Tourism Sector: TUYUP Project Sample

İrfan MISIRLI, Kurtuluş TUNCER 135-144

Türkiye’de Yargının Stratejik Yönetimi

Strategic Management of the Judiciary in Turkey

Tuğba GÖKMEN 145-161

1916 Yılı Kırgızistan İsyanı (Rus İmparatorluğu’nun Sömürge Politikasına Karşı Kırgız Halkının Millî Kurtuluş Mücadelesi)

Kyrgyzstan Revolt of 1916 (National Struggle of the Kyrgyz Against Colonial Policy of Russian Empire)

Vedat TÜFEKÇİ 162-176

Alternatif Turizm Türlerinin Destinasyonlara Katkısı: Artvin ve Spor Turizmi

Contribution of Alternative Tourism Types to Destinations: Artvin and Sports Tourism

Ceyhun AKYOL, Süleyman AKKAŞOĞLU 177-194

“ÇÂR-TÂK” TAN “ÇARDAK” A Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

From “ÇÂR-TÂK” to “ÇARDAK” A Monograph on the Historical Semantics of the Word

İbrahim CANBULAT 195-225

El Sanatları Ürünlerinin Kırsal Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi: Espiye - Akkaya Köyü Örneği

Evaluation of Handicraft Products in the Scope of Rural Tourism: The Case of Espiye - Akkaya Village

Mutlu KAYA, Nisanur EROL 226-240

Türkiye’de Ekoturizm Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (2000-2020)

Investigation of Postgraduate Thesis on Ecotourism in Turkey (2000-2020)

Hamdi KARAKÖK, Abdurrahman DİNÇ 241-255

Online Seyahat Alışverişini Etkileyen Bileşenler ve Seyahat Satın Alma Niyeti: Safranbolu'daki Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma

Components Affecting Online Travel Shopping and Travel Shopping Intention: A Research on Hospitality Business in Safranbolu

Cenk Murat KOÇOĞLU¹, Ayşe CANATAR²

¹Karabük Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Karabük, Türkiye
²Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, Karabük, Türkiye

ORCID:

C.M.K.: 0000-0002-9888-6051

A.C.: 0000-0002-8435-1371

Corresponding Author:

Cenk Murat KOÇOĞLU

Email:

cenk-murat@hotmail.com

Citation: Koçoğlu, C. M. ve Canatar, A. (2021). Online seyahat alışverişini etkileyen bileşenler ve seyahat satın alma niyeti: Safranbolu'daki konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 1-11.

Submitted: 28.08.2020

Accepted: 09.09.2020

Özet

Turistler gün geçtikçe daha fazla online ortamlarda seyahat satın almaktadırlar. Özellikle online seyahat alışverişini etkileyen bileşenleri ortaya koymak ve bu bileşenlerin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini görmek çok daha önem kazanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacı, online seyahat alışverişini etkileyen bileşenleri ortaya koymak ve bu bileşenlerin, online seyahat satın alma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırma evrenini Safranbolu destinasyonu ve bu destinasyonda otel işletmelerinde konaklayan yerli turistler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 419 yerli turistten veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde açıklayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, online seyahat alışverişini etkileyen bileşenlerin, zaman tasarrufu, kolaylık, finansal avantaj, uyumluluk, ürün çeşitliliği ve algılanan karmaşıklık olarak ortaya çıktığı ve bu bileşenlerden, zaman tasarrufu, kolaylık ve finansal avantajın online seyahat satın alma niyetine pozitif; algılanan karmaşıklığın ise negatif etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Online Seyahat Alışverişi, Online Seyahat Satın Alma Niyeti, Otel İşletmeleri, Safranbolu.

Abstract

Tourists are increasingly purchasing travel online. In particular, it has become even more important to identify the components that affect online travel shopping and to see the effects of these components on purchasing intent. In this context, the aim of the research is to reveal the components that affect online travel shopping and to determine the effect of these components on the intention of purchasing online travel. In the research, a questionnaire technique was used as the data collection method. The population of the research consists of local tourists who were visiting Safranbolu and staying in the hotels. Data were collected from 419 local tourists by a convenience sampling method. The data were analyzed using explanatory factor analysis, correlation, and regression analysis. According to the analysis of the data, the components that affect online travel shopping are determined to be time saving, convenience, financial advantage, compatibility, and product variety and perceived complexity, and from these components, time saving, convenience and financial advantage have a positive effect; the perceived complexity has a negative effect to purchase online travel.

Keywords: Online Travel Shopping, Online Travel Purchase Intention, Hotel Business, Safranbolu.

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile birlikte bireyler istedikleri her yerden alışveriş yapma olanağına sahip olmuşlardır. İnternet, bu nedenle kullanılan etkili bir araçtır. Bilişim teknolojilerindeki yenilikler internet kullanımının her geçen gün artmasına sebep olmaktadır. İnternet kullanımının artması ile bireylerin alışveriş anlayışı önemli ölçüde değişmiştir (Cesur & Tayfun, 2015). Teknolojideki değişimler, turizm sektörünü de etkilemektedir. Turizm hizmetleri, genel satın almanın aksine, satın alınma noktasında incelenme imkanına sahip değildir (Sarı & Kozak, 2005). Kullanılmadan önce, hizmetin sunulacağı yerlerden uzakta satın alınır (Hacıoğlu, 2000). Bu doğrultuda bilgilerin doğruluğu turistik ürünün satın alımında önemli bir basamaktır. Bu açıdan bakıldığında, teknolojideki yenilikler, turizm ve seyahat sektöründe yoğun olarak kullanılmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimle yeniliklerde artmıştır. Rogers (2003), yeniliği "bireyler ya da onu benimseyen diğer birimler tarafından yeni olarak algılanan fikirler, uygulamalar veya nesnelere" şeklinde tanımlamaktadır. Online seyahat alışverişini yaparken önemli bir paya sahip olan yenilik faaliyetleri, zamana ayak uydurmak, turistlerin istek, ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek için önemlidir. Online seyahat alışverişini satın alan bireyler her dönemde yeni ve eşsiz olanı beklemektedir.

Bu çalışmanın amacı, online seyahat alışverişini etkileyen yenilik özelliklerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, Safranbolu destinasyonundaki otel işletmelerinde konaklayan 419 yerli turistten veriler toplanarak, gerekli analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda yerli literatüre yönelik katkılar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın online seyahat satın alma niyeti ile diğer boyutlar arasındaki etkiyi ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde konu ile ilgili çok fazla çalışma olmadığı görülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Online Seyahat Satın Alma Niyeti

İnternet kullanımının hızlı bir şekilde artması ile online alışveriş hız kazanmış ve bireylerin satın alma niyetini etkilemiştir. Online seyahat satın alma niyeti, çevrimiçi ortamda ürün ve hizmeti satın almaya istekli olma durumunu ifade etmektedir (Avcı, 2015). Niyet, kişinin bir davranışı sergilemeye hazır halde bulunmasıdır (Turan, 2008). Çetinöz (2015), e-ticaret kullanma niyetini, tüketicilerle bir online alışveriş ilişkisinde organizasyonların bilişsel bir etki yaratma algısı" olarak tanımlamaktadır. Online satın almaya karar verilirken, tüketiciler bir ürün veya hizmet ile ilgili ihtiyaç hissettiklerinde çevrimiçi ortamda arama yaparlar. Karşılıklarına çıkan alternatifleri değerlendirirler ve kendilerine uygun olan ürün ve hizmeti seçerler, ihtiyaçlarına en uygun olanı satın alırlar (Li & Zhang, 2002).

Online seyahat satın almada teknoloji temelli yenilikler etkilidir. Bu yenilikler, özünde iki teori ile açıklanmaktadır: Rogers'ın Yeniliklerin Yayılması Teorisi ve Davis'in Teknoloji Kabul Modeli (TAM) (1989). Teknoloji Kabul Modeli, bireylerin bilişim teknolojilerini onaylama ve kullanma davranışlarını açıklamaktadır (Menzi vd., 2012). Yeniliklerin Yayılması Teorisi, yeniliğe alışma süreciyle ilgili bilgi sahibi olma ve bilinmeyeniyi azaltmaya yönelik bir teoridir. Rogers' e (2003) göre yeniliklerin kabullenme süreci beş basamaktan oluşmaktadır; göreceli avantajlar, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlenebilirliktir. Bireyler online seyahat satın almaya karar verirken, yeniliklerin nitelikleri hakkında tutum geliştirmektedir. Yenilik ne kadar uzun süre değerlendirilirse, yeniliğe karşı tutum olumlu yönde olacaktır (Moital vd., 2010). Teknoloji temelli yenilikler tüketicilerin tutum, davranış ve niyetlerini etkilemektedir. Online seyahat satın alma niyeti ile ilgili literatür incelendiğinde, demografik özellikler (yaş, cinsiyet,

meslek), kişisel özellikler ve tüketicilerin seyahat modelleri üzerinde araştırmalar yapılmıştır (Shon vd., 2003).

Online seyahat alışverişi boyutları algılanan karmaşıklık, uyumluluk, zaman tasarrufu, kolaylık, ürün çeşitliliği ve finansal avantaj olarak incelenmiştir.

2.2. Algılanan Karmaşıklık

Karmaşıklık, yenilik ögelerinin çokluğu ve anlaşılma güçlüğü durumudur (Rogers, 2003). Her yenilik, ayrı ayrı konsept, pratik ve teknoloji unsurlarından oluşmaktadır (Güneş, 2010). Herhangi bir yenilik kişiler yönünden karmaşık, değerlendirilmesi ve kullanılması zor olarak algılanırsa, kabullenme payı düşecektir (Karasar, 2004; Demirci vd.,2013). Karmaşıklığı düşük zaman tasarrufu, kolaylık, finansal avantaj ve ürün çeşitliliği sunan yeniliklerin kabullenme ve yayılma olasılığı daha yüksektir. Karmaşıklığın uyum ile arasında negatif bir ilişki vardır. Daha basit algılanan yeniliğin kabullenme oranı daha çabuk olur (Rogers, 2002). Teknik özelliklere sahip yenilikler belirli lde bilgi ve uzmanlık gerektirmektedir. Bu nedenle teknik yeniliklerin benimsenmesi için, kullanıcıların bu konularda bilgi ve tecrübe kazanacağı eğitim programları yapılması gerekmektedir (Demir, 2006; Demirci vd., 2013).

2.3. Uyumluluk

Uyumluluk, bir yeniliğin, mevcut değerlerle, deneyimlerle ve potansiyel ihtiyaçlarla örtüşme derecesidir (Rogers, 2003; Güneş, 2010; Kıyıcı, 2019). Uyumluluk oranı çok olan bir yenilik, potansiyel alıcılar için çok daha az belirsizdir. Belirli bir hedef kitleye sunulan fikir, yenilikler sosyokültürel değer ve inançlarla uyumlu ya da uyumsuz olabilir (Rogers, 2002; Karasar, 2004). Uyumsuz bir yeniliğin benimsenmesi genellikle yeni bir değer sisteminin benimsenmesini gerektirir. Uyum seviyesi yüksek olan yeniliklerin, kişiler tarafından kabullenilme oranı daha yüksektir.

2.4. Zaman Tasarrufu

Teknolojinin hız kazandığı bu dönemde bireyler ürünleri, hizmetleri en hızlı ve güvenilir bir şekilde satın almak istemektedir. Günümüzde alışveriş yaparken tkutilen zaman bireyler için önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir (İşler vd., 2014). Online olarak yapılan alışverişlerde, daha fazla ürün çeşitliliğinin olması, zamanın her anında bulunduğu alandan bağımsız olarak alışveriş yapılması tüketicilerin zamandan istifade etmesini sağlar. Bireyler online alışveriş yardımıyla evlerinden ve iş yerlerinden ayrılmadan, istedikleri anda çaba sarf etmeden alışveriş yapabilmektedir (Forsythe vd., 2006). Yapılan araştırmalarda online alışveriş yapan bireylerin geleneksel yöntemle alışveriş yapan bireylerden daha az zaman harcadığı belirtilmiştir (Constantinides, 2004). Bu nedenle online seyahat alışverişini saptayan en önemli faktörlerden birinin zaman tasarrufu olduğu belirtilmiştir (Enginkaya, 2006).

2.5. Kolaylık

Kolaylık; “zamanlama ve mekan açısından tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun malların ve hizmetlerin tedarik ve teslimini yapmada self-servis teknolojileri kullanabilme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır (Yen & Gwinner, 2003).Jen- Hung & Yi- Chun (2010),kolaylığı bedensel ve akli çabalar dahil, zaman ve enerji tasarrufu olarak tanımlamışlardır. Kolaylık, online alışveriş yapan bireylerin birincil nedenidir. Bireyler oturdukları yerden kalkmadan birkaç tuşa basarak alışverişlerini kolayca tamamlamaktadır. Ayrıca, daha fazla ürün seçeneği, satış danışmanı baskısının olmaması, beklememe, zaman ve para tasarrufu, trafik sorunun olmaması gibi faktörler online alışverişin tercih edilmesini sağlamaktadır (Forsythe & Shi, 2003). Online olarak tüm ürün ve hizmetlere 7/24 ulaşılabilmektedir (Avcı, 2015).

2.6. Finansal Avantajlar

Fiyat, her bireyin ürün ve hizmet satın almadan önce araştırdığı önemli bir özelliktir (İşler vd., 2014). Online alışveriş, ürün ve hizmetlerin fiyatları arasında kolayca karşılaştırma yapılabilen bir yerdir. Online ortamda sağlanan kolay erişim imkanı, düşük işlem bedeli ve aracılardan olmaması nedeniyle satılan ürün ve hizmetler daha ucuza sunulmaktadır. Bireylerin satın alma işlemlerini online platformda yapmak istemelerinin en yalın nedeni sunulan ucuz fiyattan tasarruf etmektir (Avcı, 2015). Online alışverişçiler, internet alışverişinde birden fazla seçeneğe yüksek arama maliyeti olmadan, mevcut ürün/ hizmetle ilgili en düşük fiyata ulaşabilmektedir. Bu nedenle, tüketiciler az zaman ve para harcayarak ürün/ hizmetleri istedikleri fiyata alabilmektedir (Brashear vd., 2009).

2.7. Ürün Çeşitliliği

İnternet üzerinde sunulan geniş ürün/hizmet seçeneklerinin varlığı, online alıcıları motive eden önemli davranışlardan biridir. Online siteler, sunmak istedikleri ürün/hizmetlerde belirli bir sınır olmadığı için çok geniş yelpazeye sahiptir (Harn vd., 2006). İnternet sahası bireylere, geleneksel mağazalarda ulaşamayacak kadar çok sayıda ve türde markalar, ürünler/hizmetler arasında alışveriş yapma ve satın alma imkanı vermektedir (Kukar- Kinney vd., 2009). Tüketiciler online ortamda dünyanın her yerinden ürün gruplarına ulaşabilmektedir (Katawetawaraks & Wang, 2011). Tüketiciler, değişik deneyimler istediğinde farklı ürün ve hizmetleri bünyesinde barındırması nedeniyle online alışverişini tercih etmektedir.

2.8. Online Seyahat Alışveriş Bileşenleri ve Online Seyahat Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki

Online seyahat alışverişini geleneksel seyahat alışverişine kıyasla fiyatların uygun olması, alışverişin bireylere rahatlık, kolaylık ve zaman tasarrufu sağlaması, günün her anında alışveriş olanağı ve geniş ürün çeşitliliği sunmaktadır. Online seyahat satın alma sırasında, yeniliklerin kabullenilmesini etkileyen değişken sayısının fazla olması karmaşıklığı artırdığı tespit edilmiştir (Childers, Carr, Peck & Carson 2001; Chen, Gillenson & Sherrel 2002; Vijayarathy 2004). Moital vd. (2010), çalışmasında tam tersine karmaşıklığın online satın alma niyeti üzerinde etkisi bulunmadığını tespit etmiştir. Ampirik araştırmalar, internetin uygunluğunun tüketicilerin online satın alma niyeti üzerindeki etkilerinden biri olduğunu göstermektedir (Wang vd., 2005). Haftanın 7 günü, 24 saat açık olduğu için geleneksel mağazaya kıyasla müşteriler için online alışverişin kolaylık sağladığı tespit edilmiştir (Hofacker, 2001; Wang vd., 2005; Wang, 2011). Liu (2003), online alışverişin zaman tasarrufu, kolaylık, ürün çeşitliliği ve finansal avantajın online alışverişle pozitif olarak ilişkili olduğunu bulmuştur. Online alışveriş müşterilerine genellikle daha iyi bir teklif sunulduğundan, mağazada aldıkları aynı ürünü daha düşük bir fiyata alabilirler. Online alışverişin, müşterilere farklı web sitelerinden fiyat karşılaştırması ve yerel perakende mağazalarından satın almaktan daha düşük fiyatlı ürünleri bulma şansı verdiği tespit edilmiştir (Lim & Dubinsky, 2004). Yine Lim & Dubinsky (2004), çalışmasında online satıcıların online alıcıyı ikna etmek ve elde tutmak için etkili pazarlama programının geliştirebileceği ve ürün çeşitliliğinin olması gerektiğini tespit etmiştir. Bu kapsamda yukarıda bahsedilen literatürden hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

- **H₁:** Algılanan karmaşıklık, online seyahat satın alma niyetini negatif etkilemektedir.
- **H₂:** Uyumluluk, online seyahat satın alma niyetini pozitif etkilemektedir.
- **H₃:** Zaman tasarrufu, online seyahat satın alma niyetini pozitif etkilemektedir.
- **H₄:** Kolaylık, online seyahat satın alma niyetini pozitif etkilemektedir.
- **H₅:** Finansal avantajlar, online seyahat satın alma niyetini pozitif etkilemektedir.
- **H₆:** Ürün çeşitliliği, online seyahat satın alma niyetini pozitif etkilemektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın amacı ve yöntemi, evren ve örnekleme ile araştırma modelinden bahsedilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Safranbolu destinasyonundaki otel işletmelerinde yerli turistlerin online seyahat alışverişini etkileyen yenilik özelliklerinin belirlenmesi üzerine yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

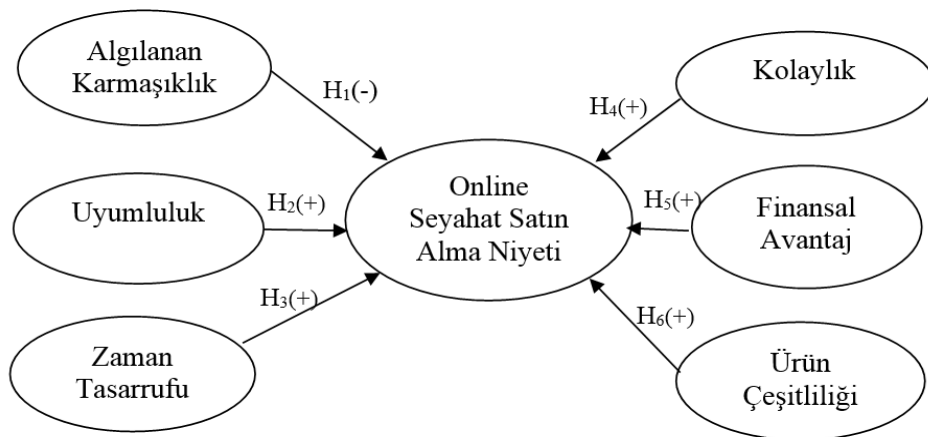
Çalışmada veri toplamada anket tekniğinden faydalanılmıştır. Soru formunun hazırlanmasında, yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan araştırmalardan faydalanılmıştır. Duarte & Amaro (2017) tarafından geliştirilen 6 boyut 13 ifadeden oluşan online seyahat alışverişini ölçeceği ile yerli turistlerin online seyahat satın alma niyetini belirlemek üzere yine Duarte & Amaro'nun (2017) araştırmasından 2 ifade kullanılmıştır. Ölçekteki tüm ifadeler 5'li likert tipi ölçek (5=kesinlikle katılıyorum, 1=kesinlikle katılmıyorum) kullanılmıştır ve iki bölüme ayrılmıştır. Soru formunun birinci bölümünde, katılımcıların online seyahat alışverişine yönelik 15 soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde, katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Safranbolu'da konaklayan turistler oluşturmaktadır. Bu ilçenin araştırma evreni olarak seçilmesinde konuyla ilgili yapılan bu çalışma ile örtüşen bir araştırma bulunmamasıdır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem hacminin belirlenmesinde Sekaran'ın (2000) araştırma evrenindeki bireylerinin sayısının bir milyon ve üzeri olması durumunda 0.95 güvenlilikle 384 örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı görüşü dikkate alınarak, Safranbolu'daki otel işletmelerinde, 2018 Aralık ayında konaklayan 419 turiste anket uygulanmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli çerçevesinde online seyahat alışverişini oluşturan; algılanan karmaşıklık, uyumluluk, zaman tasarrufu, kolaylık, finansal avantaj, ürün çeşitliliği ve yerli turistlerin online seyahat satın alma niyeti üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya ait bulgulara yer verilmektedir.

4.1. Demografik Özellikler

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Turistlerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Eğitim Durumu	n	%
Kadın	222	53,0	İlköğretim	9	2,1
Erkek	197	47,0	Lise	75	17,9
Toplam	419	100	Önlisans	112	26,7
Yaş	n	%	Lisans	205	48,9
18-27 yaş	95	22,7	Lisansüstü	18	4,3
28-37 yaş	139	33,2	Toplam	419	100
38-47 yaş	125	29,8	Gelir	n	%
48-57 yaş	34	8,1	3000 TL ve altı	127	30,3
58 yaş ve üstü	26	6,2	3001-4000 TL	116	27,7
Toplam	419	100	4001-5000 TL	80	19,1
			5001-6000 TL	59	14,1
			6001 TL ve üstü	37	8,8
			Toplam	419	100

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında cinsiyet olarak %53 gibi çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları incelendiğinde çoğunluğun 28-37(%33) yaş arasında oldukları görülmektedir. 58 yaş ve üstü katılımcıların en küçük grubu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde yarısından fazlasının ön lisans ve lisans mezunlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Turistlerin gelir düzeyine bakıldığında çoğunluğun 3000 TL ve altı gelire sahip olduğu görülmektedir.

4.2. Online Seyahat Alışverişi Bileşenleri ve Online Satın Alma Niyetine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Her ölçeğin boyutsal yapılarını, geçerlilik ve güvenilirliklerini saptamak için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırmada öncelikle ölçeklerin güvenilirlik seviyesine bakılmış ve toplam güvenilirliğin „,733” olduğu tespit edilmiştir. Bu değere göre ölçeklerin güvenilir ve geçerli kabul edilebilmesi için gerekli olan 0,70’in üzerinde (Nunnally & Bernstein, 1994:265) olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Online Seyahat Alışverişı ve Online Satın Alma Niyetine İlişkin Faktör Analizi

Online Seyahat Alışverişini Oluşturan Bileşenler	Faktör Yükleri	Varyans %	G. Analizi
Uyumluluk			
İnterneti, seyahat satın almak için kullanmak, alışveriş yapma şeklimle uyumludur.	,963	15,078	,984
İnterneti, seyahat satın almak için kullanmak yaşam tarzımla uyumludur.	,960		
Ürün çeşitliliği			
Online seyahat satın alarak kendime uygun gezi planlayabilirim.	,981	15,131	,983
Online seyahat satın alırken, daha geniş seyahat ürünlerine ulaşılabilir.	,980		
Finansal avantajlar			
Online seyahat satın alarak paradan tasarruf ederim.	,967	14,631	,945
Online seyahat alışverişı normal seyahat satın almaktan daha fazla indirim sağlar.	,961		
Zaman tasarrufu			
Online seyahat satın alarak zamandan tasarruf edebilirim.	,957	14,614	,941
Online seyahat satın almak alışverişimi çabuk tamamlamamı sağlar.	,942		
Algılanan Karmaşıklık			
Online rezervasyon yaptırmanın kolay olmadığını hissediyorum.	,922	17,855	,847
Online satın almak zordur.	,867		
Online satın alma işlemlerinin benim için net olmadığını hissediyorum.	,827		
Kolaylık			
Online seyahat satın almak beni çalışma saatlerine daha az bağımlı hale getirmektedir.	,946	13,992	,683
Seyahat acentesi yerine online seyahat satın almak, yer ve zaman bakımından daha kullanışlıdır.	,927		
Güvenilirlik Analizi: ,733; Toplam Varyans: 91,301; Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Yöntemi: Kaiser Normalleştirme ile Varimax, İterasyon Sayısı: 6 KMO Uygunluk Ölçütü: 0,608, Barlett Küresellik Testi x2: 65545,6p: 0,000			
Online Satın Alma Niyeti			
1.Yakında online seyahat almayı umuyorum.	,941	86,636	,895
2.Seyahatimi online olarak satın alma niyetindeyim.	,940		
KMO Uygunluk Ölçütü: 0,500Barlett Küresellik Testi x2: 378,608p: 0,000			

Kaiser Normalleştirmesine göre, öz değeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınarak yapılan faktör analizinde, online seyahat alışverişı ile ilgili ölçeğin 6 faktörden, online satın alma niyetine ilişkin ölçeğin ise tek bir faktörden oluştuğu belirtilmiştir. Araştırmanın online alışveriş toplam varyansı %91, 301 çıkmış, online satın alma niyetine ilişkin toplam varyans ise %86, 636

Online Seyahat Alışverişini Etkileyen Bileşenler ve Seyahat Satın Alma Niyeti: Safranbolu'daki Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma

çıkmıştır. Bu oranlar %50' den yüksek olduğu için analizin geçerli olduğu kabul görmektedir (Scherer vd., 1988).

Tablo 2'de yer alan bilgiler incelendiğinde, birinci faktör (3 madde) algılanan karmaşıklık, ikinci faktör (2 madde) ürün çeşitliliği, üçüncü faktör (2 madde) uyumluluk, dördüncü faktör (2 madde) finansal avantajlar, beşinci faktör (2 madde) zaman tasarrufu, altıncı faktör (2 madde) kolaylığa yönelik ifadeleri içermektedir. Öte yandan online satın alma niyetinin bir faktörden (2 madde) oluştuğu görülmektedir. Bu faktörlerin güvenilirlik analizi değerleri ,683 ile 984 arasında değişmektedir.

Tablo 3. Online Seyahat Alışverişi ve Online Satın Alma Niyetine İlişkin Boyutların Ortalamaları

Boyutlar	Ortalama	S. Sapma
Zaman tasarrufu	4,24	,81138
Ürün Çeşitliliği	3,88	1,41624
Online Satın Alma Niyeti	3,86	,99817
Kolaylık	3,79	,91355
Uyumluluk	3,75	1,09006
Finansal avantaj	3,56	1,10796
Algılanan Karmaşıklık	1,92	,75094

Tablo 3'te online seyahat alışverişi ve online seyahat satın alma niyetine ilişkin boyutların ortalamalarına yer verilmiştir. Buna göre yerli turistlerin en fazla katıldığı boyutun "zaman tasarrufu" olduğu, bunu, "ürün çeşitliliği" boyutunun takip ettiği görülmektedir. Online seyahat satın alma niyetine ilişkin boyutun ise 3,86 ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Yerli turistlerin hemen katılmadığı boyutun ise algılanan karmaşıklık olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda, yerli turistlerin online seyahat alışverişi noktasında zaman tasarrufu ve ürün çeşitliliği gibi değişkenlerin önemli olduğu ve online ortamda işlemlerin karmaşık olmadığını düşünmektedirler.

4.3. Online Seyahat Alışverişi Bileşenleri ile Online Seyahat Satın Alma Niyeti Arasındaki Regresyon Analizi

Online seyahat alışverişini oluşturan boyutların (algılanan karmaşıklık, ürün çeşitliliği, uyumluluk, finansal avantaj, zaman tasarrufu, kolaylık) online seyahat satın alma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Beta	t	P
Algılanan Karmaşıklık	-,206	-5,478	,000
Uyumluluk	-,006	-,166	,868
Zaman Tasarrufu	,343	8,423	,000
Kolaylık	,327	8,101	,000
Finansal Avantajlar	,117	3,038	,003
Ürün Çeşitliliği	,073	1,897	,059
R=,672; R ² =,452; Düzeltilmiş R ² =,444; F=56,651; p= 0.000			
Bağımlı Değişken: Online Satın Alma Niyeti			

Tablo 4'te online seyahat alışverişini oluşturan boyutların online satın alma niyeti üzerindeki etkisini saptamak üzere yapılan çoklu regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (F=56,651; p=0,000). Modele göre online seyahat alışverişi boyutlarının, online satın alma niyetini açıklama oranı %44,4'tür.

Standardize edilmiş regresyon katsayıları ve regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, zaman tasarrufu (H₃,β=0,343, p=0,000); kolaylık (H₄, β=327, p=0,000);

finansal avantaj ($H_5, \beta=117, p=0,003$) boyutlarının, online seyahat satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri tespit edilmiş ve ilgili hipotezlerin kabul edildiği belirlenmiştir. Algılanan karmaşıklık ($H_1, \beta=-,206, p=0,000$); uyumluluk ($H_2, \beta=-,006, p=,868$); ürün çeşitliliğinin ($H_6, \beta=,073, p=,059$) anlamlı etkisinin olmadığı belirlenmiş ve ilgili hipotezlerin reddedildiği tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, online satın alma niyetini en fazla etkileyen boyutun “zaman tasarrufu” olduğu, bunu sırasıyla “kolaylık” ve “finansal avantaj” boyutlarının izlediği ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma online seyahat alışverişini etkileyen yenilik özelliklerini tespit etmek üzere gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelinde online seyahat alışverişini oluşturan; algılanan karmaşıklık, uyumluluk, kolaylık, zaman tasarrufu, finansal avantaj ve ürün çeşitliliği boyutları incelenmiş ve bu boyutların turistlerin online satın alma niyeti üzerindeki etkileri tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularından elde edilen demografik özelliklere bakıldığında; çoğunluğun kadınlardan oluştđu, orta yaşı grubun çoğunlukta olduğu, eğitim durumunun çoğunlukla üniversite mezunlarından oluştđu ve gelir düzeylerinin ise genellikle 3000 TL ve altı gelire sahip turistlerden oluştđu saptanmıştır.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre, yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda online seyahat alışverişini oluşturan faktörlerin; algılanan karmaşıklık, uyumluluk, zaman tasarrufu, kolaylık, finansal avantaj ve ürün çeşitliliği olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Turistlerin online seyahat alışverişine ilişkin boyutları ne derece algıladığına ilişkin bulgulara bakıldığında, turistlerin zaman tasarrufunu en önemli boyut olarak gördüğü, bunu sırayla kolaylık, finansal avantaj, ürün çeşitliliği, uyumluluk ve algılanan karmaşıklığın takip ettiği ortaya çıkmıştır.

Araştırma hipotez sonuçlarına bakıldığında; online seyahat alışverişini oluşturan; zaman tasarrufu, kolaylık ve finansal avantaj boyutlarının online satın alma niyetini pozitif etkilediği tespit edilirken; algılanan karmaşıklık boyutunun online satın alma niyetini negatif etkilediği saptanmıştır. Diğer yandan uyumluluk ve ürün çeşitliliği boyutlarının online seyahat satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında (Eastin 2002; Efendioğlu & Yip 2004; Chang vd., 2005; Ayden & Demir, 2011; İşler vd., 2014) ile Eastin (2002), tarafından yapılan çalışmalarda online satın alma niyeti zaman tasarrufu, kolaylık, uygun fiyat arasında pozitif etki olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan bu çalışmada önemli bir bileşen olan algılanan karmaşıklığın online satın alma niyetini negatif etkilediği tespit edilirken, bu sonuç, literatürdeki bazı araştırmalarla (Childers vd., 2001; Verhoef & Langerek 2001; Chen vd., 2002 ile Vijayarathy, 2004) uyumlu olsa da, Moital vd. (2010), tarafından yapılan çalışmada online satın alma niyetinin algılanan karmaşıklığı negatif etkilediği belirlenmemiştir.

Bu araştırmanın sonuçları kapsamında şu önerilerde bulunmaktadır. Safranbolu’da otel işletmelerinde konaklayan yerli turistlerin online seyahat alışverişinde zaman tasarrufu, kolaylık ve finansal avantajların özellikle online seyahat satın alma niyeti üzerindeki etkisinden hareketle, otel işletmelerinin web sitelerinin, bu faktörler dikkate alınarak düzenlenmesi, turistlerin online seyahat satın alma işlemini artıracaktır. Özellikle turistler, yer zaman ve mekan kaygısı olmadan, işlemlerini daha hızlı ve kolay gerçekleştirmek istemektedirler. Bu bağlamda otel işletmelerinin online ortamlarda, daha hızlı işlem için gerekli düzenlemeleri yapması önerilmektedir. Diğer yandan turistler için online ortamların daha az maliyetli olması ve finansal avantajları daha net vurgulaması, online seyahat satın alma niyetini artıracaktır.

Online Seyahat Alışverişini Etkileyen Bileşenler ve Seyahat Satın Alma Niyeti: Safranbolu'daki Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma

Araştırmanın katkıları yanında bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın Safranbolu'da ve yerli turistler üzerinde yapılması önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların; farklı destinasyonlarda ve yabancı turistler dikkate alınarak yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Avcı, D. (2015). Online seyahat satın alma davranışında hedonik ve faydacı güdülerin etkisi üzerine bir araştırma (*Yüksek Lisans Tezi*). Aydın.
- Ayden, C., ve Demir, Ö. (2011). Elektronik ticaret; tüketici davranış ve tercihleri üzerine bir çalışma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2): 149-161.
- Brashear, T. G., Kashyap, V., Musante, M. D. ve Donthu, N. (2009). A profile of the internet shopper: evidence from six countries. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 17(3).
- Cesur, Z. ve Tayfur, G. (2015). İnternette alışveriş davranışında algılanan tüketici riskleri: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs, (19-33).
- Chen, L., Gillenson, M. ve Sherrell, D. (2002). Enticing online consumers: an extended technology acceptance perspective, *Information & Management*, 39: 705-719.
- Childers, T., Carr, C., Peck, J. ve Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retail shopping behaviour. *Journal of Retailing*, 77: 511-535.
- Constantinides, E., (2004). Influencing the online consumer's behavior: the web experience, *Internet Research*, 14(2): 111-126.
- Çetinöz, B. C. (2015). Yerli turistlerin e-satın alma eğilimlerinin teknoloji kabul modelinde analizi (TKM). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53).
- Davis, F. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use and user acceptance of information technology, *MIS Quarterly*, September: 319-339.
- Demir, K. (2006). Rogers'ın Yeniliğin Yayılması Teorisi ve İnternette Ders Kaydı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 12(3): 367-392.
- Demirci, A. E., Cevahir U., Işık, N. Aluftekin, N., Göktepe, H. ve Akdeve, E. (2013); Yenilik Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2602, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1570, Eskişehir.
- Duarte, P. ve Amaro, S. (2017). Methods for modelling reflective-formative second order constructs in pls an application to online travel shopping. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 9(3): 295-313.
- Eastin, M.S. (2002). Diffusion of e-commerce: an analysis of the adoption of four e-commerce activities, *Telematics and Informatics*, 19: 251-267.
- Enginkaya, E. (2006). Elektronik Perakendecilik ve elektronik alışveriş, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1): 10-16.
- Forsythe, S., Liu, C., Shannon, D. ve Gardner, L. (2006). Development of a scale to measure perceived benefits and risks of online shopping, *Journal of Interactive Marketing*, 20(2): 55-75.
- Forsythe, S. M. ve Shi, B. (2003). Consumer patronage and risk perceptions in internet shopping, *Journal of Business Research*, 56, 867-875.
- Güneş, S. (2010). Yenilik yayılımı: bir araştırma (*Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme ABD.
- Hacıoğlu, N. (2000). *Turizm Pazarlaması*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Harn, A.C.P., Khatibi, A. ve Hishamuddin B. İ. (2006). E-commerce: a study shopping in Malaysia, *Journal of Social Science*, 13(3): 231-242.
- Hofacker, C.R., (2001). *Internet Marketing*, 3rd ed., Wiley, New York.

- İşler, D. B., Yarangümeliöğlu, D. ve Gümülü, E. (2014). Online tüketici satın alma davranışlarını etkileyen faktörlere yönelik bir durum değerlendirmesi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3): 77-94.
- Jen-Hung, H. ve Yi-Chun, Y. (2010). Gender differences in adolescents' online shopping motivations, *African Journal of Business Management*, 4(6): 849-857.
- Karasar, Ş. (2004). Eğitimde yeni iletişim teknolojileri internet ve sanal yüksek eğitim, *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, 3 (4): 16.
- Katawetawaraks, C. ve Wang, C. L. (2011). Online shopper behavior: influences of online Shopping Decision, *Asian Journal of Business Research*, 1(2): 10.
- Kıyıcı, Ş. (2019). Turist yenilikçiliği ve algılanan riskin, yenilik algısı ve turistlerin yenilikçi otel tercihlerine etkisi üzerine bir uygulama (Doktora Tezi). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Kukar-Kinney, M., Ridgway, N. M. ve Monroe, K. B. (2009). The relation ship between consumers' tendencies to buy compulsively and their motivations to shop and buy on the internet, *Journal of Retailing*, 85, 298-307.
- Li, N. ve Zhang, P. (2002). Consumer online shopping attitudes and behavior: an assessment of research, (2002). *Proceedings of the Americas Conference on Information Systems*, August 9-11, Dallas.
- Lim, H. ve Dubinsky, A.J., (2004), "Consumers' perceptions of e-shopping characteristics: an expectancy-value approach", *TheJournal of Services Marketing*,18(6): 500-513.
- Liu, C. (2003). Modeling consumer adoption of the internetas a shopping medium: an integrated perspective auburn university, Auburn, AL.
- Menzi, N., Önal, N. ve Çalışkan, E. (2012). Mobil teknolojilerin eğitim amaçlı kullanımına yönelik akademisyen görüşlerinin teknoloji kabul modeli çerçevesinde incelenmesi, *Ege Eğitim Dergisi*,13 (1): 40-55.
- Moital, M., Vaughan, R., Edwards,J. ve Peres, R. (2010).İnternet üzerinden satın alma niyetinin belirleyicileri, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2).
- Nunnally, J. C., Bernstein, I. H. (1994). Psychometric theory, third edition, New Jersey: Mcgraw-HillInc.
- Rogers, M. E. (2002). Diffusion of preventiveinnovations, *Addictive Behaviors*, 27(6): 989-993.
- Rogers, M. E. (2003). *The diffusion of innovations*. Newyork: FreePress.
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasına internetin etkisi: destinasyon web siteleri için bir model önerisi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 248-271.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F. A. ve Adams, J.S. (1988). Dimensionality of coping: factor stability using the ways of coping questionnaire, *Psychological Report*, 62(3): 763-770.
- Sekaran, U. (2000). Research methods for business: A Skill-Building Approach. UK: Wiley&Sons.
- Shon, Z. (2003). Airline e-commerce: the revolution in ticketing channels, *Journal of Air Transport Management*, 9.
- Turan, A.H. (2008). İnternet alışverişi tüketici davranışını belirleyen etmenler: geliştirilmiş teknoloji kabul modeli (E-TAM) ile bir model önerisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1): 128-143.
- Vijayasathy, L. (2004). Predicting consumer intentions to use online shopping: the case for an augmented technology acceptance model, *Information & Management*, 41: 747-762.
- Wang, C. L., Ye, L. R., Zhang, Y. ve Nguyen, D. D. (2005). Subscription tofee-based online services: what makes consumer pay for online content?,*Journal of Electronic Commerce Research*, 6(4):301-311.
- Yen, H. J. R. ve Gwinner, K. P. (2003). Internet retail customer loyalty: the mediating role of relational benefits, *International Journal of Service Industry Management*, 14(5), 483-500.

Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kır/Kent Nüfusunun Tespiti

Administrative Geography of Balıkesir Province and Determination of Rural/Urban Population

Ali ÖZÇAĞLAR¹ Özgür GÖKMEN²

¹Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Karabük, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, Türkiye

ORCID:

A.Ö.: 0000-0002-3001-9234

Ö.G.: 0000-0001-8324-2010

Corresponding Author:

Özgür GÖKMEN

Email:

ozgurgokmenn1@gmail.com

Citation: Özçağlar, A ve Gökmen, Ö. (2021). Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kır/Kent Nüfusunun Tespiti Journal of Humanities and Tourism Research, 11 (1): 12-32.

Submitted: 21.09.2020

Accepted: 02.12.2020

Özet

2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Kanun ile Balıkesir ili büyükşehir belediyesi il statüsüne kavuşturulmuştur. Bu yasa kapsamında büyükşehir belediyesi illerde köy ve beldelerin tüzel kişilikleri kaldırılmış, kır/kent ayrımı yapılmaksızın tüm yerleşmelerin nüfusları şehir nüfusu olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmanın amacını, Balıkesir ilinin idari coğrafya bazında mevcut durumu ile Balıkesir ilinin gerçek kır/kent nüfusunun tespiti oluşturmaktadır. Araştırmada tarama modeli yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan nüfus verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilmiştir. Ayrıca Google Maps ve Google Earth uygu görüntülerinden Balıkesir ilindeki ilçelerin idari sınırlar içindeki kentsel ve kırsal alanları ile bu alanlardaki mahallelerin tespiti yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Balıkesir ilinde toplam 1129 mahalle bulunduğu ve bunların 921'inin kırsal, 208'nin kentsel nitelikli olduğu belirlenmiştir. Balıkesir ilinin mülki idari sınırları içerisinde 208 kentsel mahallede toplamda 899952 kişi ikamet ederken, 921 kırsal mahallede ise ikamet edenlerin toplam sayısı 328668'dir. Çalışmanın sonunda Akçay ve Altınoluk yerleşmeleri örnekleri üzerinden 6360 Sayılı Kanun sorgulanmış ve kanunun revize edilmesiyle ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir Belediyesi İl, İdari Coğrafya, Metropol ilçe, Kır nüfusu, Kent Nüfusu

Abstract

With Law No. 6360, enacted in 2012, Balıkesir was given the status of a metropolitan municipality. Within the scope of this law, the legal entities of villages and towns were abolished in metropolitan municipal provinces, and the population of all settlements was accepted as an urban population, regardless of its rural/urban distinction. The aim of this study is to determine the current situation of Balıkesir province on the basis of its administrative geography and the real rural/urban population of Balıkesir province. A scanning model method was used in the research. Population data used in the study, Turkey Statistical Institute (TSI), was obtained from the Address-based Population Registration System. In addition to Google Maps and Google Earth application images, the urban and rural areas of the districts in Balıkesir province within the administrative borders and the neighborhoods in these areas were determined. As a result of these studies, it was determined that there are 1,129 neighborhoods in Balıkesir province in total. 921 of them are rural, and 208 of them are urban. While a total of 899,952 people reside in 208 urban neighborhoods within the administrative boundaries of Balıkesir

province, the total number of residents in 921 rural neighborhoods is 328,668. At the end of the study, Law No. 6360 was questioned through the examples of Akçay and Altınoluk settlements, and suggestions for revising the law were presented.

Keywords: Province with metropolitan municipality, Administrative Geography, Metropol district, Rural population, Urban Population.

1. GİRİŞ

İdari coğrafya, uluslararası platformda siyasi nitelik taşıyan devletlerin egemenlikleri altındaki ülke arazilerinin yönetimi ile ilgili esasları coğrafi ortamla ilişkili olarak ele alan bir beşerî coğrafya dalıdır. İdari (yönetim) coğrafya, devletin yönetim yapısı gereği ülke topraklarında yapılmış veya yapılacak yönetsel düzenlemelerin doğal coğrafya koşulları ve sosyoekonomik yapıya uygun olup olmadığını araştırıp, bu yönde yapılacak olan planlamalara yön vermektedir (Özçağlar, 2005; 2014). Türkiye’de birinci derecede mülki idare bölümlerini iller oluşturmaktadır. İllerin alt bölümleri olan ilçeler ise kırsal ve kentsel alanlardan oluşmaktadır. Söz konusu bu alanlar çeşitli sosyal ve ekonomik ortamlarda farklı roller oynamaktadır. Bu bağlamda idari coğrafya özellikle yerel yönetim alanlarında yapılan değişiklikler/düzenlemeler ile kentsel ve kırsal alanların operasyonel mekanizmasını ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Zhang, Shen, Huang ve Zhen, 2002).

Yukarıda bahsedildiği üzere, Türkiye’nin mülki idari bölünüş sistematiğine göre ülkemizin en büyük idari birimlerini iller oluşturmaktadır. İl “Birden fazla ilçenin bir araya gelmesiyle oluşan, valilik ile bu makama bağlı diğer kadrolar tarafından yönetilen, Türkiye’nin en büyük mülki idari bölgesidir”. İlleri oluşturan ilçeler ise köylerle birlikte belediye örgütlü yerleşmelerin (şehir, kasaba) idari alanları ile bu alanların içinde veya dışında bulunan hazine arazilerinden oluşmaktadır. İlçe’nin etimolojik kökeni incelendiğinde il sözcüğünden türetildiği ve aslının “ilce” olduğu anlaşılmaktadır (Özçağlar ve Karabacak, 2016). Büyükşehir belediyesi bulunmayan 51 ilde il veya ilçe merkezi dışında belediye örgütü bulunan yerleşmelere belde denilmektedir.

Belediye teşkilatlı yerleşmeler dışında kırsaldaki yerleşim alanlarını oluşturan köyler, dağınık ve toplu meskenlerin oluşturduğu bir yerleşme ünitesi olup, yasa ile belirlenmiş bir ada sahiptir. Bu yerleşmelerde okul, cami veya kilise, çeşmesi, sosyal tesisleri ve belli yönetim sınırları içinde kalan tarla, bağ-bahçe, otlak koruluk vb. alanları bulunan yerleşmelerdir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2011). Büyükşehir belediye örgütü bulunmayan iller normal statülü iller olarak adlandırılmaktadır. Normal statülü illerdeki yönetsel bölünüş, ilin mülki idare sınırları içindeki ilçelerden ve her bir ilçenin mülki idare sınırları içindeki yerel yönetim alanlarından oluşur. Başka bir söylemle ilçelerin mülki idare sınırları içindeki saha, bütünüyle yerel yönetim alanlarından yani belediye teşkilatlı yerleşmelerin (il merkezinin, ilçe merkezlerinin, belde statüsündeki yerleşmelerin) ve köylerin yerel yönetsel alanlarından oluşmaktadır.

1982 Anayasasının 126. Maddesine dayanarak oluşturulan büyükşehir belediyeleri, önceleri sadece il merkezi durumundaki şehre hizmet verirken sonradan yapılan düzenlemelerle ilin tümüne hizmet veren bir yerel yönetim organı haline getirilmiştir. 2002 yılında kabul edilen 6360 yasası kanun ile büyükşehir belediyeli il sayısı 16’dan 30’a çıkarılmıştır. Söz konusu yasa ile il merkezi konumundaki şehrin nüfusunun 750.000 ve üzerinde olma koşulu, ilin tüm yönetsel alanındaki nüfusunu kapsayacak şekilde değiştirilmiştir. Büyükşehir belediyeli illerde mülki idare yönünden kademelenme “il-ilçe” şeklinde olmaktadır. İl sınırı içindeki coğrafi mekân ilçelere bölünmekte, ilçelerin mülki idari sınırları içinde kalan saha ise büyükşehir belediyesinin ve büyükşehir ilçe belediyesinin yönetimi altına giren tüzel kişilikleri olmayan mahalle muhtarlarının yönetsel alanlarından oluşmaktadır (Özçağlar, 2015).

Çizelge 1. Balıkesir İline Bağlı İlçelerin Buldukları Coğrafi Bölge ve Bölümleri

Bağlı olduğu il	İlçe adı	İlçe merkezinin bulunduğu coğrafi bölge	İlçe merkezinin bulunduğu coğrafi bölüm
Balıkesir	Karesi Metropol ilçe	Marmara	Güney Marmara
	Altıeylül Metropol ilçe	Marmara	Güney Marmara
	Bandırma	Marmara	Güney Marmara
	Gönen	Marmara	Güney Marmara
	Balya	Marmara	Güney Marmara
	Marmara	Marmara	Güney Marmara
	Bigadiç	Marmara	Güney Marmara
	Susurluk	Marmara	Güney Marmara
	Sındırgı	Marmara	Güney Marmara
	İvrindi	Marmara	Güney Marmara
	Erdek	Marmara	Güney Marmara
	Kepsut	Marmara	Güney Marmara
	Manyas	Marmara	Güney Marmara
	Savaştepe	Marmara	Güney Marmara
	Dursunbey	Ege	İç Ege
	Edremit	Ege	Kıyı Ege
	Burhaniye	Ege	Kıyı Ege
Ayvalık	Ege	Kıyı Ege	
Havran	Ege	Kıyı Ege	
Gömeç	Ege	Kıyı Ege	

Kaynak: Harita Genel Komutanlığı Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Balıkesir İl'inin mülki sınırı, batıda Ayvacık (Çanakkale) ilçesine bağlı Küçükkuşu beldesinin doğusunda bulunan, Edremit ilçesi idari sınırları içerisinde yer alan Altınoluk mahallesinden başlamaktadır. Bu sınır batıda Çanakkale ve Balıkesir illerini birbirinden ayırmaktadır. Altınoluk mahallesinden başlayarak Kaz dağlarının kuzeyine doğru yönelen sınır Balya ilçesinin Danişment mahallesi ile Çanakkale iline bağlı Yenice ilçesinin Pazarköy yerleşim birimlerini birbirinden ayırmaktadır. Sınır kuzeye doğru "S" harfine benzer bir şekilde, Armutçuk Dağı'nın eteklerinden geçerek, doğuda Balıkesir iline ait Gönen ilçesi ile batıda Çanakkale iline bağlı Biga ilçesini birbirinden ayırır. Sınır buradan kuzeye doğru Marmara Denizi'ndeki Erdek ilçesinin kıyılarına aşarak Kapıdağı yarımadası ile Paşaliman adası, Marmara ilçesi mülki idari sınırlarında bulunan Avşa adası ve Marmara Denizinin en büyük, Türkiye'nin ise ikinci büyük adası olan Marmara adasını içine alarak Bandırma Körfezinin güneyine yönelmektedir. Buradan Kar Dağı (833 m)'nu geçerek, Balıkesir ilinin Bandırma ilçesi ile Bursa ilinin Karacabey ilçelerini birbirinden ayırır ve güneye doğru devam eder. Sınır hafif meyil alarak doğuya doğru yönelir ve

Tufal dağlarından geçerek güneydoğuda Bursa iline bağlı Büyük Orhan ilçesi ile Balıkesir ilinin, İç Ege Bölümündeki tek ilçesi olan Dursunbey arasındaki idari sınırı meydana getirir. İdari sınır, güneyi takip ederek Dursunbey ilçesinin Gökçedağ mahallesini batıda ve Kütahya ilinin Simav ilçesine bağlı Dağardı köyünü doğuda bırakarak güneybatıya yönelir. Civan Dağı (1630) üzerinden geçerek Simav dağlarının kuzeyine ulaşan sınır Kütahya ile Balıkesir illerini birbirinden ayırır. Simav dağlarını aşan sınır, Kepez Dağı güney kesimi üzerinden kuzeybatıya doğru yönelir. Balıkesir iline bağlı Sındırgı ve Savaştepe ilçelerini kuzeye, Manisa ili mülki idari sınırları içerisinde yer alan Akhisar, Soma ve Kırkağaç ilçelerini güney kesime bırakarak batıya doğru devam eder. Gölcük dağları üzerinden Manisa ilinin Soma ilçesi idari sınırları içinde bulunan Sevişler Baraj Gölünün batısına ulaşarak Balıkesir ile Manisa illerini birbirinden ayırır. İdari sınır, Madra Dağı (1344)'nın eteklerinden güneybatıya doğru hafif bir meyil gösterir. Sınır, Balıkesir ile İzmir illerini birbirinden ayırarak Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesine bağlı Altınova mahallesinin güneyinde son bulmaktadır (Harita 2).

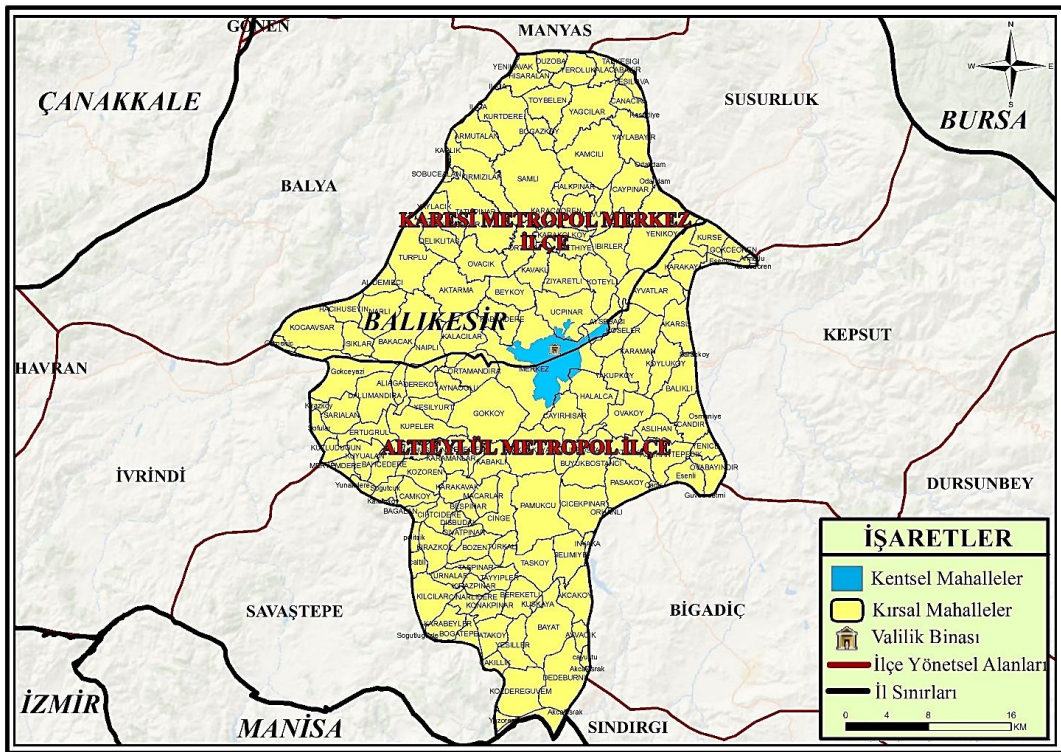
Harita 2. Balıkesir İli ve Çevresinin İdari Sınırları

Balıkesir ili arazisi, jeolojik devirler boyunca birçok aşınma ve taşınma faaliyetine maruz kalmıştır. Günümüzde tüm bunların bir sonucu olarak yükselti değerleri görece çok fazla olmayıp, genel itibariyle yükseltisi 2000 m'yi geçmemekte ve çoğunlukla ovalar geniş alanlar kaplamaktadır. Balıkesir ilinin başlıca ovalarını Balıkesir Ovası, Körfez Ovaları, Gönen Ovası ve Manyas Ovası oluşturmaktadır. En yüksek jeomorfolojik birimi endemik tür ve çeşitlilik bakımından çok zengin olan Kaz dağlarıdır. Özellikle Kaz Dağı göknarı büyük risk altındaki endemiklerin başında gelmektedir. İlin diğer önemli yükselti kaynaklarını Madra, Alaçam, Çataldağı ve Simav Dağları oluşturmaktadır (Efe, Sönmez, Soykan ve Cürebal, 2008).

4. BULGULAR

4.1. Balıkesir İlinin İdari Coğrafya Özellikleri

Balıkesir ili, normal statüdeki bir il iken Merkez ilçesi ile birlikte toplamda 19 ilçeden oluşmaktaydı. 12.11.2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı kanun ile (*On dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*) büyükşehir belediyeli ile dönüştürülmüştür. Bu düzenlemeyle Balıkesir Belediyesinin merkez olmak üzere, sınırları içerisinde kalan mahaller, köyler ve belediyelerden oluşan Karesi ve Altieylül adlarıyla ilçeler ve aynı adla belediye (Karesi belediyesi ve Altieylül belediyesi) kurulmuştur. Balıkesir şehrini oluşturan Karesi ve Altieylül metropol ilçeler iken valilik teşkilatının bulunduğu Karesi ilçesi, *büyükşehir metropol merkez ilçesi* olarak adlandırılmaktadır (Harita 3). Altieylül ilçesi ise sadece *metropol ilçe* olarak isimlendirilir. 2012 yılından günümüze kadar Balıkesir ilinin mülki idari sınırları içerisinde 2 metropol ilçe ve 18 diğer büyükşehir ilçesi bulunmaktadır (Çizelge 2).

Harita 3. Karesi ve Altieylül Metropol İlçelerinin Mahalleri

Çizelge 2. Balıkesir ilindeki ilçelerin nüfusları, nüfus yüzdeleri, yüz ölçümü ve nüfus yoğunluğu

İlçe Adı	Nüfusu	%'si	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
1. Karesi Metropol ilçe	183.084	14,9	695	263
2. Altıeylül Metropol ilçe	181.286	14,8	956	189
3. Bandırma	156.787	12,8	755	207
4. Edremit	155.837	12,6	682	228
5. Gönen	74.183	6,1	1162	63
6. Ayvalık	70.720	5,8	305	231
7. Burhaniye	60.490	4,9	420	144
8. Bigadiç	49.926	4,3	1108	45
9. Susurluk	38.704	3,2	652	59
10. Dursunbey	35.122	2,9	1719	20
11. Sındırgı	33.253	2,8	1387	23
12. İvrindi	32.492	2,7	818	39
13. Erdek	32.120	2,6	307	104
14. Havran	27.857	1,9	565	49
15. Kepsut	23.142	1,6	889	26
16. Manyas	18.936	1,5	634	29
17. Savaştepe	17.844	1,3	427	41
18. Gömeç	14.175	1,3	171	82
19. Balya	12.932	1,1	797	16
20. Marmara	9.730	0,8	134	72
İl Toplam	1.228.620	100	14.583	84

Kaynak: TÜİK ve Harita Genel Komutanlığı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 2 incelendiğinde, Balıkesir İl'inin en büyük yüzölçümüne sahip olan ilçesi Dursunbey (1719 km²)'dir. En küçük yüz ölçümüne sahip olan ilçe ise 134 km² ile Marmara ilçesidir. Çizelge nüfus yoğunluğuna göre incelendiğinde Karesi metropol merkez ilçesi en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan ilçedir. Balıkesir İl'inin en az nüfus yoğunluğuna sahip olan ilçe ise Balya'dır. Balıkesir şehrini oluşturan metropol ilçeler, il toplam nüfusunun %29,7'lik kısmını oluşturmaktadır. Bandırma ilçesi ile Balıkesir il merkezi arasındaki mesafe 100 km olmasına rağmen Bandırma ilçesi ilin toplam nüfusunun %12,8'lik bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca Bandırma ilçesi gibi denize kıyısı olan, Balıkesir il merkezi ile arasında 87 km'lik mesafe bulunan Edremit ilçesi ilin toplam nüfusunun %12,6'lık kısmını idari sınırları içinde barındırmaktadır. Çizelgeye göre Bandırma ve Edremit ilçeleri, Balıkesir İl'inin toplam nüfusunun %25,4'lük kısmına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Balıkesir nüfus miktarı bakımından Türkiye'nin 17. sırasında yer alırken, Türkiye nüfusunun %1,48'ini mülki idari sınırları içerisinde barındırmaktadır. Balıkesir ilinin komşu illeri ile arasındaki konumu aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 3. Balıkesir ve Komşu İllerin Yüzölçümü, Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu

İller	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus	Nüfus Yoğunluğu
1.Balıkesir	14583	1.228.620	84
2.Manisa	13339	1.440.611	108
3.İzmir	11891	4.367.251	367
4.Kütahya	11634	579.257	50
5.Bursa	10813	3.056.120	283
6.Çanakkale	9817	542.157	55

Kaynak: TÜİK ve Harita Genel Komutanlığı verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Çizelgeye 3'e göre; Balıkesir ili 14583 km² yüz ölçümü ile komşu illerine göre en büyük yüz ölçümüne sahip olan ildir. Nüfus miktarı bakımından ise Büyükşehir belediye örgütü bulunan İzmir (4.367.251), Bursa (3.056.120), Manisa (1.440.611) ve Balıkesir (1.228.620) nüfusu ile 4. sırada yer almaktadır. Büyükşehir belediye örgütü bulunmayan Kütahya (579.257) ve Çanakkale (542.157), Balıkesir iline komşu olan normal statülü illerdir.

Türkiye'nin 2019 verilerine göre nüfus yoğunluğu yani km² ye düşen kişi sayısı 106'dır. Aynı verilere göre Balıkesir ili ülke ortalamasının altında kalmıştır. 2019 yılında ilde km² ye 84 kişi düşmektedir. Balıkesir ilinin aksine, nüfus yoğunluğu bakımından ülke ortalamasının üzerinde olan komşu illerde km² ye İzmir (367), Bursa (283) ve Manisa (108) kişi düştüğü görülmektedir.

4.2. Balıkesir İlinin Kır/Kent Nüfusu

6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile büyükşehir belediyeli illerde, il sınırları içindeki sahanın tamamı kentsel alan olarak kabul edilmiştir. Gerçekte kırsal yerleşim alanlarını oluşturan köylerin mahalle muhtarlıklarıyla yönetilmeye başlanmasıyla kır/kent ayırımındaki gerçekler adeta gizlenmeye çalışılmış; şehir niteliği taşımadıkları halde kırsal alanların nüfusu şehir nüfusu olarak gösterilmiştir. Büyükşehir belediyeli 30 ilde kent nüfusunu il ve ilçe merkezlerinin nüfusları belirlemektedir. Fakat günümüzde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) veri tabanında büyükşehir belediye örgütü bulunan illerde il ve ilçe merkezlerinin nüfuslarına yerleşme bazında erişilmemektedir. Nüfus verilerinin ilçe toplam nüfusu ve mahalle düzeyinde olması nedeniyle kır/kent nüfusunun tespitini zorlaştırmaktadır. Balıkesir şehrinin yerleşim alanını kapsama/kapsamama durumuna göre *büyükşehir metropol ilçeleri* ve *diğer büyükşehir ilçeleri* olmak üzere iki grupta toplanmaktadır (Özçağlar, 2016). Bu bağlamda Balıkesir ili 20 ilçeye bölünmüş olup il merkezi konumundaki Balıkesir şehrinin yerleşim alanını Karesi ve Altteylül metropol ilçeleri oluşturmaktadır. Valilik binasının bulunduğu Karesi ilçesi "*büyükşehir metropol merkez ilçe*" konumundadır. Geriye kalan diğer 18 ilçe ise Balıkesir şehrinin yerleşim alanını kapsamayan diğer büyükşehir ilçeleridir

Çizelgeye 4' e göre, eski Merkez ilçesinin bölünmesiyle oluşturulan Karesi ve Altıeylül metropol ilçelerinin yönetsel sınırları içinde 164 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin 41'i kentsel, 123 'ü ise kırsal mahallelerdir. Balıkesir şehrini oluşturan 41 kentsel mahallenin 27'si Karesi merkez metropol ilçesinin, geri kalan 14 mahalle ise Altıeylül metropol ilçesinin idari sınırları içerisinde yer almaktadır. Metropol ilçelerin sınırları içerisinde bulunan ve Balıkesir şehri dışında kalan 123 kırsal mahallenin 43'ü Karesi, 80'inide Altıeylül ilçesinde bulunmaktadır. Metropol ilçelerdeki nüfusun %83'ü kentsel mahallede, %17'si ise kırsal mahallede yaşamaktadır. 6360 yasasına göre, Balıkesir ilindeki mahallelerin tümü kentsel mahalle olarak kabul edilmekte ve nüfusları da şehir nüfusu olarak gösterilmektedir. Kanun ile tespit edilen 123 mahallenin kırsal nitelikleri yok sayılmış ve kentsel mahaller olarak algılanmıştır.

Balıkesir şehri dışında kalan diğer büyükşehir ilçelerinde 798 kırsal ve 167 kentsel mahalle tespit edilmiştir. İldeki diğer 18 büyükşehir ilçesinde toplam mahalle sayısı 965'dir. İlçe merkezleri ile kentsel özellikli eski beldelerin oluşturduğu kentsel mahallerin en fazla bulunduğu ilçeler Edremit (25), Bandırma (22) ve Ayvalık (18) ilçeleridir. Kentsel mahalle sayısının en az olduğu ilçeler Balya (2) ve Gömeç (3)'dir. Eski köyler ile kasaba niteliği kazanmamış beldelerin meydana getirdiği kırsal mahaller en fazla Dursunbey (102) ve Gönen (89) ilçelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Balıkesir ilinin ilçeleri arasında kentsel mahalle sayısının (18) kırsal mahalleden (16) daha fazla olduğu tek ilçe Ayvalık'tır (Çizelge 4).

Balıkesir ilinde toplamda 1129 mahalle bulunurken bunların 921'i kırsal ve 208'i de kentsel mahallerdir. Balıkesir ilinin mülki idari sınırları içerisinde yer alan 208 kentsel mahallede toplamda 899.952 kişi ikamet ederken, 921 kırsal mahallede bu sayı 328.668'dir. Kırsal mahallerde yaşayan 328.668 kişi şehir nüfusu olarak kaydedilmektedir.

Çizelge 4. Balıkesir İlindeki Kırsal/Kentsel Mahallerin Sayıları ve Nüfusları

Balıkesir Şehrini oluşturan Metropol ilçeler	Kırsal Mahalle Sayıları (Balıkesir Şehrinin dışında kalan kırsal mahalleler)	Kentsel Mahalle Sayıları (Balıkesir Şehrini oluşturan Kentsel mahalleler)	Toplam Mahalle Sayısı	Kırsal Nüfus	Kentsel Nüfus	Metropol İlçe Toplam Nüfusu
1. Karesi	43	27	70	20027- %11	163057- %89	183084
2. Altıeylül	80	14	94	41290- %23	139996- %77	181286
Toplam	123	41	164	61317 %17 (Metropol ilçelerin Kırsal Nüfusu)	303053 %83 (Balıkesir Şehrinin Gerçek Nüfusu)	364370 (Balıkesir Metropol ilçelerin toplam nüfusu)

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kır/Kent Nüfusunun Tespiti

Çizelge 4. Balıkesir İlindeki Kırsal/Kentsel Mahallerin Sayıları ve Nüfusları (Devamı)

Balıkesir Şehri dışında kalan Büyükşehir ilçeleri	Kırsal Mahalle Sayıları (Eski köyler ile Kasaba niteliği kazanmamış Beldeler)	Kentsel Mahalle Sayıları (İlçe merkezleri ile kentsel özellikli eski beldelerin mahalleleri)	Toplam Mahalle Sayısı	Kırsal Nüfus (Eski köyler ile kasaba niteliği kazanmamış Beldelerin nüfusu)	Kentsel Nüfus (İlçe merkezleri ile kentsel özellikli eski beldelerin Nüfusu)	Büyükşehir İlçe Toplam Nüfusu
1.Bandırma	32	22	54	10858- %7	145929- %93	156787
2. Edremit	22	25	47	21811- %14	134026- %86	155837
3. Gönen	89	12	101	22725- %31	51458- %69	74183
4. Ayvalık	16	18	34	6599- %9	64121- %91	70720
5.Burhaniye	26	12	38	12268- %20	48222- %80	60490
6. Bigadiç	70	10	80	29389- %59	20537- %41	49926
7. Susurluk	46	8	56	14741- %38	23963- %62	38704
8.Dursunbey	102	9	111	19129- %54	15993- %46	35122
9. Sındırgı	68	6	74	20225- %61	13028- %39	33253
10. İvrindi	65	4	69	25494- %80	6998- %20	32492
11. Erdek	22	6	28	12019- %37	20101- %63	32120
12. Havran	27	7	34	16143- %58	11714- %42	27857
13. Kepsut	63	6	69	14451- %62	8691- %38	23142
14. Manyas	46	4	50	12651- %67	6285- %33	18936
15.Savaştepe	45	5	50	8693- %49	9151- %51	17844
16. Gömeç	10	3	13	6727- %47	7448- %53	14175
17. Balya	43	2	45	11238- %87	1694- %13	12932
18. Marmara	6	8	14	2190- %22	7540- %78	9730
Toplam	798	167	965	267351- %31	596899- %69	864250

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 5. Balıkesir İlinin Toplam Kent Nüfusu

Balıkesir Şehrini Oluşturan Metropol İlçelerinin Kent Nüfusu	303053
Balıkesir Şehri Dışında Kalan Büyükşehir İlçelerinin Kent Nüfusu	596899
Balıkesir İlinin Toplam Kent Nüfusu	89.9952

Çizelge 6. Balıkesir İlinin Toplam Kır Nüfusu

Balıkesir Şehrini Oluşturan Metropol İlçelerinin Kır Nüfusu	61317
Balıkesir Şehri Dışında Kalan Büyükşehir İlçelerinin Kır Nüfusu	267351
Balıkesir İlinin Toplam Kır Nüfusu	32.8668

Çizelge 7. Balıkesir İlinin Toplam Nüfusu

Balıkesir İlinin Toplam Kent Nüfusu	899952
Balıkesir İlinin Toplam Kır Nüfusu	328668
Balıkesir İlinin Toplam Nüfusu	1.228.620

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hesaplanmıştır.

4.3. Karesi Metropol Merkez İlçesinin Kır/Kent Nüfusu Tespiti

Karesi metropol merkez ilçesi ile Altteylül metropol ilçeleri, Balıkesir şehrini meydana getiren ilçelerdir. Balıkesir şehrini oluşturan alanlarda yerleşme dokuları sık ve düzenli bir görünüme sahiptir. Şehir merkezinden uzaklaşıldığı alanlarda, doğal ortamın hâkim olduğu ve seyrek yerleşme dokusuna sahip olan kırsal yerleşmeler kendilerini göstermektedir. Bu bölümde Karesi metropol merkez ilçesinin TÜİK (2019) verilerinden yerleşmelerin nüfus miktarları tespit edilmiş ve ilçenin sınırları içerisinde bulunan kırsal ve kentsel yerleşmeler Google Earth uydu görüntülerinden saptanmıştır. Yapılan incelemelerde toplamda 70 mahallesi bulunan Karesi metropol ilçesinin 27 mahallesinin Balıkesir şehri içindeki kentsel mahalleler olduğu, geri kalan 43 mahallenin ise Balıkesir şehrinin dışında yer alan mahalle muhtarlıklarıyla yönetilen köy yerleşmeleri olduğu saptanmıştır (Çizelge 8 ve 9). 6360 kanuna göre; Karesi metropol merkez ilçesinin idari sınırları içerisinde kalan tüm mahallelerin nüfusu kır/kent ayrımı yapılmaksızın şehir nüfusu olarak işlem görmektedir. Ancak gerçek durum şudur ki; Karesi ilçesi nüfusunun %11'i kırsal mahallelerde (köy yerleşmelerinde), %89'u kentsel mahallelerde yaşamaktadır.

Çizelge 8. Karesi Metropol Merkez İlçe Sınırları İçinde Yer Alan Kentsel Mahalleler

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Karesi	Paşa Alanı	Kentsel	27454
2.	Karesi	Toygar	Kentsel	22240
3.	Karesi	Atatürk	Kentsel	16967
4.	Karesi	2.Sakarya	Kentsel	13508
5.	Karesi	Adnan Menderes	Kentsel	12591
6.	Karesi	1.Sakarya	Kentsel	10251
7.	Karesi	Maltepe	Kentsel	9975
8.	Karesi	Ali Hikmet Paşa	Kentsel	9847
9.	Karesi	Kuva-İ Milliye	Kentsel	7290
10.	Karesi	Yeni	Kentsel	5257
11.	Karesi	1.Oruçgazi	Kentsel	4133

Çizelge 8. Karesi Metropol Merkez İlçe Sınırları İçinde Yer Alan Kentsel Mahalleler (Devamı)

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
12.	Karesi	Ege	Kentsel	3212
13.	Karesi	Kayabey	Kentsel	3074
14.	Karesi	Vicdaniye	Kentsel	2216
15.	Karesi	Mirzabey	Kentsel	1963
16.	Karesi	Yıldırım	Kentsel	1524
17.	Karesi	Aygören	Kentsel	1332
18.	Karesi	Hisariçi	Kentsel	1256
19.	Karesi	Çay	Kentsel	1211
20.	Karesi	Eski Kuyumcular	Kentsel	1125
21.	Karesi	Kızpınar	Kentsel	1117
22.	Karesi	Dumlupınar	Kentsel	1096
23.	Karesi	Karaoğlan	Kentsel	945
24.	Karesi	Hacı İsmail	Kentsel	943
25.	Karesi	Akınıclar	Kentsel	894
26.	Karesi	2.Oruçgazi	Kentsel	855
27.	Karesi	Karesi	Kentsel	782
Karesi Metropol Merkez İlçesi Kentsel Nüfusu				163057

Çizelge 9. Karesi Metropol Merkez İlçe Sınırları İçinde Yer Alan Kırsal Mahalleler

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Karesi	Kabakdere	Kırsal	2139
2.	Karesi	Kocaavşar	Kırsal	1669
3.	Karesi	Üçpınar	Kırsal	1490
4.	Karesi	Bakacak	Kırsal	998
5.	Karesi	Şamlı	Kırsal	981
6.	Karesi	Yeniköy	Kırsal	913
7.	Karesi	Ovacık	Kırsal	780
8.	Karesi	Tatlıpınar	Kırsal	686
9.	Karesi	Naipli	Kırsal	662
10.	Karesi	Kalaycılar	Kırsal	652
11.	Karesi	Deliklitaş	Kırsal	643
12.	Karesi	Turplu	Kırsal	614
13.	Karesi	Kamçılı	Kırsal	610
14.	Karesi	Yağcılar	Kırsal	594
15.	Karesi	Yaylacık	Kırsal	496
16.	Karesi	Kurtdere	Kırsal	487
17.	Karesi	Beyköy	Kırsal	413
18.	Karesi	Yaylabayır	Kırsal	407
19.	Karesi	Aktarma	Kırsal	356
20.	Karesi	Çaypınar	Kırsal	342
21.	Karesi	Kırmızılar	Kırsal	310
22.	Karesi	Armutalan	Kırsal	277

Çizelge 9. Karesi Metropol Merkez İlçe Sınırları İçinde Yer Alan Kırsal Mahalleler (Devamı)

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
23.	Karesi	İbirler	Kırsal	256
24.	Karesi	Hisaralan	Kırsal	249
25.	Karesi	Köteyli	Kırsal	245
26.	Karesi	Kavaklı	Kırsal	242
27.	Karesi	Ortaca	Kırsal	217
28.	Karesi	Ziyaretli	Kırsal	208
29.	Karesi	Halkapınar	Kırsal	206
30.	Karesi	Karakol	Kırsal	202
31.	Karesi	Toybelen	Kırsal	192
32.	Karesi	Yeroluk	Kırsal	191
33.	Karesi	Yeşilova	Kırsal	178
34.	Karesi	Büyükpınar	Kırsal	174
35.	Karesi	Karabeyler	Kırsal	172
36.	Karesi	Davutlar	Kırsal	147
37.	Karesi	Fethiye	Kırsal	124
38.	Karesi	Düzoba	Kırsal	118
39.	Karesi	Alacabayır	Kırsal	107
40.	Karesi	Yeniiskender	Kırsal	93
41.	Karesi	Çanacık	Kırsal	75
42.	Karesi	Boğazköy	Kırsal	63
43.	Karesi	Taşkesiği	Kırsal	49
Karesi Metropol Merkez İlçesi Kırsal Nüfusu				20027

Çizelge 10. Karesi Metropol Merkez İlçe Toplam Nüfusu

Karesi Metropol Merkez İlçesi Kentsel Nüfusu	163057
Karesi Metropol Merkez İlçesi Kırsal Nüfusu	20027
Karesi Metropol Merkez İlçesi Toplam Nüfusu	183084

Foto 1. Karesi Metropol Merkez ve Altieylül ilçeleri

Foto 2. Karesi Metropol Merkez ilçesinin kırsal mahallelerinden Naipli

4.4. Diğer Büyükşehir Belediyeli İlçelerden Edremit İlçesinde Kır/Kent Nüfusu Tespiti

Edremit ilçesi, adını verdiği Edremit Körfezini “at nalı” gibi çevreleyen ilçelerden biridir (Gökmen, 2019). Edremit ilçesi, ekonomik faaliyetlerinde çeşitlilik gösteren, kamu kurum ve kuruluşlarının yaygın olduğu, barındırdığı nüfusun ihtiyaçlarını kendi idari sınırları içinde karşılayabilen şehirleşmiş bir yerleşmedir. Edremit şehri ilçenin idari merkezi olmasının yanı sıra endüstri ve ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştirildiği alandır. Şehir merkezinin dışında kalan kırsal alanlar genellikle yazın turizm faaliyetleri ve ikincil (yazlık) konutlar olarak kullanılmaktadır. Çalışmada uygulanan yöntem ile Edremit ilçesi mülki idari sınırları içerisinde toplamda 47 yerleşmenin yer aldığı, bunların 25’inin kentsel ve 22’sinin kırsal mahalle olduğu tespit edilmiştir. Saptanan 25 kentsel mahalle arasındaki 17 mahallenin Edremit şehrini (ilçe merkezi) oluşturduğu görülmektedir (Çizelge 11).

2012 yılında kabul edilen 6360 yasası ile Akçay belediyesi kaldırılarak içerisinde mahalleler ile birlikte Edremit büyükşehir ilçesi belediyesine bağlanmıştır. Kamuoyunca Akçay olarak bilinen bu yerleşme (Akçay Merkez, Altınkum, Avcılar, Çamlıbel, İkizçay, Sarıkız, Güre-Cumhuriyet) 2012

yılında 10962 nüfusa sahip iken; 2019 yılında 37117 nüfusu ile şehirselleşmiş bir nitelik kazanmasına rağmen günümüzde mahalle statüsüne düşürülerek yok sayılmaktadır (Özçağlar, 2018).

Doğal ortamla iç içe olan ve fonksiyonel açıdan gelişmemiş yerleşmelere kırsal yerleşmeler denilmektedir (Özçağlar, 2015). Edremit ilçesi sınırları içinde bulunan Pınarbaşı mahallesi ilçenin en düşük nüfuslu kırsal yerleşmesidir. Edremit ilçesi yönetsel sınırlarında bulunan Altınoluk mahallesi günümüzde 18662 nüfusu ve fonksiyonel çeşitliliği ile şehirleşme trendi yakalamış bir yerleşmedir. 6360 yasasına göre kağıt üzerinde, Pınarbaşı mahallesi ile şehirleşme eğilimi gösteren Altınoluk yerleşmesi aynı (mahalle) statüde yer almaktadır. Kısacası, 6360 kanununda kırsal ve kentsel yerleşme ayırımının için bir ölçüt bulunmamakla birlikte bütün yerleşmeler şehir olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda Edremit ilçesi sınırları içerisinde kırsalda yaşayan 21811 kişi şehir nüfusu olarak belirtilmiş ve kamuoyu yanlış bilgilendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; Edremit ilçesinin toplam nüfusunun %14'ünün kırsal, %86'sında kentsel nitelikli olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 11. Edremit Şehrini Oluşturan Kentsel Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Edremit	Cennetayağı	Kentsel	13302
2.	Edremit	Tuzcumurat	Kentsel	10388
3.	Edremit	Cumhuriyet	Kentsel	9368
4.	Edremit	Hamidiye	Kentsel	7511
5.	Edremit	Kadıköy	Kentsel	5572
6.	Edremit	Eroğlan	Kentsel	5000
7.	Edremit	Gazicelal	Kentsel	4941
8.	Edremit	Camivasat	Kentsel	4716
9.	Edremit	Darsofa	Kentsel	3756
10.	Edremit	İbrahimce	Kentsel	3204
11.	Edremit	Gaziilyas	Kentsel	3098
12.	Edremit	Soğanyemez	Kentsel	2292
13.	Edremit	Atatürk	Kentsel	1924
14.	Edremit	Hekimzade	Kentsel	1582
15.	Edremit	Turhanbey	Kentsel	864
16.	Edremit	Kapıcıbaşı	Kentsel	635
17.	Edremit	Hacıtuğrul	Kentsel	94
Edremit İlçe Merkezi Nüfusu				78247

Çizelge 12. Edremit / Akçay Sahil Kentini Oluşturan Kentsel Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Edremit/ Akçay	Altinkum	Kentsel	11383
2.	Edremit/ Akçay	İkizçay	Kentsel	10074
3.	Edremit/ Akçay	Sarıköz	Kentsel	8981
4.	Edremit/ Akçay	Akçay (Merkez)	Kentsel	5219
5.	Edremit/ Akçay	Güre Cumhuriyet	Kentsel	1460
Akçay Sahil Kenti				37117

Çizelge 13. Edremit / Altınoluk Sahil Kentini Oluşturan Kentsel Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Edremit/ Altınoluk	Şahindere	Kentsel	8453
2.	Edremit/ Altınoluk	Altınoluk	Kentsel	6404
3.	Edremit/ Altınoluk	İskele	Kentsel	3805
Altınoluk Sahil Kenti				18662

Çizelge 14. Edremit İlçesindeki Kırsal Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Edremit	Zeytinli	Kırsal	3428
2.	Edremit	Avçılar	Kırsal	2633
3.	Edremit	Güre	Kırsal	2530
4.	Edremit	Çamlıbel	Kırsal	1689
5.	Edremit	Ortaoba	Kırsal	1685
6.	Edremit	Narlı	Kırsal	1428
7.	Edremit	Kızılkeçili	Kırsal	1381
8.	Edremit	Yolören	Kırsal	1142
9.	Edremit	Tahtakuşlar	Kırsal	1079
10.	Edremit	Bostancı	Kırsal	1063
11.	Edremit	Çamcı	Kırsal	550
12.	Edremit	Yaşyer	Kırsal	453
13.	Edremit	Mehmetalan	Kırsal	413
14.	Edremit	Çıkırıççı	Kırsal	380
15.	Edremit	Dereli	Kırsal	336
16.	Edremit	Doyran	Kırsal	329
17.	Edremit	Hacıarslanlar	Kırsal	328
18.	Edremit	Yaylaönü	Kırsal	283
19.	Edremit	Arıtışı	Kırsal	214
20.	Edremit	Kavlaklar	Kırsal	203
21.	Edremit	Beyoba	Kırsal	149
22.	Edremit	Pınarbaşı	Kırsal	115
EDREMIT İLÇESİ KIR NÜFUSU				21811

Çizelge 15. Edremit İlçesi Toplam Nüfusu

Edremit İlçe Merkezi Nüfusu	78247
Akçay Sahil Kenti	37117
Altınoluk Sahil Kenti	18662
Edremit İlçesi Kent Nüfusu	134026
Edremit İlçesi Kır Nüfusu	21811
Edremit İlçesi Toplam Nüfus	155837

Foto 3. Edremit Büyükşehir İlçesi İdari Sınırı ve Çevresi

Foto 4. Edremit İlçesi Kırsal Mahallelerinden Bostancı

4.5. Diğer Büyükşehir Belediyeli İlçelerden Erdek İlçesinde Kır/Kent Nüfusu Tespiti

Erdek ilçesi, Balıkesir ilinin kuzeyinde Marmara Denizinin güney kesiminde yer almaktadır. Erdek şehri, Erdek Körfezi ve yakın çevresinde kurulmuştur. Erdek ilçesi mülki sınırları içerisindeki doğal ve uzun plajların, tarihi şehirlerin, kalıntıların ve turistik işletmelerin varlığıyla birlikte turizm ilçesi olarak nitelendirilebilir. Son dönemlerde Erdek ilçesine ulaşım imkanlarının artırılması, insanların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerine uygun şartların bulunması ve kalabalık şehirlerden uzaklaşma isteği Erdek ilçesinin şehirleşme sürecini hızlandıran faktörlerdir.

Son dönemlerde ilçede bulunan birincil (tarım) ve üçüncül (turizm) ekonomik faaliyetlerinin yanında sanayi sektörü de kendine yer bulmaya başlamıştır. İlçede yetiştirilen sebze ve meyvelerin yanı sıra Kapıdağ ormanlarında yetişebilen kestane ve yöreye özgü olan zeytin ağaçlarının varlığı tarıma dayalı sanayi işletmelerinin ilçeye çekmektedir.

Çalışmada Erdek ilçesi yönetsel alanı içerisinde, 6 kentsel ve 22 kırsal mahallenin bulunduğu tespit edilmiştir (Çizelge 16 ve 17). Ekonomik faaliyetlerdeki gelişmeler ile paralel olarak Erdek ilçe merkezinin nüfus miktarı da şehirselleşmeye başladığı görülmektedir. Erdek şehrini meydana getiren 6 kentsel mahalle bulunurken, geriye kalan 22 mahalle Erdek şehrinin dışında yer alan kırsal mahallelerdir. Fakat 6360 yasasına göre Erdek şehrinin dışında kalan 22 kırsal mahalle, gerçek dışı bir yaklaşım ile kentsel

Balıkesir İlinin İdari Coğrafyası ve Kır/Kent Nüfusunun Tespiti

mahalle statüsünde değerlendirilmektedir. Çalışmada Erdek ilçesi nüfusunun % 37'sinin kırsal, %63'nünde kentsel mahallelerde ikamet ettikleri saptanmıştır.

Çizelge 16. Erdek İlçe Merkezini Oluşturan Kentsel Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Erdek	Yalı	Kentsel	8018
2.	Erdek	Atatürk	Kentsel	3842
3.	Erdek	Alaettin	Kentsel	2669
4.	Erdek	Zeytinli	Kentsel	2434
5.	Erdek	Halitpaşa	Kentsel	2170
6.	Erdek	Sahil	Kentsel	968
Erdek İlçe Merkezi Nüfusu				20101

Çizelge 17. Erdek İlçesindeki Kırsal Mahallelerin Adı, Tipi ve Nüfusu

	İlçesi	Mahalle Adı	Mahalle Tipi	2019 Yılı Nüfusu
1.	Erdek	Karşıyaka	Kırsal	2192
2.	Erdek	Çakıl	Kırsal	1536
3.	Erdek	Ocaklar	Kırsal	1507
4.	Erdek	Yukarıyapıcı	Kırsal	901
5.	Erdek	Tatlısu	Kırsal	763
6.	Erdek	Narlı	Kırsal	702
7.	Erdek	Şahinburgaz	Kırsal	476
8.	Erdek	Turan	Kırsal	434
9.	Erdek	Ballıpınar	Kırsal	426
10.	Erdek	İlhan	Kırsal	357
11.	Erdek	Kestanelik	Kırsal	357
12.	Erdek	Doğanlar	Kırsal	301
13.	Erdek	Harmanlı	Kırsal	285
14.	Erdek	Çeltikçi	Kırsal	260
15.	Erdek	Aşağıyapıcı	Kırsal	244
16.	Erdek	Belkıs	Kırsal	235
17.	Erdek	Hamamlı	Kırsal	206
18.	Erdek	Poyrazlı	Kırsal	184
19.	Erdek	Erdek Paşalimanı	Kırsal	180
20.	Erdek	Ormanlı	Kırsal	160
21.	Erdek	Bahlı	Kırsal	159
22.	Erdek	Tuzla	Kırsal	154
Erdek İlçesi Kır Nüfusu				12019

Çizelge 18. Erdek İlçesinin Toplam Nüfusu

Erdek İlçesi Kent Nüfusu	20101
Erdek İlçesi Kır Nüfusu	12019
Erdek İlçesi Toplam Nüfusu	32120

Foto 5. Erdek Büyükşehir İlçesi Mülki İdari Sınırları

Foto 6. Erdek İlçesi Kırsal Mahallerinden Turan mahallesi

Günümüzde yürürlükte olan 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte Balıkesir ilindeki 892 köy ve 34 beldenin tüzel kişiliklerine son verilmiş ve bu yerleşmeler mahalleye dönüştürülmüştür. Ancak 6360 sayılı kanun ile tüzel kişilikleri kaldırılan ve büyükşehir ilçe belediyelerine mahalle olarak bağlanan köy ve beldelerin mahalle unvanı almaları onların fonksiyonel özelliklerinde bir değişiklik meydana getirmemiştir. Güler’e göre: köy tüzel kişiliğinin kaldırılması olumsuz etkilere neden olmaktadır. Köy tüzel kişiliği ile mahalle arasında büyük farklar bulunmaktadır. Köy bir yerel yönetim birimidir, tüzel kişilik sahibidir, mal alabilir, satabilir, kiraya verebilir, borçlanabilir personel istihdam edebilir. Ancak mahalle tüzel kişiliğe sahip olmadığı için bunların hiçbirisini yapamaz. Mahalle muhtarlığının özel malı yoktur. Mahalle anayasada ya da yasalarda yer alan bir yerel yönetim birimi değildir (Güler, 2012). Ayrıca Balıkesir ilinde il özel idare birimleri yerine Balıkesir Valiliğine bağlı Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur.

6360 yasası yürürlüğe girmesi sonucunda büyükşehir belediye modeline geçilen Balıkesir ilinde tek yerel yönetim birimi büyükşehir belediyeleri olmuştur. Yasa ile birlikte kırsal idari

alanlar, kentsel idari alan haline dönüştürülmüştür. Kanuna göre Balıkesir mülki idari sınırları içerisinde kırsal nüfus bulunmamakta ve ilin tamamı (%100)'ü kentsel nüfus olarak gösterilmektedir. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde "Kırsal Hizmetler Daire Başkanlığı" bulunmaktadır. Balıkesir ilinde kırsal alan ve kırsal nüfus yok ise, teşkilat içinde böyle bir birime de ihtiyaç olmamalıdır. Belediye örgütünün teşkilatı içinde bulunan bu birim ildeki kırsal alanların ve kırsal nüfusun varlığının büyükşehir belediyesi tarafından da bilindiğinin gerçek bir kanıtıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

2012 yılında kabul edilen 6360 yarası ile birlikte Balıkesir büyükşehir belediyesi il statüsü kazanan illerden biri olmuştur. Böylece Balıkesir ili mülki sınırları içerisinde yer alan köyler ve beldeler idari bakımdan mahalleye dönüştürülmüştür. Bu yasa nedeniyle Balıkesir ilindeki kır nüfusunun tamamı şehir nüfusu olarak gösterilmektedir. Fakat 6360 sayılı yasa yürürlüğe girmiş olmasına rağmen kırsal alanlarda yaşayan insanların ekonomik, kültürel ve sosyal hayatlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. TÜİK veri tabanında Balıkesir iline ait il/ilçe merkezlerinin nüfusları yerleşme bazında verilmemektedir. Bu bağlamda araştırmada uygulanan yöntem ile birlikte, Balıkesir ilinde toplamda 1129 mahalle bulunduğu ve bunların 921'inin kırsal, 208'ininde kentsel nitelikli mahaller olduğu tespit edilmiştir. Balıkesir ilinin mülki idari sınırları içerisinde 208 kentsel mahallede toplamda 899.952 kişi ikamet ederken, 921 kırsal mahallede ise ikamet edenlerin toplam sayısı 328.668'dir. Çalışmada Balıkesir ili nüfusunun %73'ünün kentlerde, %27'sinin de kırsal kesimde yaşadığı saptanmıştır.

Büyükşehir uygulamasının eksik yönü olarak ön plana çıkan ve üzerinde mutlaka çalışılması gereken en önemli konu bütün ilin kentsel idari alan olarak kabul edilmesidir. Balıkesir ili mülki idare sınırları içerisinde yer alan mahallelerinin bütününün kentsel idari alan olarak tanımlanması mümkün değildir. Çizelge 4'de görüldüğü üzere Balıkesir ilindeki metropol ilçeler ve diğer büyükşehir ilçeleri mülki sınırları içerisinde kalan (Ayvalık ilçesi hariç) kırsal mahallelerin kentsel mahallere göre daha fazla oldukları tespit edilmiştir.

Edremit büyükşehir belediyesi ilçesine bağlı olan Akçay Mahallesi şehirleşme özelliği göstermesine rağmen nüfusu ve fonksiyonuna göre daha düşük düzeyde olan kırsal mahalleler ile aynı statüye sahiptir. Bu durum ne yazık ki bizlere 6360 kanunun tek düze bir sistem üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Bu tespitin yanına şehirleşme trendi gösteren Altınoluk yerleşmesinin de ilçedeki en az nüfuslu Pınarbaşı mahallesi ile aynı konumda bulunması eklendiğinde, kanunun mutlak suretle revize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kamuoyunun yanlış bilgilendirilmemesi adına ülkemizin seçkin kurumlarından olan TÜİK'in büyükşehir belediyesi illerdeki il merkezleri ile ilçe merkezlerinin nüfuslarını, normal statülü 51 ilde olduğu gibi kentsel mahalle bazında tespit etmesi ve yayınlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2011). *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. Pegem Akademi.
- Efe, R., Sönmez, S., Soykan, A., Cürebal, İ. (2008). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınmada Ekorejyonların Önemi: Balıkesir Örneği. *Güney Marmara Bölgesel Gelişme Sorunları Ulusal Sempozyumu*. Balıkesir Üniversitesi, İİBF, Bandırma.
- Gökmen, Ö. (2019). Edremit Körfezindeki İlçelerde Tarıma Dayalı Sanayi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük*.
- Güler, B. A. (2012). Büyükşehir belediyesi. *TBMM komisyon konuşmaları*, 12.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (24. Basım). *Ankara: Nobel Yayın Dağıtım*.

- Özçağlar, A. (2005). Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(1).
- Özçağlar, A. (2015). Yönetmel Coğrafya. *Ankara: Nika Yayınevi*.
- Özçağlar, A. (2016). Büyükşehir belediyeli illerde kır ve kent nüfusunun tespiti mümkün mü?. *İçinde TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara*.
- Özçağlar, A. (2018). Büyükşehir Belediyeli İllerde Yok Sayılan Kasabalar Üzerine Bir Analiz. In *TUCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu-International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM*.
- Özçağlar, A., Karabacak, K. (2016). Büyükşehir Belediyeli İllerle Birlikte Ortaya Çıkan Merkez İlçe ve İl Merkezi Sorunsalı. *Memleket*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (ADNKS verileri)
- Zhang, J., Shen, J., Huang, J., & Zhen, F. (2002). The Administrative Division and Regional Governance in Urban Agglomeration Areas [J]. *City Planning Review*, 9, 012.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi

The Effect of Self-Esteem on Psychological Resistance Levels of Women Working in the Textile Sector

Volkan SANCI¹, Mehmet UÇAR²

¹Karabük Üniversitesi, Safranbolu MYO, Karabük, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Karabük, Türkiye

ORCID:

V.S.: 0000-0001-5754-674X

M.U.: 0000-0001-5116-8573

Corresponding Author:

Mehmet UÇAR

Email:

mehmetucar@karabuk.edu.tr

Citation: Sancı, V. ve Uçar, M. (2021). Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 35-52.

Submitted: 02.01.2021

Accepted: 27.02.2021

Özet

Küresleşmenin yoğun bir biçimde yaşandığı günümüzde hem bireysel hem kurumsal düzeyde büyük tehlike arz eden bir sorun haline gelmiş olan stres olgusuna ilgi, tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de büyük oranda artmıştır. Bu süreçte bireyler yoğun bir şekilde çalışmakta ve bununla birlikte bu yüksek tempo karşısında kişilerin sergiledikleri benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı Karabük ilindeki tekstil sektöründe çalışan kadınların benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin ne yönde olduğu ve benlik saygısının psikolojik dayanıklılıklarını etkileyip etkilemediğini belirlemektir. Araştırmaya 399 kadın katılmıştır. Yapılan analizlerde kadınların benlik saygısının orta düzeyde, psikolojik dayanıklılık düzeylerinin ise yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte benlik saygısı ve alt boyutları olan kendini sevmeye ile özyeterlilik boyutlarının psikolojik dayanıklılığı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Psikolojik Dayanıklılık, Tekstil Sektörü, Kadın

Abstract

In today's world, where globalization is intense, interest in stress, which has become a serious problem at both individual and institutional levels, has increased substantially in our country as in all countries. In this process, individuals work intensively, and in this high tempo, self-esteem and psychological resilience exhibited by individuals have an important place. The aim of this study is to determine the self-esteem and psychological resilience levels of women working in the textile industry in Karabük and whether their self-esteem affects their psychological resilience. 399 women agreed to participate in the study. In the analyses conducted, it was determined that women's self-esteem was at a medium level and their psychological resilience level was high. However, it was concluded that self-esteem and its sub-dimensions, self-love and self-efficacy, affect psychological resilience.

Keywords: Self-Esteem, Psychological Resilience, Textile Industry, Woman

1. GİRİŞ

Benlik saygısı, gelişim sürecinde öğrenilmekte ve yaşam boyunca süren bir süreçten ibarettir. Bu açıdan kadınların özerkleşmeleri, yaşamdan doyum almaları, amaçlarına uygun hareket etmeleri, çevreleriyle uyumlu ilişki ve iletişim kurmaları, geleceklerini planlayabilmeleri ve başarılı olmaları konusunda büyük önem taşımaktadır. Kadınların benlik saygılarının düşük veya yüksek olması, kendileriyle ilgili düşüncelerinin olumlu ya da olumsuz olacağı anlamına gelmektedir. Kadınların bilişsel, fiziksel ve sosyal yönlerden kendilerini değerlendirmelerini ve bununla ilgili memnuniyeti içeren benlik saygısı konusu; psikoloji, örgütsel davranış ve yönetim alanlarında psikolojik dayanıklılık gibi psikolojik yapılarla daha çok araştırma konusu olmaya başlamıştır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir ortamda kadınlar için hayat daha çekilmez olabilmektedir. Kadınlar yaşamları süresince, hem fiziksel hem de duygusal olarak büyük sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Kadınlar, yaşanan bu zor durumlara anlam vermede ya da çözüm bulmada farklı farklı başa çıkma yöntemlerini kullanabilmektedirler. Bu başa çıkma yöntemlerinin başında psikolojik olarak dayanıklılık gösterme gelmektedir. Kadınlar açısından günümüz çalışma ortamının olumlu etkilerinin yanı sıra fiziksel, çevresel, duygusal, psikolojik vb. sonuçları olan olumsuz olaylar zincirini de barındırmaktadır. Dolayısıyla psikolojik dayanıklılık kadınların bu kötü durumları aşmak için baş etme ve başarılı olmak amacıyla göstermiş oldukları gayretin derecesini ifade etmektedir. Kadınların benlik saygılarının yüksek olması onların psikolojik olarak dayanıklı oldukları anlamına gelmektedir. Çünkü benlik saygısı yüksek olan kadınların, kendileri hakkında olumlu değerlendirmeler yapabildikleri, üretken ve mutlu oldukları, güçlükleri yenerek başarılı olmak adına çaba gösterdikleri ifade edilmektedir. Bununla birlikte, gerçekçi hedeflere sahiptirler, atılgan ve uyumludurlar. Ayrıca benlik saygısı yüksek olan kadınlar, daha fazla olumlu duygulara sahip oldukları için depresyon, stres vb. olumsuz olaylarla daha az karşılaşabilmektedirler. Tüm bu özellikler kadınların psikolojik olarak iyi olduklarına işaret etmektedir.

Literatür incelendiğinde benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılıkla ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmının ve ortaya konulan sonuçların çoğunun çocukları konu alan çalışmalara dayandığı söylenebilir. Son yıllarda ise benlik saygısının ve psikolojik dayanıklılığın yaşamın her döneminde gerekli olduğu ve çocukluk dönemindeki benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılığın yetişkinlik dönemindeki saygı ve dayanıklılıkla farklılık gösterebileceği ileri sürülmektedir. Bu yüzden özellikle 2000'li yıllarda benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık ile ilgili çalışma alanının genişlediği ve artarak devam ettiği görülmektedir. Ancak söz konusu kavramların tekstil sektörü açısından ele alınması çok sınırlıdır. Bu araştırma, tekstil sektöründe ele alındığı için literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Benlik Saygısı Kavramı

Benlik kavramı; bireyin kişiliği, özellikleri ve kendisi hakkındaki çıkarımlarının bütünü veya daha kısa ifade edilecek olursa kişinin kendisini algılaması olarak tanımlanabilir (Açıkgöz, 2019: 259; Aydoğan, 2016: 280; Çakmak vd., 2017: 1). Dolayısıyla kadınların kendi kişiliğine ilişkin oluşturduğu ve sürekli olarak koruduğu değerlendirme biçimi olarak ifade edilen benlik hem kalıtım hem de çevrenin etkisiyle ortaya çıkmaktadır (Ceylan vd., 2012: 26; Can, 2015: 160). Benlik kavramı, kadınların kendileriyle ilgili düşüncelerinin ve değerlendirmesinin toplamı, kadınların kendilerini tanımlaması, anlamlandırması ve kadının özü hakkındaki tüm yargılamalarından oluşmaktadır (Baloğlu vd., 2006: 347; Yiğit, 2010: 7). Kısacası benlik, kadının kim olduğuna ilişkin değerlendirmelerini ifade etmektedir (Akın, 2019: 4; Arslan vd., 2016: 2). Benlik kavramı üzerinde çalışma yapan yazarlardan biri William James'tir (1890). Yazar benliği bilen benlik ve bilinen

benlik olarak ayırmıştır. Özne olarak beni; bilen benlik ve nesne olarak beni; bilinen benlik olarak tanımlamıştır (Aslan-Yılmaz, 2016: 80). Nesne olarak beni 'deneysel benlik' olarak açıklayan James (1980) deneysel benliği 'maddesel benlik', 'sosyal benlik' ve 'tinsel ben' olarak üçe ayırmıştır. Maddesel benlik en başta kişinin bedeni ile sonrasında ise kıyafetleri, ailesi ve evinden oluşmaktadır. Sosyal benlik ise kişinin çevresindekilerin kendi hakkındaki düşünceleri, algıları ve kişi ile ilgili zihinlerinde canlanan imajlarıdır. Kişi her girdiği çevrede farklı sosyal benlikler geliştirecektir. Deneysel benliğin bir diğer bölümü olan tinsel benlik kişinin ruhsal ve öznel varlığını, psikik becerilerinin ve eğilimlerinin somut bir şekilde değerlendirilmesidir. Yani bireyin kendisi ile alakalı olan düşüncelerini tinsel benlik olarak tanımlayabiliriz (Çeçen, 2017: 30-31; Çakmak ve Kara, 2011: 303).

Cooley (1902), kişinin toplum içerisinde farklı insanlarla iletişim kurarken oluşan benliklerini 'ayna benlik' kavramıyla ifade etmektedir. Ayna benlik olarak ifade edilen bu kavram kadınların diğer insanlarla iletişim kurarken insanların kendileri ile ilgili nasıl ifadelerde ve değerlendirmelerde bulduklarını yansıtan bir kavramdır (Cesur ve Dil, 2018: 38). Kadın, bir davranış sonucunda karşısındaki kişide uyandırdığı yargıyı fark ettiğinde, yargının sonucuna göre bundan gurur ya da utanç duyabilir. Cooley benlik kavramında birey için önemli bir anlam ifade eden ve çevresinde yer alan kişilerin, bireyin davranışlarını güdeleyen bir ifade olarak değerlendirmiştir (Korkmaz, 1999: 69). Benlik saygısı ile ilgili çalışmalar yapan yazarlardan bir diğeri Carl Rogers'tir. Rogers'a (1959) göre benlik, bireyin kendine ilişkin algılamalarını belirleme şeklidir. Bir insanın doğrudan doğruya edindiği basit ve öznel yaşantılar birleşerek benlik algısını oluşturmaktadır (Vidinlioğlu, 2010: 20). Yazara göre iki tür benlik algısı vardır. Bunlardan benlik algısı; kişinin kendisiyle ilgili olarak algılamış olduğu benlik türüdür. İdeal benlik ise; kişinin olmasını istediği birey türünü ifade etmek için kullanılmaktadır (Asıl, 2017: 6). Benlik kavramının gelişmesinde önemli bir isim George Herbert Mead'dir (1934). Mead, özne ben ve nesne ben ayırımı yapmıştır. Mead'e göre özne ben, sosyalleşen nesne benin farkında olan bendir. Mead, nesne benin başkalarının tavırlarıyla şekillendiğini ve özne benin bunlara verilen tepki olduğunu belirtmiştir (Aslan-Yılmaz, 2016: 82). Mead, benliğin psikolojik yönünü kabul ettiği söylenebilir. Ancak etkileşim sürecinde belirleyici rolü olan benliğin sosyolojik yönünü vurgulamıştır. Ona göre, benliğin sınırlarının ve kurallarının toplum tarafından belirlenmesi gerektiği önem kazanmaktadır (Cesur ve Dil, 2018: 38).

Rosenberg'in (1965) kavram olarak benlik saygısı gelişimini gözlemleyerek ele aldığı çalışmaları literatürde oldukça önemli bir yere sahiptir. Rosenberg, benlik saygısının, kendi yeterliliklerimizi değerlendirmelerimiz sonucunda yaşadığımız duygusal deneyimlerimizi, gelecekteki davranışlarımızı ve toplumsal psikolojik uyumumuzu etkilediğini ifade etmektedir (Çiftçi, 2018: 1650). Coopersmith (1967), benlik saygısını kişiliğinin vazgeçilmez bir özelliği olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla kadının kendisini değerli, mutlu, yetenekli ve başarılı görmesi benlik saygısı ile paraleldir. Yani kadının kendisini değerli ve mutlu hissetmesi olumlu benlik saygısı durumuyken, kadının kendisini değersiz ve mutsuz hissetmesi ise olumsuz benlik saygısı durumu olarak açıklanabilmektedir (Sirkeci, 2018: 19). Eisenberg ve Delaney (1998)'e göre, benlik ifadesi bir bireyin kendisi hakkındaki düşüncesidir (Tatlıoğlu, 2010: 64). Carl G. Jung (1999) benlik saygısını; benlik bilincinin olumlu bir sonucu olarak görmektedir. Yazara göre; kişinin kendinde var olan potansiyel gücün farkına varması ve kendi ile ilgili pozitif özelliklerini ortaya çıkarması benlik saygısının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Demir, 2019: 290-291).

Benlik saygısı, benlik kavramında bulunan bilgilerin bir değerlendirilmesidir (Uyanık-Balat ve Akman, 2004). Benlik saygısı "kendini kabul etme, kendini onaylama ve kendine saygı tutumu" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda benlik saygısı, bireyin benliğine karşı olumlu ya da olumsuz bir tutum olarak tanımlanmıştır (Dev ve Qiqieh, 2016: 148; Körükçü, 2004: 5; Aktaş vd.,

2018: 22; Sheykhjan vd., 2014: 38). Benlik algısı doğumla başlayan, ergenlikle gelişimine devam eden psikolojik olduğu kadar toplumsal ve kısmen de fiziksel bir fenomendir (Arslan vd., 2016: 2). Özellikle çevrenin tutumu, hoşnut bırakan ya da düş kırıklığına uğratan olaylar ve yaşantılarla ilişkili olarak bireyde kendine değer verme duygusu gelişmektedir (Açıkgöz, 2019: 259; Aktaş vd., 2018: 22). Bu nedenle benlik saygısı; kadınların psikolojik olarak iyi oluşlarında önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Benlik, kadının diğer insanlardan farklılığını anlamasıyla başlayan ve vücudu ile ilgilenecek kendini geliştirip, kendisine ilişkin saygı duymasıyla devam eden bir olgudur. Bir anlamda benliğin duygusal yönünü ifade etmektedir (Koçak, 2016: 14). Duygusal yön olarak benlik saygısında kadının kendisini yargılaması sonucunda varmış olduğu benliği onaylamasıyla oluşan beğenidir (Çakmak vd., 2017: 1; Aydoğan, 2016: 280; Bayar, 2006: 20).

Benlik saygısı kadının kendine karşı pozitif veya negatif tavrı ya da kadının kendini yeterli, güvenli, önemli olarak algılama derecesidir (Baybek ve Yavuz, 2005: 74; Uyanık-Balat ve Akman, 2004: 176). Benlik saygısı; kadının kendini değerlendirmesinden sonra kendinden memnun olması, kendini değerli, olumlu, beğenilmeye ve sevmeye değer bulması, kendini olduğu gibi, gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Aydın vd., 2019: 88; Avşar vd., 2016: 45). Bu ruh hali, bireyin kendini değerlendirmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu açıdan kadınların kendilerine ilişkin değerlendirmeleri sonucunda ulaştıkları yargı, benlik saygısının düzeyi için belirleyici olmaktadır (Karadağ vd., 2008: 31; Aliyev ve Tunç, 2017: 403; Yousaf, 2015: 140). Benlik saygısı, yüksek ve düşük benlik saygısı olmak üzere iki boyutlu olarak ele alınmaktadır (Oktan ve Şahin: 2010: 546; Aydıner-Boylu vd., 2018: 1179). Benlik saygısı yüksek olan kadınlar yaşam süresi içerisinde daha pozitif, mutlu ya/ya da olumlu düşünsel, duygusal hareketler (tavırlar) sergilerken, düşük benlik saygısına sahip olan kadınlarda ise daha çok negatif, mutsuz hareketler (tavırlar) ve olumsuz düşünceler ağır basmaktadır (Demir ve Duman, 2019: 438; Saracaoğlu vd., 2002: 13). Benlik saygısı yüksek olan kadınların davranışları bireysellikten çıkarak diğer kişilerin fikirlerine, görüşlerine ve davranışlarına göre biçimlenmeye başlamaktadır. Kadın beğeni ve ilgi görmek için bu yönlendirme ile davranışlarını şekillendirmektedir (Altıntaş vd., 2007: 93). Benlik saygısı yüksek kadınlar sağlıklı görünmeye dikkat ederler. Bu kadınlar kendilerinde olan eksik noktaları sert bir biçimde eleştirmezler. Kendilerinde olan olumlu yapıları ve güçlü yönlerini iyi bilirler (Çakmak ve Kara, 2011: 302). Bu tür kadınlar kendilerine güvenen, kendisine karşı olumlu bakış açısına sahip, zayıf olduğu noktaları belirleyerek bunları düzeltmeye ve iyileştirmeye çalışan kişilerdir. Benlik saygısı düşük olan kadınlar ise bunların tam tersi kendilerine karşı sert eleştirilerde bulunan, kendisini başkalarına kanıtlama çabası sergileyen, başkalarıyla temas kurarken çekingen tavırlar sergileyen ve kendisiyle az gurur duyan kişilerdir (Soğukpınar, 2014: 25).

Benlik saygısı gelişmemiş düşük benlik saygısına sahip kadınlar kendilerine sunulan yeniliklere açık olmayan, hata yapmaktan korkan, yeni ortamlara girmekten tedirginlik duyan bireylerdir (Çetinkaya vd., 2006: 117; Tunç ve Kutanis, 2013: 5). Ayrıca düşük benlik saygısına sahip kadınların aşırı katı bir hayat felsefesi oluşturdukları, içe kapanık oldukları, pasif davranışlar sergiledikleri, psikosomatik hastalıklara sahip oldukları ve saldırganlık özelliği taşıdıkları ifade edilmektedir (Baybek ve Yavuz, 2005: 74). Düşük benlik saygısına sahip kadınların başkalarına bağımlı yaşayan, sıkılgan, araştırma, sorgulama yeteneği zayıf ve yaratıcı olmadığı aktarılmaktadır (Artuvan ve Yurtsever, 2020: 2). Yüksek benlik saygısına sahip kadınlar yaratıcı, saldırganlıktan uzak duran, keşfetmeyi seven bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım vd., 2010: 30). Benlik saygısı yüksek olan kadınlar kendilerine güvenen, saygı duyulan, kendisine değer veren, işe yararlı hissi yüksek, kendisini dünyada önemli bir varlık olarak algılayan bireylerdir (Ceylan vd., 2012: 25; Aydoğan, 2016: 281). Düşük benliğe sahip kadınlar ise kendisine güvenmeyen, kendisini değersiz ve işe yaramaz olarak algılayan kişilerdir (Arslan vd., 2016: 2; Mujiyati ve Adiputra, 2018: 16). Bu nedenle, başarısızlık sonrası oluşacak doğal mahcubiyet

duygusunu yaşamamak için riskli durumlardan kendilerini sürekli olarak uzak tutmaya çalışırlar (Çakmak vd., 2017: 2; Madenoğlu, 2013: 85).

2.2. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

Dünyada yaşanan doğal afetler, salgınlar, savaşlar, siyasi çatışmalar, ekonomik krizler, endüstriyel kazalardan kaynaklanan küresel felaketler, ciddi hastalıklar, ölümler, iş kayıpları gibi birçok faktör bireylerin hayatına birçok yeni kavramın girmesine neden olmuştur (Alibekiroğlu vd., 2018: 3; Armstrong vd., 2011: 331; Arslan ve Ayas, 2019: 3-4; Arslan, 2015b: 48). Bu kavramlardan biri psikolojik dayanıklılık olup kadınların yaşadıkları olumsuz deneyimler karşısında sergiledikleri güçlü ruhsal yapının bileşeni ve kendini toparlama gücü olarak ele alınmaktadır (Ağırkan ve Kağan, 2017: 229). Psikolojik dayanıklılık kavramı ilk olarak 1979 senesinde Suzanne Khobasa tarafından kullanılmıştır. Khobasa, 1979 yılında yaptığı çalışmasında dayanıklı bireylerin dayanıklı olmayan bireylere göre hastalanma sıklığının daha düşük olduğunu rapor etmiştir (Akpulat, 2019: 39). Khobasa, bireyin stres yaşadığı zamanlarda psikolojik dayanıklılığın, stresten kaynaklanan zararlı etkilerin meydana çıkma olasılığını azalttığını belirtmiştir (Bozgeyikli ve Şat, 2014: 175).

Psikolojik dayanıklılık, anlamı her bilimsel alanda değişen oldukça karmaşık bir kavramsal yapıdır. Kavram bireyler, kadınlar, aileler, toplumlar ve kültürler bağlamında farklı tanımlanmaktadır. Bu nedenle, kavramın tam ve tutarlı bir kavramsal tanımı yoktur (Botou vd., 2017: 133). Türkiye literatürü incelendiğinde; psikolojik dayanıklılık kavramının farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimde kullanıldığı görülmektedir (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018: 38; Cevizci ve Müezzini, 2019: 167). Örneğin: "resilience" ve "hardiness" kavramlarının karşılığı olarak yılmazlık (Gürkan, 2006; Demirbaş, 2010; Öğülmüş, 2002), psikolojik sağlık (Gizir ve Aydın, 2006; Kararımak, 2007; Eminağaoğlu, 2006; Gizir, 2004), kendini toparlama gücü (Terzi, 2005) ve psikolojik dayanıklılık (Basım ve Çetin, 2011; Durak, 2002) kelimelerinin kullanımı tercih edilmiştir. Ancak araştırmada psikolojik dayanıklılık kavramının kullanılması uygun görülmüştür. Bu kapsamda psikolojik dayanıklılık, olumsuz duygusal deneyimlerden geri dönme yeteneği ve stresli deneyimlerin değişen taleplerine esnek adaptasyon ile karakterize edilmiştir (Dugade ve Fredrickson, 2004: 320; Farkas ve Orozs, 2015: 2). Masten (2001: 228) psikolojik dayanıklılık kavramını, gelişme tehditlerine maruz kalmasına karşı ciddi uyum sağlama ve başarılı şekilde toparlanma, eski haline dönme kabiliyeti olarak tanımlamıştır. Newman'a (2005) göre ise psikolojik dayanıklılık kavramı travma, felaket, güçlük, zorluk ve devam eden yaşama stresi ile karşılaştırıldığında uyum sağlayabilme yeteneği olarak ifade etmiştir. Bonanno (2008: 101) tarafından psikolojik dayanıklılık kavramı için toparlanma sürecinden farklı olarak, insanın yapısında bulunan insanı psikolojik açıdan sağlamlaştıran bir özellik olduğu öne sürülmüştür. Anghel (2015: 154) psikolojik dayanıklılığı, dinamik bir sistemin kararlılığını ve gelişimini tehdit eden önemli sorunlara karşı direnmeyi ya da bu sorunlardan kurtulma yeteneği olarak tanımlamıştır. Masten ve diğerlerine (1990) göre psikolojik dayanıklılık kavramını bireyi hayatında karşılaştığı olumsuzluklara karşın sahip olduğu zorlukların üstesinden gelen ve beklenen sonuçtan iyi bir gelişme gösteren kişilerin güçlü olmalarını sağlayan özellik ya da kişisel yeteneklere sahiplik inancını tanımlar (Ülker-Tümlü, 2012: 12). Olumsuz ve zor koşullarda yetişen üstün başarılı ya da ünlü olmuş bireylerin yaşam hikâyeleri bu olguyla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkinin amacı yüksek risk altında büyüyen bireyler ile yüksek risk altında yaşayan grupların başarılı sonuçlar kazanacağı değişkenleri belirlemektir (Gürkan, 2006: 16).

Genelde insanların özelde ise kadınların, olumsuz çalışma koşulları, stres ve kriz dönemlerinde olayları algılama şekilleri, tutumları ve olumsuz şartlarla mücadelede tercih ettikleri tarzlar farklılık göstermektedir (Bozgeyikli ve Şat, 2014: 175). Bu tarzlarla bağlı olarak psikolojik dayanıklılığın bileşenleri de farklılık göstermektedir. Khobasa (1979) yaptığı çalışmasında

psikolojik dayanıklılığın; meydan okuma (değişime açıklık), kendini adama (yaptıkları iş her ne ise, kendini o işe adama) ve kontrol (olayların kontrolünü elinde tuttuğuna inanma tutumları) olmak üzere üç boyutu üzerinde durmaktadır (Akpulat, 2019: 41). Bu üç bileşim, stresli şartlarda potansiyel riskleri fırsatlara dönüştürebilecek cesaret ve motivasyonu sağlamaktadır (Tekin, 2011: 7): *Bağlanma*: Toplumsal hayattaki ilişkiler, insan yaşamının temelini oluşturmakta ve yaşamın her döneminde bu gereksinime ihtiyaç duyulmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2000: 8). Bireyin toplumsal yaşam olaylarıyla ilgilenmesi bağlanma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Bağlanma, kadınların başka kişi veya kişilere karşı besledikleri “sevgi bağı” olarak değerlendirilebilir (Birneanu, 2014: 86). Kadınların hem kendilerine hem de başkalarına olan bağlılığının stresli durumların yol açtığı olumsuz etkileri engellediği varsayılır. Yaşanılan stresli durumun kadının yaşamında yeni bir amaç oluşturduğu düşünülür. Stresli yaşam olayları kadın için tehdit edici bir durum olsa da bağlanma durumu olumsuz olaylara karşı tampon oluşturur (Cavga, 2019: 12; Şahan-Aktan ve Önder, 2018: 22; Berber-Çelik, 2018: 28-29). *Denetim(Kontrol)*: Kişinin içsel hallerini, davranışlarını; içinde bulunduğu şartları etkiler ve arzu ettiği sonuçların oluşmasını sağlamak için, kişinin davranış ve hareketlerinde meydana gelir (Tekin, 2011: 7). Denetim, ulaşılmak istenilen sonuçlara ulaşmada karşılaşılabilecek sorunlarda kontrol mekanizmasını elinde tutabilmeyi gerektirir. Bu anlamda denetim, kadının davranışlarını ve yapmak istediklerini; istenilen sonuçları elde etmek için, yaşadığı anın koşullarına yön verir ve istenilene ulaşmak için kadının hareketlerine yansır (Yılmaz, 2019: 19). Dolayısıyla olumsuz olaylar karşısında kadınların olumlu bir gelişim gösterebilmesi, yaşamı kontrol etmenin ve geleceği ön görmenin imkansız olduğu inancını değiştirmelerine bağlı olmaktadır (Ergün-Başak ve Can, 2018: 780). *Meydan Okuma*: Meydan okuma özelliği, olayları çözmenin kolay olmadığı, çaba harcanması gerektiğinin farkında olarak mücadele etme durumudur. Yüksek düzeyde stres içeren koşullarda bazı kadınlar fevri çıkışlarda bulunarak kendilerine ya da başkalarına yönelik saldırgan tepkiler verebilmekte, bu da benlik bütünlüğünün ya da ilişkilerin yıpranmasına neden olabilmektedir (Ergün-Başak ve Can, 2018: 772). Ancak sıkıntılı durumlarda meydan okuma özelliğini etkin kullanan kadınlarda açık olma ve esnek davranabilme gibi özellikler belirmektedir. Meydan okuma özelliği olan kadınlar çevrelerine karşı çok sıcakkanlı, stresli olayları iyi yönetebilen ve uygun çözüm yolları geliştirebilen kişilerdir. Bu kadınlar yaşanılan olaylar karşısında analiz yeteneği iyi olan ve olayları doğru bir şekilde değerlendirme yapma güçleri olan kişilerdir (Bar, 2016: 62-63; Dünder ve Demirli, 2018: 2).

Psikolojik dayanıklılığın kadınların hayatlarındaki yeri, önemi ve etkisi, psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörlerin bilinmesini zorunlu kılmaktadır (Aydoğdu vd., 2017: 38; Ersezgin ve Sevi-Tok, 2019: 6; Bektaş ve Özben, 2016: 217). Literatürde psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörler; risk faktörleri ve koruyucu faktörler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018: 39; Şahan-Aktan ve Önder, 2018: 25; Arslan, 2015a: 74; Arslan, 2015b: 48; Alibekiroğlu vd., 2018: 3; Ağırkan ve Kağan, 2017: 231).

Risk Faktörleri: Gelişimin herhangi bir döneminde oluşan ortam şartlarının bireylerin uyumunu tehdit etmesine ve istenmedik gelişimsel sonuçlar göstermelerine neden olan durumlar olarak ifade edilmektedir (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018: 38). Zayıflık etmenler olarak da bilinen risk faktörleri “olumsuz bir sonuç ortaya çıkma ihtimalini artıran bir veya daha fazla etmenin varlığı” olarak tanımlanmaktadır (Alikaşifoğlu ve Ercan, 2009: 2; Şahan-Aktan ve Önder, 2018: 25). Stresli yaşam olayları yani stresörler, risk faktörlerinin bir çeşidi olarak kabul edilir. Bu faktörler özellikle kadınların yaşantılarında olumsuz sonuçların olma olasılığını arttıran bireysel ve çevresel özelliklerdir (Arslan, 2015a: 74; Arslan, 2015b: 48). Yoksulluk, hastalık, gebelik ve doğumdan kaynaklı etkenler, sinirlilik, olumsuz çevre koşulları, kaygılı mizaç, düşük zeka gibi insanlar için kötü sonuçlar doğurabilecek etkenler risk faktörleri içerisinde değerlendirilmektedir (Alibekiroğlu vd., 2018: 3). Kadınların içinde buldukları gelişim dönemine bağlı olarak benzer risk faktörlerinden değişik yoğunlukta etkiledikleri belirtilmektedir (Ergün-Başak, 2012: 20). Bazı risk

faktörleri olumsuz sonuçların nedeni iken, diğer bazı risk faktörleriyle olumsuz sonuçlar arasında sadece ilişki bulunmaktadır. Risk faktörleri genetik, biyolojik, sosyokültürel ve demografik koşulları ya da özellikleri içerebilmektedir (Gürkan, 2006: 20).

Koruyucu Faktörler: Risk faktörlerinin etkilerini aşmaları konusunda bireylerin sahip oldukları yaklaşım veya beceriler “koruyucu etmenler” olarak adlandırılmaktadır (Şahan-Aktan, 2018: 25; Fletcher ve Sarkar, 2013: 12-13). Koruyucu faktörler, risk faktörlerinin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz etkiyi azalttığı düşünülen ve gelişimsel ihtiyaçların giderilmesinde etkili olan faktörlerdir (Dilmaç ve Çiftci, 2019: 16; Aydın ve Egemberdiyeva, 2018: 38; Alikaşifoğlu ve Ercan, 2009: 3). Örnek olarak kadınların entelektüel seviyelerinin iyi olması, ebeveynleriyle olan yakın ilişkileri, sosyo-ekonomik açıdan avantajlı olmaları, yetenek ve inançlar, çalışma ortamının etkililiği gösterilebilir (Alibekiroğlu vd., 2018: 3). Psikolojik olarak sağlam olan kadınlar olumsuz yaşam olayları ile başa çıkmada birtakım “içsel” ve “dışsal” kaynaklardan yararlanmaktadırlar. Etkili problem çözme becerisi, öz yeterlilik, benlik saygısı, özgüven, iç kontrol odağı, geleceğe dair olumlu ve iyimser bakış açısı gibi faktörler içsel koruyucu faktörleri oluştururken ailesel ve sosyal çevreyle ilgili birtakım özellikler ise dışsal koruyucu faktörleri meydana getirmektedir (Arslan, 2015a: 74; Çutuk vd., 2017: 111). Dışsal koruyucu faktörlerden ailesel faktörler arasında aile yakınlığı, aile uyumu, aile yapısı, duygusal destek, olumlu atıflar ve en az bir kişiyle ile kurulan yakın bağ gibi faktörlerden oluşmaktadır (Fayambo, 2010: 106). Sosyal çevre koruyucu faktörleri ise, olumlu çalışma ortamı tecrübeleri, iyi akran ilişkileri ve diğer yetişkin bireylerle olan olumlu ilişkiler olarak sıralanabilir (Çetin vd., 2015: 82; Fayambo, 2010: 106; Ağırkan ve Kağan, 2017: 231).

2.3. Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki

Psikolojik dayanıklılık; önemli stres kaynakları karşısında (travma, tehdit, trajedi, ailevi sıkıntılar, sağlık problemleri, işyeri, parasal sorunlar vb.) kişinin mücadele etme ve kendini toparlama gücü olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda stresli yaşam olayları ile karşılaşıldığında bir direnç kaynağı olarak görülmektedir (Aydın, 2019: 492; Dağcı ve Kartopu, 2014: 367; Ersezgin ve Sevi-Tok, 2019: 4-6; Luthans ve Youssef, 2004: 152). Benlik saygısı ise psikolojik dayanıklılığa yönelik koruyucu faktörler içerisinde değerlendirilen değişkendir. Benliğin bütünsel değerlendirici bir boyutu olarak ifade edilen benlik saygısı, kendimize ilişkin değerlendirmelerimizi içerir. Olumlu benlik saygısı sağlıklı bir kişiliğin, olumlu uyumun ve ruh sağlığının önemli göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle yüksek benlik saygısının psikolojik dayanıklılığa ilişkin önemli bir koruyucu faktör olduğu söylenebilir (Arslan, 2015a: 74). Ayrıca bireyin benlik saygısının düzeyi, stresle baş edebilme yeteneğini de etkilemektedir (Çelikbaş vd., 2019: 283; Aydın vd., 2019: 88). Dolayısıyla benlik saygısı yüksek olan bireyler stresli durumları tehdit edici olarak algılamak yerine fırsat olarak değerlendirmekte, kaygı ve stresle daha iyi baş etmektedirler. Ancak benlik saygısı düşük olan bireyler tam tersi bir durum yaşayabilmektedirler (Aydiner-Boylu vd., 2018: 1179). Bu çerçevede literatürde psikolojik dayanıklılık ve benlik saygısı ile ilgili birbirinden farklı sonuçlara sahip olan bazı çalışmalar aşağıda örnek verilmiştir.

Hamarta ve diğerleri (2009), bireylerin sahip oldukları benlik saygısı ve akılcı olmayan inançları ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 601 kişi üzerinde bir çalışma yapmışlardır. Araştırmada benlik saygısı ile stresle başa çıkma tarzlarından olan problem odaklı stresle başa çıkma ve sosyal destek arama gibi alt boyutlar bazında ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Parmaksız (2011) öğretmenlerin benlik saygıları, iyimserlik düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için öğrenciler üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yazar çalışma sonucunda benlik saygısı ve iyimserlik düzeyleri arasında bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Sarıkaya'nın (2015) psikolojik dayanıklılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı araştırmaya 148'i kız, 154'ü erkek toplam 302 kişi

katılmıştır. Araştırmanın sonucunda psikolojik dayanıklılık ile benlik saygısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Farklı bir ifadeyle psikolojik dayanıklılık arttıkça benlik saygısında da artış gözlemlenmiştir. Yıldırım ve diğerleri (2015), 945 kişiyle psikolojik dayanıklılık ile benlik kurgusu arasındaki ilişkinin incelenmesi konusunda araştırma yapmışlardır. Yapılan araştırma sonucunda katılımcıların psikolojik dayanıklılığı ve özerk benlik kurgusu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Demografik özelliklerin araştırılmasında kızların psikolojik dayanıklılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu, erkeklerin daha özerk olduğu, kızların ise ilişkisel ve özerk ilişkisel olduğu gözlemlenmiştir. Alt testler anlamında ilişkisi incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ile aile desteği alt boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Arslan ve Balkıs (2015) duygusal istismar, problem davranışlar, öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı çalışmaya 331 öğrenci katılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ebeveynlerin davranışlarından algılanan duygusal istismar durumunun problem davranışları, öz-yeterliliği ve psikolojik dayanıklılığı etkileyebildiği gözlemlenmiştir. Ebeveynlerden algılanan duygusal istismar ve problem çözme davranışının öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılığın kısmi etkileyeni olduğu gözlemlenmiştir. Duygusal istismar ve psikolojik dayanıklılığın ise öz-yeterlilikte kısmi aracı rolü olduğu gözlemlenmiştir. O'Dowd ve diğerleri (2018) dayanıklılığın nasıl algılandığı ve işyeri stresörlerinin yarattığı zorluklar ve doktorların bu stres faktörleriyle başa çıkmalarını sağlayan stratejileri ortaya koymak amacıyla İrlandalı 68 hekimle yapılandırılmış bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Yapılan görüşmelerden katılımcıların birçoğunun, dayanıklılık durumlarında "gelişmek" yerine esnekliği "başa çıkma" olarak gördükleri, kimilerinin aileleri ve arkadaşları ile zaman geçirdikleri ve kimilerinin ise benliği için yararlı olduğunu düşündükleri başa çıkma davranışlarını tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; Karabük ilindeki tekstil atölyelerinde çalışan kadınların benlik saygısının psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile ilişkisini ve etkisini belirlemektir. Dolayısıyla "Kadınların benlik saygısı psikolojik dayanıklılık düzeylerini etkilemekte midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık konuları ile ilgili olarak çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Anghel, 2015; Armstrong vd., 2011; Aktaş vd., 2018; Alibekiroğlu vd, 2018; Aydın, 2019; Baumeister ve Exline, 2000; Birneanu, 2014; Bonanno, 2008; Botou vd., 2017; Dugade and Fredrickson, 2004; Farkas ve Orosz, 2015; Fayombo, 2010; Fletcher ve Sarkar, 2013; Pyszczynski vd., 2004; Yousaf, 2015). Ancak tekstil sektöründe çalışan kadınlar açısından yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma; farklı disiplinlerdeki araştırmacıların başvurabileceği bir kaynak olmasının yanı sıra sektörde çalışan kadınlara; yüksek ve düşük benliğin psikolojik dayanıklılık arasında bir ilişki olduğunu ve psikolojik olarak dayanıklı olmayan kadınların kendilerini nasıl değerlendirmeleri gerektiğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Karabük'te Tekstil sektöründe çalışan kadınlardır. Evren hakkında bilgi derlemek için başvurulabilecek ilk ve en basit yöntem, o evreni oluşturan tüm birimler üzerinde araştırma konusuyla ilgili bilgi derlemektir, yani tam sayım yapmaktır (Karasar, 2011: 110; Kırcaali-İftar, 1999: 3; Özen ve Gül, 2007: 395). Ancak uygulamada genellikle evrenin tüm birimlerinden bilgi derlemeye kalkışmak çeşitli nedenlerden dolayı imkânsızdır (Özmen, 1999: 25). Dolayısıyla ana kitleyi oluşturan tüm elemanlara ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda örneklem almaya ihtiyaç duyulmaktadır (Padem vd., 2012: 63). Bu çalışmada olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden, kolayda örnekleme tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme, birimlerin seçiminin büyük ölçüde görüşmecilere bırakıldığı örnekleme türüdür (Şimşek, 2012: 122).

Örneklem sayısının belirlenmesinde ise Krejcie ve Morgan (1970: 608) tarafından önerilen örneklem büyüklüğü tablosundan yararlanılmıştır. Araştırmanın evreni, Karabük ilindeki tekstil işletmeleri ve atölyeleri tek tek dolaşarak araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Belirlemelere göre sektörde çalışan toplam kadın sayısının 1950 olduğu tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğü tablosunda 0,95 güven aralığında ve $\pm 0,05$ hata oranında, evren hacminin 1950 olması durumunda örneklem büyüklüğünün 321 kişi olması gerektiği hesaplanmıştır. Bu çalışmaya 399 kadın katılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kadınların Demografik Özellikleri

Medeni Durum	n	%	Görev	n	%
Bekâr	142	35,6	Kasiyer	65	16,3
Evli	257	64,4	Ütücü	97	24,3
Yaş	n	%	Makineci	86	21,6
25 Yaş Altı	81	20,3	Ortacı	60	15,0
25-30 Yaş	81	20,3	Paketlemeci	40	10,0
31-35 Yaş	88	22,1	Kalite Kontrol	27	6,8
36-40 Yaş	87	21,8	Temizlik ve Aşçılık	24	6,0
41 Yaş ve Üstü	62	15,5	Çocuk Saygısı	n	%
Çalışma Süresi	n	%	Çocuk Yok	208	52,1
1 Yıl Altı	59	14,8	1 Çocuk	91	22,8
1-3 Yıl	115	28,8	2 Çocuk	86	21,6
4-6 Yıl	97	24,3	3 Çocuk ve Üstü	14	3,5
7-9 Yıl	45	11,3	Toplam	399	100
10 Yıl ve üstü	83	20,8			

Araştırmaya katılan kadınların %35,6’sı (n=142) bekâr ve %64,4’ü (n=257) evlidir. Yaş oranlarına bakıldığında %20,3’ü (n=81) 25 yaş altında, %20,3’ü (n=81) 25-30 yaşlarında, %22,1’i (n=88) 31-35 yaşlarında, %21,8’i (n=87) 36-40 yaşlarında, %15,5’i (n=62) ise 41 ve üzeri yaşlarındadır. Kadınların %16,3’i (n=65) kasiyer, %24,3’ü (n=97) ütücü, %21,6’sı (n=86) makineci, %15’i (n=60) ortacı, %10 (n=40) paketlemeci, %6,8’i (n=27) kalite kontrolcü, %6’sı (n=24) ise temizlik ve yemekhanede (aşçı) çalışmaktadır. Kadınların %14,8’i (n=59) 1 yıl altı, 28,8’i (n=115) 1-3 yıl, %24,3’ü (n=97) 4-6 yıl, %11,3’ü (n=45) 7-9 yıl, %20,8’i (n=83) 10 ve üzeri yıldır tekstil sektöründe çalışmaktadır. Kadınlardan %52,1’inin (n=208) çocuğu yoktur. %22,8’inin (n=91) 1 çocuk, %21,6’sının (n=86) 2 çocuk, %3,5’inin (n=14) ise 3 ve daha fazla çocuğu olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada insan kaynağından doğru bilgi alma araçlarından biri olan yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır (Odabaşı, 1999: 81). Söz konusu anket 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kadınların demografik özellikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde “Benlik Saygısı Ölçeği” (BSÖ) yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” (PDÖ) bulunmaktadır. Söz konusu ölçekler; Doğan (2011, 2015) tarafından farklı yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarından alınmıştır. Karabük ilinde yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler, İstatistik Paket Programı (SPSS-20) kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı (açıklayıcı) faktör analizi tekniği tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2004: 117). Ölçekteki ifadelerle verilen cevapların güvenilirliği için ise Alfa katsayısına (Cronbach Alpha) bakılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerine bakıldıktan sonra araştırmaya katılan personelin demografik özellikleri ve ölçek ifadelerine verdikleri cevaplar için tanımlayıcı analizlere başvurulmuştur. Analizlerin üçüncü aşamasında verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak parametrik test koşullarını sağlayıp sağlamadıkları tespit edilmiştir. Analizler sonucunda benlik saygısının (basıklık=-0,191 / çarpıklık=0,689) ve psikolojik dayanıklılığın (basıklık=-0,726 / çarpıklık=0,878) değerler aldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla basıklık

ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ve 1,5 arasında değerler aldığı ve parametrik test koşullarını sağladığı tespit edilmiştir (Pallant, 2005; Arslantürk, 2001; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Araştırmanın dördüncü ve beşinci aşamalarında ise kadınların benlik saygısının psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile olan ilişkisi ve etkisi test edilmiştir.

4. BULGULAR

Tekstil sektöründe çalışan kadınların benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılıklarını tespit etmek için yapılan alan çalışması sonuçları bu bölümde incelenmiştir. Bu kapsamda benlik saygısı veri setine ilişkin yapısal geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Benlik Saygısı Ölçeğinin Yapısal Geçerliliği ve Güvenirliliği

Maddeler	1.Kendini Sevme	2.Özyeterlilik	Cronbach's Alpha
B11. Kendime karşı olumlu tutum içindeyim	0,830		0,892
B12.Kendimi değerli görmeye eğilimliyim	0,819		
B4.Kendimle oldukça barışığım	0,807		
B6.Kendi değerimden eminim	0,766		
B15.Kendime yeterince saygım vardır.	0,761		
B14.Kendi kişisel değerimden asla şüphe duymam.	0,694		
B8.Kendimle ilgili düşünmek çoğu zaman hoşuma gider.	0,694		
B2. Kendimden gayet memnunum.	0,657		
B10. Birçok konuda oldukça başarılıyım		0,778	0,859
B3.Çok yetenekliyim		0,769	
B13.Yaptığım işlerde oldukça yeterliyim		0,754	
B9.Keşke yaptığım işlerde daha başarılı olsam demiyorum		0,730	
B1.Uğrunda çaba gösterdiğim her işi başarabilirim		0,699	
B5.Zorluklarla başa çıkmada yeterliyimdir.		0,686	
B16.Çoğu zaman benim için önemli olan şeyleri başarıyorum		0,655	
B7. Genellikle hedeflerimi gerçekleştirmede başarılıyım.		0,599	
Özdeğerler	4,683	4,013	
Varyans Açıklama Oranı	39,267	25,083	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		64,350	0,832
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,882	
Bartlett Testi	$\chi^2 = 2823,035; p=0,000$		

Karabük ilindeki tekstil sektöründe çalışan kadınlardan elde edilen veriler için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Varimax rotasyonlu ve temel bileşenler (principal components) yönteminin tercih edildiği analizde KMO değerinin 0,882 ve Bartlett değerinin $p<0,000$ olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler, benlik saygısı ölçeğinin faktör analizine uygun olduğuna işaret etmektedir. Benlik saygısının toplam varyans açıklama oranının %64,35 olduğu görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ölçeğin, 1’in üzerinde özdeğer alan boyut sayısının 2 adet olduğu belirlenmiştir. Faktör yüklerinin de 0,59-0,83 arasında değerler alarak $>0,35$ kuralını sağladığı ve kabul edilebilir düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir (Büyüköztürk, 2007). Ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,832$ olarak tespit edilmiştir. Alfa katsayısını %70’in üzerinde olması ölçeğin güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Hair vd., 1998: 611).

Tablo 3. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Yapısal Geçerliliği ve Güvenirliliği

Maddeler	1.Psikolojik Dayanıklılık	Cronbach's Alpha
D4.Stresli olayların üstesinden gelmekte güçlük çekmem	0,830	0,703
D2.Zor zamanları çok az sıkıntıyla atlattım.	0,819	
D1.Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim	0,807	
D5.Stresli durumlardan sonra kendime gelmem uzun zaman almaz	0,766	
D3.Kötü bir şeyler olduğunda bunu atlatmak benim için kolaydır	0,761	
Özdeğerler	2,280	
Varyans Açıklama Oranı	54,590	
Toplam Varyans Açıklama Oranı	54,590	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	0,792	
Bartlett Testi	$\chi^2 = 343,831; p=0,000$	

Psikolojik dayanıklılık ölçeği için varimax rotasyonlu ve temel bileşenler yöntemine göre yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri 0,792 ve Bartlett değeri $p < 0,000$ olarak bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık ölçeği faktör analizine uygun olup (Tabachnick ve Fidell, 2013), toplam varyans açıklama oranı %54,59 olarak çıkmıştır. Ölçek toplam 6. maddeden oluşmaktadır ancak çapraz yüklenme sonucu D6 ifadesi ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek tek boyuttan meydana gelmekte ve faktör yükleri 0,76-0,83 arasında değerler almaktadır. Dolayısıyla $> 0,35$ kuralını sağladığı ve kabul edilebilir düzeyin üzerinde olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2007). Ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,703$ olarak çıkmıştır. Alfa katsayısını %70 bandında olması, ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Hair vd., 1998: 611).

Tablo 4. Kadınların Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Maddeler	N	Min.	Max.	\bar{X}	σ
Benlik Saygısı	399	1,19	5,00	3,365	0,603
<i>Kendini Sevme</i>	399	1,00	5,00	2,962	0,894
<i>Özyeterlilik</i>	399	1,00	5,00	3,769	0,764
Psikolojik Dayanıklılık	399	1,00	5,00	3,696	0,702

Araştırmaya katılan kadınların benlik saygılarının ($\bar{X}=3,36$) ve benlik saygısının alt boyutu olan kendini sevme ($\bar{X}=2,96$) düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Kadınların kendilerini yeterli gördükleri ortaya çıkmıştır ($\bar{X}=3,76$). Bununla birlikte psikolojik olarak da kendilerini dayanıklı gördükleri tespit edilmiştir ($\bar{X}=3,69$).

Benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson korelasyon analizi yapılmış olup sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki

	Benlik Saygısı	Kendini Sevme	Özyeterlilik
Benlik Saygısı	1		
Kendini Sevme	0,675**	1	
Özyeterlilik	0,674**	0,055	1
Psikolojik Dayanıklılık	0,566**	0,211**	0,648**

Tablo 5'e göre, benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki vardır ($r=0,566$). Bununla birlikte psikolojik dayanıklılık ile benlik saygısının alt boyutu olan kendini beğenme arasında zayıf ($r=0,211$) ve özyeterlilik boyutu arasında orta ($r=0,648$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Benlik saygısının psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini belirlemek için Basit Doğrusal Regresyon Analizi; benlik saygısı alt boyutlarının psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini belirlemek için ise Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Bu çerçevede benlik saygısının ve alt boyutlarının psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisine ilişkin sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	SE	β	t	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Benlik Saygısı	0,659	0,048	0,566	13,691	0,321	0,319	187,441
Kendini Sevme	0,138	0,029	0,176	4,710	0,451	0,448	162,681
Özyeterlilik	0,587	0,034	0,639	17,124			

* $p<0,05$

Benlik saygısı ve alt boyutlarına ilişkin kurulmuş olan model $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bağımlı değişken olan benlik saygısındaki değişimin %31,9'u, boyutlar bazında yaşanan değişimin %44,8'i ise modele dahil edilen psikolojik dayanıklılık değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Başka bir deyişle benlik saygısında meydana gelen bir birimlik artış psikolojik dayanıklılığı 0,659 birim yükseltmektedir. Ayrıca psikolojik dayanıklılığı, kendini sevmenin 0,138 birim ve özyeterliliğin 0,587 birim artırdığı söylenebilir.

SONUÇ

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için birtakım fizyolojik, psikolojik ve sosyal gereksinimlere karşı çeşitli algılar geliştirirler. Algıları şekillendiren bireylerin tutumlarıdır. Tutumlar ise benlik kavramı ile yakından ilişkilidir. Benlik saygısını yüksek seviyede ve tutarlı olarak sürdüren normal sağlıklı kadınlar, canlı ve enerjik olmakla özdeşleşmektedirler. Bu kadınlar kendilerine güvenen kişilik özelliği taşımaktadırlar. Zayıf yapılanmış benlik saygısına sahip kadınlar ise canlılık ve enerjilerini kaybetmiş, kendilerine güvenmeyen, hatta kendini utanç verici değersiz ve çaresiz hissedilen, başarı ve becerileri azalmış kişilerdir. Bu kadınlar yaşamları boyunca yaşamış oldukları olaylar ve yapmış oldukları işler nedeniyle bedensel ve psikolojik yorgunluk yaşamaktadırlar. Bunun sonucunda zamanla bıkkınlık, sıkılma hisleri yaşamakta ve bu işleri artık anlamsız görebilmektedir. Bu noktada psikolojik dayanıklılık yüksek düzeyde benlik saygısının önemli göstergelerinden biri olarak devreye girmektedir. Psikolojik dayanıklılık, kadınların olumsuz yaşantılar karşısında gösterdiği uyum ve başa çıkabilme becerisi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla benlik saygıları ve olumsuz yaşam koşulları altında stres yaşayan kadınların nasıl başarılı olabildiklerini ve dayanıklı birer birey olarak kalabildiklerini anlamak, benzer riskler altındaki diğer kadınların dayanıklılık düzeylerine ışık tutacaktır.

Bu çerçevede Karabük'teki tekstil sektöründe çalışan kadınlar üzerinde yapılan çalışmada kadınların benlik saygılarının ve benlik saygısının alt boyutu olan kendini sevme düzeylerinin orta düzeyde; özyeterlilik düzeylerinin ise orta seviyede olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların psikolojik olarak da kendilerini dayanıklı gördükleri tespit edilmiştir. Çalışmada benlik saygısı ile alt boyutları olan kendini sevme ve özyeterliliğin psikolojik dayanıklılığı etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde benlik saygısının psikolojik dayanıklılığı etkilediği görülmüştür (Baumeister ve Exline, 2000; Fergusson ve Lynskey, 1996; Parker vd., 1990; Pyszczynski vd., 2004; Crocker ve Park, 2004; Dubois ve Flay, 2004). Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen genel sonuçlar literatürdeki bazı

çalışmalarla örtüşmektedir. Bu sonuçlardan hareketle kadınların kendilerine sunulan yeniliklere açık olan, hata yapmaktan korkmayan ve yeni ortamlara girmekten tedirgin olmayan kişiler olduğu söylenebilir. Diğer sektörlerde olduğu gibi tekstil sektöründe çalışan kadınların da ev ve aile sorumluluklarının yanı sıra çalışma hayatında çeşitli sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Kadınların yaşadıkları sorunlar arasında cinsiyet ayrımcılığı, mobbing, çalışma süresi ve ücret adaletsizliği, ağır iş yükü, kıdem tazminatlarında yaşanan haksızlıklar vb. sayılabilir. Bu sorunlardan cinsiyet ayrımcılığı ve mobbing kadınların kendilerine olan saygılarını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Çalışma süresi ve ücret adaletsizliği, ağır iş yükü, kıdem tazminatlarında yaşanan haksızlıklar ise kadınların psikolojik dayanıklılık düzeylerini etkileyebilmektedir. Bazı çalışmalarda tespit edildiği gibi (Arslan vd., 2016; Aydoğan, 2016; Ceylan vd., 2012; Çakmak vd., 2017; Madenoğlu, 2013; Mujiyati ve Adiputra, 2018) araştırmaya katılan kadınların başkalarına bağımlı yaşamayan, sıklıgan olmayan, araştırma, sorgulama yeteneği zayıf olmayıp yaratıcı olan kişiler olmaları, yaşanan sorunlar karşısında kendilerine olan saygılarının yüksek ve psikolojik olarak da güçlü oldukları anlamına gelmektedir.

Günümüzde beklentileri karşılamaadaki zorluklar, engellenmeler ve sınırlandırmalar, zamana karşı yarış düşüncesi, çalışma temposu, aile içi sorumluluklar, başarılı olma yüklemeleri gibi birçok olumsuz ve baskılı durumlar, stres kaynağı olarak kadınları sürekli güçlü olmaya sevk etmektedir. Ancak bu etmenler karşısında benlik saygısının sağlıklı geliştirilememesi kadınların yaşamını daha da zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla çalışmada tekstil sektöründe çalışan kadınların benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin kabul edilebilir düzeyde olması olumlu bir durum olarak karşılanmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda diğer sektörlerde çalışan kadınların da benlik saygılarının ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin belirlenmesinin ilgili literatüre zenginlik ve ilgili paydaşlara önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, A. (2019). Sağlık teknikerliği öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi ve ilişkili etmenler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (4), 258-264.
- Ağırkan, M. ve Kağan, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19 (3), 225-245.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri, SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*, Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 1-14.
- Akpulat, Ş. (2019). *Örgüt iklimi ve psikolojik dayanıklılığın iş-yaşam dengesi üzerindeki etkisi: öğretmenler üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bayburt.
- Aktaş, M. C., Bulduk, B., Çelik, D. ve Ensarioğlu, K. (2018). Hemşirelik öğrencilerinde benlik saygısı ve empatik düzey arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 1 (3), 21-26.
- Alibekiroğlu, P. B., Akbaş, T., Ateş-Bulut, F. ve Kırdök, O. (2018). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (2), 1-17.
- Alıkaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Türk Pediatri Arşivi*, 44, 1-6.
- Aliyev, R. ve Tunç, E. (2017). Ortaokul öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyi ve benlik algılarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2), 401-418.
- Altıntaş, A., Aşçı, F. H. ve Özenir, B. T. (2007). Benlik sunumunun cinsiyete ve egzersiz davranışı parametrelerine göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (2), 91-99.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi

- Anghel, R. E. (2015). Psychological and educational resilience in high vs. low-risk romanian adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 203, 153-157.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2000). Gençlerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 25 (116), 8-12.
- Armstrong, A. R., Galligan, R. F., Critchley, C. R. (2011). Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. *Personality and Individual Differences*, 51, 331-336.
- Arslan F. ve Ayas, T. (2019). Din ve psikoloji eğitimi alan öğrencilerin psikolojik sağlık ve affedicilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (38), 1-29.
- Arslan, G. (2015a). Ergenlerde psikolojik sağlık: bireysel koruyucu faktörlerin rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (44), 73-82.
- Arslan, G. (2015b). Psikolojik istismar, psikolojik sağlık, sosyal bağlılık ve aidiyet duygusu arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 47-58.
- Arslan, G. ve Balkıs, M. (2016). Ergenlerde duygusal istismar, problem davranışlar, öz-yeterlik ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 6 (1), 8-22.
- Arslan, H., Mergen, H., Erdoğan Mergen, B., Arslan, E. ve Ayyıldız, Ü. (2016). Eğitim fakültesi öğrencilerinin depresyon, anksiyete ve benlik saygısı puanlarının farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Medical Sciences (NWSAMS)*, 11 (1), 1-13.
- Arslantürk, Z. (2001). *Sosyal bilimciler için araştırma metod ve teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Artuvan, Z. ve Yurtsever, S. (2020). Tip 1 diyabetli adölesanların benlik saygısının diyetle uyumla ilişkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 1-5.
- Asıl, S. (2017). Tüketimde benlik algısı: sosyal medya hesaplarında tüketici olmak. *COMU International Journal of Social Sciences*, 2 (3), 1-22.
- Aslan-Yılmaz, H. (2016). Bir derleme: benlik kavramına ilişkin bazı yaklaşımlar ve tanımlamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (48), 79-89.
- Avşar, G., Koç, F. ve Aslan, G. (2016). Madde bağımlısı hastalarda sosyal destek ve benlik saygısı. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, (1), 44-49.
- Aydın, A. (2019). Özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin yaşamda anlam ve kendilik algılarının psikolojik dayanıklılıklarıyla ilişkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9 (3), 487-505.
- Aydın, İ., Öncü, E., Akbulut, V., Küçük-Kılıç, S. (2019). Öğretmen adaylarında boş zaman sıkılma algısı ve psikolojik sağlık ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21 (1).
- Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3 (1), 37-53.
- Aydiner-Boylu, Günay, G. ve Ersoy, A. F. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal kırılganlıkları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53 (3), 1177-1186.
- Aydoğan, H. (2016). Profesyonel futbolcuların benlik saygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 4 (Özel Sayı 1), 278-290.
- Aydoğdu, B. N., Çelik, H. ve Ekşi, H. (2017). The predictive role of interpersonal sensitivity and emotional self-efficacy on psychological resilience among young adults. *Eurasian Journal of Educational Research*, (69), 37-54.
- Baloğlu, N., Karadağ, E., Çalışkan, N. ve Korkmaz, T. (2006). İlköğretim öğretmenlerinin mesleki benlik saygısı ve iş doyumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 345-358.
- Bar, M. (2016). *Beden eğitimi ve spor etkinliklerinin psikolojik dayanıklılık ve akademik ertelemeye etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

- Basım, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (2), 104-114.
- Baumeister, R. F. ve Exline, J. J. (2000). Self-control, morality and human strength. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 29-42.
- Bayar, P. (2006). Egzersiz süreci öncesi ve sonrası çocuklarda benlik saygısında değişim. *Spor Hekimliği Dergisi*, 41, 19-26.
- Baybek, H. ve Yavuz, S. (2005). Muğla üniversitesi öğrencilerinin benlik saygılarının incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (14), 73-95.
- Bektaş, M. ve Özben, Ş. (2016). Evli bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 215-240.
- Berber-Çelik, Ç. (2018). Bağlanma stilleri, psikolojik iyi oluş ve sosyal güvende hissetme: Aralarındaki ilişki ne?. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (25), 27-40.
- Birneanu, A. (2014). The resilience of foster children: the influence and the importance of their attachment. *Revista de Asistență Socială*, XIII, 85-100.
- Bonanno, G. A. (2008). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 1, 101-113.
- Botou, A., Mylonakou-Keke, I., Kalouri, O. ve Tsergas, N. (2017). Primary school teachers' resilience during the economic crisis in Greece. *Psychology*, 8, 131-159.
- Bozgeyikli, H. ve Şat, A. (2014). Öğretmenlerde psikolojik dayanıklılık ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi: özel okul örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3 (5), 172-191.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Özkahveci, Ö. ve Demirel, F. (2004). Güdülenme ve öğrenme stratejileri ölçeğinin türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4 (2), 207-239.
- Can, S. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarında akademik benlik saygısı (Muğla ili örneği). *Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Dergisi*, (34), 159-176.
- Cavga, Z. (2019). *Lise öğrencilerinde aile yaşam doyumu ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal medya kullanım bozukluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cebeci, S. (2010). *Bilimsel araştırma ve yazma teknikleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Cesur, A. ve Dil, K. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada benlik sunumları ve yansımaları: Çankırı Karatekin üniversitesi örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5 (7), 33-45.
- Cevizci, O. ve Müezzini E. E. (2019). Sağlık çalışanlarında psikolojik belirtilerin ve psikolojik dayanıklılığın incelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1 (3), 166-172.
- Ceylan, R., Yıldız-Bıçakçı, M. ve Aral, N. (2012). Çocukların benlik kavramlarında televizyon seyretme süresi ve seyredilen programların etkisinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 25-33.
- Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco: W. H. Freeman & Co.
- Çakmak, A., Şahin, H. ve Akıncı-Demirbaş, E. (2017). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi, e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 1-9.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi

- Çakmak, Z. ve Kara, H. (2011). Yöneticilerde benlik algılamalarının belirlenmesi: sanayi örgütlerinde bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 301-310.
- Çeçen, D. (2017). *Yetişkinlerde bağlanma stilleri ile benlik saygısı ve sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelikkbaş, B., Özdemir, H. ve Tatar, A. (2019). Genç yetişkinlerde benlik saygısının yordanmasında beş faktör kişilik modelinin rolünün incelenmesi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 281-296.
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O. ve Basım, H. N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30 (75), 81-92.
- Çetinkaya, S., Arslan, S., Nur, N., Özdemir, D., Demir, F. ve Sümer, H. (2006). Sivas il merkezi sosyoekonomik düzeyi farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi. *Klinik Psikiyatri*, 10 (2), 116-122.
- Çiftçi, H. (2018). Ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması meslek yüksekokulu ve meslek lisesi öğrencileri üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1648-1665.
- Çutuk, S., Beyleroğlu, M., Hazar, M., Akkuş-Çutuk, Z. ve Bezci, Ş. (2017). The investigation of the relationship between psychological resilience levels and anxiety levels of judo athletes. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 109-117.
- Dağcı, A. ve Kartopu, S. (2014). Mesleki tükenmişlik ile dindarlık eğilimi arasındaki ilişki üzerine ampirik bir araştırma. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (8), 365-383.
- Demir, K. (2019). Hafızlık eğitimi almış bireylerin benlik saygısı üzerine nitel bir çalışma. *İstanbul Zaim Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1 (2), 285-319.
- Demir, K. ve Duman, S. (2019). Bireylerin spor yapma durumlarıyla, benlik saygıları ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (4), 437-449.
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dev, S. ve Qiqieh, S. (2016). The relationship between english language proficiency, academic achievement and self-esteem of non-native-english-speaking students, *International Education Studies*, 9 (5), 147-155.
- Dılmaç, B. ve Çifci, A. (2019). 14-18 yaş grubunda tanrı algısı ile psikolojik sağlamlık ilişkisinin incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 14-28.
- Doğan, T. (2011). Two-dimensional self-esteem: Adaptation of the self-liking/self-competence scale into Turkish: A validity and reliability study. *Education and Science*, 36 (162), 126-137.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3 (1), 93-102.
- Dubois, D. L. ve Flay, B. R. (2004). The healthy pursuit of self-esteem: Comment on and alternative to the Crocker and Park (2004) formulation. *Psychological Bulletin*, 130, 415-420.
- Dugade, M. M. and Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (2), 320-333.
- Durak, M. (2002). *Predictive role of hardiness on psychological symptomatology of university students experienced earthquake* (Unpublished master thesis). The Middle East Technical University, Ankara.
- Dündar, Z. ve Demirli, C. (2018). Medeni durumları farklı olan çalışanların psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Educational Reflections*, 2 (2), 1-10.
- Eisenberg, S. ve Delenay, J. D. (1998). Psikolojik danışma süreci. Çev.: N. Ören ve M. Takkaç, İstanbul: MEB Yayınları.
- Eminağaoğlu, N. (2006) *Güç koşullarda yaşayan sokak çocukların da dayanıklılık sağlamlık* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist metodoloji: Bilimsel araştırma tasarımı istatistiksel yöntemler analiz ve yorum*, Ankara: ERK.
- Ergün-Başak, B. (2012). *Düşük gelirli ailelerden gelen üniversite öğrencilerinin öz duyarlılık, sosyal bağlılık ve iyimserlik ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ergün-Başak, B. ve Can, G. (2018). Düşük gelirli ailelerden gelen üniversite öğrencileri üzerinde öz-duyarlılık, sosyal bağlılık ve iyimserlik ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17 (2), 768-785.
- Erkuş, A. (2009). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ersezgin, R. ve Sevi-Tok, E. S. (2019). Algılanan iş stresi, psikolojik dayanıklılık, başa çıkma stilleri ve öz-duyarlılığın tükenmişlik düzeyini yordayıcı etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (36), 1-36.
- Farkas, D. ve Orosz, G. (2015). Ego-resiliency reloaded: A three-component model of general resiliency. *PLoS ONE*, 10 (3), 1-26.
- Fayombo, G. (2010). The relationship between personality traits and psychological resilience among the caribbean adolescents. *International Journal of Psychological Studies*, 2 (2), 105-116.
- Fergusson, D. M. ve Lynskey, M. T. (1996). Adolescent resiliency to family adversity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 37, 281-292.
- Fletcher, D. ve Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18 (1), 12-23.
- Gizir, C. A. (2004). *Academic resilience: an investigation of protective factors contributing to the academic achievement of eight grade students in poverty* (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University, Ankara.
- Gizir, C. ve Aydın, G. (2006). Psikolojik sağlamlık ve ergen gelişim ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (26), 87-99.
- Gürkan, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. and Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis*, 5th Edition, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y. ve Özyeşil, Z. (2009). Benlik saygısı ve akılcı olmayan inançlar bakımından üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yaklaşımlarının analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 25-42.
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş benlik*. Çev.: C. E. Sılay, İstanbul: İlhan Yayınevi ve Danışmanlık.
- Karadağ, G., Güner, İ. Çuhadar, D. ve Uçar, Ö. (2008). Gaziantep üniversitesi sağlık yüksekokulu hemşirelik öğrencilerinin benlik saygıları. *Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Sağlık Yüksekokulu Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3 (7), 29-42.
- Kararırmak, Ö. (2007). *Deprem yaşamış bireylerde psikolojik sağlamlığa etki eden kişisel faktörlerin incelenmesi: bir model test etme çalışması* (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Ankara.
- Karasar, N. (2011) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kırcaali-İftar, G. (1999). Ölçme. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ed.; A. A. Bir, ss.11-22, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1081.
- Koçak, E. (2016). *Zihinsel engelli ergenlerde sportif rekreasyon aktivitelerinin benlik saygısına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi

- Korkmaz, M. (1999). *Yetişkin örneklem için bir benlik saygısı ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Körükçü, Ö. (2004). *Altı yaş grubundaki çocukların özsaygı düzeyleri ile anne empatik becerilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Krejcie, R. V. ve Morgan, D.W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities, *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2004). Human, social and now positive psychological capital management: investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33, 143-160.
- Madenoglu, C. (2013). Eğitim kurumu yöneticilerinin stresle başa çıkma tarzlarının benlik saygısı düzeyleriyle olan ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2 (1), 83-105.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56 (3).
- Masten, A. S. Best, K. M. & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2 (4), 425-444.
- Mujiyati, M. ve Adipura, S. (2018). Influence of peer groups to the self-esteem of lampung and javanese students. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 5 (1), 15-22.
- Newman, R. (2005). Apa's resilience initiative. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36 (3), 227-229.
- O'Dowd, E. vd. (2018). Stress, coping, and psychological resilience among physicians. *BMC Health Services Research*, 18 (730), 1-11.
- Odabaşı, Y. (1999) "Anket Yöntemi," *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ed.; A. A. Bir, 79-97, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1081.
- Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 546-547.
- Öğülmüş, S. (2002). Bir kişilik özelliği olarak yılmazlık. *I. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu: Nedenler ve Önleme Çalışmaları*, (29-30 Mart), Ankara.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-I*, Genişletilmiş 5. Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren ve örneklem sorunu, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi*, (15), 394-422.
- Özmen, A. (1999). Örneklem. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ed.; A. A. Bir, ss.23-54, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1081.
- Padem, H., Göksu, A. ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma yöntemler SPSS uygulamalı*, Sarajevo: International Burch University.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS*, Allen and Unwin Inc., Crows Nest, New South Wales.
- Parker, G. R., Cowen, E. L., Work, W. C. ve Wyman, P. A. (1990). Test correlates of stress-resilience among urban school children. *Journal of Primary Prevention*, 11, 19-35.
- Parmaksız, İ. (2011). *Psikolojik danışma ve rehberlik bilim dalı öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerine göre iyimserlik ve stresle başa çıkma tutumlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J. ve Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychology Bulletin*, 130:435-468.
- Rogers, C. (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. In (ed.) S. Koch, *Psychology: A study of a science*. Vol. 3: Formulations of the person and the social context. New York: McGraw Hill.

- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. New Jersey: Princeton University Press.
- Saracaoğlu, A., Varol, R. ve Aras, N. (2002). İlköğretim okullarında spor yapan ve yapmayan çocukların benlik kavramı düzeyleri. *Gazi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 11-28.
- Sarıkaya, A. (2015). *14-18 yaş arası ergenlerin benlik saygısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sheykhjan, T., Jabari, K. ve Rajeswari, K. (2014). Self-esteem and academic achievement of high school students. *Cognitive Discourses International Multidisciplinary*, 2 (2), 38-44.
- Sirkeci, Y. (2018). *Profesyonel futbolcuların antrenman öncesi ve sonrası performans beklenti ve değerlendirmeleri ile benlik saygısı, sporda güdülenme ve sürekli optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soğukpınar, E. (2014). *Rehber öğretmenlerin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Şahan-Aktan, B. ve Önder, A. (2018). Okul öncesi dönemde psikolojik dayanıklılık. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 20-30.
- Şimşek, A. (2012). Evren ve örneklem. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, s.108-133, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2653.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited
- Tatlıoğlu, K. (2010). *Farklı öz-anlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede özsayı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Tekin, E. (2011). *Askeri hastanelerde çalışan hemşirelerin psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, Ş. (2016). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (29), 1-11.
- Tunç, T. ve Kutanis, R. (2013). Hemşirelerde benlik saygısı ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişki: Bir üniversite hastanesi örneği. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15 (2).
- Uyanık-Balat, G. ve Akman, B. (2004). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 175-183.
- Ülker-Tümlü, G. (2012). *Psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklı üniversite öğrencilerinin temas engellerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Veal, A. J. (2006). *Research methods for leisure and tourism: A practical guide*. England: Pearson Education Limited.
- Vidinlioğlu, S. Ö. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinin benlik algısı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, P. K., Yıldırım, E., Otrar, M. ve Şirin, A. (2015). Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ile benlik kurgusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42 (42), 277-297.
- Yıldırım, Y., Kırımoglu, H. ve Temiz, A., (2010). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin mesleki benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi (Hatay il örneği). *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 12 (1), 29-35.
- Yılmaz, M. (2019). *Öğretmenlerin psikolojik dayanıklılıkları ile iş yaşam kaliteleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Benlik Saygısının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Üzerine Etkisi

- Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yousaf, S. (2015). The Relation between self-esteem, parenting style and social anxiety in girls. *Journal of Education and Practice*, 6 (1), 140-142.

Medyanın Kültüre Etkisi Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Impact of Media on Culture

Mevlüt Can KOÇAK¹, Olgun KÜÇÜK²

Özet

İnsanlar boş zamanlarının önemli bir kısmını medya karşısında geçirmektedir. Özellikle yeni medyanın sunmuş olduğu olanaklar ile enformasyonun mobilize hale gelmesi zaman ve mekân sınırlamasını ortadan kaldırmış, bu olgu medya kullanım sürelerinin daha da artmasını beraberinde getirmiştir. Sağladığı olanakların yanında medyaya karşı birtakım eleştiriler de yöneltilmektedir. Bu eleştirilerinden biri de medyanın toplumların kültürlerine zarar verdiği yönündedir. Medya içeriklerin sıradanlaşması ve benzeşmesi yönüyle eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu çalışma kapsamında medya kullanıcıları üzerinde bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları; anketi cevaplayanların büyük çoğunluğu kültürlerine yüksek derecede bağlı olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaşı yükseldikçe kültüre bağlılıklarının da o oranda arttığı anlaşılmıştır. Araştırmaya göre katılımcılar medya araçlarının kültürlerine zarar verdiğini düşünmektedir. Bu araçlar içinden özellikle sosyal medyanın kültürlerine diğer medya araçlarına göre daha fazla zarar verdiğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan kadınların önemli bir kısmı kültürlerine zarar verdiğini düşündüğü medya programlarını izlemeyi bırakabileceklerini belirtmektedir. Yine katılımcılar dizilerin ve magazin programlarının diğer program türlerine göre kültürlerine daha fazla zarar verdiğini düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Kültür, Toplum

Abstract

People spend a significant part of their free time in front of the media, especially with the opportunities offered by new media. The mobilization of information, as well as the removing of limitations of time and authority, have brought about a further increase in media usage times. In addition to the opportunities it provides, some criticisms are directed against the media. One of these criticisms is that media damages the cultures of societies. Media content is subject to criticism for its routinization and similarity. A field study was conducted on media users. The results suggest that the majority of respondents expressed a high degree of attachment to their culture. It was understood that as the age of the participants increased, their attachment to culture increased at the same rate. According to the research, the participants think that media tools harm their culture. Among these tools, they stated that social media especially damages their culture more than other media tools. A significant portion of the women participating in the study stated that they can stop watching media programs that they think harm their culture. Again, the participants think that TV series and magazine programs damage their culture more than other types of programs.

Keywords: Media, Culture, Society

¹Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Karabük, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Safranbolu MYO, Karabük, Türkiye

ORCID:

M.C.K.:0000-0002-9496-0541

O.K.:0000-0002-9471-3540

Corresponding Author:

Mevlüt Can KOÇAK

Email:

mevlutcan kocak@karabuk.edu.tr

Citation: Koçak, M. C. ve Küçük, O.(2021).Medyanın kültüre etkisi üzerine bir araştırma.*Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 53-65.

Submitted:23.09.2020

Accepted:15.12.2020

1. GİRİŞ

Freud, *Kitle Psikolojisi* adlı kitabında Trotter'in kuramını ön plana çıkarır. Trotter, kitle kavramını hayvan ve insan benzeşmesi üzerinden açıklar. Ona göre insan ve hayvandaki kalıtsal özellikler onların doğuştan sürü mantığı ile hareket etmesine neden olur. Sürünün istemine aykırı davranmak ondan ayrılmak demektir. Bu yüzden süründen ayrı davranmaktan korkuyla kaçınılmaktadır (Freud, 1975, 71). İnsan, dışlanma korkusunun etkisiyle benliğinden vazgeçmekte, kendini feda etmektedir. Üstelik böyleleri toplum içinde itibar sahibi olmakta, fedakârlıklarından övgüyle söz edilmektedir. Bu durum kişi için ayrıca bir doyum oluşturmaktadır.

İnsanın toplumdan ayrı kalma ve salt yalnızlık korkusu, onu kitle içine dâhil olma arayışına itmektedir. Çünkü başkalarından kendisini soyutlaması yalnız kalma problemini ortaya çıkaracaktır. Birey, toplumsal yaşam içinde yanlış olduğunu düşündüğü şeyleri dahi doğru olarak kabul edebilmektedir. Sürü, insan için öyle bir merkezîyetçi konuma gelmiştir ki, kendi duygularından ziyade sürünün duyguları, inançları ve görüşleri somutlaştırılmış mecburi doğrulardır (Fromm, 1989, 47-148).

Birey, kitle içerisinde yaşadıkça öznelliği bir süre sonra kaybetmeye başlar. Kitle var olduğu sürece birey kendini homojen hissedecektir. Her birey kendini ötekine benzetir ve ötekenden uzaklaşmak için çaba harcamaz (Freud, 1975, 46). Freud bir yerde kitleleşme olduğu sürece bireyin "birey" olmaktan uzaklaşacağını belirtmektedir. Kitle içerisinde birey, kitlenin dışında kaldığı zaman öteki olacağından korkmaktadır.

Kitleler içinde yer alan bireylerin her biri uyutulmuş kimsenin durumu ile benzerlik taşır. Kararlarında bir bireysellik yoktur ve bilinçten uzaktır. Bireye yapılacak küçük bir telkin onun üzerinde coşku oluşturabilir. Bireyin irade merkezi yoktur. Toplumsal heyecanlar ve hüznler onun duygularını etkileyecektir (Le Bon, 1997, 28). Birey artık bir mekanizmanın parçası haline dönüşmüştür. Tıpkı bir makinedeki dişli gibi ona atfedilen vazifeyi yapmakta, ortak bir amaç için efor sarf etmektedir.

Homojenleşen toplum yapısı içinde kültür, edebiyat ve sanat şekil değiştirmek durumunda kalmıştır. Özgün eserler yerini ortalama bir bireye hitap eden birbirinin kopyası, fabrikasyon eserlere bırakmıştır. Benzeşen bireyin eşyası gibi, düşüncesi ve hayalleri de benzeşmiştir. Böylelikle kitleye yönelik sanat oluşturma çabası sanatın ruhuna da zarar vermiştir. Sanatta sadece ticari kaygıların ön plana çıkması, kitlenin sanat ile olan ilişkisini değiştirmiştir. Belli bir eleştiril tutuma sahip izleyiciler yerine toplumun her kesimine hitap eden sanat anlayışı, sanatın anlamına ve özgünlüğünü ortadan kaldırmıştır.

Marksist ve Batı Marksisti pek çok düşünür endüstri ve sanayi devriminin getirdiği yeni ekonomik anlayışın dayattığı düşünsel unsurlara karşı durmayı seçmişler ve genellikle bu duruma olumsuz yaklaşmışlardır.

Onlara göre kapitalist yapı sadece sanata değil aile kavramına dahi zarar vermiştir. Freud'un sık sık vurguladığı babanın entelektüel ve fiziksel gücünden faydalanarak oluşturduğu otorite kapitalist yapı içerisinde sarsılabilir. Baba aile için gerekli sermaye üretimini sürdüremezse otoritesi sarsılmaya başlar. İşsizlik yardımları ve toplumsal güvenlik ödemeleri otoritenin tamamıyla ortadan kalkmasına neden olur. Bu durumda aile bireyleri reklamcılar ve sosyal mühendisler karşısında iyice savunmasız kalacaklardır (Slater, 1998, 208).

Frankfurt okulunun temsilcilerinden Horkheimer ailenin toplumsallaştırıcı özelliğini kaybettiğini belirtmektedir. Toplumsallaştırıcı özelliği olmayan aile popüler kültürün dağıtımı ve tüketimi içinde kendine yer bulmaktadır. Marcuse ise bu durumu teknolojik gerçekler tarafından

sömürülmüş bilinçsiz bireyler olarak açıklamaktadır. Seri üretim ve seri dağıtım üzerinden tüketim kültürünün oluşması üretimde fabrikaların sınırlarının dışına çıkılmasını sağlamıştır. Yani, Marx'ın sürekli olarak ön plana çıkardığı üretimi fabrika içinde değerlendirme durumu Frankfurt Okulunun ikinci kuşak temsilcilerinde çok ta kabul görmemiştir. Onlara göre, üretim fabrikanın dışında da sürmekteydi. Bunda etkin rol oynayan unsurlardan birisi de medya idi (Slater, 1998, 2008).

Adorno ve Horkheimer kültür kavramını, endüstrisi ile birlikte kullanılarak farklı bir yaklaşım getirmiştir. İlk olarak modernliği akla getiren endüstri kavramının kültürün hemen ardına eklenmesi, kültüre biraz şüphe ile bakılmasına neden olmuştur.

Kitle kavramına genel olarak bu şekilde olumsuz yaklaşımlar kültür alanı içinde de kendini göstermiştir. Bunun farkında olan kapitalist yapının temsilcileri teknolojinin büyük rol oynadığı kitle kültürünü masumlaştırmak için "popüler kültür" diye adlandırarak endüstriyel kültürü ön plana çıkarma işine girişmişlerdir. Bunu yaparken de kendileri için potansiyel tehlike oluşturan yerel kültürler ya erozyona uğratılmış ya da baskın kültürün içinde eritilmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2010, 51). Popüler kültürün inşasında ise medyadan fazlasıyla yararlanılmıştır. Ortaklaşa izlenen programlar ve birbiriyle benzeşen yayın formatları üretilmiş kültürün benimsetilmesinde aktif rol oynamıştır.

2. MEDYA ve KÜLTÜR

Gutenberg matbaası büyük oranda yığmsal üretimi, enformasyonun kolaylaşmasını getirmiştir. Teknolojik gelişmelerle desteklenen süreç sonucunda kültürel mesafeler ortadan kalkmaya başlamıştır (Stevenson, 2015, 96). Böylelikle o zamana kadar elitlerin tekelinde bulunan bilgi yavaş yavaş tüm toplumsal katmanlarla tanışmıştır.

Kitle iletişim araçları insanın günlük yaşamının her alanını kaplamış durumdadır. İnsanlar medya araçları vasıtasıyla dünyayı gördüğünü ve öğrendiğini düşünmektedir. Fakat medya kullanıcılarına gerçek hayat yerine kurgusal bir dünya sunar. Kurgusal dünyada yerel kültürlerle ve insancıl değerlere yer yoktur. Her şeyin araçsallaştırdığı bir dünya vardır (Oskay, 2011, 114). Kültürel ürünler artık kâr kaygısıyla üretilmektedir. Kamusal televizyon, görsel sanatlar da bundan nasibini almıştır. Günümüzde sanatsal ürünler üretilip daha sonra onları benimseyecek izleyicilerini beklemez. Hedef kitle göz önünde bulundurulurak üretim yapılır (Smith, 2007, 238).

Medya sayesinde tüketim kültürü sanata dahi sirayet etmiştir. Sanat artık eğlencenin bir parçası durumuna getirilmiştir. Kültür endüstrisi içinde dışlanan sanat (gerçek sanat) iflasa gidecek ya da diğer sahte sanatla benzeşmeye çalışarak kötü bir taklit konumuna düşecektir (Adorno, 2007, 66).

Kitle toplumu kuramcılarını "eğlence" ağırlıklı olan tüm medya araçlarına eleştirel olarak yaklaşmaktadır. Kitle toplumuna yönelik en büyük eleştirilerden biri de sanayi ve teknolojiye ilişkin ilerlemeler ve özellikle kitle iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yüksek kültüre zarar verdiği yönündedir. Medya insan beğenilerini asgari duruma getirmiştir. Sadece zaman geçirmeye yarayan bu araçlar niteliği ortadan kaldırdığı gibi ortak benzeşmeleri de artmıştır (Akt. Mutlu, 2008, 22). Tekelleşmeler üzerinden tüm kültürler birbirinin kopyası durumuna gelmektedir (Horkheimer ve Adorno, 2002, 95). Adorno kültür endüstrisi içerisinde bireyleri öznesiz olarak görmektedir. Birey yönlendirilir. Sistem bireye bir eliyle ekmeğe uzatır, fakat diğer elinde taş vardır. Öznesiz birey sadece ekmeği görür (Adorno, 2005, 147-148).

İnsan artık kendisini var edecek gerçek bilgiden de mahrum bırakılmıştır. Haz, hayatın odağı haline getirilmiş ve işten arta kalan boş zamanlar bu hazzın gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir. Medya sahte hazlar vererek kişiye geçici mutluluk pompalamaktadır. Gülen, eğlenen,

korkan insan bu olguların gerçeği değil medyadaki muadilleri ile oyalanmak zorunda bırakılmıştır. Bir süre sonra ise muadil gerçeğin yerini tamamen doldurmakta, gerçek unutulmaktadır.

Amerika uzun yıllardan bu yana dünya kültürü üzerindeki hâkimiyetini sürdürmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra ABD kültürü dünyanın her yerine yayılarak, yerel kültürleri Amerikalaştırmıştır. Amerikan televizyon formatlarının taklit edilmesi bu süreci hızlandırmıştır. ABD medyasının yayılcı politikası karşısında dünya edilgen bir duruma gelmiştir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte ise kitle kültürünü oluşturan tüketim ideolojisi iyice yerleşmeye başlamıştır (Stevenson, 2015, 301).

Medya geniş kitlelere ulaşmak için söylemlerini olabildiğince basitleştirir. Amerikalı siyaset bilimciler, İtalya'da Faşizmin halk tarafından kolay bir şekilde direnç gösterilmeden kabul edilmesini, söylemlerin algılanması üzerinden açıklamaktadır. Onlara göre İtalya'da faşizmin söylemleri ile sokağın söylemleri benzerlik göstermiştir. Bu durum Faşizmin yükselişine neden olmuştur (Oskay, 2001, 35). Özellikle medya araçları üzerinden oluşturulacak söylemler, kitle oluşturmada etkili olmaktadır. Adorno ve Horkheimer'ın "kültür endüstrisi" kavramını ortaya atmasında kuşkusuz Hitler'in radyoyu etkin bir biçimde kullanmasının önemli rolü vardır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla kitleleşen birey benzer davranışları sergilemeye başlayacaktır.

Adorno'ya göre (2011, 47) medya her şeyi homojenleştirmiştir. Radyo, dergiler ve filmlerin oluşturduğu bir sistem vardır. Bu medya araçlarının her biri benzerlik oluşturmada etkin rol oynamaktadır. (Adorno ve Horkheimer 2014, 164) Medya karşısında izleyiciler av, örgütlenen profesyonelleri ise avcıdır. Medya üzerinden kitlelere sunulan (yarışmalar, diziler, filmler) her türlü program uzmanların süzgecinden geçmektedir.

Medya, ortak kültürler medyana getirmede bir araçtır. Bireyin tüm kaçış noktaları medya araçları ile kapatılmıştır. Medya bunu çeşitli programlar ve bu programların içine veya arasına yerleştirdiği reklamlar ile yapmaktadır. Böylece dinleyici ve izleyici alışkanlıkları standartlaştırılmaktadır. Bireyler seçimlerinde özgür oldukları düşünürler, fakat kendileri açık pazarın hileleri ile stereotipleştirilmiştir (Slater, 1998, 234-235). Özellikle bu stereotipleri oluşturmada Amerikan imajından fazlaca yararlanılır. Hatta bu imajlar ülke sınırlarının çok ötesine geçmiştir. Güçlü Amerikan sermayesi sayesinde cazip TV programları üretilmekte böylece kültürel baskınlık sağlanmaktadır. Kültürel yağmacılığı hızlandırmak ve geliştirmek için ise programlarını dünyanın diğer ülkelerine çok düşük maliyetle ihraç etmektedir. Bir dönem Sovyet bloku dışında kalan çoğu ülkenin televizyonlarını *Yalnız Korucu, Charlie'nin Melekleri, Hulk, Kojak ve "Star Trek"* işgal etmiştir (Esslin, 2001, 98).

Esslin(2001, 99) küresel medyanın az nüfuslu ve küçük bölgelerin kültürel kimliklerine daha fazla zarar verdiği belirtir. Özellikle benzer diller konuşuluyorsa kültürel kimlikler iyice tehlike altına girecektir. Kanada uzun yıllardan bu yana ABD'nin yayılcı kültürüne karşı mücadele vermektedir.

Küresel medya şirketleri kültürün homojenleşmesinde önemli rol oynamaktadır. İletişim teknolojisini elinde bulunduran gelişmiş devletlerin geri kalmış devletlere medya üzerinden kendi kültürünü empoze etmesi çok daha kolay hale gelmiştir. Reklamcılığın hızla büyümesi bu durumu iyice kolaylaştırmıştır. (Chomsky, 2012, 18). Yerel yaşama yardımcı olacak her türlü düşünce zayıflatma eğilimi benzeşme kültürünü ortaya çıkarmıştır. Benzeşme kültürü, birbirine benzeşen sinema, roman, giyim kültürünü ortaya çıkarmıştır. Özellikle moda TV dizilerindeki, pop müzikteki benzeşmeler, insanların hayatının her alanına sirayet etmiştir. İnsanların karşılaştıkları olaylara karşı verdikleri tepkiler, kullandığı sözcükler ve ifade tarzları dahi birbirine benzeşmektedir (Oskay, 2001, 113-114). Kullanılan dilin kötüleşmesi ister istemez kültüre de zarar

vermektedir. Saussure göre, kültür ve dil iç içedir. Bu ikisini birbirinden ayırmak çok güçtür (Turner, 2016, 26).

Medya kültürel ürünlerin değerlerine zarar vermektedir. Müzik modern çağda çok daha fazla tehdit altındadır. Dışarıdan inşa edilen duyular, bireyi kendi olmaktan uzaklaştırmaktadır. Hafif müzik, ciddi müziğin yerine geçmiştir. Tekrarlanan müzikler, kitlesel beğeniler oluşturmuştur. Pazar yönelimli müzik üretilmeye başlanmıştır. Pazar müzikleriyle büyüyen çocuklar, müzik yetilerini kaybetmişlerdir. Müzik piyasasında bir müzik tutmuşsa tekrar tekrar kullanılmaktadır (Dellaloğlu, 1995, 67). Benzer durum televizyon dizileri ve yarışma programları için de geçerlidir. Dünyanın pek çok ülkesinde yayınlanan diziler ve yarışma programı formatı birbirine benzerlik göstermektedir. Örneğin dünyanın pek çok yerinde ilgiyle izlenen "Call My Agent" adlı dizi, Ay Yapım tarafından ülkemize uyarlanarak "Menajerimi Ara" ismiyle Star Tv'de yayınlanmaktadır. Ünlü oyuncuların menajerler ve yapımcılarla olan ilişkilerini konu alan dizide daha çok siterioloşturmuş erkek ve kadın karakterler kullanılmaktadır. Bu karakterler modern dünyanın ben merkezli insanlarıdır. Yerlilik (yiyecekler, içecekler, kıyafetler) yok denecek kadar azdır.

Adorno, özellikle sınırlı sayıda kitle iletişim aracının olduğu dönemde dahi bu tehlikenin farkına varmıştır. Ona göre filmler (sesli filmler) izleyicileri aptallaştırmaktadır. İzleyici bu tehlikenin farkında olsa dahi kendini bu tehlikeden geri çekemez. İzleyici öykünün örtüsü içinde kaybolur. İnsan gözü, ona göre denetim altına alınmıştır (Jay ve Adorno, 2001,137). İnsanların en savunmasız oldukları boş zamanlarında dahi ortak tüketim kültürü aşılacaktır.

Horkheimer eleştirel teori düşünürlerinden Löwenth'a yazdığı mektupta şunları söyler "Boş zamanında insanı yöneten mekanizmalar, çalıştığında onu yöneten mekanizmalarla kesinlikle aynıdır. Hala bugün tüketim alanındaki davranış kalıplarının anlaşılması için kilit noktanın, sanayideki insanın durumu, fabrikadaki programı, ofis ve çalışma yerinin düzeni olduğunu söyleyecek kadar ileri gideceğim" Horkheimer'e göre yeme, içme, sevme de tüketimin bir parçası durumuna gelmiş olup modern insanın benzeşen kölelere dönüştüğünü vurgulamaktadır (Akt. Jay,2014,337-339).

Marshall McLuhan medya araçlarının kendi içinde bir bütünlük oluşturduğunu söyler, fakat her medya aracı ilettiği mesajı kendi stilinde ve kendine has formatta oluşturur. Televizyonda yayınlanan bir gençlik dizisinde herhangi bir sahneye yerleştirilen hamburger ve kola sahnesini eğlence programı olarak sunmak ne kadar doğru olacaktır (Schiller, 2005, 125).

Nesnelerin egemen olduğu bir dünyada "birey" kavramı da erozyona uğramıştır. Günümüzde bireyin birey olmasında aileden daha çok medya ve ötekilerin rolü bulunmaktadır. İnsanlar pek çok kararı özgür iradesi ile aldığını düşünse de çoğu aslında medya ve kitlelerin aldıracağı kararlardır. Literatürde de bunu doğrular nitelikte sonuçlara ulaşılan çalışmalar bulunmaktadır.

Bu araştırmalardan biri İnce ve Koçak (2019, 208) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine "Aldığımız herhangi bir ürünü siz çok beğenmediğiniz halde çevreniz tarafından çok beğenilmesi durumunda o ürünü tekrar satın alırsanız? Sorusu yöneltilmiş, araştırmaya katılanların yarıya yakın kısmı, aldığı ürünü kendisi beğenmese dahi çevresi o ürünü beğendiyse tekrar satın alabileceğini belirtmiştir.

İlgin ve Uluç'un (2018, 146) Amerikan dizisi *The Orange County'nin* uyarlaması olan *Med Cezir* dizisinin, TV izleyicileri üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla bir odak grubu üzerinde araştırma yapmışlardır. Çalışma medyanın kültürel boyutta etkisini ortaya koyar niteliktedir. Araştırmaya katılanların önemli bir kısmının dizide yer alan karakterlerin giyim tarzlarını taklit etme çabası içinde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Esslin (2001, 43) televizyonun bu özendiriciliği için şunları söyler: *“TV ekranı imajlar için bir sahne, bir çerçevedir, fakat o kadar yakın olmasına rağmen bize getirdiği dünya ulaşamayacağımız, erişilmez heyulalar dünyasıdır.”*

Yukarıda bahsedilen heyulalar dünyasında duygusallık ve basitleştirme fazlasıyla görülür. İster spor programı, ister bir tartışma programı olsun medya genel kitleye göre bir dil oluşturur. Bu dil üzerinden zaman satılır. İzleyiciler ise reklam verenlere yem edilir.

Televizyonda genellikle öykü anlatımı merkezleşmiştir. Televizyon için yapılan diziler, haberler ve reklamlarda ortak bir ileti ve imaj vardır. Birey bu yapı içerisine doğar ve şekillenir. Öznenin neye ihtiyacı olduğunu (sahte ihtiyaç) öğretir. Onun dünyasında beyaz erkeklere ve güzel ve kadınlara yer vardır (Erdoğan ve Alemdar, 2010:166-168). Adorno (1954, 213) medyanın sahte gerçeklik kisvesi altında şeyler ürettiğini söyler. Gösterilenler iyidir ve güzeldir.

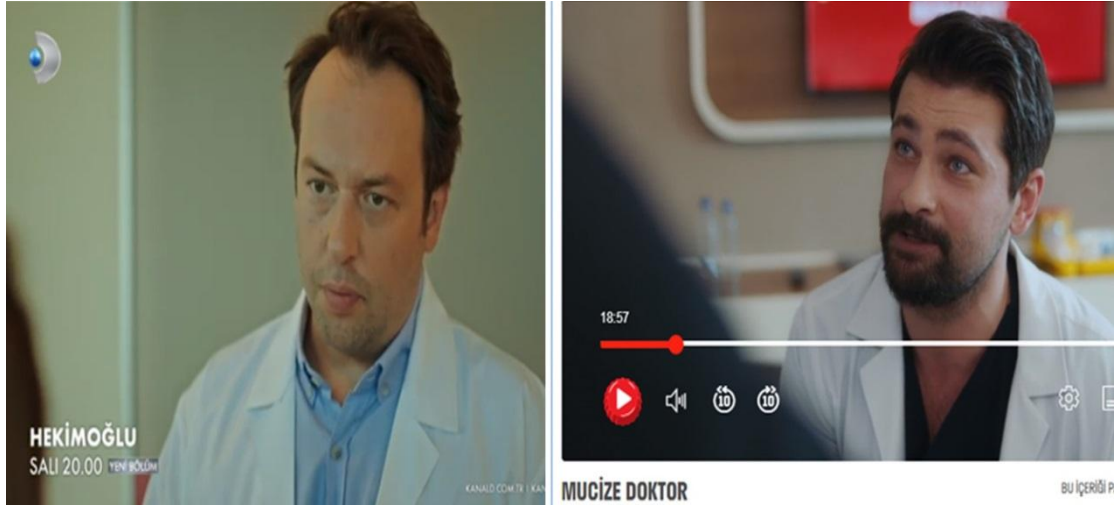
Toplumu yönlendirme gücüne sahip olan televizyon sadece tüketim kültürünü değil aynı zaman benzeşen düşünceleri topluma yayar. TV kanalları özellikle ulusal ve milliyetçi duyguların toplumda karşılığı olduğunu fakındadır. Yayınlarında bu dünyaları fazlasıyla kullanır.

Milli maçlar iki ülke arasında yaşanan bir savaşmış gibi aktarılır. TV’de yer alan her türlü spor karşılaşmaları gladyatör savaşlarıymış gibi sunulmaktadır. Spor karşılaşmaları içerisinde spordan uzak ifadeler kullanılabilir (Bourdieu, 2000, 92-93).

Tüketim kültürü televizyon haberlerinin içine dahi girmiştir. Ülkemizde pek çok haber bülteni haberler arasına reklam almakta, izleyicinin dikkatini çekmek için ise öyküleme tekniğini kullanabilmektedir. Haberlerin büyük bir kısmı kurgusaldır (Esslin, 2001, 17).

Özellikle filmler, diğer pek çok program türünden daha kurgusaldır. İzleyici kendisini dışarıda tutarak bu gösteri dünyasına bakamaz. Kamera ekipmanları, aydınlatmalar ve lensler kişiye gerçek bir sahne sunar. Tiyatro izleyicisi oyunun oynadığı yeri görür yani her şeyin farkındadır. Fakat sinemadaki mekanik ekipmanların oluşturduğu gerçeklik izleyiciye derinlemesine nüfuz eder (Benjamin, 1977). Bunun farkında olan yayımcı ülkeler görsel medyayı fazlasıyla kullanır. Bunu ya diğer ülkelere program ihraç ederek ya da o ülkelerin iletişim teknolojisi alıp yapısını kurarak yapar (Burnett, 1999, 15). Bu sömürü modeline karşı koymak çok mümkün gözükmemektedir çünkü medya izleyicisinin büyük bir kısmı her ne kadar kültürden kültürel farklılık gösterse de duruma karşı koyacak eleştirel okumadan uzaktır.

İnsan beğenilerinin birbirine yaklaşması televizyonun da aynı formatta programlar oluşturmasına neden olmuştur. Türkiye’de özellikle son yıllarda başta televizyon dizileri olmak üzere televizyon için üretilen pek çok program türü birbirine benzerlik göstermektedir. Örneğin Kanal D’de Salı günleri yayınlanan Hekimoğlu dizisi ile Fox TV’de Perşembe günü yayınlanan Mucize Doktor adlı dizi benzer formatlara sahiptir.

Resim 1. Kanal D Hekimoğlu dizisi, Fox TV Mucize Doktor dizisi

Yine birbirine benzerlik gösteren intikam temalı diziler de medyada fazlaca yer almaktadır. Show TV'de her Pazar yayınlanan Arıza dizisi ile yine Show TV'de her Pazartesi yayınlanan Çukur dizisi buna bir örnektir.

Resim 2. Show TV Arıza dizisi, Show TV Çukur dizisi

3. ARAŞTIRMA

Yukarıda yer alan yazın taraması ışığında araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Katılımcıların kültürlerine bağlılık düzeyleri nedir?
- Katılımcıların kültürlerine bağlılık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
- Katılımcılara göre hangi medya aracı kültürlerine en fazla zarar veriyor?
- Hangi program türü katılımcıların kültürlerine daha fazla zarar veriyor?
- Katılımcılar kültürlerine zarar verdiğini düşündüğü programları izlemeye devam ediyor mu?

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Genel tarama modeline uygun olacak şekilde hazırlanan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki

taraması yapılmıştır. Nicel araştırma yöntemi sayesinde çeşitli durum veya olaylar arasındaki nedensellik ilişkileri test edilmiştir.

3.2. Soru Formu ve Ölçüm Araçları

Bu çalışma için hazırlan anket formu 3 ana kısımdan meydana gelmektedir. İlk bölümde katılımcıların kültürlerine bağlılık düzeyleri mercek altına alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde ise medyanın kültür üzerinde etkisini ortaya koymak amacıyla 5'li likert tipinde sorular oluşturulmuştur. Bu ölçekte araştırmaya katılanlardan "1=Hiç Zarar vermiyor, 2= Zarar Vermiyor, 3=Biraz Zarar Veriyor, 4= Zarar Veriyor, 5=Çok Zarar Veriyor" şeklinde yanıtlar alınmıştır.

R. Likert tarafından ortaya atılan bu 5'li Likert ölçeğinde, şıklar arasındaki sosyal uzaklık durumu eşittir. Ölçekte 5 sayısından başlanarak 4, 3, 2, 1 olarak numaralandırma vardır. Ölçekte, ankete katılan her bireyin verdiği cevaplardaki numaralar toplanır. Daha sonra yanıtların korelasyon hesapları incelenir ve zayıf olan önermeler ayıklanarak güçlü olan önermelere odaklanılır (Aziz, 2010, 98).

3.3. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Anket verileri 1 ile 27 Temmuz 2020 tarihleri arasında internet, sosyal medya, telefon ve yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Rastlantısal örneklemin kullanıldığı araştırmaya toplam 410 kişi katılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler daha sonra SPSS 20.0 paket programı kullanılarak elektronik ortama aktarılmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılara, hangi medya aracının (internet, sosyal medya, televizyon, gazete, radyo) ve hangi program türünün (dizi, sinema, yarışma programları, magazin programları, vd.) kültürlerine daha fazla zarar verdiği sorulmuş, elde edilen veriler ise frekans analizi yardımıyla ortaya koyulmuştur. Yine araştırmaya katılanların cinsiyeti ile kültürlerine bağlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak amacıyla *Bağımsız Örneklem T-Testi* uygulanmıştır.

3.4. Katılımcıların Bazı Özellikleri

Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, en düşük 18 en yüksek 72 yaşında katılımcı ile görüşüldüğü görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması ise 30.98 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Yaşına İlişkin Merkezi Eğilim İstatistikleri

Katılımcı Sayısı	En Düşük	En Yüksek	Ortalama
410	18	72	30.98

Çalışmaya katılanlarının cinsiyetine göre yüzdelik dağılımları incelendiğinde katılımcıların yüzde 54.1'i kadınlardan, yüzde 45.9'u ise erkeklerden meydana gelmektedir. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların sayıları erkek katılımcılara oranla fazlalık gösterse de bu örneklemin cinsiyeti açısından çok da dengesizlik oluşturmamaktadır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Yüzde
Erkek	188	45.9
Kadın	222	54.1
Toplam	410	100

3.5. Katılımcıların Kültürlerine Bağlılık Düzeyleri

Araştırmaya katılanlara 1 ile 10 puan arasında değişen bir skala (1=Hiç bağlı değilim, 5= Biraz bağlıyım 10= Çok bağlıyım) üzerinden kültürlerine ne kadar bağlı oldukları sorulmuştur.

410 katılımcının verdiği yanıtlar incelendiğinde katılımcıların yüksek düzeyde ($\bar{x}= 7.07$) kültürlerine bağlı oldukları sonucuna varılmıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Kültürlerine Bağlılık Düzeyinin Merkezi Eğilim İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	Hiç Bağlı Değilim	Çok Bağlıyım	Ort.
Kültüre Bağlılık Düzeyi	410	1	10	7.07

Çalışmaya katılanların cinsiyeti ile kültürlerine bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ortaya koymak için bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Tablo 4' de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların cinsiyeti ile kültürlerine bağlılık düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma görülmektedir ($t= -2.381$; $p<.05$). Araştırmaya katılan kadınlar ($\bar{x}= 7.20$), erkeklere ($\bar{x}= 6.79$) oranla kültürlerine daha bağlı olduklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Cinsiyete Göre Katılımcıların Kültürlerine Bağlılık Düzeyindeki Farklılık

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	188	6.79	-2.381	408	.018
Kadın	222	7.20			

3.6. Medya Araçlarının Kültüre Zarar Verme Durumu

Araştırmaya katılanlara yine 1 ile 10 puan arasında değişen bir skala (1=Hiç zarar vermiyor, 5= Biraz zarar veriyor, 10= Çok zarar veriyor) üzerinden medyanın kültürlerine ne kadar zarar verdiği sorulmuştur. Betimleyici istatistik sonuçlarına bakıldığında araştırmaya katılanların yüksek düzeyde ($\bar{x}= 7.07$) medyanın kültürlerine zarar verdiğini düşünmektedir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. “Medya Genel Olarak Kültürünüze Zarar Veriyor Mu?” Sorusunun Merkezi Eğilim İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	Hiç Zarar Vermiyor	Çok Zarar Veriyor	Ort.
Medyanın Kültüre Zarar Verme Durumu	410	1	10	7.07

Araştırmaya katılanlara “Hangi medya aracı (İnternet, Sosyal Medya, Televizyon, Gazete, Radyo) kültürünüze daha fazla zarar veriyor?” şeklinde bir başka soru yöneltilmiştir. Bu soruya yanıt bulmak amacıyla ise 5’li likert tipinde (1= Hiç zarar vermiyor, 3=Biraz zarar veriyor, 5= Çok zarar veriyor) 5 maddeden oluşan bir ölçekten yararlanılmıştır.

Araştırmaya katılanlar kültürlerine en fazla zarar veren medya aracının sosyal medya olduğunu belirtirken ($\bar{x}= 4.18$), bunu 3.93 aritmetik ortalamasıyla internet ve 3.68 aritmetik ortalamasıyla televizyon izlemektedir (bkz. Tablo 6).

Tablo 6. “Hangi Medya Aracı Kültürünüze Daha Fazla Zarar Veriyor” Sorusunun Merkezi Eğilim İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	Hiç Zarar Vermiyor	Çok Zarar Veriyor	Ort.
Sosyal Medya	410	1	5	4.18
İnternet	410	1	5	3.93
Televizyon	410	1	5	3.68
Gazete	410	1	5	2.35
Radyo	410	1	5	1.70

Çalışmada ayrıca katılımcılara “Bir medya programı (dizi, yarışma ve eğlence programları vb.) kültürünüze zarar veriyorsa o programı izlemeye devam eder misiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Araştırmaya katılanların önemli bir kısmı kültürlerine zarar verdiğini düşündüğü medya programlarını izlemeyi bırakabileceklerini belirtmişlerdir (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların Kültürlerine Zarar Verdiği Düşündüğü Medya Programlarını İzleme Durumu

Katılımcı Sayısı	Kesinlikle İzlemem	Kesinlikle İzlerim	Ort.
410	1	10	3.47

“Bir medya programı kültürünüze zarar veriyorsa o programı izlemeye devam eder misiniz?” sorusu ile katılımcıların cinsiyeti arasında anlamlı farklılaşma göstermektedir ($t= 2.269$; $p<.05$). Araştırmaya katılan erkek katılımcılar ($\bar{x}= 3.73$), kadın katılımcılara ($\bar{x}= 3.24$) oranla bu tür programlar kültürlerine zarar verse dahi izlemeye devam edeceklerini belirtmektedir (bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Cinsiyete Göre Katılımcıların Kültürlerine Zarar Verdiğini Düşündüğü Medya Programlarını İzleme Sıklığı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	188	3.73	2.269	408	.024
Kadın	222	3.24			

3.7. Medyada Yer Alan Program Türlerinin Kültüre Zarar Verme Durumu

Araştırmaya katılanlara medyada yer alan program türlerinin kültürlerine zarar verip vermediği sorulmuştur. Betimleyici istatistiklere bakıldığında katılımcıların kültürlerine en fazla zararı dizilerin ($\bar{x}= 4.35$), verdiğini belirtirken, bunu 4.27 aritmetik ortalaması ile magazin programları izlemektedir. Diğer taraftan katılımcılar kültürlerine en az zarar veren program türü olarak ise çizgi filmleri belirtmişlerdir (bkz. Tablo 9).

Tablo 9. Medyada Yer Alan Program Türlerinin Kültüre Zarar Verme Durumunun Merkezi Eğilim İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	Hiç Zarar Vermiyor	Çok Zarar Veriyor	Ortalama
Diziler	410	1	5	4.35
Magazin Programları	410	1	5	4.27
Filmler	410	1	5	3.62
Yarışma Programları	410	1	5	3.03
Müzik ve Eğlence Programları	410	1	5	2.90
Çizgi Filmler	410	1	5	2.84

Katılımcıların medyaya bağlılık düzeyleri ile kültürlerine zarar verdiğini düşündüğü programları izleme sıkları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan Korelasyon Analizi sonuçları incelendiğinde iki değişken arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülmektedir ($t=.688$; $p<.01$). Başka bir anlatımla katılımcıların medyada bağlılık düzeyleri arttıkça kültürlerine zarar verdiğini düşündükleri programları izleme sıklıkları da artış göstermektedir (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. Medyaya Genel Olarak Bağlılık Düzeyi İle Katılımcıların Kültürlerine Zarar Verdiğini Düşündüğü Programları Takip Etme Sıklığı

	Katılımcıların kültürlerine zarar verdiğini düşündüğü medya programlarını izleme sıklığı
Medyaya genel olarak bağlılık düzeyi	.688**
N	410

** p<.01

Katılımcıların yaşları ile kültürlerine bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan Korelasyon Analizi sonuçları incelendiğinde pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($t=.250$; $p<.05$). Yani araştırmaya katılanların yaşı arttıkça kültürlerine bağlılık düzeyinde de artış görülmektedir

Tablo 11. Katılımcıların Yaşı ile Kültürlerine Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki

	Katılımcıların kültürlerine bağlılık durumu
Yaş	.250**
N	410

**p<.05

SONUÇ

Medyanın kültür üzerindeki etkisi uzun yıllardan bu yana tartışılan bir konudur. Schiller, Chomsky, Adorno, Benjamin başta olmak üzere pek çok Marksist ve Batı Marksist düşünür medyanın kültür üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Özellikle son yıllarda hem geleneksel medyanın hem de sosyal medyanın sunmuş olduğu içerikler bu tartışmaları iyice artırmıştır. Kimine göre medyanın sundukları birer eğlenceden ibaret, kimilerine göre ise kültür üzerinde bir tehlike oluşturan ve insanları sürekli olarak tüketime yönlendiren bir araçtır. Eleştirel söylemi merkeze alarak medyaya yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Medyanın hem insanlarda sempati hem de tereddüt uyandırması ikilemin oluşmasına neden olmaktadır. Bunların dışında ise bir gerçek vardır; o da medyanın sürekli olarak kendini yenilemesi ve insan hayatının merkezine iyice yerleşmesidir.

Medya topluma sirayet etmek, retorisi güçlendirmek için bir takım arayışlara yönelmiştir. Yerine göre fotoğrafa, hareketli görüntüye, genel anlamda dil yetisine ve sözcüklere başvurarak toplumsal yönlendirmeyi gerçekleştirmektedir. Postmodern çağda toplumu artık fiziksel yöntemlerle baskı altına almak yerine üstyapının önemli bir unsuru olan medya kullanılmaktadır. Toplumun hizaya çekilmesinde medya gücünden faydalanılmaktadır.

Araştırmanın ilk bölümünde katılımcılara kültürlerine ne kadar bağlı oldukları sorulmuş, araştırmaya katılanların önemli bir kısmı yüksek düzeyde kültürlerine bağlı oldukları belirtmişlerdir. Cinsiyet ile kültüre bağlılık arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kadın katılımcıların, erkek katılımcılara oranla kültürlerine daha fazla bağlı oldukları bulgulanmıştır.

Toplumsal normlar ve dilin erillliği kişiler üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Özellikle Türkiye gibi ataerki yapının halen devam ettiği toplumlarda kadınların rolleri erkek egemen söylemler üzerinden oluşturulmuştur. Böylelikle kültürün kadın üzerindeki tahakkümü daha fazla olabilmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, araştırmaya katılanların önemli bir kısmının medyanın kültürlerine zarar verdiğini belirtmesidir. Katılımcılar kültürlerine en fazla zarar veren medya olarak ise sosyal medya ve interneti görmektedir. Sosyal medya ve internetin herkese açık bir meca olması, her kullanıcının kolayca içerik üretmesi ve son yıllarda sosyal medyada yaşanan birtakım olumsuz durumlar böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Sosyal medyada editöryal bir kontrolün olmaması ve diğer medya araçlarına göre (televizyon, gazete, radyo) yaptırımların kısıtlı olması olumsuz düşüncelerin oluşmasına neden olmaktadır.

Sosyal medyada bir iletinin etkileşim alabilmesi için uç örnekler yer verilmesi mubah sayılmaktadır. Bu uç örnekler genellikle toplumsal normların ihlal edilmesini de beraberinde getirmektedir. Böylelikle takipçi sayısını artırabilmek için etik ve ahlaki değerlerin göz ardı edilmesi başta kültür olmak üzere pek çok toplumsal değere saldırı olarak algılanmaktadır.

Ankete katılanların önemli bir kısmı medyada kültürlerine zarar veren bir programla karşılaştıklarında o programı izlemeyecekleri veya izliyorsa izlemeyi bırakacaklarını belirtmektedir. Bu soruda cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Araştırmaya katılan erkeklerin kadınlara oranla bu türden programları izlemeye devam etme eğilimleri daha fazladır.

Araştırmaya katılanlar kültürlerine en fazla “dizilerin” ve “magazin programlarının” zarar verdiğini düşünmektedir. Kültürlerine en az zarar veren program türü olarak ise, çizgi filmleri görmektedir. Medya programlarına bakıldığında diziler özellikle izleyicinin en fazla vakit geçirdiği Prime Time zamanlarını işgal etmektedir. Rekabet ortamında dizilerin reyting alabilmek için her şeyi metalaştırması ve sıradanlaştırması böyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Özellikle son zamanlarda dizilerin medyada yer alan pek çok programda eleştiriliyor olmasının izleyiciler de olumsuz bir yargı oluşturduğu düşünülebilir. Bazı dizilerin RTÜK yoluyla cezalandırılması da olumsuz algının oluşmasını pekiştirmektedir. Diziler ve magazin programlarında kadın bedeninin sömürü unsuru olarak aşırı kullanımı da toplumsal tepkiyi beraberinde getirmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan bir başka sonuç ise, bireyin medyaya bağlılık düzeyi arttıkça kültürüne zarar verdiğini düşündüğü halde bir programı izleme durumunda yaşanan paralelliktir. Bu sonuç bir yerde medya bağımlılığının kültür üzerinde yaptığı etkiyi de göstermektedir. Özellikle medya kullanım sürelerinin artması veya medyaya bağlılık durumunun artması bu ve buna benzer pek çok örneğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, İnce ve Koçak'ın (2017, 745) üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ortaya koymak amacıyla yürüttüğü çalışmada da katılımcıların günlük sosyal medya kullanım süresi attıkça sosyal medyaya güven düzeyinin arttığı sonucu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. (2005). *Minima Moralia*. London: Verso.
- Adorno, T. W. (2007). *Kültür Endüstrisi*. (N. ünler, M. Tüzel ve E. Gen Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of Enlightenment*. Standford University Press, USA.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*.(N. Ünler ve E. Ö. Karadoğan Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Adorno, T.(1954). How to Look at Television. *The Quarterly of Film Radio and Television*, 8(3): 213-235.
- Adorno, W. T. (2011). *Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi*. (N. Ünler, M. Tüzel ve E. Gen Çev.). İstanbul: İletişim.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*.Ankara: Nobel Yayınları.

- Benjamin, W. (1977). The Work of in the Age of Mechanicle Production, *Mass Communication and Socielty*. 384-408.
- Besim, F. D. (1995). *Frankfurt Okulunda Sanat Ve Toplum Bağlam*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2000). *Televizyon Üzerine*. (T. Ilgaz Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Bourse, M ve Yücel, H. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*.(H. Yücel Çev). İletişim Yayınları. İstanbul: İletişim Yayınları
- Burnett,Robert. (1999). *The Global Jukebox: The International Music Industry*. New York: Routledge.
- Dewey, J. (1997). *Özgürlük Ve Kültür*.(V. Günyol Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram*.Ankara: Erk Yayınları.
- Esslin, M. (2001). *Televizyon Çağı T.V Beyaz Camın Arkası*.İstanbul: Pınar Yayınları.
- Formm, E. (1989). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*.(N. Arat Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1975). *Kitle Psikolojisi*. (K. Şipal Çev.). İstanbul: Bozak Yayınları
- Herman ,E. S ve Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikği*.(E. Abadoğlu Çev.). İstanbul: BGST Yayınları.
- Ilgın, H. Ö. ve Uruç, H.(2018). Küreselleşmenin Bir Yansıması Olarak Batı Kültürü Bağlamında Televizyon Dizileri, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 136-147.
- İnce, M. ve Koçak, M C.(2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği .*Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 7 (2) , 736-749 .
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2019). Medya ve Diğer Dış Etkenlerin Gençlerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Anemon-Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 203-210.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik İmgelem*. (S. Doğan Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jay, M. *Adorno*. Çev. (Ü. Oskay Çev.) İstanbul: Der Yayınları
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi* (çev.Yunus Ender). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Mutlu, E.(2008). *Televizyonu Anlamak*.Ankara: Ayraç Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010). *Putların Alacakaranlığı*. (M. Tüzel Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oskay, Ü. (2001). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Schiller, H. (2005). *Zihin Yönlendirenler*. (C. Cerit Çev). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Schroder, R. (1996). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*. (M. Küçük Çev.). Anakara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu*. (A. Özden Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. (S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu Çev). İstanbul: Babil Yayınları.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. İstanbul: Babil yayınları.
- Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*.(G. Orhan ve B. Engin Aksoy Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür*. Ankara: Dipnot yayınları.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*.(D. Özçetin ve B. Özçetin çev). Ankara: Heretik Yayınları.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm*.İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*. (V. S. Öğütle Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan İllerin Valilik Logolarının İkonografik ve İkonolojik Analizi

Iconographic and Iconological Analysis of the Governor's Logos of the Provinces in the Eastern Anatolia Region

Tuba BİLİRDÖNMEZ¹, Burak Erhan TARLAKAZAN²

Özet

¹Kastamonu Üniversitesi, Rektörlük, Basın Koordinatörlüğü, Kastamonu, Türkiye

²Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu, Türkiye

ORCID:

T.B.: 0000-0002-0916-0938

B.E.T.: 0000-0002-5826-2148

Corresponding Author:

Tuba BİLİRDÖNMEZ

Email:

tbilirdonmez@kastamonu.edu.tr

Citation: Bilirdönmez, T. ve Tarlakazan, B. E. (2021). Doğu Anadolu bölgesinde yer alan illerin valilik logolarının ikonografik ve ikonolojik analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 66-88.

Submitted: 18.01.2021

Accepted: 27.02.2021

Amblem ve logolar kurum ve kuruluşların görünen yüzü ve marka kimliğinin en önemli görsel araçlarıdır. Görsel uygulama ve iletişim çalışmalarında ilk göze çarpan bu tasarım unsuru, sahip olduğu ve taşıdığı sembollerle, temsil ettiği kurum hakkında bilgi vermek, özelliklerini, amacını, faaliyet alanını vb. ifade etmek, anlatmak gibi özellikler barındırır. Kentleri temsil eden logolar da bu özellikleri taşıyan ve şehrin algılanmasında önemli rol oynayan sembollerdir. Amblem ve sembollerin taşıdığı bu görsel temsil özellikleri, tasarımcı bireyin yaratma yetisi çerçevesi biçimlenmiş olsa bile, oluşturulması esnasında alımlayıcı toplum tarafından doğru ve anlaşılır kılınabilmesi için içinde yer aldığı kültürün niteliklerine de hitap edebilmesi gerekmektedir. Sanat yapıtlarının ve tasarım yaratılarının taşıdığı oldukları görsel anlamları ve içinde barındırdıkları gizli anlamların çözülmesi ise yapıt yorumlama ile mümkün olabilmektedir. Genellikle ikonografik bir yaklaşım ile yapılan bu çözümleme uğraşlarında başvuru kaynaklarından birisi ise Panofsky'nin ikonografik çözümlemesidir. Üç aşamalı olarak ele alınan Panofsky'nin ikonografi ve ikonoloji yönteminde; Ön ikonolojik betimleme, İkonografik çözümleme ve son olarak İkonolojik yaklaşımdan oluşmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 14 İlin Valilik logolarının içerikleri, Elwin Panofsky'nin, üç aşamalı 'İkonografik ve İkonolojik Sanat Eleştirisi' yöntemi esas alınarak, analiz edilmiştir. Ele alınan logolar sembol, form, renk, grafik tasarım ve ilettiği mesaj bakımından analiz edilmiştir. Logoların temsil ettikleri şehirlerin tanıtıcı özelliğine sahip oluşları; fonksiyonellikleri, şehrin imajını yansıtmaları, coğrafi özellikleri ve kültürüne dair izleri barındırmaları, mitolojik öyküleri, Türk tarihindeki yerleri, art-zaman açısından yorumlanarak, düz anlamsal anlamları, yan anlamsal anlamları ve yorumsal aşamaları ile vermek istendiği mesaj çözümlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Amblem-Logo, İkonografi, İkonoloji, Görsel İletişim, Grafik Tasarım

Abstract

Emblems and logos are faces of the organizations and institutions, and they are the most important visual tools of the trademark identity. This unit of design, which is the striking element of visual application and communication works, has features like informing people about the institution it represents as well as explaining its purpose, activity area, and specialties with the symbols it possesses. Likewise, the

logos that represent cities are symbols that possess these features and play vital roles for the perception of cities. Although they are shaped within the creativity of the designer, the visual and representative features of the emblems and symbols should address the cultural specifications of the society to be understood correctly by the receiving community. It can only be possible by the interpretation of the work to analyze the visual message and the secret meanings of the works of art and the products of the design. One of the reference resources in the efforts of analyses—which are generally carried out by an iconographic approach—is Panofsky's Iconographic Analysis. In the three-level iconography and iconology method of Panofsky, there are: 1) pre-iconological description, 2) iconographic analysis and 3) iconological approach level. In this study, the content of governorship logos of the 14 cities in the Eastern Anatolian Region is analyzed with the three-level "Iconographical and Iconological Critique of Art" method of Elwin Panofsky. The logos are analyzed for their symbols, forms, color, and the messages they convey. The facts of containing the features of the cities they represent, functionality, reflecting the image of the city, possessing the marks of geographical and historical features, and mythological stories. Their place in Turkish history is analyzed by interpreting the referential, connotational, and perceptual meanings and the message they intend to convey.

Keywords: Emblem, Logo, Iconography, Iconology, Visual Communication, Graphic Design

1. GİRİŞ

İller geçmişten günümüze buldukları bölgenin izlerini taşıyan önemli yapı taşlarıdır. Şehirlerin tarihini; korudukları kültürel miraslarını, somut olmayan fakat dilden dile gelen efsane-hikâye ve öykülerini öğrenmeyi yeğleriz. Yerli ve yabancı turistlerin illerde belli bir alan içerisinde gezmek, görmek, öğrenmek için harcadıkları zamanın geri dönüşü; bu süreç içerisinde akıllarında kalan görseller ve bilgi hazineleridir.

Merkezi yönetimin en büyük temel taşra birimi "il"dir (Gökçe, 2014'den akt.: 89). Osmanlı'da 1864 yılında uygulamaya konan "Vilayet Nizamnamesi" ile eyalet yönetiminden vilayet yönetimine geçilmiştir. Cumhuriyetle beraber 1924 yılında ise sancaklar kaldırılarak il yapılmıştır (Koç, 2016'dan akt.: 106). Türkiye'de İl sistemi, 1864 yılında Fransa örneğine göre oluşturulmuş ve değişik aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır (Parlak, Doğan, 2018: 42-52).

Doğu Anadolu Bölgesi tarih süzgecinde, sayısız medeniyete ev sahipliği yapmış, derin izler taşıyan bir coğrafyadır. Doğu Anadolu'da varlıkları bilinen Mengücekli, Saltuklu, Sökmenli ve Artuklu devlet veya beylikleri bunlardan bazılarıdır (Turandoğu, 1998: 5).

Erzurum ve çevresinde Saltuklular, Erzincan ve Kemah'ta Mengücekler, Yeşil Irmak havzasında Danişmendliler, Van Gölü havzasında Sökmenliler, yaşamıştır. Üç büyük kıtaya yakınlığının yanı sıra coğrafik ve topografik özellikler Anadolu'da doğu-batı çizgisinde bir ulaşım ve yerleşim ağının gelişmesine fırsat vermiştir. Bu bağlamda Doğu Anadolu batıdan gelenler için Orta Asya, Kafkaslar ve Mezopotamya'ya açılan bir güzergâh olurken doğudan gelenler için batıya, Akdeniz'e, Balkanlara uzanan bir köprü vazifesi görmüştür. Bu özelliği dolayısıyla bölge, tarihinin her safhasında saldırı, işgal ve istilalara uğramıştır. Bölge coğrafi olduğu kadar tarihi açıdan çok eski devirlerden beri Anadolu'nun bir parçası olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yüksek ve engebeli yüzey şekillerine sahiptir. Arazinin büyük bölümü dağlıktır. Ağrı Dağı, Süphan Dağı ve Uludoruk tepesi Türkiye'nin en yüksek doruklarını barındırır. Ovalar geniş olmadığı gibi, yüksek rakımlıdır. Erzincan, Elazığ ve Iğdır gibi bazı küçük havzalarda tarım yapılabilir. Coğrafi yapı ve iklim koşulları tarımdan ziyade hayvancılık için iyi bir ortam sağlar (Erdem, 2016: 3-4).

Valilik logoları incelenen iller; Erzurum, Erzincan, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Muş, Malatya, Van, Tunceli, Kars, Hakkâri'dir.

Kurum kimliklerinin en temel ifadesi logolarıdır. Logo: kurumları temsil eden, onların özelliklerini yansıtan anlam yüklü ve özel tasarlanmış semboller ya da biçimlerdir (Akıncı, 1998: 105). Temsili güçlü bir logo; şehrin vizyonunu en doğru ve yalın bir dil ile yansıtmalıdır.

Logoların, şehri çağrıştıran coğrafi ve beşeri unsurları sembolize eden ifadeleri barındırmaları beklenmelidir.

Sembol (simge) sözcüğünü; bir kavramı temsil eden somut bir şekil, bir nesne, bir işaret, bir söz, ya da bir hareket tanımıyla açıklanabilir. Dolayısıyla sembol belirli bir nesnel olay ya da olgunun, düşünsel kaynaklı bir kavram veya kendi kavramlarının açılımları ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğar. Bir yaklaşıma göre de semboller; evrenselleşmiş sessiz bir dildir (Uçar, 2004: 24).

2. YÖNTEM

Çalışmanın ortaya çıkarılmasında literatür taramanın yanı sıra; valilik logolarının öyküleri hakkında bilgi edinebilmek için, e-posta yolu ile erişim sağlanarak valilik logolarının araştırma konusu olduğu bildirilmiş ve kendilerinden mevcut logoları hakkında bilgi talep edilmiştir. Dönüt alınan illerin logoları bu bilgiler ışığında, dönüt alınamayan illerin logoları ise yorumlanarak, Panaofsky'nin İkonografi ve İkonoloji Yöntemi ile üç aşamada incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Ağrı Valilik Logosu

Ağrı ili, Türkiye'nin doğusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Van Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Ülkenin en doğusunda yer alan toprakları, doğuda Ağrı Dağı'nın doğal etekleri, batıda Saç Dağı Geçidi, kuzeyde Aras Güneyi dağları, güneyde ise Süphan Dağı Kuzey etekleri ile doğal sınırla çevrilidir. Anadolu İnan geçiş koridorunda yer alan Ağrı, sahip olduğu doğu-batı yönünde uzanan çöküntü ovaları ile ticaret ve ulaşım açısından kolay geçilir, doğal bir koridor olmuştur. Ağrının bu jeopolitik özelliği sayesinde birçok kültür ve medeniyetin buluşma noktası olmuştur. Karadeniz de önemli bir limana sahip olan Trabzon'u Erzurum üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolu güzergâhındadır. Bu yol Türkiye'den İran'a devam eden yol üzerinde son durağa götürür. Son durak, Gürbulak Sınır Kapısıdır (Kocaman, Kaya, 2014: 17-18).

3.1.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda dıştan içe doğru gidildiğinde; dış kenarı çevreleyen bir daire görülmektedir. Parçalı bir örüntü şeklinde ki daireye boşluklar (espaslar) bırakılarak desen şekli verilmiştir. Bu daireden içe doğru bakıldığında, 16 tane yıldız eşit aralıklarla konumlandırıldığı görülür. Yıldızlar beş köşeli olup hepsi aynı boyuttadır, bir bütün olarak daire şeklini oluşturmaktadırlar. Yıldızlardan sonra ince bir çizgi kontur görüntüsü ile yine bir daire görülmektedir. Dairenin iç kısmında büyük yazı karakterleri ile "Türkiye Cumhuriyeti Ağrı Valiliği" yazılmıştır. Bu yazı aynı zamanda merkezdeki görselleri çevreler biçimde yerleştirilmiştir. Yazının başlangıç ve bitiş kısmına eşit mesafede büyük bir nokta mevcuttur. Logonun merkezinin üst bölümünde ay ve yıldız hemen altında ise stilize edilmiş bir kuş görülmektedir. Logonun merkezinde paralel yerleştirilmiş sıralı duran bir büyük birde küçük iki tane dağ görseli vardır. Bu iki dağında üst kısımlarında beyaz lekeler ve beyaz bir kontur bulunmaktadır. Ağrı ilinin valilik logosu yuvarlak biçimde ve kırmızı renk tercih edilerek tasarlanmıştır. Bu form aynı zamanda bakanlık logolarında yer verilen formla benzerlik teşkil etmektedir.

Kırmızı renk; Sağlamlığı, eğilmezliği ve gücü temsil eder (Sun, H.& D. 1994: 37). Kırmızı sembolik olarak fetih kanına benzetilir. Saltanatın ve iktidarın simgesi olarak kabul edilir ve asilzadelerin, generallerin, hanların, imparatorların ve padişahların rengi olmuştur (Coşkun,

1995: 57). Kırmızı aynı zamanda şehitlerin kanlarından esinlenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin milli rengi olarak kullanılmaktadır.

3.1.2. İkonografik Çözümleme

Logodaki izleklerin tümü; ilin bulunduğu coğrafya; kültür, geçmiş ve şu an kapsamında değerlendirilmelidir. Grafik tasarım açısından uygunluğuna bakıldığında; dıştan içe doğru sembollerini çevreleyen bir daire göze çarpmaktadır. Yuvarlak form logo ve amblemlerde oldukça sık kullanılmaktadır. Gerek kurumun basılı görsel malzemelerinde, gerekse sosyal medya gereçleri ve web tasarımında uygulaması ve yerleştirilmesi kolay bir formdur. Logoda daire formu ardışık olarak üç kez kullanılmıştır. Daire form olarak soyut bir özellik taşır ama binlerce yıldır sembolik anlatımlar ve tasarımlar için en çok tercih edilen biçimlerden olmuştur. Çevresini kaplayan boşluk içinde kendini bir nokta olarak algılayan insanoğlu, aynı zamanda kendini tüm evrenin içinde hissetmiş, kendi bakış açısını sembollerle ifade etmiştir. Daire; evrenin ve sonsuzluğun formudur (Uçar, 2004: 35-37).

Logoyu çevreleyen daire, parçalı bir örüntü şeklindedir. Örüntüler soyut ya da metaforik temsili ortaya koymuş olabilir. İlginç bir imge veya dokunsal bir etki yaratmak için örüntüler tasarımlarda kullanıla bilinmektedir (Ambrose, Harris, 2013: 94).

Logoda 16 adet, beş köşeli yıldız formunun, aynı büyüklükte, halka şeklinde, eşit espaslar ile uçları dairenin ortasına bakacak şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Türk mitolojisinde yıldızın anlamına bakıldığında; baht, talih, çokluk, erişilmezlik ve yücelik ifade etmektedir (Karakurt, 2012: 137). Ağrı Valiliği logosundaki 16 sayısı tesadüf değildir. 16 sayısı tarihteki Türk Devletlerini simgeler. Bunlar; Büyük Hun Devleti, Batı Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Ak Hun Devleti, Göktürk Devleti, Avar Devleti, Hazar Devleti, Uygur Devleti, Karahanlı Devleti, Gazneli Devleti, Büyük Selçuklu Devleti, Harzemşah Devleti, Altın Ordu Devleti, Timur Devleti, Babür Devleti, Osmanlı İmparatorluğu.

16 yıldız sembolü, ulu önder Atatürk'ün Türk Tarihinin, Orta Asya'dan başlaması gerektiği ve Türklerin tarih sahnesine çıktığı dönemden itibaren günümüze kadar bölünmez bir bütün olduğu kanaatinde olmasından ortaya çıkmıştır. Bu sebepten onun talimatıyla Türk Bayrağı üzerine 16 ışınlı güneş ve çevresine 5'er ışınlı 16 yıldızdan oluşan, Cumhurbaşkanlığı Arması işlenmiştir. Bu logoda; Türk tarihinin Orta Asya'dan (M.Ö. 3000 yıllarından itibaren) günümüze kadar bölünmez bir bütünlüğü teşkil ettiği ve 16 Türk Devleti Forsunun (Ambleminin); Türklerin binlerce yıllık tarihî, siyasî, iktisadî, içtimâî, sosyo-kültürel birikimini ifade ettiği, tarih sahnesinde yer alan bütün Türk boylarını ve siyasî teşekküllerini temsil ettiği, bu sebeple Forsun; Türk tarihi, kültürü ve bütün dünya Türklüğü için büyük bir manevî değere sahip olduğu vurgulanmaktadır (Alp, 2018: 3).

Logoda büyük yazı karakterleri ile Türkiye Cumhuriyeti Ağrı Valiliği yazılmıştır. Kurum logoların içerisinde kuruma ait isim yerleştirilirken yazının okunurluğu, dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Burada büyük harfler ve sefirsiz (tırnaksız) yazı karakterinin kullanılmış olması okunurluk açısından uygun olduğu söylenebilir.

Logodaki izleklerden biri de; kırmızı zeminin üzerine beyaz olarak yerleştirilmiş olan kuş figürüdür. Çalışmada stilize bir şekilde kurgulanmış olan kuş tarih boyunca birçok inanışı temsil etmiştir. Burada kullanılan kuş figürünün; temsili olarak Anka kuşunu, Türk mitolojisindeki adı ile "Tuğrul Kuşunu" simgelediği düşünülebilir. Anka kuşunun; ölümsüz olduğuna ve bilgeliği temsil ettiğine inanılmaktadır. Yine bu kuşun Bilgi ağacında yuvası olduğu anlatılmaktadır. İran efsanesine göre, bu kuş dünyanın yıkılışını üç kez tecrübe etmiş, uzun yaşamıştır. Anka Kuşu o kadar çok öğrenmiştir ki tüm zamanların bilgisine sâhip olmuştur (Karakurt, 2012: 97).

Logonun merkezine bakıldığında, konturları ve beyaz lekeleri ile biri büyük diğeri küçük iki dağ görseli bulunmaktadır. Ağrı ilinin coğrafi özellikleri, kültürel ve dini mirasları düşünüldüğünde mutlaka Ağrı Dağının izine rastlanmaktadır. Ağrı Dağı sadece haşmetli bir dağ değil aynı zamanda üç dinin temelinde bulunan Nuh Tufanı olayında da önemli bir figürdür. Nuh Tufanı; Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Ermeniler için insanlığın mihenk taşı olarak kabul edilen semavi bir olaydır. Nuh Tufanı yeryüzünde kötülük eden ve zorbalışan, Nuh Peygamberin ümmetinin, yaradan tarafından cezalandırıldığı bir olay olarak kabul edilir. Yaratan; Nuh Peygambere, ailesi ve kendisine inanan insanları alarak bir gemi yapmasını ve gemiye her türden birer çift hayvanı koymasını emreder. Tufan kopar, bu tufandan sadece gemidekiler sağkurtularak çıkar. Hıristiyanlık inanışına göre peygamberler tarihinde Ağrı Dağı /Ararat/r-r-t) Nuh Peygamberin gemisinin oturduğu dağ olarak kabul edilmiştir. Nuh Peygamber Tufanın bitip bitmediğini öğrenmek için bir kuzgun göndermiş kuzgun görevini yerine getirememiştir. Fakat sonra bir güvercin göndermiş güvercin, zeytin dalı ile geri dönmüştür (İstek, 2018: 250, 253).

Logoda yer alan dağ görseli Büyük Ağrı Dağını ve Küçük Ağrı Dağını, dağların üst bölümüne konuşlanan uçan kuş görseli de, Nuh Peygamberin gönderdiği güvercin olarak düşünülebilir. Dağın dış hattındaki beyaz lekelerin kar görselleri olduğu düşünülmektedir. Bu da Büyük Ağrı Dağı ev Küçük Ağrı Dağı'nın somut bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrı Dağının zirvesinde her mevsim buzullara (Kuvaterner buzullaşma) rastlamak mümkündür. Ağrı Dağı, 5165m'lik yüksekliği ile ülkemizin en yüksek zirvesi ve aynı zamanda 10 km²'lik güncel bir buz takkesi (ice cap) bulunduran tek dağdır (Imhof, 1956; Arkal, 1973, Akt. Çiner, 2003: 64).

3.1.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Ağrı Valiliği tarafından kullanılan logonun tüm izlekleri teker teker ele alınarak incelenmiştir. Logonun içerisinde yer alan görsellerin tasarımda bulunma amacı değerlendirilmiştir. Tasarım elemanları seçilirken dağınıklıktan ve yorucu meşguliyetten uzaklaşıp yalınlık ve basit anlatım tercih edilmelidir. Günümüzde güncel tasarımlarda estetik anlayış mükemmellik görkemli olan değil, etrafımızda hali hazırda bazen seyreltiliş rafine bir grafik tasarım daha da etkili olabilmektedir (Uslu, 2017: 62, 63, 64). Ağrı Valiliğinin logo tasarımı, ili içine alıp görsel izlekler bulunabilecek bir tasarımdır. Valiliğin bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığı logosuyla da kurumsal anlamda benzerlik gösteren izlekler bulunmaktadır.

3.2. Ardahan Valilik Logosu

Anadolu'nun kilidi olarak nitelendirilen Ardahan ili, Kura ırmağının her iki yakasında yer alan, deniz seviyesinden 1860 metre yükseklikte bir yerleşim yeridir. Kentin sembolü olan kalede yapılan kazı çalışmalarında bulunan birçok medeniyete ait kalıntılar, yörede ilk Tunç çağından beri yerleşmelerin varlığını ve bölgenin çeşitli krallıkların hâkimiyetine girdiğini göstermektedir. Bu krallıklar; Urartu, Pers, Araks'dır. Daha sonraki dönemlerde; Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Akkoyunlular, Karakoyunluların son olarak da Osmanlının hâkimiyeti görülmüştür (Koltuk, Sağlam, 2009: 8).

3.2.1. Ön İkonografik Betimleme

Logodaki izlekler dıştan içe doğru analiz edildiğinde; kontur şeklinde bırakılmış ince bir daire, içerisine T.C. Ardahan Valiliği ve 1992 yazıları görülmektedir. Yazının hemen ardından daha kalın bir daire ile logonun merkezi çevrelenmiştir. Logonun merkezinde kırmızı bir fon üzerinde ay ve yıldız altında stilize edilmiş bir dağ önünde bir kale ve onun önünde de köprü yer almaktadır. Köprünün altında dikdörtgen bir şekil ve yarım görünen bir diğer geometrik form görülmektedir. Logoda tercih edilen renkler; kırmızı, mavi, lacivert, siyah, beyaz, gri, sarı ve altın yaldızdır.

3.2.2. İkonografik Çözümleme

Ardahan valiliği ile yapılan görüşme sonucunda aktarılan açıklamaya göre; "Ardahan, 27 Mayıs 1992 yılında il statüsü kazanmış olup, logoda yer alan görseller; 110 yıllık tarihi Rus demir köprüsü ve altından geçen Gürcistan, Azerbaycan ve oradan da Hazar denizine dökülen Kura Nehri ile yanı başında bulunan 16. Yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman emriyle inşa edilen Ardahan Kalesi, çevresinde uzanan yılın 9 ay zirvesinde kar eksik olmayan dağlar ile ay-yıldızlı formuyla Türk bayrağı ifade edilmektedir".

Bu bilgiler ışığında, Ardahan ilinin tarihi-coğrafi özelliklerinin, şehri simgeleyen yapı ve unsurların logoya yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Daire formunda tasarlanmış logonun tipografik unsuru olan T.C. Ardahan Valiliği yazısının bold (kalın) ve serifli kullanıldığı görülmektedir. 1992 rakamı, şehrin il statüsü aldığı yılı vurgulamak amaçlı logoya eklenmiştir. Yazı karakteri serifsizdir. Logoda dıştan içe doğru gidildiğinde bayrak sembolü ve rengi fon olarak kullanılmıştır. Logoda stilize edilmiş bir kale görseli bulunmaktadır. Kale Ardahan ili için önemli bir yapıdır. Zira tarihi kaynaklar incelendiğinde, kalelerin yeri ve önemi, saldırılar sonrası tekrar tekrar yapıldığı anlatılmaktadır. Evliya Çelebinin notlarından Ardahan; "kalesi yalçın bir kaya üzerinde kaya şeklinde şeddadi bir kaledir. Bir taraftan havalesi yoktur. Yetmiş iki kulesi, üç kapısı vardır. Ardahan çevresinde olan kaleler; Vale, Gümek, Acaris, Kinzo, Kazan kaleleridir. Bu kalelerin hepsi Lala Paşa fethidir. Mektepleri, çarşıları ve hanları vardır. Su ve havası soğuktur" diye yazmıştır (Koltuk, Sağlam, 2009: 9). Logodaki dağ görseli bölge hakkında ipucu vermektedir. Üstünde karları betimleyen bir beyaz leke bırakılmasından, ülke içerisindeki konumunu tahmin etmek çok da zor olmasa gerekir. Şehri simgeleyen demir Rus köprüsü Ardahan ili için geçmişten bugüne bir tanık gibidir. Kale köprüyle kontrast olacak renkte seçilmiş ve köprü ön plana çıkarılmıştır. Kura nehrini logodaki mavi renk temsil etmektedir. Logonun merkezindeki görsellerin soyutlandığı fakat tamamen resimsellikten arınmadığı görülmektedir.

Görselleştirme bir tasarımın en önemli evresidir. Yaratıcılığı zorlar. Tasarımsal düşünme süreci art arda sıralanmış basamaklar sisteminden öte alanları üst üste getiren iyi bir düşünce sistematığıdır. Tasarım sürecinde akılda tutulması gereken üç alan vardır; esinlenme, düşünce oluşturma ve uygulamadır (Uslu, 2017: 11).

3.2.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Ardahan valilik logosu şehri simgeler nitelikte olmasına rağmen çok fazla görsele yer verilmesiyle karışık denilebilecek bir tasarıma sahiptir. Ayrıca kullanılan font okunurluk açısından etkili bir seçim olmamıştır. Bu anlamda tasarımın şehri anlatan imgelerin ve renklerin yenilenebileceği görülmektedir. Günümüz logo tasarımlarında "az şey çoktur" anlayışından ortaya çıkan görseli ve hatırda kalıcılığı daha güçlü bir logo tasarlanabilir. Ardahan ilinin; tarihi, kültürü, coğrafi ve beşeri yapısını anlatan öğeler stilize edilebilir. Şehri simgeleyen bir ya da iki imgenin kullanılması logoya daha modern bir görüntü kazandırabilir.

3.3. Bingöl Valilik Logosu

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Bingöl ovasının Kuzeybatısında kurulmuştur. Bingöl şehri Çapakçur Deresi tarafından ortadan ikiye bölen bir köprü ile birbirine bağlanmıştır (Soylu, 2003: 88, 102).

Bingöl ili topraklarında pek çok uygarlığın izlerine rastlamak mümkündür. MÖ 4000- 5000 yıllarına kadar inen zengin tarihsel geçmişiyle Bingöl ve çevresi; Urartular, Asurlar, Hititler, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok devletin hâkimiyet alanı içerisinde yer almıştır (Bingöl Valiliği il tanıtım rehberi, 2015: 4).

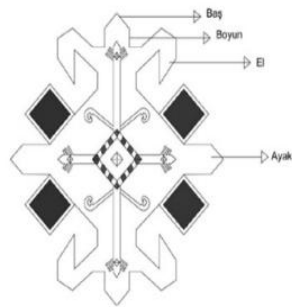
Bingöl bir efsane şehri olarak bilinmektedir. Bingöl isminin geldiğine inanılan efsane; bu bölgede savaşı ordulardan birinde su sıkıntısı yaşanır. Ordunun bir kolu su bulmaya gider ve bir göl bulur su ihtiyacı giderilir. Sonrasında su sıkıntısı yaşamamak için bu göl kenarına işaret bırakılır. Su bulmak için tekrar gönderilen başka bir kol su içmek için dağlara tırmanmaya başlar. Başlarındaki komutan bir tepeye çıkıp da yüzlerce gölü aynı anda görünce hayretini söyle ifade eder. "Burası bir göl değil bin göl" der. Ve böylece o savaşın yapıldığı bölgedeki şehrin adı "Bingöl" olarak anılmaya başlamıştır (Sakaoğlu, 1976: 336).

3.3.1. Ön İkonografik Betimleme

Ağrı ilinde görülen 16 yıldız ve daire formları bu loda da görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Bingöl Valiliği yazısı merkez elemanların etrafına bir eksen çevresine konumlandırılmıştır. Logonun merkezine doğru bakıldığında geleneksel bir motif-desen görülmektedir. Logonun tam merkezinde ise Türk bayrağının sembolleri ay ve yıldız bulunmaktadır. Logo da kırmızı renk kullanılmıştır.

3.3.2. İkonografik Çözümleme

Logonun merkezine doğru inildiğinde, bir desen form görülmektedir. Bu tip bir görselin tasarıma konulmuş olması yöreye ait motif ve desenleri akla getirmektedir. Bingöl ili Arakonak beldesinde yapılan bir araştırmada, halı dokuyan yöre kadınlarının işlediği motifler; ölçü, renk, motif açısından incelenmiştir. Arakonak beldesi halılarında bulunan ve insanı sembolize ettiği belirtilen motiflerin bulunduğu görülmüştür. Bu halılarda insan portrelerini halıya nakşetmeyip, insanları geometrik formlarla, motifler ortaya koyarak, soyutlamalarla ifade ettikleri görülmüştür (Butasım, 2006: 93). Logodaki geometrik şekil, motif olarak değerlendirildiğinde, Ardahan ilinin dokuma halılarında sıklıkla kullanıldığı görülebilir. Logoda halı ve kilim desenlerinde rastlanan geometrik form, yöre halkının inanışlarına göre yorumlandığında ise efsanelere değinmek gerekmektedir. Bu logodaki parçalı görüntü tıpkı bu şehrin gölleri için anlatılan destanların sembolik bir ifade gibidir. Bingöl Dağları'na ava giden bir avcı, bir kuş vurur. Avını temizleyip yeme arzusundadır. Avcı, kuşu yakınlardaki bir gölün suyunda temizlemek ister. Kuşu suya daldırır daldırmaz kuş canlanıp elinden uçar gider. Bu olay karşısında hayretler içerisinde kalan avcı, bu gölün,

öteden beri işittiği hayat suyu ile dolu olduğunu anlar. Fakat göl, bu sırrı anlaşılınca bin parçaya bölünür, her bir göl ayrı bir özellik taşımaya başlar (Sakaoğlu, 1976: 338). Bingöl ili isminin kaynağı, ilin coğrafi özellikleri, yöre halkının inanışları, bu imge üzerinde yorumlanabilmektedir.

3.3.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Bingöl Valilik Logosu değerlendirildiğinde Türkiye de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kapsamında, Bakanlıkların kurumsal kimlik yönünden bütünlük arz etmesi amacıyla yeniden tasarlanmış kurum ve kuruluşların logolarında kullanılan ortak değerleri anlatan simgelerin bu logoda da tercih edildiği görülmektedir. Logo tasarımında şehri temsil eden bir izlek tespit edilmiştir. Bu izlek, bir ikon olarak değerlendirildiğinde yüklenen anlamlar ile kültürel değerleri veya ilin coğrafi özelliklerini anlatabilmektedir.

3.4. Bitlis Valilik Logosu

Bitlis, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat ve Yukarı Murat bölümlerinin sınırı üzerinde bulunmaktadır. Bitlis şehri; Doğu Anadolu'nun tarihî ve kültürel merkezlerinden biridir. Bitlis, Dicle'nin kollarından olan Botan suyuna karışan Bitlis Çayı'nın Güneydoğu Toroslar arasında açtığı dar ve derin bir vadide, deniz seviyesine göre 1400-1500 metre yükseklikte kurulmuştur (Tuncel, 1996: 102).

3.4.1. Ön İkonografik Betimleme

Bitlis valilik logosunu incelediğinde; beş tane dikey çizginin birbirine paralel ve eşit aralıklarda yerleştirildiği görülmektedir. Logodaki çizgilerin; üst ve alt bölümlerine kısaltma yapılarak orantısız bir hareket verilmiştir. Çizgilerin; üçü düz yerleştirilmiş, diğer çizgiler ise biri sola, bir diğeri sağa doğru biçimlendirilmiştir. Çizgilerin et kalınlıkları eşittir. Logodaki tipografik yerleştirmede ise, "Bitlis" yazısı "Valiliği" yazısına oranla puntosu büyük ölçekte ve kahverengidir. "Valiliği" yazısı turkuaz renkte kullanılmıştır. Logonun tamamına bakıldığında turkuaz ve kahverengiden oluştuğu görülmektedir.

3.4.2. İkonografik Çözümleme

Bitlis valilik logosu ilin coğrafi özelliklerini içinde barındırmaktadır. İlin tarihinde, türkülerine konu olan "Bitlis'te Beş Minare" modern tasarım içerisinde kendini ortaya koymaktadır. Logoda bu minareleri temsil eden öğeler beş adet dik konumda yerleştirilmiş çizgilerdir. "Bitlis'te Beş Minare" türküsüne konu olan minareler Ulu Cami, Şerefiye, Meydan ve Gökmeşan camilerine aittir. Beşinci minarenin ise Hatuniye, Kalealtı veya Kadri camilerinden birine ait olduğu, yıkılınca yerine yenisinin yapıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca bu minareler için dünden bugüne gelen önemli bir değer de bu minareler için yakılmış türkünün hikâyesidir. Osmanlı Rus savaşı sırasında işgaller yüzünden Bitlis harabe bir şehir haline gelmiştir. Zorlu mücadeleler sonucu mücadele kazanılmış ve düşman Bitlis'i, Van'ı terk edip gitmiştir. Bitlis'ten düşmanın çekilip gitmesinden sonra savaş esnasında Bitlis'ten yaralı ve perişan halde göç eden bir baba ve oğul, Bitlis'e geri dönmek üzere yola çıkmışlardır. Şehre hâkim konumdaki Dideban Dağı eteğine gelmişlerdir. Babası, şehirde bir canlı kalıp kalmadığını öğrenmek için oğlunu şehre göndermiştir. Baba orada hasta ve yorgun bir halde beklerken bir süre sonra oğul geri dönmüştür. Oğul uzaktan babasına şöyle seslenmiş "Baba şehirde yaşama dair hiçbir iz yok; Bitlis'te sadece beş tane minare ayakta kalmış; geriye kalan her şey harap olmuş..." Bunu duyan baba adeta yıkılmış bulunduğu yere diz çökmüş ve oğlunu yanına çağırarak kanlı gözyaşları içinde bu ağıtı yakmıştır (Güven, 2005: 328).

*Bitlis'te beş minare, beri gel oğlan beri gel.
Yüreğim dolu yâre, beri gel oğlan beri gel.
İstedim yanan gelim, beri gel oğlan beri gel.
Cebimde yok beş pare, beri gel oğlan beri gel...
Tüfeğim dolu saçma, beri gel oğlan beri gel.
Kaçma sevdiğim kaçma, beri gel oğlan beri gel.
Doksan dokuz yârem var, beri gel oğlan beri gel.
Bir yâre de sen açma, beri gel oğlan beri gel...*

Bitlis valilik logosunda bir diğer önemli bulgu, logodaki geleneksel bir motif olan “Eli Belinde” motifidir. Bu motif Anadolu’da; hem kenar suyunda hem de zemin süslemelerinde görülmektedir. Düz dokumalarda; dişiliği, doğurganlığı ve üremeyi temsil eder. Eli Belinde Motifi aynı zamanda annelik, dişilik, verimlilik, uğur, bereket, kısmet, mutluluk ve neşeyi de sembolize eder. Gelin kız ve çocuklu kız, ana kız gibi isimlerle de anılır. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında insan figürü pek rastlanmamaktadır. Daha çok eli belinde diye anılan süslemeler insan figürüne benzetilmektedir (Balkanal, 2018: 346).

Renk tasarımcıya sınırsız olanak sunmaktadır. Vurgulanmadığı zaman kaybolacak bir bilgiyi renk kullanımı, sayesinde ön plana taşıyabilmektedir. Bilgiyi yorumlamak ve anlamak için renk, kültürel bir anahtar oluşturmaktadır. Logoda kullanılan kahverengi doğal, organik, güven veren bir renktir. Sıcaklık ve doğal iyilik izlenimi vermektedir. Turkuaz (Türk Mavisini): İyileştirici, ruhani, mistik ve egzotik bir renktir (Ambrose, Harris, 2013: 13-49-116).

Logodaki tipografik yerleştirmede ise, ‘Bitlis’ yazısı ‘Valiliği’ yazısına oranla puntosu büyük ve kahverengi kullanılmıştır. Valiliği yazısı Turkuaz renkte kullanılmıştır. Tipografik tasarım kendi içerisinde sadece dolaylı bir entelektüellik ile kalmayıp doğrudan görünürlükle, güçlü bir optik sorumluluğa da sahip olmalıdır. Tipografinin özü netlik ve kolay okunabilirliktir. Tasarımda işlevsellikten yola çıkılarak tasarlanmalıdır (Amstrong, çev.: Uslu, 35-36). Alan ekonomik kullanılmalı fakat yazı okunulabilmelidir. ‘Bitlis’ ve ‘Valiliği’ yazı karakterlerinin vurgu noktasında başarılı olduğu, fakat font seçiminde ‘v’ harfinin ‘u’ harfine yakın tasarlanmış olduğundan belli bir mesafeden okunurluğunun güçleşeceği görülmüştür.

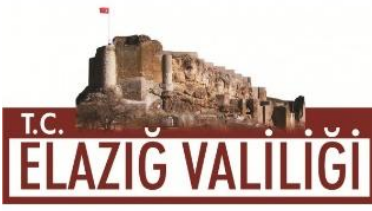
3.4.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo, modern tasarım içerisinde kültürel değerleri harmanlayabilmiştir. Logonun yalın bir şekilde, şehrin kültürel ve beşeri coğrafya özelliklerini yansıttığı, kurumsal bir çalışma olduğu, işlevsel olarak kullanılabileceği görülmüştür.

3.5. Elazığ Valilik Logosu

Anadolu’nun en köklü yerleşim alanlarından biri olan Harput, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü’nün güneyinde yer alan bir plato üzerinde kurulmuştur. Şehrin etrafı verimli ovaların yanı sıra, Fırat ve Murat nehirleri gibi önemli su kaynakları ile çevrilidir. Konum olarak, güney, kuzey, doğu ve batı istikametlerinde bulunan yerleşim yerlerini birbirine bağlayan bir mevkide bulunmasından dolayı, ilk çağlardan itibaren önemli bir yerleşim merkezi olmuş ve çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kuzey ve Orta Anadolu ile Kuzey Mezopotamya, Kafkaslar, Suriye ve İran’daki bazı ticaret yollarıyla bütünleşmiştir (Uzun, Çakar, 2016: 337-338).

3.5.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda Elazığ iline ait tarihi bir kalenin fotoğrafı ve altında büyük puntolar ile yazılmış T.C. Elazığ Valiliği yazısı görülmektedir. Logoda bordo renk kullanılmıştır.

3.5.2. İkonografik Çözümleme

Logoda yer verilen Tarihi Harput Kalesi şehri temsil eden bir izlek olarak ortaya çıkmaktadır. Kalenin Eski Roma hâkimiyetindeki ismi Ziata Castellum dur (Güney, 2015: 272). Harput Kalesi; stratejik öneminden dolayı, eski çağlarda birçok devletin egemenlik kurmak istediği önemli bir savunma merkezidir. Çubukoğulları ile Türk hâkimiyetine geçen Harput; Artuklular, Selçuklular, Dulkadiroğulları, Akkayunlular ve Safevilerin idaresinde kalmıştır. 1516 yılında ise Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Uzun, Çakar, 2016: 337).

Yapılan bir araştırmada; Elâzığ'ın markalaşma sürecinde, şehir marka kimliği oluşturulurken Elazığ'ın logosunda yer alması en çok istenen unsurların Harput Kalesi ve Çayda Çıra olduğu sonucuna varılmıştır. Şehrin tarihine ve kültürüne vurguda bulunulması istenmiştir. Şehrin marka logosunda istenen renkler; bordo-beyaz olmuştur. Şehirler de tıpkı ürün ve hizmetler gibi pazarlamanın konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda, pazarlama ve markalaşma uygulamalarını iyi yöneten ve başarı ile gerçekleştiren şehirler, daha fazla ziyaretçiyi, nitelikli insanı, yatırımcıyı şehre çekebilmektedir (Yücel, Öztürk, 2018: 77-97).

Logoda yer alan Tipografik düzende "İ" ve "Ğ" harflerinin uzantılarındaki beyaz renk ile bordo zeminde kontrast oluşturulmuştur. Beyaz renkte konumlandırılmış harf uzantıları, bir halk oyunu olan çayda çıra oyununun da ki çıraların-mumların ateşini temsil ettiği söylenebilir.

3.5.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo da verilmek istenen Harput Kalesi görseli, fotoğraf karesi zemininin bordo bir banda oturtturulması ile ortaya konmuştur. Logo tasarım açısından yetersiz gözükmekte aynı zamanda kurumsal kimlik için fotoğraf kullanımı çok doğru bir tercih olmamaktadır. Yukarıda bahsi geçen araştırmada belirtildiği gibi yöre halkının taleplerini kısmen karşılansa da tasarım zayıf kalmıştır.

3.6. Erzincan Valilik Logosu

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Erzincan ili, doğuda Erzurum, güneydoğuda Bingöl, kuzeyde Bayburt ve Gümüşhane, kuzeybatıda Giresun, batıda Sivas, güneyde Tunceli, güneybatıda ise Elazığ ve Malatya illeriyle çevrilidir.

3.6.1. Ön İkonografik Betimleme

Valilik logosunda sekiz farklı sembol kullanılmıştır. Logo dıştan içe doğru incelendiğinde, gri renkte kalın bir daire, dairenin üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Erzincan Valiliği yazısı yer almaktadır. Bu kalın çemberin içerisinde; çift başlı kartal, iki tane koçbaşı, iki kılıç, iki rûmî bezeme, tek kubbeli cami, salkım üzüm, bakır form görülmektedir. Bakır form için kırmızı renk, çift başlı kartal ve içerisindeki diğer izleklerde de mavi renk kullanılmıştır. Logodaki izleklerin negatif / pozitif pozlandırıldığı zaman logonun merkezinin kartal simgesi üzerine kurulduğu görülmektedir.

3.6.2. İkonografik Çözümleme

Logonun kartal formunun içerisindeki izleklere teker teker bakıldığında, çift başlı kartal; Türk ve Altay mitolojisinde önemli bir mitolojik öğedir. Çift başlı kartalın, bakır tırnakları ve altın renginde kanatlarının olduğu, sağ kanadı ile güneşi, sol kanadı ile ayı kapladığına inanılır. Tanrı'nın güçlü bir bekçisidir. Çift başlı kartal Selçuklu Devletinin bayrağında ve armalarında yer almıştır. Çift başlı kartal motifine; eskiçağlarda Sümerler ve Hititlilerde rastlanır. Sümerlerde Lagaş kentinin simgesi çift başlı kartaldır. Aynı zamanda Hititlilerde, Büyük krallık döneminde Hattuşa, Alacahöyük ve Yazılıkaya'da ki kabartmalarda, yine çift başlı kartal görülmektedir. Kartal kuşlar arasında, ululuk ve yükseklik timsalidir. Bu inanıştan ötürü Türkler kılıç kabzalarında, çift başlı kartal figürü kullanmışlardır. Günümüzde Türk Polis teşkilatının armasında çift başlı kartal kullanılmıştır (Karakurt, 2012: 608). Logoda kartal ögesinin kanatlarının iki başına simetrik bir şekilde koç kafaları yerleştirilmiştir. Koç simgesi; Türklerde ve Moğollarda kutlu hayvandır. Türklerde gücün simgesidir koç. Ak koyun ve kara koyun olmak üzere iki zıtlığı ifade etmektedir. Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu Devleti gibi devlet adları bir hanedan adı olmaktan ziyade bu anlayışın bir sonucudur. Koç (Koçun) ve Koy (Koyun) olarak eril ve dişil biçimde anılır. Sözcük ayrıca savaşçılık ve güç gibi anlamlar içermektedir (Karakurt, 2012: 494).

Logoda kılıç, kanat ile gövdeyi ayıran bir çizgi uzuv şeklinde yerleştirilmiştir. Karşıdan bakıldığında tek bir hayvan, kılıçların kestiği alandan sağ ve solda ise iki koç kartala yaslanmış gibi görülmektedir. Kılıç, savaş ruhunun simgesi ve kutlu silah anlamındadır. İskitlerde kılıç tanrının bir simgesidir. Gökten gelen kılıçlar en güçlü silahlar olarak kabul edilir. Ölümsüzlük suyunu arayan Ural Han'a babası kıvılcımlar saçan elmas bir kılıç verdiğine, bu kılıcı yere vurunca su çıktığına inanılır. Bazı kahramanlar taştan doğarken ellerinde kılıçları vardır. Yine en çok bilinen, kılıcı suya vurunca suda yol açılır. Bu motif Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i yarması akla getirmektedir (Karakurt, 2011: 129).

Logoda kartalın kanatlarındaki bezeme, rûmî motifi örneklerine benzemektedir. Rûmî motifi hayvanların mücadeleleri resmedilirken kullanılmıştır. Ekseriyetle kanat, kuyruk, gaga ve pençe gibi, hayvansal motif olan rûmîler, stilize edilerek daha çok bitkisel bir motifi andırır hale bürünmüştür. Rûmî motifi Uygur Türkleri' ne kadar dayanmaktadır (Yılmaz, E. & Şimşek, R., 2019: 622).

Logonun bakır formunun içerisine yerleştirilmiş tek minareli cami, şehrin geçmişinde izine rastlanan, İzzettin Paşa Cami olabilir. Erzincan merkezde olduğu bilinen cami, günümüze gelememiş olmakla birlikte kubbeli tek cami olması bakımından önem taşımaktadır. İzzet Paşa Camisi kubbe ile örtülü bir cami olması bakımından farklıdır (Naldan, 2017: 94).

Logonun izleklerinden biri olan üzüm, Erzincan ili için önemli bir ürün olmasından dolayı logoda vurgulanmıştır. Özellikle Erzincan'ın Üzümlü yöresinde yetişen siyah renkli, şekli basık-oval, aroması tatlı-mayhoş, konik şeklinde, sofralık bir üzüm cinsidir.

Logonun merkezinde yer alan bakır form kırmızı renkle ilişkilendirilerek bakır ile çağrışım yapması ve dikkat çekmesi amacı ile yerleştirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Erzincan geleneksel bakır işleme sanatının yaşatıldığı nadir illerden biridir. Erzincan'da bakırcılık geleneği köklü bir tarihe sahiptir. Ustalar tarafından özel olarak tasarlanıp şeklin oyma tekniğiyle ve tekli kalemle bakıra işlenmesi yöreye ait özelliklerden biridir.

3.6.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logodaki izleklerin yüklendikleri anlam ve taşıdıkları tarihi değerleri şehrin coğrafi ve beşeri özellikleri ile incelendiğinde logonun şehrin değerlerini yansıttığı görülmektedir. Duruşu ve hakimiyeti yüksek bir logo olmakla beraber daha modern bir hale getirilebilir. Logoda kullanılan

unsurların sayısının fazla oluşu “az çoktur” anlayışı temel alındığında; fazlaca ayrıntı ve izlek barındırmaktadır. Dolayısıyla logonun sadeleştirilmesi daha uygun olabilir.

3.7. Erzurum Valilik Logosu

Doğu Anadolu Bölgesinde Türkiye'nin rakım olarak en yüksek şehri olan Erzurum, kuzey sınırından uzanan Kaçkarlardan güney hududu çizen Bingöl Dağlarına kadar uzanmaktadır. Erzurum Fırat Nehrinin başlangıcı olan Karasu'nun yukarı havzasında Erzurum Ovasının güneydoğusundaki Palandöken dizgisinin Eğerli Dağı eteğinde geniş bir alanda bulunmaktadır (Mutlugün, Çarbaş, Denli, 2010: 18).

3.7.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda sağ ve sol kol üzerinde bir birine bakan iki kartal başı ilk bakışta dikkat çekmektedir. Logonun siyah / beyaz pozlandığında orta alandaki boşluk kitap, çiçek, motif gibi şekilleri akla getirmektedir. Logonun hemen altında ise mavi renkte geometrik bir form görülmektedir.

Valiliğe ait logonun sunusundan aldığımız bilgiler doğrultusunda, izlekler açıklanmıştır. Logonun tasarım fikrinde öne çıkan kavramlar; tarih, kültür, sanat, mimari, doğa ve turizmdir. Logoda öne çıkan dokular; Çift başlı kartal, Çifte Minareli Medrese, Palandöken Dağı ile Erzurum yöresine ait bitki çeşitleridir.

3.7.2. İkonografik Çözümleme

Logoda vurgulanan Çifte Minareli Medrese (Hatuniye Medresesi) XIII. yüzyılın ortalarından XIV. Yüzyılın ilk yarasına yaklaşık 50-60 yıllık bir zaman içerisinde tarihlendirilmektedir. Çifte Minareli Medrese Anadolu'nun en büyük açık avlulu medresesidir. 35.00 x 48.00 metre boyutlarında dikdörtgen bir alan üzerine kurulmuş, dört eyvanlı, açık avlulu, revaklı ve iki katlıdır. Taç kapıdaki dört panonun üzerinde hayat ağacı motifi bulunmaktadır. Ayrıca panolardan cephede yer alan ikisinde, çift başlı birer kartal dikkat çekmektedir (Mutlugün, Çarbaş, Denli, 2010: 294). Logonun geneline baktığımızda medreseye ait bezemelerin ve mimari yapının logoda sağ ve solda bulunan medrese minarelerini temsili kollarda uygulandığı görülmektedir. Açık avlu özelliği, kollar arasındaki boşluk ile de ifade ettiği söylenilebilir. Logonun zemin çizgisi üzerinde yer alan üçgen girintinin Palandöken Dağını simgelediği belirtilmiştir. Logoda geometrik bir forma sahip olan mavi altıgen, logonun öyküsün de kar tanesi olarak verilmiştir. Bir formun aslından kopmadan ayrıntılarından arındırarak ortaya konulan geometrik öğeleri, grafik tasarım uygulamalarında, özellikle logo tasarımlarında sıklıkla görülmektedir. Altıgen form, “Selçuklu mimarisinin temelini oluşturan kusursuz altıgen örüntüsü ile Erzurum'un üstüne bereket diye yağın altıgen kar tanesi” olarak betimlenmiştir. Bu izleği mavi renk temsil etmektedir. Mavi: Evrensel olarak serin ve arındırıcı olarak algılanmaktadır. Ayrıca mavinin suyu hatırlatması nedeniyle, sürekli, canlı, hayat kurtarıcı, takviye edici çağrışımlarda bulunur. Okyanusun, gökyüzünün ve doğanın rengidir (Ambrose, Harris, 2013: 118). Logoda kullanılan diğer kahve ve yaldızlı ton, zenginlik, güç ve ihtişamlı tasarımlarda tercih edilen bir renk grubunun tonlamasıdır. T.C. Erzurum Valiliği yazısı espasları açık, serifsiz, büyük harfler ile yazılmıştır.

3.7.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo tekbir çizgiye verilen yön doğrultusunda oluşturulmuştur. Modern tasarıma sahip bir logo çalışması analiz edilmiştir. Erzurum iline ait mimari ve tarihi izleri taşıyan tasarım elemanları kullanıldığı logonun kurum kimliği gibi görsel uygulamalarda ölçeklendirilerek rahatlıkla kullanılacağı görülmüştür.

3.8. Hakkâri Valilik Logosu

Doğu Anadolu Bölgesinde Türkiye'nin güneydoğu ucunu oluşturan Hakkâri, doğudan Türkiye-İran devlet sınırı ve güneyden Türkiye Irak devlet sınırı ile çevrelenmiştir. İki ayrı devletle sınırı olan ilin kuzeyinde Van ilinin Başkale ve Gürpınar ilçeleri, batısında Şırnak ilinin Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri yer almaktadır.

3.8.1. Ön İkonografik Betimleme

Logodaki izlekler yukardan aşağıya doğru incelendiğinde; TC harflerini ve hemen yanında beş köşeli yıldız görülmektedir. Serbest bir çizgiyle verilmiş olan sıralı bir dağ formu, bu dağın bitimindeki çizginin sonunda da çiçek görseli bulunmaktadır. Çiçeğin aşağıya doğru bakması ve 'Hakkâri' yazısının son harfi olan "i" harfinin noktası, çiçeğin gövdesindeki stilize şekille verilmiştir. "Hakkâri" ve altında yer alan "Valiliği" yazısı ve logonun üst kısmında ki "TC" yine logonun geneline has serbest el yazısı fontlarından biri ile yazılmıştır. Logonun tek renk olarak mavi kullanılmıştır.

3.8.2. İkonografik Çözümleme

Hakkâri ilinin coğrafi ve beşeri özellikleri incelendiğinde öne çıkan, ili anlatan kısa tasvirdir. Hakkâri 3.000 metreyi aşan 30'un üzerindeki heybetli dağları, geçit vermez gibi görünen sarp yamaçları ile "Dağların Şehri" diye anılmıştır. Nitekim Hakkâri ilinin logosunda da bu vurguyu bir çizgi ve üç serbest hareketle dağ formu verildiği görülmektedir. Bu hareket sadece dağları sembolize etmekle sınırlı değildir. Şehrin bir diğer coğrafi özelliği de derin vadileri ve hızla akan akarsularıdır. Sıradağların geniş yer kapladığı Hakkâri, dünyanın çok az yerinde görülebilecek derin vadilere sahiptir. Bu derin vadilerden hızla akan akarsular ki, özellikle de ilkbahar aylarında kar erimeleri ile birlikte suların yükselmesi neticesinde, görsel bir şölene ev sahipliği yapmaktadır. Logoda ki ters lale yöreye ait coğrafi bir özellik ve aynı zamanda endemik bir bitkidir ve şehir açısından önemli bir yere sahiptir. Hakkâri Valiliği ile Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nca koruma altına alınmıştır. Ters Lale (Ağlayan Gelin) olarak adlandırılan bu çiçek kendine has görüntüsü ve endemik olması nedeniyle bir turizm değeri olarak ön plana çıkmaktadır. Hakkâri'nin Cilo Dağları ve yakın çevresinde doğal ortamda yetişmektedir (Hakkâri Valiliği, 2010: 23-47).

Logoda bulunan beş köşeli yıldız, Türk Bayrağındaki mevcut ay yıldız ile aynıdır. Bağımsızlık sembolüdür. Yıldız TC yazısı ile bütünleşerek "C" harfi Ay'ı, yıldızda beş köşeli olması nedeniyle Türk bayrağının yıldızını temsil etmektedir. Buradaki iki öge bayrak, bağımsızlık vurgusu yapmaktadır.

3.8.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo Hakkâri ilinin coğrafi değerlerini yansıtan bir tasarımıdır. Klasik logo çalışmalarından farklı özgün bir çalışma olduğu görülmektedir. Logoda tek renk kullanılması, ekonomik ve baskı maliyetini düşüren bir tercih olmuştur. Valilik gibi kamu kurumunu temsil eden bu logonun kamu otoritesini hatırlatmasının aksine, genel itibarıyla turizm sektöründe kullanılan logoları çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla logoyla verilmek istenen mesaj; Hakkâri'nin gezilip görülmeye değer turistik değerlerinin varlığı olabilir.

3.9. Iğdır Valilik Logosu

Türkiye'nin doğu ucunda bulunan Iğdır'ın kuzey ve kuzeydoğu sınırını, Aras Nehri ve bu nehrin oluşturduğu Türkiye-Ermenistan sınırı oluşturmaktadır. Doğusunda Azerbaycan'ın

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ve güneydoğusunda İran sınırı yer almaktadır. Güneyinde Ağrı ili bulunmaktadır.

3.9.1. Ön İkonografik Betimleme

Logo dıştan içe doğru incelendiğinde, sarı bir çember, çemberin gövdesine sarılı T.C. Iğdır Valiliği yazısı ve 1992 tarihi görülmektedir. Çemberin içerisinde mavi bir zemin ve üstünde bir ağaç, ağacın üzerine yerleştirilmiş; bulut (pamuk), dağ, dağ üzerinde karlı tekke, güneş bulunmaktadır. Ağacın önünde folklor kıyafetleri ile bir kadın ve bir erkek, figürü görülmektedir. Logoda kahverengi, sarı, yeşil, siyah, beyaz renkler kullanılmıştır.

3.9.2. İkonografik Çözümleme

Logoda sekiz izlek tespit edilmiştir. İlk izlek logonun ana odağı olan ağaç imgesidir. İmgeler bakılan şeyin nasıl anlaşılması ve ona nasıl tepki verilmesine yardımcı görsellerdir. İmgeleri, örüntü, bitişirme, kolaj gibi teknikler ile de ortaya konulabilmektedir. Ağaç ikonu; dünya mitolojilerinde "Hayat Ağacı" olarak da anılmıştır. Dünya ağacı; Demir kavak motifi Türklerde yerli bir inanıştır. Bir çeşit göğün direği olan bu kavağı, Altay-Türk masallarında "Temir- terek" adıyla geçmektedir (Ögel, 1995: 480). Logoda ağacın gövdesindeki bulut yöreyle özdeşleşmiş pamuk üreticiliği "beyaz altın" anlatmak istiyor olabilir. Cumhuriyet döneminden sonra hızla artmaya başlayan pamuk üreticiliği son yıllarda iklim rejiminde meydana gelen değişimle azalsa da pamuk Iğdır ili ile özdeşleşmiş bir üründür.

Logoda dıştan içe doğru bakıldığında; dağ görselleri, altında yeşil bir alan görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda güneyden uzanan volkanik yüksek dağlık alanlar bulunur, bu dağlık alanın kuzeyinde yer alan Iğdır Ovası'dır. Logodaki dağ silueti Büyük Ağrı Dağı ve Küçük Ağrı Dağını temsil ediyor olabilir. Çünkü Iğdır, bir çanak gibi düşünüldüğünde Ağrı iline göre daha düşük bir rakımdadır. Dolayısıyla Ağrı Dağı Iğdır'dan daha haşmetli ve daha yüce görülmektedir. Iğdır'ın rakımının düşük ve çanak biçiminde bir araziye sahip olması kışlarının daha ılık geçmesine ve böylece pamuk üretimine uygun bir ortam oluşmasına neden olmaktadır.

Dağların üzerindeki Kar tekkesi daha önceki illerimizde açıklanmıştır. Şehrin karlı tabiatını ve yükseltisini anlatmak için tasarımlarda tercih edilmektedir. Güneş görseli; Türkiye'de güneşin doğuşunu ilk gören il, en doğuda bulunan Iğdır ilidir. Dolayısıyla da güneş, ilk önce Iğdır ilinde doğar ve batar. Bu nedenle güneş ikonu logoya yerleştirilmiş olabilir.

Bir erkek bir de kadın figürünün stilize edilerek kullanılmış olduğu görülmektedir. Halk oyunları, kültürel mirasın sonraki kuşaklara aslını koruyarak aktarılmasında önem taşımaktadır. Iğdır yöresi halk oyunları Kars ve Iğdır'da hem Halay adı taşıyan yerli oyunlar, hem de Azerbaycan Türklerinin "Yallı" türü oyunları şeklindedir. Yalnızca Kars ve Iğdır'daki Azerbaycan oyunlarına Garmon adı verilen Akordeon benzeri körüklü bir saz kullanılmaktadır (Eroğlu, 2017: 74).

Iğdır Valiliği yazısı ve 1992 yılı daire formu içerisinde yarım daire olarak dizilmiş serifli büyük harfler tercih edilmiş, şehrin kuruluş yılı belirtilmiştir.

Logoda kullanılan renkler: Sarı renk, binlerce yıldır iyiliği ve cenneti ifade etmiş ve yükseliş anlamında kullanılmıştır. İlkel toplumlarda sonsuza dek yaşamı simgelemiştir. Mavi; renklerin mabedi diye anılır, bir olgunluk ve hoşgörü içerir, doğallık, güven ve huzurun rengidir. Yeşil renk; doğayı, bitkileri genel olarak canlılığı ifade etmektedir. Yeniden doğuşu simgeler. Siyah renk; ağırbaşlılığı, resmiliği simgeler (Coşkun, 1995: 51-83). Beyaz renk; doğruluğu, şeffaflığı, saflığı simgeler, insanlar üzerinde herkesçe bilinen olumlu izlenimler bırakır. Tertemiz bir başlangıcı,

lekesiz bir geçmişi içerir (Coşkuner, 1995: 94). Beyaz renk, Türk mitolojisi ve kültüründe yaygın olarak kullanılan bir renktir. Türklerde aklık; temizlik, arılık, ululuktur. Devletin adalet ve gücünü simgeler. Ak rengin bu yüce ve olumlu anlamalarından dolayı ak soylu olmak ve ruhun soyluluğunu bu renk aracılığıyla ifade etmek, ataların ak olması Türk metinlerinde, destanlarında, hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 1991: 377-400).

3.9.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo, şehri temsil açısından görsel veriler içermektedir. Kurum kimliği içerisinde logonun işlevselliğine bakıldığında tasarımın rozet boyotuna düşürüldüğünde merkezde bulunan izleklerin değer kaybettiği, anlamını yitirdiği ve tanımlanmadığı görülmektedir. Logonun az görselle daha etkili bir forma getirilebileceği düşünülmektedir.

3.10. Iğdır Valiliğinin Yeni Logosu

Iğdır ilinin valilik logosu, makale çalışması sürecinde güncellenmiş olup, yeni logonun da değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Valilik yetkililerinden alınan sözel bilgiler doğrultusunda, valilik logosunun izlekleri analiz edilmiştir.

3.10.1. Ön İkonografik Betimleme

Logonun merkezinde 5 adet kılıçtan oluşan mimari bir yapı, bu yapının sağ ve solunda bir büyük bir küçük dağ görseli, logonun iki köşesinde yer alan iki başak bulunmaktadır. Logonun tabanında büyük puntolar ile Türkiye Cumhuriyeti Iğdır Valiliği yazısı bir birine paralel, farklı yazı kalınlıklarında yazılmıştır. Logoda tek renk sarı yıldız kullanılmıştır.

3.10.2. İkonografik Çözümleme

Logonun ana merkezinde şehir ile özdeşleşen ve manevi değeri yüksek bir yapıt bulunmaktadır. Ermeniler Tarafından Katledilen Şehit Türkler Anıt ve Müzesine ait görsel merkeze yerleştirilmiştir. Anıt, Iğdır il merkezinde şehrin doğu girişinde, sınır kapısına giden yol üzerindedir. Anıtın, bu yol üzerinde yapılmasının nedeni Ermenistan, İran ve Azerbaycan'dan gelen insanların ilk olarak bu anıta karşılaşmalarının sağlanmasıdır. Iğdır ili ve civarı 1915-1920 yıllarında Ermeni mezalimini yoğun olarak yaşamış bir bölge olduğundan Soykırım Anıt Müzesi şehit edilen vatan evlatlarının anısına dikilmiştir. Üçgen biçimli bir arazinin ortasında, suni bir tepeye yerleşen, daire planlı salon içerisinde Ermenilerin katlettiği şehitler için sembolik bir mezar bulunmaktadır. Simgesel mezar taşı olan bu solon Soykırım Müzesinin merkez bölümüdür. Anıtta dikey olarak gökyüzünü gösteren beş adet dev kılıç; masum Müslüman halkı soykırımdan kurtarmış Türk Ordusunun şerefine, onun şehit ve gazilerinin hatırasına yükselmiştir. Beş dev kılıcın eğri uçları yukarıda birleşerek kubbe şeklini almaktadır (kulturportali.gov.tr, 2020). Anıtın sağında ve solunda bulunan iki dağ ise, şehrin Aralık ilçesinden Büyük Ağrı Dağı ve Küçük Ağrı Dağının görünüşünü yansıtmaktadır. Logonun içerisinde yer alan güneş, Türkiye de güneşin doğuşunu karşılayan ilk şehrin Iğdır ili oluşundan dolayı logoda yer almaktadır. Güneş, önce Iğdır ilinde doğar ve batar. Logoda bulunan iki adet başak görseli ise şehrin bolluk-bereketini ve Iğdır'ın bir tarım şehri olduğunu simgelemek amaçlı yerleştirilmiştir. Logonun tipografik yerleştirilmesi logodaki görsellerle doğru orantılı ve okuna bilirdir.

3.10.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Iğdır valiliğine ait logo çalışması şehri temsil etme ve tasarım açısından başarılıdır. Valilik logosu, şehrin değerlerini ve kültür miraslarını anlatan bir tasarım anlayışıyla oluşturulmuştur.

Ancak logoda bulunan dağ silüetindeki lekelerin çokluğu ve güneş simgesinin logoyla bir bütünlük sağlayamadığı görülmektedir.

3.11. Kars Valilik Logosu

Kars, doğal sınırları itibari ile Rusya, İran, Kafkasya ve Karadeniz havzası arasında önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu nedenle Urartu'dan Osmanlı Devleti'ne kadar sayısız gücün hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bölgeye hâkim olan her devlet ve kavim bölgede coğrafi ve beşeri izler bırakmıştır.

3.11.1. Ön İkonografik Betimleme

Logo daire şeklinde tasarlanmış olup büyük bir daire ve o dairenin içinde ikinci küçük daire, merkezine kurulu bir tasarımdan meydana gelmektedir. Büyük dairede yeşil bir kontur bulunmaktadır. Logoda içeriye doğru gidildikçe Türkiye Cumhuriyeti Kars Valiliği yazıları ile tipografik bir yerleştirme yapıldığı görülmektedir. Yeşil kontürlü ikinci bir daire ve merkezinde de görseller izlenmektedir. Logonun merkezinde kale fotoğrafı, Ebû'l Hasan Harakân-i Türbesi ve Kümbet Camisi (Havariler Kilisesi) yer almaktadır.

3.11.2. İkonografik Çözümleme

Daire şeklindeki logoda yeşil renkte bir kontur (dış çizgi) görülmektedir. Bu tür çizgiler tasarımlarda ve kurum kimliği çalışmaları içerisinde rahatça sınırlılıkları belirleyebileceği gibi görünürlüğünü ve dikkat çekiciliği de arttırmaktadır.

Tipografik yerleştirmede yazı karakterlerinin tümü büyük harf (majüskül) dik ve düz olarak dizilmiştir. Büyük harf bir tasarım ögesi olarak, tasarımda kullanıldığında harf aralarını açmayı tercih ederiz. Büyük harfler birbirlerine daha az bağlıdırlar, bu nedenle onları aralık verilmiş dizgide görmeye ve okumaya daha alışkınızdır (Ambrose, Harris, 2014: 23).

Logodaki izleklerden Kars Kalesi'nin Urartu Devleti zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Kale günümüze kadar, Pers, Sasani, Roma, Bizans, Ermeni, Selçuklu, Moğol, Timurlu, Akkoyunlu, Osmanlı ve Rus hâkimiyetinde kalmıştır. Kale, Karadağ tepesinde kurulmuş olup, bu tepenin hemen eteğinden Kars Çayı geçmektedir. Kalenin inşasında kullanılan geometrik şekil dikdörtgen olup, kullanılan inşaat malzemesi kesme taştır (Kızılkaya, 2009: 203-205).

Logonun sağ tarafındaki mimari yapı Kars ili içerisindeki Evliya Camiidir. Evliya camii öncesinde Harakani Türbesi iken 1064 yılında Anı'yı Fetheden Selçuklu sultanı Alparslan tarafından Harakani Külliyesi kurulmuştur. 1579 yılında III. Murad'ın emri ile Küllüye genişletilerek Evliya Camii yapılmıştır. Ebû'l Hasan Harakân-i tasavvufun kıymetli isimlerinden biridir. Ünlü sûfî Mevlâna Celâleddîn Rûmî Mesnevî'nin birçok yerinde ondan saygıyla söz etmiş ve onun bazı sözlerini, kerametlerini ve menkıbelerini anlatmış ve yorumlarda bulunmuştur (Çiftçi, 2005: 565). Ebul Hasan Anadolu'nun Türkleşmesi için müritleri ile birlikte hizmette bulunmuş tevazu sahibi bir evliya ve aynı zamanda o Anadolu'nun fethi için Alperenlik ruhuyla şehit düşmüş bir zattır.

Logoda bir diğer mimari yapıda Kümbet Camii (Havariler Kilisesi) Selçuklu Kümbetlerine benzemesinden ötürü Kümbet Camii olarak isimlendirilir. Belgrat Kralı Abbas II. Takvor Kars'ı başkent yaptığı sırada 932-937 yılları arasında 12 Havari adına yaptırmış bir kilisedir. Günümüzde camii olarak kullanılmaktadır.

3.11.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Şehrin tarihini yansıtan mimari yapılar logoda kullanılmıştır. Ancak bu imgeler düz anlatımsal hali ile yani olduğu gibi sunulmuştur. İmgeler stilize edildiği takdirde görseli yüksek bir form yakalanabileceği düşünülmektedir. Bu tarihi doku stilize edilerek, dengeli uyumlu, kolay anlaşılır bir logo şehri temsil edebilir. Negatif bir fotoğraf görseli ile anlatılmaya çalışılan logonun unsurları, iç içe girmiş ve bu durumdan ötürü görsel karmaşa oluşmuştur.

3.12. Malatya Valilik Logosu

Doğuda Elazığ, kuzeyde Erzincan ve Sivas, batıda Kahramanmaraş, güneyde Adıyaman, güneydoğuda Diyarbakır illeri ile çevrilidir. Malatya genel olarak yüksek plato ve dağlardan oluşan bir arazi yapısına sahiptir. Malatya, Sultansuyu ve Sürgü Çayı vadileri ile Akdeniz'e, Tohma Vadisi ile İç Anadolu'ya, Fırat Vadisi ile Doğu Anadolu'ya açılarak, bu bölgeler arasında bir geçiş alanı oluşturmaktadır.

3.12.1. Ön İkonografik Betimleme

Malatya valilik logosunun ilk göze çarpan izleği, turuncu renkte bir bütünün parçaları olan üç geometrik formdur. Hemen altında Malatya'nın "m" harfi görülmektedir. Harf gövdesinden aynı et kalınlığı ve küçük tekrarları ile önden arkaya bir bütün oluşturmuştur.

3.12.2. İkonografik Çözümleme

Logoda bulunan turuncu renkteki geometrik üç izlek, şehirle özdeşleşen kayısıdır. Türkiye'nin en önemli kayısı üretim merkezi Malatya'dır. Dünya yaş ve kuru kayısı üretiminde birinci sırada yer alan Türkiye, gen kaynakları ve üretim alanları bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Gerek ağaç sayısı ve gerekse kayısı üretim miktarı ile Malatya sadece Türkiye'nin değil dünyanın en önemli kayısı üretim merkezidir.

Logoda bulunan "m" harfi hem tipografik açıdan hem de yöreye ait kemerli mimari yapıları bakımından şehri temsil etmektedir. Bir şehrin önemli simgeleri geçmişten geleceğe uzanan somut belgeleridir. Malatya bu bakımdan oldukça zengin bir ildir. Şehri saran tarihi yapılardan bazıları; Yusuf Ziya Paşa Camii, Tahtalı Minare Camii, Yeni Camii (Hacı Yusuf Camii), Ulu Camii, Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Çarşı Camii, Venk Klisesi, Fırıncılar Höyüğü gibi çok sayıda esere ev sahipliği yapmaktadır. Malatya'nın tarihi dokusunu çağrıştıran form tekrarı ile logo şehri temsil etmektedir.

Logo ve amblem çalışmalarında yapılan soyutlamalar şehrin coğrafik unsurları olabileceği gibi tarihi yapılarını da içine alır. Logoda gördüğümüz stilize edilmiş form her açıdan değerlendirilmeye elverişli gözükmektedir. Örneğin "m" harfi; içerisinde yer verilen Nurhak Dağları, Beydağı, Akçababa Dağları, Yama Dağını destekleyen tepe formuna, tarihi temsil eden (cami, kemer, köprü vb) destekleyen yapı formuna, şehir ismini temsil eden bir harf formuna sahiptir.

Turuncu renk; en sıcak renklerden biridir. Oluşturduğu sıcak his, akla mevsim değişimini, yazı getirir. Turunçgiller ile yaptığı çağrışımla da sağlıklı olanı düşündürür. Yön işaretlerinde ve gıda ambalajlarında sıklıkla tercih edilir (Ambrose, Harris, 2013: 112). Renk çiftlerinin anlamlarına

baktığımızda turuncu ve mavi; coşkulu bağlılık ve birlikteliğin güvenini yansıtmaktadır (Çoşkuner, 1995: 101).

T.C. Malatya Valiliği yazısı için kullanılan serifli font, tasarımda konumlandırıldığı alana zemin oluşturmuştur.

3.12.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logo içerisindeki geometrik formların yerleştirilmesi ile orantılı ve tutarlı bir çalışma olmuştur. Modern tasarımın yanında az şey ile çok şey anlatan güçlü bir tasarım ortaya konulmuştur. Logo leke değeriyle de sağlam bir forma sahiptir. Kurum kimlik çalışmalarında rahatlıkla kullanılabilir.

3.13. Muş Valilik Logosu

Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Muş, doğudan Ağrının Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban, batıdan Bingöl'ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak ve Mutki ilçeleri ile çevrilidir. Muş Güney Doğu Toros Dağlarının uzantısı olan Haçreş dağlarının önemli zirvelerinden Kurtik Dağının kuzeye bakan yamaçlarında, Çar ve Karni derelerinin aktıkları vadiler arasında kurulmuştur.

3.13.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda önceki bölümlerde açıklanan 16 yıldız ve daire formları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Muş Valiliği yazısı merkez elemanların etrafına bir eksen çevresine konumlandırılmıştır. Logonun merkezinde geleneksel bir motif-desen bulunmaktadır. Logoda Türk Bayrağının sembolleri ay ve yıldız bulunmaktadır. Logo da kırmızı renk kullanılmıştır.

3.13.2. İkonografik Çözümleme

Logonun merkezinde lale sembolü bulunmaktadır. Lale ile Muş şehri arasındaki ilinti incelendiğinde; Muş lalesi (Tulipa sisstensis Baker) endemik bir bitki türü olduğu görülmüştür. Bu bitkinin Türkiye'deki en önemli popülasyon alanları, Muş ve Bulanık ovalarıdır. Muş lalesinin asıl önemi, "endemik" bir tür olması yani, dünyada yalnızca Türkiye'de yetişmesi ve en önemli popülasyon alanının da Muş ilinde olmasıdır (Sayılan, 2015: 473-474). Muş'un, geniş yaylalarında yetiştirilen bu endemik tür yöre insanı için önemli olduğu kadar Türkiye içinde kıymetli bir üründür.

Motif, figür, desen, sembol vb. şekiller tarihin belirli bir noktasındaki düşünce ve davranışların ürünleridir. Osmanlıda bir döneme ismini veren bu çiçek özellikle sarayda çok sevilmiştir. Osmanlı ve Selçuklu süslemelerinde lale motifi bolca tercih edilmiş, çini süslemelerine uygulanmıştır. Lâlenin Osmanlılar tarafından bu kadar kabul görmesinin sebeplerinden biri de Arap harfleri ile lale şeklinde yazıldığında, Allah kelimesindeki bütün harfleri kapsamasıdır. Lâle, Arap harfleri ile yazılır ve tersinden okunursa (hilal) = Ay olur; Hilal veya Ay'da Osmanlı Devleti'nin amblemidir (Dizel, T. Özkaya, K. 2019: 262-270-271). Logoda lale içerisine yerleştirilen ay ve yıldızın lale ile birlikte kullanımıyla da geçmişten bu güne, ecdadın geleneklerini sürdürmek amacıyla logolarda uygulandığı görülmektedir.

Logoda Türkiye Cumhuriyeti Muş Valiliği yazısı kırmızı renkte ve büyük harf tercihiyle okunaklı bir şekilde yerleştirilmiştir. Logonun yazılarını içine alan dairede şehrin kuruluş yılı 1929 vurgulanmak istenmiştir.

3.13.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Logonun içerisinde yer alan görsellerin tasarımda bulunma amacı değerlendirilmiştir. Logo diğer kurum ve kuruluşlardaki logolar ile ortak özellikleri barındırmaktadır. Logoda özgün kısım merkezidir. Merkezde kullanılan simge şehri anlatan nitelikte olup, şehrin birkaç yönü ile ele alınabileceği düşünülmüştür.

3.14. Tunceli Valilik Logosu

Tunceli, kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ile Karasu Irmağı, doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde Keban Barajı Gölü ile çevrilidir. Belirgin doğal sınırlarla kuşatılmış olan il toprakları, doğuda Bingöl güneyde Elazığ, batı ve kuzeyde Erzincan illeriyle komşudur.

3.14.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda dıştan içe doğru bakıldığında; sınır çizgisindeki daire formuna espaslar bırakılarak desen, şekil verilmiştir. Daireden sonra içe doğru 16 tane yıldız eşit aralıklarla konumlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Tunceli Valiliği yazılarından sonrada logonun orta alanında Türkiye haritası ve bu harita merkez alınarak çıkartılan çizgiler görülmektedir. Haritanın ortasında ay ve yıldız üstünde ise Atatürk'e ait bir silüet bulunmaktadır. Logoda kırmızı renk kullanılmıştır.

3.14.2. İkonografik Çözümleme

Bakanlık logoları ile aynı olan dış hattan içeri doğru inildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ve Tunceli Valiliği yazıları görülmektedir. Logo tasarımlarında bir standart belirlenmiş ise tipografik düzenlemelerde bu sınırlılığın içerisinde kalmaktadır. Metin dizilimi de logonun doğrultusunda şekil almaktadır. Bu tasarımlar da kurum isminin uzaktan okunabilirliği önemlidir. Dolayısıyla genelinde büyük ve aralıklı yerleştirme görülmektedir. Doğu Anadolu Valilik logoları içerisinde tasarım olarak bakanlık logoları baz alınan logo uygulamalarında, özgün kısımlar merkezdedir. Tunceli Valilik logosunda harita kullanımı ile milliyetçilik, vatan, millet, bayrak sevgisine vurgu yapılmış olduğu söylenebilir. Harita merkez alınarak kaçış noktaları daire içerisine uzamaktadır. Bu çizgilerin; ülkenin doğusu ile batısı, kuzeyi ile güneyinin bir bütün olduğu mesajını verdiği söylenebilir. Türkiye'nin ışık (başarı, istikrar, sağduyu vb.) saçtığı, anlatmak amacı da yerleştirilmiş olabilir. Atatürk silüeti, yine Türkiye'nin ortak değerlerini anlatan bir simgedir; Cumhuriyetin kurucusu, bağımsızlık savaşının sembollerinden, ulu önder Atatürk'ün silüeti yer almaktadır.

3.14.3. İkonolojik Yorum ve Sonuç

Tunceli valiliğine ait logo bağlı bulunduğu bakanlığa yani içişleri bakanlığına ait logo temel alınarak üretilmiştir ve ülkedeki bakanlık ve birçok kurum ile ortak özellikleri içerisinde barındıran bir logodur. Birlik beraberlik mesajı güçlü bir logo olmakla beraber, şehrin coğrafi ve ya beşeri özellikleri logoya yansıtılmamıştır.

3.15. Van Valilik Logosu

Van Türkiye üzerinde Doğu Anadolu Bölgesi'nin içindeki Yukarı Murat-Van bölümündeki Van Gölü Kapalı Havzasında yer almaktadır. Kuzeyden Ağrı ili; batıdan Van Gölü ile Bitlis ili; güneyden Siirt, Şırnak ve Hakkâri illeriyle çevrilidir.

3.15.1. Ön İkonografik Betimleme

Logoda sarı renkte dairesel bir form altında serbest çizgilerin bir araya gelmesi ile oluşturulmuş bir şekil mevcuttur. Şekil koyu mavi ve açık maviden oluşmaktadır. T.C. Van Valiliği yazısı logonun zemininde mavi renkte kullanılmıştır.

3.15.2. İkonografik Çözümleme

Logoda yer alan sarı renkteki yuvarlak dairenin güneşi sembolize ettiği düşünülmektedir. Güneş sembolü Van ili için söylenen "En güzel güneş Van'dan doğar ve Van Gölü'nden batar" sözünü akla getirmektedir. Güneş tarlası olarak adlandırılan Van ili, yaz aylarında en fazla güneş enerjisini alan, Karaman ve Antalya illerinden sonra üçüncü ildir. Van'ın eski adı "güneş şehri" anlamına gelen "Tuşba" dır. Van ili güneş enerjisi bakımından avantajlı bir şehirdir (Yaman, Yakın, Behçet, 2019: 445-449).

Türklerin düşüncesinde güneş, her zaman birinci sırayı almıştır. Çünkü Türkler her çağda güneşli yerlerde yaşamayı seçmişlerdir. Hunlarda güneş doğunun sembolü iken ay da batının sembolüdür. Türk düşüncesi ve destanlara baktığımızda güneş ana, ay babadır yani güneş dişi, ay ise erkek olarak yer almaktadır (Ögel, 1995: 187).

Logoda yer alan serbest çizgiler ile oluşturulmuş görsel, Van Gölünü temsil etmektedir. Van ili için Van Gölü Havzası; bitki örtüsü, tarihi, kültürü, üzerindeki yaşamıyla ve daha birçok özellikleriyle turizm açısından önemlidir. Etrafında birçok koyu ile Nemrut Krater Gölü, Süphan, Artos vb. dağlar ile adeta bir çanağın içinde bulunan Van gölü, mavi ve yeşil tonlarına sahiptir. Van Gölü sahilleri boyunca ve adalarında Ermeni Kilisesi ve manastır kalıntıları vardır. En iyi korunmuş onuncu yüzyıldaki Kutsal Haç Kilisesidir. Akdamar Adası'nda yer alır. Kral Gagik Artzruni tarafından 915 ve 921 yılları arasında inşa edilmiştir. Dış duvarlardaki rölyefler kutsal kitaba ait "Adam and Eve" (Âdem ve Havva), "Jonah and the whale" (Yunus ve Balina), David (Davud) ve Goliath (Golyat) gibi hikâyeler sunar. Van Gölü'nün zengin florası, yüksek rakımı ve eşsiz doğasıyla çok sayıda canlıya ev sahipliği yapar (<http://www.vangoluaktivistleri.com/vangolunun-turizm-acisindan-onemi/>).

Logoda yer alan daire ve altındaki serbest çizgiler bir bütün olarak bakıldığında kollarını iki yana açmış bir insan görseli oluşturmaktadır. Van Valiliği yazısı logo içerisinde rahatlıkla okunabilmektedir.

3.15.3. İkonolojik Yorum Ve Sonuç

Van valiliği logo tasarımı klasik daire logo formatında çıkabilmiş modern hatlara sahip, yenilikçi, dinamik bir tasarımdır. Logo ölçeklendirildiği zaman leke değerinde azalmalar görülmektedir. Logo şehrin coğrafi ve beşeri özelliklerini yansıtmaktadır.

DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER

Amblem ve logolar kurumsal kimlik kavramının en önemli yapı taşıdır. Kurum hakkında bilgi veren faaliyetlerini gösteren ve ilk bakışta göze çarptığı için akılda kalan unsurlardır. Bu anlamda amblem-logo tasarımları görsel ve içerik bakımından çok önemlidir.

Yapılan bu araştırmada Doğu Anadolu bölgesinde yer alan illerin valilik logolarının tasarımları incelenmiş, ikonografik çözümlenmeleri yapılmış ve ikonolojik olarak yorumlanmıştır.

Valilik logoları incelenen iller; Erzurum, Erzincan, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Muş, Malatya, Van, Tunceli, Kars, Hakkâri'dir.

Simgesel dil (Iconography) ikonografi yöntemi dünden bugüne; Ortaçağ ve Rönesans Sanatına uygulanmış bir araştırma ve eleştiri yöntemidir. Sanat yapıtı, gerçekçiliği dile getirdiği gibi açık ve ya örtük anlamlarda taşır bünyesinde, bu nedendir ki yapıtı bir bütün olarak anlamlandırıp kavrayabilmek için yapıtın anlatım özellikleri kadar, anlattığı veya görünür kıldığı şeylerinde bilinmesi gerekmektedir (Tükel, 2005: 9).

Çalışmada logo analizleri yapılırken gerek renk ve gerekse sembolik anlamda aynı-benzer özelliklere sahip olan valilik logolarında önceki bölümlerde anlatılan niteleme ve açıklamalara (renk, biçim, form, içerik, benzerlik vb.) sonra gelen bölümlerdeki logolarda yer verilmemiştir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Doğu Anadolu illerinin valilik logolarında bulunulan bölge ve ilin lokasyonunu simgeleyen ikonik göstergeler tespit edilmiştir. Bazı logoların tasarım yönü güçlü iken bazı logoların tasarımlarının diğerlerine göre daha zayıf olduğu görülmüştür. Logo ve amblemler günümüz koşulları ve beğenisine göre şekil alan kendi içerisinde tutarlı tasarımlardır.

Bir şehir logosundan beklentiler; şehrin doğasına, maddi ve manevi kültürüne değinebilmesi ve şehri temsil edebilmesidir. Tüm bu özelliklerinin yanında grafik tasarım çerçevesinde değerlendirdiğimizde logonun işlevselliği ve ekonomik oluşu ileriye dönük tüm kullanım alanları, kartvizitten billboarda kadar birçok değişik yüzey ve boyutta okunabilir olması beklenmelidir. Kısa süre de algılanabilen, illerin çağrışımını yaptırabilen, hatta güçlü bir tahminde bulunduran simgesel çalışma ile beklenti doğru şekilde karşılanabilir.

İncelenen iller içinde Malatya ve Erzurum valiliklerinin logo tasarımları görsel mesajlarla yüklü, yalın ve işlevseldir. Logoların simgesel yönü kadar leke değerleri de güçlüdür. Bitlis, Hakkâri, Van ve Iğdır valiliklerine ait logoların da modernize edilmiş olduğu görülmektedir. Bu logolarda kendi içerisinde tutarlı logolardır. Özellikle Bitlis tasarım olarak başarılıdır. Bitlis valilik logosu okunabilirlik açısından sıkıntı yaratabilmektedir. Hakkâri ili valilik logosundaki serbest el yazı karakterinin okunabilirliği diğer serifsiz fontlara göre azdır. Ancak tipografi kullanımı ölçüsünde estetik bir bakış açısı yaratmak için el yazısı fontları uygun fontlardandır. Harflerin görsel örüntülerinden yararlanılarak yukarıya verilen uzantılardan (nokta) imge ile tamamlandığı görülmektedir. Font, logolar için önemli bir tasarım elemanıdır. Erzincan ili ve Ağrı iline ait valilik logoları sıkça gözlemlenen logo formunda (dairesel) olmalarına rağmen şehri temsil etmektedir. Erzincan ili valilik logosunda ili anlatan çok fazla öge tespit edilmiştir. Bu göstergelerin sadeleştirilmesi logonun verdiği mesajı daha anlaşılabilir ve kolay hatırlanabilir bir hale getirecektir. Tunceli, Muş, Bitlis ve Ağrı illerine ait logolarda aynı öğelerin kullanıldığı, logoların merkezlerinde ili temsili simgeler kullanıldığı görülmüş ve teker teker değerlendirilmiştir. Elazığ ve Kars illerinde ait logolarda kullanılan görseller (fotoğraf, siyah beyaz pozlama, filtre vb.) logo tasarımı için uygun olmayıp logo ölçeklendirildiğinde değişik zemin ve formlarda işlevselliğini kaybedebilmektedir. Ardahan Valiliğine ait logoda şehri simgeleyen bir den çok izlek tespit edilmiştir. Bu tip yoğun unsurlar ile hazırlanmış logolarda verilmek istenen mesajı daha etkin hale getirebilmek adına izleklerin, rafine kullanımı ile sadeleştirmeye gidilmesi, şehirleri temsili açıdan daha uygun olacaktır.

Logo çalışmalarının önemli ayırt edicisi yaratıcılıktır. Yaratıcılık her bireyde var olan geliştirilmesi gereken bir özelliktir. Yaratıcı bireyler yetiştirmek sanat eğitiminin amaçları arasında yer alır.

Yaratıcı eğitimin amacı; önceki kuşakların yaptıklarını yinlemek değil, bunların üzerine bir şeyler koyabilmek, tasarıya, yaratıcılığa, düşünmeye, özgünlüğe, meraka, buluşa, araştırmaya

yöneltilmektedir. Ezberci değil, sorgulayıcı ve katılımcı bir insan tipi yetiştirilmesidir (Bilirdönmez ve Karabulut 2016: 353).

Estetik görüşe sahip, yaratıcı, özgün, sanat eğitimi almış bireylerin bu alanda uzmanlaşması daha dikkat çekici, grafik tasarım ölçütlerine sahip ve beklenen iletişim diline hâkim çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alp, İ. (2018). *Türk Tarihindeki Sürekliliğin Cumhurbaşkanı Forsuna Yansıması*. Araştırma Makalesi.
- Ambrose, G. ve Harris, P. (2013). *Grafik Tasarım Temelleri 06 İmge*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ambrose, G. ve Harris, P. (2014). *Grafik Tasarım Temelleri 07 Renk*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ambrose, G. ve Harris, P. (2014). *Grafik Tasarım Temelleri 05 Tipografi*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Armstrong H. (2010). (Çeviren Uslu, M. E.) *Grafik Tasarım Kuramı*. İstanbul: Espas Sanat Kuram Yayınları.
- Balkanal, Z. (2018). *Türk Kültürünün Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat'ı Sanatında Uygulamaları*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Bilirdönmez, K. ve Karabulut, N. (2016). *Sanat Eğitimi Süreç Ve Kuramları*. Ekev Akademi Dergisi Yıl: 20 Sayı: 65 (Kış 2016). Erzurum
- Butasım N. Bingöl (2006). "Arakonak" Halçalarından Bazı Örnekler. Bingöl Araştırmaları Dergisi: Ankamat Matbaa.
- Coşkuner, S. (1995). *Renkler ve Kişiliğiniz*. İzmir: Site Ofset.
- Çiftçi, H. (2005). *Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakanî*. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. Ankara.
- Çiner, A. (2003). *Türkiye'nin Güncel Buzulları ve Geç Kuvarterner Buzul Çökelleri*. Türkiye Jeoloji Bülteni.
- Dizel, T. ve Özkaya, K. (2019). *Geleneksel, Türk Motiflerinin Bazı Örneklerinin Marketri (Kakmacılık) Tekniğiyle Mobilya Ve Ahşap Yüzeylerde Uygulanması*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Erdem, İ. (2016). *Türkiye, Doğu Anadolu Türk Devletleri*. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Tarihi Araştırmaları. Ankara.
- Eroğlu, Ö. (1997). *Resim Sanatı Sözlüğü*. Bursa: Nelli Sanat Evi.
- Eroğlu, T. (2017). *Türkiye'deki Halk Oyunlarının Temel Özellikler, Tür Ve Dağılım Bakımından İncelenmesi*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Güney, E. ve Güney, U. (2015). *Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları*. Ankara: Nobel.
- Güven, M. (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Erzurum.
- Hakkâri, (2010). *Hakkâri Valiliği Yayınları*. No:6, Ankara: Anıt Matbaa.
- İstek, E. ve G. (2018). *Batılı Seyahatnamelerde Ağrı Dağı, Ermeniler Ve Nuh'un Gemisi*. Erzurum: Zafer Matbaa.
- İl Tanıtım Rehberi. (2015). *Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. Malatya: Diltemizler Reklam Matbaa.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü (Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü)* e-kitap.
- Karakurt, D. (2012). *Türk Söylence Sözlüğü Ansiklopedisi (Türk Mitolojisi Ansiklopedisi)* e-kitap.
- Kocaman, S. ve Kaya, F. (2014). *Ağrı İlinin Turizm Coğrafyası*. Erzurum: Zafer Medya.
- Koltuk, M. ve T. Sağlam, T. (2009). *Osmanlı Arşiv Belgelerinden Ardahan*. İstanbul: Damra Yapım.
- Kızılkaya, O. (2009). *Tarihi Süreçte Kars Kalesi*. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu. Erzurum.
- Mutlugün, E., Çarbaş, S., ve Denli, S. (2010). *Beyaz Bir Şehri Hikâyesi Erzurum*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Naldan, F. (2017). *Erzincan'da Günümüze Gelemeyen Bir Kültür Varlığı: İzzet Paşa Camisi (Yeni Cami)*. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE) X-I: 91-98 [2017].
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Cilt, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2018). *Türkiye'de Mevcut İl Yönetimi Ve İlçe Yönetimi: Tarihsel Ve Yapısal Bir İnceleme*. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi.
- Sakaoğlu S. (1976). *101 Anadolu Efsanesi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Sayılan, H. (2015). *Endemik Bir Bitki Türü Olan Muş Lalesinin (Tulipa Sintenisii Baker) Botanik Turizmi (Bitki Gözlemciliği) Amaçlı Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soylu, H. (2009). *Bingöl'de Hızlı Şehirleşmeden Kaynaklanan Çevre Sorunları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum.
- Sun, H.& D. (1994), *Renginizi Tanıyın*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar*. Detay Yayıncılık.
- Tuncel, M. (1996). *Bitlis Şehri (Tarihî coğrafya açısından yaklaşım)*. Türkiye'de Coğrafya Literatürünün Gelişmesinde DTCF Coğrafya Bölümü'nün Rolü.
- Turandoğu, O. (1998). *Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tükel, U. (2005). *Resim Dili İkonografiden Göstergebilime*. İstanbul: Homer Kitapevi.
- Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uslu, Y. (2017). *Grafik Tasarımda Mükemmellik Kusurluluk Afişler*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Uzun, E. ve Çakar, E. (2016). *17. Yüzyılda Harput Kalesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Elazığ.
- Yaman, A., Yakın, A. ve Behçet, R. (2019). *Van İli Güneş ve Hidroelektrik Enerji Potansiyelleri ve İl Ekonomisine Katkıları*. BEÜ Fen Bilimleri Dergisi
- Yılmaz, E. ve Şimşek, R. (2019). *Tezhipte Kullanılan Motif ve Teknikler*. BEÜ SBE Dergi. 2019.
- Yücel, A. ve Öztürk, M. (2018). *Şehir Pazarlaması Ve Şehir Markalaşması: Elazığ İli Örneği*. Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi. Elazığ.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/igdir/kulturenvanteri/igdir-soykirim-aniti> (Kasım, 2020).
- <http://www.vangoluaktivistleri.com/vangolunun-turizm-acisindan-onemi> (Ekim, 2020).
- <https://www.tcgb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors/> (Kasım, 2020).

Evcil Hayvanlarla Seyahat Üzerine Bir Çalışma

A Study on Travel with Pets

Sedef Ece BATİBEKİ¹, Bekir EŞİTTİ²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye

ORCID:

S.E.B.: 0000-0002-1612-1574

B.E.: 0000-0002-5240-9233

Corresponding Author:

Bekir EŞİTTİ

Email:

bekiresitti@comu.edu.tr

Citation: Batibeki, S. E. ve Eşitti, B. (2021). Evcil hayvanlarla seyahat üzerine bir çalışma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 89-102.

Submitted: 04.02.2021

Accepted: 27.02.2021

Özet

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki geçmişten günümüze farklı boyutlar kazanarak gelmiştir. Değişen aile yapısının da etkisiyle günümüzde pek çok insan evcil hayvanlarını ailelerinin birer üyesi olarak görmekte ve günlerinin büyük bir bölümünü onlarla geçirmektedirler. İnsanlar, hayatlarının her alanına dahil ettikleri bu dostlarından turistik seyahatlerinde de ayrılmak istememekte ve birçoğu evcil hayvanlarını da bu seyahatlere dahil etmek istemektedirler. Bu bağlamda çalışmada evcil hayvan sahiplerinin evcil hayvanla seyahate ilişkin düşünceleri ve bu seyahatler esnasında yaşadıkları zorluklara değinilmektedir. Çalışma, sektörde var olan evcil hayvanla yapılan seyahatler konusunda yaşanan sorunları ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak evcil hayvan sahibi turistlerle yapılan görüşmeler sonucunda toplanmış olup, bu veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun evcil hayvanla seyahate ilişkin düşüncelerinin olumsuz olduğu, ulaşım ve konaklama gibi turizmin ana bileşenlerindeki mevcut kısıtlamalar, çevredeki insanların tepkileri ve evcil hayvanlarının kedisinden kaynaklanabilecek sıkıntılar nedeniyle evcil hayvanla seyahat etmekten çekindikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Evcil hayvan, konaklama işletmeleri, turistik seyahat, Türkiye

Abstract

The relationship between humans and animals has come from past to present by gaining different dimensions. With the effect of the changing family structure, today many people see their pets as members of their families and spend most of their time with them. People do not want to leave these friends, which they include in all areas of their lives, and many of them want to include their pets in touristic travels. In this context, the opinions of pet owners on traveling with a pet and the difficulties they experience during these travels are explored in this study. The study is important in terms of revealing the problems experienced in travel with pets in the tourism sector. In the study, the data were collected through interviews with tourists who have pets using the semi-structured interview technique, and these data were analyzed by content analysis. As a result of the study, it was observed that the majority of the participants have negative views on traveling with pets, and they are reluctant to travel with pets due to the current restrictions in the main components of tourism such as transportation and accommodation, the reactions of other people, and the problems that may be caused by the characteristics of their pets.

Keywords: Pet, accommodation establishments, touristic travel, Turkey

1. GİRİŞ

İnsan ve hayvan arasındaki ilişkinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Arkeolojik çalışmalarda, bir mezarda karşılaşılan yavru bir köpeğe sarılı insan fosili, insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkinin çok eski zamanlardan beri yalnızca beslenmeye yönelik değil, aynı zamanda sevgiye dayalı olduğunu da göstermektedir (Davis ve Valla, 1978: Aktaran O’Haire, 2010: 226). İnsanlar, evcil hayvanlarını sevgi nesnesi olarak görür, onları yalnızlıklarına ortaklık ederler (Suna, 2019: 131). Birçok kişi gündelik yaşamlarını evcil hayvanları ile geçirmekte ve onunla olgunlaşır, yaşlanmaktadır. Özellikle kedi ve köpek gibi evcil hayvan sahipleri için aktiviteler gerçekleştirme, onları besleme, birlikte oyun oynama, gezdirme gibi unsurlar, evcil hayvanları fiziksel olarak da bireylerin hayatlarına daha fazla dâhil etmiştir ve yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir (Pamuk, 2015). Evcil hayvanların, insan hayatına bu kadar dahil olmasının bir getirisi olarak, kişiler hayatlarının önemli bir parçası olarak gördükleri evcil hayvanlarını seyahat hareketlerine de dahil etmek istemektedirler. Diğer yandan, turizm dinamikleri içerisinde de evcil hayvanların, değişen ve gelişen beklentiler göz önünde bulundurulduğunda önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Amerikan Evcil Hayvan Ürünleri Derneği (APPA) tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, sadece ABD’de 84,9 milyon evde bir evcil hayvan bulunmaktadır, bu ABD’de bulunan evlerin %67’sine tekabül etmektedir ve evcil hayvan sahiplerinin yaklaşık %37’si her yıl evcil hayvanlarıyla seyahat etmektedir (APPA, 2019).

Alanyazın incelendiğinde, Türkiye’de evcil hayvan sahiplerinin seyahatleri sırasında yaşadıkları zorluklara veya bu süreçte izlenmesi gereken yollara ışık tutan çalışma sayısının az olduğu görülmüştür. Bu sebeple çalışmada Türkiye’deki evcil hayvan sahiplerinin seyahatleri sırasında yaşadıkları zorluklara değinilmesi ve elde edilen neticeler ışığında literatüre ve sektöre önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Evcil Hayvanlar ve Seyahat

Hayvanlar insan yaşamında daima önemli bir rol üstlenmişlerdir. Önceleri avlanılacak bir yemek olarak görülen hayvanlar 14.000 sene önce kurtların evcilleştirilmesi ile farklı bir anlam üstlenmiş; zamanla çiftlik hayvanı, taşıma veya tarım aracı olarak kullanılmaya başlanmışlardır (Serpell, 1986). Zamanla toplumun üst tabakası hayvanları evcil hayvan olarak beslemeye başlamış, bu trend 18. Yüzyılda orta sınıfa da sıçramıştır (Irvine, 2005). Günümüz modern dünyasında yaşlı nüfusunun artması, bireyselleşme ve hayvan refahına yönelik değişen tutumlarla birlikte evcil hayvan sahipliğinde hızlı bir artışın olduğu görülmektedir (Ying vd., 2021).

Evcil hayvanın tam olarak bir tanımının yapılması oldukça zordur, çünkü sahipleri tarafından atfedilen özelliklerle, bu kavram kediden sürüngenlere oldukça geniş bir hayvan türü yelpazesi içerisinde değerlendirilmektedir (Leggat ve Speare, 2000). Ancak bazı tanımlarda evcil hayvanlar insanların arkadaşlık, yoldaşlık, koşulsuz sevgi, şefkat gibi psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilen, evcilleştirilmiş hayvanlar olarak geçmektedir (Podberscek, Paul ve Serpell, 2005). Miller (2014) evcil hayvan sahiplerinin %68’inin evcil hayvanlarını çocukları olarak gördüklerini belirtmiştir. Sahiplerinin bir nevi can yoldaşı olan bu hayvanlar zaman zaman sahiplerini açık hava egzersizlerine teşvik etmekte, onların güvenlik ve rahatlama duygularını besleyerek hem fiziksel sağlığın geliştirilmesinde hem de anksiyete, yalnızlık duygusu ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkların hafifletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Friedman, 1990). Evcil hayvan sahipliği ve sağlık arasındaki bağlantıların zamanla belirlenmesiyle birlikte, evcil hayvanlar hastanelerden bakım evlerine; okullardan hapishanelere kadar çeşitli ortamlarda uzun süredir terapötik olarak kullanılmaktadır (Conner ve Miller, 2000). Türkiye’de de son yıllarda evcil hayvan sahiplenme oranları artmış, insanlar evlerinde oldukça popüler bir şekilde evcil hayvan besler hale gelmişlerdir (Erten, Öztürk ve Yılmaz, 2019).

Günümüz modern dünyasında değişen aile yapısının da etkisiyle bireyler evcil hayvanlarına çok daha bağlı hale gelmiştir (Gong vd., 2020). Sahipleri tarafından ailelerinin bir üyesi olarak görülen evcil hayvanlar, onların gündelik yaşamlarına dahil oldukları kadar seyahatlerinin de bir parçası haline gelmiştir. Birçok insan evcil hayvanlarını bırakarak tatile çıktıklarında kendilerini kötü hissettiklerini belirtmektedir (Chen, 2018). Evcil hayvan sahibi turistlerin %45'i tatillerine eşlik etmelerinden duydukları memnuniyet sebebiyle; %19' u da dostlarının geride bırakılma stresini yaşamalarını istemedikleri için evcil hayvanlarını seyahatlerine dahil etmektedir (Nieminen, 2015). Ancak evcil hayvanlarla seyahat oldukça çok belirsizlik ve kısıtlamayı da beraberinde getirmektedir (Greenebaum, 2004). Evcil hayvan sahiplerinin çoğu, ek masraflar, kısıtlı seyahat hizmetleri ve gidilen destinasyonda evcil hayvan dostu konaklamalar için ek ücretler tahsil edilmesi sebebiyle evcil hayvanlarıyla seyahat edemediklerini belirtmektedir (Kirillova, Lee ve Lehto, 2015; Carr ve Cohen, 2009).

Evcil hayvanlarıyla seyahat eden kişilerin sayısı günden güne artmasına rağmen, Türkiye'de birçok otel halen evcil hayvan kabul etmemektedir. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'ne kayıtlı bir seyahat acentası olan patilioteller.com'a göre Türkiye'deki evcil hayvan dostu otel sayısı 426'dır. Bu sayı, Türkiye'deki tüm yıldızlı otellerin yalnızca %10,6'sına tekabül etmektedir (Dilek, Dilek ve Fennel, 2020).

Konu yolculuk açısından değerlendirildiğinde, örneğin ülkemizdeki en geniş filooya sahip havayolu şirketi THY ile seyahatlerde evcil hayvanlar ek ücretler karşılığında, kafesleriyle birlikte ağırlıkları 8 kg'ı geçmiyorsa ve kafes ebatları belirlenen uzunluk boyutlarını aşmıyorsa sahipleriyle birlikte kabinde yolculuk yapabilmektedirler. Bu şartları karşılamayan durumlarda ise evcil hayvanlar, pilotun havalandırma koşullarının yeterli olduğuna kanaat getirmesi halinde uçağın kargo bölümünde seyahat etmektedirler (THY, 2020).

Otobüslerle yapılan seyahatlerde ise, Karayolları Taşıma Yönetmeliği'ne göre, "Aşı karneli kedi, köpek (tehlike arz edenler hariç) ve kuş (saka, muhabbet kuşu veya kanarya) gibi evcil hayvanlar, özel kafesleri kilitli olmak şartıyla bagaj taşımaya mahsus bölümün dışında, hayvan sahibi yolcunun kucağında veya oturduğu koltuğun önünde de taşınabilir." (Resmi Gazete, 2020). Evcil hayvanların, araçların bagaj bölümünde taşınabilmeleri için ise, aşağıdaki şartlar yerine getirilmelidir (Obilet, 2020):

- Sadece kedi, köpek ve muhabbet kuşu ile kanarya gibi ötücü kuşlar evcil hayvan olarak taşınabilmektedir.
- Evcil hayvanlar, çanta veya koli içinde taşınamazlar. Özel kafeslerinin olması gerekmektedir.
- Evcil hayvanın sağlıklı, kokusuz, temiz ve sakin olması gerekmektedir. Sağlık ve dış görünüm bakımından kötü durumda olan hayvanlar taşıma için kabul edilmemektedir.
- Evcil hayvanlar veteriner hekim tarafından uyutulmuş bir şekilde ve imza karşılığında taşınabilmektedir.

Deniz yolu ile gerçekleştirilen seyahatlerde ise, durum daha çok işletmelerin kendi inisiyatifinde olup bu konu ile ilgili kesin bir karar belirtilmemiştir (Haytap, 2020). Ancak İstanbul Şehir Hatları Vapurları'nın evcil hayvanlar için belirlediği koşullar aşağıdaki gibidir (Şehir Hatları, 2020):

- Evcil hayvanlar, kafeslerinde olmak şartıyla yolcu salonlarının dışında ve vapur görevlilerinin gösterdiği emniyetli yerlerde taşınabilirler. Fakat, sayısı vapur tipi ve alanların uygunluğuna bağlı olmakla birlikte, evcil hayvan taşımada sınırlama getirilebilmektedir.

- Kafesi olmayan evcil hayvanlar ağızlık takmak şartıyla vapurlarda yolcu salonlarının dışında ve gemi görevlilerinin gösterdiği emniyetli alanlarda sefere kabul edilebilir.
- Kafeslerinde olmak koşuluyla, sadece kuş, kedi ve tavşan gibi küçük evcil hayvanlar ile yolcuyla birlikte seyahat eden tıbbi destek veren (görme ve duyma engelli yolcuya refakat eden, duygusal destek veren rehber) köpekler, belirlenen yolcu salonlarının içerisine kabul edilir.

Demiryolları ile seyahat edilmek istendiğinde ise karşılaşılabilecek kısıtlamalar şu şekildedir (TCDD, 2016):

- Taşınabilecek küçüklükte evcil hayvanların (kuş, balık, kedi, küçük köpek vb.) kafesleri kişilerin dizlerinin üzerinde taşınabilecek ağırlık ve hacimde olmalıdır.
- Evcil hayvanlar, yolculuk süresince yalnızca kafesinde durmalıdır.
- Taşınan hayvanların koku ve gürültüleri diğer yolcular için rahatsız edici boyutta olmamalıdır.
- Yolculuk süresince, evcil hayvanların kimlik kartları ve veteriner sağlık raporları yolcuların yanında olmalıdır.

Lee ve Lehto (2015), Amerika'daki evcil hayvan sahiplerinin evcil hayvanlarla seyahat etme algılarını ve aynı zamanda boş zaman gezilerine evcil hayvan götürme isteklerini anlamak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, duygusal bağlanmanın evcil hayvanlarla seyahat etme istekliliğini etkilediğini; evcil hayvanlarıyla birlikte vakit geçiren bireylerin daha mutlu olduğunu ve götürmeyenlerin sürekli onlar hakkında endişelendiğini ortaya koymuşlardır. Kısıtlamalar ve evcil hayvanlarla ilgili misafirperverlik gibi unsurların ise boş zaman gezilerine evcil hayvanları dahil etme istekliliğine çok etki etmediği de aynı araştırma kapsamında belirtilmiştir. Benzer şekilde Hung ve arkadaşlarının (2016), turistlerin seyahate çıkarken evcil hayvanlarını da yanlarında götürme kararlarını etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında, evcil hayvanlarla ilgili kısıtlamaların, sahiplerinin davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Chen (2018), Yeni Zelanda'da bulunan konaklama işletmelerinin bakış açısıyla, evcil hayvanlara yönelik hizmetler sunup sunmamaya karar verirken göz önünde bulundurdıkları temel unsurları değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, evcil hayvanlarıyla seyahat etmek isteyen turistler vardır; ancak talep henüz minimum seviyededir bu nedenle operatörler de operasyonlarını geliştirme konusunda hevesli değillerdir ve evcil hayvanları maliyetli bir ek hizmet olarak görmektedirler.

Bir başka çalışmada, Çin'deki turizm faaliyetlerine evcil hayvan götürme olgusu hiyerarşik boş zaman kısıtlamaları modeline dayandırılarak incelenmiş, evcil hayvanlarıyla seyahat eden bireylerin en büyük motivasyonlarının onlara olan bağlılıkları olduğu; bu seyahatlere katılma isteğinin maliyet, zaman ve evcil hayvan dostu otellerin azlığı gibi belirli kısıtlamalardan etkilendiği ortaya konmuştur (Gong vd., 2019). Evcil hayvan sahiplerinin evcil hayvanlarıyla gerçekleştirdikleri seyahat deneyimlerine dayalı olarak ise, Wu ve Cheng (2019), deneyimsel risk, deneyimsel fayda, deneyimsel değerlendirme, deneyimsel birlikte yaratma, deneyimsel ilişki kalite boyutları (deneyimsel tatmin ve deneyimsel güven) ve gelecekteki deneyimsel niyetler arasındaki yapısal ilişkileri araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, bireyler evcil hayvanlarla seyahat hakkında ne kadar bilgi sahibi olmak isterlerse o kadar bu fikirden soğuyabilmekte, evcil hayvanlarını çok sevseler dahi bu seyahatleri zorlayıcı bulmakta ve evcil hayvanlarla seyahat etmenin beklentilerin çok da ötesinde bir durum olmadığını düşünmektedir. Aynı zamanda turistler, evcil hayvanlarıyla seyahat ederken, gittikleri destinasyonun yöneticilerine ne kadar çok güvenirlerse, algıladıkları risk de o kadar az olacaktır.

Dilek, Dilek ve Fennel (2020) ise, Türkiye'de evcil hayvanların turistlerin seyahatleri üzerindeki kısıtlamalarını ve bu kısıtlamaların, turistlerin evcil hayvanlarını seyahat arkadaşı

olarak yanlarında götürme niyetleri üzerindeki etkisini bulmayı amaçladıkları çalışmalarında, kişilerin evcil hayvanlarını seyahatlerine dahil etme kararlarının bilgi eksikliği, ek maliyetler ve evcil hayvanlar için uygun olmayan destinasyonlardan etkilendiğini ortaya koymuştur. Turistlerin evcil hayvanlarıyla seyahat etme nedenleri ise, evcil hayvan sahipleri ve evcil hayvanları arasındaki duygusal bağ ile açıklanmıştır. Evcil hayvanlarını aileleri olarak gören turistler, seyahatin türü ne olursa olsun evcil hayvanlarını da yanlarında götürmek istemektedirler.

Son olarak, Ying ve arkadaşları (2021), kısıtlama, müzakere ve öğrenilmiş çaresizlik süreçlerini genişleterek, bireylerin evcil hayvanlarıyla seyahat etme davranışlarını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, evcil hayvanlarla ilgili olarak algılanan turizm kısıtlamaları, öğrenilmiş çaresizliği artırarak bireylerin seyahat etme niyetlerini zayıflatabilirken; müzakere etme isteğinin artması öğrenilmiş çaresizliği azaltabilmektedir. Nihayetinde evcil hayvan sahiplerinin müzakere isteği, evcil hayvanlarına olan bağlılıklarına ve evcil hayvanlarla ilgili algıladıkları faydalara göre değişmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmasında amaç, belli bir durumun derinlemesine betimlenmesi ve araştırılmasıdır. Duruma ilişkin etkenler (olaylar, ortam, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla ele alınır (Merriam, 2013:39; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 73). Veri toplama yöntemi olarak ise, görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmenin en temel amacı katılımcının iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaya çalışmaktır (Karataş, 2015: 71).

Çalışmanın evrenini Türkiye'deki evcil hayvan sahipleri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kasıtlı örnekleme tercih edilmiştir. Bu yöntemde örneklem seçimi araştırmacının kişisel tercihine göre yapılmaktadır. Araştırmacı, çalışmasında yer alan amaçlara kendisini en hızlı ve kolay şekilde ulaştıracak katılımcıları tercih etmektedir (Kozak, 2017: 118). Bu kapsamda 11 evcil hayvan sahibi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılardan elde edilen bilgilerde tekrarların sıklık kazanması sebebiyle "doyum noktasına" ulaşıldığı düşünülmüş ve görüşmelere son verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 125).

Görüşmeler online ortamda görüntülü olarak gerçekleştirilmiş ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşme, karşılıklı konuşarak gerçekleştirilen, sözel bir veri toplama tekniğidir (Baysal, 2020). Görüşme esnasında yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, soruların sırası ve sayısı görüşme yapılan ortama göre farklılık gösterebilmektedir (Kozak, 2017). Görüşme formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine dair altı soru; ikinci kısmında ise evcil hayvanlarla seyahate ilişkin 10 soru yer almaktadır.

Katılımcılara görüşmeye başlamadan önce, görüşme sırasında alınan bilgilerin yalnızca akademik amaçla kullanılacağı ve gizli tutulacağı hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ses kayıt cihazı kullanılarak yapılan görüşmelerin sonucunda görüşmeler yazılı olarak kağıda dökülerek incelenmiştir. Verileri çözümlmek için içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Yaşadığı Şehir	Medeni Durum	Evcil Hayvanı
K1	29	Erkek	Lisans	Yazılımcı	Bursa	Bekar	Kedi
K2	55	Kadın	Yüksek Lisans	Veteriner Hekim	Bursa	Bekar	Kedi
K3	56	Erkek	Yüksek Lisans	Veteriner Hekim	Çanakkale	Bekar	Köpek
K4	26	Kadın	Lisans	Psikolog	İzmir	Bekar	Kedi
K5	37	Kadın	Lise	Ev Hanımı	İzmir	Evli	Köpek
K6	26	Erkek	Lise	Emlakçı	Çanakkale	Bekar	Köpek
K7	26	Erkek	Yüksek Lisans	Turist Rehberi	Çanakkale	Bekar	Kedi
K8	27	Erkek	Yüksek Lisans	Ziraat Mühendisi	Çanakkale	Bekar	Kedi
K9	32	Kadın	Lisans	İlkokul Öğretmeni	İstanbul	Evli	Köpek
K10	28	Kadın	Lisans	Turizmci	Çanakkale	Bekar	Kedi
K11	39	Erkek	Lisans	Esnaf	Edirne	Evli	Köpek

Tabloya göre araştırmaya katılan 11 katılımcının 26-56 yaş aralığında olduğu ve sekizinin bekar olduğu görülmektedir. İki katılımcının veteriner hekim olması dışında geriye kalan tüm katılımcılar birbirinden farklı mesleklere sahiptir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların yaş aralığının oldukça geniş olduğu, büyük bir bölümünün bekar ve yüksek eğitim düzeyinde olduğu söylenebilir.

4.1. Evcil Hayvanlarla Seyahate İlişkin Düşünceler

Katılımcıların evcil hayvanlarla seyahatle ilgili düşünceleri incelendiğinde çoğunun zor olduğunu düşündüğü (7), bazılarının bu konuda kararsız olduğu (3), yalnızca bir kişinin ise bu seyahatleri kolay bulduğunu (1) belirlenmiştir.

Tablo 2. Evcil Hayvanla Seyahate İlişkin Düşünülen Zorluklar

Kategori	Sıklık
<u>Ulaşım Kaynaklı</u>	
Toplu Taşıma Politikaları	3
Alternatiflerin Azlığı	3
<u>Evcil Hayvanın Kendisiyle Alakalı</u>	
Hayvanın Türü	2
Hayvanın Huyu	2
<u>Konaklama İşletmesi Kaynaklı</u>	
Otel Sayısının Az Olması	2
Otel Koşulları	1
<u>Çevredeki İnsanlardan Kaynaklı</u>	
Kötü Tepki	1
Kötü Muamele	1

Tabloya göre, evcil hayvanlarla seyahate ilişkin düşünülen zorluklarla ilgili, katılımcılar en çok ulaşım kaynaklı (6), evcil hayvanın kendisiyle alakalı (4), konaklama işletmesi kaynaklı (3) ve çevredeki insanlardan kaynaklı (2) sorunlar yaşayabileceklerini düşünmektedirler.

Genel görüşü ortaya koyması amacıyla, katılımcılardan bazılarının evcil hayvanlarla seyahate ilişkin düşündükleri zorluklarla ilgili ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

"Evcil hayvanla seyahat ülkemiz koşullarında çok zor eğer çevrenizdeki insanlar hayvanları sevmiyorsa ve kendinize ait bir taşıtınız yoksa. Onu barındırmanız, bir yerden bir yere taşımanız oldukça zor. Ayrıca seyahat nedeniyle götürdüğünüz yerdeki insanların davranışları da durumu zorlaştıran etkenlerden." (K2).

"Evcil hayvanla seyahat gerçekten de çok zor. Gerek otobüsle olan seyahatlerde insanların bakışları, gerek karşılaşılan kötü muameleler; yani bagajda gitmeleri gibi uygulamalar bu zorlukları daha da arttırıyor" (K6).

4.2. Evcil Hayvanla Seyahatlerle İlgili Bilgi Düzeyi

Katılımcılara evcil hayvanla seyahatle ilgili ilgili kısıtlamalar veya kanunlarla ilgili bilgi düzeyleri sorulduğunda katılımcılardan sekizi yalnızca kendilerini ilgilendiren kısımlarla ilgili bilgileri olduğunu, ikisi hiçbir bilgilerinin olmadığını söylemişlerdir. Bir katılımcı ise konuya tamamen vakıf olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan hiçbiri otellerle ilgili kısıtlamalara değinmemiş, dokuz tanesi ise, ulaşım ile ilgili kısıtlamalara değinmiştir. Kısıtlamaları hakkında bilgi sahibi olunan ulaşım araçları ise otobüs (8) ve uçak (6) şeklindedir. Katılımcılardan hiçbirinin deniz veya demiryolu ulaşımında evcil hayvan kısıtlamaları ile ilgili bir bilgisi yoktur. Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Bazı şeyler biliyorum. Örneğin, daha öncesinde kediler sadece otobüslerin bagajında seyahat edebiliyordu, bu durum tabii bir takım sıkıntılara yol açıyordu. Ben o dönem kedimle hiç seyahat etmedim. Sonrasında bunun kalktığını öğrendim. Kalktıktan sonra zaten otobüslerde kedilerimizi yanımıza alıp kucağımızda taşıyabildiğimiz için öyle yaptım. Ama tam içerik olarak bilmiyorum." (K4).

"Biliyorum ancak yalnızca beni ilgilendiren kısımlarını. Mesela benim köpeğim küçük olduğu için otobüste de uçakta da benimle seyahat edebiliyor." (K5).

Katılımcılara bu yasalar veya kısıtlamalarla ilgili bilgilere nasıl ulaştıklarını sorulduğunda en sık karşılaşılan cevap internet (5) olmuştur. İnternet cevabını, yakın çevre (3), deneyim (1) ve meslek gereği (1) takip etmiştir.

Katılımcılara var olan yasa ve yönetmeliklerle çelişen durumlara denk gelip gelmedikleri sorulduğunda, altı kişi denk gelmediğini belirtmiş, üç kişi ise denk geldiğini belirtmiştir. Katılımcılardan iki tanesi söz konusu yasa ve yönetmeliklere vakıf olmadıkları için bu soruya cevap vermemişlerdir. Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Evet, denk geldim. Bir otobüs yolculuğunda kuşuyla seyahat etmek isteyen bir yolcuyu diğer yolcuların baskısı sonucunda otobüsten indirmeye çalışmışlardı." (K2).

"Haklarımızı bilmek zorundayız, o zaman bir şey yapamaz kimse. Bana 'kedine herhangi uyuşturucu bir şey veremez miydin, biz bu şekilde alamıyoruz.' Dediler. Ben haklarımı bildiğim için uyuşturucu bir madde vermeyi tercih etmediğimi söyledim ve yolculuğuma devam ettim." (K4).

4.3. Evcil Hayvanla Seyahate İlişkin Deneyimler

Katılımcılara evcil hayvanlarıyla daha önce seyahate çıkıp çıkmadıkları sorulduğunda yalnızca iki katılımcı (K3 ve K7) daha önce evcil hayvanıyla hiç seyahate çıkmadığını belirtmiştir. Çıkanların ise üç tanesi tamamen olumlu deneyimlere; üç tanesi bazı seyahatlerinde olumlu, bazılarında ise olumsuz deneyimlere, üç tanesi de tamamen olumsuz deneyimlere sahip

olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların deneyimlerine yönelik sorulan soruya verdikleri cevaplar Tablo 3'te belirtildiği gibidir.

Tablo 3. Evcil Hayvanlarla Seyahate İlişkin Deneyimler

Kategori	Sıklık
<u>Olumlu Deneyimler</u>	
Evcil hayvanın uyumlu olması	5
Ulaşım aracının kolaylığı	2
Konaklama tesisinin imkanları	2
Tanıdık bir yere gitme	1
<u>Olumsuz Deneyimler</u>	
Evcil hayvanın stres yaşaması	4
Ulaşım aracının zorlukları	4
Çevredeki insanların rahatsız olması	2
Gidilen yerde yaşanan zorluklar	2

Tabloya göre, evcil hayvanla ilgili olumlu deneyime sahip olan katılımcılar bu deneyimlerinin olumlu olmasının sebebini, evcil hayvanlarının uyumlu olması (5), ulaşım aracının kolaylığı (2), konaklama tesisinin sahip olduğu imkanlar (2) ve tanıdık bir yere gitmek (1) olarak görmektedirler. Evcil hayvanlarıyla yaptıkları seyahatte olumsuz deneyimlere sahip olan katılımcıların ise bu deneyimlerine sebep olarak gördükleri unsurlar: evcil hayvanlarının stres yaşaması (4), ulaşım aracından kaynaklanan zorluklar (4), çevredeki insanların rahatsız olmaları ve gidilen yerde yaşanan zorluklardır (1).

Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Otobüste seyahat ettim ben birkaç kere, bir kez de arabayla seyahat ettim; araba otobüse göre çok kolaydı. İlk otobüs kullandığımda kedim çok miyavladı yarım saat, yolcular biraz tepki gösterdiler. Kedim miyavladığında da ‘Çocuk olsaydı bu şekilde mi tepki gösterecektiniz?’ diyerek insanları susturdum. Zamanla kedim de sustu, yolculuğumuza devam ettik.” (K4).

“Köpeğimle seyahate çıktık birkaç kere. Bir tanesi otobüsle geri kalanları kendi aracımızla. Otobüsle olanda söz konusu yönetmelik henüz yoktu, bin minnet ve ricayla yanımda götürmüştüm köpeğimi. Ama köpeğimin küçük olmasının da avantajıydı bu tabii. Bir kere de otelde kaldık köpeğimle Antalya’da. Çok keyifli bir deneyimdi açıkçası.” (K9).

“Köpeğimle çok kez seyahat ettim. Neredeyse her yere benimle gelir. Çok keyif alıyorum onunla gezerken çünkü o benim çocuğum gibi ve onsuz gerçekten eğlenemem.” (K11).

Katılımcılara bu seyahatlerde kullandıkları ulaşım aracı ve konakladıkları yer sorulduğunda ise verdikleri cevaplar Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Seyahatlerinde Kullandıkları Ulaşım Aracı ve Konakladıkları Yer

Kategori	Sıklık
<u>Ulaşım Aracı</u>	
Özel Araç	7
Otobüs	4
Uçak	1
Taksi	1
Online Ulaşım Uygulaması	1
<u>Konaklama</u>	
Otel	4
Tanıdık-Akraba Evi	4
Kamping	1

Tablo 4'e göre, katılımcılar daha önce evcil hayvanlarıyla seyahat ettiklerinde ulaşım aracı olarak en çok özel araç (7), devamında otobüs (4), uçak (1), taksi (1) ve online bir ulaşım uygulamasını (1) tercih etmişlerdir. Katılımcılara konakladıkları yerler sorulduğunda verdikleri cevaplar ise sırasıyla, otel (4), tanıdık-akraba evi (4), kampingdir (1).

Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Online bir uygulama var onun aracılığıyla seyahat ettim. Evcil hayvanım var diye toplu taşıma kullanmak istemedim. Bu uygulama aracılığıyla evcil hayvan kabul eden ve bulunduğum şehirden gitmek istediğim şehre giden bir araç sürücüsü ile anlaştım. Ben o yolculuğa çıktığımda evcil hayvanımızla seyahat edebileceğimize dair olan yeni yasa yürürlüğe girmemişti." (K2).

"Ben gittiğim yerlerde ya kendim kamp yapıyorum ya da kampinge gidiyorum. O yüzden benim için de köpeğim için de rahat ve keyifli oluyor." (K11).

4.4. Evcil Hayvanla Seyahatin Zorlukları

Katılımcılara evcil hayvanlarıyla seyahate çıktıklarında zorlandıkları bir durum olup olmadığı sorulduğunda 4 katılımcı zorlanmadığını, 5 katılımcı ise zorlandığını belirtmiştir. 2 katılımcı ise evcil hayvanlarıyla daha önce seyahat etmedikleri için bu soruya cevap vermemiştir. Evcil hayvanla çıkılan seyahatte yaşanan zorluklara ilişkin en sık verilen cevaplar Tablo 5'te belirtildiği gibidir.

Tablo 5. Evcil Hayvanlarla Seyahati Zorlaştıran Unsurlar

Kategori	Sıklık
Seyahat kısıtlamaları	3
Evcil hayvanın stres yaşaması	3
Konaklama	2
Çevredeki insanların tepkisi	1

Tabloda görüldüğü üzere, katılımcılara göre evcil hayvanlarıyla seyahatlerini zorlaştıran unsurlar: seyahat kısıtlamaları (3), evcil hayvanlarının stres yaşaması (3), konaklama (2) ve çevredeki insanların tepkileridir (1).

Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Köpeğimle otobüs seyahatine çıktığım zaman dışında pek sorun yaşamadım. Ama uçak seyahatinden sonra verilen sakinleştiriciler sonrasında biraz sersemlemişti köpeğim. Bu da beni biraz telaşlandırmıştı." (K5).

"Zorlandığım durum olmaz mı, oldu tabii. Otobüsle seyahat ettiğimde önümdeki insandan çok tepki almıştım mesela, köpeğin otobüste ne işi var diye. Bir de o zamanlar bagajda gitmelerinin gerekmesi çok üzücüydü. İyi ki yanımda götürübilmişim. İnsanın akli kalıyor çünkü. Oradaki oksijenden bile emin olunamıyor ki. Hatta eskiden bununla ilgili bir haber bile okumuştum. Bagajda nefessizlikten ölen bir köpekle ilgili." (K9).

4.5. Konaklama ve Ulaşım İşletmelerinden Beklentiler

Katılımcılara konaklama işletmelerinden evcil hayvanlarıyla daha rahat seyahat edebilmek için neler bekledikleri sorulduğunda verdikleri cevaplar Tablo 6'da belirtilmiştir:

Tablo 6. Konaklama İşletmelerinden Beklentiler

Kategori	Sıklık
<u>Yapısal</u>	
Evcil Hayvanlar İçin Ayrı Konaklama Alanı	7
Oda Dizaynı	2
Uzman Desteği	2
<u>Hayvan Sağlığına Yönelik</u>	
Kablo, Priz, Pencere Koruması	3
Veteriner Hekim	2
Sağlık Karnesi Kontrolü	2
<u>Hayvan İhtiyaçlarına Yönelik</u>	
Mama, su ve kum kabı	3

Katılımcıların konaklama işletmelerinden beklentileri, yapısal, hayvan sağlığına yönelik ve hayvan ihtiyaçlarına yönelik olarak üçe ayrılmaktadır. Yapısal beklentiler, evcil hayvanlar için ayrı konaklama alanları (7), oda dizaynı (2) ve uzman desteğinden (2) oluşmaktadır. Hayvan sağlığına yönelik beklentiler ise, kablo-priz ve pencere koruması (3), veteriner hekim bulunması (2) ve sağlık karnesi kontrolü (2) unsurlarından oluşmaktadır. Son olarak hayvan ihtiyaçlarına yönelik beklentiler olarak ise, mama, su ve kum kabının bulundurulması (3) belirtilmiştir.

Katılımcıların ulaşım işletmelerinden beklentileri ise Tablo 7’de belirtildiği gibidir:

Tablo 7. Ulaşım İşletmelerinden Beklentiler

Kategori	Sıklık
<u>Hayvan İhtiyaçlarına Yönelik</u>	
Dinlenme Tesisi	2
Hayvanlara Özel Ayrılmış Alan	1
<u>Hayvanla Seyahate Yönelik</u>	
Çevreden Anlayış	4
Bilgili Çalışanlar	2

Katılımcıların ulaşım işletmelerinden beklentileri, hayvan ihtiyaçlarına yönelik ve hayvanla seyahate yönelik beklentiler olarak iki başlık altında toplanmıştır. Hayvan ihtiyaçlarına yönelik beklentiler, evcil hayvanlar için dinlenme tesisi (2) ve yolculuklarda evcil hayvanlar için ayrılan özel koltuklar (1) olarak belirlenmiştir. Hayvanla seyahate yönelik beklentiler ise, çevreden anlayış (4) ve bilgili çalışanlardır (2).

Katılımcılardan bazılarının bu konuyla ilgili ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Otelde evcil hayvanlar için ayrı bir konaklama alanı ve ilkyardımda bulunabilecek bir veteriner olması çok iyi olabilirdi. Tesiste hayvanlara zararlı olabilecek bitki, kablo ve prizlere dikkat edilmesini ayrıca beklerdim.” (K1).

“Konaklamada, keşke daha fazla otel olsa, keşke her ilde olsa da evcil hayvan dostu otel, onu da her gittiğim yere götürebilsem. Ama maalesef çok azlar. Hayvan dostu olmayan otellere gidemeyince başkalarına emanet edip gidiyorsun. E evladını emanet edip gidiyorsun, hoş olmuyor.” (K6).

“Genel olarak daha hoşgörülü olunabilir. Hayvanlara özel birkaç koltuk her yolculukta ayrılabilir mesela veya illa bagajda taşınmaları gerekiyorsa önlemler alınabilir. Evcil hayvanlar bavul gibi atılmamalı. Konaklama işletmeleri için de, artık bence her otel evcil hayvan kabul etmeli. Tamam, herkes sevmek zorunda değil ama bari onlar için ayrı bir alan oluşturulsun.” (K11).

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanların kendilerini yakın hissettiği, destek olarak gördüğü bir varlık olarak hayvanlar, her zaman insan hayatında önemli bir yer edinmiştir. Köpeklerin evcilleştirilmesi sonucu başlayan insan ve evcil hayvanlar arasındaki ilişki, insanların amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda evcil hayvanlar günden güne insanların hayatında önemli bir rol üstlenmeyi başarmışlardır (Kaya ve Bektaş, 2019). Sahiplerinin yaşantılarında bu kadar önemli rol oynayan evcil hayvanlar, onların hayatlarına dahil oldukları gibi, seyahatlerinin de bir parçası haline gelmişlerdir (Chen, 2018). Bu çalışma, evcil hayvanlarla yapılan turizm amaçlı seyahatlerde yaşanan zorluklara ışık tutulmasını amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında bireylerin evcil hayvanlarla seyahate ilişkin düşünceleri, bu konudaki bilgi düzeyleri, daha önceki deneyimleri ile bu seyahatler sırasında yaşadıkları zorluklar ve beklentileri ele alınmıştır.

Katılımcıların evcil hayvanlarla seyahate ilişkin genel kanısı, zor olduğudur. Bu durum Wu ve Cheng'in (2019), bireyler evcil hayvanlarını ne kadar çok sevseler de, onlarla seyahati zorlu buldukları görüşünü destekler niteliktedir. Bu zorluklar ise çoğunlukla ulaşımdan kaynaklanmaktadır. Katılımcılar kendi aracı olmayan bireylerin evcil hayvanlarla seyahate çıkarken zorlanacağını düşünmektedirler. Bunun sebebi ise, toplu taşıma politikaları ve ulaşım alternatiflerinin azlığıdır. Diğer öne çıkan sonuç ise, evcil hayvanın kendisinden kaynaklanan sebeplerle seyahate çıkmanın zor olacağı yönündedir. Bu zorlukların temelini, köpeklerin seyahate kedilerden daha uygun olması ve hayvanların çoğunlukla alışık olmadıkları bir yere gittiklerinde stres yaşamaları oluşturmaktadır.

Kısıtlamalar ve kanunlarla ilgili bilgi düzeyine bakıldığında, katılımcıların çoğunun yalnızca kendi evcil hayvanlarını ilgilendiren kısımları bildikleri öne çıkmaktadır. Katılımcılar, bu kısıtlamalarla ilgili ise ulaşımına değinmişlerdir. Kısıtlamalarına dair bilgi sahibi olunan ulaşım araçları ise sadece otobüs ve uçaktır, katılımcılar deniz ve demiryolu ulaşımından söz etmemişlerdir. Bu durumun ülkemizde en çok kullanılan ulaşım türlerinin karayolu ve havayolu olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Makine Mühendisleri Odası Enerji, Karayolu Ulaşım İstatistikleri, 2017). Katılımcılar bu bilgilere özellikle internet ve yakın çevre aracılığıyla ulaştıklarını belirtmişlerdir. Böylece, internetin günümüzde ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, seyahatlerinde bu kısıtlamalar veya yasalarla çelişen durumlara denk geldiklerini belirtmişlerdir. Halkın ve çalışanların sözü konusu yasalarla ilgili sahip olduğu bilgi eksikliği bu tür durumlara sebep olarak gösterilebilir. Dilek, Dilek ve Fennel (2020) çalışmalarında, kişilerin evcil hayvanlarını seyahatlerine dahil etme kararlarının bilgi eksikliğinden etkilendiğini ortaya koymuştur.

Katılımcılar, daha önce evcil hayvanlarıyla yaptıkları seyahatlerdeki olumlu deneyimlerinin, öncelikle evcil hayvanlarının uyumlu olması sebebiyle sonrasında da ulaşım aracının kolaylığı, konaklama tesisinin sahip olduğu imkanlar ve tanıdık bir yere gitmek sonucu kaynaklandığını belirtmişlerdir. Evcil hayvanın huyu ve ulaşım aracı bu aşamada da göze çarpan bir konudur. Olumsuz deneyimler ise, ulaşım aracının zorlukları, evcil hayvanın stres yaşaması, çevredeki insanların rahatsız olması ve gidilen yerde yaşanan zorluklar nedeniyle şekillenmiştir. Lee ve Lehto (2015) çalışmalarında, kısıtlamalar ve misafirperverlik gibi unsurların evcil hayvanlarla seyahat isteğine etki etmediğini belirtmişlerdir. Çalışma, söz konusu sonuçlarla zıtlık göstermektedir.

Evcil hayvanlarla seyahatte en çok tercih edilen ulaşım şekillerine bakıldığında, birinci sırada özel araç, daha sonra otobüs ve devamında uçak, taksi ve bir özel araç seyahat uygulamasının kullanıldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü evcil hayvanlarıyla rahat seyahat edebilmek adına özel araç tercih etmişlerdir. Ulaşım sorunu burada tekrar ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar, evcil hayvanlarıyla daha önce seyahat

ettiklerinde konaklamak için en çok tanıdık-akraba evi ve evcil hayvan dostu otel tercih etmişlerdir.

Evcil hayvanlarla seyahate ilişkin, katılımcıların deneyimledikleri zorluklar ise, seyahat kısıtlamaları, evcil hayvanlarının stres yaşaması, konaklama imkanlarının azlığı ve çevredeki insanların tepkileridir. Bu durum, konusunda Hung vd., (2016), Gong vd., (2019) ve Ying vd.'nin (2021) çalışmalarında öne çıkan, katılımcıların seyahatlerinin evcil hayvanlarla ilgili kısıtlamalardan etkilendiği sonuçlarını destekler niteliktedir.

Katılımcıların evcil hayvanlarıyla rahat seyahat edebilmeleri adına konaklama işletmelerinden beklentileri göz önünde bulundurulduğunda, en çok karşılaşılan cevap, otellerde evcil hayvanlar için ayrı konaklama alanları olması gerektiğidir. Katılımcılar artık bütün otellerde evcil hayvanların kabul edilmesinin, hiç olmazsa onları konaklama süresince bırakabilecekleri otel bünyesinde ayrı alanlar olması gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer göze çarpan konular ise, odaların evcil hayvanlara uygun dizayn edilmesi ve sağlık destekleridir. Ulaşım işletmelerinden beklentiler ise, evcil hayvanlar için konaklamalar sırasında onların beslenip ihtiyaçlarının giderilebileceği tesis alanları, anlayış, bilgili çalışanlar ve hayvanlar için seyahat sırasında ayrılan özel alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar ışığında, katılımcıların evcil hayvan ihtiyaçlarını bir bütün olarak gördüklerini ve kapsamlı düşünerek hareket ettikleri söylenebilir.

Hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturan, çoğu insan için çocuğundan bir farkı olmayan evcil hayvanlar için turizm açısından daha çok çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir. Katılımcıların yorumları göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde öncelikle, evcil hayvanlarla seyahate ilişkin kısıtlamalar hakkında halkın ve işletme çalışanlarının bilgilenebilmesine yönelik platformlar oluşturulmasının, ulaşım araçlarında bagaj uygulamasının tamamen kaldırılıp, kabin içerisinde evcil hayvanlara özel alanlar yapılmasının ve evcil hayvanlar odaya sokulmalar dahi konaklama işletmelerinde onlar için ayrı konaklama alanlarının oluşturulmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu uygulamalarla kişilerin evcil hayvanlarıyla seyahat etmedeki tereddütlerini ortadan kaldırılabilir.

Birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da belli kısıtlamaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çalışmanın verilerinin kesitsel olarak toplanmış olmasıdır. Diğer bir kısıtlama ise, verilerin pandemi (Covid-19) döneminde toplanmış olmasıdır. İleride konu ile ilgili benzer araştırmaların daha uzun bir zaman dilimine yayılarak ve daha fazla katılımcı ile yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altunay, E., Oral, G. ve Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 62-80.
- Baysal, K. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Destinasyonlarındaki Rolü: Sarıgerme Çevre Eğitim Derneği (SARÇED) Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 5, 18-40.
- Carr, N. ve Cohen, S. (2009). Holidaying With The Family Pet: No Dogs Allowed! *Tourism And Hospitality Research*, 9 (4), 290-304.
- Connor, K.ve Miller, J. (2000). Help From Our Animal Friends. *Nursing Management*, 31(7), 42-46.
- Dilek, S, Kulakoğlu Dilek, N. ve Fennell, D. (2020). Travelling Companions: A Constraint Analysis of Pet Owners in Turkey. *Journal of Tourism Leisure and Hospitality*, 2 (1) , 4-13 .
- Erten, Ö., Öztürk, Y. ve Yılmaz, O. (2019). Türkiye’de Pet Hayvan Sahiplerinin Sosyo-Demografik Yapıları Ve Pet Hayvancılığına Bakışları; Alanya-Mardin Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 4(2), 76-83.

- Friedmann, E. (1990). The value of pets for health and recovery. *Proceedings of the Waltham Symposium*, 20, 9–17.
- Greenebaum, J. (2004). It's A Dog's Life: Elevating Status From Pet To" Fur Baby" At Yappy Hour. *Society and Animals*, 12 (2), 117-135.
- Haskaya Suna, A. (2019). Türkiye’de Yaşayan Evcil Hayvan Sahiplerinin Bütüncül Psikoterapi Perspektifinden Analizi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 3, 131-153.
- Haytap (2020, Aralık 31). Evcil Hayvanlarla Seyahat. <https://www.haytap.org/tr/ulasim-araclarinda-hayvan-ile-seyahat>
- Hung, K. P., Chen, A. ve Peng, N. (2016). Taking Dogs To Tourist Activities: Incorporating Attachment Into A Pet-Related Constraint-Negotiation Model. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 40(3), 364-395.
- Irvine, L. (2005). If You Tame Me: Understanding Our Connection With Animals. Bibliovault OAI Respiratory, *The University of Chicago Press*, 110.
- Ivanov, S. (2018). Tourism Beyond Humans – Robots, Pets And Teddy Bears. International Scientific Conference “*Tourism and Innovations*”, 14-15th September 2018, College of Tourism – Varna, Varna, Bulgaria.
- Kaya, H. ve Bektaş, M. (2019). Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 401-417.
- Kirillova, K., Lee, S. ve Lehto, X. (2015). Willingness To Travel with Pets: A US Consumer Perspective. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 16 (1), 24-44.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Leggat, P. A., Speare, R. (2000). Traveling with pets. *Journal of Travel Medicine*, 7(6), 325.
- Makine Mühendisleri Odası (2020, Aralık 10). Karayolu Ulaşım İstatistikleri. <https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2019/05/KarayoluUlasimIstatistikleri2017.pdf>
- Miller, R. K. (2014). Dog Friendly Hospitality. *Travel & Tourism Market Research Handbook*, Bölüm 42, 272-276.
- O’Haire M. (2010). Companion Animals and Human Health: Benefits, Challenges, and the Road Ahead. *Journal of Veterinary Behavior*, 5(1), 226-234.
- Obilet (2020, Aralık 30) Otobüs Yolculuklarında Evcil Hayvanlarla Seyahatin Kuralları Nelerdir? <https://yardim.obilet.com/hc/tr/articles/360015461493-Otob%3BCs-yolculuklar%C4%B1nda-evcil-hayvanlar-ile-seyahat-kurallar%C4%B1-nelerdir->
- Pamuk, D. (2015). Yaşlı Bireylerin Yaşamında Evcil Hayvanların Rolü. *Mediterranean Journal of Humanities*, (2), 297-306.
- Podberscek, A. L., Paul, E. S. ve Serpell, J. A. (2005). Companion Animals And Us: Exploring The Relationships Between People and Pets, *Cambridge University Press*.
- Resmi Gazete (2020, Aralık 31). Karayolu Taşıma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200110-2.htm>
- Serpell, J. (1986). *In The Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Oxford: Basil Blackwell.
- Şehir Hatları (2020, Aralık 31). Evcil Hayvan ile Vapura Bilinebilir mi? <https://www.sehirhatlari.istanbul/tr/sikca-sorulan-sorular#:~:text=3.%20Evcil%20Hayvan%20%C4%B0le%20Vapura,evcil%20hayvan%20ta%C5%9F%C4%B1mada%20s%C4%B1n%C4%B1rlama%20getirilebiliyor>
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (2020, Aralık 31). Evcil Hayvan Taşımaları Hakkında Bilgi. <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/duyuru/9>.

Evcil Hayvanlarla Seyahat Üzerine Bir Çalışma

- Wu, H-C. ve Cheng, C-C. (2019). Relationships Between Experiential Risk, Experiential Benefits, Experiential Evaluation, Experiential Co-Creation, Experiential Relationship Quality, and Future Experiential Intentions To Travel With Pets. *Journal of Vacation*, 26(1), 108–129.
- Xue G., Hongxia Q., Jiaojiao X. ve Nandi Q. (2020). From livestock to families: taking pets to tourism activities in China, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 18(6), 728-742.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ying, T., Tang, J., Wen, J., Ye, S., Zhou, Y. ve Li, F. (2021) Traveling with Pets: Constraints, Negotiation, And Learned Helplessness. *Tourism Management*, 82.

Turizm Alanlarındaki Rekreatif Su Kaynaklarının Sürdürülebilirliği ve Sakin Şehir Politikaları: Uzundere (Erzurum) Örneğinde Bir Değerlendirme

Cittaslow Policies and Sustainability of Recreational Water Resources in Tourism Areas: An Evaluation Based on Uzundere (Erzurum)

Mustafa ÖZGERİŞ¹, Faris KARAHAN²

^{1,2} Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ORCID:

M.Ö.: 0000-0003-1006-9303

F.K.: 0000-0001-6426-8426

Corresponding Author:

Mustafa ÖZGERİŞ

Email:

m.ozgeris@atauni.edu.tr

Citation: Özgeriş, M. ve Karahan, F. (2021). Turizm Alanlarındaki Rekreatif Su Kaynaklarının Sürdürülebilirliği ve Sakin Şehir Politikaları: Uzundere (Erzurum) Örneğinde Bir Değerlendirme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 103-117

Submitted: 07.02.2021

Accepted: 28.02.2021

Özet

Sakin Şehir'in (Cittaslow) temel amacı turizmde doğal, kültürel ve sosyal kaynakları bir denge içerisinde yozlaştırmadan kullanmak ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Sakin Şehir, sahip olduğu kriterler ile sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir turizmi savunmaktadır. Turizmin doğal, sosyal ve kültürel olmak üzere üç çeşit birincil kaynak değeri bulunmaktadır. Su unsuru turizmin doğal kaynak değerlerinden biridir. Su, turizme içme suyu-genel kullanım ve rekreatif aktiviteler için kaynak oluşturma yönleri ile hizmet etmektedir ve turizmin birçok çevresel etkileri olduğu gibi su kaynakları üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı turizmin rekreatif su kaynakları üzerindeki olumsuz etkilerinin Uzundere örneğinde belirleyerek, Sakin Şehir birliğinin rekreatif su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik politikalarını değerlendirmektir. Bu kapsamda uzman grup görüşleri alınarak Uzundere örneğinde turizmin rekreatif su kaynakları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri belirlenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Sakin Şehir'in rekreatif su kaynaklarının koruma-kullanım ve planlamasına doğrudan ya da dolaylı olarak etki edebilecek ondan fazla politikasının olduğu görülmüştür. Bununla beraber Sakin Şehir'in rekreatif su kaynakları etrafında yapılaşma, su ekosisteminin zarar görmesi, rekreatif su kaynakları ve çevresinde katı atık kirliliği, taşıma kapasitesinin hesaplanmaması (insan yoğunluğundaki artış) ve flora ve fauna üzerinde insan baskısını kontrol etmeye yönelik herhangi bir politikasının olmadığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreatif Su kaynakları, Sakin şehir, Sürdürülebilirlik, Turizm, Uzundere

Abstract

The main purpose of Cittaslow is to tour natural, cultural, and social resources in a balanced way without corrupting them and to ensure their sustainability. Cittaslow advocates sustainability and sustainable tourism with its criteria. Tourism has three primary sources of value: natural, social and, cultural. Water is one of the natural resource values of tourism. Water serves tourism as a resource of drinking water, general use, and recreational activities. Tourism has a great number of environmental impacts and also has a negative impact on water resources. The aim of this study is to determine the negative effects of tourism on

recreational water resources in the example of Uzundere and to evaluate the policies of the Cittaslow Union for the protection and sustainability of recreational water resources. In this context, the direct and indirect effects of tourism on recreational water resources were determined in the case of Uzundere by taking expert group opinions. According to the results of the study, it has been seen that Cittaslow has more than ten policies that can directly or indirectly affect the conservation-use and planning of recreational water resources. However, it has been evaluated that Cittaslow does not have any policy to control the construction around recreational water resources, damage to the water ecosystem, solid waste pollution in and around recreational water resources, exceeding the carrying capacity (increase in human density), and human pressure on flora and fauna.

Keywords: Cittaslow, Recreational Water resources, Sustainability, Tourism, Uzundere

1. GİRİŞ

Dünya genelindeki nüfus artışı, insan ihtiyaçlarının değişmesi, teknoloji ve sanayinin gelişmesi ve plansız turizm yatırımları gibi faktörler doğal kaynakların bilinçsiz ve aşırı tüketimini sağlamıştır. İnsanoğlunun, doğa üzerinde oluşturduğu baskı, tahribat ve aşırı tüketim, küresel ölçekte doğal kaynakların korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu gerekliliğin bir sonucu olarak 1972 yılında Stockholm’de, Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta ilk kez sürdürülebilirlik kavramı gündeme gelmiştir.

Daha sonra 1987 yılında Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland’ın başkanlığındaki Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından ‘Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu)’ adlı bir rapor yayımlanmıştır. Bu raporda sürdürülebilirlik, bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan karşılamak olarak tanımlanmıştır (Anonymous, 1987; Aksu, 2011). Brundtland Raporu’nda sürdürülebilirlik kavramı sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere 3 boyutuyla ele alınmıştır.

Sürdürülebilirlik kavramı birçok yeni anlayışa zemin oluşturmuştur. Bunlardan biri de sürdürülebilir turizmdir. Sürdürülebilir turizmin ortaya çıkışındaki en büyük etken kitle turizmine dayalı, kitlesel ziyaretlerin destinasyonlarda oluşturduğu baskı ve tahribatlar olmuştur (Özkök ve Gümü, 2009; Acuner, 2015).

Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmi; ziyaretçilerin, turizm endüstrisinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını ele alırken, mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate almak olarak tanımlamıştır. Bunun yanında sürdürülebilir turizm ilkelerini oluştururken çevresel kaynakların korunarak kullanılması, tüm paydaşlar için sosyo-ekonomik faydalar sağlaması ve ev sahibi toplumun kültürel yapısının garanti altına alınması yönlerine atıfta bulunmuştur (UNEP and WTO, 2005).

Turizm arzını oluşturan en önemli faktörlerden biri doğal kaynakların oluşturduğu çevresel değerlerdir. Deniz-güneş-kum üçlüsünden oluşan klasik turizm anlayışı, 1990’lı yıllardan itibaren değişmeye başlamıştır ve alternatif turizm, kırsal turizm, eko-turizm gibi yeni turizm türleri ortaya çıkmıştır. Yeni turizm türlerinin ortaya çıkmasındaki en önemli iki neden turistlerin tercihlerinin bozulmamış bir çevreden yana kullanmaya başlaması ve turizm arzını oluşturan çevresel değerlerin korunması gerekliliğidir (Özbey, 2002; Kozak ve Bahçe, 2009; Karadeniz, 2015). Ortaya çıkan bu yeni turizm türlerinden biri de Sakin Şehir (Cittaslow)’dir.

Sakin Şehir; iyi ve kaliteli bir yaşam için kentlerin kolektif refahının sağlanması, yerel çevrenin, gastronomik kaynakların ve yeni teknolojilerin kullanımının gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Miele, 2008; Lowry and Lee, 2011; Şahin ve Kutlu, 2014; Arıkan et al., 2015). Sakin Şehir’in ortaya çıkışı SlowFood felsefesine dayanmaktadır. SlowFood 1989 yılında, Carlo Petrini ve beraberindekiler tarafından fastfood kültürüne karşı olarak, biyolojik çeşitliliğin, yerel kültür ve lezzetlerin korunması, hızlı tüketimin engellenerek gıda güvenliğinin sağlanması amaçlarıyla oluşturulmuştur (Sezgin ve Ünüvar, 2012; Şahin ve Kutlu, 2014). Sakin Şehir 15 Ekim

1999 tarihinde İtalya'nın Orvieto kentinde, Chianti, Orvieto, Bra ve Positano kentlerinin belediye başkanları ve SlowFood'un kurucusu Carlo Petrini tarafından imzalanan 'Yavaş Şehirler Sözleşmesiyle' kurulmuştur (Karakurt Tosun, 2013).

Sakin Şehir 7 ana başlık altındaki 72 madde ve 3 özel koşuldan oluşan üyelik kriterleri listesine sahiptir. Birliğe üyelik için belirlenen özel koşullar nüfusun 50 binin altında olması, SlowFood felsefesinin devam ettirilmesi ve Sakin Şehir logosunun görünür kılınmasıdır. Sakin Şehir'in 7 temel politikası şu şekildedir (Cittaslow Turkey, 2021):

- Çevre Politikaları
- Altyapı Politikaları
- Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları
- Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar
- Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar
- Sosyal Uyum
- Ortaklıklar

Sakin Şehir birliğine üye olmak için öncelikli olarak ülke koordinatörlüğüne bir başvuru mektubu sunulur ve giriş işlemlerini başlatmak için 600 Euro para ödemesi yapılır (Cittaslow International, 2021). Sunulan başvuru mektubu ülke koordinatörlüğü tarafından Sakin Şehir kriterlerine uyumu açısından değerlendirilir. Değerlendirmede kentlerin kriterler çerçevesinde yaptığı çalışmalar ve yürüttüğü projeler puanlanmaktadır. Bir kentin üye olması için 50 ve üzerinde puan alması gerekmektedir. Daha sonra ülke koordinatörlüğü tarafından adaylık değerlendirme ziyaretinde bulunulur ve kriterlere ilişkin eksikliklerin belirtildiği hazırlık raporu düzenlenir. Aday kent hazırlık raporunda belirtilen eksiklikleri gidermekle yükümlüdür. Bu eksiklikler giderildikten sonra aday kent, başvuru dosyasını hazırlayarak Sakin Şehir Genel Merkezine gönderir. Genel Merkezin değerlendirmesinden sonra aday kentin başvurusu onaylanır (Cittaslow Turkey, 2021). Sakin Şehir birliğine 2021 yılı şubat ayı itibariyle 30 ülkeden 272 şehir üyedir ve Türkiye'den 18 üyesi bulunmaktadır.

Turizm doğal, kültürel ve sosyal olmak üzere 3 çeşit birincil kaynak değerine sahiptir (Anonymous, 2019). Canlılar için hayati derecede öneme sahip olan su, turizmin doğal kaynaklarından biridir. Ancak küresel ısınma ve iklim değişikliğinin getirdiği kuraklık, nüfus artışına bağlı su tüketimindeki artış ve sanayi-turizm faaliyetleri sonucu oluşan kirlilik, su kaynaklarının sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Turizmde su yönetim, teknik hizmetler, restoran-bar-mutfak kullanımı, çamaşırhane faaliyetleri, ek hizmetler ve bina-inşaat yapımı faaliyetlerinde kullanılmaktadır (Styles et al., 2013; Rezníčková and Kyšela, 2016). Bunun yanında spor ve manzara seyri gibi çeşitli rekreasyonel faaliyetler için su, birinci derecede kaynak değeri oluşturmaktadır. Rekreasyon ve turizm kavramı her ne kadar iki farklı kavram olsa da aralarında birbirlerini destekleyen bir ilişki bulunmaktadır. Bir alanın rekreasyon potansiyeli, rekreasyonel aktivitelere kaynak oluşturma konusundaki doğal potansiyelidir (Gökmen ve Ege, 2020). Bu potansiyel, rekreasyonel aktivitelere dayalı bir turizm cazibesi oluşturarak, beraberinde turizmi getirmektedir.

Suya dayalı rekreasyon, insanların suyun doğal ve kültürel zenginlikleri ile dinlenme ve kaybedilen enerjisini yeniden kazanma faaliyetleridir (Karahan ve Orhan, 2009:61). Su yüzeyleri, çeşitli rekreasyonel aktivitelere imkan vermesinin yanında görsel kaliteyi de artırarak rekreasyon potansiyelini etkilemektedir (Khazim, 1990). Ayrıca su yüzeyleri, flora ve faunayı su ortamıyla birlikte yaşam alanlarıdır (Doğaner, 2001).

Rekreatif su kaynakları havuz, akarsu, çay, göl, gölet, ıslak alanlar, deniz, okyanus ve çeşitli kıyı alanları olup, bu alanlarda ve yakın çevresinde yapılan başlıca rekreatif etkinlikler Karahan ve Orhan, (2009) ve Doğaner (2001)'den derlenerek aşağıda verilmiştir:

- Yüzme
- Aletli su altı dalışı- snorkel ile denizde gezinme
- Rafting
- Rüzgar sörfü-yelkencilik
- Kürekçilik-kano
- Jet ski-su kayağı
- Balıkçılık
- Sandalla gezinti-bot ve motorlu su araçlarıyla gezinti-yat gezintileri-tekne gezintileri
- Radyo kontrollü maket yat yarışları
- Havuz oyunları (su balesi, su jimnastiği, su topu vb.)
- Piknik-kamping
- Avcılık
- Yürüyüş yapma
- Bisiklete binme
- Fotoğraf çekme ve manzara seyri

Su, rekreatif aktivitelerle birlikte turizm için potansiyel oluşturmaya rağmen turizm faaliyetlerinin birçok çevresel alanda olduğu gibi su kaynakları üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır (Puczkó and Rátz, 2000). Bununla beraber turizmin sürdürülebilirliği yeterli kalite ve nicelikteki suyun varlığına bağlıdır (Essex et al., 2004; Cole, 2012). Tam olarak bu noktada Sakin Şehir gibi sürdürülebilirliği hedefleyen, çevreci turizm yaklaşımları gündeme gelmektedir. Sakin Şehir'in ana hedefi turizmde doğal, kültürel ve sosyal kaynakları bir denge içerisinde yozlaştırmadan kullanmaktır.

Bu çalışmada, turizm faaliyetlerinin rekreatif su kaynakları üzerindeki doğrudan ve/veya dolaylı olumsuz etkilerini Uzundere (Erzurum-Turkey) örneğinde tespit ederek, Sakin Şehir birliğinin rekreatif su kaynaklarının korunmasına yönelik politikalarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Uzundere'nin özellikle son 15 yıldaki bölgesel ve yerel planlama çalışmalarında turizmde markalaşmış bir destinasyon olması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak ilçe 2013 yılında Turizm Merkezi ilan edilmiş, 2016 yılında ise Sakin Şehir ağına dahil olmuştur. Uzundere Sakin Şehir ağına dahil olduktan sonra, kamuoyunda daha fazla turizmle anılır olmuş ve turizme yönelik hizmet arzı beklentisi artarak, bir çok turizm yatırımı faaliyete geçirilmiştir (Özgeriş, 2020). Bu yatırımların önemli bir bölümü, ilçenin en önemli turizm ve rekreasyon potansiyelini oluşturan Tortum Çayı, Tortum Gölü ve Şelalesi çevresinde gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlar doğal olarak ilçenin turizm arzını oluşturan en önemli kaynak değerlerinden olan rekreatif su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir.

Sakin Şehir birliğine dünya genelinde üye olan şehirlere bakıldığında büyük bir çoğunluğunun turizm kaynak değerinin su olduğu görülmektedir (Cittaslow International, 2021). Yani bu şehirlerde su görsel ve rekreatif etkinlikler bakımından turizme hizmet etmektedir. Tam olarak bu noktada sürdürülebilirliği amaçlayan bir turizm modeli olan Sakin Şehir ağının ekolojik, ekonomik, estetik olmak üzere bir çok işlevleri olan rekreatif su kaynaklarının sürdürülebilirliği konusunda bir çerçeve oluşturup oluşturmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

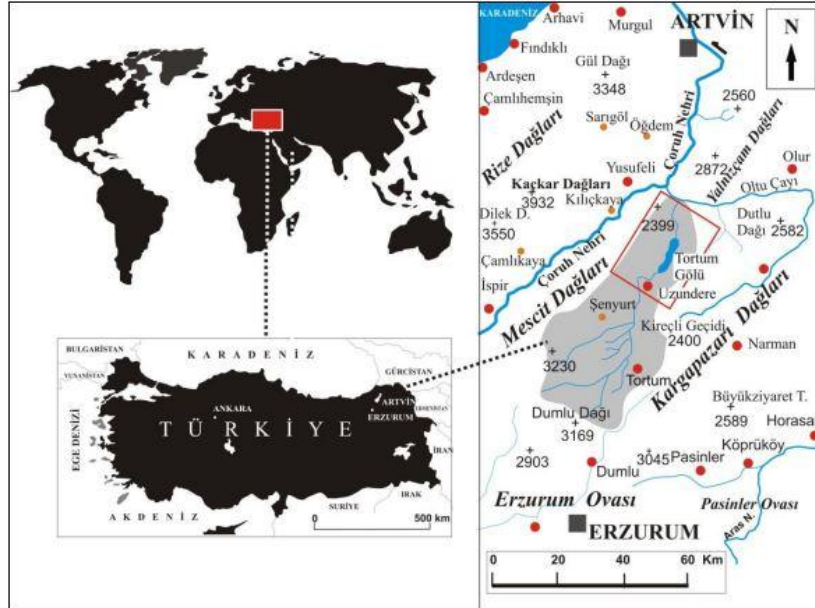
Tüm bunlardan hareketle bu çalışma ile turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları üzerindeki doğrudan ve/veya dolaylı olumsuz etkilerini Uzundere (Erzurum-Turkey) örneğinde tespit ederek, rekreasyonel su kaynaklarının, turizmin olumsuz etkilerinden korunmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik Sakin Şehir politikalarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları üzerindeki doğrudan yada dolaylı etkilerini değerlendirmesi bakımından önemlidir. Bunun yanında turizm için önemli bir kaynak değeri oluşturmasının yanında ekolojik, ekonomik ve fonksiyonel olmak üzere bir çok işlevleri bulunan rekreasyonel su kaynakları ile Sakin Şehir politikalarını ilişkilendirerek yeni bir perspektif sunması ayrıca dikkate değerdir. Çalışma Sakin Şehir, rekreasyonel su kaynakları ve sürdürülebilirlik bağlamında literatüre katkılar sağlayacaktır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışma Türkiye'nin Sakin Şehir birliğine üye 18 ilçesinden biri olan Uzundere'nin en önemli rekreasyonel su kaynakları olan Tortum Çayı, Tortum Gölü ve Şelalesi ve Yedigöller üzerinde yürütülmüştür. Uzundere idari olarak, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Erzurum iline bağlıdır ve 40°42' - 40°26' kuzey enlemleri ile, 41°26' - 41°47' doğu boylamları arasındadır. Doğuda Oltu, batıda İspir, kuzeyde Yusufeli ve güneyde Tortum ilçeleriyle komşu olan Uzundere, 840 km² yüzölçümüne sahip olup, merkez rakımı 1050 m'dir (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma Alanı Lokasyonu (Karahan et al. 2011)

İlçenin Erzurum il merkezine uzaklığı 84 km, Artvin il merkezine uzaklığı 136 km'dir. İlçenin 2020 yılı nüfusu 7919 olup, 1990-2020 yılları arasındaki nüfus değişimi Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Uzundere İlçesi Nüfus Değişimi (TÜİK, 2021)

	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2007	2000	1990
Toplam	7919	8153	8744	7598	7776	8058	8465	8347	9338	11556	12249

Uzundere coğrafi olarak ise Çoruh Havzası'nı oluşturan birçok vadiden biri olan Tortum Çayı Vadisi'nde yer almaktadır. Çoruh Havzası, Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafından sahip olduğu biyolojik çeşitliliğiyle dünyanın 200 önemli ve 35 sıcak noktasından biri olarak ilan edilen, Kafkasya Ekolojik Bölgesinin batı bölümünü oluşturmaktadır (CEPF, 2003).

Uzundere doğal, kültürel, tarihi ve rekreatif potansiyeliyle, Çoruh Havzası'nın önemli merkezlerinden biridir (Orhan ve Karahan, 2010).

Yerleşimi vadi tabanında olan Uzundere'nin etrafı yükseklikleri 2050 metreye kadar ulaşan dağlarla çevrilidir. Uzundere'nin iklimi, ağır karasal iklim ile ılıman Karadeniz iklimi arasında geçiş özelliği göstermektedir ve jeomorfolojik yapısı iklime mikroklima özelliği kazandırmıştır. Uzundere vadi tabanında ve Tortum Çayı etrafında kurulmuş olmasından dolayı su kaynakları yönünden oldukça zengindir. İlçe merkezinden geçen Tortum Çayı'nı irili ufaklı birçok dere beslemektedir. Fakat son yıllarda yağışların azalması ile beraber, derelerin birçoğu kurumuştur.

İlçe ekonomisi tarım ve turizme dayalıdır. İlçenin rekreatif etkinlikler bakımından turizm potansiyeli oluşturan en önemli su kaynakları Tortum Çayı, Tortum Gölü ve Şelalesi ile Yedigöller'dir (**Şekil 2**). İlçede turizm faaliyetleri günübirlik ve konaklamalı şekilde gerçekleştirilmekle birlikte günübirlik ve konaklamalı ziyaretçi sayısına dair her hangi bir kayıt tutulmamaktadır. Uzundere'de turizm faaliyetleri ilkbahar ve yaz aylarında aktif olarak gerçekleştirilmektedir.

Şekil 2. Uzundere'nin Önemli Rekreatif Su Kaynakları (a-Tortum Gölü, b-Tortum Çayı, c-Tortum Şelalesi, d-Yedigöller)

Tortum Gölü, asırlar önce, ilçede bulunan Kemerli Dağ'dan bir heyelan sonucu kopan toprak kütlelerinin Tortum Çayı'nın önünü tıkaması sonucu oluşmuştur. Gölün kapladığı alan 8 km² civarındadır ve kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 8.5 km, doğu-batı yönündeki genişliği ise 0.7 km ile 1 km arasındadır. Göldeki su setin en çukur yerinden tekrar akışa geçmekte ve kuzey yönü doğrultusunda 48.5 metreden aşağıya doğru dökülerek Tortum Şelalesini oluşturmaktadır (Lahn, 1944). Bunun yanında Tortum Gölü'nden sızan sular, rakımın daha düşük olduğu noktalardaki çukurları doldurarak Yedigöller grubunu da oluşturmuştur. Sızma sonucu oluşan Yedigöller'den en büyüğü Karagöl'dür. Doğanay ve Alim (2003)'e göre Karagöl'ün yüzölçümü yaklaşık olarak 2 dekadır ve ortalama derinliği ise 2-3 metre arasındadır.

3.2. Yöntem

Çalışmanın genelinde veri toplama ve değerlendirmeye dayalı nitel peyzaj araştırmaları yöntemi kullanılmıştır (Denzin and Lincoln, 2008).

Veri toplama bölümünde araştırma alanındaki rekreasyonel su kaynakları üzerinde, turizm faaliyetleri ve yatırımlarının olumsuz etkilerinin belirlenmesine yönelik 10 kişiden oluşan bir uzman grup çalışması yapılmıştır (Puczkó and Rátz, 2000). Uzman grup ilçede araştırma, proje ve çevresel etki değerlendirmesi faaliyetlerinde bulunmuş, ilçeye ilgi bilgi sahibi olan biyoloji, ziraat, orman ve çevre mühendisliği gibi meslek disiplinlerine mensup kişilerden oluşturulmuştur. Çalışmaya başlamadan önce uzman gruba ilçedeki tüm rekreasyonel su kaynakları gezdirilmiş, turizm faaliyet ve yatırımlarını gözlemlemeleri sağlanmıştır. Daha sonra uzman gruptan ilçedeki turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları (Tortum Çayı, Tortum Gölü ve Şelalesi ve Yedigöller) üzerinde oluşturduğu doğrudan yada dolaylı olumsuz etkileri değerlendirerek form oluşturmaları istenmiş ve oluşturulan formlar birleştirilerek tablolaştırılmıştır.

Çalışmanın değerlendirme bölümünde ise Uzundere örneğinde turizm faaliyet ve yatırımlarının rekreasyonel su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri ile Sakin Şehir'in bu konudaki koruma, kullanım ve planlama politikaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırma kapsamında uzman grup görüşleri doğrultusunda turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları (Tortum Çayı, Tortum Gölü ve Şelalesi ve Yedigöller) üzerindeki doğrudan yada dolaylı olumsuz etkileri belirlenerek Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Alanındaki Rekreatyonel Su Kaynakları Üzerinde Turizmin Doğrudan ve/veya Dolaylı Olumsuz Etkileri

Turizm Kaynaklı Olumsuz Etkiler	Sonuç	Açıklama
Turizm kaynaklı yatırımlardaki artış	Rekreatyonel su kaynakları etrafında yapılaşma	Turizm kaynaklı yatırımlardaki artış beraberinde gerek rekreatyonel su kaynakları etrafında gerekse de diğer alanlarda turizm kaynaklı yapılaşmaları getirmiştir. Yeni tesis ve yapılara ulaşım ve alt yapı hizmetlerinin karşılanması için beton ve asfalt miktarı artmıştır. İlçenin daha fazla turizm kenti olarak anılmaya başlamasıyla birlikte ilçeye olan ilgi de artmış ve nüfusun artmamasına rağmen ikinci konut uygulamaları yükselmiştir. Tüm bunlar yapılaşmalar kaynaklı ışık kirliliği ve kırsal dokuyu bozarak doğal-kültürel peyzajın (manzaraların) olumsuz etkilenmesini sağlamaktadır.
	Turizmin bir sonucu olarak ikinci konut üretiminde artış	
	Altyapı faaliyetleri ve beton miktarında artış	
	Rekreatyonel su kaynakları etrafında ışık kirliliği ve suya dayalı doğal çevre peyzajının zarar görmesi	
Turizm kaynaklı nüfus artışı	Atık su üretiminde artış	Özellikle aktif turizm sezonunda artan nüfusa bağlı olarak atık su ve katı atık üretimi ile enerji tüketiminde artış yaşanmaktadır. İlçede atık suların doğrudan Tortum Çayına deşarj edilmesi ve katı atık depolamasının Tortum Gölü çevresinde vahşi depolama şeklinde yapılması ile sızıntı sularının Tortum Gölü'ne ulaşması su ekosistemine zarar vermektedir.
	Katı atık üretiminde artış	
	Enerji tüketiminde artış	
	Su ekosisteminin zarar görmesi	
Rekreatyonel aktiviteler kaynaklı antropojenik etkiler	Rekreatyonel su kaynakları ve çevresinde katı atık kirliliği	I., II. ve III. derece doğal sit alanlarını içinde barındıran Tortum Gölü ve Şelalesi ile diğer rekreatyonel su kaynakları etrafında taşıma kapasitesi hesaplanmadan ziyaretçi kabulü ve ziyaretçilerin oluşturduğu antropojenik etkiler, rekreatyonel su kaynakları çevresinde katı atık kirliliğine neden olarak, flora ve fauna üzerinde baskı oluşturmaktadır.
	Taşıma kapasitesinin hesaplanmaması(insan yoğunluğundaki artış)	
	Floranın üzerinde insan baskısı	
	Fauna üzerinde insan baskısı	

Uzundere örneğinde, turizm faaliyetlerinin rekreatyonel su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri ile Sakin Şehir politikalarının ilişkisi Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Turizmin Rekreatif Su Kaynakları Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Sakin Şehir Politikaları

Turizm Kaynaklı Olumsuz Etkiler	Sonuç	İlgili Sakin Şehir Politikası
	Rekreatif su kaynakları etrafında yapılaşma	-
	Turizmin bir sonucu olarak ikinci konut üretiminde artış	-
Turizm kaynaklı yatırımlardaki artış	Altyapı faaliyetleri ve beton miktarında artış	<ul style="list-style-type: none"> • Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı • Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları • Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırması • Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri • Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması
	Rekreatif su kaynakları etrafında ışık kirliliği ve suya dayalı doğal çevre peyzajının zarar görmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması • Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması
	Atık su üretiminde artış	<ul style="list-style-type: none"> • Su temizliği parametre kriter belgesi • Kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması • Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması
	Katı atık üretiminde artış	<ul style="list-style-type: none"> • Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması • Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi
Turizm kaynaklı nüfus artışı	Enerji tüketiminde artış	<ul style="list-style-type: none"> • Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu yatırımları • Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi • Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi istatistikleri
	Su ekosisteminin zarar görmesi	-
Rekreatif aktivite kaynaklı antropojenik etkiler	Rekreatif su kaynakları ve çevresinde katı atık kirliliği	-
	Taşıma kapasitesinin hesaplanmaması (insan yoğunluğundaki artış)	-
	Floranın üzerinde insan baskısı	-
	Fauna üzerinde insan baskısı	-

Çevresel kirleticilerin doğrudan etkilerinin yanında dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Yani bir kirletici doğrudan çevreye zarar verirken dolaylı olarak başka çevresel felaketleri de tetiklemektedir. Bir alanda turizm ya da başka bir nedenle nüfus arttığında, temiz ve güvenilir içme suyuna olan ihtiyaç ve doğaya bırakılan atık su miktarı da artmaktadır. Artan atık su miktarıyla birlikte yeni kanalizasyon ağlarının inşası gerekmektedir. Kanalizasyon ağlarından toprağa sızan kirli sular toprağı ve yeraltı su kaynaklarını kirletmektedir. Arıtılmadan direkt su kaynaklarına (göl, akarsu veya deniz) bırakılan sular ise bakteri, virüs gibi mikroorganizmalar ile sudaki ağır metal miktarını artırmakta ve sudaki oksijen miktarını düşürmektedir. Bu doğal olarak insanları, sudaki canlı yaşamı ve su ekosistemini tehdit etmektedir (Akpor and Muchie, 2010; Stark et al., 2016). Uzundere’de atık sular rafting gibi rekreatif aktivite yapıldığı ve tarımsal sulama ihtiyacının da karşılandığı Tortum Çayı’na deşarj edilmekte ve buradan Tortum Gölü’ne akmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Tortum Çayı'na Deşarj Edilen Atık Sular

Uzundere'de evsel katı atıklar daha önce Tortum Gölü kenarındaki düzensiz çöp depolama alanında biriktirilmekteydi (Şekil 4). Çöp depolama alanından yer altına sızan sular, yer altı suyu ve Tortum Gölü için kirlenme tehlikesi oluşturmaktaydı. İlçenin Sakin Şehir üyeliğiyle birlikte daha fazla turizmle anılması ve yerel halk-yerel yönetim düzeyinde oluşan çevresel hassasiyetler süreç içerisinde alanla ilgili girişimde bulunmayı gerektirerek, Tortum Gölü kenarındaki düzensiz katı atık depolama alanının farklı bir bölgeye taşınmasını sağlamıştır. Bununla beraber, ilçede hala katı atık ayrıştırma ve dönüştürmenin yapılabildiği modern bir katı atık depolama alanı bulunmamaktadır. Uzundere örneğinde, Sakin Şehir'in çevresel konularda yerel yönetim ve yerel halk düzeyinde oluşturduğu hassasiyet dikkate değerdir. Bu durum Sakin Şehir'in yerel halk ve yerel yönetim düzeyinde, sürdürülebilir turizm için bir sinerji oluşturabileceğine dair ipuçları sunmaktadır.

Şekil 4. Uzundere Çöp Depolama Alanı (a-Çöp depolama alanı 2020 yılı, b-Aynı alan 2021 yılı)

Sakin Şehir üyeliğinden sonra Uzundere'de yeni turizm yatırımları, ikinci konut uygulamaları ve ulaşım amaçlı yol yapım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İlçenin en önemli turizm potansiyellerinden birisi olan Tortum Gölü etrafındaki yapılaşma bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır. Tortum Gölü etrafında şu anda birçok yapı planlanmış veya inşa edilmiştir (Şekil 5). İnşa edilen her bina su tüketimi ve atık su üretiminin artması anlamına gelmektedir. Beton ve asfalt malzeme ile kaplı yollar ise yağmur sularının toprağın alt katmanlarına sızmasını engellemekte ve yer altı ve yüzey sularının miktarını ve kalitesini düşürmektedir (Tsunokawa and Hoban, 1997). Artan bina ve yollarla birlikte, elektrik ve petrol ürünlerine yani enerjiye olan ihtiyaç

artmaktadır (Ametepey and Ansah, 2015). Enerji tüketiminin artmasının yüzey sularının kalitesini düşürdüğü ve sera etkisi ile beraber kuraklığa sebep olduğu bilinmektedir (Anonymous, 2010; Omer, 2011). Bu yapılar inşa edilirken ya da planlanırken Tortum Gölü ve Şelalesi'nin aynı anda barındırabileceği maksimum ziyaretçi sayısı (taşıma kapasitesi) ise hesaplanmamıştır. Aktif turizm sezonunda aynı anda yoğun bir ziyaretçi kitlesinin alanda var olması, katı atık ve atık su kirliliği, yapılaşma kaynaklı riskler, daha fazla enerji tüketimi, su ekosisteminin zarar görmesi ve flora ve fauna elemanları üzerinde insan baskısı anlamına gelmektedir. Sakin Şehir'in enerji konusunda, alternatif (yenilenebilir) enerji kaynaklarının kullanımını, ulaşım konusunda ise alternatif ve toplu ulaşımı teşvik eden politikaları bulunmaktadır. Bunun yanında yolların inşasında geçirimli malzemelerin, binaların inşasında ise enerji ihtiyacını azaltacak yerel malzemelerin kullanımını destekleyen politikalara sahiptir. Fakat su ekosisteminin korunmasına yönelik herhangi bir politikası bulunmamaktadır.

Rekreasyonel su kaynakları turizm için taşıdıkları potansiyelin yanında, önemli bir ekosistem oluşturmaktadır. Su ekosistemleri atıkların zararlarını azaltarak, bazen yararlı hale getirirler. Genel olarak su ekosistemlerinin yeraltı su kaynaklarını beslemek, suda yaşayan canlılar ve çevredeki yaban hayatı için habitat görevi üstlenmek, insanlar için eğlence ve estetik kaynak oluşturmak ve selleri zayıflatmak gibi görevleri bulunmaktadır. Fakat rekreasyonel su kaynaklarının üzerindeki her olumsuz etki, hem su ekosisteminin görevlerini yerine getirmesini engellemekte hem de turizm endüstrisi için önemli olan eğlence ve estetik değerleri azaltmaktadır (Cairns, 2006). Nitekim Barnett et al., (2018) çalışmalarında rekreasyonel aktivitelerin su kalitesi ve ekosistemi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Dünya genelinde Sakin Şehir birliğine üye olan şehirlerin büyük çoğunluğunun, en önemli turizm kaynak değerlerinden biri rekreasyonel su kaynaklarıdır. Bununla beraber Sakin Şehir birliğinin rekreasyonel su kaynaklarının, turizm hareketliliğinden doğan rekreasyonel aktivitelerin olumsuz etkilerinden korunması ile doğrudan ilişkili politikaları bulunmamaktadır. Bu durum rekreasyonel su kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından Sakin Şehir politikalarının önemli bir eksikliği olarak değerlendirilebilir.

Uzundere'de turizm yatırımlarının bir diğer olumsuz etkisi ise doğal çevre peyzajının zarar görmesidir. Daha önceki çalışmalar da bu sonuçları desteklemektedir. Önceki çalışmalarda Tortum Gölü ve Şelalesi ile Yedigöller'de yapılan mekânsal tasarım çalışmaları ve uygulamaların, doğal çevre peyzajını olumsuz yönde etkileyebileceği bildirilmektedir (Özgeriş, 2020). Turizm faaliyetlerini çeşitlendirmek ve daha fazla ziyaretçi ağırlamak amacıyla yapılan turizm yatırımları, kısa vadede turizm gelirlerini artırabilir. Fakat bu yatırımlarla birlikte doğal çevre peyzajının değişerek alanın ilginç-çekici bulunan özelliklerini kaybetmesi, uzun vadede alanın turizm cazibesini olumsuz etkileyebilir. Sakin Şehir birliğinin, doğal çevre peyzajının korunması ve ışık kirliliğinin önlenmesi konularında politikaları olmasına rağmen, Uzundere'de uygulanan mekânsal tasarım çalışmalarında, bu konulara dikkat edilmediği değerlendirilmiştir. Bu durum Sakin Şehirlerin, Sakin Şehir politikalarını sıkı bir şekilde uygulaması ve birlik tarafından üye şehir uygulamaları ile Sakin Şehir politikalarının uyumu noktasındaki denetimlerin ne derece yapıldığı konusunda eleştirel görüşleri doğurmaktadır.

Şekil 5. Tortum Gölü ve Şelalesi Etrafında Planlanan ve İnşa Edilen Bazı Yapılar (a-Tortum Şelalesi ve yakın çevresi için yapılan peyzaj ve yapı tasarımları (Anonim, 2018), b-Tortum Şelalesi peyzaj uygulamaları (Anonim, 2020), c-Tortum Gölü peyzaj tasarım ve uygulaması, d-Yedigöller yürüyüş yolu, e-Tortum Gölü Cam Teras uygulaması)

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye'nin 18 Sakin Şehir'inden biri olan Uzundere'de (Erzurum) yürütülmüştür. Çalışmanın amacı turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları üzerindeki doğrudan ve/veya dolaylı olumsuz etkilerini Uzundere (Erzurum-Turkey) örneğinde tespit ederek, su kaynaklarının turizmin olumsuz etkilerinden korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik Sakin Şehir politikalarını değerlendirmektir.

Bu amaca yönelik olarak çalışma ile uzmanlardan oluşan bir grupla Uzundere örneğinde turizm faaliyetlerinin rekreasyonel su kaynakları üzerindeki etkileri değerlendirilerek, Sakin Şehir'in bu etkiler bakımından politikaları incelenmiştir.

Çalışmanın sonucunda Sakin Şehir'in rekreasyonel su kaynaklarının koruma-kullanım ve planlamasına doğrudan ya da dolaylı olarak etki edebilecek nitelikte bir çok politikası olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Sakin Şehir'in hava, su, gürültü ve görüntü kirliliğinin önlenmesi, katı atık ve atık su sistemleri, enerjinin verimli kullanımı, yenilenebilir enerji kaynakları, kent içi yeşil alanların artırılması, yeşil sosyal donatı alanlarının oluşturulması, kanalizasyon gibi altyapı üniteleri ve bisiklet gibi alternatif ulaşım araçlarının kullanımının teşvik edilmesi gibi politikaları

rekreasyonel su kaynakları ve çevresel sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Bununla beraber Sakin Şehir'in rekreasyonel su kaynakları ve çevresinde yapılaşma, katı atık kirliliği; su ekosisteminin zarar görmesi; taşıma kapasitesinin hesaplanmaması (insan yoğunluğundaki artış) ve flora ve fauna üzerinde insan baskısının kontrol edilmesine yönelik herhangi bir politikasının olmadığı değerlendirilmiştir. Sakin Şehir birliğinin rekreasyonel su kaynaklarının sürdürülebilirliğiyle doğrudan ilişkili politikalarının olmaması, Sakin Şehir politikalarının gözden geçirilmesi açısından bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışma ile Sakin Şehir birliğinin yerel halk ve yerel yönetim düzeyinde oluşturduğu çevresel hassasiyetin, turizm destinasyonları için sürdürülebilirlik kültürüne katkı sağlaması bakımından önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acuner, E. (2015). Zigana Turizm Merkezi'nin Sürdürülebilir Turizm Kriterleri Çerçevesinde Yerel Destinasyon Yönetim Örgütleri Tarafından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 1 (2015), 62-93.
- Akpor, O. B., & Mushie, M. (2010). Remediation of Heavy Metals in Drinking Water and Wastewater Treatment Systems: Processes and Applications. International Journal of the Physical Sciences, 5 (12), 1807-1817.
- Aksu, C. (2011). Sustainability Development and Environment. South East Development Agency, Retrieved from http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e00u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf (Erişim Tarihi: 10.12.2020)
- Ametepey, S. O., & Ansah, S. K. (2015). Impacts of Construction Activities on the Environment: The Case of Ghana. Journal of Environment and Earth Science, 5 (3), 18-26.
- Anonim, (2018). BY Teknik Dizayn Proje. <http://www.byteknik.com.tr/?p=866> (Erişim Tarihi: 09.07.2018).
- Anonim, (2020). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/tortum-selalesi> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- Anonymous, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Erişim Tarihi: 01.09.2020)
- Anonymous (2010). The Impacts of Construction and the Built Environment. Retrieved from <https://www.willmottidixon.co.uk/asset/9462/download> (Erişim Tarihi: 01.09.2020)
- Anonymous (2019). Sustainability Tourism. Retrieved from <http://www.coastlearn.org/tr/tourism/con-resources.htm> (Erişim Tarihi: 10.12.2019)
- Arikan, I., Dünder A., & Edlinger, L. A. (2015). Is Cittaslow an Effective Model in Destination Development for Sustainable Tourism? A Case Study in Austria. International Conference Science in Technology (SCinTE 2015), 5-7 November, Athens, Greece.
- Barnett, M. J., Jackson-Smith, D., & Haefner, M. (2018). Influence of Recreational Activity on Water Quality Perceptions and Concerns in Utah: A Replicated Analysis. Journal of Outdoor Recreation and Tourism, 22 (2018), 26-36.
- Cairns, J. (2006). Restoring Damaged Aquatic Ecosystems. The Journal of Social, Political and Economic Studies, 31 (1), 53-74.
- CEPF, (2003). *Critical Ecosystem Partnership Fund. Ecosystem Profile, Caucasus Bioiversity Hotspot*. <https://www.cepf.net/our-work/biodiversity-hotspots/caucasus>. (Erişim Tarihi: 30.08.2020).
- Cittaslow International, 2021. Cittaslow International. <http://www.cittaslow.org/> (Erişim Tarihi: 10.01.2021)
- Cittaslow Turkey, 2021. <http://cittaslowturkiye.org/> (Erişim Tarihi: 10.01.2021)
- Cole, S. (2012). A Political Ecology of Water Equity And Tourism: A Case Study From Bali. Annals of Tourism Research, 39 (2), 1221-1241. doi:10.1016/j.annals.2012.01.003

Turizm Alanlarındaki Rekreatyonel Su Kaynaklarının Sürdürülebilirliği ve Sakin Şehir Politikaları: Uzundere (Erzurum) Örneğinde Bir Değerlendirme

- Çakmak, E. (2010). Uzundere Stratejik Gelişme Planı: Vizyon 2023. Erzurum, Türkiye.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2008). *The Landscape of Qualitative Research*. Sage Publications.
- Doğanay, S., & Alim, M. (2003). Coğrafi Bir Tanıtım: Yedigöller (Uzundere) Günübirlük Rekreatyon Alanı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (30), 127-137.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Essex, S., Kent, M., & Newnham, R. (2004). Tourism Development in Mallorca: Is Water Supply a Constraint? *Journal of Sustainable Tourism*, 12 (1), 4-28.
- Gökmen, Ö. & Ege, İ. (2020). Karabük İlindeki Rekreatyon Alanlarının Coğrafi Dağılışı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (3), 521-537.
- Karadeniz, C. B. (2015). Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehir Perşembe. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29), 84-107.
- Karahan, F., & Çakır, E. (2010). Uzundere Turizm Master Planı: Vizyon 2023. Erzurum, Türkiye.
- Karahan, F., Kopar, I., Orhan, T., & Çakır, E. (2011). The Geopark Potential of Tortum Valley (Erzurum-Turkey) and its Surroundings. *Natural Environment and Culture in the Mediterranean Region II*, Cambridge Scholars Publishing in association with GSE Research, pp., 395-406.
- Karahan, F. ve Orhan, T. (2009). Çoruh Havzası Uzundere Vadisi'nin Kırsal Rekreatyon Planlaması Yönünden Suya Dayalı Olanakları. *Kırsal Çevre Yıllığı*, 54-81.
- Karakurt Tosun, E. (2013). Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli: Yavaş Kentleşme Hareketi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 215-237.
- Khazim, A. (1990). Metropolitan Alanlar İçinde Kalan Su Kıyılarının Rekreatyonel Kullanımı "Ankara Mogan Gölü" Örneği. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Kozak, M. A., & Bahçe, S. (2009), *Özel İlgi Turizmi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lahn, E. (1944). Tortum Gölü ve Tortum Şelalesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 5-6, 137-140.
- Lowry, L. L., & Lee, M. (2011). CittaSlow, Slow Cities, Slow Food: Searching for a Model for the Development of Slow Tourism. *Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally*. Retrieved from <https://scholarworks.umass.edu/ttra/2011/Visual/40/> (Erişim Tarihi: 30.07.2020)
- Miele, M. (2008). CittaSlow: Producing Slowness Against the Fast Life. *Space and Polity*, 12 (1), 135-156.
- Omer, A. (2011). Energy, Environment and Sustainable Deveelopment in Sudan. *The II OAB Journal*, 2 (1), 31-44.
- Orhan T., & Karahan F. (2010). Uzundere İlçesi ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 27-42.
- Özbey, R. F. (2002). Sustainable Tourism Development In Globalization Progress, Globalization and Sustainable Development, *International Scientific Conference, Book: 4*, 135-150, Bulgaria.
- Özkök, F., & Gümüş, F. (2009). Sürdürülebilir Turizmde Bilginin Önemi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 51-71.
- Özgeriş, M., (2020). Sakin Şehir Uzundere'nin Planlama ve Tasarım Uygulamaları Yönünden Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum*.
- Puczkó, L., & Rátz, T. (2000). Tourist and Resident Perceptions of the Physical Impacts of Tourism at Lake Balaton, Hungary: Issues for Sustainable Tourism Management. *Journal of Sustainable Tourism*, 8 (6), 458-478.

- Rezníčková, L., & Kyřeřa, K. (2016). The İmportance of Water in Tourism in The Sector of Accommodation Services. *Acta Geoturistica*, 7 (1), 44-51.
- Sezgin, M., & Ünüvar, ř. (2012). Sürdürülebilirlik ve şehir Pazarlaması Ekseninde Yavaş şehir. *Çizgi Kitabevi*, ISBN: 9786054451869
- Stark, J. S., Corbett, P. A., Dunshea, G., Johnstone, G., King, C., Mondon, J. A., Power, M. L., Samuel, A., Snape, I., & Riddle, M. (2016). The Environmental Impact of Sewage and Wastewater Outfalls in Antarctica: An Example From Davis Station, East Antarctica. *Water Research*, 105 (2016), 602-614.
- Styles, D., Schönberger, H. & Martos, J. L. G. (2013). Best Environmental Management Practice in the Tourism Sector. European Union.
- şahin, İ., & Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: An Assessment From The Perspective of Sustainable Development. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2 (1), 55-63.
- Tsunokawa, K., & Hoban, C. (1997). *Roads and the Environment-A Handbook*. World Bank Technical Paper No:376, 221 p., Washington, USA. ISSN: 0253-7494
- TÜİK, 2021. Adrese dayalı nüfus verileri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- UNEP and WTO, (2005). United Nations Environment Programme and World Tourism Organization. Making Tourism More Sustainable:A Guide for Policy Makers. <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/dtix0592xpa-tourismpolicyen.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2018)

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

Corporate Social Responsibility due to Covid-19: An Investigation of Firms in Turkey

Ayşegül BABAĞLU¹

Özet

Dünyayı etkileyen covid-19 salgını nedeniyle devletin yasakları nedeniyle evlerinde kalmak zorunda olan insanlar için Türkiye’de faaliyette bulunan şirketlerin hangi alanlarda nasıl yardım ettiklerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile Covid-19 pandemi sürecinden olumsuz etkilenen insanlara şirketler tarafından gerçekleştirilen gerek maddi gerekse manevi olarak yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerine yerinde ve zamanında ulaştırılması şirketlerin gerçekleştirdiği kampanyaların önemini ve şirket imajına KSS Çalışmaları ile farkındalık yaratarak toplumun yanında olduğunu belirtmesi müşteri sadakatine vurgu yapılması noktasında önem arz etmektedir. Türkiye’de ilk vakanın tespit edildiği 11 Mart ile 11 Mayıs 2020 tarihleri arasında covid-19 salgını nedeniyle işletmelerin yaptıkları kurumsal sosyal sorumluluk kampanyaları ele alınmıştır. Araştırma da kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen farklı sektörde faaliyet gösteren 27 şirketin covid-19 pandemi sürecinde devlete ve topluma yönelik yaptıkları sosyal sorumluluk çalışmaları seçilmiştir. Covid-19 Pandemi süreci içerisinde birçok farklı sektörde faaliyet gösteren özel kuruluş sorumluluk üstlenerek toplum yararına çalışmalar yürütmüştür. Beyaz eşya, tekstil, akaryakıt, ulaştırma, konaklama, online alışveriş, içecek sektörlerinde üretim yapan şirketler ve bazı holdingler gerek nakdi veya aynı bağış olarak gerekse üretimlerini ihtiyaç olan ürünlere doğru kaydırmak suretiyle bu süreçte sosyal sorumluluk çalışmaları yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Corona virüs Pandemi Salgını, Kurumların Faaliyetleri

Abstract

Due to the worldwide outbreak of Covid-19, this study aims to identify how businesses have helped those staying in the areas where businesses operate and where the state requested that people stay in their homes in Turkey. This study emphasizes the importance of the campaigns carried out by these companies to the people who were adversely affected by the Covid-19 pandemic, both financially and morally, to the needy, and to the sense of customer loyalty that creates awareness of the company image using Corporate Social Responsibility (CSR) studies. The CSR studies they carried out in order to provide financial and moral support to society were examined. A literature review method was used in the research. The social responsibility studies of businesses operating in different sectors were selected by a

¹Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, Türkiye

ORCID:

A.B.: 0000 0002 6999 1952

Corresponding Author:

Ayşegül BABAĞLU

Email:

aysegul33babaoglu@hotmail.com

Citation: Babaoğlu, A. (2021). Coronavirüs nedeniyle Türkiye’de firmaların yaptığı kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları üzerine bir inceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 118-134.

Submitted: 21.11.2020

Accepted: 11.12.2020

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

purposive sampling method for the state and society during the Covid-19 pandemic process. During the Covid-19 pandemic, private organizations operating in many different sectors took responsibility and conducted studies for the benefit of society. Companies producing white goods, textiles, fuel/oil, transportation, accommodation, online shopping, beverages, and other holdings have carried out social responsibility activities in this process, either as cash, donations, or by shifting their production towards new necessities.

Keywords: Social Responsibility, Corporate Social Responsibility, Corona Virus Pandemic, Activities of Institutions

1. GİRİŞ

Şirket ve toplum olarak birbirine yarar sunan; güven, dürüstlük gibi kavramları temel ilke edinen iletişim oluşturulması noktasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk, üretim ve etkinliklerinin çevre ile toplumdaki pozitif ya da negatif yanlarının sorumluluğunu üstlenip, pozitif yanlarının genişletilmesi ve negatif yanların de olumluya dönmesi amacıyla şirketlerin sergiledikleri uğraşlar diye adlandırılabilir. Şirketler böylece, kendi iş etkinliklerinin neticesinde yükümlülüğünü almasıyla birlikte sosyal problemlerin çözümü için sergilediği uğraşlar hem toplumsal refahın gelişmesine hem de şirketlerin bir toplumdaki varlıklarını devam ettirebilmelerinin zeminini oluşturmaktadırlar. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun dâhilinde hedef kitlelere, hissedarlara, iş görenlere, tedarikçilere, çevreye, devlete ve rakiplere yönelik yükümlülükler bulunmaktadır. KSS etkinliklerinde şirketlerin bu kavramlardan hangisine yöneleceği de toplum kültürü, beklenti ve ihtiyaçları ve benzeri farklı faktörlere dayandığından değişiklik sergilemektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Sanayi devrimi öncesinde dini değerlere dayanan hayırseverlik düşüncesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Sanayileşmenin arkasından görmezden gelinen işçi sınıfının kendileri için hak arayışları birtakım yasal düzenlemelerle şirketleri toplumun isteklerine karşı sorumluluk üstlenmeye yönlendirmiştir. Uzun bir zaman bu sorumluluk anlayışı çoğunlukla çalışanlarla sınırlı olmuş olsa da 1960’ların sonlarına doğru insanların şirketlerden isteklerinin değişmesiyle Kurumsal Sosyal Sorumluluk algısının eğitim, çevre, kültür, sanat ve sağlık ve benzeri konulara yönelik genişlemesine vesile olmuştur. Günümüzde ise kurumsal Sosyal Sorumluluk, sorumluluğu zorunlu kılan “hesap verebilirlik”, çevreyle dürüst ve açık iletişimin geliştirilmesi için “şeffaflık”, kaynakların bir sonraki kuşaklara ulaştırmak amacıyla “sürdürülebilirlik”, hak ve yükümlülüklerle ilgili “vatandaşlık” ilkeleriyle, bir kurumun iyi ve verimli olarak idare edilmesini amaçlayan “kurumsal yönetim”in zeminini var eden stratejik bir unsurdur.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk; şirketlerin karlılık, devamlılık ve gelime hedefleri ve benzeri ekonomik yükümlülüklerden itibaren hukuki, etik ve gönüllü yükümlülüklerle doğru bir yöneliş takip etmektedir. Uyguladıkları etkinliklerle tüm bu amaçlara ulaşmaya çalışan şirketlerin, ilk olarak ekonomik yükümlülüklerini gerçekleştirilmeden başka yükümlülüklerin var olması imkânsızdır. Ancak aynı süreçte hukuki, etik ve gönüllü sorumluluklar, şirketlerin ekonomik hedefleri noktasında sınır koyan bir yapıyı barındırmaktadır. Ekonomik kaynaklı olsun ya da olmasın bir şirketin uyguladığı herhangi bir faaliyet yalnızca o kurumun kendisini değil dış çevresini de etkilemektedir. Bu noktada günümüzde şirketlerin ürettikleri mal ve hizmetten çok sorumluluk davranışlarıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmamızın amacı, Halk sağlığını tehdit eden covid-19 salgını nedeniyle evlerinde kalmak zorunda olan insanlar için büyük kuruluşların insanlara nasıl ve hangi alanlarda yardım ettiklerinin tespit edilmesidir. Çalışmanın teorik kısmında literatür taraması yöntemi kullanılarak bu bağlamda çalışmada veri toplama tekniği olarak yayımlanan kitaplar, süreli yayınlar, tez çalışmaları, dergi ve makaleler ele alınmıştır. İlk bölüm ve ikinci bölüm teori, üçüncü bölüm ise uygulama olmak üzere üç temel kısımdan oluşmaktadır. İlk aşamada Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı, ikinci bölüm de Corona Virüs Pandemi Salgını bilgilerine yer verilerek; araştırmanın bulunduğu üçüncü bölümde ise covid-19 salgını nedeniyle farklı sektörde faaliyet gösteren kurumların bu süreçte Kurumsal Sosyal

Sorumluluk etkinlikleri adı altında insanlara nasıl ve hangi alanda yardımda buldukları internet üzerinden elde edilen bilgilerin incelenmesiyle ortaya çıkarılacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kuramsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sosyal sorumluluk kavramı, şirketlerin ekonomik, yasal ve etik noktasında sorumluluklarını yapması ve toplumun kendisinden beklentilerini imkânları elverdiği kadar gerçekleştirmesidir (Paşalı Taşoğlu, 2018: 80). Kurumsal sosyal sorumluluk ise; gönüllülük esasına dayanan iş faaliyetleri ve kurumsal kaynakların destekleriyle toplumun refah seviyesini yükseltmek amacıyla alınan sorumluluktur. Kotler'in ifadesi ile kurumsal sosyal faaliyetler, sosyal amaçlara destek sunmak ve kurumsal sosyal sorumluluk yükümlülüklerini gerçekleştirmek amacıyla kurum tarafından kabul edilen geniş ölçekli etkinliklerdir. Genellikle desteklenen sosyal hedefler şu şekildedir; eğitim, güvenlik, sağlık, çevre, istihdam, toplumsal ve ekonomik gelişme olarak belirtilmektedir (Kotler ve Lee, 2017: 3-4). İnsanların toplumsal düzende hayatlarını devam ettirme uğraşları ile paralellik gösteren hayırseverlik ya da yardımseverlik düşüncesi bu kavramın zeminini oluşturmaktadır. Bireysel menfaatlerini koruma haricinde diğer bireylere karşılık beklemeden el uzatma düşüncesi kiler arasında duygusal ilişkilerin var olmasına aracı olmuştur. Farklı dinler açısından da desteklenen hatta emredilen bu düşünce iyi insan olmanın bir gerekliliği olarak algılanmıştır. Kurumlar boyutundan da toplumda "iyi" olarak görülen bir kurum, maddi kazanç haricinde topluma iyiliksever yardımlarda bulunan, toplumda pozitif duygusal ilişkiler var eden bir özellik göstermektedir (Ölçer, 2015: 26).

Sosyal sorumluluk kavramının kurumlarda artan oranda önem arz etmesinde birtakım nedenler mevcuttur. Bunlar, profesyonel idareciliğin gelişmesi, şirketlerin birden çok ortaklığa dönüşmesi, çevre kirliliğini azaltma, şirketlerin hedef kitle gözünde iyi bir izlenim bırakma gerekliliği, sendikaların güçlenmesi, doğal kaynakların giderek azalmaya başlaması, çalışanların morallerinin yüksek tutulması, tüketicilerin tercih ve istekleriyle uyumlu ürün ve hizmet ortaya çıkarma, dünyada gerçekleşen hızlı globalleşme ve demokratikleşme süreci (Torlak, 2007:88) ile işletmelerin iyi bir vergi yükümlüsü olması, işletmelerin; okul, yurt, spor tesisi, başarılı öğrencilere burs gibi yöntemlerle toplumun sanat, eğitim, kültür ve sportif gelişimine katkı da bulunulması, en önemlisi de yeni yatırımlar gerçekleştirerek işsizliğin giderilmesi noktasında katkı sunabilme olarak sıralanmaktadır (Ayhan, 2015: 53). Ayrıca, işletme maliyetlerini azaltma, yatırımcılar ve mali analiz uzmanlarına karşı cazibeyi arttırmak da kurumlarda sosyal sorumluluk kavramının değer kazanmasında önem arz etmektedir (Şahin, 2019: 320).

Kurumsal sosyal sorumluluk iş hayatı ve politika açısından giderek değer kazanan bir kavramdır. Birçok şirket günümüzde bu konuya dikkat çekmekte ve kurumsal sosyal sorumluluğu yerine getirmek, şirketlerin değerlendirilmelerinde de artı yönde bir imaj oluşturmaktadır. Günümüzde kurumsal sosyal sorumluluğun geldiği nokta şirketlerin yalnızca paydaşlarına yönelik yükümlülük almasıyla değil, bunun ötesinde üstlendiği sorumlulukları şirket içindeki süreçlere serpmek, böylelikle oluşturduğu etkileri tartmak, denetlemek ve raporlamak açılarını da kapsamaktadır. Bunların hepsi doğru ve ahlaki metotlarla yaşama uygulanmasının şirkete sunduğu yararlar ise, birtakım olaylarda ekonomik yarar noktasına da gelebilmektedir (Balabanis vd., 1998: 26). Örgütlerin kuruluş amaçları mal ve hizmet üreterek kazanç sağlamaktır, fakat ticaretin sınırları aşması ve tüketicilerin tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle birlikte, kuruluşların kazanç sağlayabilmek amacıyla yalnızca ürün ve hizmet sunmaları yetersiz gözükmektedir. Hedef kitlenin 1960'lı dönemlerde var olanı mal ya da hizmeti ücret karşılığında sahiplenme davranışı, 1970'li dönemlerin sonlarında yerini kaliteli mal ve hizmet araştırmasına yönlendirmiştir. 1980'lerde doğa yanlısı mal ve hizmetler istenmeye ve 1990'lı senelerin sonlarında ise tüketicilerin kendileri üreticilerin sosyal sorumluluklarını araştırmaya yönelmiştir

(Rohitratana, 2002: 60). Bir şirket güçlü de olsa bulunduğu ülkede toplumsal problemler fazlaysa, şirketin varlığını devam ettirmesi güçtür. Şirketler benzeri toplumsal sorunlara maddi destek sunarak ileri dönük süreçte varlığını devam ettirmeyi sürdüreceklendir. Kısa bir süreç için de Kurumsal Sosyal Sorumluluk modern işletmelerde büyük ya da küçük fark etmeksizin zamanla artış gösteren düzeyde şirketlerin kalbi konumuna ulaşmaktadır. Müşteriler ve müşteri adaylarının Kurumsal Sosyal Sorumluluğun yararlarını en üst seviyede, zararlarını en alt seviyede yapacak kurallarını uygulamaya dökerek ilgilenmek istemektedirler. Kurumsal sosyal sorumluluk özel ve kamusal mecrada olmazsa olmaz bir seviyeye ulaşacağı ortadadır, genel olarak; KSS stratejileri, KSS kurallarını takip eden tedarikçiler noktasında faydalı bir hedef olma yönelimindedir. KSS’yi yaşantısına alamamış şirketlerin ilerde varlıklarını devam ettirmeleri mümkün olmayacaktır ve bu şirketler kaybolmaya mahkûm olacaklardır (İbişoğlu, 2007:5).

2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri

Stratejik olarak kurumsal sosyal sorumluluk, şirketlerin stratejik amaçlarına ulaşması amacıyla yapacakları tüm etkinliğin, mal, hizmet ve yardımların şirkete olduğu kadar topluma da fayda sunan anlayışı özümsemektedir (Yönet, 2005:248). Durum böyleyken, günümüzde şirketlere üstünlük sağlayan stratejik karar ve uygulamaların, yalnızca şirketlerin zorunlu etkinlikleriyle kısıtlı olmadığına altını çizmektedir. Strateji, küreselleşmenin etkisiyle sosyal anlamda bir ivme elde etmiş ve toplumsal etkinliklerde de stratejik hareket etme düşüncesini var etmiştir.

KSS etkinlikleri aracılığıyla şirketler topluma yarar sunarken, kendi kurumsal değerlerini de arttırmayı düşünmelerine karşın her zaman başarıya ulaşmamaktadırlar. Şirketlerin KSS etkinliklerin de başarılı olmasındaki en önemli faktör, kurumların stratejik hedefleriyle örtüşen kurumsal sosyal etkinliklerinde yer almasıdır. Bu noktada Kotler ve Lee KSS’un devam ettirebileceği metotları kurumsal sosyal teşvikler başlığında altı gruba ayırmıştır (Kotler ve Lee, 2006: 26):

Sosyal Amaç Teşvikleri: Şirketlerin, toplumsal hedeflerle alakalı farkındalığı ve enformasyonu çoğaltmak amacıyla fon, mal, hizmet ve benzeri gelirleri yardım adıyla toplanmasını dile getiren kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetidir. Teşvik sponsorlukları vasıtasıyla toplumsal hedeflere destek sunmaktadır (Kotler ve Lee, 2006: 27).

Sosyal Amaç Bazlı Pazarlama (Nedene Bağlı Pazarlama): Belirli olan toplumsal bir problemin giderilmesi amacıyla şirketlerin satış kazançlarının bir kısmının toplumsal problemle alakalı etkinlikde kullanılmasını kapsayan girişimdir. Ürün ve sosyal gaye örtüştürülerek, satış gelirlerinin bir kısmı ya da satışın belirli bir oranının sosyal sorumluluk alanına devredilmesiyle yürütülmektedir (Kotler ve Lee, 2006: 29).

Kurumsal Sosyal Pazarlama: şirketlerin halk sağlığını ve güvenliğini, çevrenin, toplumun refahını iyileştirmeyi amaçlayan tutum değişikliği kampanyasının gelişimini ve gerçekleşmesini savunduğu girişimdir. Hedef kitlelerdeki olumsuz davranışların olumlu tarafa çevrilmesini kolaylaştıracak başarılı kampanyaların gerçekleştirilmesiyle oluşturulmaktadır (Kotler ve Lee, 2006: 29-31).

Kurumsal Hayırseverlik: Şirketlerin, yardım kurumu ya da toplumsal hedefe genellikle nakit bağış, mal ve hizmet biçiminde sundukları desteklerdir (Kotler ve Lee, 2006: 32).

Toplum Gönüllülüğü: İyi bir birey olarak şirketlerin ülkelerine, topluma ve tüm dünyaya faydalı etkinliklerde yer almalarıdır. Bu gönüllülüğün temel unsurları şu şekildedir (Carroll, 1991: 42-43):

- Toplumun şirketlerden beklediği gönüllülük esasına göre etkinlikte bulunmaları önem arz etmektedir.

- Eğitim ve sanat alanlarının desteklenmesi gerekmektedir.
- Çalışan ve idarecilerin isteyerek ve toplumsal etkinliklerde bulunmaları önemlidir.
- Toplumun refah seviyesinin arttırılmasında gönüllü sorumluluk düşüncesi temel gaye olmalıdır.

Sosyal Açıdan Sorumluluk Taşıyan İş Uygulamaları: şirketlerin faaliyet sunduğu çevrede hizmet verecek, hedefe destek sunacak şekilde düzenlemeler veya iyileştirmeler uygulaması, bireyin arzusuna dayalı iş faaliyetlerini ve yatırımlarını özümseyerek uygulamasıdır (Kotler ve Lee, 2006: 33-34).

2.3. Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Faydaları ve Önemi

Kurumsal Sosyal Sorumluluk etkinliklerinin şirketlerin var ettiği ürünlerin doğa yanlısı olması, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde bulunma ya da yardım kuruluşlarına bağlı da bulunma gibi alan noktasında geniş kapsamlılığı dikkat çekmektedir. Bu noktada KSS etkinliklerinin şirketleri ve insanları etkisi altına alabileceği anlamında yorumlanmaktadır. Tüketiciler bir mağazaya gittiğinde ürün tercihinde ürünün sadece kalitesi ve maddi değeri değil, şirketin topluma sunduğu yararların da bulunduğu dile getirilebilir (Gedük, 2017: 137). KSS etkinliğinde olan şirketlerin yalnızca tüketiciler tarafından tercih edilmemekte, ayrıca kalifiyeli çalışanlar için de tercih edilen kurumlar arasında buldukları dikkat çekmektedir. Bu durum da çalışanların KSS etkinliğinde bulunan şirkete bağlılığının arttığı da belirtilebilir (Gedük, 2017: 137). İlâveten, kalifiyeli iş görenler KSS etkinliğindeki şirketleri kendi itibarlarını çoğaltmakta bir araç olarak gördüklerinden dolayı da tercih etmektedirler. Bununla birlikte şirketlerin uyguladığı KSS etkinlikleri iş görenlerin şirkete olan güvenini de artan düzeyde çoğaltmaktadır. KSS faaliyetlerinin yararları şu şekildedir (Ateş ve Senal, 2012: 74):

- Şirketin hedef kitle gözünde benimsenmesini çoğaltabilir.
- Maliyet gibi görülen birtakım düzenlemeler, uzun vadede karlılık olarak dönüş sağlayabilir.
- Toplumsal problemlerin çözümü için etkinlikte bulunması neticesinde şirket, toplumun bir kolu haline gelebilir.
- Çevre dostu ve ekolojik dengeye duyarlı kurumlar meydana gelir.
- Yeni arena da etkinlik gösterecek şirketler için kolaylık sunulabilmektedir, bununla birlikte tüketici bağlılığı oluşturmada da olumlu katkıları mevcuttur.
- Kalifiyeli iş görenlerin şirkete dâhil edilmesine ve örgütsel bağlılığa destek sunar.
- Şirket noktasında yeni ve değişik maddi gelirlere erişilmesini kolaylaştırır.
- Tüketiciler ile çalışanlar, şirkete çok fazla güven hissetmeye ve değer göstermeye yönelir.
- İş görenlerde kurumun bir üyesi olma ve sadakat düşüncesi artarken; tüketicilerde tüketme aralığı çoğalır ve maddi kazanç oranı artar.
- İş görenlerde güven, iletişim, dayanışma kısacası takım ruhu gelişir.
- Şirketin toplumla, yerel ve merkezi devlet organlarıyla iletişimi kuvvetlenir.
- Sosyal yükümlülük çalışmalarında yer bulan şirket iş görenlerin tecrübelerini artırarak, özgüvenleri yerinde, yaratıcı ve problem giderme becerileri gelişmiş bireylere dönüştürür.
- Toplumun ve kural koyucuların şirketin düşüncelerine değer vermesi gerektiği düşüncesi oluşturulabilir.

2.4. Covid-19 Pandemi Salgını

Çalışmamızın ikinci bölümü olan bu bölümde Covid-19 Salgınının ne olduğu, Türkiye'nin bu salgınla alakalı olarak nasıl önlemler aldığına dair bilgiler paylaşılacaktır.

Salgın hastalıklar herhangi bir yerleşim yerinde veya dünyanın her yerinde az bir zamanda yayılması ile birçok kişinin rahatsızlanmasına ve ölümüne sebep verebilmektedir. Bu hastalıklar

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

kişiden kişiye geçebildiği gibi hayvan, toprak ve sudaki mikro organizmalardan da geçebilmektedir. Dünden bugüne veba, tifo, kolera ve benzeri pek çok salgın hastalık yaşanmış ve birçok insanın ölümüne sebep vermiştir. Tarihteki en önemli hastalıklardan biri İspanyol Gribi 1918-1920 dönemleri arasına da 18 ay gibi bir süre zarfında 100 milyon civarında kişinin (dünyadaki insan sayısının %15’inin) vefatına neden olan en ciddi salgınlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Hong Kong veya Çin Gribi diye adlandırılan salgın hastalık öncelikle Hong Kong’ta kendini göstermiş ve 1968-1969 senelerinde ortalama 1 milyon kişinin vefatına sebebiyet vermiştir (Aslan, 2020: 37). Diğer bir önemli salgın hastalık olan veba, 1300’lü yıllarda Çin’de var olmuş hastalık Avrupa’ya da ulaşmış ve 75 milyon kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Kılıçdere, 2017: 45).

Covid-19 olarak adlandırılan yeni koronavirüs, 2019 yılı sonunda ilk defa Çin’in Vuhan kentinde, nefes darlığı ve öksürük gibi solunum yolu belirtileriyle gün yüzüne çıkan bir vürüstür (covid-19bilgi.saglik.gov.tr). İlk olarak 2020 Ocak ayı başlarında betimlenen Covid-19 virüsün, Vuhan kentindeki hayvan ve deniz mahsulleri satış yerinden türediği, ilk Çin’de devamında Avrupa ve Amerika kıtaları olarak dünyanın her yerinde etkisini gösterdiği bir salgına evrildiği bilinmektedir. Korona virüsünü pandemi olarak belirten Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) son bilgilerine göre pandemi 212 ülkede ortalama 2 milyon kişiye bulaşmış ve 254.199 den fazla insanında ölümüne sebep olmuştur (covid-19.who.int). Korona virüsünün etkisinin net olarak nasıl şekilleneceğiyle alakalı karmaşanın bir müddet daha süreceği tahmin edilmektedir. Globalleşmenin üst seviyede bulunduğu günümüzde ne yazık ki pandeminin yayılması çok hızlı gerçekleşmektedir. Koronavirüs salgınının tüm dünyayı etkisi altına alması ile birlikte virüse karşı devletler farklı önlemler uygulamışlardır; sosyal izolasyon ilk sırada yer alırken, gerek ulusal gerekse uluslar arası seyahat yasakları olmakta, uçuşlar yapılamamakta, kısmen ya da tamamen bazı şehirlerde sokağa çıkma yasağı uygulanmakta iken bazı yerleşim yerlerinde de karantina ilan edilmiştir. Ayrıca, spor organizasyonları, kongreler, fuarlar ertelenmekte veya iptal edilmektedir. Tüm bu uğraşlar virüsün yayılma hızını düşürüp ülkelerin sağlık sistemlerinin çökmesini engellemek amacıyla uygulanmaktadır. Virüsün bulaştığı pek çok kişi iyileşirken, ne yazık ki kronik rahatsızlığı olan ve ileri yaşlarda olan kişilerin ölümüne neden olduğu görülmektedir (Atay, 2020:168).

Koronavirüs, soğuk algınlığı gibi toplumda sık yaşanan, kendini sınırlayabilen hafif enfeksiyon tablolarından Orta Doğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome, Mers) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, Sars) gibi ciddi enfeksiyon tablolarına sebep olabilen büyük bir virüs çeşitliliğini bünyesinde barındırmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Zarflı RNA virüsleri olan Koronavirüsler, pek çok alt tipi mevcut ve sebep olduğu hastalıklar ciddi olmayan solunumsal belirtilerden daha önemli klinik bulgulara dek yol alabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından Koronavirüs –Covid-19 diye isimlendirilen hastalığın etkeni Sars-Cov-2 olarak isimlendirilen alt tipidir. Covid-19 kısaltması; Korona, Virüs, Hastalık, 2019 (yıl) sözcüklerinin tamamını içermektedir (Jianhua, 2020: 92). Covid-19’un vücuda girmesiyle hastalığın kendini göstermesi ile arasında geçen sesiz dönem 2 ile 14 gün arasındadır (Şahan, vd. 2020: 4). Pandemi, dünyada birçok ülkede ya da kıtada, geniş bir alanı kapsayan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara atfedilen addır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Tüm dünyada hızla yayılan covid-19 için Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla küresel salgın olarak adlandırılan pandemi ilan etmiştir (www.bbc.com, 2020). Covid-19 ile alakalı güncel bilgiler, Dünya Sağlık Örgütü tarafından resmi web sayfası üzerinden düzenli olarak bilgi akışı sunulmaktadır. 10 Aralık 2020 tarihli durum raporuna göre dünyadaki vaka sayısı 68.165.877 iken, ölüm sayısı 1.557.385’e ulaşmıştır (covid19.who.int).

Covid-19 virüsünün Türkiye’de ilk kez görülmesinden itibaren hastalığı yaşasın yahut yaşamasın hemen hemen her bireyin hayatı ciddi ölçüde etkilenmiştir. Hastalığın yayılımının

engellenmesi için alınan en etkili önlem olan evde kalma, devlet erkânı ve bireyler tarafından benimsenerek uygulanmıştır. Gündelik hayatın koşuşturmacası içerisinde kendine, ailesine, evine vakit ayırmakta zorlanan insanlara, evde kalınan ilk günler iyi gelmiş olsa da zamanın uzaması ile birlikte iyi hal yerini sağlık ve gelecek kaygısına, strese ve ekonomik zorluklara bırakmıştır. Yediden yetmişe toplumun olumsuz anlamda etkilendiği bu zorlu süreci bir nebze olsun hafifletmek, oluşan yeni ihtiyaçlara çözüm sunmak, ve insanların daha iyi hissetmesine vesile olmak amacıyla hem bireyler hem de kurumlar inisiyatif almıştır. Topluma dokunma anlayışı altında kamu güçlü kurumları ve kampanyalar ile, bireyler sivil toplum kuruluşlarında yahut bireysel olarak, özel sektördeki kurumlar ise kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ile inisiyatif almışlardır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada dünyayı etkileyen covid-19 salgını sebebiyle devletin yasakları nedeniyle evlerinde kalmak zorunda olan insanlar için Türkiye’de faaliyette bulunan işletmelerin hangi alanlarda nasıl yardım ettiklerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile Covid-19 pandemi sürecinden olumsuz etkilenen insanlara şirketler tarafından gerçekleştirilen maddi ve manevi olarak yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerine yerinde ve zamanında ulaştırılması, şirketlerin gerçekleştirdiği kampanyaların önemini ve şirket imajına KSS Çalışmaları ile farkındalık yaratarak toplumun yanında olduğunu belirtmesi müşteri sadakatine vurgu yapılması noktasında önem arz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Türkiye’de ilk vakanın tespit edildiği 11 Mart ile 11 Mayıs 2020 tarihleri arasında covid-19 salgını nedeniyle işletmelerin yaptıkları kurumsal sosyal sorumluluk kampanyaları ele alınmıştır. Konaklama sektöründe Divan Grup, Tekstil sektöründe LC Waikiki, DeFacto, Vakko, Akaryakıt sektöründe BP Türkiye, Shell, Aygaz, Opet ve Tüpraş, Online Alışveriş sektöründe Hepsiburada, N11.com, sahibinden.com, Trendyol, Getir, Finans sektöründe Yapı Kredi Bankası, İş Bankası, Ziraat Bankası, İçecek sektöründe Pepsico, Anadolu Efes, Holding sektöründe Yıldız Holding ve Sabancı Topluluğu, Ulaştırma sektöründe Türk Hava Yolları, GSM sektöründe Vodafone, Türk Telekom ve Turkcell, Diğer sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar olarak da Otokoç ve Tofaş’ın Devlet’e ve topluma maddi-manevi destek sunmak adına yaptıkları Kurumsal Sosyal Sorumluluk çalışmaları incelenmiştir.

Araştırmada kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen farklı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin covid-19 pandemi sürecinde devlete ve topluma yönelik yaptıkları sosyal sorumluluk çalışmaları seçilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Covid-19 Pandemi süreci içerisinde birçok farklı sektörde faaliyet gösteren özel kuruluş sorumluluk üstlenerek toplum yararına çalışmalar yürütmüştür. Beyaz eşya, tekstil, akaryakıt, ulaştırma, konaklama, online alışveriş, içecek sektörlerinde üretim yapan şirketler ve bazı holdingler gerek nakdi veya aynı bağış olarak gerekse üretimlerini ihtiyaç olan ürünlere kaydırmak suretiyle bu süreçte sosyal sorumluluk çalışmaları yapmışlardır. Aşağıda bu şirketler ve yaptıkları bağışlara yönelik bilgiler paylaşılmaktadır.

4.1. Tekstil Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

Bu alanda LC Waikiki, De Factor ve Vakko’nun Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 1’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 1. Tekstil Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
LC Waikiki		2,5 Milyon maske üretimi			Sağlık Bakanlığı
DeFacto		2 milyon anti bakteriyel maske	Sağlık çalışanlarına giyim seti		Sağlık Bakanlığı
Vakko		3 Milyon maske başlığı			Sağlık Bakanlığı

Kaynak: www.aa.com.tr, blog.defacto.com.tr, pazarlamasyon.com

Tablo 1’de LC Waikiki’nin 2,5 Milyon maske üretimi yaptığı, ayrıca kar amacı taşımadan haftada 40 Milyon maske üretmeye devam ederek Sağlık Bakanlığı’na hibe ettiklerini, De Factor şirketinde “Biz Bize Yeteriz Türkiye’ m” kampanyasına 2 milyon anti bakteriyel maskeyi maddi karşılık beklemeden Sağlık Bakanlığı’na vererek destek olduklarını, ilaveten sağlık çalışanlarının günlük ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında hastanelere giyim seti verdiklerini ve bu noktada şirket hastanelere 10 Bin giyim seti vererek destek sağlamıştır. LC Waikiki ve De Factor maske üretimi konusunda Sağlık Bakanlığı’na destek sunarken Vakko’da üretim tesislerinde yaptığı değişiklik sonucunda salgınla mücadele noktasında maske üretimi yapacağını duyurmuştur.

4.2. Akaryakıt Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Tüpraş, Aygaz, Opet, BP Türkiye ve Shell’in Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 2’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 2. Akaryakıt Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Tüpraş	5 milyon TL Başlık	siperli maske üretimi; maske ve tulum temini	Derince Devlet Hastanesi’ne bir laboratuvar kurma kararı		Tüpraş’ın bulunduğu illerdeki Hastane ve Belediyelere
Aygaz	2 milyon TL Başlık				
Opet	3 Milyon TL Başlık			Yakıt puanı imkânı	Sağlık çalışanlarına
BP Türkiye				Akaryakıt teminini	İstanbul’daki Sağlık Bakanlığı ambulanslarına
Shell				Akaryakıt desteği	Sağlık çalışanlarının, ambulansların ve diğer araçlar

Kaynak: www.haberturk.com ,www.bp.com, www.shell.com.tr

Tablo 2’de Tüpraş’ın aynı ve de maddi yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Milli Dayanışma Kampanyası’na 5 Milyon TL destekte bulunmuştur. Rafinerilerinin bulunduğu Batman, İzmir, İzmit ve Kırıkkale’de 30 ortaokulda açtığı “Robotik Kodlama, Üç Boyutlu Modelleme, Üretim Beceri” sınıflarında sağlık çalışanları için gönüllü öğretmenin desteğiyle koruyucu siperli maske üretmiştir. İlaveten, pandemi boyunca Derince Devlet Hastanesi’ne bir laboratuvar kurma kararı almış ve Tüpraş tesislerinin bulunduğu illerdeki hastane ve belediyelere maske ve tulum temini sağlamıştır. Aygaz da Milli Dayanışma Kampanyasına 2 Milyon TL katkı sağlarken, Opet de Milli Dayanışma Kampanyasına 3 Milyon TL katkı sağlamış ve sağlık

çalışanlarına akaryakıt alımlarında yakıt puanı imkânı sunulmuştur. Shell’de Sağlık Bakanlığı bünyesindeki sağlık çalışanlarına, ambulanslara ve diğer araçların kullanımı için Bakanlığa 5 Milyon TL değerinde akaryakıt imkânı sunmuştur. BP Türkiye ise, İstanbul’daki Sağlık Bakanlığı ambulanslarına Nisan ayı süresince 1 Milyon TL değerinde akaryakıt temini sağlayacağını duyurmuştur.

4.3. Online Alışveriş Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Hepsiburada, N11.com, sahibinden.com, Trendyol, Getir’in Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 3’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 3. Online Alışveriş Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Hepsiburada		500 bin adet cerrahi maske ve 500 bin adet muayene eldiveni temini			Sağlık Bakanlığı
N11.com	1 milyon TL Bağış				Sağlık Bakanlığı
sahibinden.com	2 milyon TL Bağış				Devlet üniversitesi hastanelerine
Trendyol	1 milyon TL Bağış	Malzeme ve ekipman bağışı			Sağlık Bakanlığı
Getir			Uzmanlaştıkları alana yakın malzeme, araç, gereç, makine üretimi	300 bin gıda kolisini dağıtımı	Vatandaşlara

Kaynak: egirisim.com, www.milliyet.com.tr, www.aa.com.tr, pazarlamasyon.com

E-ticaret şirketi olan N11.com ve Trendyol Milli Dayanışma Kampanyası’na 1’er Milyon TL Maddi destek sağlamıştır. Bununla birlikte Trendyol sağlık ekipmanı noktasında 5 Milyon TL değerinde malzeme desteğiyle Sağlık Bakanlığı’na destekte bulunmuştur. Benzer şekilde sahibinden.com şirketi 2 Milyon TL bağış ile teçhizat ve tıbbi malzeme konularında Devlet Üniversite Hastaneleri’ne destek vermiştir. Hepsiburada şirketi de maske ve muayene eldiveni gibi malzemelerde Sağlık Bakanlığı’nın çağrısına cevap vermiştir. Diğer bir e-ticaret şirketi olan Getir’de uzmanlaştıkları alana yakın malzeme, araç, gereç ve makine üretimi yapmakta ve İstanbul Valiliği ile iş birliğinde bulunarak 50 Bin yoksul 65 yaş üstü İstanbullu aileye 6 hafta boyunca 300 bin gıda kolisi dağıtımını yapacaklarını açıklamıştır. İlaveyen, şirket kendi bünyesinde 1.5 TL değerinde 10 Bin koliyi ihtiyaç sahiplerine dağıtacağını beyan etmiştir.

4.4. Finans Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Yapı Kredi Bankası, İş Bankası ve Ziraat Bankası’nın Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 4’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 4. Finans Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
-------	-----------------	--------	-------	-------

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

Yapı Kredi Bankası	10 milyon TL Bağış				Sağlık Bakanlığı
İş Bankası				Anapara/faiz/taksit ödemelerini öteleme, EFT/havale ücretlerini almama, kredi kartı limit artırımı, POS ve ÖKC ücretlerinde öteleme ve tüketici kredisi, kredi kartı ödemelerinde öteleme imkânları	Vatandaşlar
Ziraat Bankası	60 milyon TL Bağış				Sağlık Bakanlığı

Kaynak: www.haberturk.com, www.isbank.com.tr

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Yapı Kredi 10 Milyon TL ve Ziraat Bankası 60 Milyon TL devlet hastanelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına Milli Dayanışma Kampanyası’na maddi destekte bulunmuştur. Yapı Kredi ve Ziraat Bankası maddi olarak destek sunarken İş Bankası da belirli şartlar altında anapara/faiz/taksit/ ödemelerini öteleme, EFT/havale ücretlerini almama, kredi kartı limit artırımı, Pos ve ÖKC ücretlerinde öteleme ve tüketici kredisi, kredi kartı ödemelerinde öteleme imkânlarını müşterilerine sunmuştur.

4.5. İçecek Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Anadolu Efes, Pepsico’nun Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 5’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 5. İçecek Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Anadolu Efes	1 Milyon TL Bağış				Devlet’e
Pepsico			Çalışanlarına yardım, 13 milyon TL destek	Temel gıda ve temizlik malzemesi yardımında	Vatandaşlara

Kaynak: pazarlamasyon.com

İçecek sektöründe faaliyet gösteren Anadolu Efes, bu süreçte etkilenen gıda ve eğlence sektörü çalışanlarına destek olmak amacıyla Ahbap Derneği’ne 1 Milyon TL bağışlamış olup; üretim, pazarlama ve dağıtım hizmetleri sunan gıda ve içecek şirketi olan Pepsico, pandemi sürecinde 3 Milyondan fazla kişiye 12 Milyon TL civarında temel gıda ve temizlik malzemesi yardımında bulunacağını beyan etmiştir. Ek olarak şirket, kendi bünyesindeki çalışanlarının belirlenen dört hafta boyunca pandemi ile mücadele eden Sivil Toplum Kuruluşlarına yapacakları yardımın iki katını Pepsico Vakfı tarafından yapılacağını duyurdu. Bu kapsamda 13 Milyon TL’den fazla destek sağlanacağı öngörülmektedir.

4.6. Holding Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Yıldız Holding ve Sabancı Grup’un Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 6’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 6. Holding Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Yıldız Holding		Yoğun bakım monitörü, ultrasonografi cihazı, EKG cihazı, defibrilatör, laringoskop, videolaringoskop, steteskop dezenfektan el antiseptiği, Yer yüzey dezenfektanı desteği		Türk Kızılayı ve Deniz Feneri Derneği Gıda ürünlerini ulaştırma desteği	Kamu kurumlarına, Sağlık çalışanlarına, Vatandaşlara
Sabancı Topluluğu		150 bin adet tanı kiti ve 1.7 Milyon TL Bağış	Medikal ürünlerin tasarım ve üretim aşamalarına destek	10 ton kadar dezenfektan bağışı	Sağlık Bakanlığı

Kaynak: www.iha.com.tr, www.sabancı.com/tr

Gıda sektöründe şirketleri bünyesinde barındıran Yıldız Holding, Korona sürecinde hem kamu kurumlarına hem sağlık çalışanlarına hem de vatandaşlara yardımlar ulaştırmıştır. Türk Kızılay'ı ve Deniz Feneri Derneği giriştiği iş birliği ile binlerce insana ve sağlık çalışanlarına gıda ürünlerini ulaştırmıştır. Bunun yanında bir hastane ile yaptığı iş birliği ile hastaneye yoğun bakım monitörü, ultrasonografi cihazı, EKG cihazı, defibrilatör, laringoskop, videolaringoskop, steteskop gibi tıbbi cihazların yanı sıra hijyen uygulamaları için dezenfektan el antiseptiği, yer yüzey dezenfektanı gibi toplam 3 bin adetlik medikal ürün ve malzeme desteğinde bulunmuştur.

Bünyesinde gıda, perakende, finans vb. birçok alanda faaliyet gösteren kurumları olan Sabancı Topluluğu Covid-19 Salgını ile mücadeleye destek olmak için Sağlık Bakanlığı'na 150 bin adet tanı kiti ve bu hastalığa aşı ve serumunun geliştirilmesi için yapılan çalışmalarda kullanılmak amacıyla 1.7 Milyon TL yardım edeceğini duyurmuştur.

Topluluk bünyesinde yer alan Kordsa ve Sabancı Üniversitesi iş birliğinde faaliyet gösteren Kompozit Teknolojileri Mükemmeliyet Merkezi'nin altyapısı Covid-19 korunma ve tedavi süreçlerinde destek olacak medikal ürünlerin tasarım ve üretim aşamalarına destek olmak babında Sağlık Bakanlığı'nın kullanımına açılmıştır. Ek olarak Sabancı Üniversitesi'nin geliştirdiği dezenfektandan 10 ton kadar Sağlık Bakanlığı'na bağışlanmıştır.

4.7. Ulaştırma Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Türk Hava Yolları'nın Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 7'de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 7. Ulaştırma Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Türk Hava Yolları			T.C. vatandaşlarını	25 kargo uçağı	Devlet

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

			kurtarma uçuşları ve 167 ilave kargo seferi düzenle desteği	ve THY yolcu uçakları kargo hizmet desteği	
--	--	--	---	--	--

Kaynak: www.aa.com.tr

Havacılık alanında faaliyet gösteren Türk Hava Yolları bu süreçte kritik bir rol üstlenmiştir. Pandemi sürecinde yolcu taşımacılığı önemli oranda düşen şirket bu süreçte yurtdışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ülkeye getirmek için kurtarma uçuşlarını organize etmiştir. Tedarik zincirinin aksamaması ve gerekli sağlık ekipmanlarının ülkeye getirilmesi için şirket bu süreçte şirket kargo taşımacılığına önem vermiştir. Turkish Cargo’nun 25 yüksek kapasiteli kargo uçağının yanında THY yolcu uçaklarını da kargo hizmetinde kullanmıştır. Yolcusuz uçan yolcu uçaklarında malzeme taşınmıştır. İhtiyaç olan ilaç ve tıbbi ekipmanları dünyanın farklı bölgelerinden Türkiye’ye getiren ve Türkiye’den de dünyaya götüren THY, bu süreçte 167 ilave kargo seferi düzenlemiştir.

4.8. GSM Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Türk Telekom, Turkcell, Vodafone’nun Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 8’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 8. GSM Sektörünün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Türk Telekom, Turkcell, Vodafone				8 GB internet hizmeti ve konuşma dakikaları	Vatandaşlara

Kaynak: www.yenicaggazetesi.com.tr

Türk Telekom, Turkcell ve Vodafone gibi GSM operatörleri Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kapsamında öğrencilere 8 GB kadar internet hizmeti ücretsiz olarak tanımlanmıştır.

4.9. Diğer Sektörde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Bu alanda Tofaş, Otokoç ve Divan Grup’un Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri incelenmiştir. Tablo 9’de bu faaliyetler görülmektedir.

Tablo 9. Diğer Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması

	Nakit	Sağlık Ekipmanı	Hizmet	Diğer	Taraf
Tofaş		Siperlikli maske, entubasyon ve	Üretilen sağlık ekipmanlarının		Sağlık Müdürlükleri

A. Babaoğlu

		biyolojik numune alma kabini üretimi	temini		
Otokoç		Araç desteği ve yüzüperliği desteği	Sağlık çalışanlarının iş yerlerine ulaşması desteği	Araç tahsis edilme desteği	Sağlık çalışanlarına
Divan Grup			3 Otel		Sağlık çalışanlarına

Kaynak:www.haberturk.com

Bir araba markası olan Tofaş bu süreçte 50 bin adet siperlikli maske, 971 adet entübasyon ve 300 adet biyolojik numune alma kabini üretmiştir. 69 ildeki Sağlık Müdürlükleri koordinasyonunda kullanılmak üzere üretilen bu ürünlerin temini sağlanmıştır.

Otomotiv perakendecisi ve araç kiralama şirketi olan OTOKOÇ salgın sürecinin tedavisinde önemli rol üstlenen sağlık çalışanlarının işlerine ulaşmalarını kolaylaştırmak için araç desteği vermiştir. İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Trabzon, Balıkesir, Samsun gibi illerde toplamda 347 araç sağlık çalışanlarının iş yerlerine sağlıklı bir şekilde ulaşması için destek vermiştir.

Ayrıca Koç Üniversitesi Hastanesi ve Amerikan Hastanesi'ne 100 araç tahsis edilmiştir. Araç desteğinin yanı sıra sağlık çalışanlarına 15 bin adet yüz siperliği verilmiştir (www.haberturk.com).

Konaklama ve yeme-içme alanında birden fazla markayı bünyesinde barındıran Divan Grup ise üç otelini ücretsiz olarak sağlık çalışanlarına açarak bu sürece katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Yüzyılımızın en önemli kavramlarından biri olan Kurumsal Sosyal Sorumluluk gerek iş dünyası gerekse toplum açısından fayda sunan bir yaklaşımı içermesinden dolayı büyük önem arz etmektedir. Şirketler yalnızca kendi menfaatleri düşünmekle kalmamalı ayrıca, toplumun menfaatlerini de dikkate alarak faaliyetlerini devam ettirmelidirler. Topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken de sosyal değerlere gereken önemi göstermeli, dürüstlük ilkesinden yola çıkarak etkinliklerini gerçekleştirmeli, iş görenlerine eşit muamelede bulunmalı, insan haklarına saygılı davranarak ve etkinlikte bulunduğu çevreyi koruyarak yeni nesillere faaliyetlerini taşıyabilmelidir. Şirketlerin gerçekleştirdikleri faaliyetler tüm dünyada ve Türkiye'de 2019 sonu itibarıyla özellikle 2020 Baharın da ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

2019 yılı sonunda tüm dünyaya hızla yayılan ve Covid- 19 olarak adlandırılan salgın, Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihi itibarı ile küresel salgın olarak adlandırılan pandemi ilan edilmiştir. İlk olarak Çin'de kendini gösteren ve oradan Amerika ve Avrupa kıtalarına ulaşan, Ülkemizi de etkisi altına alan kısacası dünyanın her yerinde etkisini gösterdiği bir salgına dönüştüğü bilinmektedir. Pandeminin çok hızlı yayılması nedeniyle tüm dünya ülkeleri kendi çapında pek çok önlem almış ve pandeminin çok ciddi boyutlara ulaşıp sağlık sistemini çökertmesinin önüne geçilmesi için çaba sarf edilmiştir. Pandeminin yaygınlaşması ile kamuya açık yerlerin kısa süreliğine de olsa kapatılmasına, organizasyonların ertelenmesine, eğitime ara verilmesine, yurt dışı uçuşların iptal edilmesine ve hatta şehirlerarası seyahatlerin yasaklanmasına, belli tarih aralıklarında sokağa çıkma yasaklarının uygulanmasına, farklı birçok sektörde çalışan kişilerin işlerinden çıkarılmasına ya da evden çalışma sistemine geçişe neden olacak bir durum ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde beklenmeyen gelişmeler yaşanması birçok alanda aksaklıklar meydana gelmesine neden olarak insanların maddi ve manevi olarak hayatlarını devam ettirebilmelerini zorlaştırmıştır. Bu noktada birçok sektörde faaliyet gösteren

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

şirketler, devlete ve topluma karşı olan sorumluluklarının gereği olarak yaşanan bu olumsuzlukları veya aksaklıkları gidermek üzere sosyal sorumluluk faaliyetlerine ağırlık vermiştir.

Pandemi sürecinde şirketlerin devlete ve insanlara hem nakdi hem de aynı yardımları dokunmuştur. Aynı yardımlara bakıldığında şirketlerin hâlihazırda ürettikleri ürünleri bağışladıkları yahut kar amaçsız sattıkları görülmüştür. Ek olarak bu şirketler uzmanlaştıkları alana yakın olan malzeme, araç, gereç, makine ürettikleri gözlemlenmiştir.

Pandemi sürecinde önemli sayıda insan iş hayatından uzakta kalmış ve ekonomik gelirlerde ciddi azalma olmuştur. Anadolu Efes ihtiyaç sahiplerine maddi anlam da destek sunarken, Pepsico temel gıda ve temizlik alanında vatandaşlara destekte bulunmuştur. Ayrıca, Ramazan Ayı ile pandeminin belirli aşamasının kesişmesi sebebiyle yardımların bir kısmının niteliğinin yardım kolisi şeklinde gerçekleştiği görülmüştür.

Her sektörde olduğu gibi ulaştırma sektöründeki şirketlerde kendi üzerine düşeni yapmıştır. Covid-19 sürecinde toplumda ihtiyaç duyulan ürün ya da hizmetlerin sunulması noktasında birden çok şirket elini taşın altına koymuş, hem maddi hem de manevi olarak destek sundukları görülmüştür.

GSM Operatörleri olarak Türk Telekom, Turkcell ve Vodafone gibi operatörlerin bu süreçte insanların biraz da olsun psikolojik açıdan rahatlayabilmesi adına belirli hediye konuşma dakikaları ve internet paketleriyle bireylerin günlük hayatlarını kolaylaştırmayı amaçladıkları dikkat çekmektedir.

Ülke genelinde önemli boyutlarda üretim yapan istihdam oluşturan holdinglerin ve bu yapıların içerisindeki şirketlerin pandemi sürecinde aynı yardımlarının yanında Milli Dayanışma Kampanyası’na da nakdi olarak destekte buldukları anlaşılmıştır.

Finans sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi toplumu rahatlatmak amacıyla maddi ve manevi yardımlarla destekler sunulmuştur. Yapı Kredi Bankası ve Ziraat Bankası gibi Gerek Milli Dayanışma Kampanyası’na maddi destek sağlamak gerekse İş Bankası gibi insanların kredi kartı ödemelerinde öteleme, kredi kartı limit arttırma, havale ücretlerinin alınmaması gibi faaliyetlerde bulunarak bir nebze olsa insanların rahatlamalarına yardımcı olunmak istenmiştir. Diğer Sektör olarak adlandırdığımız bölümdeki şirketleri ele aldığımızda ihtiyaç sahipleri için yardımda buldukları görülmektedir. Kendi alanlarında vatandaşlara ellerinden gelen yardımı esirgemedikleri dikkat çekmektedir. Bir araç kiralama şirketi olan Otokoç’un sağlık çalışanlarına sunduğu araç desteği ile ulaşım kolaylığı sağlanması buna örnek teşkil etmektedir. Şirketler yaptığı faaliyetlere genel olarak bakıldığında esasında kısmi olarak doğrudan vatandaşlara yapılan yardımlardan ziyade Sağlık Bakanlığı’na dolayısıyla devlete yapılan faaliyetlerin daha geniş yer kapladığı görülmektedir. Şirketler aslında devlete yaptıkları yardımlarla kendi imajlarını tazelemektedirler. Sağlık çalışanlarının yoğun çalışma saatleri ve hastalarla yakın temasta oldukları göz önüne alındığında sosyal mesafeyi korumak için ailelerinden uzakta olmaları hem de hastaneye yakın olmak adına bazı otellerin sağlık çalışanlarına konaklama noktasında yardım elini uzattıkları bilinmektedir.

Süreçteki kurumsal sosyal sorumluluk projeleri incelendiğinde kurumsal hayırseverliğin daha öne çıktığı anlaşılmıştır. Bu süreçte şirketler toplum yararına çalışan bir etkinliğe destek olmak, davranış değişikliğine vesile olmak, farkındalık artırmak, satış gelirlerinin bir kısmını bağışlamak gibi yöntemlerden ziyade kurumsal hayırseverlik anlayışının benimsendiği görülmüştür. Şirketler bireylere, kampanyalara, kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına nakit bağış, mal ve hizmet olarak destek olmayı daha çok tercih etmişlerdir.

Şirketler bu süreçte desteklerini daha çok kamu kurumlarına destek olarak ve özellikle sağlık alanında çalışanlara belirli imkânlar sunarak daha çok gerçekleştirmişlerdir. Bunların yanında kar amacı gütmeyen gönüllülük esasıyla çalışan STK'lara da destek olunmuştur ancak bu destek sağlık alanına yapılan kadar olmadığı tespit edilmiştir. Şirketlerin yardımlarda sağlık kurumlarının ve çalışanlarının daha sıklıkla tercih edilmesinde Covid-19 pandemi sürecinin bir sağlık sorunu olmasının etkisi olduğu görülmektedir.

Salgının ekonomik ve sosyal yaşamdaki olumsuz etkisinin azaltılması amacıyla şirketlere ciddi sorumluluklar düşmektedir. Şirketler, kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde toplum yararına çalışan bir etkinliğe destek olmak, davranış değişikliğine vesile olmak, farkındalık arttırmak, satış gelirlerinin bir kısmını bağışlamak gibi yöntemler benimseyerek, kurumsal hayırseverlik bilincinin daha çok benimsenmesine diğer şirketlere örnek teşkil etmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, G., Ş. ve Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3).
- Aslantaş Ateş, B. ve Senal, S. (2012). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kapsamında Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu: Süleyman Demirel Üniversitesi'nde Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1).
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19, *Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85).
- Atay, L. (2020). Covid-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1).
- Aydede, C. (2007). Yükselen Trend Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İstanbul: MediaCat Yayınları
- Aydemir Gedük, E. (2017). Hastanelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Önemi, *HSP-Dergisi*, 4(2).
- Ayhan, A. (2015). Halkla İlişkiler Tarihçe, Kavram ve Medya İlişkileri, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Balabanis, G., Philips, H., C., ve Lyall, J. (1998). Corporate Social Responsibility and Economic Performance in the Top British Companies: Are They Linked? *European Business Review*, 98(1), 25-44.
- Carroll, A., B., (1991). "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", *Business Horizons*, July-August, 39-48.
- Çil Koçyiğit, S. ve Gök, G. (2019). Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Çalışanlar, Yöneticiler, Müşteriler, Hissedarlar, Çevre, Toplum, Hükümet, Rakipler, Tedarikçiler. Ankara: İksad Yayınevi.
- Gong, J. (2020). Yeni Koronavirüs Zatürresine Karşı Savaşı: Mücadeleler, Sonuçlar ve Yansımalar, *Briq (Belt & Road İttihatı Quarterly) Dergisi*, 2.
- İbişoğlu, A. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Vestel Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıçdere, S. (2017). Seyahat Acentalarında Kriz Yönetimi Kapsamında 2016 Turizm Sezonunun Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kotler, P. ve Lee N. (2017). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Ölçer, N. (2015). "Kurumsal İtibar Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Eğitim Projeleri: Garanti Bankası, Akbank, İş Bankası Örneği", İçinde:25-48, Editör: Sevim Koçer. Halkla İlişkiler'de Uzmanlaşma 1, İstanbul: Derin Yayınları.
- Paşalı Taşoğlu, N. (2018). Pazarlama İletişimi (Bütünleşik Bir Yaklaşım). Ankara: Detay Yayıncılık (3.bs).
- Rohitratana, Kaewta. (2002). SA 8000: A Tool to Improve Quality, *Managerial Auditing Journal*, 17(1), 60-64.

Coronavirüs Nedeniyle Türkiye’de Firmaların Yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme

- Sağır, M. ve Türkeri, İ. (2015). Turizm İşletmelerinde Stratejik Boyutları İle Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları: Örnek İncelemeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, (22).
- Şahan, C., Aydın Özgür, E., Arkan, G., Alagüney, E. ve Demiral, Y. (2020). Covid-19 Pandemisi’nde Meslek Hastalığı Tanı Kılavuzu
<https://www.winally.com/2020/04/covid-19-pandemisinde-meslek-hastaligi-tani-kilavuzu/> Erişim Tarihi:10.06.2020
- Şahin, E. (2019). “İmaj Kavramına ve Kurumsal İmaj Oluşturma Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, İçinde:307-332, Editör: Özgür Selvi ve Zülfiye Acar Şentürk. *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları Yeni Eğilimler*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Rehberi Bilim Kurulu Çalışması. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Torlak, Ö. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, içinde: 85-97, Editör: Çoşkun Can Aktan. “Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çabalarını Algulamaları”, İstanbul: İgiad Yayınları
- Türkiye Bilimler Akademisi (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf> Erişim Tarihi: 08.05.2020
- Yılmaz, N. (2012). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İlişkisinin Araştırılması: Türkiye’de Özel Sektör, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İltisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yönet, E. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13).
<https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir> [Erişim Tarihi: 08.05.2020].
<https://covid19.who.int/> [Erişim Tarihi: 08.05.2020].
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548pandemi-ne-demek> [Erişim Tarihi: 08.05.2020].
<https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bakan-acikladi-81-milyon-aboneye-ucretsiz-internet-276298h.htm> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkish-cargo-thynin-yolcu-ucaklari-ile-de-kargo-tasimasi-yapiyor/1778601> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.sabanci.com.tr/haber-detay/sabanci-toplulugundan-150-bin-tani-kiti-ve-covid-19-asisi-icin-17-milyon-lira-bagis> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.iha.com.tr/haber-yildiz-holding-salgin-suresince-10-bin-aileye-gida-kolisi-dagitacak-837101/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://pazarlamasyon.com/pepsico-turkiye-covid-19-mucadelesine-12-milyon-tlnin-uzerinde-katkida-bulunacak/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://pazarlamasyon.com/anadolu-efes-ahbap-derneğine-1-milyon-tl-bagisladi/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
<https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/is-bankasindan-koronavirus-salgini-nedeniyle-ekonomiye-destek-paketi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].

- <https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://pazarlamasyon.com/getir-50-000-ihtiyac-sahibine-gida-kolisi-dagitacak/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/trendyoldan-koronavirusle-mucadeleye-6-milyon-liralik-destek/1786538> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/corona-virus-sonrasi-dev-sirketler-destek-paketlerini-acikladi-6178179> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/corona-virus-sonrasi-dev-sirketler-destek-paketlerini-acikladi-6178179> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://egirisim.com/2020/03/31/hepsiburada-saglik-bakanligina-toplamda-1-milyon-adet-cerrahi-maske-ve-muayene-eldiveni-verdi/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.shell.com.tr/suruculer/covid19/birlikte-covid-19-dan-daha-gucluyuz.html>. [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- https://www.bp.com/content/dam/bp/country-sites/tr_tr/turkey/home/bas%C4%B1n-merkezi/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/2020/bp-turkiyeden-istanbuldaki-saglik-bakanligi-ambulanslarina-akaryakit-destegi.pdf [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> Erişim Tarihi: 25.05.2020
- <https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://pazarlamasyon.com/vakko-saglik-bakanligina-3-milyon-maske-bagislayacak/> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://blog.defacto.com.tr/24-04-biz-bize-yeteriz-turkiyem-11765>. [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/lc-waikiki-haftada-40-milyon-maske-uretiyor/1809543> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.haberturk.com/koc-sirketlerinden-koronavirus-seferberligi-2680744-ekonomi> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].
- <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/selcuk-bayraktar-yerli-solunum-cihazlarinin-uretimi-tam-bir-seferberlik-ruhuyula-gerceklesti/1811602> [Erişim Tarihi: 25.05.2020].

Turizm Sektöründe AB Projeleri: Tuyup Örneği

EU Projects in Tourism Sector: TUYUP Project Sample

İrfan MISIRLI¹, Kurtuluş TUNCER²

Özet

Türkiye’de eğitim, turizm, istihdam, ekonomik kalkınma, belediyeçilik gibi değişik alanlarda projeler hazırlanarak, AB mali yardım programları kapsamında finansal destek sağlanmaktadır ve projeler yürütülmektedir. “Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Arttırılması Projesi (TUYUP)”, program otoritesi Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve yararlanıcısı Kültür ve Turizm Bakanlığı olan, AB uyum sürecinde insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik bir projedir. Çalışmanın temel amacı TUYUP’un temel bileşenlerinin, amaçlarının, hedeflerinin ve çıktılarının irdelenerek, turizm sektörü paydaşlarının bilgilendirilmesi ve sektörde yapılacak yeni projeler için önerilerde bulunulmasıdır. Bu sebeple çalışmada, TUYUP’un hedeflerinin gerçekleştirilme kabiliyeti değerlendirilmiştir. Araştırma nitel yöntem doküman taraması tekniği ile yapılmıştır. Elde edilen dokümanlardan ulaşılan bilgiler doğrultusunda projenin hedeflerine ulaşma düzeyi ve sürdürülebilirlik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Kupon Eğitim, Proje, Turizm, TUYUP, Yeşil Yıldız

Abstract

In Turkey, education, tourism, employment, economic development, and municipal projects in different areas such as preparation and financial support are provided for by the EU financial assistance programs and projects. The “Increasing the Adaptability of Employers and Employees in the Tourism Sector Project (TUYUP)” is a project for the development of human resources in the EU harmonization process, whose operating authority is the Ministry of Family, Labor and Social Policies and the beneficiary is the Ministry of Culture and Tourism. The main purpose of the study is to examine the basic components, goals, objectives and outputs of TUYUP, to inform the stakeholders of the tourism sector, and to make suggestions for new projects to be made in the sector. For this reason, in the study, the ability of TUYUP to achieve its goals was evaluated. The research was conducted with a qualitative method document scanning technique. In line with the information obtained from the documents, the capacity of the project to reach its goals and its sustainability status were explored.

Keywords: Employment, Green Star, Project, Tourism, TUYUP, Voucher Training

¹Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kastamonu, Türkiye

²Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, Türkiye

ORCID:

İ.M.: 0000 0001 9400 005X

K.T.: 0000 0002 5367 5509

Corresponding Author:

Kurtuluş TUNCER

Email:

Kurtulus.tuncer@hotmail.com

Citation: Mısırlı, İ. ve Tuncer, K. (2021). Turizm sektöründe AB projeleri: TUYUP örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 135-144.

Submitted: 19.01.2021

Accepted: 08.03.2021

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmiştir. Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri açısından yeni bir dönem başlamış ve Birlik tarafından sağlanan mali yardımlar yeniden yapılandırılmıştır. Mali yardımın temel amacı, adaylık sürecindeki Türkiye'nin yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapabilmesi için hazırlayacağı projelerin desteklenmesidir. Bu kapsamda Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı tarafından proje teklif çağrılarında bulunmaktadır. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları projeler hazırlayarak finansal desteklerden yararlanmaktadır. Turizm alanında yapılan proje teklif çağrılarının genel amacı, turizmin rekabet edebilirliğinin ve sürdürülebilirliğinin, istihdam, eğitim gibi alanların desteklenerek sağlanmasıdır. Bu bağlamda Turizm Sektöründe Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi (TUSKİP), Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Artırılması Projesi (TUYUP), Tarım Turizmi Projesi (TaTuTa) ve Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Projesi (EDEN) gibi projeler hazırlanarak yürütülmüştür. Bahsi geçen projeler her ne kadar proje görünürlük çalışmaları doğrultusunda tanıtılsa da, turizm sektöründeki tüm paydaşların projelerin amaçları, hedefleri, gerçekleştirme düzeyleri konularında bilgi sahibi oldukları söylenememektedir.

TUYUP Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sürecinde Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Programı ve IPA IV İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı kapsamında hazırlanan ve yürütülen bir projedir. Proje ile işverenlere, işgörelere, yöneticilere, eğitimcilerle yönelik eğitimler planlanarak uygulanmıştır. Turizm sektöründe yaratılan istihdamın, kupon eğitim gibi yenilikçi eğitim modelleri ile uyum yeteneklerinin artırılması hedeflenmiş, çevreye duyarlı turizm algısının yerleşmesi için "Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair 2008/3 numaralı Tebliğ" desteklenerek yeşil yıldız uygulaması hayata geçirilmiştir (URL-1, 2020).

TUYUP turizm alanında işverenlerin ve çalışanların uyum yetenekleri sorunsalına, yenilikçi eğitim modelleri ile sürdürülebilir çözümler getiren bir proje olarak irdelenmeye değerdir. Çalışma nitel yöntem doküman taraması tekniği ile yapılmıştır. TUYUP'un proje aşamasında belirlenen amaçları ve hedefleri ile proje sonucunda elde edilen çıktılar karşılaştırılarak değerlendirilmeler yapılmıştır. Böylelikle turizm alanında yürütülen TUYUP'un sonuçları hakkında bilgi paylaşımı yapılması ve turizm sektöründe yapılacak yeni projeler için önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Turizm ve İstihdam

İşlendirme, birine ya da birilerine aynı ya da nakdi ücret karşılığında iş sağlanması anlamına gelen istihdam Türk Dil Kurumu Sözlüğünde,¹ bir görevde, bir işte kullanma olarak tanımlanmaktadır. Doğada kendiliğinden var olan tüm kaynaklar işgücü olmadan kullanılabilecek durumda değildir. "Üretimin en önemli unsuru insan gücü/işgücüdür, çünkü insan faktörü olmadan diğerlerinin kendi başlarına üretimde bulunmaları düşünülmeyeceği gibi diğer üretim faktörlerini bir araya getiren, bunları üretim sürecine sokan ve yönlendiren de yine insan veya işgücünün kendisi olmaktadır" (Yıldırım, 2014: 3). İstihdam bütün üretim faktörlerinin dolayısıyla işgücünün üretimde kullanılması, işe koşulmasıdır (İdrisoğlu, 2016: 32).

İnsanların hayatlarını idame ettirebilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yaptıkları ekonomik faaliyetler, tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörü olarak üç ana sektörde toplanmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile tarım ve sanayi sektörlerindeki birçok alanda

¹ Türk Dil Kurumu (TDK)

mekanizasyon ve otomasyon iş gücü ihtiyacını nispeten azaltmaktadır. Hizmet sektöründe ve dolayısıyla turizm sektöründe mekanizasyon ve otomasyon imkânı sınırlı olabilmektedir. Bu da turizm sektöründe diğer sektörlere nazaran daha yoğun bir işgücü ihtiyacı doğurmaktadır (Sezgin, 2001: 67)

Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye’de yapılan nüfus sayım sonuçlarını 0-14, 15-64 ve 65+ yaş grupları şeklinde sınıflandırarak istatistiki tablolar oluşturmaktadır. Çalışma çağı nüfusu olan orta yaş grubu 15-64 olarak değerlendirilmektedir (Şahin, Ertogral ve Yarıcı, 2019:292-304). Yaş gruplarına göre nüfus dağılımının verildiği Tablo 1’e göre Türkiye’de çalışma çağı nüfusunun %67,7 olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı (URL-2, 2021)

Yıl Year	Yaş grubu Age group	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total (%)	Erkek Male (%)	Kadın Female (%)
2020	0-14	19 068 237	9 784 410	9 283 827	22,8	23,3	22,3
	15-64	56 592 570	28 617 683	27 974 887	67,7	68,3	67,1
	65 +	7 953 555	3 513 892	4 439 663	9,5	8,4	10,6

İstihdam edilenlerin sektörel dağılımının verildiği Tablo 2’ye göre Türkiye’de istihdam edilenlerin %50’den fazlasının hizmet sektöründe istihdam edildiği görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (URL-3, 2021)

Yıl - Year / Aylar - Months		Bin kişi - Thousand person					Yüzde-Percentage (%)				
		Toplam Total	Tarım Agriculture	Sanayi Industry	İnşaat Construction	Hizmetler Services	Toplam Total	Tarım Agriculture	Sanayi Industry	İnşaat Construction	Hizmetler Services
2020	Ocak – January	27 266	4 376	5 649	1 410	15 831	100,0	16,0	20,7	5,2	58,1
	Şubat – February	26 753	4 157	5 593	1 395	15 609	100,0	15,5	20,9	5,2	58,3
	Mart – March	26 133	4 280	5 508	1 290	15 055	100,0	16,4	21,1	4,9	57,6
	Nisan – April	25 614	4 485	5 344	1 250	14 535	100,0	17,5	20,9	4,9	56,7
	Mayıs – May	25 858	4 865	5 272	1 342	14 380	100,0	18,8	20,4	5,2	55,6
	Haziran – June	26 531	5 118	5 297	1 526	14 590	100,0	19,3	20,0	5,8	55,0
	Temmuz – July	27 263	5 283	5 354	1 669	14 957	100,0	19,4	19,6	6,1	54,9
	Ağustos – August	27 554	5 289	5 460	1 722	15 083	100,0	19,2	19,8	6,2	54,7
	Eylül – September	27 707	5 132	5 517	1 739	15 319	100,0	18,5	19,9	6,3	55,3
	Ekim – October	27 447	4 835	5 584	1 748	15 279	100,0	17,6	20,3	6,4	55,7
Kasım - November	27 066	4 515	5 667	1 686	15 198	100,0	16,7	20,9	6,2	56,2	

Tablo 1 ve Tablo 2'deki veriler birlikte değerlendirildiğinde, 15-64 yaş aralığında istihdama katılması gereken grubun %50'den fazlasının hizmet sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. 2005 yılında hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payı %51,13'ten 2015 yılında %59,40'a, aynı yıllarda turizm sektörünün toplam istihdam içindeki payı %7,86'dan %8,08'e çıkmıştır (Samırkaş Komşu, Eban, 2020: 6-7). Hizmetler kategorisinde sayılan turizm faaliyetleri, hem doğrudan hem de dolaylı olarak istihdama olumlu katkı yapmaktadır. Turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve yılın tamamına yayılması da turizm hareketlerinin yarattığı istihdam etkisini arttırmaktadır.

Günümüzde haftalık çalışma saatlerinde işgörenler lehine yapılan düzenlemeler daha çok boş vakit yaratmakta ve geniş kitleler daha çok turizm hareketlerine katılabilmektedir. Türkiye 2019 yılında 45,1 milyon yabancı turist ve 6,7 milyon yurt dışı ikametli vatandaş ziyaretçi olmak üzere toplam 51,8 milyon ziyaretçi ağırlamıştır. 2018 yabancı ziyaretçi sayılarına göre Türkiye Avrupa'da dördüncü Dünya'da ise altıncı sıradadır (URL-4, 2021). Türkiye'de turizm hareketlerinin büyüklüğü, turizmin toplam istihdam içindeki payının yüksek olmasını sağlamaktadır.

2.2. Turizm ve Proje

Proje, bir sonucu hedefleyen özgünlüğü olan ve belirli bir sürede tamamlanan ve tamamlandıktan sonra tekrar başlamayan tüm çalışmalardır (URL-5, 2020). Gözlem yapma, bilgi toplama, bilgileri analiz etme, elde edilen bilgiler arasında neden sonuç ilişkileri arama projelere bilimsel bir özellik kazandırmaktadır. Proje, belirlenen hedef ışığında aynı ve mali kaynakların koordine edilerek belirli zaman ve bütçe ile sonuçlandırılıp hedefe ulaştırılmasıdır (Yozgat, 2000: 5).

Türkiye'de AB uyum sürecinde, AB hedeflerinin hayata geçirilmesi, bir faaliyetin uygulamaya konulması için hibe programlarından yararlanmaktadır. Avrupa Birliği Programları, Avrupa Birliği ülkeleri ile aday ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmek için yürütülmektedir. Programlar, Avrupa Birliği politikaları çerçevesinde belirlenen alanları kapsayacak şekilde hazırlanmakta ve programlar ile hibe desteği sağlanmaktadır. Hazırlanan programların temel amacı üye ülkeler ile aday ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesidir. Bu sebeple programlara başvuruda farklı ülkelerden ortakların olması şartı aranmaktadır. Program ile sağlanan hibe destekleri yatırım içermeyen projelere (kültürel faaliyetler, personel değişimi, araştırma projeleri, bilgi paylaşım projeleri gibi) verilmektedir. AB hibe programları çerçeve program doğrultusunda, çerçeve programın amaçlarına yönelik hazırlanırlar. AB hibeleri; doğrudan bir ödeme olup ticari nitelik taşımazlar ve sözleşme makamı tarafından bir yararlanıcıya verilirler (Gedik, 2010: 118).

Türkiye 26 Şubat 2002 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Topluluğu Arasında Türkiye'nin Topluluk Programlarına Katılmasının Genel İlkeleri Hakkında Çerçeve Anlaşma" sonrasında aday ülke sıfatı ile Avrupa Birliği Programlarına katılmaya başlamıştır. Avrupa Birliği hibe programlarından kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, STK'ler, yükseköğretim kurumları, KOBİ'ler ve tarımla ilgili alanlarda çalışanlar yararlanmaktadırlar (Gedik, 2010: 118-119). T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı 2014-2020 döneminde uygulanmakta olan programlardan yedi programa, katılma kararı vermiştir (URL-6, 2020). Bu programlar:

- Erasmus+: Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor Programı
- Horizon 2020: Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programı
- COSME: İşletmeler ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı
- Yaratıcı Avrupa
- EaSI: İstihdam ve Sosyal Yenilik

- Customs 2020
- Fiscalis 2020

Bu programlardan Erasmus+ için eğitim kurumları mesleki eğitim ve dolayısıyla turizm eğitimi anlamında ve EasI için turizmde istihdam anlamında proje teklif çağrıları yapılmaktadır. A.Ç.S.P.B., insan kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili Türkiye'ye verilen Avrupa Birliği fonlarının kullanılması, program ve projelerin hazırlanması, yönetilmesi, uygulanması, izlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi görevini üstlenmiştir. A.Ç.S.P.B. 2010-2020 yılları arasında program otoritesi olarak 871 proje imzalamıştır. Projelerin 19 tanesi hala devam etmekte olup 852 tanesi tamamlanmıştır (URL-6, 2020). Kalkınma Ajansları ve diğer otoritelerin proje teklif çağrılarında turizmin ve istihdamın proje öncelikleri içinde olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi, Gel Bir Gün Misili Ol, İpekyolu Misafirevi, Lavanta Kokulu Köy, Dört Mevsim Foça, Troya Kültür Rotası, Kars Peynir Rotası, Safranbolu Hatırası gibi projeler turizmin öncelik içinde olduğu projelere örnek olarak gösterilebilir (URL-7, 2021).

İstihdam, eğitim, hayat boyu öğrenme, sosyal içerme, teknik yardım insan kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili Avrupa Birliği Programı olan IPA IV programının öncelikleridir. TUYUP AB Katılım Öncesi Yardım Programı IPA IV İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programı kapsamında hazırlanan 7.558.813 € hizmet alımı ve 145.528 € mal alımı bütçeli (%15 Türkiye, %85 AB katkısı) K.T.B. ile A.Ç.S.P.B arasında 10/05/2012 tarihinde imzalanan sözleşme çerçevesinde, 15/01/2014 tarihinde yürürlüğe girmiş 15/07/2016 tarihinde de tamamlanmıştır.

TUYUP sürdürülebilir ekonomik ve sosyal büyüme hedefine yönelik olarak, insan kaynaklarına olan yatırımın artırılması, çevre dostu bakış açısının ekonomik koşullar ve küreselleşme sürecindeki değişiklikler ile uyumlaştırılması ve çalışan ve işverenlerin uyum yeteneklerinin arttırılmasını hedeflemiştir. Proje ile K.T.B. turizm işletme belgesine sahip olan konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinde, işletmeciler ve işgörenlerin Avrupa Birliği standartlarına uyum yeteneklerinin geliştirilmesi ile hizmet kalitesinin arttırılması, turizm sektöründe yer alan paydaşlarla merkez ve yereldeki kamu kurumlarının eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Projenin süresi 15/01/2014 – 15/07/2016 arası 30 aydır. Projenin sözleşme makamı A.Ç.S.P.B, yararlanıcısı ise K.T.B.'dir. Projenin teknik desteği Alman Uluslararası İşbirliği Teşkilatı (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit –GIZ-GmbH) liderliğindeki konsorsiyum (International Services, GFA, SEQUA, ANKON, ÖSB, ÖYKÜ, DSFT) tarafından yürütülmüştür.

3. YÖNTEM

Özel ve genel amaçları ile hedefleri olan projeler, proje döngüsü içinde sürdürülebilirlik özellikleri barındırmaktadırlar. Bu amaç ve hedeflere ulaşmak için vakit, emek ve kaynak harcanan projeler, proje bittikten sonra sürdürülebilirlik anlamında değerlendirilmelidir. Çalışmaya konu edilen projenin sürdürülebilir hedefleri ile ilgili durumu bilinmemektedir.

Çalışmanın amacı Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Arttırılması Projesi'nin, hedeflerinin gerçekleşme potansiyelini ve sürdürülebilirliğini değerlendirmektir. AB müktesebatı kapsamında hazırlanıp yürütülen çok sayıda proje bulunmaktadır. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi amaçlanan TUYUP projesinde, sektörde istihdam edilen işgücünün uyum yetenekleri ile ilgili çalışmaların sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu sebeple projenin bu yönünü tespit etmek önem arz etmektedir. Çalışma TUYUP'un hedeflerinin sürdürülebilirlik özelliğini tespit etmesi açısından önemlidir.

Araştırma A.Ç.S.P.B otoritesinde imzalanan insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik projeler ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklemi ise A.Ç.S.P.B ile K.T.B. arasında imzalanan TUYUP projesi oluşturmaktadır. TUYUP 2016 yılında tamamlanmış bir proje olduğu ve fiilen katılımcılar

ve yararlanıcılar ile görüşme mümkün olmadığı için araştırma nitel yöntem doküman taraması tekniği ile yapılmıştır. Proje ile ilgili bilgiler de projenin yararlanıcısı Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivinde bulunmaktadır. Bu sebeple Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Arttırılması Projesi'nin (TUYUP) araştırılabilmesi için Ek: 1'de sunulan 02/11/2020 tarihli ve 15902422 sayılı Araştırma İzni alınarak, 03/11/2020 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne dilekçe ile müracaat edilmiştir. Ek: 2'de sunulan 10/11/2020 tarihli ve 849221 sayılı resmi yazı ile proje kapsamında istenen bilgiler ilgili Genel Müdürlük tarafından araştırmacılara gönderilmiştir.

4. BULGULAR

Proje altı temel bileşenden oluşmuştur.

- **Farkındalık Yaratma Çabaları:** Proje süresince açılış konferansı, genel bilgilendirme toplantıları, yeşil yıldız bilgilendirme toplantıları, değerlendirme toplantıları, kapanış konferansı, Web sayfasının hazırlanması ve işletilmesi, spot – film çalışmaları, sosyal medya çalışmaları ve etkinlikleri ile 30'u aşkın ilde 50'den fazla toplantı gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** Proje sonunda 30 ilde 44 toplantı gerçekleştirilmiştir, www.tuyup.turizm.gov.tr kurulmuş ve işletilmiştir, sosyal medya çalışmaları yürütülmüştür. 30 ilde 50 toplantı yapılması planlanmışken 44 toplantı yapılmıştır. Hedeflenen toplantıların %88'i gerçekleştirilmiştir.
- **Turizm Sektöründe İşgücü Analizi Çalışması:** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli iş yerlerinde, yaklaşık 4000 işveren ve çalışanın katılımıyla çevrimiçi işgücü anketi yapılması hedeflenmiştir.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** 2. Bileşen hedefi doğrultusunda www.tuyup.turizm.gov.tr internet sitesinde çevrimiçi Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İşletme Belgeli 2078 işletmeyi kapsayan "Turizm İşletme Belgeli Konaklama ve Yeme İçme Tesisleri İşgücü Araştırması" yapılmış ve sonuçları yine internet sitesinde yayınlanmıştır. Ancak site proje sonunda kapatılmış olduğundan analiz sonucuna ulaşılamamıştır.
- **Kupon Eğitim Programı:** Almanya'da kamu destekli eğitim programlarının büyük çoğunluğunda kullanılan eğitim kuponları; turizm sektöründe kullanılan hediye kuponu/çeki uygulamalarının "Özel Eğitim Kuponları" ile eğitim alanına uyarlanması ile katılımcıların eğitim, konaklama ve iase masraflarının karşılanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda 180.000 saat mesleki eğitim ve yabancı dil kursu verilmesi planlanmıştır.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** Proje sonunda 49 sınıfta 689 yöneticiye 4.134 saat yönetici eğitimi, 353 sınıfta 4.679 çalışana 172.590 saat Ön Büro, Yabancı Dil, Servis, Mutfak, Hijyen ve İş Sağlığı, Davranış eğitimi gibi sektörün öncelikli talep ettiği eğitimler verilmiştir. Projenin pilot uygulamasında verilen eğitimler ile birlikte toplam 5.481 kişiye 181.824 saat eğitim verilmiştir. Eğitimler, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından proje kapsamında onaylanmış ve eğitim verme yetkisi verilen eğitim kurumları tarafından verilmiştir. Proje kapsamında akredite olan eğitim kurumları özel eğitim kuponları karşılığında eğitim vermişlerdir. Özel Eğitim Kuponları ile projeye katılan 890 kişinin 185.000 € tutarındaki Mesleki Yeterlilik sınav ve belgelendirme ücretleri proje tarafından karşılanmıştır. Elde edilen verilere göre 3.bileşen hedeflerine ulaşıldığı görülmüştür. Ancak, proje kapsamında verilecek eğitim ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığına bağlı otelcilik ve turizm eğitimi veren resmi okullardan ve bünyesinde turizm fakültesi bulunan üniversitelerden eğitim hizmeti alınmadığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından akredite edilmiş

eğitim kurum ve kuruluşları eliyle eğitimlerin verildiği görülmüştür. Ayrıca çalışmaların hedef kitlesi Turizm Bakanlığı işletme belgeli tesisler olduğundan, belediye belgeli tesisler, misafirhaneler, uygulama otelleri gibi tesisler kapsam dışı kalmıştır. Sınırlı katılımcı olduğu ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli tesisler proje kapsamında olduğu için projenin yaygınlaştırıldığı söylenememektedir.

- **Ortak Ağ Çalışması:** Ortak ağ hazırlanarak, 300 kişinin yararlanacağı eğitimlerin eğitimi programı için özel müfredat hazırlanması ve eğitimlerin seçimi hedeflenmiştir.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** Proje çerçevesinde 20/04/2015 – 23/04/2015 tarihleri arasında İzmir, Antalya ve Muğla’da; 10/12/2015 - 13/12/2015, 11/01/2016 - 26/01/2016 ve 16/02/2016 – 02/03/2016 tarihlerinde Antalya’da ve 06/03/2016 – 21/03/2016 tarihleri arasında Ankara’da 332 (55 Ön Büro, 50 Kat Hizmetleri, 63 Yiyecek – İçecek Servis ve 164 Yiyecek – İçecek Mutfak) eğiticinin katıldığı eğitici eğitimi yapılmıştır. Sektörün mevcut talepleri doğrultusunda uluslararası standartlara uyumlu müfredat oluşturulmuştur. www.tuyup.turizm.gov.tr sitesi ortak ağ olarak kullanılmıştır. 4.bileşenin hedeflerine ulaşıldığı görülmüştür.
- **Yeşil Yıldız Belgesi Farkındalık Arttırma Faaliyetleri:** Yenilenebilir enerji kullanımının arttırılması, atık yönetiminin uygulanması, çevre bilincinin arttırılması için 10 kentte 10 seminer ile 1000 katılımcıya ulaşılması, 15 en iyi uygulama merkezi seçimi ve 15 merkezden 10 çalışanın çevre dostu otel yönetimi konusunda eğitimi hedeflenmiştir.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** Proje kapsamında 10 ilde 10 bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Yapılan toplantılara 942 kişi katılmıştır. Yeşil Yıldız uygulamasına çevrimiçi başvuru için www.tuyup.org platformu oluşturulmuş ve ayrıntılı bilgi almak isteyen işletmeler için greenstar@tuyup.org ve info@tuyup.org e posta adresleri kullanılmıştır. Proje sona erdikten sonra platformlar da kapatılmıştır. 15 en iyi uygulama merkezi belirlenerek yeşil yıldız başvurularının yapılması sağlanmıştır. Bu tesislerden 12 tanesi Yeşil Yıldız Belgesi almaya hak kazanmışlardır. 2018 tarihinde Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisinde yayınlanan Konaklama İşletmelerinin Yeşil Yıldız Uygulamaları Kapsamında Çevre Duyarlılığının Değerlendirilmesi isimli çalışmada yazarlar, 31/05/2016 tarihli Kültür Turizm Bakanlığı verilerine göre 309 yeşil yıldız belgeli konaklama işletmesi olduğunu tespit etmişlerdir (Ertuş M., Kırlar Can B., Yeşilyurt H., Koçak N., 2018). Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 02/11/2020 tarihli verilerine göre 460 Yeşil Yıldız Belgeli konaklama tesisi olduğu, 2016 yılında 3641 Turizm İşletme Belgeli konaklama tesisi varken 2020 yılında 5271 Turizm İşletme Belgeli konaklama tesisi olduğu görülmüştür (URL-3, 2020). Projenin sona erdiği 2016 yılında Yeşil Yıldız Belgeli işletmelerin toplam turizm işletme belgeli konaklama tesisleri içindeki payı %8,49 iken 2020 yılında %8,73 olmuştur. 5.bileşende belirtilen hedeflere ulaşıldığı görülmüştür. Ancak sürdürülebilirlik açısından yeşil yıldız uygulamalarının çok yaygınlaştırılmadığı sayısal verilerden anlaşılmıştır.
- **Turizm Sektörü Bilgi Bankası:** Hem proje süresince hem de sonrasında işletmelerin düzenli veri girişi sağlayabileceği çevrimiçi veri bankası ile sektördeki istihdam ve eğitim durumunun sistem üzerinden izlenebilmesi, web sayfası hazırlanması ve işgücü analizi için çevrimiçi veri giriş sistemi hedeflenmiştir.
 - ✓ **Bileşenin Değerlendirilmesi:** Proje faaliyetlerinin takibi ve organizasyonu amacıyla proje kapsamında www.tuyup.turizm.gov.tr online veri tabanı ve veri bankası oluşturulmuştur. Oluşturulan veri tabanı proje süresince işletildiği tespit edilmiştir.

Proje sonrasında da kullanılması hedeflenen çevrimiçi veri tabanı ve veri bankasının proje sonrasında kullanılmadığı görülmüştür.

Operasyonun tek lottan oluşan mal alımı bileşeni kapsamında yararlanıcı Bakanlığın 21 İl Müdürlüğüne bilgi teknolojileri ekipmanı alınmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Proje tamamlandıktan sonra, elde edilen verilere ulaşılamaması ve verilerin kullanılmaması projenin etkisini azaltmaktadır. Projelerde belirli bir süre içerisinde hedef ve amaçlara ulaşmakla birlikte sürdürülebilirlik de temel hedeftir. Tamamlanmış projeler ile ilgili verilerin kullanılmaması sürdürülebilirlik hedefini sekteye uğratmaktadır. Aynı zamanda projede yapılan bir uygulama benzer projede tekrar yapılarak emek ve vakit kayıpları yaşanmaktadır. Projelerde yapılan analiz sonuçlarının ve diğer dokümantasyonun güncellenerek kullanılmasının projenin sürdürülebilirliği için uygun olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle proje çıktılarının kalıcı olarak geleceğe aktarılması konusunda gerekli arşivleme önlemlerinin alınması elzemdir.

Çevre ile ilgili duyarlılıkların arttığı günümüzde Dünya ülkeleri otel işletmeleri ile ilgili çevreci uygulamaları teşvik etmek ve desteklemek için GreenGlobe, GreenKey, EnergyStar gibi çevre yönetim sistemi sertifikaları kullanmaktadır. Türkiye’de uygulanan Yeşil Yıldız sertifikalandırması için, TUYUP projesi kapsamında çalışma yapılmış olsa da çok yaygınlaşmadığı görülmektedir. İnsanoğlunun çevreyi hızla tükettiği günümüzde Yeşil Yıldız gibi çevreci uygulamaların yaygınlaştırılması, teşvik edilmesi ve sürdürülebilir olması gerekmektedir.

Fiziksel bir ihtiyaç olan dinlenme ihtiyacı, karşılanmadığında sağlık problemlerine yol açabilmektedir. Temel güdüsü dinlenme olan turizm hareketleri fiziksel bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu sebeple de turizm hareketlerine katılan kişi sayısı da artmıştır. Turizm emek yoğun bir sektördür. İnsana hizmet yine insan tarafından sunulmaktadır. Turizm arzı yaratan ülkeler sundukları hizmetlerin emek anlamında niteliğini arttırmak için turizm eğitimine önem vermektedir. Bu doğrultuda TUYUP projesinde uygulanan kupon eğitim sistemi, Türkiye için yeni bir model olmasına karşın uygulama devam etmemiştir. Turizm sektöründe istihdam edilen işgücünün niteliğini arttıracak her eğitim modeli mutlaka değerlendirilmeli ve devam ettirilmelidir.

Proje çıktılarının paylaşılması da irdelenmesi gereken başka bir konudur. Proje çıktıları proje hedefleri ile karşılaştırılmalıdır. Varsa aksaklıklar, nedenleri ortaya konularak tartışılmalıdır. Sonuç olarak, olumlu yaklaşımlarla başlatılan projelerin hedeflerini tam olarak gerçekleştirmeden ve sürdürülebilirlik özelliklerinden uzaklaşarak tamamlanması eleştirel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ertaş M., Kırlar Can B., Yeşilyurt H. ve Koçak N. (2018). Konaklama İşletmelerinin Yeşil Yıldız Uygulamaları Kapsamında Çevre Duyarlılığının Değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(1), 102-119
- Eser, B. (2012). *Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gedik, S. (2010). *Türkiye'nin Tam Üyelik Sürecine AB Hibe Projelerinin Katkıları ve Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İdrisoğlu, C. (2016). *Turizm Sektöründe İstihdam Yapısı, Çalışan Sorunları ve Çözüm Önerileri; Alanya Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Metin, B. (2004). *Türkiye’de Aktif İşgücü Piyasaları ve Özel İstihdam Büroları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Turizm Sektöründe AB Projeleri: TUYUP Örneği

- Samırkaş Komşu, M ve Eban, F. (2020). Turizm Sektöründe İstihdam Edilen Personelin Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Kahramanmaraş Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, (Özel Sayı 5), 1-17
- Sezgin, O.M. (2001), Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı. Ankara: Detay Yayıncılık
- Şahin, S., Ertogral, O. ve Yarıcı, M.A. (2019). Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre Nüfusun İller Açısından Değişiminin (2007-2017) Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Analizi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 292-304
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Yıldırım, A. (2014). *Kadın İşgücünde Arz-Talep ve İstihdam İlişkisi; Gaziantep İli Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yozgat, U. (2000). Proje Yönetiminde Başarı. *Öneri Dergisi*, 3(13), 5-8

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080922-3.htm> Erişim: 01/12/2020
- URL-2: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> Erişim: 05/03/2021
- URL-3: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792>. Erişim:05/03/2021
- URL-4: <http://www.yigm.ktb.gov.tr>. Erişim:01/12/2020
- URL-5: http://tubitak1000.org/files/proje_yazma_egitimi-1._bolum.pdf. Erişim:08/12/2020
- URL-6: <https://www.ab.gov.tr>. Erişim:02/12/2020
- URL-7: <https://www.gelecekturizmde.com/category/desteklenen-projeler/> Erişim: 05/03/2021

Türkiye'de Yargının Stratejik Yönetimi

Strategic Management of the Judiciary in Turkey

Tuğba GÖKMEN¹

Özet

Bu çalışmanın konusu Türkiye'de yargı yönetimindeki eksikliklerin stratejik yargı yönetimiyle giderilmesidir. Her alanda yapılan reform çalışmasının yargı yönetiminde nasıl olduğu, stratejik yönetimle bu eksiklikler giderilebilmiş mi sorularının cevaplarını bulabilmek amacıyla yazılmıştır. Zira Anayasa, sahip olunan hakları Başlangıç kısmında, "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;" şeklinde hükme bağlamıştır. Bu hakların korunması, savunulması ve sürekliliği yargı yönetimi ile mümkündür. Yargı yönetimi Adalet Bakanlığınca sürdürülmektedir. Bakanlık misyonu; "Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile insan haklarını esas alarak, adalet hizmetlerinin adil, hızlı ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlayacak politikaları geliştirmek ve uygulamaktır. Yargıda; Bakanlığın misyonu, vizyonu doğrultusunda, Yargı Reformu Stratejisi çerçevesinde, yargı yönetiminde etkinlik, etkililik, kalite; vatandaşın yargıya güveni, adil ve bağımsız yargılanma ve yargı bağımsızlığı, tarafsızlığı, şeffaflığının geliştirilmesi kapsamında çalışmalar bulunmakta ve devam etmektedir. Bu noktada stratejik yönetim daha da anlam kazanmaktadır. Bu makale, Türkiye'de stratejik yönetim, yargı yönetiminde ne kadar anlam kazanmış yahut anlam kazanabilmiş mi sorularına cevap aramaktadır. Araştırmalar sonucunda epey yol alındığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kavramlar: Stratejik Yönetim Anlayışı, Stratejik Yargı, Yargı Yönetimindeki Sorunlar ve Çözümler, Adil ve Bağımsız Yargı

Abstract

The subject of this study is to overcome the shortcomings in the strategic management of the judiciary in Turkey. Understanding the effects of the strategy in judicial administration is the aim of the study. Also, according to the Constitution, it is said that "every Turkish citizen has an innate right and power, to lead an honorable life and to improve his/her material and spiritual wellbeing under the aegis of national culture, civilization, and the rule of law, through the exercise of the fundamental rights and freedoms set forth in this Constitution, in conformity with the requirements of equality and social justice." The protection, defense of these rights that we have by birth, and their continuity are possible through judicial management. Judicial administration is maintained by the Ministry of Justice. The mission of the Ministry is "to develop and implement policies that will ensure the fair, rapid and effective delivery of justice services

¹Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, Türkiye

ORCID:

T.G.: 0000-0002-1150-4058

Corresponding Author:

Tuğba GÖKMEN

Email:

tugbalci89@hotmail.com

Citation: Gökmen, T. (2021). Türkiye'de yargının stratejik yönetimi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 145-161.

Submitted: 29.12.2020

Accepted: 01.03.2021

based on the rule of law, judicial independence, and impartiality and human rights." In the judiciary, in line with the mission and vision of the Ministry, within the framework of the Judicial Reform Strategy, activities are carried out and continue within the scope of efficiency, effectiveness, quality, citizen's trust in the judiciary, fair and independent trial, and judicial independence, impartiality, and transparency. At this point, strategic management becomes even more meaningful. In Turkey, questions about how much strategic management has gained meaning in judicial management or whether strategic management has gained meaning in judicial management are answered. As a result of the research, it is seen that much progress has been made.

Keywords: Strategic Management Approach, Problems and Solutions in Judicial Administration, Strategic Jurisdiction, Fair and Independent Judiciary

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte dünyada kaçınılmaz değişiklikler olmuştur. Toplumun beklentilerinin değişmesi, hızla artması, toplumun teknolojiyle birlikte bilinçlenmesi birçok alanda değişimi zorunlu kılmıştır. Elbette en önemlileri devletin yasama, yürütme ve yargı organlarındaki yenilik, değişim bir nevi reform çalışmalarıdır. Türk Kamu Yönetimi'nde, 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile değişimin aracı olan stratejik plan ve stratejik yönetimle kendini daha da göstermiştir.

Kamu yönetiminin değişimi ile toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin değişiminde, adalet kavramının sorgulanması da yer almaktadır. Temel kamu hizmetlerinin başında gelen yargı fonksiyonunun işleyişinde, yargı sisteminin; etkin, etkili, kaliteli şekilde işleyişi, adil ve bağımsız yargılanma, vatandaşın yargı sistemine güvenini sağlama, yargı sistemindeki sorunları doğru tespit edip bu sorunları çözebilecek bir metot olan; stratejik yönetim, oldukça önemlidir (Akyel, 2019: 61).

Yargı denince akla mahkemeler gelir. Fakat bu mahkemeler, özel veya tüzel kişilerin hakları söz konusu olduğunda faaliyete geçmektedir. Anayasanın 36. maddesine göre, "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.*" Görüldüğü üzere, hak arama özgürlüğü istediğiniz şekilde değil de devletin organlarınca korunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Buna bağlı olarak anayasa ve kanunlar bağlayıcıdır. Nitekim gerçek manada bir hukuk devleti, uluslararası hukuku takip eden, yenilikler yapan, yasama, yürütme ve yargı organları arasında iş birliği sağlayandır. Zira devletin faaliyetlerinin mutlaka hukuka uygunluğunun sağlanması ve yargı alanındaki sorunlara da çözüm üretmesi gerekmektedir (Özok, 2008: 7). Aslında vatandaşın da beklentisi tam olarak budur.

Adil yargılanma, davaların sürelerinin kısaltılması, yargıya güvenin artırılması, temel hak ve hürriyetlerin korunması, yargı ve yargılamanın optimal seviyede olması için Türkiye 2009'da yargı yönetiminde yeniliklere ciddi bir adım atmıştır. AB üyelik sürecine bağlılığımızı da göstermek maksatlı başlayan ama Türkiye yargı sistemi için gerekli olan Yargı Reformu Stratejisi 2019-2023 dönemini kapsayan belgesi yayınlanmış bulunmaktadır (Euronews, 2019).

Yargı yönetiminin etkin, etkili ve kaliteli sunulması için yazılan bu makaleyle, stratejik yönetim çerçevesinde; yargı reformunun gerekliliğini, yargıdaki sorunlar ve çözümlerini, yargı sisteminin tarihçesini, bir kamu hizmeti olan yargı yönetiminin gerekliliklerini; Yargı Reformu Stratejisi, Avrupa Konseyi 2019 Türkiye Raporu ve Venedik Komisyonu Raporları ışığında açıklanmaya çalışılmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Küreselleşmeyle birlikte birçok alanda değişim yaşanmıştır. Bu değişim özellikle de devletin üç organı olan yasama, yürütme, yargı yönetimlerindedir. Türk milletinin yüzyıllardır inançlarının yönetimde etkili olduğu da aşikârdır. Bu inanç sistemleri geçmişten günümüze kadar bakıldığında; yargıda, hukuk sistemlerinde ve yönetimde hissedilmektedir.

Bu çalışmayla da son zamanlardaki yargı yönetimindeki tartışmalara yol açan sebepler araştırılmak istenmiştir. Bu alanda dikkat çeken ve araştırmanın çerçevesini belirleyen "Yargı Reformu Strateji Belgesi" ve diğer uluslararası belgeler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle bu belgelerde yıllardır tekrarlanan sorunlara değinerek AB uyum sürecinde ve toplantılarında dikkat çeken konular bilimsel yazılarla desteklenerek araştırılmıştır. Vatandaşın adalet beklentisi ele alınmış olup yargı yönetimi, etkin, etkili, şeffaf ve hesap verebilirlik çerçevesinde incelenmiştir. Nitekim bu da Adalet Bakanlığının "Stratejik Planlama Belgeleri" ile desteklenmiştir.

3. YÖNTEM

Türkiye'de yargının stratejik yönetimiyle ilgili ele alınmış makale ve tezler incelenerek bilgiler bir araya getirilmiş olup güncel belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Günümüz Pandemi şartları nedeniyle Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne giderek "Önceki dönem Yargı reformu Strateji Belgesi'nde uygulanamayan maddelerin sebepleri" hakkında bir görüşme maalesef yapılamamıştır. Zira Strateji Birimi ile iletişim kurulmuş, ilgili bakanlığın sayfalarındaki belgeler üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

2019 yılında gerçekleştirilen bir ankete internet aracılığıyla ulaşılarak paylaşılmıştır. Nitekim bu çalışma literatür taraması çerçevesinde bir araştırma makalesidir.

4. STRATEJİK YÖNETİMLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yönetim ve stratejik yönetim arasındaki fark kavranabilirse başarılı olunacaktır. Zira akademik araştırmalarda da Türkiye için çok yeni bir disiplin olarak görünmektedir. Küreselleşmeyle, teknolojik gelişmelerle ve birtakım krizler nedeniyle böyle bir ayırım karşımıza çıkmaktadır.

Yönetim alanındaki çalışmaların ortak amaçları; örgütleri çevrelerine kolay adapte ettirip sürdürülebilir bir örgütsel yaşam imkânı sunmak, kısa zamanda, daha az maliyetle, daha kaliteli ürünleri talep edenlere ulaştırmak ve çalışma hayatı ile günlük hayat arasında daha dengeli, daha insani, daha adil ve daha az hiyerarşili bir çalışma ortamı oluşturmak olmalıdır (Nişancı, 2015: 290). Ancak stratejik yönetim bu amacı daha çok karşılıyor gibi görünmektedir. Bu yüzden iki kavramı açıklamakta fayda bulunmaktadır.

4.1. Yönetim Kavramı

Yönetim tarihine bakıldığında, yapıya ağırlık veren Geleneksel (Klasik), insana ağırlık veren Davranışçı (Neoklasik), örgütü sistem olarak kullanan Sistem (günümüze kadar gelen) Yaklaşımları görülmektedir (Güçlü, 2003: 64). Değişen dünyaya ayak uydurabilmek için yönetimdeki değişiklikler hâlâ da devam etmektedir.

Yönetim, "iktisatçılara göre; toprak, sermaye ve iş gücü ile birlikte üretim işlevlerinden birisi, yönetim bilimcilere göre yöneten ve yönetilenlerden oluşan bir otorite sistemi, toplum bilimcilere göre ise; bir sınıf ve saygınlık sistemidir. Bütün tanımların ortak noktası; yönetimin, insanların iş ve faaliyetleriyle bir sonucun hedeflenmesi ve bunun gerçekleştirilmesi sürecidir." (Kuluçlu, 2006: 4). Özetle, en az iki kişinin, ortak bir amaçla iş birliği ile hareket etmesidir.

Yönetimle ilgili araştırmalar genelde Kuzey Amerika kökenli yapılmaktadır. Fakat Türk Tarihi ve Türk yönetiminin yazınsal geçmişine bakıldığında da stratejik düşünme ve yönetme

konusundaki katkısı reddedilemez. Dünyanın en önemli siyasetnamelerinden olan Yusuf Has Hacıp'in eseri Kutadgu Bilig, yönetimde dört boyutta stratejik düşünmüştür; "Bütüncül perspektif, yaratıcılık, sonuçlar kadar nedenlere odaklanma ve hipotez yönelimlilik." İşte bu yüzden Türk yönetim anlayışında, geçmişin izleri doğrultusunda, bugüne bir köprü kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Taş, Hızıroğlu, Ersoy ve Özer, 2017: 148, 171).

4.2. Strateji ve Stratejik Yönetim Kavramları

Strateji sözcüğü, genelde askerî alanda kullanılırdı. Zamanla yönetimde de kullanılmaya başlanmıştır. Yönetim biliminde strateji, amaca ulaşmak için izlenecek yolu ifade etmektedir. Küreselleşme; özel sektörde kaçınılmaz bir rekabeti, kamu sektöründe etkin ve etkili bir kamu hizmetini zorunlu kıldığından, stratejik yönetim, hem özel sektör yönetiminde hem de kamu alanında devamlı kullanılan kavramlar olmuştur (Söyler, 2007: 105).

Stratejik yönetim, örgütün başarılı olmak için değişen çevreyi dikkate alıp örgüt amaçları doğrultusunda, planların, geliştirilen stratejilerin ve örgütte alınan her türlü önlemlerin uygulanıp kontrol edilmesidir (Özgür, 2004: 210). Nitekim bu değişen çevreden sadece sektörler etkilenmemektedir. Evde, okulda, kısacası hayatın her yerinde söz konusu olduğuna göre, amaç ve hedefler için her türlü önlemler alarak planlı yaşamak gerekmektedir. Bu sebeple stratejik yönetim, genel anlamdaki yönetimi de kapsamaktadır.

Yargı sistemi de stratejik yönetimle; etkin, etkili, verimli ve kaliteli bir şekilde sunulmaya başlamıştır. Yargı hizmeti bekleyen vatandaşın istekleri ve beklentileri, yargı kurumunun ne yaptığını, varlık sebebini unutmadan, ilerde karşılaşılabileceği tehditlere karşı önlemler alarak mümkün görünmektedir.

5. TÜRK YARGI SİSTEMİNİN OSMANLI DEVLETİ'NDEN GÜNÜMÜZE

Kapitalist üretim, toplumdaki yapıyı da değiştirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte emek, topraktan koparak kent ortamında emeğini satıp yaşamaya başlamıştır. Uzun mücadeleler sonucu emek, çalışma hayatını "Anayasal ve yasal" teminat altına almıştır (Özerkmen, 2003: 240)." Nitekim alınmasa büyük balık, küçük balığı yemeye devam edecektir.

Yargı, askerler ve diğer memurlar gibi hükümdarın elindeydi. 18. yüzyılın ilk yarısından sonra Aydınlanma ve Rasyonel Hukuk İttifakı bu anlayışta büyük gelişmeler kaydetmiştir. Montesquieu ile özdeşleşen kuvvetler ayrılığı da bu dönemde ortaya çıkmış ve hukuk devletinin temeli haline gelmiştir. Amaç da burjuvaların hükümdardan gelebilecek keyfi müdahalelerini önlemektir. Yargı adeta, "*Burjuva özgürlüğünün koruyucu Tanrısı*" olmuştur (Sancar, 2016: Bölüm 10). Sanki özgürlük, sadece burjuvalara has bir hakmış gibi görünmektedir.

"Hukuk devleti, mülk devleti ile başlayıp polis devleti ve hazine teorisi" ile süregelen tarihsel sürecin son aşamasıdır. Devlet iktidarını kullananların, hukukla bağlanması yoluyla bireyin keyfiliğe karşı korunması fikri, hukuk devletinin ortaya çıkışını hazırlayan ana faktör olarak görülmektedir (Güneş, 2016: 1437). Hukuk devleti ilkesi, kuvvetler ayrılığı prensibi ve temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmasıyla desteklenmektedir. Kuvvetler ayrılığı, insanların doğası gereği yetkilerini kötüye kullanmaları düşüncesinden doğmaktadır. Yasama organı doğrudan halk tarafından, yürütmenin de ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde seçimle belirlenmesi, egemenliğin sahibi olan halkın karşısında sorumlu olduğunu ve hesap vermekle yükümlü olduklarını göstermektedir. Bu sebeple de mahkemeler bağımsız olmalıdır (Yüksel, 2010: 217). Ayrıca hukuk devleti, hukuka bağlı devlet demek olduğuna göre devletin erkleri de hukuka bağlı olmak zorundadır (Gözler, 2020: 83). Yani bu üç erk, hem birbirinden ayrı hem iş birlik içerisinde çalışmalı hem de hukuka bağlı kalmalıdır ki görevlerini en iyi şekilde yerine getirsinsinler.

Birbirinden ayrı çalışırlarsa kararları tarafsız olmaktadır. İş birliği içerisinde çalışırlarsa kararları tutarsız olmayacaktır.

Türk toplulukları genellikle gelenek ve göreneklerine bağlı kalıp düzeni böyle sağlamışlardır. Nitekim bu günümüzde hâlâ kullanılan atasözlerden de anlaşılmaktadır. "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste", "Herkes ettiğini bulur" gibi. Bu düzen İslam öncesi Göktürk inancıyla, İslamiyet sonrası da yine dinin gerektirdiği gibi yaşayıp kurallarına bağlılıkla süregelmiştir. Adalet duygusunu inançları doğrultusunda kazanmışlardır.

Osmanlı Devleti teokratik bir yapıdaydı. Hukukun şeri ve örfi kaynakları vardı. Örfi hukuk için kurulan mahkemeler yoktu; şeri mahkemelerde görülmekteydi. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ile başlayan yargıyı yürütmeden ayırma çabaları adli yönden yapılan bir yeniliktir (Uluçakar ve Çınar, 2020: 131). Osmanlı Devleti'nde adalet teşkilatı üç kurumla sağlanmaktaydı: Kazaskerlik, kadılık ve Divan-ı Hümayun. Divan-ı Hümayun yüksek bir mahkemeydi. Yargılamanın yanı sıra siyasi, idari ve askerî görevi de bulunmaktaydı.

1868'de Padişah Abdülaziz'in iradesiyle kurulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye (Yargıtay, 2020), Yargıtay'ın çekirdeğini oluşturmaktadır. Amacı da kişilerin hakları ve güvenlikleri bakımından çok önemli olan hukuk işlerinin, mülki işlerden ve yürütmedeki hükümetten ayrı bir düzene kavuşturulmasıydı. Ardından da Danıştay'ın temelini oluşturan Şuray-ı Devlet'in kurulmasıyla Osmanlı, özelde Fransa, genel olarak Avrupa modeli bir yargı teşkilatı oluşturmaya çalışmıştır (Uluçakar ve Çınar, 2020: 131). Danıştay 1925 yılında yeniden kurularak 1927 yılında bağımsız bir mahkeme olarak çalışmaya başlamıştır (Türkiye Hukuk, 2020).

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, şeri, manevi ve ticari mahkemelerin dışında, ya hukuki ya da cezai uyuşmazlıkları kendiliğinden veya tarafların istekleriyle kendisine gönderilmesi durumunda istinaf yoluyla çözümlenmekteydi. Dava sonucu, kişiyle hükümet arasındaki uyuşmazlığa değiniyorsa o davayı Şuray-ı Devlete gönderirdi (Yargıtay, 2020). Yani yasama ile yargı birbirinden ayrılmış olduğunu göstermektedir.

3/05/1920 tarihinde 3 Sayılı Kanun ile Adliye Mezâhip Vekâleti adıyla bugünkü Adalet Bakanlığının temeli atılmıştır (Türkiye Hukuk, 2020). 1923-1950 dönemlerinde hukuk sistemi, Batı'daki sistemlere benzer şekilde yenilenmeye devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan İstiklal Mahkemeleri de oldukça önemlidir. Ülke işgal atındayken hızlı kararlar alınır ve Cumhuriyet'in siyasi korumacılığı niteliğiyle de ön plana çıkmıştır (Uluçakar ve Çınar, 2020: 132). 1924 Anayasası'nda yasama organını denetim altına alacak bir kuruma yer verilmemiştir.

1945 yılında Adliye Vekâleti, Adalet Bakanlığı olmuştur. 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve yargının görev alanı yeni bir ufuk kazanmıştır. 1961'de Yüksek Hâkimler Kurulu, 1962'de Yüksek Savcılar Kurulu kurulmuş, 1971 Anayasa değişikliğiyle anayasal bir statü kazanmıştır 1982 Anayasa'sıyla da tek çatı altında toplanmış Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. 2010 ve 2017 yıllarında köklü değişiklikler yapılmış, adı da Hâkimler ve Savcılar Kurulu olmuştur. 1984 yılında Adalet Bakanlığı bugünkü hâlini almıştır (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 13).

Görüldüğü üzere, geçmişten günümüze yönetimde olduğu gibi yargı yönetiminde de değişiklikler olmuştur. Fakat ayrıntılı incelediğinde kurum adları değiştirilerek ve geliştirilerek aslında birbirinin devamı gibi görünmektedir. Değişen koşullar gereği yenilikler olmuştur. Ama bu aynı zamanda da adaletin dağılımında, insan haklarının korunmasında, vatandaşın verilen kararlara güveninde şüphe mi uyandırıyor ki bu kadar yenilik yapılmış ve hâlâ devam etmektedir? Yoksa insanların beklentileri, değişen çağ ve koşullarla değişmekte midir? Bu sorular eşliğinde yargıdaki sorunlara ve çözüm yollarına bakmak gerekmektedir.

6. TÜRK YARGI ve YÖNETİMİNDEKİ SORUNLAR ve ÇÖZÜM YOLLARI

Yargı alanındaki sıkıntılar sadece ulusal düzeyde incelenirken, küreselleşmeyle birlikte uluslararası düzeyde de ele alınmaya başladığını belirtmek gerekir. Nitekim 2004'te başlayan Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte Türkiye'nin yargıda da reform hamlesine tank olunmaktadır.

"Yargı yönetimi, yargı kurumunun çalıştırılması ve yargı kararlarının oluşturulmasında gerekli olan insan ve maddi kaynakların sağlanıp sürdürülmesi faaliyetlerini ifade eder." Temel sorun, bu kaynakların yönetilmesidir. Bir yargı kurumu, hizmet sunan önemli bir kamu organı olarak, etkin ve kaliteli bir yönetime ihtiyaç duyar. Bu yönetme, hâkimlerin bağımsızlığını tehlikeye atmadan olmalıdır. Yargının yönetilmesi, hâkimlere daha iyi şartlarda bir çalışma ortamı oluşturulması ve onların görevlerini, özellikle yargılama hizmetlerini, daha iyi yapabilmelerini sağlamak içindir (Akyel, 2019: 64). Zira hak sahibine hakkını veren kanunlar aracılığıyla adaleti sağlayan yargı kurumunun elçisi hâkimlerdir. Şimdi Türkiye'deki sorunları birkaç başlık altında inceleyelim.

6.1. Kalifiye Hukukçular

Teknolojiyle birlikte çoğu alanda insana az ihtiyaç duyulsa da, insanın değerini yitirmediği özel alanlardan biri de hukuktur. Çünkü toplumdaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. Ne kadar iyi bir hukuk sistemi isteniyorsa o kadar kaliteli hukukçular yetiştirilmeli ve hukuk eğitimi de bir o kadar önemsenmelidir (EGİAD, 1999: 7). Elbette hâkimlerin kaliteli kararlar verebilmesi için gereken ortam ve koşullar sağlanmalı; ancak bunun öncesindeki aşama, kaliteli yetiştirilmiş bir hukukçu olmalıdır.

Nitekim Türkiye'de hukukçu olmayan hâkimler bile yer almaktadır. "Türkiye'de yargı organına üye seçme yetkisi konusunda siyasal makamlara en ufak bir takdir hakkı bırakmamak gerekmektedir." ABD'de Yüksek Mahkeme üyeliği için hukuk fakültesi mezunu olma şartı bulunmamasına rağmen, 1941'den beri ABD Yüksek Mahkemesine hukukçu olmayan tek kişi atanmamıştır. Türkiye'de ise bu oran %50 hukukçu, %50 hukukçu olmayanlar şeklindedir (Gözler, "Hukukçu Olmayan Hâkimler Sorunu-1: Hukuk Fakültesi Mezunu Olmayan Anayasa Mahkemesi Üyeleri, 2019). "Türkiye'de Koruyucu Hukuk Projesi ile temel hukuk bilgilerinin küçük yaşlardan itibaren okullarda öğretilmesi hedeflenmişken bu hedefe yönelik olarak 2013-2014 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanan "Hukuk ve Adalet Dersi" nin kapsamı genişletilip dersi seçen öğrenci sayısı artmıştır. 2018-2019 eğitim ve öğretim yılından itibaren 8. sınıflarda da okutulmasına karar verilmiştir (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 17). "Daha çocuk yaşta hak, hukuk kavramları öğretilmeye çalışılması bir nebze olsun geleceğin hukukçuları daha vasıflı olacak umudu taşıtmaktadır.

Bir yerde, bir kurumda sorun veya tıkanıklık varsa kaynağına bakmak gerekmektedir. Sonuçta bu soruna yol açan bir insan. Demek ki bu alanda yetkin şekilde yetiştirilen veya yetiştirilen kişileri bu alanda etkin bir şekilde kullanamayan bir sistem tıkanıklığı vardır. Bu tıkanıklık için, hukuk fakültelerinin ve yargı alanındakileri seçenlerin, hatta Anayasa'nın yargı noktasındaki düzenlemelerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

6.2. Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

Demokratik hukuk devletlerinde yargı bağımsız ve tarafsız olmalıdır ki mahkemeler etkin ve etkili çalışabilsin. Yargıda adil bir karar alınabilmesinde, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı denince akla Hâkimler ve Savcılar Kurulu gelmektedir.

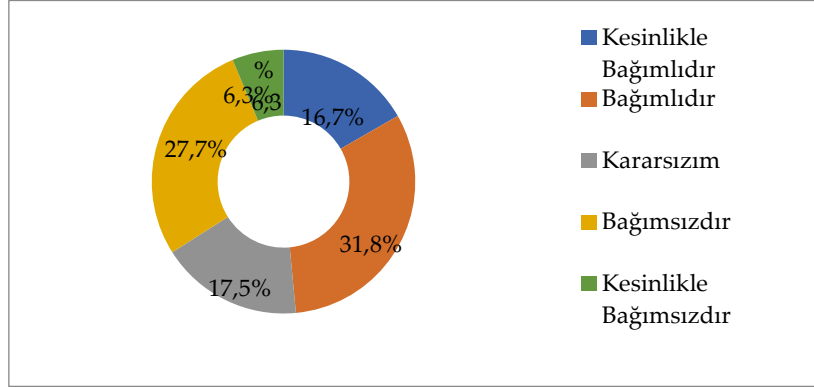
Kuvvetler ayrılığı ilkesinde, her bir erk, iş birliği içerisinde hareket etmek zorundadır. Ayrıca bunların arasındaki dengeyi sağlayan en önemli faktörlerden birisi de yargıdır. Yargı bağımsızlığı

da bunu gerçekleştiren en büyük etkenlerden biridir (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 10). Bu bağımsızlıktan kasıt özellikle yargının yürütmeden bağımsız olmasıdır.

Zira yargının bağımsızlığında iki eleştiri noktası bulunmaktadır. Bunlardan biri Anayasa Mahkemesinde siyasetin etkisi, bir diğeri de HSK 'de siyasetin etkisidir (Uluçakar ve Çınar, 2020: 135). "Anayasa Mahkemesinin dört üyesi doğrudan cumhurbaşkanınca seçilmektedir ki, bu üyelerin hukukçu olup olmaması tamamen cumhurbaşkanının inisiyatifindedir. Anayasa Mahkemesinin yedisi TBMM Genel Kurul tarafından seçilmektedir." Biri Adalet Bakanı olan başkan ve biri de Adalet Bakanı Yardımcısı ile birlikte on üç üyeden oluşmaktadır. Hâkim ve savcıların mesleğe alınmaları, atanmaları, yüksek mahkemelere seçilmeleri, disiplin işlemleri ve meslekten çıkarılmaları gibi önemli görevleri vardır (HSK, 2020a). Nitekim "Yargı bağımsızlığı, hâkimlik görevine bağlı bir ayrıcalık değil, sorumluluktur (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, 2020: 39) " Çünkü hâkimlerin hukuka uygun, hiç kimsenin etkisinde kalmadan kararlar alması ona tanınan görevinin gereğidir. Görevi de adaleti, olması gerektiği gibi dağıtmaktır.

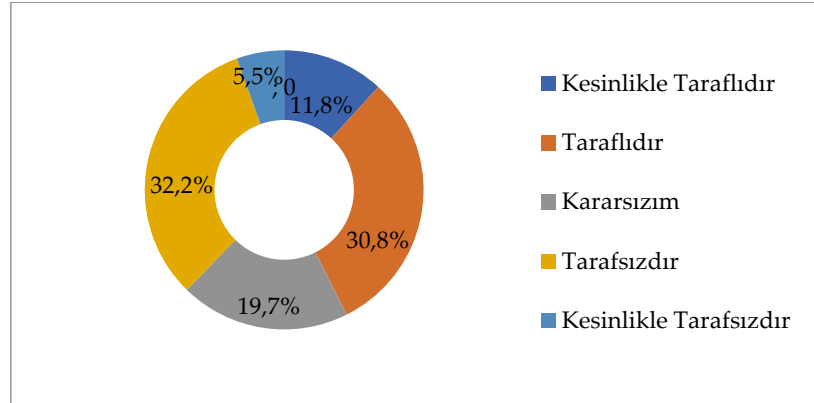
Yargı bağımsızlığının asıl gerekçesi, yargı organlarının görevlerini yerine getirirken iktidarın yapabileceği müdahaleden korunmasının temin edilmesidir. Adaletin sağlanmasına hizmet eden yargının bağımsızlığı ve hâkimlerin siyasal tarafsızlığının kesinliği, bireysel hak ve özgürlüklerin korunup sürekliliği için şarttır (Uluçakar ve Çınar, 2020: 136).

Bu konuyla ilgili Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Araştırma Raporu yayınlanmıştır: Şekil 1'e göre yargı; %34 bağımsız, %48,5 bağımlıdır şeklinde sonuçlanmıştır.

Şekil 1. Türkiye'de Yargı Bağımsız mıdır?

Yine aynı raporda mahkemelerin tarafsızlığına yönelik yapılan araştırmada Şekil 2'de görüldüğü üzere %37,7 tarafsız, %42,6 taraflıdır şeklinde üzücü sonuçlanmıştır (SODEV, 2020).

Şekil 2. Türkiye'de Mahkemeler Tarafsız mıdır?

Yargı organının tarafsızlığı, tüm uluslararası belgelerde, yargının bağımsızlığı ile birlikte ifade edilmiştir. Demek ki, bu iki nitelik ideal yargının birbirinden ayrılmaz iki temel özelliği

olarak gösterilmiştir (İşten, 2014: 302). "Avrupa bağlamında, bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi ile güvence altına alınan haklardan ilkidir (Danıştay, 2020)." "Mahkemenin içtihatları yargı bağımsızlığının önemli ve değişik yönlerine çok sayıda kararda ışık tutmuştur. Fakat doğası gereği meseleye sistematik şekilde yaklaşmamıştır (TBMM Araştırma Merkezi, Venedik Komisyon Kararları, 2006: 87)." Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 10. maddesine göre de, "*Herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır* (HSK, 2020b). "Tarafsızlık, hâkimin kendi değerlerinden, ön yargılarından, dış etkenlerden bağımsız karar verebilmesi ve vatandaşın yargılamada şüpheye düşmemesi için uygulaması gereken vicdani bir mekanizmadır.

Yargı bağımsızlığı etkin bir yargı yönetiminin olmazsa olmazıdır. Devletin gücüne karşı vatandaşın korumaktadır. Vatandaşın yargıya güvenmesinde ve adil yargılamanın sürekliliğinde, *yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı* aslında bir teminattır. Adalet Bakanlığının 2019-2023 Stratejik Planında Temel Değerler başlığı altında da "*Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığına Saygı*" başlığı yer almakta ve umut vermektedir.

6.3. Mevzuatla İlgili Sorunlar

Mevzuatla ilgili sorunların başında davaların, yargılamaların süreleri ve vatandaşın bu konuda dertli olması gelmektedir.

Davaların uzamasına sebep olarak yürürlükteki mevzuat gösterilmektedir. Yasal düzenlemelerdeki eksikliklerin, boşlukların ve düzenlenmesi gereken alanların hatta mevcut hükümlerin bile gerçeği gibi uygulanmamasından kaynaklanmaktadır (EGİAD, 1999: 11). Nitekim Türkiye'de makul sürede yargılanma hakkının yeterince korunmadığı ve usulünün karmaşık olduğu doğrultusunda eleştiriler bulunmaktadır. Bugün bile uygulanma şekli açısından hukukçuların uzlaşamadığı usul hükümleri bulunmaktadır (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 84, 85).

Etkin bir yargı sistemi için işlemlerin olması gereken zamanda yani makul sürede sonuçlandırılması gerekmektedir (Akyel, 2019: 93). Hukuk yargılaması basit ve yazılı olarak iki yargılama usulüyle yürütülmektedir. Her usul sistemi kendi içinde farklı aşamalardan oluşmakta ve aşamalardan biri tamamlanmadan diğer aşamaya geçilememektedir. Bu yüzden yargılamalar uzayabilmekte ve kişilerin hakkına kavuşması gecikebilmektedir. Söz konusu sakıncanın giderilmesi gerektiğinden Yargı Reformu Stratejisiyle, "yargılamaların uzamasına sebep olan usul hükümlerinin değiştirilmesi, uygulayıcılar arasında dahi hukuki tartışmalara neden olan usul hükümlerinin sadeleştirilmesi ve bu sayede etkinliğin artırılması amaçlanmaktadır." Makul sürede yargılama yapılabilmesi için mahkeme sayıları arttırılmıştır (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 14, 84). Sadeleştirmeden kasıt, kanunların yoruma gereğinden fazla açık olmasıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde "hukuk dili" diye bir tabir kullanılmaktadır. Ülkedeki her vatandaş da hukuk dili bilmediğine göre hem kanunlar hem de mahkeme kararları anlaşılır bir dil kullanılmalıdır.

Anayasa'nın 36. maddesine göre, "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*" 2001 Anayasa değişikliğiyle "adil yargılanma hakkı" ibaresi eklenmiştir. Makul sürede yargılanmayla adil yargılanma iç içedir. Makul sürede yargılanma, hak ihlaline uğramış olan kişinin, hakkını en hızlı şekilde hak sahibine vermektir. Zira sadece hızlı şekilde verilmesi değil, en az maliyetle de verilmesi gereklidir. Adil yargılanmayla vatandaşın yargıya güveni sağlanırken; bu, makul sürede yargılanmayla mümkün görünmektedir.

Bunun yanı sıra Yargı Reformu Stratejisi'nde ele alınan makul sürede yargılamaya ilişkin çözüm yollarından birisi de: "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'na, AIHM önünde bekleyen ve

makul sürede sonuçlandırılmayan yargılamalar ile mahkeme kararlarının yerine getirilmesine ilişkin başvuruları inceleme görevi verilmiştir. 2014 yılında kamulaştırma dosyaları ile cezaevlerinde yaşandığı iddia edilen bir kısım ihlallere ilişkin başvurular da Komisyon'a verilerek görev alanı genişletilmiştir. 2018 yılında ise, İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun yetkisinin genişletilmesine ilişkin yeni bir yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeyle, yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığına ve mahkeme kararlarının icrasına ilişkin Anayasa Mahkemesinde görülmekte olan bireysel başvurular Komisyon'un yetki alanına alınmıştır (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 12)." şeklindedir.

Yakın zamanda yargılamanın uzamaması için ve avukatların zamanlarının tasarrufu için e-duruşma gerçekleşmiştir (Hürriyet, 2020). Gelişen teknolojiyle birlikte imkânsızlıklar azalmaktadır. İçinde bulunduğumuz bu zorlu günlerde yerinde bir uygulama olmuştur. Pandemi sürecinde birçok vatandaşın hakkı sürüncemede kalmıştır. Adalet yerini, zamanında bulursa beklenti karşılanmış olur. İşte bu yüzden imkânlar ve teknolojinin nimetlerinden yararlanmakta fayda vardır.

6.4. Yargının Kalitesi

Kaliteli bir hizmet için kaliteli bir kişi; kaliteli bir kişi olmak için de kaliteli bir eğitim gerekmektedir. Kalite denince akla gelenler; en iyi olan, en nitelikli olandır. Peki, yargının kalitesi denince akla ne gelmektedir? Sorusuna; yargı kararlarının kalitesi denirse, yanlış olmayacaktır

Yargı kararlarının **açık ve anlaşılır** olması, tarafsız, dürüst, mesleki uzmanlık ve yargıda işi olanlarla iyi iletişim kurulması gibi konular, kaliteli bir yargının önemli parçalarıdır (Akyel, 2019: 67). Yargıda kalite, adaletin sağlanmasını, vatandaşın güvenini kazanmayı, adil yargılanmayı sağlar.

Hâkim ve savcılarının görev yerlerinin sık sık değiştirilmesi de yargı kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir (Avrupa Komisyonu, Türkiye Raporu, 2019: 27). Aslında hâkim ve savcılarının rızaları dışında yer değiştirmeleri yargı bağımsızlığına, yargı kararlarının kalitesine ve verimliliğine olumsuz yansımaktadır. Peki, bu konu bu kadar gündem olmuşken alınan bir önlem veya hedeflenen bir düzenleme var mıdır? Varsa da neden uygulanamamaktadır? Soruları da tartışmaya açıktır.

Yargı Reformu Stratejisi belgesinde bu yer değişikliği konusu "**coğrafi teminat**" yani yer güvencesi adı altında düzenlenmiştir. "Belli bir kıdemdeki hâkim ve savcılarının mesleki başarılarının da gözetilmesi suretiyle istekleri olmaksızın görev yerlerinin değiştirilememesidir. Coğrafi teminat, yalnızca hâkim ve savcılarının endişe duymadan yargısal faaliyetlerini sürdürebilmeleri açısından değil, aynı zamanda yargısal verimliliğin artırılması açısından da önem taşımaktadır (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 33)." Buna karşın Avrupa Komisyonu Raporu'nda görülüyor ki kâğıt üstünde kalmıştır. Rapora göre; "hâkim ve savcılar üzerindeki siyasi baskı devam etmiş ve çok sayıda hâkim ve savcının rızaları dışında yer değiştirmelerine devam edilmiştir. Bu durum, yargının bağımsızlığı ile genel kalitesi ve etkinliği üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaya devam etmektedir. Ayrıca OHAL süresince yayınlanan KHK'lerle akademisyenler, öğretmenler, polis memurları, sağlık çalışanları ile hâkim ve savcılar da bulunduğu 152.000 kamu görevlisi meslekten ihraç edilmiştir." Üstelik çeşitli suçlamalarla karşılaşan hâkim ve savcılar, aklanmalarına rağmen mesleklerine iade edilmemiştir (Avrupa Komisyonu, Türkiye Raporu, 2019: 11-24).

Yargı kararlarının kalitesi konusunda bir diğer sorun ise bazı ilçelerde mahkemeler **tek hâkimlidir**. Bu yüzden en azından bir mahkemede hem hukuk hâkimi hem de ceza hâkimi bulundurmak gerekmektedir (TÜSİAD, 1998: 53). Bu biraz da ihtisaslaşma konusuna girmektedir. Yani yargının doğru sonuçlanabilmesi için kararı veren hâkimin teknik ve mesleki bilgilerinin en iyi seviyede olması gerekmektedir. Bu konuda Anayasa Mahkemesine itirazda da bulunulmuştur.

Nitekim bu konuda; "Düzce 1. Asliye Hukuk Mahkemesi (Asliye Ticaret Mahkemesi sıfatıyla), Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'un 5. maddesinin Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 45. maddesiyle yeniden düzenlenen üçüncü fıkrasında yer alan "Asliye ticaret mahkemesi kurulan yerlerde bu mahkemelerde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur." ibaresinin Anayasa'nın 2., 10., 36., 37., 141. ve 142. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptaline karar verilmesi talebinde bulunmuştur. İtiraz konusu kural, asliye ticaret mahkemelerinin kuruluşu ve yapılanmasına ilişkindir. Yani müstakil Asliye Ticaret Mahkemelerinin Kurulu olmadığı yargı çevrelerinde, ticari davalar ile ticari nitelikteki çekişmesiz yargı işleri Asliye Hukuk Mahkemeleri tarafından tek hâkimli olarak bakılmaktadır. Asliye ticaret mahkemesi olan yerlerde **heyet hâlinde görülmesi gereken uyuşmazlıklara asliye ticaret mahkemesi olmayan yerlerde tek hâkim bakmaktadır.** Bu mahallerdeki ticari uyuşmazlıkların çözümünde miktar ve dava konusu önem arz etmemekte, bu tür davaların miktarı ve konusu ne olursa olsun bu davalar tek hâkimli Asliye Hukuk Mahkemesi hâkimlerince çözümlenmektedir. Bu husus adalet ve eşitlik ilkesine aykırıdır. Çünkü Ankara, İstanbul gibi müstakil ticari davalara bakan mahkemelerde belli bir miktarı geçen ticari uyuşmazlıklar ile kanunca düzenlenen belli davalar 3 hâkimli heyetçe sonuçlandırılırken, aynı miktar ve nitelikte bir dava müstakil Asliye Ticaret Mahkemesi bulunmayan bir ilde tek hâkimce neticelendirilecektir. İtiraz yoluna başvuran Mahkeme, yapısal olarak asliye ticaret mahkemesi olmayıp önüne gelen uyuşmazlık yönünden asliye ticaret mahkemesi sıfatıyla yargılama yapan asliye hukuk mahkemesidir. Bu bakımdan itiraz konusu kuralın söz konusu uyuşmazlıkta uygulanma olanağı bulunmamaktadır. İtiraz konusu ibareye ilişkin başvurunun Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddi gerekmektedir. "Asliye ticaret mahkemesi kurulan yerlerde..." ibaresinin, itiraz başvurusunda bulunan Mahkemenin bakmakta olduğu davada uygulanma imkânı bulunmadığından, bu ibareye ilişkin başvurunun Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle OYÇOKLUĞUYLA 21/6/2018 tarihinde reddine karar verilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.2018/102, K.2018/74, Karar Tarihi: 21/6/2018)."

Yargı hizmetinin kalitesinde, **şeffaflık ve hesap verilebilirlik** de önemlidir. Zira Türkiye'deki "tüm adliyeler 2017 ve 2018 yılında, bir önceki yılı kapsayacak şekilde hazırlanan faaliyet raporlarını kamuoyuna duyurup yargı hizmetlerinde hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın geliştirilmesi için önemli bir adım olmuştur (Adalet Bakanlığı, YRS, 2019: 13)." Şeffaflık, yargıdaki dürüstlüğü de kuvvetlendirmektedir (Tomasi, 2017: 8). Çünkü vatandaşla her şey olduğu gibi paylaşırsa şüpheye kapılmadan doğruluğuna inanılır.

Yargılamanın kalitesi görüldüğü üzere sadece iç hukukta değil, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu raporların paylaşımı şeffaflık anlamında olması gerektiği gibidir. Ancak yayınlanan her belge Cumhurbaşkanı'na sunulduktan sonra; ileriki yıllarda ne kadar etkili olduğu ve hangi maddelerin uygulanmadığı hatta sebebiyle birlikte yayınlanmalıdır. Eğer bir konu devamlı gündemdeyse o konu hâlâ çözüme kavuşamamış demektir. Hukukun üstünlüğünü kabul etmiş gibi görünen Türkiye, neden hâlâ bu konuda eleştiriliyor diye de düşündürmektedir.

Yargı yönetimindeki sorunlar elbette daha da genişletilebilir. Bu sorunlara kurumdaki personeller arasındaki **iletişim**, kurum dışında da hizmet bekleyen vatandaşın kamuoyu aracılığıyla haberdar olması; yani kurum içi ve kurum dışı **etkileşimleri** eklenebilir. Eğer ki bir konuda devamlı reform varsa, birden fazla belgeyle aynı konular devamlı tekrarlanıyorsa orada sorun bitmez. Çünkü hedeflenen çözümler yeterli veya etkili olmuş olsaydı bu kadar belge ve rapor yayınlanmazdı. En önemli kamu hizmetlerinden olan yargı yönetimi alanındaki düzenlemeler, ne zaman gerçek manada uygulanmaya başlarsa o zaman ülke güvende hissederek huzura ve adalete kavuşmuş olacaktır. "Peki, yargının yönetimi, stratejik bir yönetim anlayışıyla yürütülürse biraz da olsa bu sorunlar en aza indirilebilir mi?" sorusuyla yargı yönetimini, stratejik yönetim çerçevesinde, tekrar ele almakta fayda vardır.

7. STRATEJİK YÖNETİM ÇERÇEVESİNDE YARGI YÖNETİMİ

Yargının stratejik yönetiminde amaç; etkin, etkili, kaliteli ve verimli bir hizmet sunmaktır. Bunların bir arada işlemesiyle de vatandaşın güveni ve beklentileri karşılanmaktadır. Çünkü vatandaşın yargı sisteminden beklentileri; adil, tarafsız, kolay erişilebilen, şeffaf ve şüpheye yer vermeyen kararlardır. Uluslararası alanda da eleştirilen konuları değerlendirip bu beklentileri karşılamak için de önce stratejik bir plan hazırlamak gerekir. Bu süreçte en son faaliyet raporlarına bakılıp kamuoyuna da duyurmak gerekmektedir. Zira vatandaş o zaman sorgulamadan güvenebilmektedir. Yargının stratejik yönetimi için izlenecek adımlar aşağıda incelenecektir.

7.1. Stratejik Plan

Stratejik plan yapabilmek için stratejik düşünmek gerekir. Çünkü stratejik düşünebilirse, sorunlara ve devamlı değişmekte olan çevreye farklı bakılabilir. Zira strateji zaten gelecekle ilgilidir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; plan ile stratejik plan arasındaki en önemli farklardan biri, stratejik planlamada bu değişimi önceden görüp ve beklenmeyen durumlara karşı önlemler almaktır. Stratejik plan, bulunduğu nokta ile arzulanan durum arasındaki yoldur. Bu planlamayla yargı, iyi yönetilmek istenmektedir. Fakat bu yönetimin etkin olabilmesi için kurumdaki bütün personellerle iş birliği gerekmektedir.

Stratejik plan, "Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plandır (5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu: 8660)." "Stratejik planlama, kurumun belirlenmiş amaçlarını gerçekleştirmesine yol gösterecek olan bir vizyon, misyon, temel değerler, amaçlar ve hedeflerin formüle edilmesinde, kurum yönetimine bir çerçeve oluşturur." Faaliyetleri izleme ve değerlendirme yollarıyla da süreç ölçülerek kontrol yöntemi belirlenir (Akyel, 2019: 81). Stratejik planlama sürecinin, her aşamada değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu planların hazırlık aşamasında, başarılı bir plan oluşturabilmek için konuya önemsiz bir iş gibi değil de, hazırlayanlar ve kurum ciddiye alarak önemli bir çalışma olduğuna dikkat etmelidir (Aşgın ve Yaman, 2018: 464). Yani başarılı ve etkili bir stratejik plan, ciddiye alınarak, kontrollü ve denetimli bir şekilde yürütülerek mümkündür.

7.1.1. Stratejik Planlama Süreci

Stratejik planlamanın ilk aşaması **hazırlıktır**. Aslında en önemli olan basamaktır. Nitekim temel sağlam olmazsa bina yıkılır. Bu aşamada *ihtiyaçlar belirlenir, zaman nasıl kullanılacak planlanır ve plan sahiplenilir*. Planın tüm personellerce sahiplenilmesi, stratejik planın başarısı için olmazsa olmazdır.

Yargı hizmeti alanında da daha doğrusu hukuk alanında, Adalet Bakanlığınca 2010'dan beri beşer yıllık periyotlarla Stratejik plan hazırlanıp uygulanmaktadır (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 5). Bu süreçte ikinci aşama "Neredeyiz?" sorusuyla başlayan analizler karşımıza çıkmaktadır. Bakanlık da stratejik planı hazırlarken bu sorudan hareketle analizden başlamıştır.

Sorumlular, önce mevcut misyonlarını, vizyonlarını, hedeflerini ve bir önceki stratejilerinin sonuçlarını, sonra da kurumun genel durumunu dikkate alarak, iç ve dış çevre faktörlerini ve paydaşların durumlarını değerlendirirler. Sorumlular, kurumun misyonunda, amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde "iç ve dış faktörlerin tespiti için SWOT (GZFT) analizi gerçekleştirirler. Çevre analizinde; kurumu etkileyebilecek dışsal değişimler incelenerek değerlendirilmelidir. Bu aşamada ekonomik, sosyal, demografik, kültürel, politik, çevresel, teknolojik ve rekabete yönelik tüm etkenler belirlenmelidir." Zira kurumlar, dış çevredeki değişim ve gelişmeleri zamanında algılayamayıp gerekli stratejileri oluşturamazlarsa tıkanır ve sağlıklı bir şekilde yürütülemezler

(Özer ve Bozkurt, 2017: 184). Adalet Bakanlığı da durum analizinde GZFT analizini kullanmıştır. Aşağıda bu analize yer verilmiştir (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 28):

GÜÇLÜ YÖNLER

- ✓ Köklü kurum kültürü
- ✓ Gelişmiş bilişim ve teknoloji altyapısı
- ✓ Hâkim, savcı ve personel sayısının artıyor olması
- ✓ Personel eğitim merkezlerinin faaliyete geçmiş olması
- ✓ Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin gelişiyor olması
- ✓ Fiziki altyapının gelişiyor olması
- ✓ Alternatif infaz yöntemlerinin gelişiyor olması
- ✓ İnsan hakları konusundaki kurumsal kapasitenin artıyor olması
- ✓ Yurt dışı teşkilatının kurulmuş olması

ZAYIF YÖNLER

- ✓ Yargı organlarının iş yükünün fazla olması
- ✓ Yargıda ortalama dosya görülme sürelerinin fazlalığı
- ✓ Performans ölçümüne ve geliştirilmesine yönelik sistemin geliştirilememiş olması
- ✓ Adalet personelinin özlük haklarının yetersiz olması
- ✓ Hâkim, savcı ve personel sayısının henüz iş yüküyle orantılı olmaması
- ✓ Yargıda ödüllendirme ve kariyer sisteminin yetersiz olması
- ✓ Bütçe imkânlarında daralma

FIRSATLAR

- ✓ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiş olması
- ✓ Kamuoyunda yargı reformuna desteğin sürüyor olması
- ✓ Bilişim teknolojilerinin gelişiyor olması
- ✓ AB katılım sürecinin devam ediyor olması
- ✓ Uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin gelişmekte olması
- ✓ Hâkimlik, savcılık ve diğer hukuk mesleklerine olan talebin artmış olması

TEHDİTLER

- ✓ Kamuoyunda cezaların caydırıcı olmadığı inancının yaygın olması
- ✓ Bilişim sistemlerine siber saldırı tehditlerinin artıyor olması
- ✓ Suç tiplerinin ve işleniş şekillerindeki karmaşıklığın artıyor olması
- ✓ Bazı ülkelerin suçla etkin mücadelede yeterli iş birliğine açık olmaması
- ✓ Hukuk eğitimindeki nitelik sorunlarının sürüyor olması
- ✓ Yargı medya ilişkilerinin yeterli oranda geliştirilememiş olması
- ✓ Dış göçün artıyor olması

Görüldüğü üzere iç çevre analizinde "Güçlü ve Zayıf Yönler", dış çevrede "Fırsat ve Tehditler" kullanılmıştır.

Üçüncü aşama, "Nereye varmak istiyoruz?" sorusuyla devam ederken; misyon, vizyon, temel değerler, stratejik amaç ve hedeflerin belirlenmesiyle, birbirinden kopuk olmamak şartıyla bu aşama tamamlanır.

Misyon, kurumun ne yaptığını, nasıl yaptığını ve kimin için yaptığını ifade etmektedir. Bir nevi stratejik planın temelidir (Özer, Bozkurt, 2017: 183). Yargı yönetiminin misyonu da, yargı kurumlarını yönetmek, yargısal faaliyetleri ve hizmetleri geliştirerek desteklemek, yargıda işi olan herkese yüksek kalitede ve profesyonelce yargı hizmetleri sunmak denebilir (Akyel, 2019: 82). Kısacası misyon, bir kurumun var olma sebebi olmakla birlikte kurumun sunduğu hizmet ve faaliyetlerinin çatısıdır.

Adalet Bakanlığının misyonu; "Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile insan haklarını esas alarak, adalet hizmetlerinin adil, hızlı ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlayacak politikaları geliştirmek ve uygulamaktır." (Adalet Bakanlığı Stratejik Plan, 2019: 29). Nitekim misyonda yer alan bu kavramlar, gerçekten benimsenmiş olsaydı yargıdaki sorunlara ve aksamalara neden olmazdı. Bu misyon içtenlikle benimsendiği takdirde, devamlı denetimle, belki bir nebze çözüme kavuşturabilir.

Vizyon, kurumun misyonu doğrultusunda, kuruma yön vermek ve bunun için gerekli olan her şeyi değerlendirip uygulamaktır. Yani misyon var olma sebebi, vizyon ise arzulanan hedefdir. "Gelecekteki Türkiye nasıl olacak?" sorusunun cevabı; On Birinci Kalkınma Planı'nda, "Daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü, varlık ve refah içinde yaşayan Türkiye" vizyonuyla, uzun vadeli bir perspektif sunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, 2019-2023: 2). Yargı yönetiminde vizyon da, gelecekte nasıl bir yargı hizmeti sunulacağını içermektedir. Vatandaşın yargıdan; adil, dürüst, hızlı bir hizmet beklediği bilinmektedir. Adalet Bakanlığının vizyonu da tam olarak aslında buna cevaptır; "Güven veren ve erişilebilir bir adalet sistemidir. (Adalet Bakanlığı Stratejik Plan, 2019: 29)".

Temel Değerler, "hedefe ulaşmada yönetici ve çalışanlar için nelerin önemli olduğunu göstermektedir. Kurumları, değerleri yönetir. Kurumlar faaliyetlerinde uyacakları temel değerlere önem verdiklerini ve bunlara uyacaklarını ifade ederler. (Akyel, 2019: 82)". Yargı hizmetinde temel değerler, vatandaşın beklentilerini önemseme, açıklık, şeffaflık, kaliteli ve etkili bir hizmet sunmaktır.

Adalet Bakanlığınca paylaşılan temel değerler, "Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına saygı, İnsan hak ve özgürlüklerine saygı, Ehliyet ve liyakate bağlılık, Hesap verebilirlik ve saydamlık, Halkın beklentilerine duyarlılık, Yeniliğe açıklık, Çalışanlarına güven ve saygı" şeklindedir (Adalet Bakanlığı Stratejik Plan, 2019: 29). Temel değerler, bir kurumun geçmişini, kültürünü ve ahlaki ilkelerini yansıttığına göre; Türkiye'de yargı kurumunun ahlaki ilkeleri de; saygı, eğitim ve liyakate önem veren, yenilik ve değişime açık, şeffaf, dürüst, çalışanlarına değer veren şekilde sıralanabilir. Fakat bu temel değerler kurum için bu kadar önemliyse "her reform çalışmasında neden hiç bu başlıklar değişmemiştir?" diye de düşündürmektedir.

Amaçlar ve Hedefler, kurumun misyonu doğrultusunda, yapılması gerekenler amaç, amaçlara ulaşmak için izlenecek ve uygulanacak olan yollar da hedeflerdir.

Misyon, bir kurumun var olma sebebiyken, "amaçlar vizyonu oluşturan temel adımlardaki beklentilerdir. Hedefler ise, daha kesin ve ölçülebilir özellikte olup genel amaçların nicelik olarak belirtilmiş şeklidir. (Akyel, 2019: 83)." Yani hedefler, açık, anlaşılır olmalı ve nicel özellik taşımalıdır. Adalet Bakanlığının Stratejik Plandaki saydığı "Amaçlar:

- 1) Ceza adaleti sisteminin etkinliğinin artırılması,
- 2) Hukuk ile idari yargılamanın sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması,

3) Performans ve verimliliğin artırılması,

4) İnsan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması,

5) Temel hak ve özgürlüklerin korunarak geliştirilmesi, savunma hakkının etkin kullanılmasının sağlanması,

6) Yargıda şeffaflığın geliştirilmesi, adalete erişimin kolaylaştırılması ve hizmetlerden memnuniyetin artırılması.

Bu amaçlar doğrultusunda da kırk hedef belirlemiştir (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 30-50)."

Dördüncü stratejik planlama aşaması "Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?" sorusunun cevaplarıdır. Bu aşamada stratejiler araştırılır, incelenir ve seçilir. Ardından da amaç ve hedeflere hizmet eden **faaliyet ve projeler** belirlenir.

Beşinci aşama "Başarıyı Nasıl Takip Eder, Değerlendiririz?" sorusunun cevabıyla tamamlanmaktadır. Bu takip ve değerlendirme, **performans göstergeleri** ile **izleme ve değerlendirme** adımları sayesinde gerçekleşmektedir. Performans göstergeleri en baştan belirlenir zaten. Burada, başta belirlendiği gibi mi diye değerlendirilir. Nitekim kontrol aşamasıdır.

Değerlendirme ve denetim, stratejik amaç ve hedefleri başarma (performans) düzeyinin ölçülmesi şeklinde gerçekleştirilir. Performans denetiminin yapılabilmesi için de performans göstergelerinin (değerlendirme ölçütlerinin) belirlenmesi gerekmektedir (Söyler, 2007: 110).

Adalet Bakanlığı "Stratejik Planı'nın izleme ve değerlendirme faaliyeti, Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın koordinesinde Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu'nda yer alan usullere uygun biçimde sürdürülecektir." ifadesini kullanmıştır. Bakanlık tarafından,

- ❖ Birim Stratejik Plan Ekipleri
- ❖ Bakanlık Stratejik Plan Ekibi
- ❖ Strateji Geliştirme Kurulu

şeklinde belirlenmiş organizasyon yapısının izleme ve değerlendirme çalışmasını yürütmesi sağlanacaktır (Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan, 2019: 50).

Performansa dayalı denetim, kaynakların etkin, verimli ve optimum kullanımı açısından son derece önemlidir (İskender ve Aşgın, 2020: 179). Kurumun kendi hizmet alanı içerisindeki performansı ile ilgili detaylı bilgileri içeren belge de **faaliyet raporlarıdır**. Yargı kurumu tarafından da stratejik plan döneminde gerçekleştirilen faaliyetler ve gerçekleştirilemeyen faaliyetler kamuoyuna açıklanır. Böylece yargı kurumu şeffaflık ilkesi yapamadıklarının hesabını vermiş olur. Böylece, yargıyla düzenlemelerin nasıl ve ne düzeyde uygulandığı kamuoyu ve yargının paydaşları tarafından gözlemlenmiş olmaktadır (Akyel, 2019: 86).

Stratejik plan hazırlayan kurumlar, faaliyet ve projelere ilişkin olarak bunların kaynak ihtiyacı ile performans hedef ve göstergelerini ortaya koyan performans programını, stratejik planlarında belirtilen amaç ve hedeflerle uyumlu bir şekilde performans esasına dayalı olarak bütçelerini hazırlamakla da yükümlüdürler (İskender ve Aşgın, 2020: 182). Stratejik planda, plana göre bütçe hazırlanır.

Stratejik planın sağlıklı bir şekilde hazırlanması için bu aşamalar etkilidir. Fakat stratejik planın uygulanmasını olumsuz etkileyen faktörler de vardır. Yanlış kaynak tahsisi, insan kaynaklarının stratejik yönetilmemesi, çalışanların birlik ve dayanışmadan yoksun olması, değişen kararlar, disiplinsiz çalışma, denetimsizlik, değişen yeni politikalar, yönetici ve çalışan arasındaki iletişimsizlikler sayılabilir.

Bütün bu süreçlerin toplamı stratejik yönetimi oluşturur. Yani stratejik yönetim, stratejilerin planlanması için gerekli araştırma, değerlendirme, planlama; seçilen stratejilerin uygulanması için kurum içi her türlü önlemin alınması ve sonra da bu stratejileri uygulamadan önce vizyona, misyona, amaca ve temel değerlere uygun olup olmamasını kontrol etme süreçlerinin tamamıdır. Yargı yönetimi de bu çerçevede ele alınırsa; hukukun üstünlüğü misyonuyla insan haklarını korumaya odaklı, adil, hızlı, etkili, dürüst kararlarla, şeffaf ve hesap verebilen mekanizmalar geliştirilerek, değişime ve kriz anlarına yönelik önlemlerle yönetmektir.

8. SONUÇ

Geçmişten günümüze birçok alanda değişim, yenilik olmuş ve olmak zorundadır. Bu değişimin sebebi, insanların çağa göre beklentilerinin değişmesine ve bilinçlenmesine bağlıdır. Fakat değişmeyen nadir alanlardan birisi insanların adalet beklemesidir. Bu beklenti değişmez; fakat adaletin sağlanma şekli birçok kez revize edilmiştir. Hukuk alanında yapılan reform çalışmaları, hak ve özgürlüklerin korunması, etkin, etkili, hızlı, adil işleyen bir hukuk sisteminin güçlendirilmesi içindir. Bir ülkenin yargı kurumunun şüpheye yer vermesi kabul edilemez. Türkiye, bilindiği üzere 1999 yılından beri AB'ye aday ülkedir. AB'ye girebilmek için de reform çalışmaları devam etmektedir. Fakat reform çalışmalarını yapmak değil, uygulamak daha önemli görünmektedir.

Hukuk, vatandaşın hakkına dışarıdan gelebilecek tehlikeye karşı önleyici, sahip olduğu hakları da koruyucu ve geliştirici olmalıdır. Hukukta yenilikler hep olmuştur. Fakat yetersiz kalmış ki, bir de bunu stratejik yönetim, çağa ayak uyduralım, diyerek 2009'da Yargı Reformu Stratejisiyle ilk adım atılmıştır. Yapılan reform çalışmasıyla vatandaşın beklediği, "adalet"e kavuşma arzusu bulunmaktadır. Etkili bir yargı sistemi; yargının, bağımsızlığıyla, kalitesiyle ve verimliliğiyle doğru orantılıdır. Etkin bir yargı sistemi, yargının stratejik yönetimiyle mümkündür. Nitekim vatandaş artık etkin, etkili, adil ve hızlı işleyen bir adalet sistemi talep etmektedir. Bunların yanında erişimi kolay, hesap sorabildiği bir düzen istemektedir.

Üçüncü Yargı Reformu Stratejisi aslında yargı kurumundan beklentileri karşılamaktadır. Türk yargı sistemindeki sorunların giderilmesinde kılavuzdur. 2019-2023 Stratejik Planı da bununla uyumlu hazırlanmıştır.

Türkiye'de yargının stratejik yönetimi, yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını, adil ve kaliteli kararları almasını, şüpheye yer vermeyen, güvenilir bir sistemi sağladığından önemli bir yeniliktir. Elbette kâğıt üstünde kalmadan hakkıyla uygulanabildiği sürece.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı (2019). Stratejik Plan. 5, 17, 28, 29, 4-51.
- Adalet Bakanlığı (2020). <https://www.adalet.gov.tr/stratejik-plan>, adresinden 15.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Adalet Bakanlığı. 2019-2023 Yargı Reformu Stratejisi: 10, 12, 13, 14, 33, 84, 85, (5-95).
- Akyel, R. (2019). Stratejik Yargı Yönetimi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* (13), 59, 61, 64, 67, 81, 83, 93, (61-96).
- Aşgın, S. ve Yaman, K. (2018). Türkiye'de Bakanlıkların Stratejik Uygulamalarında Mevcut Yapı ve Sürecin Değerlendirilmesi. *International Journal Of Value Studies*, 4 (19): 464, 449-466
- Avrupa Komisyonu Raporu (2019). *AB Genişleme Politikasına İlişkin 2019 Bilgilendirmesi*. Brüksel: 11, 24, 3-121.
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (2020). *Bangalor Yargı Etiği İlkelerinin Yorumu*. Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık. 39, 5-155.
- Danıştay (2020). <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>, adresinden 20.11.2020 tarihinde edinilmiştir.

- Ege Genç İş Adamları Derneği (EGİAD) (1999). 7, 11, 5-28.
- Euronews (2020) <https://tr.euronews.com/2019/09/11/yeni-yargi-reformu-uzmanlar-nasil-degerlendiriyor>, adresinden 20.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gözler, K. (2019). Hukukçu Olmayan Hâkimler Sorunu-1: Hukuk Fakültesi Mezunu Olmayan Anayasa Mahkemesi Üyeleri. <https://www.anayasa.gen.tr/aym-h-o-uyeler.htm>, adresinden 15.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gözler, K. (2020). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi, 83, 250
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 64, 61-85.
- Güneş, A. M. (2016). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Hukuk Devleti İlkesi. *IBAD*, 1447, 1436-1442.
- HSK (2020a). <https://www.hsk.gov.tr/Hakimizda.aspx>, adresinden 20.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- HSK (2020b). <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>, adresinden tarihinde 20.11.2020 edinilmiştir.
- Hürriyet Gazetesi (2020). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-da-e-durusma-41643512>, adresinden tarihinde 24.11.2020 edinilmiştir.
- İskender, H., V. ve Aşgın, S. (2020). Yeni Kamu Yönetimi Anlayış ve Kültürü Perspektifinde Stratejik Yönetimin Valiliklerde Uygulanabilirliği ve Bir Model Önerisi. *Türk İdare Dergisi*, 92 (490), 179, 182, 165-198.
- İşten, İ. (2014). Yargının Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13 (2), 302, 286-313.
- Kuluçlu, E. (2006). Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetime. *Sayıştay Dergisi*, 63, 4, 3-37.
- Nişancı, Z., N. (2015). Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (25), 290, 257-294.
- Özer, M. A. ve Bozkurt, P. (2017). Kamu Kurumlarında Stratejik Yönetim Uygulaması Olarak Stratejik Planlar. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9: 184, 174-188.
- Özerkmen, N. (2003). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (1), 240, 239-257.
- Özgür, H., Acar, M. ve Özen, K. (2004). Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim. H. Ö. Acar içinde, *Çağdaş Kamu Yönetimi -II*, 210, 207-252. Denizli: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özok, Ö. (2008). Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu. *Yargı Reformu*, 7, 1-623). Ankara: Türkiye Barolar Birliği.
- Sancar, M. (2016). Yargının Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı. M. Sancar içinde, *Devlet Akli Kısılcacında Hukuk Devleti* (10. Bölüm). İstanbul: İletişim Yayınları. <https://books.google.com.tr/>, adresinden ulaşılmıştır.
- SODEV (2020). <http://sodev.org.tr/yargi-bagimsizligi.pdf>, adresinden tarihinde 20.11.2020 edinilmiştir.
- Söyler, İ. (2007). Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim Uygulanabilir mi? (Engeller/Güçlükler. *Maliye Dergisi* (152), 103-115.
- Strateji Geliştirme Başkanlığı (2020). <https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/stratejik-plan>, adresinden tarihinde 15.11.2020 edinilmiştir.
- Taş, A., Hızıroğlu M., Ersoy A. Y. ve Özer, K. O. (2017). Kutadgu Bilig'de Stratejik Düşünmenin İzini Sürmek. *Bilig Dergisi* (80), 148, 171, 147-178.
- TBMM (2003). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. 8659-8690.
- TBMM Araştırma Merkezi (2006). Türkiye'ye İlişkin Görüşleri Seçimler Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları, *Venedik Komisyon Kararları*, 87, (1-171). Ankara: TBMM Araştırma Merkezi.

- Tomasi, C. (2017). Yargıtay Etik, Şeffaflık ve Güven Projesi Açılış Sempozyumu. Ankara: 8, 5-150.
- Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (1998). *Yargılama Düzeninde Kalite*. Lebib Yalkın Yayınları: 53, 15-107.
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, 1-201.
- Türkiye Hukuk (2020). <https://www.turkiyehukuk.org/turk-yargi-ve-hukuk-sistemi-ile-adalet-bakanliginin-tarihcesi/>, adresinden 15.11.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Uluçakar, M. ve Çınar, M., F., (2020). Türkiye’de yargı ile siyaset ilişkisinin kuvvetler ayrılığı perspektifinden analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 7 (1), 131, 132, 135, 136, 126-141.
- Yargıtay (2020). <https://www.yargitay.gov.tr/tarihce>, adresinden tarihinde 15.11.2020 edinilmiştir.
- Yüksel, M. (2010). Türkiye’de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 26 (1), 217-272.

1916 Yılı Kırgızistan İsyanı (Rus İmparatorluğu'nun Sömürge Politikasına Karşı Kırgız Halkının Millî Kurtuluş Mücadelesi)

*Kyrgyzstan Revolt of 1916
(National Struggle of the Kyrgyz Against Colonial Policy of Russian Empire)*

Vedat TÜFEKÇİ¹

¹Karlsruhe Eğitim Ataşeliği,
Almanya

ORCID:

V.T.: 0000-0002-2003-537X

Corresponding Author:

Vedat TÜFEKÇİ

Email:

vedattufekci@gmail.com

Citation: Tüfekçi, V. (2021). 1916 yılı Kırgızistan isyanı (Rus İmparatorluğu'nun sömürge politikasına karşı Kırgız halkının millî kurtuluş mücadelesi). *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 162-176.

Submitted: 17.02.2021

Accepted: 10.03.2021

Özet

1916 Türkistan veya Ürkün İsyanı, Temmuz 1916'da Kırgızların yaşadığı topraklarda başladı ve 1917'de Rusya'da gerçekleşen Şubat Devrimi ile son buldu. Çarlık yönetimine karşı Kırgızistan merkezli başlayan isyan kısa süre içerisinde Özbek ve Kazakistan topraklarına yayıldı. İsyan, Birinci Dünya Savaşı'nda zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulan 19-43 yaş arası Müslümanların zorla askere alınmak istenmesi üzerine ortaya çıktı ve Rus ordusu tarafından şiddetli bir şekilde bastırıldı. Binlerce Kazak ve Kırgız öldürüldü veya Çin'e göç etmek zorunda bırakıldı. Çarlık yönetiminin Kırgızlar üzerindeki baskısı Şubat Devrimi ile son bulsa da Rusya, Ekim Devrimi gerçekleşene kadar bölgede tam hâkimiyet kuramadı. Sovyet rejimi ile Kırgızlar için rahat bir dönem başladı ve Kırgız liderler yeni rejim tarafından Çarlık rejimine karşı kahraman ilan edildiler.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Ürkün, İsyan, Çarlık, 1916.

Abstract

The Revolt of Turkestan, or Urkun, in 1916 began in the territories of the Kyrgyz in July 1916 and ended with the February Revolution in Russia in 1917. In a short time, it spread to the territory of Uzbek and Kazakhstan. The revolt arose when Muslims aged 19-43, who were exempted from compulsory military service in the First World War, were forced into military service. The revolt was violently suppressed by the Russian army. Thousands of Kazakh and Kyrgyz were killed or forced to emigrate to China. Although pressure of the tsarist government on the Kyrgyz ended with the February Revolution, Russia could not gain full control over the region until the October Revolution took place. With the Soviet regime, a comfortable period began for the Kyrgyz, and Kyrgyz leaders were declared heroes against the Tsarist regime by the new regime.

Keywords: Turkestan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, Russia, Urkun, Rebellion, Tsarist, 1916.

1. GİRİŞ

1870'lerin sonunda Kırgızistan'ın Rus İmparatorluğu'na iltihak süreci tamamlanmıştı. Çar Hükûmeti bu bölgede kendi idari düzeni için toprak reformu yapmıştı. Kırgız toprakları Semireçen (Yedi Su), Fergana, Siriderya ve Semerkant olmak üzere dört bölgeye bölünerek Büyük Türkistan Genel Valiliği kurulmuştu. Kırgızlar, Semireçen bölgesinde Bişkek ve Karakol (eski adı Prejivalsk) şehirlerinde; Siriderya bölgesinde Oluya Ata şehrinde, Fergana bölgesinde Namangan, Çust, Andican, Oş, Margilan, Çimion, Hokand ve İsfana şehirlerinde yaşıyorlardı. 1880 yılının başlarında Fergana bölgesi genişletilerek Hokand, Margilan, Namangan, Andican ve Oş olmak üzere beş yeni şehre dönüştürüldü. Şimdi Batken bölgesinde yer alan Leylek şehri Semerkant bölgesindeki Hokand arazisindeydi.¹

Bu idari bölünmeler Çar sömürgeciliğinin "böl ve yönet" ilkesi ile uyum içindeydi. Rusya İmparatorluğu, yeni kolonileri üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamak için ayrıca yeni kanunlar çıkardı. Daha önce imparatorluğun bir parçası hâline gelen Kırgızistan'ın kuzey kısmı 11 Temmuz 1867'de kabul edilen "geçici tüzükler" temelinde 1886 yılına kadar yönetilirken güney bölgesi 10 yıl boyunca 1873'te Kaufman tarafından geliştirilen "tüzük" temelinde yönetiliyordu. 1886 yılında Türkistan General Valiliği sınırları içinde yaşayan sömürge halkların yönetimi için yeni "tüzük" geliştirildi ve bu tüzük gereğince yönetim askerî koloni niteliği aldı.²

Rusya'dan Kırgız topraklarına göç eden köylülerin örgütlenmesi, Kırgızistan'da Çarlık sömürgeci hükûmetinin izlediği sömürgeci politika düzeninin işlediğini çarpıcı bir şekilde gösteriyordu. Fakat 1861 köylü reformunun sonucunda, Rusya'da çıkan sosyal gerginliklerden dolayı imparatorlukta toprak köleliği sonrası serbest kalan nüfusun fazlalığından kurtulmak için topraksız köylülerin kenar bölgelere göç ettirilmeleri gereği duyuldu.³

Rus iktidarının ilk yıllarında sömürgeleştirme konusuna itina ile yaklaştığını belirtmek gerekiyor. Köylülerin iskânı Rus halkının başka eyaletlere yerleştirilmesi ile yerli halkın huzurunu sağlamak arasında çelişki yarattı. Yerel koşullara aşina yerel yönetim memurları, Ruslaşmayı isteseler de toprak ve arazi yetersizliği kargaşa ve huzursuzluk yaratacağından Türkistan'a akın edecek Rus köylülerinin gelmesinden korktular. Bu süreçten sonra Rusya'nın Avrupa merkez kısmından göç edenlerin sayısı yükselişe geçmiş, 1910 yılına gelindiğinde Türkistan'da göçmen köylerin sayısı 941'e ulaşmıştı. Göç eden söz konusu nüfusun yerleşim alanı yaklaşık 2 milyon dönüm ekilebilir en iyi toprakları (vadiler, iyi ve sulak vb.) kapsamaktaydı. Bu iki milyon dönüm toprak, toplam ekilebilir arazinin %67,6'sıydı. Bir başka ifadeyle her bir Rus göçmenine 3,17 dönüm toprak düşerken yerli halka ise (Kırgız, Özbek, Türkmen) 0,21 dönüm düşüyordu. Kısacası Kırgızlara Rus göçmenlerden 15 kat daha az toprak düşmekteydi. O zamanlar yerli halk (Kırgız, Özbek, Türkmen) tüm Türkistan'ın nüfusunun %94'ünü oluşturmaktaydı. Nüfusun %94'ü ekili alanların sadece %42,4'üne sahipken tüm nüfusun %6'sını oluşturan Rus halkı ekili alanların %57,6'sına sahipti.⁴

Semireçen bölgesi içinde bulunan Kuzey Kırgızistan ile Rusya'nın merkezî bölgesinin iklim şartları birbirine benziyordu. Bu sebepten Semireçen, özellikle Kuzey Kırgızistan Çarlık sömürge politikasının merkez üssü hâline geldi. 1916 yılında Semireçen bölgesi en önemli isyan merkezlerinden biri olmuştu.

¹ Kuşbek Usenbayev, *Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kırgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka*, Frunze, 1980, s. 34-45.

² Otçet Pevizuyuşego Po Vişoçayşemu Povelenyu Turkestanskiy Kray Taynoga Sovetnika Girca-SPb, 1910.

³ S.İ. İlyasov, *Zemelnye otnoşeniya vi Kırgızii v Kontse 19. Naçale 20. Veka*, Frunze, Kırgızistan Bilim Akademisi Yayınları, 1963, s. 35.

⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vi Kırgızistane*, Der. Kuşbek Usenbayev, Devlet Sosyal Ekonomik Yayıncılık, Moskova, 1937, s. 5.

2. İSYANIN SEBEPLERİ

1916 yılındaki isyanın sebepleri ile ilgili olarak birkaç farklı görüş vardır. Bunlardan birincisi, Çar yönetiminin görüşüdür. 1916 İsyanı, Çarlık yönetimi tarafından, özellikle Türkiye başta olmak üzere, Rus Hükûmetinin düşmanları tarafından provoke edilen dinî-milliyetçi bir isyan olarak formüle edildi. 1914 yılında Osman İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden sonra savaşın başında hazırlanan savaş planlarına uygun olarak Türk askerlerinin amacı Rusya'ya saldırıp Müslüman halk ile temasa geçmektir. Orta Asya, Volga Bölgesi ve Kafkasya'daki Panislamizm ve Pantürkizm fikrini gerçekleştirmeyi amaçlayan operasyon aynı zamanda Kafkas yönünde de sürdü. Türk askerlerinin gelmesini Rusların isyanı, ayaklanması ve sabotaj eylemini yaratan örgüt destekleyecekti.⁵

1917 Mart'ında Semireçen bölgesinin askerî valisi A. Alekseev'in hazırladığı raporlarından birinde, bölgede yaşanan olayların sebepleri kaleme alındı. Rapora göre Kuldja (Kuldzhin) bölgesi etrafından ve Almanya'dan gelen temsilcilerden bazılarınca çıkarılan kışkırtmaları yapanları suçlu sanmanın tartışmasız nedeni vardı. İsyan, liderlerinin kararlılığı ile beklenmedik bir şekilde hızla olgunlaştı ve güçlendi. Bunun yanı sıra Rusya'nın güçsüzlüğü, Almanya'nın yenilmezliği ve Rus Türkistan bölgesine Çinlilerin yaklaşmasını bildiren beyannameler bölgede çıkacak huzursuzluklara zemin hazırlayacaktı.⁶

İmparatorluğun ülke dışındaki olaylarla ilgili siyasi motifleri, "yerli" toplulukların eylemlerinin artmasına somut bir etki göstermedi. Bu durum sadece küçük bir nüfusun belirli bir eğitilmiş bölümünde ve aynı zamanda din adamları ile soylular arasında tartışma konusu olmuştu. Ancak sömürge yönetiminin iddiası birincil değil, sadece ikincil derecedeki bir neden olmuştu. Aksi takdirde ayaklanmanın merkezi Semireçi'de (Yedi Su) değil de Rus sömürge politikasına rakip olan ve İslami köktencilikte güçlü konumda bulunan Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarında olması gerekirdi. Genel olarak 1916 İsyanı bazı dış güçlerin kışkırtması sonucu gerçekleşmemişti. Başka bir iddiayı Eylül 1916'da Bişkek bölgesindeki ayaklanmanın ilk dönemlerine şahit olan Sosyal Demokrat G. I. Broido ortaya koydu. Broido'ya göre isyan, "sömürge için yeni arazi bulmak ve Kırgızistan'ın insani kaynaklarının imhası için" Çarlık Hükûmeti tarafından tetiklenmişti.⁷ Ayaklanmanın ana nedeni ise genişleyen sömürgecilik ve soyunun yok olması tehlikesiyle karşı karşıya olan yerel halkın verimsiz arazilere yerleştirilmesi oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkistan'a göç eden 510.000 insandan 110.000'i yani %20'si Bişkek ve Karakol şehirlerinde bulunuyordu. 1916'da Karakol şehrindeki Rusların nüfusu sadece %21,1 oranında olmasına rağmen ekilebilir arazi, toplam arazinin %67,3'ü olarak hesaplanmıştı. Nüfusun %38,1'ini oluşturan Bişkek şehrindeki Rus nüfusun elinde ekilebilir arazinin %57,3'ü bulunmaktaydı.⁸ Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in bizzat kendisi "Türkistan bölgesinde yaşayan diğer insanlarla karşılaştırıldığında arazi kullanımı için Kırgız halkının hakkı azdı." diyerek bu gerçeği itiraf etmişti.⁹

Yukarıda açıklanan sebeplerle Kırgızlar, kendi ana vatanlarında bulunan arazilerini yönetmek için mevcut tüm yollara başvurarak mücadeleye devam ettiler. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı, var olan krizi daha da şiddetlendirdi. Savaş şartları yerli insanlara yeni sıkıntılar yükledi. Zorunlu et teslimatları, çiftlik hayvanlarına topluca el konulması, her bir evden (çadırdan) olmak üzere yeni bir askerî verginin getirilmesi, artan arazi tahsilleri (vergisi), her bir köy yöneticisinden ilçe yöneticilerini geçindirmek için tahsisat alınması ayrıca seyahat ve diğer

⁵ E.F. Ludşuveyt, *Tursiya vı Godı Pervoy Miravoy Vaymı: 1914-1918, Moskova, 1966, s. 51.*

⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Sbornik Dokumentov, Moskova, 1960, Belge No 268, s. 408.

⁷ G. İ. Broido, *Vosstaniye Kırgız vı 1916*, Moskova, Doğu Araştırmaları Bilim Derneği, 1925, s. 1-3.

⁸ David Budyanskiy, *İstoriya Bejensev- Kırgızkov (1916-1927 Godı)*, Bişkek, 2007, s. 30.

⁹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 49, s. 95.

tahsiller yerli halk için katlanılmaz olmuştur. Savaş başında yerel nüfus üzerindeki vergiler 3-4 kat arttı. Bazı özel durumlarda ise bu oran 15 kata kadar ulaştı. Çar adına görev yapan yetkililerin ölçülemeyecek kadar artan keyfi yönetimi ve zorbalığı ise bir başka gerçektir.¹⁰

İşte bu zor koşullarda, tamamı erkek nüfusundan olmak üzere 19 yaşından 43 yaşına kadar Kırgızistan'dan 35.874 kişinin askerî lojistik seferberliğini isteyen 25 Haziran 1916 tarihli Çar Kararnamesi isyanın doğrudan nedeni oldu. Bişkek bölgesinden 11.530, Karakol şehrinden 7.150, Narın bölgesinden 2.200, Talas bölgesinden 1.794, Oş ve Celal Abad'dan 12.300 kişi seferberliğe çağırılmıştı.¹¹ 4 Temmuz 1916'da Hucend (Khujuand, Kocand, Kojend) sakinlerinin heyecanı Orta Asya'daki isyanın başlangıcı oldu ve bu hareket bütün Türkistan'a yayıldı. Kısa sürede Temmuz ortasında Oş, Andican, Margilan, Namangan, Hokand, Hucend bölgelerindeki Kırgız köy ve bucakları isyan hareketinin odağı oldu. İsyancılar, Kırgız nüfusunun mesken tuttuğu Suzak ve diğer Andican dağlık alanlarına da sızmıştı. 8 Temmuz'da Kışkat Nayman şehri sakinleri harekete geçtiler. Bir gün sonra Aravan ilçesi ayağa kalkmıştı. İsyancılar şehir yöneticileri ve köylerin ağalarını dövüp öldürerek değerli belgeleri yok ettiler ve Çarlığın hükümet temsilcilerine saldırdılar. İsyancı güce karşı, isyanı şiddetle bastırmak için 25 silahlı asker ve çok sayıda polisten oluşan bir müfreze gönderildi. İsyancıların direnci kırılarak 316 kişi tutuklandı. Bu tutuklanarlardan 29'u henüz ergin yaşta değildi.¹²

3. İSYANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Kırgızların yaşadığı Namangan Dağı yerleşim yerlerinde ve diğer Fergana bölgesi şehirlerindeki isyan en uzun süreli harekât oldu. Buradaki karışıklıklar Temmuz ayının ortasında başlayıp sonbahar sonlarına kadar sürdü. Göçebe ve yarı göçebe halk dağlık bölgelerde kendilerinin temel zenginliği olan sığırlarıyla dağlarda isyanı bastırmak için kurulan müfrezeden kaçmak için bir sığınak aradılar. Namangan bölgesinin Kızıl Car, Ak Col, Tegen ve diğer Kırgız şehirlerinin sakinleri de isyana katıldılar.¹³ Ancak kış aylarında, isyancıların durumu ciddi bir şekilde kötüleşti. Çarın adamları ve yerel yöneticiler bu durumdan yararlandı. İsyancıların çoğu, onları yakalamakla görevli müfreze tarafından yakalanarak isyancılara verilebilecek en ağır cezalarla acımasızca cezalandırıldı. Ayaklanma Ketmen Töbö, Çatkal, Toguz Toro, Susamır ve Namangan bölgelerinin diğer dağlık alanlarına yayıldı. İsyancıların eylemi o kadar genişledi ki Fergana bölgesinin askerî valisi, Türkistan Genel Valiliğinden yardım istemek zorunda kaldı.¹⁴ İsyancılar; şehir yöneticilerine, köylerin saygın kişilerine saldırdılar. Ailelere ait ellerindeki listelere ve değerli belgelere el koyarak bunları yok ettiler. Yaklaşık 150 kişilik bir grup; el yapımı fitilli tüfeklerle, mızraklarla, coplara silahlanıp, yerel yetkililere ani baskınlar düzenleyerek, hayvanlarını sürerek ve asker adaylarının listelerini yok ederek yüksek dağlık ormanlara saklandılar. Yalnız kış başlamadan hemen önce isyancılar, kışlak alanlarına dönmek zorunda kalıyorlardı. Yerel yöneticiler bu durumdan istifade ederek isyancıları acımasızca cezalandırıyorlar ve ağır para cezalarına çarptırıyorlardı.

Özellikle Kırgızlardan oluşan Oş bölgesinin sakinleri işçilerin istihdamına ve sömürgeci Çarlık baskısına karşı çıktı. Oş bölgesinde bulunan Çakar-Bulak Başinsky bucağında ve Koco Abad köyündeki başkaldırı 11 Temmuz'da başladı. Bölge sakinleri kırsal belediye yöneticilerine gelerek erkek nüfusun adlarının bulunduğu listeyi talep ettiler.¹⁵ İsyana katılanlar yöneticilere saldırdılar, evlerini tahrip ederek değerli listeleri yok ettiler. Temmuz başında, Oş şehrinde ciddi

¹⁰ A. Sapelkin, *Halogavaya Politika Tsarizma vı Kırgızii, Materialı po İstorii i Ekonomike Kırgızii*, Frunze, 1963, s. 32-74.

¹¹ Mistegul Mahmutbekova, *Kırgızistandagi 1916 Cıldagi Eldikerkindik Kötörülüşü*, Bişkek, 2008, s. 13.

¹² Kuşbek Usenbayev, *1916: Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 65.

¹³ *age.*, s. 74.

¹⁴ Kırgızkoy Respubliki *Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv (SGA)*, F. 1, Op. 1, D. 1133, s. 190-191.

¹⁵ Kuşbek Usenbayev, *1916: Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 77.

kargaşalar meydana gelmişti. Bilinen kararname yayımlandıktan sonra şehir dışında Süleyman Dağı'nın eteğinde, 10.000'e yakın Oş şehir ve köy sakini toplandı. Sonuç olarak kısa süre içinde isyancıları cezalandırmaya gelen müfreze gelip, kalabalığı dağıtarak en aktif katılımcıları tutuklamayı başardı. 24 Temmuz'da, Uç Kurgan köyünün sakinleri ayaklandılar. Şehir Valiliğinin binası isyancılar tarafından tahrip edildi fakat vali kaçmaya başardı. Ancak Oş'tan gelen isyancılar için kurulmuş müfreze ile girilen çatışmada isyancılar yenildi. Üç isyancı öldü ve 15 kişi tutuklandı. 25 Temmuz'da Özgen sakinleri isyan başlattılar. Mızraklar, yaba, çapa ve sopalarla silahlanmış kişiler yetkililere saldırdılar.

Halk ayaklanmaları Adjara, Yasinskaya, Gulçinskiy, Alay, Nookat ve Kurşab'da meydana geldi. Alay ve Gulçinskiy şehirleri açıkça hoşnutsuzluğunu ifade ettiler ve bazıları Çin'e göç etmeye başladı.¹⁶ Çoğunluğu, özellikle de askerliğe çağrılacak olanlar kış aylarına kadar ulaşılması zor dağlara kaçtılar. İsyana katılanların bazıları gözaltına alındılar. Kırgızistan'ın kuzey kesiminde olduğu gibi güney bölgesindeki Kırgızların hoşnutsuzluğunun yerel bir önemi olmasına rağmen kalkışmalar tüm alanı kapsayacak şekilde bütün bölgeyi kapsamamaktaydı. Ketmen Töbö Vadisi'ndeki Alekseevka köyünün dışında, güneyde yerleşen Rusların hiçbiri zarar görmedi. Ana darbe Çarlık güçlerini seferberliğe çağıran yerel temsilcilere yöneldi. Şehir yöneticileri, Çarlık tarafından onurlandırılmış yaşlı kişiler saldırılarda hedef oldular.¹⁷

Çarlık makamları 1916 Ağustos'u başlarında, Kuzey Kırgızistan'ın Semireçen bölgesindeki göçebe Kırgızlar arasında en güçlü ayaklanma ile karşılaştı. Özellikle isyanda en şiddetli eylemlerin, Bişkek ve Karakol şehirlerindeki (Bugünkü Çüy, Issık Göl ve Narın eyaletleri) Kırgız nüfusu tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir. Temmuz ayında Kuzey Kırgızistan bölgelerinde sömürge yetkilileri tarafından gizli tutulan gayriresmî toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda yerel soyluların temsilcileri ve büyük manaplar¹⁸ vardı.¹⁹ Toplantıda işçilerin istihdamı konusu ele alındı. Dyur emri altında olan bazı kişiler, Çarlık Hükûmeti için emek ordusunun seferberlik çağrısına gerekli yardımı kabul ettiler. Mokuş, Kurman ve diğer bazı etkili soylular ise karşıt görüşteydiler. Artan isyan hareketlerini ileri sürerek seferberlik emrinin yürütülmesinin imkânsızlığını dile getirdiler. Toplantı birkaç gün uzamasına rağmen bir uzlaşya ya da karara varılamadı.²⁰

Semireçen askerî valisi A. I. Alekseyev, Temmuz ayı boyunca yerel halk arasında devam eden huzursuzluğu, yavaş yavaş da olsa halk arasında askerlik çağrısını reddederek verilen görevlerin yerine getirilmediğini, yerel halkın morallerinin nasıl düzeltileceğine dair görüşlerini, askere çağırılanların Çin'e toplu olarak firarlarını, Rus uzmanlardan bazılarının kaçışlarını Nicholas II'ye rapor etti. Fakat tüm bu gerçekler ilk başlarda sadece itaatsizlik veya pasif bir direniş karakterinde algılandı.²¹ İlk hareketi atlı gençler yaptı. Birçok yerde bu gençler gruplar hâlinde toplanarak askerî veya lojistik her türlü zorunlu hizmete şiddetle karşı çıktılar. Genellikle askerlik yaşı gelen gençler yerel yöneticilere saldırdılar ve onları döverek seferberliğe çağrıldıklarına dair kendilerine ait listeleri yok ederek mühürlere el koydular. Bişkek şehir yöneticisi tarafından gerçekleştirilen toplantıda, bölge temsilcileri Atekin, Sarı Bağış, Novo Nikolaev (Dungan) ve bazı şehir dışından gelen yöneticiler, gençlerin kati surette askerî ve lojistik olmak üzere her türlü zorunlu hizmeti içeren görevi reddedeceklerine ve halk kitlelerinin tedirginliğine yönelik geniş bir rapor yayımladılar. Hatta listeleri düzenleyenler için ölüm

¹⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 142, s. 231.

¹⁷ *SGA*, F. 77, D. 26, s. 1-2.

¹⁸ Kırgız Feodal Aristokrasisi

¹⁹ *SGA*, F. 77, D. 26, s. 1-2

²⁰ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 82.

²¹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 268, s. 408.

tehdidinde bulundular ve yerel yöneticilerin mühürlerine el koydular.²² Bu durumdan tedirgin olan yerel yöneticiler, kendilerine destek için asker ya da polis güçleri gelmeden listeleri düzenlemeye başlamayacaklarını bildirdiler. 7 Ağustos'ta Bişkek bölgesi Atekin sakinleri açık bir protesto gerçekleştirdiler. Organizatörlerinden biri ise Kırgız asker Alymkul Tabaldin idi. Bişkek bölgesi başkanının 28 Kasım 1916 tarihli raporunda Alymkul Tabaldin'in ilk olarak Atekin şehri sakinlerini, yetkililer tarafından yapılan orduya destek çağrılarına karşı isyana kışkırttığı yer aldı. Yüze yakın kişi savaşa gitmektense bu mücadele uğruna ölmek için yemin etti. İsyancılar kısa sürede silahlanmaya başladılar ve sayıları hızla yükseldi. İsyancılar göçmen kişilere ait atları çaldı ve Çar'ın yordakçılarını acımasızca öldürdüler.²³

Ağustos başında, Atekin şehir yöneticisi Belek Soltonoev, Tokmok bölgesindeki Çar temsilcisine kontrolü altındaki halkın huzursuzluğunun giderek arttığını bildirdi. Sarbagış şehir yöneticisi Kemel Şabdanov ise isyanı önlemeye çalıştı. Şabdanov, yaptığı konuşmasında kalabalığı Çarlığın otokrat gücüne karşı gerçekleştirilen eylemlerin boşuna olduğuna ikna etti.²⁴ Onlar en büyük Manap Şabdan'ın oğlu Mokuş'u han ilan ettiler ve sonrasında Kırgızistan'ın kuzeyindeki isyancı liderlerinden biri olarak duyurdular. 9 Ağustos'ta Ketmaldı (Issık Göl'ün Batı sahilinde bir kasaba) yakınlarında Boom Vadisi'nin doğu çıkışında, İbrahim Teleev'in liderliğinde Sarı Bağış (Sarı Geyik) şehrinin isyancıları, Verniy'den Karakol'a giden bir konvoyu takip ederek silahları ile birlikte (178 silah ve 30.000'den fazla mermi) zapt ettiler. İsyancılar, silahlarla birlikte posta ve 875 ruble para ele geçirdiler.²⁵

8 Ağustos'ta bir grup isyancı Cal Arık İstasyonuna yakın bir postaneye saldırdı. İsyancıların çoğunluğu Sarı Bağış ve Atekin şehirlerinin sakinleriydi ve Ağustos'un 9'undan 12'sine kadar Novorossiysk ve Kazakların Samsonovka köylerini almaya çalıştılar. Kısa süre içinde isyancılar için kurulmuş özel müfreze geldi ve ayaklanmaya katılanları acımasızca cezalandırdı. Kayıp yedi kişi, yüzbaşı ve bir astsubay dâhil olmak üzere öldürüldü.²⁶ İsyancılar tarafında daha çok kayıp verildi. Birçok Atekin ve Sarı Bağış sakini Issık Göl'e ve daha sonra da yaylalara kaçtı. Özel müfrezenin başkanı bu olay hakkında şöyle yazacaktır: "Köye varmadan beş kilometre önce, Kiçi Kemin eteklerinde büyük bir Kırgız topluluğu gördüm. Onlar da beni uzaktan fark etti ve aşağıya inmeye başladılar ve ben bir mil dahi uzaklaşmadan 200 kişilik çete ellerinde tahta sopalarla bana saldırdılar."²⁷ Hemen hemen aynı anda Atekin ve Sarı Bağış halkı, göçebe hâlde yaşayan Kiçi Kemin ve Çon Kemin (Küçük ve Büyük Kemin) halkı ile Çüy Vadisi, Issık Göl havzası ve Orta Tanrı Dağlarında (Tien Şan) yaşayan halk tarafından isyanlar gerçekleştirildi.²⁸ Semireçen askerî valisi 4 Mart 1917 tarihli raporunda, 9 Ağustos'ta başlayan isyan yangınının, Kara Kırgız tarafından işgal altındaki topraklarda bulunan Çu Nehri ve Issık Göl havzası ile Orta Tanrı Dağları ve Talas dâhil tüm bölgeyi kapladığını bildirdi. Ayaklanma tek bir yerden sinyal verilmiş gibi Kuzey Kırgızistan'ın bütün bölgelerinde aynı anda başladı.²⁹ Kuzey Kırgızistan'ın kasaba ve köyleri arasındaki tüm telgraf ve posta bağlantıları kesildi. Ayrıca Bişkek'i Narın'a ve Karakol'a bağlayan yol tahkimi isyancıların elindeydi. İsyancılar telgraf hatlarını tahrip ettiler, posta istasyonlarını ele geçirdiler ve köprüleri kullanılamaz hâle getirdiler.³⁰ Birçok yetkili, isyancılara karşı çıkmaya cesaret edemedi. İsyancılar kasaba ve şehirler ile büyük ve iyi tahkim edilmiş

²² Age, s. 408.

²³ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Belge 19, s. 68.

²⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 387.

²⁵ *age.*, s. 369.

²⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Belge 19, s. 65.

²⁷ *age.*, s. 66.

²⁸ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 88.

²⁹ *age.*, s. 369.

³⁰ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 410.

köylerde saklandılar. Zamanla ayaklanma daha da genişledi. Özellikle Tokmok şehrinin neredeyse tüm nüfusu isyana katılırken bu arada Tinayev, Nurmanbet, Bayseitov, Canışev, Şamşı, Burana, Issık Ata, Temir Bolot ve diğer ilçeler de isyana dâhil oldu. Sadece Nikolaev (Dungan) ve Kara Bulak kasabalarında yaşayanlar gösterilere aktif olarak katılmadılar.³¹

Tokmok bölgesinde Kemin (Bistroretskiy), Belopiketskiy, Orlovka, Yuryevka, Pokrovka, İvanovka, Novo-Aleksandrov, Dmitrievskaya, Krasnoreçensk ve diğer köyler saldırıya uğradı. Tinayev, Nurmanbet, Bayseitov, Canışev, Issık Ata ve Tokmok bölgesindeki köy sakinleri isyan etti. Bişkek'in güney ve güney-batısında yer alan Kuntu, Uzungır, Kanay ve diğer kasaba sakinleri ayaklandılar. Ağustos ayı başlarında bu kasabaların öfkeli sakinleri askerlerin ve şehir yöneticilerinin ellerindeki seferberliğe çağırılan askerlerin listelerini almaya çalıştılar.³²

Hareket ordusu için atları müsadere etmek isteyen ilçe yöneticisi, Sokuluk Nehri'nin üst kısmında bulunan Belogorka'ya bir atlı polis ve yazıcı ile beraber 10 Ağustos sabahı geldi. Bu yapılara Sokuluk sakinleri, özellikle bölgede kışaklarda yaşayanlar karşı çıktı. İsyancıların sayısı yaklaşık 300 civarındaydı ve isyancıların çoğunluğunda silah olarak sopa, kılıç ve taş bulunmaktaydı. Tüfekli isyancı sayısı fazla değildi. Kendilerini ürkütmek için gelenlere saldırdılar. Ancak isyancıların, köy yöneticisini ve muhafız temsilcisini yakalamaları mümkün olmadı ve kaçmayı başardılar. Köy temsilcisi, babası, koruması ve kasaba yetkilileri Belovodskoe bölge memuruna gelerek olan biteni anlattılar. Sonuncusu ise isyancılar ile çatışmaktan korkarak dolandırıcılık için gitmeye karar verdi. 11 Ağustos'ta 12 asker ve isyancılar için kurulan müfreze ile birlikte bölge polis memuru Belogorka'ya geldi ve her türlü zorunlu hizmet için işçi toplama çalışmalarının durdurulacağı, isyana katılanlardan hiç kimsenin cezalandırılmayacağı, Belogorka'ya gelen herkesin kayda geçirileceği ve aklanacağı sözünü verdi. Ancak isyancılar toplanır toplanmaz cezalandırma başladı ve müfreze tarafından isyancıların etrafı çevrilerek tüm silahları ellerinden alındı. İsyancılar Belovodskoe'ye tutuklu olarak silahaltında getirildi. Çarlık gücünün temsilcileri, isyancıları vahşice cezalandırdı. Akşam, isyancılar Belovodskoe köyüne götürülerek dar bir bodruma yerleştirildiler. Sadece o gece havasızlıktan 30 kişi boğuldu. 12 Ağustos sabahı isyancılar avluya getirildiler. Vahşice işkenceler altında 154 isyancı idam edildi. 167 tutuklunun arasından sadece 13 kişi kaçmayı başardı.³³ Belovodskoe bölge memuru emriyle 13 Ağustos'ta Belovodskoe mahkemesinin, "Hükûmete karşı açıkça isyan suçu ile hapis cezasına çarptırılma"³⁴ kararı ile 138 isyancı silahlı askerî birlik eşliğinde Bişkek'e gönderildi. Belovodskoe'dan Bişkek'e kadar yolların, mahkûmların cesetleri ile çevrili olduğunu söylemek kesinlikle abartı olmayacaktır. Şehir yönetimine sadece 35 tutuklu isyancı getirildi. 103 kişi ise güya yolda "kaçmaya çalıştığı için"³⁵ öldürülmüştü. Mahkûmlar kilise meydanında yalan söylemeye zorlandı ve şehir başkanı emriyle yetkililerin gözleri önünde süngülenerek öldürüldüler.³⁶ 12 Ağustos akşamı özel müfreze tarafından 400 isyancı tutuklu olarak silahaltında Belovodskoe köyüne getirildi ve bir ahıra hapsedildi. Bulekbaev ve Kara Balta halkı kendi temsilcilerinin tutuklandığını bilmiyordu. Camansart köyünün yaşayanları da durumun farkında değillerdi. Aynı zamanda ahırda tutuklu bulunan 83 delegenin kimlikleri 13 Ağustos'ta şehir sorumlusuna gönderildi. Ayrıca buraya 12 Ağustos tarihinde tutuklanan isyancılar getirildi. Ahırdaki toplam isyancı sayısı 517 oldu. Şehir polis memuru tutukluların saliverilmesi emriyle oradan uzaklaştı. Tutukluluk süresince tutukluların hepsi vahşice dövülmüştü.³⁷

³¹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 88.

³² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 74.

³³ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 93.

³⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 385-386.

³⁵ G. İ. Broido, *Ukaz Raboti*, s. 431-432.

³⁶ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 93.

³⁷ *Nasionalnaya Akademiya Nauk Kırgızkoy Respubliki (HAH KP)*, Belge No 1519 (8), s. 9-10.

İsyancıların katliamından sonra ciddi bir insan avı düzenlendi. Özel müfreze gördükleri her yerde Kırgızlara ateş etmeye başladılar. Hatta yaylada, otlaklarda, evlerinde ve avlularında olaylara karışmamış Kırgızlar dahi saldırıya uğradılar. Çocukları, kadınları ve ihtiyar insanları hiç acımadan öldürdüler.³⁸ Toplam üç yerleşim yerinde 1.100'den fazla insan öldürülmüştü. Çok sayıda hayvanı telef olan köy sakinleri ekonomik olarak da batmıştı. Aynı zamanda isyan da giderek şiddetleniyordu. İsyan Çaldovar, Merka ve Lugovoy kasabalarına sıçradı. Yerli halk sömürge iktidarının temsilcilerine ve zengin göçmenlere saldırarak hayvanlarını kaçırmış ve Bişkek ile Aulie-Ata (Cambul) şehirleri arasındaki telgraf iletişimini engellemişlerdi. Kısa sürede isyan Talas bölgesine sıçradı. İsyancılar bir göçmeni öldürdüler. Bu kişi Akçiy şehir yöneticisinin kardeşiydi. Tüm bu yaşananlar üzerine Aulie-Ata'dan askerî birlik talep edildi. Gelen askerler Talas bölgesindeki dört kasabaya yerleştiler ve bir süre burada kaldılar. 16 Ağustos 1916 tarihli bir telgrafta endişesi açıkça anlaşılan Türkistan Genel Valisi şunları belirtiyordu: "Görünüşe göre şu anda ayaklanmanın ana merkezi Susamır ve Talas Vadisi'dir."³⁹

9 Ağustos'ta Merkez Tanrı Dağlarında özellikle de Temir Bolot, Abaildin, Susamır, Kaçkın, Kara Keçe, Nurmanbet, Cumgal, Kurmankodjin, Koçkor, Şarkiratma, Çerikçin, Dzhuvan Arık, Burukçin, On Arça ve Adjin bölgelerinde yaşayan Kırgızlar isyan başlattılar.⁴⁰ Alevlenen halk ayaklanması bütün Orta Tanrı Dağlarını kapladı. Özellikle bu bölgelerde ayaklanma geniş bir alana yayılmıştı. Kısa süre içinde isyancıların başına Kanaat Ibike Ulu, Kokumbay Çinaev, Kurman Lepesov, Balbak Telekenov, Tezekbay Tolkuiev, Çoluk Kurmankocoev gibi zengin adamlar (Manap) geçtiler. Bu şehirlerde yaşayan Kırgız isyancılar gönüllü milis kuvvetlerini bir araya getirerek kendi aralarında lider (han) olarak Kanaat Ibike Ulu'yu seçtiler.⁴¹ Toymat, Satylganov, Kudaibergenov ve Kulmanbetov liderliğindeki yaklaşık 15.000'e yakın isyancı, devlet yetkililerinin saklandığı, Cumgal Vadisi'nde yer alan büyük Kazak köyü Belotsarskoy'u ele geçirdiler. Öncelikle sömürge hükûmetinin yetkililerini temizleyerek hemen sonrasında köyü yaktılar. Köy sakinlerinden bazılarını özellikle de Kazak seçkinleri katlettiler. Köyün işgal edilmesine Cumgal, Kara Keçe, Kurmankodjin, Koçkor ve Abaildin halkı da iştirak etti.⁴²

Çarlık sömürgesine karşı verilen mücadelede On Arça'da bölgesinde yaşayan göçebe halk ayaklanma başlattı. İsyancıların sayısı 2.000'e ulaşmıştı. İsyancılara önderlik eden Kulmat ve Mamırkan isimli iki liderdi. Şehir görevlileri ve kasaba temsilcileri aceleyle kaçmaya başladılar. Kulanak yerleşim yerine, askerlik için çağırılanlar özellikle de Abdraim Bayzabaev, Sarbaş Bokçiev, Mamıt Kulcuğaev, İbrahim Sarmaşaev ve diğer başka kişiler yerleşim yeri sorumlusu astsubaya ve iki muhafız askere saldırarak listeleri tahrip etmiş ve devlet yetkililerini öldürmüşlerdi.⁴³ Gençlerden oluşan başka bir grup Tomo Mergenomstalı başkanlığındaki yerel yetkililere karşı şiddetli bir isyan başlattılar. Kısa zaman içinde Tomo, ilçe yöneticilerince gönderilen bir adam tarafından öldürüldü. Ancak askerliğe çağırılanların sömürgeciliğe karşı isyanları bu bölgede sona ermedi. Ak Tal, At Başı, Toguz Toro ve Susamır bölgelerinde de isyanlar aynı şekilde devam etti. Bir gün sonra 10 Ağustos'ta Niyazbekov, Burukçin, Çon Arık, Koçkor, Abaildin ve Orta Tanrı Dağlarının diğer merkezlerinde ayaklanan isyancılar Koçkor Vadisi'nde bulunan Stolipin köyünü kuşattılar. Sayısı 5.000 kişiye ulaşan isyancıların başında Kanaat Ibike Ulu, Dootkul Şığaev ve diğer zenginler (Manap) vardı. Bu sırada Stolipin'de 18 Kazak'tan ve birkaç askerden oluşan küçük bir güç bulunuyordu. İşgal altındakilere yardıma 10 Ağustos akşamı At Başı kasaba Emniyet Müdürü 20 Kazak'la ile beraber geldi. İsyancılar ile işgale uğramış

³⁸ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 96.

³⁹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 96.

⁴⁰ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 388.

⁴¹ 1916. *Cılkı Kırgızistan'daki Kötürülüş*, Der. P. Kazıbayev, Bişkek, 1996, s. 284-293.

⁴² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 68.

⁴³ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 100.

yerlerdeki güvenlik güçleri arasında meydana gelen ciddi çarpışmalarda her iki taraftan da can kaybı yaşandı. Yüzden fazla isyancı katledildi. Bir astsubay, dört Kazak ve yaklaşık 30 kişi öldürüldü. Yaklaşık 500 kişiden oluşan bir kalabalık gece yarısı köyü terk ederek Tokmok'a kaçtı fakat onlardan sadece bir kısmı 13 Ağustos'ta Tokmok'a ulaşabildi. İşgal edilmiş yerlerden bir başkası Verniy kasabasına gitti. İsyancılar Stolipin'i yaktılar ancak mültecileri takip etmediler.⁴⁴

Kanaat İbıke Ulu komutasındaki 2.000 kişilik Koçkor ordusundan oluşan Birleşik İsyancı Güçler, Şamşı dağının aşağı eteğindeki geçitten Çüy Vadisi'ne indiler. Şamşı, Tınayev, Burana, Nurmanbet, Issık Ata sakinleri, Koçkor'dan gelenlerle beraber Kanaat İbıke Ulu'yu, ikinci kez han olarak seçtiler. Kanaat Han 4-5.000 askeri ile yeniden Rus köyleri Kegeti, Podgorniy, Sin Taş, Ken Bulun, Bir Bulak'ı ele geçirdi.⁴⁵

Daha kolay yönetebilmek için Kanaat Han orduyu 24 bayrağa ayırdı. Issık Ata kasabasında İskak ve Mamut; Nurmanbet kasabasında (Çal ve Bayseitov bölgesinde) Süleyman ve İsmail; Şamşı kasabasında Mambetali, Mundusbay, Miktıbek; Burana kasabasında Suvanbek, Balbık; Tınayev kasabasında Beksultan, Tabay, Olcobay; Temir Bolot kasabasında Toktosun, Muratalı, Mambetali, Suvanbek; Şamurzin kasabasında Osmanalı, Muratalı; Koçkor kasabasında Sarbay, Karaç ve diğer bazı kimseler isyancıların başkanları olarak belirlendiler. Şamşı kasabası isyancılarının bayrağı beyaz, Abaidin'in kırmızı renkliydi. Temir Bolot'un bayrağı dörtgen şeklinde beyaz lekeler içinde mavi, Bulekbaev bayrağı beyaz sarı çizgiliydi. Bunlar gibi her bölgenin ayrı bir bayrağı vardı. İsyancılar; demir uçlu mızraklar, baltalar, uzun sopası bulunan kazık gibi aletlerin yanı sıra cop ve sopalarla donanmışlardı. Sadece bazılarında tüfek, çakmaktaşı ateşlemeli ve fitilli silah vardı.⁴⁶

12 Ağustos'tan itibaren kuşatma Tokmok şehrinde başladı. İsyancı bastırmak için büyük bir güç getirilmişti. Hatta Alman cephesinden sürekli olarak askerî birlikler bu bölgeye yerleştirildi. İsyancılar için kurulan ordu üç yönde hareket ediyordu. Andican'dan Toguz Toro'ya kadar Çüy ve Issık Göl vadileri, Çimkent'ten Bişkek'e kadar yol boyu ve Semey'den (Semipalatinsk) Karkara boyunca Karakol ve Bişkek sıkı bir denetim altında tutuluyordu. İsyancı bastırmak için kurulan ordunun saldırılarına gönüllü olarak katılan göçmenlerden hariç iki Kazak alayı, her biri yüzlerce askerden oluşan 24 süvari, 35 piyade birliği, 240 süvari istihbarat subayı ile 16 silah ve 47 makineli tüfek tahsis edilmişti. Pişpek Bölge Başkanı Semireçen bölgesinin askerî valisine 14-22 Ağustos tarihlerinde her gün sabah saat 09.00'dan akşam 17.00'ye kadar farklı yerlerde Kırgız saldırılarını dizginlemek zorunda kaldıklarını, insanların mevzilendikleri yerde öğle yemeklerini yediklerini, gece nöbetlerinin gönüllüler tarafından tutulduğunu yazmıştı. 20 Ağustos'taki Kırgız saldırıları o kadar şiddetliydi ki makineli tüfekleri ile yapılan olağanüstü saldırılara rağmen gün boyunca üç kez isyancılara karşı taarruzda bulunmuştu. Makineli tüfeklerin ustaca kullanımı sayesinde ve Podesaul Bölüm Başkanı (Rus ordusunda bir rütbe) Bakurev'in soğukkanlı enerjisi ve çalışkanlığıyla tüm saldırıları püskürtülmüştü. Kırgızlara büyük kayıp verdirildi. Süvariler, ölümlerini atlara bağlı olarak götürdükleri için ölü sayısını tam olarak belirlemek mümkün değildi. Savaş için tüm hazırlıkları tamamlamış olan Komtan Heitzig'in ordusu, 22 Ağustos sabahı saat 09.00'da topçu kuvvetleri ve ağır silahlar ile düşman kuvvetlerini tamamen çökertti.⁴⁷

İsyancılar Tokmok'un alt kesimlerinde yenilgiye uğratıldı. Kızıl Nehir'in (Krasnaya Reçka) doğusunda yaşayan Kırgız halkı Koçkor vadisine göç etmek zorunda kaldı. Atekin ve Sarı Bağış'dan gelenler Kemin vadisinden geçerek Kok Oyrok (Kok Oirok) dağ geçidi ile Issık Göl'ün batı bölgesine göç ettiler. Silahlı milislerden oluşan isyancılar Tokmok şehrinde uzaklaşarak

⁴⁴ SGA, F. 75, D. 15, s. 43; F. 77, D. 15, s. 43; F. 75, D. 92, s. 247-248.

⁴⁵ Belek Soltonoev, *Kızıl Kırgız Tarihi*, Bişkek, 1993, s. 107-108.

⁴⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızıstane*, s. 65.

⁴⁷ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 385.

gözaltında tutulan Şamşı, Kok Oyrok, Boom boğazını ve diğer küçük geçitleri ele geçirdiler. İsyancılarla bir başka önemli çarpışma Şamşı Geçidi'nde meydana geldi. Kanaat Han, Tokmok'tan gelen Rus birliklerinin saldırısını önledi. Eylül ayı başında, Rus ordusu Andican'dan geldi ve isyancıları arkadan vurdu. Kanaat Han, Kızart tarafından gelen askerleri Cumgal bölgesinden gelenlerin yardımıyla kuşatmıştı.⁴⁸ Kırgız emeğinin birleşik askerî oluşumları son bir yenilgiye daha uğratıldı. Geriye kalan isyancı silahlı milisler kendi doğdukları memleketlerine dağıldılar. Tüm halk boğazları ve geçişleri kullanarak Çin'e doğru yöneldi. 5 Ağustos'ta Kırgız ve Dungan halkı Karakol Bölge İdare binasına gelerek işçilerin istihdamı hakkında çıkarılan karnamenin iptal edilmesini talep etti. Ama onların talepleri yerine getirilmediği gibi isyancılar için kurulan müfreze, bu talebi dile getiren protestocuları dağıttı. Bu nedenle 9 Ağustos'ta genel bir isyanın sinyali belirdi. Sarı Bağış kasabasının manapları ve Şabdan adına isyanın başarılı bir şekilde başladığına dair haberler 9 Ağustos'ta tüm atlı birliklere mektuplarla bildirildi. Gönderilen bu mektuplarda tüm birliklerin Şabdan Hoca bayrağı altında toplanması isteniyordu.⁴⁹

Kuropatkin'in telgrafında isyan şu şekilde anlatılmıştı: "İsyan Kırgız köylerine saldırı ile başladı. 9 Ağustos akşamı Sazanov'a yakın yerleşim yeri olan Grigoriev köyüne ve 10 Ağustos sabahı ise Preobrajen köyüne kadar yayıldı. Aynı gün, isyancılar Karakol'a bir saldırıda bulundular. Sazanov'a hemen Kornet Pokrovski, 20 alt rütbeli asker ile gönderildi. 11 Ağustos'ta Mariinski Dunganları tarafından İvanitsky köyünün çoğunun öleceği bir isyan çıkarıldı. Bu isyanda Karakol'un yerel doktoru Levin de öldürüldü. Çıkan olaylarda en çok da güney Issık Göl halkı -Tarkhanı, Barsgan, Gogolevka- zarar gördü."⁵⁰

İsyan Andican, Doğu Yedi Öküz (Yedi Oğuz), Dzhuvan Arık, Batı Yedi Öküz, Isepgulov, Ken Suu, Kurmenti, Semiz Bel, Ton, Turgen, Tüp, Ulahol, Çaştyubin kasabalarını kaplamıştı. Yerel halk Çar'ın yetkililerine ve bölge yaşayanlarına baskın yaptılar ve Rus köylerinin sakinlerine ait sığırlara el koyarak telgraf hatlarına zarar verdiler. Kısa bir süre içinde neredeyse bütün Issık Göl havzasında ve Narın-Çarın bölgesinde bulunan tüm köyler saldırıya uğradı. Bazen de saldırılar Rus göçmenleri ve sömürge güçlerinin temsilcilerini öldürmeye kadar vardı. Hatta isyancılar köy halkından kadın ve çocukları dağlara kaçırarak evlerini yağmaladı ve yaktılar. İsyancıardan kaçan birçok Rus göçmeni evlerini terk ederek daha büyük köylere ya da Karakol'a kaçtılar. Özellikle de Pokrovka, Svetlaya Polyana, İvanitsky, Bogatrovka, Lipenka, Balıkçı, Taurid, Vladislav, Meşan, Krasnoyarsk, Novo Kiev, Novo Afon ve Ohotniçiy Kazak köyleri gibi Karakol merkezli yerleşim yerlerinde yaşayanlar isyanlardan en fazla etkilenen kişiler oldu. Lizogubov, Sokolov, Otradnoye, Razdolnaya, Valerian, Bobrikov ve Palen köylerinde yaşayanlar Ak su (Teploklyuçenka) kasabasında toplandılar. Preobrajen kasabasında ise Sazanov, Semenov, Çon Ak Suu (Grigoriev) ve Kamenev sakinleri yoğunlaştılar.⁵¹

Binlerce isyancı Preobrajen köyünü yerle bir etti. Bu kuşatma, 10 Ağustos'tan 29 Ağustos'a kadar devam etti. Öğleden sonra isyancılar için kurulan müfreze yardıma geldi. Bu durumda isyancılar tarafından kuşatılmış olanlar savunmadan saldırıya geçti. Buna rağmen Kırgızlar inatla mevzilerini savundular. 10 Ağustos'ta on binlerce isyancı Karakol'a yaklaştı ve şehri kuşattılar. Kuşatma 20 gün kadar sürdü. Bu kuşatmaya katılan Issık Göl şehrinin birçok isyancısının kendi bayrakları ve liderleri vardı. Karakol kuşatması sırasında (Manap) Kıdır ve Batırkan, isyancıların liderleri olarak kabul edildi. Kuşatmanın ikinci gününde (12 Ağustos) Kırgız, Kazak ve Dungan mahkûmlarının kuşatmaya katılması, zaten kuşatma altındaki şehrin durumunu daha da zor duruma soktu. Bazıları kaçarak isyancılara katıldı. Çarlık hükûmet temsilcileri bir fırsatını bularak

⁴⁸ Belek Soltonoev, *age.*, s. 106-111.

⁴⁹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 356.

⁵⁰ *age.*, s. 350.

⁵¹ Kuşbek Usenbayev, *Vosstaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, Frunze, 1967, s. 208.

muhasara edilenleri kaçan mahkûmlara karşı kışkırttı. Neredeyse tüm mahkûmlar (59 kişi) öldürüldü.⁵²

Ertesi gün, yerliler üzerindeki dayak ve öfke tüm şehre yayıldı. Nerdeyse şehrin tüm yerli halkını dövdüler ve soydular. Kırgız, Özbek ve Dunganlar herhangi bir suçlama ya da yargılama olmaksızın kışlaya götürüldüler ve orada öldürüldüler. Yerlilerin cesetlerini üstü üste bir dizi hâlinde prizma gibi istiflediler. Öldürülenlerin her türlü eşyaları herhangi bir düzen ya da kural olmaksızın açık alanda büyük bir yığına dökülüyordu. Bu eşyalar arasında semaverler, sandıklar, binek arabaları, yemekler, kürk, giyim eşyası, tekstil, çeşitli ev eşyaları vb. vardı. Bazı durumlarda da Çarlık askerî birlikleri baskınlarda bulundu. İsyancılar için kurulan müfrezeler Kırgızlara karşı baskın yaparak tekrar ele geçirilen sığır sürülerini ve isyancıların her türlü mallarını şehre getirdiler. Bunlar arasında halı, battaniye, ipek elbise, koşum takımları, arabaları, bulaşıkları ve diğer birçok mallar bulunmaktaydı.⁵³

Kuşatılmış şehri, 42 Berdan tüfeği ve 80 silahlı askerden oluşan askerî birlik korumaktaydı. Şehri korumak için 200-250 asker ile emekli subaylar görevlendirilmişti. Emekli süvarilerden ve gönüllülerden, halktan müsadere edilen 73 av tüfeği ve 13 Berdan tüfeği ile şehir hükûmet arşivlerinden alınan tabancalarla silahlı atlı ekip oluşturuldu. Ekibin elinde dökme demir borudan imal edilmiş bir el yapımı silah da vardı. Bu silahta kullanılmak üzere mermi olarak kırılmış kazanları kullandılar ve kuşatma altında olmalarına rağmen barut üretmeye çalıştılar. Kuşatma altındaki şehri savunanların sayısı 1.000'i geçememişti. Karkara'dan 15 Ağustos'ta bir asker bölüğü ve 30 Kazak'tan oluşan isyancılar için özel olarak kurulmuş tenkil müfrezesi geldi. Birkaç gün sonra da ayrıca yüzlerce Kazak geldi. Ağustos'un sonunda Fergana, Taşkent, Verniy, Orenburg ve diğer Rus İmparatorluğu'nun şehirlerinden tenkil müfrezeleri gönderildi. Karakol'a 27 Ağustos'tan 2 Eylül'e kadar arka arkaya tenkil müfrezeleri girdi. İsyancılar ve tenkil müfrezesi arasında bir dizi ciddi çarpışma yaşandı. Silahsız ve örgütsüz isyancılar kuşatmayı kaldırarak yüksek dağlara ve bozkırlara doğru geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵⁴

Karkara'daki Kırgız ve Kazakların ortak eylemi başarıyla sonuçlandı. 12 Ağustos sabahı yaklaşık 5.000 isyancı Karkara fuarına saldırdı. Fuar topraklarında bulunan silahlı askerlerin başarılı bir savunma yapması beklenemezdi. Gecenin başlamasıyla kuşatılmış Karkara halkı Karakol'a doğru kaçtı. Onlarla birlikte Narın-Çarın sakinleri, özellikle de Taurid, Novo Kiev, Novo Afon, Vladislav, Krasnoyarsk, Meşan ve Ohotniçiy sakinleri yaşadıkları yerleri boşalttılar. İsyancılar bu köyleri işgal etti. Çarlık tenkil müfrezesi ve isyancılar arasında daha bir ciddi çatışma, 25 Ağustos'ta Tüp köyünün ilerisindeki Taldı Bulak köyünde tüm gün sürdü. Ancak isyancılar silahlı ordu karşısında başarısız oldu ve yenildi. 29 Ağustos 1916 tarihli tenkil müfrezesi başkanı tarafından hazırlanan raporda isyancıların tüm eşyaları ile birlikte çadırlarının da (200-300 adet) yakıldığı ve tüm sığırlarının yakalanarak götürüldüğü yazıyordu.⁵⁵

Bişkek ve Karakol şehirlerinde yerli halkın isyanı Kasım ayı ortasına kadar devam etti. Buna karşılık genel olarak isyan sönmeye başladı. Kuzey Kırgızistan'ın yerli halkının çoğunluğu evlerini terk edip kaçmak zorunda kaldı fakat Çarlık cellatları takibi sürdürdü. Olağanüstü durumlar için kurulmuş Rus askerî birlikleri (tenkil müfrezesi) silah açısından yetersiz olan yerel halktan insanları acımasız bir zalimlikle yok ederek, köyleri yakıp kül etti. Kırgız halkının imhasını yasallaştırmak ve tenkil müfrezesinin kanlı eylemlerini mazur göstermek ve haklı çıkarmak için Çarlık Hükûmeti seyyar askerî mahkemeler kurdu. Bu tür mahkemeler Semireçen bölgesindeki her bir tenkil müfrezesinde ve tüm kasaba düzeyindeki şehirlerde isyancıları yargıladı. Mahkeme

⁵² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 52-53.

⁵³ *age.*, s. 57-58.

⁵⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 413.

⁵⁵ *SGA*, F. 7, D. 34, s. 41-43.

üyeleri isyancılara karşı zalimlik ve acımasızlığı ile meşhur Çar'ın seçkin memurlarından oluşuyordu ve bu mahkemelerin cezaları kurşuna dizmek veya idam oluyordu. Diğer tür cezalar mahkemelerce uygulanmadı.⁵⁶

28 Ağustos'ta Tüp kasabasının kıyısında isyancılar ile Von Berg'in emri altındaki tenkil müfrezesi arasında çarpışmalar oldu. İsyancılar müfrezenin yaklaştığını görünce, kendilerine koruma cephesi kurarak cesaretle silahlı düşmana karşı ilerlediler ve silahlarına sarılarak tenkil müfrezesine doğru isabetli ve etkili ateş açtılar. Çok geçmeden isyancılar ile tenkil müfrezesi arasında göğüs göğse yakın bir çatışma geçti. İsyancılar 80 ölü ve 12 yaralı kayıp vererek çekildiler. İsyancılar ile Çar tenkil müfrezesi aynı dirençle San Taş Geçidi ve Yedi Öküz Boğazı'nda da karşılaştılar. Von Berg birliklerine karşı mücadele eden Kırgız Dunganların sayısı 4.000'e ulaştı. 23 Ağustos'ta birlik başkanına göre Dunganlar kendilerine ateş açtı. Tenkil müfrezesinin Dunganlara karşı hücumu geçtiği sırada Mariinski köyünden, sol kanattan Kırgızlar hücumu geçmişti. İsyancılar ile tenkil müfrezesi arasındaki çarpışma birkaç saat sürdü. Ancak isyancılar iyi silahlanmış ve çok iyi organize olmuş müfreme karşısında zafer kazanamadılar ve savaş alanında yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak dağlara çekildiler.⁵⁷

İsyancılar tarafından düzenlenen daha güçlü bir direnç Issık Göl'ün kuzey kıyısında bulunan Balıkçı köyünün doğusunda (şimdiki Issık Göl şehri) 27 Ağustos'ta gösterildi. Başka dört ilçeden gelen ve sayıları birkaç bine varan isyancılar bu kişilere katıldılar. Tenkil müfrezesi isyancıların şiddetli saldırısına dayanamayarak geriye çekildi.⁵⁸ Tenkil müfrezesi mücadele yerine geri çekilerek, yakınlardaki eski bir kil binasını ele geçirip savunma konumuna geçti ve önemli kayıplar verdi. Bu mücadelede isyancılar ciddi insan kayıpları vererek çekilmek zorunda kaldılar. Yaklaşık 5.000 kişiden oluşan Kırgız ve Kazak isyancılar ile aynı tenkil müfrezesi arasında Karkara Vadisi'nde de sert çarpışmalar yaşandı. İsyancılar saldırdılar, sonra geri çekildiler fakat savaşın sonu tenkil müfrezesinin lehine sonuçlandı.⁵⁹ Tenkil müfrezesi ve Kırgızlar arasındaki benzer bir çatışma da Cergalan Nehri'nin kıyısının sağında meydana geldi.⁶⁰

Kurmenti ve Karakol şehrinin diğer yerleşim yerlerinde isyancılar ile Çadov komutasındaki tenkil müfrezesi arasında şiddetli bir mücadele meydana geldi. İlk savaş 19 Ağustos'ta Cılamış bölgesinde Merka yoluna yakın bir yerde gerçekleşti. İsyancılar ilk başta savunma durumunda kaldılar fakat kısa süre içinde saldırıya geçtiler. Tenkil müfrezesi ise daha uygun bir yere çekilmek zorunda kaldı ve geceyi derede geçirdiler. Ertesi gün, isyancılar saldırıya geçmeye çalıştı ama başarısız oldular. 85 kayıp vererek dağlara çekildiler. 21 Ağustos'tan 5 Eylül'e kadar tenkil müfrezesi ile isyancılar arasında bir dizi ciddi çarpışma meydana geldi. Volkov başkanlığındaki tenkil müfrezesine karşı isyancıların direniş göstermesi kolay bir iş değildi. Tüp Nehri'nin üst bölgesinde 25 Ağustos'ta isyancılar aynı müfrezeye karşı yedi saat süren bir direniş gösterdiler. Yaklaşık 100 kişilik kayıp ile isyancılar savaş meydanını terk ettiler. Tenkil müfrezesine karşı aynı derecede güçlü direnci Merkezî Tanrı Dağları halkı gösterdi. 30-31 Ağustos tarihlerinde Toguz Toro bölgesinde, Çulak-Batır liderliğindeki yaklaşık 500 kişilik isyancı Subay Nosaev komutasındaki tenkil müfrezesine karşı çıktı. Müfreme gün boyunca Narın Nehri'ni geçemedi. Issık Göl'ün güney kıyısında, 27 Ağustos'ta Murzakov önderliğindeki 4.000'den fazla isyancı tenkil müfrezesine saldırdı. İsyancılar tüm gün tenkil müfrezesini baskı altında tuttular. Buna rağmen isyancılar liderleri Murzakov dâhil olmak üzere 300'e yakın kayıp verdiler ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Barsgan yakınlarında Çıçkan geçidi üzerinde 28 Ağustos'ta tenkil müfrezesi ile

⁵⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 656.

⁵⁷ *age.*, s. 656.

⁵⁸ *age.*, s. 656.

⁵⁹ *age.*, s. 656.

⁶⁰ *SGA*, F. 75, D. 11, s. 32-33.; HAH KP, Belge No 135, s. 276-280.

isyancılar arasında çarpışmalar oldu. İsyancılar savaş alanında 400'e yakın ölü bıraktılar. Müfreze, yerli nüfusa ait bir milyon koyuna el koydu.⁶¹

Eylül başında, Ak Terek bölgesinde, Kiçi ve Çon Cargılçak'ta (Küçük ve Büyük Cargılçak) tenkil müfrezesi ile isyancılar arasında bir dizi şiddetli çatışma gerçekleşti. İki taraf da kayıplar verdi. Ton Geçidi'nde 18 Eylül'de isyancılar ile Astsubay Başçavuş Bıçkov'un emrindeki tenkil müfrezesi arasında sert bir çatışma gerçekleşti. Bu mücadele 7 saatten fazla sürdü. Çüy Vadisi'nin batı kesimine yerleşen Kırgız ve Kazaklar tenkil müfrezesine karşı direniş gösterdi. İsyancılar 17 Eylül'de Merka bölgesinde tenkil müfrezesiyle karşı karşıya geldi. Bu çatışma sonunda 150 isyancı öldürüldü. Tenkil müfrezesi de ciddi zarar gördü. 1916 yılı ayaklanması genişliğine ve yığınsallığına hatta isyancıların sabırlı ve kararlı mücadelesine rağmen yenilgiye uğradı. Ayaklanmanın birçok lideri tutuklandı. 17 Ekim'de Kurman Lepesov'un askerlerinin desteğiyle Albay Slinko komutasında özel bir askerî birlik kurularak 10 günlük takipten sonra Karakol ve Bişkek bölgesinin Abaildin kasabasının çok önemli ve en tehlikeli isyancılarından biri olan Kanat Abukin'i oğlu ile birlikte yakaladılar. Kanat'ın oğlu Narın'da idam edildi. Kendisi ise sıkı koruma altında Vernıy'a gönderildi, orada askerî mahkemede ölüm cezasına çaptırıldı.⁶²

Türkistan'ın Genel Valisi Kuropatkin, Savaş Bakanlığına Ekim ayından beri süregelen isyanın bastırıldığını bildirdi. Bu askerî harekât sonucunda İmparatorluk ordusundan üç subay öldürüldü. Askerlerden ve Kazaklardan 184 yaralı vardı. Aynı bilgilere göre Semireçen bölgesinin isyancıları 2.000 Rus göçmenini öldürdü. Çoğunluğu kadın 1.000 kişiye yakın esir aldılar. 1.300 evi yakarken binlercesini harabeye çevirdiler.⁶³ Başka bilgilere göre de sadece Karakol şehrinde 3.244 göçmen hayati tehlikelerle karşı karşıya kaldı ve bunların 1.988'i öldürüldü. Semireçen bölgesinin Türkistan Askerî Bölgesi Bildirisi'ne göre Rus göçmenlerinden yaklaşık 8.000 aile, İmparatorluk güçlerinin sömürge politikasının sonucunun ceremesini çekti.⁶⁴

Mülteci isyancılar, Bedel Geçidi'nden ilerlediler. At Başı şehrinde bulunan iki kasaba halkından oluşan başka bir grup ise Narın Nehri'nin kıyı tahkimatından Ak Say'ı geçerek Torugart yoluyla Kakşaal'a doğru yol aldılar. Yaklaşık 70.000 kişi Tanrı Dağlarının merkezinden geçerek Issık Göl'ün güney kıyısı boyunca, kısmen de Kemin ve Çuy bölgesinden Üç Turfan Vadisi'ne ve Ak Suu vahalarına yöneldi. Tanrı Dağlarının dağ geçidinden geçtiler. Mültecilerin toplam sayısı yaklaşık olarak 164.000 idi ve bu mültecilerin yaklaşık 130.000'i Kırgız'dı. Hayvanların büyük bir çoğunluğu tenkil müfrezesi tarafından ele geçirildi. Mülteciler ciddi ölçüde kayıplara uğradı. Mülteciler sınıra ulaştığında beraberlerinde sadece atların %10'u, koyunların %25'i kalmıştı.⁶⁵

Birçok mülteci Çin'e gidiş ve dönüş yolunda, yüksek dağlardan geçişlerde ve akarsuları aşmaya çalışırken öldü. Açlıktan ölmek için mülteciler pazara getirilip satılabilecek her bir eşyasını satmak zorunda kaldı. Mülteci sorunuyla görevli olan Astsubay Başçavuş Bıçkov, Kaşgar'ı ziyaretinde Kırgız halkının son giyecek eşyalarını sattıklarını; Üç Turfan pazarının Kırgızların keçiden yapılan çadırları, kazanları, kementleri, eyerleri ve diğer ev eşyalarıyla dolu olduğunu söylemiştir. Bir parça ekmek arayışı içinde açlıktan ölmek üzere olan yoksul mülteciler, Doğu Türkistan'ın köy ve kasabalarında herhangi bir iş bulma umuduyla aç sefil bir şekilde dolaşmaya başladılar.⁶⁶

Doğu Türkistan'ın pazarlarında giyim, ayakkabı ve ev eşyalarını satmak zorunda kalan insan akını nedeniyle fiyatlar aşırı düştü. Buna karşılık gıda ürünlerinin fiyatı 5-6 kat arttı. Bu

⁶¹ SGA, F. 75, D. 11, s. 40-41; HAH KP, Belge No 135, s. 41-42, 251-253.

⁶² *Vostaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 369.

⁶³ *age.*, s. 369.

⁶⁴ Mistegul Mahmutbekova, *age.*, s. 18.

⁶⁵ Kuşbek Usenbayev, *Vastaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, s. 388.

⁶⁶ HAH KP, Belge No 106, s. 103.

koşullar mültecilerin durumunu daha da zorlaştırdı. Mültecilerden bazıları açlıktan ölmek üzere olan çocuklarını evlat isteyen yerli halka verdiler. Bazı durumlarda yerli halktan tefeciler, yok pahasına veya bir avuç tahıl için mültecilere küçük kız çocuklarını ve kadınlarını vermek için baskı yaptılar. 27 Ocak 1920'de mültecilerin yayımladığı bildiriye göre yaklaşık 4.000 kadın ve kız yerel zenginlere köle olarak verildi. Mülteciler çaresizlikten 12 yaşından büyük kız ve erkek çocuklarını 30-40 rubleye satmaya başladılar. Tüm bu sıkıntılara ayrıca soğuk, açlık ve çeşitli salgın hastalıklar eklenince Kırgızlar için hayat yaşanmaz hâle geldi. 1 Mayıs 1917 tarihine gelindiğinde Doğu Türkistan'da ölen Kırgız ve Kazakların sayısı 70 ila 87.000 arasındadır.⁶⁷

Askerî çatışmalarda, tenkil müfrezesi tarafından veya diğer durumlarda öldürülen insanların tam sayısı tartışmalıdır. Tarihçiler bu konuda henüz tam bir fikir sağlamamış, buna rağmen sadece Bişkek ve Karakol şehirlerinde iddia edilen verilen aşağıdaki gibidir: Ş. Batırbaev - 35.900, C. Cunuşaliev - 146.000, G. K. Krongart - 96.000-114.000, T. Rıskulov - 214.072, K. Usenbaev- 119.215 kişi.⁶⁸

Çarlık Rusya'nın ayaklanmayı acımasızca bastırması sonucunda, Kırgızistan'ın kuzey kısmının yerli nüfusu 119.215 kişi, bir başka deyişle %41,4 azaldı. Semireçen bölgesinde ise nüfus %25 oranında düştü. Bişkek ve Karakol şehirlerinde eğer çadır sayısına (boz-üy) bakılırsa ayaklanma öncesi toplam 62.600 ev varken ilk başta 12.000'i, sonradan 9.000'i olmak üzere toplam 21.000 ev tahrip oldu. Bir başka veriye göre bu şehirlerde yaşayan yerli nüfusun hane sayısı ayaklanmaya kadar 62.340 iken 1917 yılı başında sadece 20.365 kaldı. Yerli Kırgız halkının %66'sı kendi yurdunu terk etti.⁶⁹

1917 Şubat Devrimi'nden sonra mülteciler, evlerine dönmeye başladılar. Mültecilerin dönüş yolu cesetlerle kaplıydı. Kırgızlar yurduna fakir ve yoksul olarak geri dönüyorlardı. 1 Mayıs 1917'de 64.000 insan geri dönerken 38.000 kişi hâlâ Rusya sınırları dışındaydı. Devrime rağmen halka karşı Rus Kulakları (Rus toprak ağası) tarafından yeniden oluşturulan tenkil müfrezesinin cezaları, sürgünleri hatta cinayetler devam etti. Geçici Hükûmetin etkin olduğu dönemde sömürgeciler tarafından öldürülenler ile salgın ve açlıktan ölenlerin sayısı 20.000 kişiye kadar ulaştı.⁷⁰

Türkistan Genel Valisi Kuropatkin, geniş ölçekli bir baskı için ayaklanmayı bir bahane olarak kullanarak Kırgızları isyan olan yerlerden çıkarmak için bir plan gerçekleştirdi. Bu planın gerçekleşmesi için Issık Göl Vadisi'nin, Kemin bölgesi dâhil kısmen Çüy Vadisi'nin ve Narın şehrinin tarım için elverişli topraklarında Rus göçmenlerin iskân edilmesi için Kırgız nüfustan temizlenmesi gerekiyordu. Yurtlarından çıkartılan Kırgızlar Narın bölgesinin yüksek irtifalı yerlerine ve Balkaş Gölü çevresindeki çöllere yerleştirilmeliydi. Böylece Kırgızlar hayvanlarından, otlaklarından ve tarıma elverişli arazilerinden yoksun yaşamaya mahkûm edilecekti.⁷¹

SONUÇ

1916 Kırgız isyanı Kırgız tarihinin en büyük felaketlerinden birisi olmuştu. İsyân en verimli Kırgız topraklarının Ruslar tarafından işgal edilmesi ve Rus köylülerine verilmesiyle başlamıştı. Başka bölgelere göçe zorlanan Kırgızlara isyandan başka çare kalmamıştı. İsyân Rus ordusu

⁶⁷ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi, Bişkek, 1997, s. 140.*

⁶⁸ 1916. *Cıldağı Kötörülüştün 90. Cıldağı: İlimniy Konferensiyalardıñ Materialıdğı, Kırgızistan Tarihiniñ Meseleleri, No. 3, s. 8, 62; G. K. Krongart, Naseleniye Yujnova Kazakstana i Severnoy Kirgizii vı Posledniy Treti 19. Naçale 20. Veka (1867-1914), Doktora Tezi, 1985, s. 111-112; Kuşbek Usenbayev, Vastaniye 1916 Goda vı Kirgizii, s. 249; Kuşbek Usenbayev, Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kirgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka, s. 55; Turor Rıskulov, G. Broydo, Vosstaniye Kazakhov i Kirgızov vı 1916, London, 1989, s. 34; T. Şeyşekanov, Köldögü Kötörülüş, Bişkek, ARHİ, 2003, s. 73.*

⁶⁹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi, Bişkek, 1997, s. 147.*

⁷⁰ a.g.e., s. 147.

⁷¹ Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane, s. 85-88.

tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Kırgız isyancıları silah bakımından kendilerinden çok üstün Ruslara karşı başarısız oldu. İsyanın yerel halk tarafından bölgesel olarak gerçekleştirilmesi, isyancıların birbirleri ile iletişimlerinin yeterli olmaması ve düzenli birliklerin kurulamaması da isyanın başarısız olmasında neden oldu. Toprağından olan Kırgızlar Rus askerleri tarafından vahşice öldürüldü. Köyleri yakılan çok sayıda Kırgız ve Kazak evlerini ve yurtlarını terk ederek göç etmek zorunda kaldı. İsyanı karışmayan ve hatta kaçmaya çalışan silahsız çocuk, kadın ve yaşlılar da acımasızca katledildi. Bölgede adeta bir kıyım yaşandı. Kırgızlar tarihten silinme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Çarlık Rusyası'nın yıkılışı Kırgızlara karşı yürütülen etnik kıyımı ancak durdurulabilirdi. Bir başka deyişle Kırgız halkı 1917 Bolşevik Devrimi sayesinde hayatta kalmayı başarabildi. Lenin'in ulusal politikası Kırgız halkının kendi kaderini tayin etmesine imkân sağladı.

KAYNAKÇA

Arşivler

Kırgızkoy Respubliki Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv SGA, (Kırgız Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi)
Nasionalnaya Akademiya Nauk Kırgızkoy Respubliki HAH KP, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi

Referans Eserler

- 1916 Cılkı Kırgızistan'daki Kötürülüş, Der. P. Kazıbayev, Bişkek, 1996.
- 1916 Cıldağı Kötürülüştün 90. Cıldağı: İlimniy Konferensiyalardı Materialdağı, Kırgızistan Tarihini Meseleleri, No. 3.
- BROİDO, G. İ., *Vostaniye Kırgız vı 1916*, Moskova, 1925.
- BUDYANSKIY, David, *İstoriya Bejensev-Kırgızkov (1916-1927 Godı)*, Bişkek, 2007,
- İLYASOV, S.İ., *Zemelniye otnoşeniya vı Kırgızii v Kontse 19. Naçale 20. Veka*, Frunze, Kırgızistan Bilim Akademisi Yayınları, 1963,
- KRONGART G. K., *Naseleniye Yujnova Kazakstana i Severnoy Kirgizii vı Posledniy Treti 19. Naçale 20. Veka (1867-1914)*, Doktora Tezi, 1985.
- LUDŞUVEYT, E.F., *Tursiya vı Godı Pervoy Miravoy Vaynu: 1914-1918*, Moskova, 1966.
- MAHMUTBEKOVA, Mistegul, *Kırgızistandagı 1916 Cıldağı Eldikerkindik Kötürülüşü*, Bişkek, 2008.
- RISKULOV, Turor G. BROYDO, *Vostaniye Kazakhov i Kirgizov vı 1916*, London, 1989.
- SAPELKİN, A., *Halogavaya Politika Tsarizma vı Kırgızii: Materialı po İstorii i Ekonomike Kırgızii*, Frunze, 1963.
- SOLTONOEV, Belek, *Kızıl Kırgız Tarihi*, 2. Baskı, Bişkek, 1993.
- ŞEYŞEKANOV, T., *Köldögü Kötürülüş*, Bişkek, ARHİ, 2003.
- USENBAYEV, Kuşbek, *Vastaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, Frunze, 1967.
- USENBAEV, Kuşbek, *1916: Georiçeskiye i Trağıçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997.
- USENBAEV, Kuşbek, *Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kırgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka*, Frunze, 1980.
- Vostaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Der. Kuşbek Usenbayev, Devlet Sosyal Ekonomik Yayıncılık, Moskova, 1937.
- Vostaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Sbornik Dokumentov, Moskova, 1960.

Alternatif Turizm Türlerinin Destinasyonlara Katkısı: Artvin ve Spor Turizmi*

Contribution of Alternative Tourism Types to Destinations: Artvin and Sports Tourism

Ceyhun AKYOL¹, Süleyman AKKAŞOĞLU²

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin MYO, Artvin, Türkiye

²Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID:

C.A.: 0000-0001-5542-7309

S.A.: 0000-0003-0613-9743

Corresponding Author:

Ceyhun AKYOL

Email:

ceyhunakyol@artvin.edu.tr

Citation: Akyol, C. (2021). Alternatif turizm türlerinin destinasyonlara katkısı; Artvin ve spor turizmi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 177-194.

Submitted: 06.11.2020

Accepted: 14.03.2021

Özet

Bu çalışmada, spor ve turizm faaliyetlerinin bir birleşimi olarak ortaya çıkan "spor turizmi" kavramı ele alınarak destinasyonlardaki spor turizmi potansiyelinin Artvin ili özelinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın evreni, destinasyonda spor ve turizm alanlarında yetkili ve bilgili kişilerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda destinasyonla ilgili spor turizmi değerleri taranmış, sonrasında ise konu ile ilgili Artvin ilinde spor ve turizm alanında hizmet veren yerel yönetici, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, işletme yöneticisi, kulüp yetkilileri ve akademisyenlerin görüşleri değerlendirilmiştir. Örneklem yönteminin maksimum çeşitlilik stratejisi ile belirlendiği çalışma kapsamında uygulanan mülakat tekniğinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, elde edilen veriler betimleyici analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde Artvin ilinde önemli derecede spor turizmi değerlerinin olduğu tespit edilmiştir. Destinasyonun sahip olduğu doğa, akarsu, vadi, yayla gibi alanlar ile Artvin ve ilçelerinde yaz ve kış aylarında gerçekleşen festival ve etkinlikler spor turizmine hizmet veren organizasyonlara ev sahipliği yapmakta, spor turistlerine alternatif seçenekler sunmaktadır. Destinasyonda hizmet veren ve faaliyet gösteren tüm paydaşlar kurumsal veya bireysel olarak yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası organizasyonların içerisinde düzenleyici ve katılımcı olarak rol ve görev alma gayreti içerisinde. Destinasyonla ilgili spor turizmi konusunda yapılması gereken tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin daha çok ulusal ve uluslararası alanlarda olması konusunda ortak fikir yürüten katılımcıların özellikle üzerinde durduğu diğer konular ise, işletme yöneticilerinin ve personelin yabancı dil eksikliği ile nitelikli istihdam gerekliliğidir.

Anahtar Sözcükler: Alternatif Turizm, Spor Turizmi, Artvin Destinasyonu

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the sport tourism potential in the destinations specific to the province of Artvin by considering the concept of "sport tourism", which emerged as a combination of sport and tourism activities. The universe of the study of the qualitative research method consists of competent and knowledgeable people in the fields of sport and tourism at the destination. In this direction, the study explores the terminology used in tourism at the destination as well as the views of the local administrator, the civil society organization representative, business manager, club officials, and academicians that serve in the sport and

tourism field of Artvin. In the study, the sampling method aimed for maximum diversity, the semi-structured interview form was used in the interviews, and the obtained data were assessed by descriptive analysis. As a result of the study, it is found that there are significant levels of sport tourism in Artvin province. Festivals and events in the summer and winter months include features from nature, such as streams, valleys, and plateaus, providing alternative options for sport tourists. All stakeholders who are working and operating in the destination, as institutions or individuals, strive to fill roles and delegate participation at the local, regional, national, and international levels. Another view that participants share is that promotional and marketing activities should be in national and international areas of sport tourism. Also, business managers and staff must be competent in foreign languages and hire qualified employees.

Keywords: *Alternative tourism, Sport tourism, Artvin destination*

1. GİRİŞ

Turizm endüstrisi bünyesinde tüketici beklentilerinin değişmesi, yeni turizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008). Turizm işletmelerinin de kârlılık ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda farklı arayışlara gitmesi alternatif turizm faaliyetlerinin ortaya çıkmasını desteklemiş ve kuvvetlendirmiştir.

Alternatif turizm; kitle ve şehir turizmi olgu ve algısının etkilerini azaltmak amacıyla oluşturulan, yeni turistik ürün ve hizmetlerin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan bir turizm çeşididir (Batman ve Ulusan, 2013). Alternatif turizm türleri arasında, spor turizmi hızla büyümekte ve gelişmektedir. Spor kültürüne yönelik düşünceler doğrultusunda, bireylerin ilgili destinasyonlara ticari olmayan nedenlerle yaptıkları seyahatleri ifade eden (Pigeassou, 2004) spor turizmi kapsamında; olimpiyat oyunları, farklı branşlardaki dünya ve kıtasal şampiyonalar, kitle organizasyonları gibi etkinlikler katılımcılar ve ziyaretçilerin ilgisini çekmekte, organizasyonlara ev sahipliği yapan destinasyonların gelişimine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma ile Artvin ilinin sahip olduğu spor turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, Artvin ilindeki spor turizmi potansiyeline sahip değerler hakkında bilgi toplamaya, Artvin ilinde hizmet veren spor ve turizm alanındaki yönetici ve yetkililerin spor turizmüne bakış açıları tespit edilmeye, destinasyondaki turizm faaliyetlerine yönelik atılabilecek adımlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde ilgili literatüre yer verilerek spor, turizm, spor turizmi, Artvin destinasyonu, destinasyonun mevcut turizm durumu gibi konulara değinilmiş, Türkiye'deki benzer çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, literatür taraması ile tespit edilen bilgiler ile Artvin destinasyonunda hizmet veren spor ve turizm alanındaki yönetici ve yetkililerle yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen bulgulara yer verilerek sonuç ve önerilere değinilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Spor ve turizm kavramlarının entegrasyonu ile turizm endüstrisinin önemli bir parçası haline gelen spor turizmi (Taleghani ve Ghafary, 2014) dünya genelinde ve Türkiye özelinde gelişmekte ve büyümektedir. Spor turizmi, dünyanın ve Türkiye'nin en önemli endüstrilerinden biri olan turizmin önemli bir ögesi konumundadır.

Sportif aktiviteler, katılım gösteren bireylerin fiziksel ve kültürel gelişimlerine katkıda bulunmakta, turistik faaliyetler içerisinde değerlendirildiğinde ise keyif verici etkinlikler olabilmektedir (Alaeddinoğlu ve Komşu, 2017). Bunun yanı sıra sportif aktiviteler, tüm kesimlerin barış ve anlayış duygularının ön plana çıkmasını sağlamaktadır.

Son yıllarda yeni araştırma yaklaşımlarından biri haline gelen spor turizmi, destinasyondaki tüm aktörleri etkileyen ve ilgilendiren önemli bir alternatif turizm türü, etkili ve geniş bir niş pazar alanıdır (Ahvenainen, 2013). Destinasyonların sportif ve turistik değerlerinin, spor turizmi adı

altında değerlendirilmesi mümkündür. Yerel kalkınmaya katkı sağlayabilme potansiyeli olan spor turizmi faaliyetleri, sadece katılımcı ve izleyicilerin değil, yörede yaşayanların da sağlık ve yaşam kalitelerini olumlu yönde etkileyebilmektedir.

2.1. Spor ve Turizm

Spor ve turizm, ulusal düzeyde gelir elde etmeyi hedefleyen destinasyonlar adına önemli bir strateji haline gelen ve içerisinde birçok sportif ve turistik ürün barındıran endüstrilerdir (Edrak vd., 2016). Spor; “kişinin belli düzenlemeler içinde fiziksel aktivitesini ve motor becerilerini zihinsel, ruhsal ve sosyal davranışlarını amaçlayan biyolojik, pedagojik ve sosyal bir uğraş alanı” olmakla birlikte, anlayış ortamı ve barış zemini oluşturan bir köprü konumundadır. Turizm ise; “insanların yaşadığı ve çalıştığı yer dışında bir destinasyona gidip, geçici olarak yer değiştirmesi ve farklı aktiviteler içerisine girmesi, bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla da tesis ve donanımların oluşturulması” şeklinde ifade edilen bir kavramdır (Bhola-Paul, 2015).

Spor ve turizm kavramları, önemli bir değişim ve birleşim gerçekleştirmektedir. Sportif olaylar sayesinde ekonomik gelişmeler gerçekleşmekte ve devam etmektedir. Spor ve turizm kavramlarının ortak gelişme fırsatları büyük ölçekli etkinlikleri ve spor olaylarını barındıran organizasyonları da geliştirmiştir. Spor ve turizm arasında önemli ve büyümekte olan bir kesişme noktası bulunmaktadır. İki önemli küresel endüstri haline gelen spor ve turizm, kendi bünyelerinde gelişmeye ve büyümeye devam etmekle birlikte her iki endüstrinin ortak çıkarları da gelişmekte ve büyümektedir. Spor karşılaşmaları, sportif etkinlikler, eğlence ve katılım organizasyonları gibi faaliyetler spor ve turizmin ortak alanlarını oluşturmaktadır.

Spor ve turizm endüstrileri birbirlerini; planlama, tesisleşme, örgütlenme, yönetim, tanıtım, iletişim, pazarlama, ürün çeşitliliği, sürdürülebilirlik, yatırım, finansman ve teşvik konularında destekleyici faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Bu faaliyetler içerisinde özellikle tanıtım ve pazarlama, her iki endüstrinin birbirini desteklediği en önemli unsurlardır. Uzun süreli organizasyonlar, destinasyonlara ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan katkı sağlarken tanıtıcı bir rol görevi de üstlenerek tanıtım ve pazarlama uygulamalarına katkı sağlamaktadır (Barclay, 2009).

2.2. Alternatif Turizm Kapsamında Spor Turizmi

Bireyler, yaşam standartlarının artmasıyla birlikte boş zamanlarını alternatif etkinliklerle doldurmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda sportif faaliyetlerin de turizm hareketlerinin içerisinde yer aldığı söylenebilir. Spor turizmi; sporla ilgili aktiviteleri yapmak veya izlemek için yapılan seyahat deneyimi (Ross, 2001) olarak ifade edilmekte, evden uzakta spor aktivitelerine katılma veya seyretme amacıyla yapılan ve ticari amaç taşımayan seyahatler (Koç, 2005) olarak tanımlanmaktadır. Su altı dalış, hava, dağcılık, kış, akarsu, futbol, av, golf, atlı doğa yürüyüşü, olta balıkçılığı, kuş gözlemciliği gibi konular spor turizmi etkinliklerindedir (Erdem ve Girgin, 2008).

Dünyanın birçok bölgesinde her yıl spor turizmi adı altında milyonlarca dolar tutarında turist harcamaları yapılmakta, bu alternatif turizm türüne yönelik birçok organizasyon gerçekleştirilmektedir. Günümüzde birçok bölge ve şehir, ulusal ve uluslararası spor etkinliklerine ev sahipliği yapmakta olup bazı ülke (Fransa, Kanada, İngiltere, İspanya) ve destinasyonlarda (Greater Victoria Bölgesi, Katalonya, Victoria, Winnipeg) spor turizmi faaliyetleri bir katalizör konumuna ulaşmıştır. Turizm endüstrisinin önemli bir niş pazarı haline gelen spor turizmi, destinasyonlara sportif ve turistik anlamda katkılar sunmasının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel anlamda da turizmin gelişimini etkilemektedir. Özellikle kentsel ve kırsal alanlara sahip, gelişmekte olan destinasyonlar için ekonomik ve sosyal anlamda yeniden yapılanmayı etkileyen önemli bir faktör olan spor turizmi, turizm endüstrisinin temel unsurlarından biri olarak görülmekte ve özellikle iç pazarları önemli derecede hareketlendirmektedir (Ehsani vd., 2012).

Ulusal ve uluslararası spor organizasyonlarının bilinirliğinin artması, aktif katılımlı sportif faaliyetlerin insan sağlığına iyi gelmesi, ulusal ve yerel yönetimlerin spora ve organizasyonlara destek vermesi, yıl boyu devam eden sportif organizasyonlara seyirci ve katılımcıların ilgi göstermesi ve ilgili organizasyonlara yönelik katılımcıların etkili bir iletişim içerisinde olmaları gibi sebepler, günümüz sportif ve turistik faaliyetlerin bir arada anılması ve değerlendirilmesini gerektirmektedir (Gammon ve Robinson, 2003). Büyük ölçekli spor organizasyonları kentin kültürel gelişimini etkilemekte, sportif organizasyonlar nedeniyle gerçekleşen yatırımlar kentsel hayata katkı sağlamaktadır. Bu organizasyonlar özellikle yerel ölçekte; tanıtım, reklam, kentsel peyzaj, tesis, altyapı, kalkınma gibi konularda katkı sağlamasının yanı sıra kentteki spor turizmi potansiyelini de geliştirmektedir (Karaca, 2012).

Günümüz turizm anlayışında daha deneyimli hale gelen turistler alternatif arayışlar içerine girmektedir. Sportif faaliyetleri ve turizm uygulamalarını birlikte sürdürmek isteyen turistler aynı zamanda ufuklarını genişletme, yeni ve özellikli (spesifik) sportif faaliyetlerine katılma düşüncesindedir. Bu durum, spor turizmine katılan ziyaretçilerin konaklama sürelerini ve sıklığını belirlemekte, harcama düzeylerini artırmaktadır (Perić, 2010). Tüketicilerin bu yaklaşımı, turizm ve spor işletmecilerini de etkilemiş, spora ilgi duyan yerli ve yabancı ziyaretçilerin turistik ve sportif etkinliklerine imkân sağlayabilecek yatırım ve tesisleşme adımları atmalarını sağlamıştır (Albayrak, 2013). Bunun yanı sıra destinasyonlarda hizmet veren kamu kurum ve kuruluşlarının turizm ve spor alanlarındaki yöneticileri de kurumlarının planlama ve programlamalarında spor turizmine yer vermiştir.

Uluslararası turizm hareketlerinde geleceğe yönelik eğilimler arasında, spor turizminin gelişeceği, ev sahibi, katılımcı veya izleyici profillerindeki aktörlerin ilgilerinin artacağı ve tüm bu gelişmelerin spor turizmi ile ilgili yatırım, tesisleşme, gelir ve istatistiklere katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Kozak vd., 2015). En hızlı büyüyen alternatif turizm türlerinden biri olarak ifade edilen spor turizmi WTO'nun 2030 yılı öngörülerine göre, talebin artacağı alternatif turizm türleri arasında yer almakta olup, turizm endüstrisinde belirleyici rol oynaması muhtemeldir (unwto.org, 2020). Ayrıca "Türkiye Turizm Stratejisi 2023" hedefleri doğrultusunda düşünülen planlama çalışmaları içerisinde spor turizmi, önem verilen alternatif turizm türleri arasında yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

2.3. Konu ile İlgili Araştırmalar

Yaşanılan yer dışında bir yere eğlence ve rekabet amaçlı sportif etkinliklere bireysel veya grup şeklinde katılım sağlanması olarak ifade edilen (Robinson ve Gammon, 2011) spor turizmi ile ilgili Türkiye'deki destinasyonların potansiyelinin araştırıldığı çalışmalarda genel olarak, araştırma yapılan destinasyonun spor turizmi potansiyelinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde konu ile ilgili araştırmalara yer verilmektedir.

Mersin ilinin spor turizmi potansiyelinin incelendiği araştırmada (Güdük, 2019) ildeki spor ve turizmle doğrudan ilişkisi olan 40 kişiyle yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi ve SWOT analizi ile incelenen bulgular doğrultusunda Mersin ilinin yüksek bir spor turizmi potansiyeli olduğu düşüncesi egemen olmuştur. SWOT analizi sonuçlarına göre katılımcılar; ilin en güçlü yanını iklim, en zayıf yönünü spor turizmi yatırımlarının yetersizliği, en büyük fırsatı spor organizasyonlarının sayısının artması, en büyük tehdidi ise jeopolitik konum olarak değerlendirmişlerdir.

Uşak ilinde gerçekleştirilen araştırmada (Ören, 2018), hava spor turizmi ile sürdürülebilir destinasyon oluşturmada yerel halkın ve turistlerin beklentilerini belirleyebilmek amaçlanmıştır. Nicel örneklemini 333 spor turisti ile 527 yerel halk, nitel örneklemini ise konu ile ilgili 6 uzmanın oluşturduğu araştırma neticesinde, Uşak destinasyonunun hava spor turizmi açısından doğal

güzelliklere sahip olduğu, doğal ve kültürel değerleri korumak ve daha işlevsel hale getirebilmek için etkili bir destinasyon yönetim modeli ve stratejik pazarlama planı gerektiği durumu tespit edilmiştir.

Bir başka araştırmada (Atalı vd., 2018); doğal güzellikleri, kültürel değerleri ve turizmi ile Marmara Bölgesi'nin önemli bir destinasyonu olan Kartepe ilçesinin (Kocaeli) sahip olduğu spor temalı değerleri araştırılmış, ilçede düzenlenen spor organizasyonları, spor potansiyeli ve sportif açıdan bölgedeki yeri gibi durumlar ortaya konulmuştur. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırma neticesinde, destinasyonun mevcut spor potansiyelinin ve coğrafi yapısının ilçeye avantaj sağladığı, etkin ve verimli bir planlama ile destinasyonda birçok sportif organizasyon gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

Giresun ilinin spor turizmi açısından değerlendirildiği araştırmada (Gürsoy, 2016), destinasyonun spor turizmi envanterinin oluşturulması ve potansiyel spor turizmi değerlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. İkincil verilerden yararlanılarak elde edilen bulgular doğrultusunda; destinasyonun spor turizmi açısından geri kaldığı veya mevcut potansiyelinin yeterince kullanılmadığı, il genelinde farklı türlerde spor turizmi etkinliği gerçekleştirilebilme potansiyeli olduğu belirlenmiştir.

Antalya ilinde gerçekleştirilen araştırmada (Yeşil, 2015), spor turizmi ile ilgili mevcut uygulamaların destinasyonda organize bir biçimde geliştirilmesi adına yetkili birimlere bilgi sağlamak amaçlanmıştır. İl genelinde spor turizminin mevcut düzeyi, altyapı ve güvenlik durumu ile gelecek düşüncelerinin araştırıldığı çalışmada spor turizmi alanında kurumlarında yetkili olan yöneticilerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 41 kurumu temsilen katılım gösteren paydaşlardan elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Değerlendirmeler doğrultusunda; destinasyonda gerçekleşen spor turizmi faaliyetlerinin futbol ve golf organizasyonları üzerine yoğunlaştığı belirtilirken tanıtım ve pazarlama ile altyapı eksikliğine dikkat çekilmektedir. Katılımcıların ortak görüşü, sahip olunan yüksek spor turizmi potansiyeline karşın imaj geliştirme çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekliliği olmuştur.

Gaziantep ilinde spor turizminin gelişiminin etkilerinin ortaya konmasının amaçlandığı çalışmada (Akın, 2015) yerel ve özel sektör yöneticilerinin düşünceleri değerlendirilmiştir. Örneklemini 183 yöneticinin oluşturduğu nicel araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma neticesinde, destinasyondaki spor turizmi faaliyetlerinin şehrin gelişimine ve kalkınmasına katkı sağladığı, gerçekleştirilen organizasyonlar için yapılan yatırımların uzun vadede getirisi olduğu tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın amacı, sahip olduğu turizm değerleri arasında sportif faaliyetleri de barındıran Artvin destinasyonundaki spor turizmi potansiyelinin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, destinasyondaki spor turizmi değerlerini tespit etmeye, sportif faaliyetlerin turizm amaçlı kullanılabilirliğini incelemeye, ilin bölgesel, ulusal hatta uluslararası spor ve turizm platformlarında yer almasını sağlayacak öneriler getirmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminden yararlanılan çalışma kapsamında katılımcıların konuyu anlama ve tanımlama çabaları izlenmiş, olgu, olay ve davranışlar doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınmıştır (Büyüköztürk vd., 2013).

Çalışma evrenini, Artvin ilinde spor ve turizm alanında hizmet veren yerel yöneticiler, işletme yetkilileri ve akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunda (örneklem) Artvin ilinde spor ve turizm alanlarında hizmet veren veya vermiş olan on iki kişi bulunmaktadır. Bu katılımcıların belirlenmesinde araştırılan probleme ilgi duyan, konu ile ilgili kişilerin

çeşitliliğinden yararlanma imkânı sunan (Rubin ve Babbie, 2009) amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

İlk aşama olarak, ikincil veri tekniklerinden literatür taraması ile Artvin ilindeki spor turizmi değerleri hakkında bilgi toplanmıştır. Sonrasında ise, elde edilen verileri desteklemek ve çeşitlendirmek amacıyla birincil veri tekniklerinden mülakat yoluyla yarı yapılandırılmış görüşme türü kullanılmıştır. İlgili literatür taranmış, Temmuz - Kasım 2018 döneminde katılımcılarla yüz yüze irtibat kurulmuştur. Spor ve turizm alanlarında hizmet veren yerel yönetici ve işletme yetkililerinin konu ile ilgili görüşlerini belirleyebilmek adına katılımcılara mülakatlarda sorulan sorular şu şekilde olmuştur;

- *Artvin il ve ilçelerinde spor turizmi adı altında kullanılan veya kullanılabilir değerleri belirtiniz.*
- *Sizce bu değerler spor turizmi adına yeteri kadar kullanılabilen midir? Düşünceleriniz olumsuz ise nedenleri ile belirtiniz.*
- *Kurumsal veya bireysel anlamda destinasyondaki spor turizmi faaliyetlerine ne tür katkılarınız olmaktadır?*
- *Artvin destinasyonunda spor turizmi faaliyetlerinin geliştirilebilmesi adına önerileriniz nelerdir?*

Araştırmacılar bu sorular doğrultusunda, Artvin ilinin spor turizmi potansiyelinin destinasyona olan katkılarını ortaya çıkarmayı benimsemişlerdir. Araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliğini sağlayabilmek adına (Çelik vd., 2020); elde edilen veriler yorumlanmış, katılımcılar hakkında detaylı bilgilere yer verilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar bazı katılımcılara (ST4, ST7, S11) onaylatılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel bir yaklaşımın sergilendiği çalışmada, görüşme gerçekleştirilen katılımcıların görüşlerini net bir biçimde yansıtabilmek için (Yıldırım ve Şimşek, 2006) doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

4. BULGULAR

Elde edilen verilerin değerlendirilmesi neticesinde konu ile ilgili birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan literatür taraması ile Artvin il ve ilçelerindeki spor turizmi değerleri tespit edilmiş, gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde de destinasyondaki spor turizmi değerlerinin bilinirliği araştırılmış, spor turizmi alanında yetkili ve bilgili kurum ve kuruluşların yetkilileri ve yöneticilerinin destinasyondaki sportif ve turistik faaliyetlerle ilgili görüşleri alınmıştır.

4.1. İkincil Verilerden Elde Edilen Bulgular

İlgili alan yazının değerlendirilmesi neticesinde (Akyol, 2020; Bogenç ve Bekci, 2020; Hacıoğlu, 2019; İlhan vd., 2017; Surat, 2016; Akyol, 2015; Yılmaz, 2010; Artvin Valiliği, 2008; Kalyoncu, 2002) Artvin il ve ilçelerinde spor turizmi potansiyeline sahip birçok sportif faaliyet, turistik değer belirlenmiş, spor turizmüne ev sahipliği yapan ve yapabilme potansiyeli bulunan alanlar tespit edilmiştir.

Şekil 1. Artvin İl Haritası

Kaynak: Akyol, 2020.

Çalışmanın bu kısmında Artvin destinasyonu kapsamında (Şekil 1); Karadeniz kıyısında yer alan Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçeleri ile iç kısımlarda yer alan Borçka, Murgul, Yusufeli, Ardanuç, Şavşat ve Artvin (Merkez) ilçelerindeki kuş alanları, yaban hayvanları ve av turizmi, ekolojik değerler, nehirler, doğa yürüyüşleri, boğa güreşleri, karakucak güreşleri, atmacacılık, akarsu sporları, sportif olta balıkçılığı, atlı doğa yürüyüşü, jeep safari, kamp ve karavan turizmi, futbol, tenis, kış sporları, kar voleybolu, kar güreşleri gibi sportif ve turistik açılarından değerlendirilen ve potansiyeli bulunan değer ve alanlarla ilgili bulgulara yer verilmiştir.

• **Akarsu, Nehir ve Göl:** 3225 metre rakıma sahip Mescit Dağları'ndan Gürcistan sınırlarındaki Karadeniz'e dökülen Çoruh Nehri, dünyanın en hızlı akan nehirlerindedir (Çolak, 2017). Nehir üzerinde yapılan en önemli spor turizmi etkinliği rafting sporudur. 1993 yılında 4. Dünya Akarsu Şampiyonası bu nehir üzerinde gerçekleşmiştir. İl genelinde rafting, kano ve nehir kayağı etkinlikleri gibi akarsu sporlarına elverişli başta Çoruh ve Barhal olmak üzere birçok nehir, dere, çay, göl ve şelale bulunmaktadır. Sportif olta balıkçılığı da yapılabilecek Çoruh Nehri, Barhal Çayı, Hatila Deresi, Arhavi Kapisre Deresi, Yusufeli İspir Çayı, Borçka Klaskur Suyu gibi alanlar ve destinasyonun birçok yüksek yerinde yer alan Karagöller (Borçka, Şavşat, Damar/Murgul), Balık Gölü (Suloban/Şavşat), Lekoban Yaylası (Karçal Dağları) spor turizmine elverişli alanlardır.

• **Doğa Yürüyüşleri:** Barhal Vadisi ile Yaylalar Köyü-Kaçkarlar güzergâhı özellikle trekking etkinlikleri açısından oldukça elverişli alanlara sahiptir. Uygun parkurları barındıran bu alanların daha üst kesimleri buzul gölleri ile de ilgi çekmektedir. Bahar ve yaz aylarında bu alanlarda yerel yönetimler ve STK'lar aracılığıyla yerel, bölgesel ve ulusal rekreatif etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

• **Atlı Doğa Yürüyüşü ve Jeep Safari:** Bilbilan ve Sahara Yaylaları ile Kaçkar Dağları, atlı doğa yürüyüşüne uygun alanlara sahiptir. Bu alanlar, doğal güzelliklerinin yanı sıra ziyaretçilerine jeep safari için de uygun parkurlar sunmaktadır.

• **Kamp ve Karavan Alanları:** Destinasyonun özellikle sahil kısmında yer alan ilçelerindeki (Arhavi, Hopa, Kemalpaşa) plajlarının yanı sıra diğer ilçelerde yer alan orman içi dinlenme ve korunan alanlarında kamp ve karavan turizmine yönelik sahalar yer almaktadır. Arhavi Kıyıcık, Hopa Kopmuş ve Kemalpaşa plajları, sahil şeridindeki uygun kamp ve karavan alanlarıdır. Bunun yanı sıra iç kesimlerdeki Borçka ve Şavşat Karagöller, Hatila Vadisi ile Sahara Milli Parkı, Yusufeli Kaçkar Turizm Merkezi, Kafkasör Orman İçi Dinlenme Yeri, Macahel UNESCO Biyosfer Rezerv

Alanı ile yüksek kesimlerdeki yaylalar (İrsa/Artvin, Bilbilan/Ardanuç, Barhal/Yusufeli, Cancar/Şavşat) destinasyondaki kamp ve karavan turizmine uygun, elverişli alanlardır.

• **Yaban Hayvanları ve Av Turizmi:** Çoruh Nehri Vadisi, sahip olduğu flora ve fauna özellikleri ile yaban hayvanlarının yaşam alanı olmaktadır. Vadi boyunca yaşayan birçok yaban hayvanı bulunmaktadır.

• **Kuş Alanları:** Kuş göçleri açısından önemli bir konuma sahip olan Artvin destinasyonunda, Doğu Karadeniz Bölgesindeki iki “Önemli Kuş Alanı” yer almaktadır. Bu alanlarda Avrasya yüksek dağ habitatını temsil eden örnekler bulunmaktadır. Ayrıca il ve ilçelerin yüksek kesimlerinde göçmen kuşların geçit yollarını gözetlemek amacıyla kuş gözlemciliğine elverişli gözetleme kuleleri yer almaktadır. Destinasyonun kırsal kesimlerindeki flora ve fauna zenginliği, kelebek meraklılarına ve doğa fotoğrafçılarına da elverişli alanlar sunmaktadır.

• **Ekolojik Değerler:** Artvin ilinin sahil ilçelerinden biri olan Arhavi’de, Avrupa’da korunması gereken ‘100 Sıcak Nokta’dan biri olan Kamilet Vadisi yer almaktadır. Destinasyonun ve Doğu Karadeniz Bölgesinin önemli ekolojik değerlerinden olan vadi, önemli ve değerli bitki türlerine ev sahipliği yapmakta olup, bu bitkilerin sadece sportif ve turistik değil, aynı zamanda tıbbi özelliklerinden de yararlanılmaktadır.

• **Atmacacılık:** Özellikle sahil şeridinde yer alan ilçelere özgü bir etkinlik olan atmaca avcılığı son yıllarda bölgesel ve ulusal anlamda ilgi görmektedir. Yakalanan ve evcilleştirilen atmacalardan bıldırcın avı sırasında yararlanılmakta, av mevsiminin tamamlanması ile atmacalar doğaya salınmaktadır. Bu etkinlikler; av turizmi, kuş gözlemciliği, fotoğrafçılık gibi sportif faaliyetler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

• **Boğa Güreşleri:** Her yıl yöresel, bölgesel ve ulusal organizasyonlarla yapılan boğa güreşleri, il genelindeki önemli şenlik ve festivallerde boy göstermektedir. Geçmişten gelen bir gelenek olan boğa güreşi etkinliklerinin yapıldığı yerler arasında Kafkasör, Kılıçkaya ve Salıkvay Yaylaları ile Murgul ilçesi yer almaktadır.

• **Tenis:** Uluslararası standartlarda kortlara sahip Arhavi ilçesinde özellikle son yıllarda ulusal ve uluslararası organizasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bedensel Engelliler, 14 Yaş Yaz, Bayanlar Mençuna Cup bu turnuvalardan bazılarıdır.

• **Futbol:** Destinasyon genelinde özellikle son yıllarda öne çıkan bir spor dalı olan futbolda, il ve ilçelerde faaliyetlerini sürdüren takım ve sporcular son yıllardaki başarılarıyla ulusal liglerde yer almaya başlamıştır.

• **Voleybol:** İl genelindeki spor faaliyetleri içerisinde en önemli başarılarından biri, voleybol branşında elde edilmiştir. Arhavi ilçesi erkek voleybol takımı Artvin ilini Voleybol Erkekler 1. Liginde temsil etmektedir.

• **Kış Sporları:** Spor turizmi kapsamında değerlendirilebilecek birçok etkinliğe ev sahipliği yapan Atabarı Kayak Merkezi, 2200 rakımlı Mersivan Dağı’nda yer almaktadır. 2012 yılında hizmete giren kayak merkezinde 800 metre ana uzunluğa, 80 metre genişliğe sahip bir pist ve 400 metrelik bir lift bulunmaktadır. Bir başka kış sporu etkinliği kar ve karakucak güreşleridir. Her yılın Şubat ayında 1200 rakımlı Kafkasör Yaylasında karda karakucak güreş şenlikleri, Veliköy’de (Şavşat) ise kar güreşleri festivali yapılmaktadır. Yine Kafkasör Yaylasında belediye ve voleybol federasyonu işbirliğiyle “Kar Voleybolu Türkiye Şampiyonası” düzenlenmektedir. 2018 yılında gerçekleşen organizasyona ulusal ve uluslararası alandan 150 sporcu katılım göstermiştir.

• **Diğer Etkinlikler:** İl genelinde, offroad spor kulüpleri tarafından rota belirleme, jeep safari, motokros gibi branşlarda yerel, bölgesel ve ulusal organizasyonlar düzenlenmektedir. İlçe halk eğitim merkezlerinde (Hopa) okçuluk kursu verilmektedir. Yerel yönetimler tarafından

bisiklet turları ve doğa yürüyüşleri organize edilmektedir. Kaya tırmanışı, yamaç paraşütü (Kemalpaşa, İsina/Arhavi), helikopter kayağı, kanyon etkinlikleri (Cehennem Deresi Kanyonu/Ardanuç) destinasyon genelinde yapılabilen diğer sportif alternatif turizm faaliyetleridir.

4.2. Mülakatlardan Elde Edilen Bulgular

Artvin il ve ilçelerinde spor ve turizm alanında hizmet veren kurum ve kuruluş yetkilileri ve işletme yöneticileri ile gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde, destinasyondaki spor turizmi potansiyeli ve değerlendirilmesi hakkında elde edilen veriler doğrultusunda konu ile ilgili birtakım bulgulara ulaşılmıştır.

Artvin ilinde spor ve turizm alanında hizmet veren yerel yönetici, işletme yetkilileri ve akademisyenin görüş ve önerilerinden oluşan bulgular, katılımcılara yöneltilen 4'er soru ile elde edilmiştir. Katılımcılardan alınan cevap ve görüşler değerlendirilmiş ve tablolaştırılmıştır. Verilerin analiz aşamasında katılımcılar kurum ve isim belirtilmeden ST (spor turizmi) şeklinde kodlanmış ve sıralanmıştır. Katılımcılar; yerel yönetici (ST1, ST8, ST10, ST12), STK temsilcisi (ST2, ST9), işletme yetkilisi (ST3, ST7, ST11), kulüp yöneticisi (ST6) ve akademisyenlerden (ST4, ST5) oluşmakta olup yerel yöneticiler şube başkanı ve ilçe müdürlerinden, dernek yöneticileri ve spor kulübü yetkilileri başkanlardan, işletme yetkilileri sahiplerinden, akademisyenler ise spor ve turizm programları öğretim elemanlarından oluşmaktadır (Tablo 1). Bu katılımcılarla görüşme yapılma tercihinin en belirgin sebepleri; ilgili kişilerin bölgedeki spor ve turizm konularına ilgi göstermesi, konu ile ilgili faaliyetlere katılmaları, yetki ve bilgi sahibi olmalarıdır.

Tablo 1. Katılımcıların Profili

	Görevi	Kurum/Kuruluş	Tür
ST1	Şube Başkanı	Yerel Yönetim	Kamu
ST2	Dernek Başkanı	Spor Derneği	STK
ST3	Sahibi	Turizm ve Spor İşletmesi	Özel Sektör
ST4	Öğretim Elemanı	Üniversite	Kamu
ST5	Öğretim Elemanı	Üniversite	Kamu
ST6	Başkan	Spor Kulübü	Kulüp
ST7	Sahibi	Turizm İşletmesi	Özel Sektör
ST8	İlçe Müdürü	Yerel Yönetici	Kamu
ST9	Başkan	Spor Derneği	STK
ST10	İlçe Müdürü	Yerel Yönetici	Kamu
ST11	Sahibi	Turizm İşletmesi	Özel Sektör
ST12	İlçe Müdürü	Yerel Yönetici	Kamu

Görüşmelere katılanların demografik değişkenlerine bakıldığında katılımcıların tamamının erkek olduğu görülmekte olup yaş aralıkları ise ağırlıklı olarak 31-50 arasındadır (%83). Katılımcıların eğitim durumlarının daha çok lisans mezunu (%42) oldukları, eğitim aldıkları bilim dallarının ise spor ile turizm alanlarında (%67) oldukları görülmektedir. Katılımcıların spor ve turizm alanlarındaki rolleri incelendiğinde, daha çok yerel yönetici (%33) ile STK temsilcisi ve akademisyen (%17'şer) oldukları görülmektedir. Görüşmeye katılan ilgili kurum, kuruluş ve işletme yetkililerinin görev sürelerinin daha çok 5-10 yıl arası (%23) ile 2-5 yıl arası (%25) olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	0	0
	Erkek	12	100
Yaş	31-40	5	41,67
	41-50	5	41,67
	51 ve üzeri	2	16,67
Eğitim	Lise	3	25
	Ön Lisans	2	16,67
	Lisans	5	41,67
	Yüksek Lisans	2	16,67
Eğitim Dalı	Spor	4	33,33
	Turizm	4	33,33
	Kamu	1	8,33
	İşletme	3	25
Spor ve Turizm Alanlarındaki Rolü	Yerel Yönetici	4	33,33
	STK	2	16,67
	Turizm İşletmecisi	3	25
	Kulüp Başkanı	1	8,33
	Akademisyen	2	16,67
Görev Süresi	1-2 yıl arası	2	16,67
	2-5 yıl arası	3	25
	5-10 yıl arası	5	41,67
	10 yıldan fazla	2	16,67

4.2.1. Spor Turizmi Değerleri ile İlgili Katılımcı Görüşleri

Katılımcıların tamamının (ST1, ST2, ST3, ST4, ST5, ST6, ST7, ST8, ST9, ST10, ST11, ST12) destinasyondaki spor turizmi adı altında kullanılan veya kullanılabilir değerleri ile ilgili görüşleri olumludur (%100). Destinasyonun spor turizmi potansiyeline sahip birçok değeri olduğu görüşünde birleşen katılımcılar (ST2, ST3, ST4, ST6, ST9, ST11, ST12) spor turizmi konseptinde kullanılabilir değerlerin daha fazla gün yüzüne çıkarılması gerektiğini düşünmektedir (%58). Katılımcılar ayrıca (ST1, ST2, ST5, ST7, ST9, ST10, ST12) Artvin destinasyonunda doğa, akarsu, yayla, festival, vadi gibi alanlarda spor turizmi potansiyelinin var olduğunu belirtmektedir (%58).

Spor turizmi ile ilgili destinasyonda kullanılan veya kullanılabilir değerlerine yönelik bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

ST1: "Artvin genelinde spor ve turizm başlıkları henüz tam olarak birbirlerini tamamlamamış da destinasyon genelinde önemli bir potansiyel olduğunu düşünüyorum. İlimiz, kuş göçlerinin önemli bir alanında olmakla birlikte, zengin bir flora ve fauna potansiyeline sahiptir. Ayrıca ilçelerimizdeki doğamız, akarsu ve nehirlerimiz, yaylalarımız, festivallerimiz önemli spor turizmi potansiyeline sahip değerlerimizdir."

ST2: "Destinasyonun özellikle bilinmeyen bölgelerinde, daha doğrusu yerel halk tarafından bilinen fakat yerel yönetimlerin ve işletmecilerin dahi bildiğini zannetmediğim birçok spor ve turizm alanında değer olduğunu düşünüyorum. Örneğin yüksek dağ habitatlarımız, kuş göçleri ve yaban hayatına ev sahipliği yapmaktadır. Arhavi ilçesindeki Kamilet Vadisi önemli ekolojik değerler sunmakta, zengin bir biyolojik çeşitlilik özelliği göstermektedir. Korunan alanlarımız önemli sportif ve turistik faaliyetler gerçekleştirilme potansiyeline sahiptir."

ST7: "Seyahat sektöründe hizmet veren bir işletme olarak ilimizdeki spor turizmi değerlerinin henüz yeteri kadar tanınır ve bilinir olduğunu düşünmüyorum. 22 yıllık işletmeci ve buralı olmama karşın benim bile daha yeni yeni öğrendiğim turistik değerleri duymakta ve görmekteyim. Nehir ve akarsularımız ulusal ve uluslararası organizasyonların

gerçekleştirilebildiği rafting sporuna elverişlidir. Ayrıca bu sulara kano, nehir kayağı ve olta balıkçılığı seçenekleri de mevcuttur. Sadece yaz dönemlerinde değil, kış aylarında da spor turizmi seçeneği sunabilen alanlarımız bulunmaktadır. Artvin genelinde turizmin 12 aya yayılabilmesi adına kış mevsiminde gerçekleştirilecek sportif faaliyetlere önem verilmelidir.”

ST12: “İlimizde 2 adet milli park bulunmaktadır. Hatila Vadisi Milli Parkı ile Şavşat Karagöl-Sahara Milli Parkı ve alanlarında birçok spor turizmi alternatifi söz konusudur. Hatila Vadisi Milli Parkındaki cam teras yerli ve yabancı ziyaretçilere eşsiz manzara ve doğal güzellikleri seyretme imkânı sunmaktadır. Ayrıca Ardanoç ilçesindeki Cehennem Deresi kanyonunda özel teknik ve malzeme kullanımı gerektiren “canyoning” etkinliklerinde tırmanma, atlama, yürüyüş ve yüzme gibi faaliyetlerin gerçekleştirilebilme potansiyeli bulunmaktadır.”

4.2.2. Spor Turizmi Değerlerinin Kullanılabilirliği ile İlgili Katılımcı Görüşleri

Katılımcıların büyük bir kısmı (ST2, ST3, ST4, ST6, ST7, ST8, ST10, ST11, ST12) destinasyondaki spor turizmi değerlerinin yeteri kadar kullanılmadığı düşüncesindedir (%75). Bu düşüncelerinde ön plana çıkan (%67) özellikle yerel yönetimlerin rolü (ST2, ST4, ST5, ST7, ST8, ST10, ST11, ST12) ile tanıtım ve pazarlama (%50) eksiklikleridir (ST1, ST2, ST6, ST7, ST8, ST11).

Artvin destinasyonundaki turizm değerlerinin kullanılabilirliği ile ilgili bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

ST3: “Artvin il ve ilçelerinde yerel halkın ilgi göstermediği, hatta çoğunluğunun bilmediği yerlere yerli ve yabancı ziyaretçilerin geldiğini görmekte ve duymaktayız. Bu değerlerin öncelikle yerel halk tarafından bilinmesi, gidilmesi ve görülmesi gerekmektedir. İlimize gelen ziyaretçi farklı bir amaçla gelmiş olsa dahi anlatılanlara ilgi göstermeli, merak duymalıdır. Yerel halk bu değerleri bilmezse veya hiç gitmemişse neyi nasıl anlatabilir? Destinasyondaki spor turizmi değerlerinin yeteri kadar bilindiğini ve kullanılabildiğini düşünmüyorum. Tanıtım faaliyetlerinin yerel ölçekte başlaması gerekmektedir. Yerel halk kendi değerlerini bilecek, tanıyacak ki, ilimize ve ilçelere gelen yerli ve yabancı ziyaretçilere gereken bilgileri verebilsin, spor ve turizm adına değerlerle ilgili yönlendirmeler yapabilsin.”

ST8: “Spor turizmi, yapısı gereği pahalı ve yorucu bir etkinliktir. Herkesin katılmak isteyebileceği ama özellikle maddiyattan dolayı diğer turizm türlerine göre katılımın daha seçici olduğu bir turizm türüdür. Bir dağ tepesine helikopterle çıkıp kayak yapmak, bir kayak merkezine gidip 3 gün tatil ve spor yapmak ya da bir spor aracı dizayn edip motor sporlarına katılmak her kesimden kişinin yapabileceği bir etkinlik değil maalesef. Evet, bu tarz turizm türleri destinasyona büyük katkı sağlamakta ama diğer spor turizmi türlerini de ihmal etmeyip ilgi göstermek gerekmektedir.”

ST9: “İl genelinde birçok spor ve turizm potansiyeline sahip alanlarımız bulunmaktadır. Önemli olan bu değerlerin gün yüzüne çıkması, tanınması ve ziyaret edilmelerini mümkün hale getirebilmektir. İl sınırları içerisinde Kaçkarlar, Karçallar, Yalnızçam ve Altıparmak dağlarında dağcılık yapabilmek, köy ve yaylalarda atlı doğa gezintileri etkinlikleri içerisinde yer almak, eğimli arazilerde jeep safari ve motor sporları etkinlikleri imkânı bulabilmek mümkündür. Bu değerler özellikle coğrafi şartlar sebebiyle yerel halk tarafından bile ziyaret edilebilmesi çok zorken, yerli ve yabancı ziyaretçiler açısından zorluk derecesi aşikârdır.”

ST11: “Birçok turizm potansiyeline sahip bir destinasyon olmamıza karşın, spor turizmi değerlerinin yeteri kadar kullanılabildiğini düşünmüyorum. Bu olumsuz durum en çok tanıtım ve pazarlama eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin ve turizm işletmesi yetkililerinin ilimizi daha iyi, etkin ve verimli tanıtması gerekmektedir. Sadece il merkezine gelen ziyaretçi spor turizmi değerlerini görmemekte, mesafe ve ulaşılabilirlik konularında bilgi

sahibi olmayan yetkili kişilerden yeteri kadar bilgi alamamaktadır. Örneğin biz işletme olarak kendi tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini internet üzerinden kendi imkânlarımızla sağlıyoruz ve bunun doğrultusunda da yaz-kış misafir ağırlayabiliyoruz."

4.2.3. Kurumsal veya Bireysel Anlamda Spor Turizmi Faaliyetlerine Katkı ile İlgili Katılımcı Görüşleri

Katılımcılar genel olarak kurumsal anlamda spor turizmi faaliyetleri ve organizasyonlarına katkı sağlamaya çalıştıklarını (%83), zaman zaman bu organizasyonlarda iştirakçi veya paydaş olarak yer aldıklarını belirtmektedir (ST1, ST2, ST3, ST6, ST7, ST8, ST9, ST10, ST11, ST12). Bazı katılımcılar da kurumları veya işletmeleri haricinde bireysel anlamda spor turizmi faaliyetlerine katılım gösterdiklerini (%42) belirtmiştir (ST3, ST6, ST7, ST9, ST11).

Katılımcıların kurumsal ve bireysel anlamda Artvin destinasyonundaki spor turizmi faaliyetlerine katkı ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

ST1: *"Kurumumuz konumu ve statüsü gereği il genelinde gerçekleşen ve gerçekleşebilecek tüm organizasyon ve etkinliklerde yönetici ya da iştirakçi olarak yer almaktadır. Özellikle ulusal ve uluslararası paydaşlarla iletişim, işbirliği ve eşgüdümlü çalışma gerektiren her türlü konuda görev alan kurum ve personelimiz etkin bir biçimde destinasyondaki spor turizmi faaliyetlerinin geliştirilmesi ve tanınırlığının artması için çaba göstermektedir."*

ST2: *"Daha çok avcılık ve av turizmi konuları üzerine yoğunlaşan bir topluluğuz. Üyelerimize yönelik turizm, spor, spor turizmi ve konu ile ilgili diğer bilgiler hakkında çalışmalar yürütmekteyiz. Maddi imkânlarımız daha çok yerel ve bölgesel çalışmalara ağırlık vermemize müsaade etmektedir. İl genelinde gerçekleşen tüm sportif organizasyonlar içerisinde kurumsal veya bireysel anlamda yer almaya gayret göstermekteyiz."*

ST3: *"İşletmemizin konumu gereği daha çok il merkezindeki spor ve turizm değerlerine yönelik hizmet vermekteyiz. Özellikle kış aylarında hizmet veren tesisimiz yaz aylarında da açıktır. İl merkezine sadece 17 km. uzakta olmamıza karşın henüz yerel halk tarafından yeteri kadar ziyaret edilmediğimizi düşünüyorum. Bu durum bilinirlik oranımıza olumlu etki etmemekte, diğer yandan ise yerel halk dışındaki yerli ve yabancı turistlere daha fazla zaman ayırabilme ve hizmet edebilme imkânı oluşturmaktadır."*

ST4: *"Artvin denilince sadece il merkezini düşünmek doğru olmaz. İlçelerin tamamında spor ve turizm kapsamında değerlendirilebilecek birçok alan mevcut. Önemli olan bu değerlerin ortaya planlı ve programlı bir biçimde çıkarılmasını sağlamak, korunması ve sürdürülebilirliğinin oluşturulması konusunda doğru adımlar atabilmektir."*

ST5: *"Özellikle kış aylarında 2000 metre ve üzeri rakımlı yükseklerde, tepe, dağ ve yaylalarda kayak imkânı sunan alanlar mevcut. Tabii turizmin en önemli unsurlarından biri ulaşılabilirlik. Bu değerlere ulaşım imkânı sağlanmalı ki, tanınsın, bilinsin ve destinasyona katkı sağlasın."*

ST6: *"Kulüp olarak ilçede faaliyet gösteriyoruz fakat il genelindeki tüm etkinliklere katılma gayreti içerisindeyiz. Bu etkinliklerin öncesi ve sonrasında misafirlerimize destinasyondaki turistik yerleri gezdirmeye çalışıyoruz. Mevcut değerlere ilgi duyulmakla birlikte, her sene gelen misafirlerimize aynı yerleri göstermektense daha farklı ve ilgi duyulan yerler gezdirmeye çalışıyoruz. Bu doğrultuda daha çok bireysel olarak tanıtım çalışmalarına ağırlık vermekteyiz."*

ST7: *"Destinasyona yerli ve yabancı ziyaretçi profilinde ilgi gösteren tüm kesimlerle iletişim kurmaya çalışıyoruz. Ziyaretçilere, ihtiyaç duyabilecekleri konaklama, yeme-içme, ulaşım ve eğlence konularında yardımcı olmaktayız. İşletme çalışanlarımız, ziyaretçilerin görmedikleri ve merak ettikleri il spor turizmi değerlerini tanıtmaya, bu değerlerle ilgili bilgi vermeye çalışmaktadır."*

ST8: "İlçe genelindeki sportif müsabakalara ev sahipliği yapmaktayız. Müsabaka önceleri ve sonraları misafirlerimize şehrimizin turizm değerlerini gezdirmeye ve tanıtmaya çalışıyoruz. Buradan ayrılırken konuklarımıza destinasyonla ilgili tanıtıcı materyaller ve yöresel ürünler sunuyoruz."

ST9: "İlçe merkezli bir dernek olmamıza karşın alanımızla ilgili bölgesel ve ulusal tüm organizasyonlara katılmaya çalışıyoruz. Sadece ilçemize gelen misafirlere değil, gittiğimiz farklı şehirlerdeki katılımcılara da ilimizi ve bölgemizi tanıtmaya çalışıyoruz."

ST10: "Özellikle yaz dönemlerinde gerçekleşen yerel, bölgesel ve ulusal organizasyonlarda aktif bir biçimde rol almaktayız. Festival, şenlik gibi organizasyonlara katılım gösteren misafirlerin ilçemizdeki sportif ve turistik değerleri görme, gezme ve tanınmalarına yardımcı olmaya çalışıyoruz."

ST11: "Konumumuz Kaçkar Dağlarına yakın. Bu sayede misafirlerimize coşkun dere sesi, bol oksijenli hava, yürüyüş rotaları, yöresel yemek ve otantik ürün hizmetleri sunabilmekteyiz. Tamamen ahşaptan inşa edilmiş işletmemiz daha çok trekking, kuş ve kelebek gözlemciliği, dağcılık, doğa fotoğrafçılığı, kayak, hiking, at binme gibi spor turizmi türlerine meraklı ziyaretçiler tarafından tercih edilmektedir."

ST12: "Kış aylarında yerel halka, özellikle gençlere ve üniversite öğrencilerine, yaz aylarında ise spor ve turizm konularına ilgi gösteren her kesime hizmet sunmaktayız. Kış aylarında sosyal yaşama, yaz aylarında ise iktisadi yaşantıya katkı sunmaya çalışan etkinlik ve projeler geliştirme ve yürütme konularında hizmet veren bir ekibimiz bulunmaktadır."

4.2.4. Spor Turizmi Faaliyetlerinin Geliştirilebilmesi ile İlgili Katılımcı Önerileri

Çalışmaya katılım gösteren, Artvin il ve ilçelerinde hizmet veren kurum yetkilileri, işletme yöneticileri ve akademisyenlerin tamamı (%100) destinasyondaki spor turizmi faaliyetlerinin gelişebileceğine inanmaktadır. Katılımcılar bu konuda daha çok (%75) ülke genelinde gerçekleşecek tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin gelişmesi gerektiğini düşünmektedir (ST1, ST3, ST4, ST6, ST7, ST8, ST9, ST10, ST11). Destinasyona gelen misafirlerin geri dönüşlerinde etkin bir pazarlama yapabilmelerini sağlanması gerektiği, tanıtım ve pazarlama konularında özellikle internet ortamının etkin bir biçimde kullanılmasının şart olduğu, katılımcıların (ST1, ST3, ST4, ST5, ST6, ST7, ST8, ST9, ST10, ST11, ST12) ağırlıklı görüşüdür (%92). Destinasyondaki spor turizmi faaliyetlerinin gelişim gösterebilmesi adına ilde hizmet veren ve faaliyet gösteren tüm paydaşların katkı sunması, çaba göstermesinin gerekliliği katılımcıların (ST1, ST2, ST3, ST4, ST6, ST7, ST8, ST9, ST11, ST12) bir diğer ortak görüşüdür (%83).

Artvin destinasyonundaki spor turizmi faaliyetlerinin geliştirilebilmesi ile ilgili katılımcı önerilerinden bazıları şu şekildedir:

ST1: "Bir bölgedeki spor ve turizm faaliyetlerinin gelişim gösterebilmesi sadece yetkili kurum ve kuruluşların aldığı kararlardan ibaret olmamalıdır. Yerel yöneticilere saygılıyız, fakat yöneticilerin bu bölgede görev süreleri belli ve maalesef çok sık değişmekte. Bu doğrultuda, konu ile ilgili tüm paydaşların görüş ve önerilerin alınması gerekmekte, katkı sunmalarına imkân sağlanmalıdır. Özellikle yerel halkın konu dışında bırakılmaması gerekmektedir."

ST3: "Yerel yönetimin sportif ve turistik faaliyetlere yönelik farklı ve ilgi çeken yatırım ve planlamalar yapması gerekmektedir. Bölgedeki diğer destinasyonlara göre bir adım önde olabilmek adına tüm paydaşların taşın altına ellerini sokması şart. Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin sürdürülebilir olması gerekir. İki-üç yılda bir ilgili bakanlıkların veya yerel yönetimlerin hazırlanmış olduğu videolar veya tanıtım materyalleri ile bu işler zor."

ST4: “Artvin destinasyonunun coğrafi şartları oldukça zor. Bu durumun fırsata çevrilebileceği birçok turizm türü mevcut. Engebeli dağlar, rakımı yüksek tepe ve yaylalar, dağ zirvelerindeki göller gibi alternatif turizm türlerine ve özellikle de spor turizmine ev sahipliği yapabilecek alanların elverişli duruma getirilmesi gerekmektedir.”

ST6: “Konu ile ilgili, hatta ilgisiz tüm paydaşların spor turizmi faaliyetlerinin gelişimi açısından işbirliği içerisinde olması gerekmektedir. Spor turizmine yönelik organizasyonlarda karşılaştığımız en önemli zorluklar, organizasyonlarda yer alan tüm kurum yetkililerin ön plana çıkma çabası maalesef. Daha fazla boy gösterme, daha fazla adından söz ettirme gibi düşüncelere kapılan kurum yetkililerinin bu hâl ve davranışları zaman zaman organizasyonlara zarar vermekte, diğer paydaşlara yönelik olumsuz hava oluşturabilmektedir. Zaten coğrafi ve ulaşım anlamında yeteri kadar güçlük çeken bir destinasyonda yaşıyoruz. Bu coğrafyada organizasyon düzenlemek, paydaş bulmak, katılımcı ayarlamak zaten çok zor. Bir de bu kişisel meseleler ve menfaat ilişkileri bizleri bir hayli zorlamakta, şaşırtmakta ve üzmektedir.”

ST7: “İşletmemizin kurumsal fonksiyonu gereği yerli ve yabancı ziyaretçilerin tüm görüş ve önerilerini almakta ve ilgilenmekteyiz. Konuklarımızın öne çıkan en önemli memnuniyeti yöremizdeki misafirperverlik. Bu konuda bir sıkıntı yok. Ama diğer önemli tespit ise nitelikli personel. Misafirperverlik ayrı bir konu, hizmet ayrı bir konu. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin ne istediğini anlayan, ne zaman nasıl davranılmasını gerektiğini bilen personele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda yerel yönetimlerin ve üniversitenin işbirliği yapması gerekmektedir.”

ST11: “Bireysel ilişkilerim sayesinde daha çok yabancı misafir ağırlamaktayım. Konuklara ulaşım, konaklama, yeme-içme ve rehberlik hizmeti vermekteyim. Ama bu coğrafyada yabancı dil bilgisine sahip az sayıda profesyonel var. Bu konudaki eğitim ve bilgilendirme hizmetinin hızlandırılması gerekmektedir. İlgili bakanlıkların, yetkililerinin ve üniversite kurumunun yabancı dil ve nitelikli personel konularında koordineli ve etkin bir biçimde turizm eğitimi vermeleri gerektiğini düşünüyorum.”

SONUÇ

Dünya genelinde turizm eğilimi incelendiğinde, spor amaçlı seyahatlere katılım giderek artmaktadır. Geçmişte sadece spor kafileleri için düşünülen spor turizmi, günümüzde artık kitlesel bir özellik kazanmış durumdadır. Etkili bir tanıtım aracı olan spor turizmi, Artvin gibi gelişmekte olan bir destinasyon için önemli turizm türlerinden biridir. Spor ve turizm, günümüz dünyasının en çeşitli ve ilgi gösterilen endüstrilerinden olup karşılıklı olarak birbirini etkileyen faaliyetler barındırmaktadır. Artvin destinasyonu da; akarsu, nehir ve göl, doğa yürüyüşleri, atlı doğa yürüyüşü ve jeep safari, kamp ve karavan alanları, yaban hayvanları ve av turizmi, kuş alanları, ekolojik değerler, atmacacılık, boğa güreşleri, tenis, futbol, voleybol, kış sporları ve diğer etkinlikler başlıklarında spor turizmi açısından zengin bir potansiyele sahiptir.

Çalışma ile Artvin destinasyonundaki spor turizmi değerleri, alternatif turizm kapsamında incelenmekte, bu değerlerin destinasyona olan mevcut ve potansiyel katkıları değerlendirilmektedir. Çalışma alanı olan Artvin, Doğu Karadeniz Bölgesinin doğal, kültürel, tarihi ve turistik değerleri bünyesinde barındıran bir destinasyondur. Alternatif turizm kapsamında birçok değere sahip olan Artvin ili, özellikle son yıllarda ulusal ve uluslararası seyahat işletmeleri açısından talep görmekte, yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Coğrafi koşulları ve ulaşım imkânları, Artvin il ve ilçelerindeki spor ve turizm faaliyetlerini zorlaştırırsa da, konuya olumlu yaklaşıldığında bu özellikleriyle spor ve turizm faaliyetlerine birçok alternatif seçenek sunabilmektedir.

Mevcut araştırma neticesinde Artvin destinasyonunda spor turizmi değerlerinin önemli bir potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır. Destinasyon özellikle doğa, akarsu, nehir, yayla ve festival başlıklarında önemli spor turizmi değerleri barındırmakta, sadece yaz döneminde değil, kış aylarında da spor turistlerini ağırlayacak bir coğrafyaya ev sahipliği yapmaktadır. Katılımcıların destinasyondaki spor turizmi değerlerinin kullanılabilirliği ile ilgili görüşlerinde öne çıkan hususlar; yerel yönetimlerin tanıtım ve pazarlama konularındaki çabaları fakat eksiklikleri ile yerel halkın spor turizmi değerleri konusundaki ilgisizlik ve bilgisizlikleridir. Bölgede faaliyet gösteren kurumların veya personelin ilgili faaliyetlerde pozisyon fark etmeksizin iştirakçi olarak görev almaya çalıştıkları ve bu durumdan memnuniyet duydukları tespit edilmiştir. Katılımcılar, özellikle maddiyattan dolayı daha çok yerel ve bölgesel organizasyonlar içerisinde yer alabilmekte, kısmen de olsa ulusal hatta uluslararası organizasyonlarda da boy göstermeye çalışmaktadır. Artvin destinasyonunda spor turizmi faaliyetlerinin geliştirilebilmesi ile ilgili katılımcı önerilerinde dikkat çeken başlıklar ise; tüm paydaşların katılım sağlaması gerekliliği, sürdürülebilir tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin olması gerekliliği, organizasyonlarda etkin bir görev dağılımı olması gerekliliği, yabancı dil ve nitelikli istihdam zorunluluğudur.

ÖNERİLER

Artvin destinasyonu genelinde, daha büyük, kalıcı ve sürdürülebilir spor organizasyonlarının yapılabilmesi için altyapı çalışmalarının önemli olduğu düşüncesine hâkim olunmalı ve bunun bilincinde hareket edilmelidir. Bu doğrultuda tüm spor ve turizm paydaşlarının ortak hareket etmesi gerekmektedir. Artvin merkezde yapılması planlanan, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından da desteklenen 'Sporcu Fabrikası' isimli projenin bir an önce faaliyete geçmesi için çaba gösterilmelidir. Kafkasör Yaylasında yapılması planlanan ve ilin spor turizmi merkezi olması amaçlanan 'Kamp Eğitim Merkezi'nin etkin ve verimli bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Ortalama 2000 - 3000 sporcu ve sporseveri ağırlama hedefi bulunan merkezin hızlı ve koordineli bir biçimde il spor ve turizm istatistiklerine katkı yaratmasına çalışılmalıdır. İlde eğitim veren Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesindeki spor ve turizm ile ilgili bölüm ve programların nitelik ve nicelik yönlerinden geliştirilmesi, bu bölümlerin spor turizmine yönelik gerçekleştirdiği eğitim ve aktivitelerin etkinlik ve verimliliklerinin artırılması gerekmektedir.

Artvin destinasyonunda spor turizminin geliştirilmesi ile ilgili, spor ve turizm alanlarında hizmet veren ve faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar ile işletme yöneticilerinin de üzerine düşen bazı görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Spor turizmine yönelik talepler, spor turistlerinin davranış ve beklentileri, spor turizmi aktivitesine seçme sebepleri spor turizmi alanındaki aktörlerin hâkim olması gereken konulardır. Turist talebi, turizm gelişimi, hizmet sektörünün gelişimi, spor turizmi organizasyonları, turist tecrübeleri, destinasyon profili, destinasyon pazarlaması, destinasyon imajı gibi konular Artvin il ve ilçelerinde hizmet veren yöneticiler ve faaliyet gösteren işletme yetkililerinin bilmesi ve dikkat etmesi gereken konu başlıklarıdır.

Yerli ve yabancı ziyaretçilerin talep ve beklentilerindeki değişiklikler tüm endüstrilere olduğu gibi spor ve turizm endüstrilerine de yansımaktadır. Günümüz destinasyonları ve bu destinasyonlarda spor ve turizm alanında hizmet veren yöneticiler, ziyaretçilerin ne istediğini bilmeli, bu yönde adımlar atmalıdır. Unutulmamalıdır ki; sportif faaliyetler ziyaretçilerin geleneksel turizm sezonunu uzatmalarını sağlar, farklı bireysel ve grup ziyaretçi akışına imkân sunar ve bu durumu hızlandırır. Ayrıca spor turizmine katılan turistler, diğer turistlere göre daha fazla harcama yapabilme potansiyeline ve düşüncesine sahiptir. Memnun ayrılan turist destinasyonu tanıtıcı faaliyetlere katkıda bulunması, destinasyonun bilinirliğinin artması açısından önemli ve etkili bir pazarlama yöntemidir. Bu durum Artvin destinasyonuna yönelik olarak da değerlendirilmeli ve dikkate alınmalıdır.

Turistik ürün çeşitlendirmesi bakımından sahip olduğu önemli arz kaynakları ile bölge turizmine ileriki dönemlerde önemli derecede katkı yapacağı öngörülen Artvin destinasyonundaki spor turizmi potansiyelinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışma aracılığı ile ilgili literatüre, Doğu Karadeniz geneli ve Artvin özelindeki araştırmalara katkı sağlanması düşünülmekte, çalışmanın örnek teşkil edeceği ümit edilmektedir.

Bu çalışmada sadece Artvin ilindeki spor turizmi potansiyelinin destinasyona olan katkıları araştırılmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesindeki diğer illerde de (Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Bayburt) de benzer çalışmalar yapılarak spor turizmi potansiyellerinin destinasyonlara olan katkıları ortaya konulabilir. Artvin'e komşu illerin ve Doğu Karadeniz Bölgesinin spor turizmi envanterleri çıkartılarak yerel ve bölgesel değerlerin ulusal ve uluslararası platformlarda adlarından daha fazla söz edilmesi imkânı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ahvenainen, J. (2013). Sport Tourism and Destination Marketing. Case: Innsbruck and Lahti (*Unpublished Degree Programme Thesis*). Kerava: Laurea University.
- Akın, A. (2015). Spor Turizminin Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies (JOTAGS)*, 3 (2): 20-30.
- Akyol, C. (2020). Doğu Karadeniz Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Artvin Destinasyonu Örneği (*Basılmamış Doktora Tezi*). Sakarya: Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Akyol, C. (2015). Artvin İlinin Mevcut Turizm Potansiyeli ve Niş Pazarlamanın Uygulanabilirliği, *Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 144-172.
- Alaeddinoğlu, F. ve Komşu, M. K. (2017). TRB2 Bölgesi Turizminin Rekabet Gücü Üzerine Bir Alan Araştırması, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2): 428-448.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Artvin Valiliği (2008). Artvin İli Turizm Master Planı. İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği Analitik Etüt Raporu, Ankara.
- Atalı, L., Bayazıt, B. ve Atalı, E. (2018). "Spor Temalı İlçe" Kartepe Örneği, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi (IJTEBS)*, 2 (2): 528-533.
- Barclay, J. (2009). Predicting the Cost and Benefits of Mega-Sporting Events: Misjudgement of Olympic Proportions? *Economic Affairs*, 29: 62-66.
- Batman, O. ve Ulusan, Y. (2013). Alternatif Turizm Kapsamında Yamaç Paraşütü Spor ve Sakarya Örneği. İçinde B. Zengin (Ed.), *Geçmişten Günümüze Sakarya Turizmine Akademik Bir Bakış* (s. 161-168). Sakarya: Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü Yayınları.
- Bhola-Paul, H. M. (2015). Tourism Challenges and the Opportunities for Sustainability: A Case Study of Grenada, Barbados, and Tobago, *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 3 (9-10): 204-213.
- Bogenc, Ç. ve Bekci, B. (2020). Artvin Borçka İlçesi Peyzaj Değerleri ve Turizm Etkileşimi, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 171-181.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 15. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, S., Ersoy, N. ve Besen, S. (2020). Restoran İşletmelerinin Yöresel Yemeklere Yönelik Farkındalıkları: Şırnak İli Örneği. *Tourism and Recreation (TO & RE)*, 2 (1): 31-37.
- Çolak, M. A. (2017). Predictability of Monthly Streamflow Discharge Using Remote Sensing Precipitation Data by data Driven Models (*Unpublished Master Thesis*). Ankara: Middle East Technical University, The Graduate School of Natural and Applied Sciences.

- Edrak, B., Nor, Z. M. ve Maamon, N. M. (2016). Is Sport Tourism Policy Still Relevant to the Nation Economic Policy? *International Journal of Consumer Policy*, 6 (1): 1-11.
- Ehsani, M., Sogdel, H. S., Heidary, A. ve Jamshidi, A. (2012). The Impact of Hosting Sporting Events on Sport Tourism Development: A Case Study, *International Journal of Research in Business and Social Science*, 1 (1): 39-44.
- Erdem, B. ve Girgin, G. K. (2008). Spor Turizmi. İçinde N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (s. 385-410). Ankara: Nobel Yayın.
- Gammon, S. ve Robinson, T. (2003). Sport and Tourism: A Conceptual Framework, *Journal of Sport Tourism*, 8 (1): 21-26.
- Güdük, T. (2019). Mersin İlinin Spor Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi Yöntemiyle İncelenmesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsoy, Y. (2016). Giresun İlinin Spor Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45): 1080-1088.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2008). Giriş. İçinde N. Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Ed.), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (s. 1-3). Ankara: Nobel Yayın.
- Hacıoğlu, Y. (2019). Bir Destinasyon Olarak Bilinen Artvin İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- İlhan, A., Çelik, M. A., Gülersoy, A. İ. ve Gümüş, N. (2017). Cehennem Deresi Kanyonu'nun (Ardanuç, Artvin) Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi ve Planlama Önerileri, *Turkish Studies*, 12 (3): 309-340.
- Kalyoncu, R. T. (2002). *İlden ile Artvin*. İstanbul: Tanıtım Matbaacılık.
- Karaca, S. (2012). Türkiye'deki Büyük Ölçekli Spor Organizasyonlarının Kentin Kültürel Gelişimine Etkileri: Trabzon ve Erzurum Örnekleri, *ODA Dergisi TMMOM Mimarlar Odası Mersin Şubesi*, 4: 42-47.
- Koç, E. (2005). New Product Development in the Turkish Tourism Market: The Case of Football Tourism, *Journal of Sport Tourism*, 10 (3): 165-173.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2015). *Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar*. 17. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). Türkiye turizm stratejisi (2023). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11699/turkiye-turizmstratejisi.html>, Erişim tarihi: 02.10.2020.
- Ören, T. Ş. (2018). Spor Turizmi Aracılığı ile Sürdürülebilir Destinasyon Geliştirme: Hava Sporları Açısından Uşak İli Potansiyeli (*Basılmamış Doktora Tezi*). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Perić, M. (2010). Sports Tourism and System of Experiences, *Tourism and Hospitality Management*, 16 (2): 197-206.
- Pigeassou, C. (2004). Contribution to the Definition of Sport Tourism, *Journal of Sport&Tourism*, 9 (3): 287-289.
- Robinson, T. ve Gammon, S. (2011). A Question of Primary and Secondary Motives: Revisiting and Applying the Sport Tourism Framework, *Theories & Applications the International Edition*, 1 (1): 58-71.
- Ross, S. D. (2001). Developing Sport Tourism. An E-Guide for Destination Marketers and Sports Events Planners, National Laboratory for Tourism and Ecommerce. Illinois: University of Illionis at Urbana-Champaing.
- Rubin, A. ve Babbie, R. E. (2009). *Essential Research Methods for Social Work*. 2. Ed. Boston: Cengage Learning.
- Surat, H. (2016). Artvin İlinin Eko Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi, *Karadeniz Araştırmaları*, 52: 139-158.

Alternatif Turizm Türlerinin Destinasyonlara Katkısı; Artvin ve Spor Turizmi

- Taleghani, G. R. ve Ghafary, A. (2014). Providing A Management Model for the Development of Sport Tourism, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 120: 289-298.
- World Tourism Organization. 2020. Sport tourism. <https://www.unwto.org/sport-tourism>, Erişim tarihi: 02.10.2020.
- Yeşil, M. (2015). Antalya'da Spor Turizmi: Mevcut Durumun Tespiti (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2010). Artvin Kenti ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. *III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi*, Artvin, Cilt: IV, s. 1595-1605.

“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق) Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

From “ÇĀR-TĀK” (چار طاق) to “ÇARDAK” (چاردق)
A Monograph on the Historical Semantics of the Word

İbrahim CANBULAT¹

¹Yüksek Mimar, Serbest Araştırmacı,
Karabük, Türkiye

ORCID:

İ.C.: 0000-0002-6096-3058

Corresponding Author:

İbrahim CANBULAT

Email:

ibrahim@canbulat.com.tr

Citation: Canbulat, İ. (2021). “ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق) sözcüğün tarihsel semantiği üzerine bir monografi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 195-225.

Submitted: 07.03.2020

Accepted: 19.03.2021

Özet

Bu çalışmanın ortaya çıkması, Anadolu-Bizans-Osmanlı evinin evriminde önemli bir evre olan Bizans-Osmanlı geçişinin incelenmesi ile başlamış olup, çalışmada “Osmanlı evi” olarak tanımlanan yapıların (ahşap) çatki olmasına karşın, Orta Asya geleneğinden gelip Anadolu’ya yerleşen Selçukluların ve yerleşik Bizans’ın kagir evlerinin neden değişime uğradığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu değişimin Küçük Suğra olarak isimlendirilen 1509 Büyük Konstantiniyye Depremi tarafından tetiklenmiş olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişim çok kısa bir zaman aralığında gerçekleşmiştir. Bu ise ancak Bizans’ın böyle bir teknolojiye zaten sahip olmasıyla mümkün olabilir. Çalışmada bu yönde bir hipotez ileri sürülmüş ve bu hipotez sorgulanmıştır. Çalışmada; Fetihden hemen sonra, 1455 yılında Tursun Bey tarafından yapılmış bir Tahrir ulaşılmıştır. Halil İncik, bu tahrir üzerinde çalışmış tahriri ve çalışmalarının bulgularını 2012 yılında yayınlamıştır. Tahrirde bahsi geçen çok sayıda “çardak ev” bulunmaktaydı. Bu “çardak evler”, evrimin bir aşamasında devreye girmiş ahşap evler olabilirdi. Bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele almak ve hipotezi kanıtlamak amacıyla 15-17. yüzyılın tüm vakfiyeleri, yazılı kaynakları ve İstanbul Kadı Sicilleri taranmıştır. Çalışma sonuçları, 15. yüzyılda Bursa üzerinden gelen çatkiyi kullanarak inşa edilen ve dört direk üzerine kurulan bir oturtma çatının oluşturduğu mimari yapının tamamının ve sonrasında türevlerinin yaygın olarak “çardak” şeklinde isimlendirildiğini göstermektedir. 17. yüzyılda “çardak” bir galat olarak görülmekte buna karşın çatıklı yapılar “Osmanlı evi” tipolojisine hızla girmekteydi. Diğer önemli bir bulgu ise bugün akademik literatüre çok güçlü bir şekilde yerleşmiş olan “hayat evi”nin bir geçişinin olmadığıdır.

Anahtar Sözcükler: Çardak, Çatki, Çatma, Hayat Evi, Osmanlı Evi

Abstract

This study began with the examination of the Byzantine-Ottoman transition, which was an important phase in the evolution of the Anatolian-Byzantine-Ottoman house. In this study, it was aimed to determine why the masonry of both Seljuks, who came from Central Asia and settled in Anatolia, and Byzantines had changed although the constructions which were defined as “Ottoman houses” had wooden frames. It was concluded that this change may have been triggered by the Great Constantinople Earthquake of 1509, called the “Small Apocalypse.” This change took place in a very short time span. This could only be possible if Byzantium had already possessed the wooden skeleton system. In this study, a hypothesis in this direction was put forward and questioned. A Tahrir made by Tursun Bey in 1455 after the Conquest was

“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

assessed in the study. Halil İnalçık worked on the *Tahrir* and published the findings of his studies in 2012. There were quite a number of “çardak houses” mentioned in *Tahrir*. These could have been wooden houses that came into play at some stage of evolution. In order to address this issue in detail and to prove the hypothesis, almost all pious foundations’ statuses, other written sources, and Istanbul Kadı Registers of the 15th-17th century were scanned. Results showed that the entire architectural structure, which was built using the timber frame structure coming from Bursa and formed by a four-sloped roof built on four poles, and later its derivatives, were commonly called “çardak” in the 15th century. In the 17th century, the “çardak” was seen as a *galat*, however, the framed structures were rapidly entering the “Ottoman house” typology. Another important finding is that the “hayat house,” which is strongly used in the academic literature today, has no historical background.

Keywords: Çardak, Çār-tāk, Çatki, Çatma, Hayat House, Ottoman House.

1. GİRİŞ

Resim 1. Buondelmonti Konstantinopolis Haritası 1420, Helmolt Weltgeschichte

Kaynak: (Oberhummer, 1902, s. 19)

Bu çalışma, Osmanlı evinin, Konstantiniyye¹ üzerinden Bizans geçişini araştırırken 1455 yılında Tursun Bey tarafından yapılmış bir *Tahrir* ulaşılması ile başladı. İnalçık (2012), tahrir üzerinde çalışmış hem tahriri hem de çalışmalarının bulgularını 2012 yılında İngilizce olarak yayınlamıştı. Ancak, bu yayın muhtemelen İngilizce olduğu ya da “Osmanlı Evi” akademik gündemde alt sıralarda yer aldığı için yeterli ilgi görmemiştir. Böylece, özellikle daha sonra Osmanlı (Türk) Evi olarak tanımlanmış olan model ahşap olmasına karşın, İran – Orta Asya geleneğinden gelen kagir ev modelinin nasıl ve ne zaman değişime uğradığı sorgulanmaya başlandı. İlginç olan *Tahrir*de çok sayıda “çardak ev”in bulunmasıydı. Çardak evlerin ahşap iskelet sistemini (çatki) kullanıyor olması gerektiği savı ile ortaya çıkıldığında akademikler zaman zaman karşı görüş bildirdiler ya da en azından ilgi göstermediler. Bunun asıl nedeni bir İranî inşa tarzı

¹ Osmanlılar, İstanbul’un Suriçi’ni “Konstantiniyye” olarak isimlendirmişlerdir. Bu Bizans – Osmanlı sürecini anlamlandırmada önemli bir sözcüktür. Bu nedenle, akademik yayınlarda eğer çalışılan süreç Bizans – Osmanlı dönemlerini içeriyorsa, bu ismin kullanılması tercih edilmiştir.

olarak bilinen “çār-tāk”ların kerpiç ya da tuğla kâgir olmasıydı. Dolayısı ile konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele almak ve savları açık bir şekilde kanıtlamak ihtiyacı ortaya çıkmıştır.²

Sonrasında ise 15-17. yüzyıldan kalan vakfiyeleri, yazılı kaynakları ve yakın zamanda yayınlanmış İstanbul Kadı Sicillerini tarandı (Aydın, 2012). Öte yandan 17. yüzyıldan Evliya Çelebi (1999-2008) ve Cafer Efendi (2005), çardak / çār-tāk çelişkisi konusunda önemli ipuçları vermektedir. 17. yüzyılda çardak bir galat (yanlış) olarak görülmekte buna karşın Türkçede görülen t – d ilk harf değişimi yaşanmakta, dilimize çardak, bir ahşap yapı ve mimari öğeler cümlesi olarak girmektedir. Buna karşın “çār-tāk” türbeler ve başta Çinili Köşk devamında büyük planlı Osmanlı camileri gibi kagir yapılarda sürekli olarak kullanılan bir inşa tarzı olmakla birlikte sözcük ya hiç kullanılmayacak ya “baldaken” ya da “kubbeli çardak” şeklinde isimlendirilmeye başlanacaktı. Olan çār-tākın zaman içinde kazanacağı (galat) yan anlamların, sözcüğün asıl anlamını bir kenara itmesiydi.

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda, 15. yüzyıl gibi -büyük olasılıkla- Bursa üzerinden gelen etkilerle ahşap iskelet strüktür (çatki) kullanarak inşa edilen ve dört direk üzerine kurulan bir oturtma çatının oluşturduğu mimari yapının tamamının (çardak ev) ve sonrasında türevlerinin de yaygın olarak “çardak” olarak isimlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaların yan ürünü olarak -yazılı kaynaklarda sıkça geçen- “çatma ev”in özellikleri açığa çıkmış ve süreç içinde Sedat Hakkı Eldem’in (1984, 1986 & 1987) “ahşap ev”i ile bağlantı kurulmuştur. Bu arada diğer bir bulgu ise bugün akademik literatüre çok güçlü bir şekilde yerleşmiş bulunan “hayat evi”nin bir tarihi geçmişinin olmadığıdır.

Halil İncalcık (2012), *The Survey of Istanbul* başlıklı kitabında Tursun Bey’in 1455 yılında 1260 Konstantiniyye evi ile ilgili olarak gerçekleştirdiği tahrirle ilgili çalışmalarını yayınlamıştı. *Tahrir’e* konu olan evler Fetih sonrasında bir grup Osmanlıya tahsis edilmiş olmakla birlikte -çeşitli nedenlerle- tahsis edilen kişilerin evleri boşaltmaları sonucu, çoğu başkaları tarafından işgal edilmiş, bir kısmı da boş kalmışlardı. Tursun Bey, evlerle ilgili derlediği bilgileri kaydederken:

Bâb-ı Edirne Mahallesinde bulunan “Prodhermez Manastırında.³ [manastırın avlusunda] 100 iki-katlı (ulvî) ev, ek olarak üç yüksek çār-tāk, bir kilise, bir mükellef ev, iki mağaza ev, iki bir-katlı ev, bir geniş mağaza ev, bir küçük mağaza ev, bir kilise, bir şaraphane, yine beş çār-tāk, üç yüksek çār-tāk, başka çār-tāk; toplam 120 ev, 1 manastır, 2 kilise” (İncalcık, 2012: 313);

Can-Alıcı Mahallesinde bulunan ve “Aya Marina⁴ olarak isimlendirilen manastırın avlusunda 15 bir-katlı ev; 1 çār-tāk, yine 7 çār-tāk ve 3 adet bir-katlı ev vardır; Baba Ali Haydari ve dervişlerince işgal edilmişlerdir” (İncalcık, 2012: 319, 484-485);

Lips Mahallesinde bulunan “Lips Manastırında⁵: manastırın kapısı tarafında 16 iki-katlı ev; 16 bir-katlı ev; üst katı 8 (oda), alt katı 5 (oda)lı 2 çār-tāk; üst katı 10 (oda), alt katı 10 (oda)lı bir çok yüksek çār-tāk; yine diğer bir üst katı 3 (oda), alt katı 2 (oda)lı bir çār-tāk; üst katı 9 (oda), alt katı 11 (oda)lı bir başka çār-tāk; başkaca 10 bir-katlı ev ve bir kilise, yine 9’u haraba müteveccih [yıkılmaya yüz tutmuş] 12 bir-katlı ev; üst katı 1 (oda), alt katı 1 (oda)lı bir diğer ev; manastırın kapısı tarafında bir-katlı ev (İncalcık, 2012: 320-321);

İsa-Kermesi Mahallesindeki Ayaz Mamos⁶ isimli “manastırın avlusunda: iki ev (çār-tāk), 16 hücerât ve bir şaraphane”⁷ (İncalcık, 2012: 355, 359), yazmıştır.

² Bu araştırmanın sonuçları ve burada bahsedilen savlar için bakınız (Canbulat İ. , 2019).

³ Boğdan Sarayı çevresi.

⁴ Fatih Camisi karşısı, Sultan Pazarı.

⁵ Fenari İsa Camisi çevresi.

⁶ Cerrahpaşa, İsa Bey Camisi çevresi.

⁷ İngilizceden çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

İnalcık, ayrıca “Basit konutlar arasında, tahriri yapan kişi belli sayıda *çār-tāk* (çardak), çatıları sazlarla örtülü ev kaydetmiştir” (s. 471)⁸, şeklinde yazmaktadır. Tahrir’den *çār-tāk*ların barınma amaçlı olarak kullanıldığı ve bugün kullandığımız anlamıyla çardaklar olmadıkları açıkça anlaşılmaktadır. Tursun Bey, *çār-tāk*ları ev olarak tasnif etmiştir. İnalcık da “Hâne in Konstantiniyye” başlığı altında konutları incelerken “*çār-tāk* (çardak) houses” tanımıyla *çār-tāk*ların barınma amaçlı olduklarını açık bir şekilde belirtmiştir. “Özellikle manastırların avlularında tek ve iki katlı çardaklar kaydedilmiştir. Bu ikametgahlar için Buondelmonti ve Vavassore haritalarına bakınız” (s. 225), demektedir.⁹ (Resim 1 ve 10).

Çār-tāk nedir? Bu soruya yanıt aramak amacıyla etimoloji sözlükleri incelendiğinde:

[Aşık Paşa, Garib-name, 1330] *kiler ü çārtāk u ambārlar dolar* [Cafer Efendi, Risale-i Mi'mâriyye, 1614] *Farisîde köşk ve çārtāk طاق چار Türkîde amme galat edip çardak چاردق derler ve taşdan yapılmış kârgir oda demektir.*

~ *Fa çārtāk* چار طاق «dört kemer», dört kemer veya dört ayak üstünde duran çatı, divanhane *ŞFa çār* چار dört + *Fa tāk* طاق mkemer, tak

→ *cehar*, *tak*¹ (Nişanyan).

Yukarıda alıntılarda görüldüğü üzere yapı teknolojisi konusunda Aşık Paşa, hiçbir ip ucu vermezken, Ca’fer Efendinin, *çār-tāk*ların (taştan) kagir yapılar olduğu yönünde bir bilgiyi paylaştığı görülmektedir.

2. TARİH İÇİNDE ÇARDAKLAR

Sözcüğün tarih içinde geçirdiği anlam ve içerik değişikliklerinin izini sürebilmek amacıyla bu çalışmada; Orta Asya – İran – Selçuklu – Anadolu Selçuklu – Beylikler – Osmanlı süreği içinde bir araştırma gerçekleştirildi. Farsça olan sözcüğün tarihsel semantiğinin öncelikle İran Kültür alanı içinde aranması gerekmektedir. Aşağıda görüldüğü üzere bir inşa tarzı olan çardağın kökenleri Mezopotamya’ya uzanmaktaysa da çardak sözcüğünün belirgin olarak kullanılışı İran’da ortaya çıkmıştır.

2.1. İran¹⁰

Çār-tāk İran’da, üzerinde ayrıntılı çalışma ve yayın yapılmış belirgin bir inşa tarzıdır. Latin harfleriyle transliterasyonu: *Čahārtāq*, dört kemer demektir. Yapı dört köşede yer alan kolonların üzerine kurulmuş dört kemer ya da beşik tonozun tanımladığı kasnak üzerine örülen bir kubbeden oluşmaktadır. Roma Suriye’sinde yaygın olan bu yapılar, zeminde bir haçvari plan verir ve pandantiflerle kubbeye ulaşır. *Çār-tāk* İran mimarisinde eyvandan sonra gelen en önemli inşa şeklidir ve geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. *Çār-tāk* izlerine oldukça çok sayıda arkeolojik kalıntıda rastlanmaktadır. Kalıntılar çoğunlukla daha büyük programlı yapılardan geriye kalmış çekirdeklerdir (*cores*) ve gerek dini gerekse sivil yapılarda 1500 yıldan daha uzun bir süre kullanılmıştır. Ancak *çār-tāk*ların kökeni hala tartışmalıdır. Bazı görüşlere göre -ilk örnekleri MÖ

⁸ “Among the simple dwellings the surveyor registered a number of *çār-tāk* (çardak), houses roofed over with reeds”. Bu cümlede birlikte yer alan *çār-tāk*ların ve çatısı sazla (*reed*) örtülü evlerin bir ilgisi bulunmamaktadır. Çatısı sazla örtülü evlerin üçü Bab-ı Silivri, biri Altı Mermer mahallesindedir.

⁹ “One- or two-storey cardaks are noted, especially in the courtyards of monasteries (for such habitations within monasteries, see plans of Boundelmonti and Vavassore; Oberhammer, *Konst. unter Sultan Suleiman*, ss. 19, 22”. Türkçe tercümesi yazar tarafından yapılmıştır. Ancak, haritalardaki detaylandırmalardan (*rendering*) yapı sistemleri konusunda kesin bir görüş oluşturmak olanağı bulunmamaktadır. Aynı kaynaktan (İnalcık, ty.: 238), “The old ban on building more than two ‘storey’ led to the construction of all sorts of ‘extensions’ upwards – cardaks, balakhane, takhtapushi djihannuma, fatlara (see the views in M. Lorichs” denmektedir ki gerçekten bu yapılar Lorichs’in Konstantiniyye panoramasında açık bir şekilde görülmektedir. (Resim 23).

¹⁰ Bu bölüm *Encyclopædia Iranica*, “Čahārtāq” maddesinden derlenmiştir. (Huff & O’Kane, 1990). Ayrıca bakınız: [http://en.wikipedia.org/wiki/Chahartaq_\(architecture\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Chahartaq_(architecture)). Erişim: 14.03.2021.

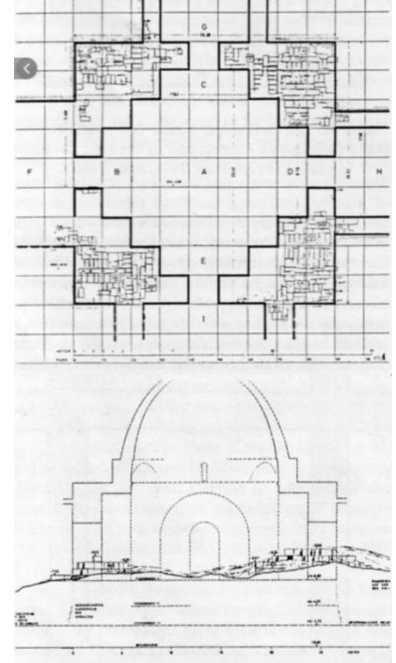
geç 3. - erken 2. binyılda Mezopotamya'da görülen- doğu İran'daki kerpiçle yapılmış sivri kubbeler ve tonoz kubbeler¹¹ (*squinch*) dayanmaktadır.

İran'da ilk *çār-tāk*ların ortaya çıkışı, erken Sasani dönemine (224-651) kadar gerilere gider.¹² Firuzabad'da bulunan *çār-tāk*lar, 3. yüzyılın 2. on-yılına tarihlendirilerek en eski örnekler olarak kabul edilmektedir. (Resim 2.) Gerçekte, bu yapılar *çarkapı* (*čahār-qāpū*) olarak isimlendirilir. *Çarkapı* bütünleşik bir yapının geçişler sağlayan merkezi ögesidir. *Çār-tāk* formu *çarkapı*dan türemiş olabilir. Ancak *çarkapı* bir mimari tasarım ögesi iken, *çār-tāk*ın bir inşa şekli olduğunu unutmamak gerekir. Tam olarak haçvari plan oluşturacak şekilde yerleştirilmiş ayaklara oturan kemerler üzerinde tipik *çār-tāk*, Taht-ı Nesin'de (*Takt-e Nešīn*) görülmektedir. Büyük olasılıkla bir ateş tapınağıdır ve bu da I. Ardasir (hük. 224-242) tarafından yaptırılmıştır. (Resim 3.) Kalıntılar ve yazılı kaynaklara dayanarak gerçekleştirilen restitüsyonunda kübik formdaki yapı, kesme taştan ayaklar üzerinde tuğla bir kubbeden oluşmaktadır. Dört yanında eyvan ya da odalar vardır. *Çār-tāk*ların kesintisiz olarak her iki dönemde de kullanılmış olması nedeniyle *çār-tāk*lı bir yapının Sasaniler dönemine mi yoksa izleyen Erken İslam dönemine mi ait olduğunu saptamak zordur.

Çār-tāk İran İslam döneminde cami, türbe, saray, ev ve bahçe pavyonları olmak üzere 5 farklı yapı türünde kullanılmıştır:

Bu dönemde önemli sayıda dini ve sivil yapı camiye devşirilmiştir. Devşirilen **Camiler** çoğunlukla küçük yerleşmelerde bulunmaktadır. Bunun nedeni *çār-tāk*ların cuma camileri için yeterli genişlikte kapalı alan sağlayamıyor olmasıdır. Bu yüzden de Müslümanlar, kubbeli camiler inşa etmişlerdir. Zaten İranlılar, Müslümanlara şer'i hukuka göre *sulhan* (صلح) teslim oldukları için ateş tapınaklarını kullanmayı sürdürebilmişlerdir.¹³ Ateş tapınaklarında kutsal ateşin yandığı merkezi mekânın etrafını çeviren bir *ambulatory* (tavaf galerisi) bulunur. Bu nedenle camiye devşirilmiş olsun olmasın ateş tapınakları kolayca ayırt edilebilmektedirler. Sasani döneminden kalma ve ateş tapınağı olmadığı anlaşılan bir grup *çār-tāk* daha vardır ki bunların işlevleri hala bilinmemektedir.

*Çār-tāk*lı **Saraylara** örnek olarak Fars'ta bulunan Firuzabad ve Bisabur sarayları verilebilir. (Huff & O'Kane, 1990).

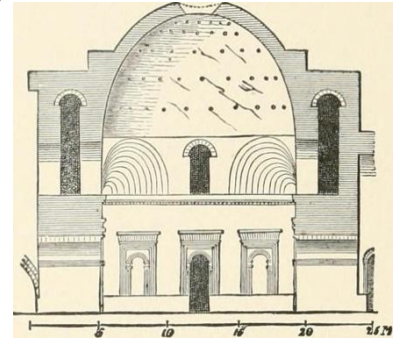

Resim 2. Duhtar Kale, Firuzabad.

I. Ardasir Sarayı Merkez Salonu.

(Kaynak:

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=38949396>)

Resim 3. Taht-ı Nesin. *Çār-tāk*, Ardasir-Kvarrah Dairesel Şehri, Firuzabad. I. Ardasir'in (olasılıkla) Ateş Tapınağı (Kaynak: Huff 1972 fig. 7 & 8)

¹¹ Yapılan yüz yüze görüşmelerde Prof. Dr. Aysel Tükel Yavuz, bu yapıları "tonoz kubbe" olarak isimlendirmiştir (Yavuz, 2019).

¹² Y. Yakubov, Parhar, Tacikistan'da bulunduğu Yunan-Baktrian üsluptaki çār-tāk kalıntıları ve maketine dayanarak 1.-2. yüzyıl ve Kuşan İmparatorluğu dönemini (30-375) işaret etmektedir. https://en.unesco.org/silkroad/sites/silkroad/files/knowledge-bank-article/1_A_model_of_chartak_from_Parhar.pdf Erişim: 13.03.2021.

¹³ Arseven, Türk evinin Orta ve Ön Asya tarihini yazdığı bölümde İran ateşgedelerinde [ateş tapınakları] kullanılan "çihartag"ların bazı kişiler tarafından ileri sürülen çadırlarından esinlendiği savını kabul etmemektedir (t.y: 29).

2.2. Orta-Asya

Türkmenistan’da *çār-tāk*lar en belirgin özellikleriyle, dört yanda girişleri bulunan **Türbelerde** görülmektedir. Bu tip türbelerin tarihleri kesin olarak belirlenememekle birlikte 10. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen, Merv’de (Türkmenistan), İmam Bab mezarlığında bulunan (Grabar, 1966: 21)¹⁴ ve 11.-12. yüzyıla tarihlendirilen, Dashoguz’da bulunan Aksaray Ding iyi örneklerdir. Orta-Çağ’dan kalan bazı metinlerde *çār-tāk*lar güneş ve ışığın kaynağının bulunduğu cennetin dördüncü katı ile ilişkilendirilmektedir.¹⁵ Bu ilişki özellikle evliyalar için yapılan *çār-tāk* türbelerin yaygın olmasının nedenidir. Buhara (Özbekistan) Samaniler Türbesi bu açıdan iyi bir örnektir (Grabar, 1966: 17).¹⁶ (Resim 4.)

Resim 4. Buhara’da (Özbekistan) Samaniler Türbesi, 892- 943
https://en.wikipedia.org/wiki/Samanid_Mausoleum

Merv, Türkmenistan bulunan üç Ev, *çār-tāk*lı yapılar için iyi örneklerdir. Tahmalaj’daki ev (9.-10. yüzyıl) köşk formundadır. Tipik İslami dokuz hücreli plana sahip evin merkezinde bulunan *çār-tāk* dört yönle ilişki kurmaktadır. (Resim 5.) Gavurkale, Merv’de bulunan Selçuklu evinin (11. yüzyıldan önce) *çār-tāk*ının dört yönünde beşik tonozlar bulunmaktadır. (Bakınız Resim 6.) Selçuklulardan kalan ve Basan, Merv’de bulunan ev (9.-10. yüzyıl), ortasında konumlanan bir avlu ve ona bitişik *çār-tāk*ın etrafına yerleştirilmiş odalardan oluşmaktadır.¹⁷ (Resim 7.) (Pugachenkova, 1958).

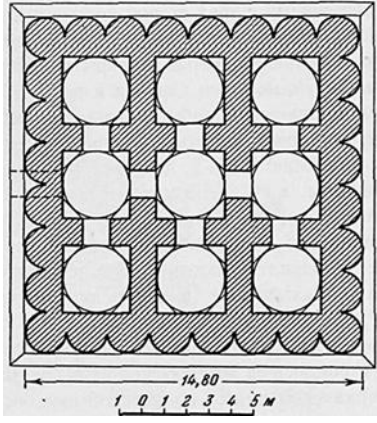
Orta Çağ’dan geriye çok az sayıda *çār-tāk*lı Bahçe kalmıştır. Laskari Pazar, Afganistan’da bulunan sarayda simetrik taht odasının minyatür örnekleri olan bahçe pavyonları görülebilmektedir.

¹⁴ Pugachenkova’ya atfla (1958) “It is archaic in that it has four openings, and its brick technique (all layers seem to be one instead of two bricks thick) differentiates it somewhat from other buildings assigned to this period.” Burada “çardak” sözcüğü geçmemekle birlikte “it has four openings” tanımı çardak formunu işaret etmektedir.

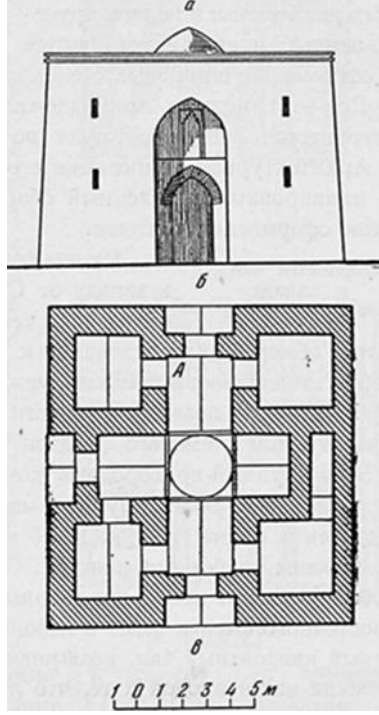
¹⁵ Benzer şekilde: “arş “bir şeyin üstüne örtülen şey, çardak, dokuzuncu kat gök,” (Tekin, 1992: 427).

¹⁶ “In plan the monument is a simple square with four openings and a large central dome; there are four small cupolas in the corners of the building over a gallery.”

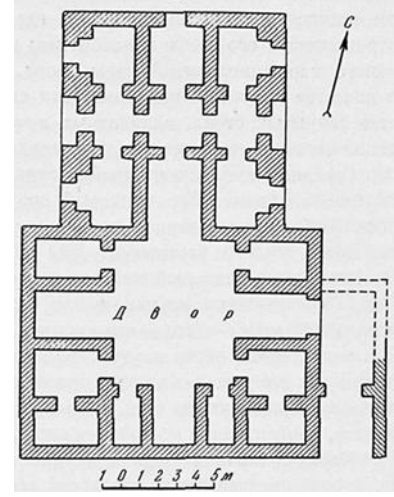
¹⁷ Arkeolojik kalıntıları 9.-10. yüzyıllara tarihlendirilen bu evler, bilinen en eski Selçuklu evleri olmalıdır. At-Tahmalaj’daki ev, Anadolu’da bulunan çok üniteli ulucamilerin öncüsü gibidir. Kaynaklarda kervansaray olduğu ileri sürülen yapı da büyük olasılıkla bir evdir. <http://www.iranicaonline.org/articles/cahartaq>.

Resim 5. At-Tahmalaj'da Bulunan Kerpiç Evin Planı (Pugachenkova, 1958: 167).

Resim 6. GavurKale, Merv'de Bulunan Kerpiç Evin Planı (Pugachenkova, 1958:207)

Resim 7. Basan, Merv'de Bulunan Kerpiç Evin Planı (Pugachenkova, 1958: 241)

Alıntı yapılan metinde "chartaq"ı karşılayan bir sözcük bulunmamaktadır. Bunun yerine "крестообразный" (haç biçiminde) yazılmıştır. Aynı kaynakları kullanan Mustafa Cezar, (1977) "çar-tāk" sözcüğünü hiç kullanmamıştır.

2.3. Anadolu

Bir Türk devleti olan ve İran kültürüyle beslenmiş Selçuklulardan, Anadolu Selçuklularına geçildiğinde bugün çār-tāklı yapı olarak yalnızca Sultan Han'ndaki (13. yüzyıl) mescid görülebilmektedir. (Resim 8.) Bu örnekte çār-tāk, bir iç mekân ögesi değil, mescidi avlunun ortasında yükselten bir strüktür olmakla, farklıdır. Her şeyden önce yapı ahşap bir strüktüre sahip değildir, ancak bugünün çardaklarının işlevine benzer şekilde bir eylem alanını örtmektedir. Köşk mescidini yerden yükselten çār-tākın altında bir şadırvan bulunur.

Resim 8. Sultan Han, Selçuklu 1229, 1278

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sultanhani-jries.jpg>

“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

Resim 9. Sarı Saltık Türbesi, İznik 1298?

(Kaynak: kulturportali.gov.tr)

Anadolu’da yazılı kaynaklardaki en eski *çār-tāk* Türk şair ve mutasavvıf Âşık Paşa’nın (d. 1272–ö. 3 Kasım 1333) 1329 yılında yazdığı 12.000 beyitten oluşan *Garip-name*’sinde (2000) bulunmaktadır. Mesnevîde *çār-tāk*:

Kiler ü *çār-tāk*u anbarlar dolar
Ana karşı issinün benzi güler

şeklinde 1976’cı beyitte görülmektedir. Bu beyitte kiler ve ambarlarla birlikte yer almasından, yiyecek depolama işlevine sahip olduğu anlaşılmaktadır ancak yapının malzemesi ve tarzıyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Aşık Paşa, bir de 2024’üncü beyitte insan olmanın erdemlerini anlatırken:

Hem ‘akıl *çār-tāk*ları hikmet tolu
Kocalar şunuñ-ıla olur ulu

yazmıştır (s. 118, 120).

Buhara’da bulunan Samaniler türbelerine benzer şekilde Anadolu’da da çok sayıda türbe ve camide mekân kurgu elemanı olarak *çār-tāk* bulunmaktadır. Ancak, bu yapılar bazı mimarlık ve sanat tarihçileri tarafından *çār-tāk* değil “baldaken” olarak isimlendirilmektedir. Bu isimlendirme şekline dikkati çekmek gerekir. Neden “*çār-tāk*” kullanılmamış da “baldaken” kullanılmıştır? Bunun nedeni, bu konuda yeteri kadar tartışma ve yayın yapılmamış olması ve buna bağlı olarak da genel kabul gören ortak bir terminolojinin yerleşmemiş olmasıdır. Etimoloji sözlüğüne göz atılırsa:

[Yakup Kadri Karaosmanoğlu, <1960] *bürümcükten tavanlığı, sayvanlı baldakenleri*

~ *Fr baldaquin* dört ayak üstüne bir çatıdan oluşan gölgelik, çardak ~ *İt baldacchino* 1. Bağdadî, Bağdat’a özgü (esk.), 2. a.a. < *İt Baldaco* Bağdat (esk.) +in 2~ *Ar Bağdād*

Not: 8. yy’da halife el-Mansur tarafından kurulan Bağdat kentinin adı, **O**Fa *bağ-dād* "tanrı-verdi" veya "bey-verdi" biçiminden alınmıştır.

Benzer sözcükler: baldakin (Nişanyan).

İlginç olan “baldaken” sözcüğünün ilk kez 1969 gibi çok yakın bir zamanda kullanılmaya başlanmasıdır.

Türk mimarlık/sanat tarihçilerinin, *çār-tāqın* (baldaken) mekân kurgusu olarak cami ve türbeleri inceledikleri görülmektedir. Sanat tarihçisi Aziz Doğanay (2003) (2019 Aralık) mekân kurgusunu "çardak" olarak isimlendirirken diğer bir sanat tarihçisi Ali Kılıcı (2005) "baldaken" olarak adlandırmıştır. Bir mimarlık tarihçisi olan Tuluk, Osmanlı camilerindeki mekân kurgusunu "baldaken" sözcüğünü kullanarak analiz etmiştir.¹⁸ İki sözcüğün eş anlamlı olduğunu ileri sürmek fazla kolaya kaçmak olacaktır. Yukarıda görüldüğü üzere baldakenin kullanımı daha çok yenidir. Her dört yayında da örnekler 14. yüzyıldan gerilere uzanmamaktadır. Zaten Doğanay (2003: 86), "çardaklı" türbelerin Anadolu Selçuklular döneminde görülmediğini Beylikler döneminde ortaya çıktığını belirtmektedir (2019 Aralık, s. 183). Kaynaklarda en eski örnek olarak geçen İznik **Sarı Saltuk Türbesi** (1298?) için bakınız (Resim 9.) Bu ikilemin nedeni, Türkçede (galat) "çardak" sözcüğünün yaygın olarak ahşap yapılar için kullanılıyor olması nedeniyle sanat ve mimarlık tarihçilerinin kagir yapılar için "baldaken" sözcüğünü yakın zamanlarda Fransızcadan devşirmeleri olabilir.

2.4. Osmanlı

Resim 10. Vavassore İstanbul Haritası (1520)

Kaynak: Bibliogr. Instituts in Leipzig aus Helmolt's Weltgeschichte V. (Oberhummer, 1902: 22)

Yukarıda Tursun Bey'in *Tahririnde* geçen *çār-tāq*lara değinilmişti. Kayıtlarda toplam 28 adet bağımsız *çār-tāq* ev sayılmıştır ve tamamı manastırların içindedir (İnalçık, 2012). *Tahrirde* kayıt altına alınan evlerin tamamı Bizans'tan kalan evlerdir. Sonraki yıllardan Osmanlı-İstanbul evi için önemli kaynak, Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Ayasofya ve Eyüp Sultan Vakıflarına ait vakfiyelerdir. (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1938) Bu kaynak aşağıda Osmanlı başlığı altında incelenecek ve manastır duvarlarının dışına taşan *çār-tāq*lar tartışılacaktır.

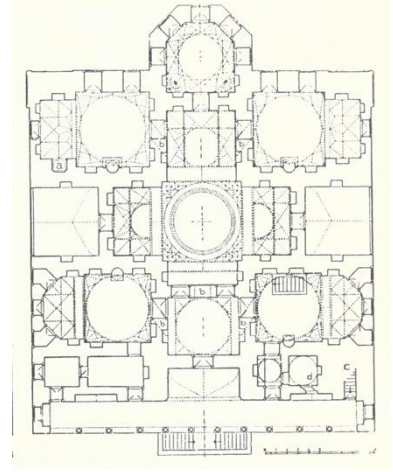
Fatih döneminde yaptırılan **Çinili Köşk** (1472) Osmanlının en bilinen *çār-tāq*lı yapısıdır. Bakınız (Resim 11.) Bu yapı, zaman içinde önemli tadilatlar görmüş olmakla birlikte merkezinde kardinal yönlerdeki tonozlarla tam bir haçvari plana sahiptir.

¹⁸ Prof. Dr. Ömer İskender Tuluk, bu araştırma sırasında sorulan bu yöndeki soruya:

"*Baldaken* bu konudaki literatürde sıklıkla kullanılan bir kavram. Fransızca kökenli (Baldaquin). Dilimize en azından bir dönem ağırlıklı olarak bu şekilde yerleşmiş. Ancak bunu "kubbeli çardak" olarak Türkçeleştirerek yakın dönemde kullananlar da var. Doğrusu da bu. Yıllar önce (2005) bu kavramın alternatifini Halit Çal Kayseri'deki "Türkiye'de Sanat ve Mimarlık Tarihçiliği Sorunları Sempozyumu"nda önermişti (Bildiri başlığı: "Baldaken" Terimi Üzerine) fakat yeterli ilgi görmedi. Bugün genel kabul gören terminoloji "kubbeli çardak"tır." şeklinde yanıt vermiştir (Tuluk, 2018).

“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

Yukarıda da belirtildiği gibi elimizde Fatih dönemi iskanı ile ilgili çok önemli bir grup belge daha bulunmaktadır: Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’da iki büyük vakıf kurmuştur. Bunlar Ayasofya ve Eyüp Sultan Vakıflarıdır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1938). Ayasofya Vakfında köyler ve mezarlar, hanlar, hamamlar, değirmenler ve arazi yanında bu konuyla doğrudan ilgili olarak el’Akarat başlığı altında 314 kalemde, toplam 56 mahalleye dağılmış 460 *menzil* (ev) kayıtlıdır.¹⁹ Bu evlerin genel özellikleri yanında mülkinde olduğu kişilerle ilgili bilgi de bulunmaktadır. Vakfın kuruluşu Hicri 867’de (1462 – 1463 gibi) başlamış ve 875 (1470 – 1471 gibi) tamamlanmıştır. Vakfiye kapsamında Konstantiniyye’de 3 adet *çār-tāk* bulunmaktadır. Bunlar:

Resim 11. Çinili Köşk, İstanbul (1472). (Eldem, 1969: I: 65)

... Çelebi oğlu Mescidi mahallesinde... iki bab menzildir. Biri ancak bir beyt-i süflidir, üstünde bir *çār-tāk* (çardak) vardır. Musa Çelebi mülkine muttasıldır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1938: 217).

Sultan Bazarı mahallesinde... dokuz adet büyüt dahi vardır. Ancak birinin üstünde ulvi *çār-tāk* vardır. Mahmut Şami milkine muttasıldır.

Künfoz mahallesinde... İki beyt-i süfli dahi vardır. Birinin üstünde *çār-tāk* vardır. Yahudi Manol milkine muttasıldır. (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1938: 223).

Görüldüğü üzere her üç *çār-tāk* da zemin katların (süfli) üzerlerinde bulunmaktadır. 1455 Tahririnde hiçbir gurfeli²⁰ menzil gözükmeyen, Ayasofya Akaratu arasında toplam 31 adet gurfeli ev bulunmaktadır.²¹ Ca’fer, (2005: 95) gurfeleri fevkani çardak olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle çardak sayısı 34’e çıkmaktadır.²² Frekans büyüklüklerine göre 6’sı Arslanlu, 3’er tanesi Edirneli Yahudiler, Günkoz, Mehmet Paşa Mescidi, 2’seri Hacı Küçük, Hacı Muhyüddin, Hoca Alaüddin, Sarı Timurcu Mescidi ve diğer mahallelerde bulunmaktadır. Esas ilginç olan bu mahallelerin tamamının Haliç’e bakmakta ve özellikle Eminönü civarında yoğunlaşmakta olmalarıdır. Her şeye karşın, geçen zaman içinde en çok iki kat kuralının bozulmamış olduğu görülmektedir.²³

1455 Tahririndeki 28 *çār-tāk*ın tamamı manastırlar bünyesinde gözükmekteyken, Fatih vakfiyelerindeki *çār-tāk*lar artık manastırların dışına da çıkmışlardır. Ancak Vakfiyelerde *çār-tāk*ların özellikleriyle ilgili herhangi bir ip ucu bulunmamaktadır. Görülen odur ki *çār-tāk* sözcüğündeki t – d değişimi 15. yüzyılda henüz gerçekleşmemiştir (Akca, 2017).

Yukarıda etimolojisi için referans olarak kullanılan Ca’fer (2005: 95)’de (1614) mimari elemanlar tanımlanırken hem “*çār-tāk* طاق چار”ı (5 kez) hem de “çardak چاردق”ı (3 kez) kullanmıştır. *Risale*’de artık “*çār-tāk*” ve “çardak”ın farklı yazıldığı görülmektedir. Belli ki sözcük Türkçede kelime başı t-d değişimine uğramıştır (Akca, 2017) ve artık tah (ط) değil, dal (د) harfiyle yazılmaktadır:

¹⁹ Fatih Vakfiyesinde İstanbul’da yer alan tüm evlerinin özellikleri ve istatistiki bilgiler https://www.academia.edu/33565899/Ayasofya_Vakfı_İstanbul_Akareti adresinde bulunmaktadır.

²⁰ Gurfeler için Emre Can Yılmaz’ın (2009) yayınlanmamış lisans tezine bakınız. Gravürlerde çok sayıda sözü edilen gurfeler (fevkani çardaklar) görülebilmektedir, ancak tezin kabul tarihinde (Haziran 2009) ne İnalçık (2012) ne de İstanbul Kadı Sicilleri yayınlanmıştır. Bu nedenle Yılmaz, araştırmasında bu kaynakları kullanamamıştır.

²¹ Bir bakıma bu yapılar Bizans evinden Osmanlı evine geçişte “muhdes” yapılarıdır.

²² Ayasofya vakfiyelerinde 460 adet ev bulunduğuna göre çardak ve gurfeli evlerin oranı %7 olarak hesaplanmaktadır.

²³ Bu durum 18. yüzyıla kadar sürecek. Sonrasında bir seri “Ebniye Nizamnamesi” ile bina yükseklikleri artıracak ve dolayısıyla 3. katlara izin verilecektir (Canbulat İ. , 2016: 275) (Canbulat İ. , 2017a).

İ. Canbulat

İyvân (eyvan) muarrebdir, fârisîde sâyebân ü teşîr ü çâr-tâk, türkîde dahi sâyebân ve soffâ ve çardak demektir,

Kasr arabîdir, fârisîde ve çâr-tâk, türkîde âmme galat edip çardak derler ve taşdan yapılmış kârgîr oda demektir.

Târime muarrebdir, fârisîde hâne-i çûpîn ü künbedîn, türkîde çatma kubbeli ev demektir.

Rivak, rüvak, revak muarrebdir, fariside çâr-tâk-ı kabûlî, türkîde sundurmak önü açık çârtâk demektir.

Tak muarrebdir, fariside kemer-i çâr-tâk u cüz-i o, türkîde çardak kemeri ve dahi mutlakan kemer demektir.

Zulle arabîdir, fârisîde sâyebân ve suffe ve thnta-pûş, türkîde gölgelik ve tahta örtülü sofa demektir.

Gurf ulliyye arabîdir, fârisîde vervâre-i ziverîn, türkîde fevkani çârtâk demektir, şâhnişîn gibi. (Ca'fer, 2005: 95)

Ca'fer Efendi (2005), kasrı tanımlarken "Türkide amme galat edip çardak derler, taştan yapılmış kâgir oda demektir" diye yazmıştır. Burada "Arapça kasr, Farsça köşk ve çâr-tâk sözcüğünün halk tarafından yanlış (galat) olarak kasr ve köşk karşılığı kullanıldığı belirtilmektedir. Devamında ise "taştan yapılmış kâgir oda demektir" diye açıklama getirmiştir. Yanlış olarak yorumlanmasının nedeni, Arapça kasr ve Farsça köşk'ün taştan yapılmış "kâgir odalar" anlamında olmasına karşın, "çardak"ın bu tanımla uyuşmaması olabilir. Aslında İran'da çâr-tâk bir inşa tarzına verilen isimdir. Yazar da burada hataya düşmektedir, incelenen hiçbir kaynakta Osmanlı dışında çâr-tâkın köşk, kasr, şâhnişîn ve gurf'e karşılığı olarak kullanıldığı örneğine rastlanmamıştır. Belli ki çardağa galat olarak Osmanlı, çokça anlam yüklemiştir; eyvandır, köşktür, revaktır, fevkani gurfedir, tahtapuştur vd. Geçen bir yüzyıl içinde çardak, yalnızca t-d değişimine uğramamış, çok sayıda yan anlamla da yüklenmiştir.

Doğan Kuban (2012)²⁴, Fatih Döneminde Aksaray'da yeniçeriler için yaptırılan **Yeni Odalar**'ı anlatırken "Yeni Odalar, bir avlu çevresinde yer alan 368 ocaklı oda, 130 çardak, 69 ocaklı kerevet, 90 talimhane, 20 köşk, 4 tekke, 158 ahır, depolar, mutfaklar ve başka hizmet birimlerinden oluşan çok büyük bir ahşap komplekstir", demektedir (s. 361). Yeni Odalar çok büyük bir ahşap komplekstir ama içinde 130 çardaktan başka ocaklı odalar, ocaklı kerevetler ve diğer hizmet binaları da bulunmaktadır. Haluk Y. Şehsuvaroğlu (Şehsuvaroğlu)²⁵ da Şehzadebaşı'nda bulunan Eski Odalar'ı da katarak verdiği sayılarla "Eski ve Yeni Odalarda 415 ocaklı oda, 151 çardak, 124 ocaklı kerevet. 90 talimhane, 20 köşk, 5 tekke. 181 ahır bulunuyordu" demektedir.²⁶ Devamında, "Yeni, Eski Yeniçeri Odaları, geniş sahalar üzerine yapılmış tek katlı ahşap yapılarıdır. İstanbul'un meşhur yangınlarında bu kışlalar da müteaddit defalar yanmış ve tekrar inşa olunmuştur" diye eklemektedir. Bu iki kaynaktan, çardakların ahşap yapılar olduğu açıkça anlaşılmaktadır.²⁷ Matrakçı Nasuh'un İstanbul haritasında görünen Yeni Odalar bir kâgir duvarla çevrilidir ancak içindeki ahşap yapılarla ilgili okunur bir detaylandırma (rendering) yapılmamıştır (Resim 12).

Resim 12. Yeni Odalar (Kaynak: Matrakçı Nasuh. Bayân-i Manâzil-i Safar İraqayn, Mecmuca-i menazil, 1537) ayrıntı.

²⁴ P.M. Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, III, s. 631'e atf.

²⁵ İ.H. Uzunçarşılı (1988). *Kapıkulu Ocakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu'na atf.

²⁶ <https://core.ac.uk/download/pdf/38304576.pdf> Erişim: 12.03.2021.

²⁷ Çek tüccar Hans Derschwam'ın 16. yüzyılda Konstantiniyye'de konakladığı Elçi Han'da da oda bölümleri çatki içinde tuğla dolap ile gerçekleştirilmiştir (Derschwam, 1987: 62).

Yine Fatih Döneminde İstanbul’un iskanı amacıyla Osmanlı topraklarından çok sayıda göç ve sürgün gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Karaman’dan göçürülen nüfusla ilgili olarak Yahya Başkan (2012): “Defter-i Evkâf-ı Eyâlet-i Karaman’daki ‘Hümmam kızı Fatma Hatun evleri Şahne mahallesinde dört ev, bir çardak, havlusu [avlu] ile içli dışlı harap. Kızıloğlu yanında bağ yeri ki Ermenler Mahallesi önündeki yerde” (s. 121), yazmıştır.²⁸ Burada dört evle birlikte ayrıca avlulu bir çardağın varlığı belirtilmektedir.

16. yüzyıl şeriye sicillerini derleyerek İstanbul’un sosyoekonomik özelliklerini belgeleyen Ahmet Refik’in (1935) eserinde yer alan, 29 Haziran 1559 tarihli ve 17 Mayıs 1568 tarihli ve gereği için mimarbaşına iletilen hükümlerde:

İstanbul Surlarına ev yapılmamasına dair

Yahud tayifesi tabakatla âli evler ve çār-tākları ihdas eyliyüb ve divarin taşra yüzüne dahi hisara muttasıl dükkânlar olub ve ağaççılar divara muttasıl ve divara karib mahallere ağaçlar ve yığmagla her gâh harka kabiliyyet gelüb Müslümanlara eksüksüz mezzarrat ve hasaret olduğu ecilden minbaad bu hususları ref idüb bizzat mübaşeret idüb ol yerlerün üzerine varub göresin...Ve bilfiil yanan yerlerden dahi anun gibi yapılmalı oldukda kezalik hisar divarına muttasıl divar üzerinde kat'a bir ferde cüzi ve külli nesne yapıdırmıyub hisarla mabeynlerine emrim üzre dört arşun mikdarı yer olub mühim tabakatı âli evler ve çār-tāklar yapıdırmak caiz değildir...Fi 23 Ramazan 966 (29 Haziran 1559) (Refik, 1935: 58)

Caddeler üzerine şehnişin ve çardak çıkarılmamasına dair

İstanbul kadısına hüküm ki bundan akdem emri şerif gönderilüb mahrusei mezburede tariki âm üzerine şehnişin ve çardak²⁹ çıkarub ve dükkân yapub yola muzayeka virdikleri Hassa mimarların başı Sinan zide mecdühu marifeti ile ref’ idesin deyu ferman olunmuşidi Hâliya ol emri şerifim kemakân mukarrerdir Buyurdum ki vusul buldukda bu babda tamam mukayyed olub anun gibi tariki âm üzre şehnişin çıkarub ve çardak yapub ve dükkânlar ihdas eyleyüb yola muzayeka virenlerin emir sabıkım üzre müşarünileyh marifeti ile def’ü ref’ [savma, kaldırma] eyliyesin (Mimar başına verildi) Fi 20 Zilkade 975 (17 Mayıs 1568) (Refik, 1935: 59-60)

denilmektedir. İstanbul’un yoğunluğunu arttıran, yangınların yayılmasına neden olduğu gibi, söndürülmesini de zorlaştırdığı bilinen bu muhtesip yapılarla mücadele edilmesi bir zorunluk haline gelmiştir. Sözü edilen çardakların ahşap oldukları açıktır.³⁰

Adam Wenner, 150 kişilik Roma-Germen İmparatorluğu elçilik heyetinde imparatorluk elçisinin sekreteriydi. Heyet, 1616 yılının şubat ayında Prag’dan yola çıktı ve Ağustos ayında Osmanlı payitahtı İstanbul’a ulaştı. Burada bir yıl kalan Werner, 1617 temmuzunda kentten ayrılarak Şubat 1618’de ülkesine geri döndü. Seyahatnamesinde (1622):

²⁸ Defter kaydı için bkz. F.N. Uzluk (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 24; M. Tekindağ (2011). *Son Osmanlı - Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar*. *Tarih Dergisi*, 13 (17-18), ss. 43-76, s. 62; bölgedeki gayri Müslim nüfus varlığı için bkz. O. Gümüşçü (2001). *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma, XVI. yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara: TTK; M. Oflaz (1992). 16. yüzyılda Niğde Sancağı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Van; A. Aköz (1992), 16. Asırda Karaman Kazası, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya; D. Yörük (2005). *Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya: Palet Yayınları.

²⁹ Refik (1935)’de ilk hükümde çardak, dokuz yıl sonraki ikinci hükümde ise çār-tāk şeklinde transliterasyon yapılmıştır. Her iki hükümde de sözü edilen muhtesip yapılar bugün de isimlendirildiği gibi “çardak”tır. Özgün metne ulaşılamadığı için yazar daha ileri bir yorum yapamamıştır. Muhtemelen farklılık doğrudan hükümlerden kaynaklanmaktadır.

³⁰ Donzel (236), nedenini veba korkusuna yormaktadır. Ayrıca bakınız <http://www.kadiscileri.org/madde.php?klme=tahta-puşlar+ihdasına&trch=hkm&-find=+ARA+>

SOFYA'YA VARIŞIMIZ

15 Temmuz'da gece yarısı hareket ettik ve Sofya'ya doğru yola koyulduk. Geniş bir bozkırdan geçerken çok sayıda yaya ve atlı Türk askeri bizi karşıladılar ve şehrin önündeki arazide kurulmuş olan çardaklara ve çadırlara kadar bize eşlik ettiler. Bizi karşılayanlar top ve silah atışlarından sonra tekrar yerlerine döndüler. Öğle üstü buraya gelişimizi seyretmek için etrafta kalabalık bir insan sürüsü toplanmıştı. (Werner, 2011: 41)

Werner'in özgün metinde (s. 51) "*Lauberhütten*" sözcüğü ile anlattığı "ahşap kulübeler"dir.³¹

17. yüzyılın önemli Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî'nin notları (1999-2008) arasındaki çardaklarla ilgili bilgiler aşağıda topluca verilmektedir:

Tâ ki bu binâ-yı azîm tâk-ı Kisrâ-misâl *çârtâk* pâyeleri mahalline dek tamâm olup bir gecede mi'mâr başı olan Ağnados³² gâ'ib oldu (Zillî, 1999-2008, s. I: 52)

"Eksik satanın hâli budur de" deyü feryâd ederler. Ve araba ve tahtrevânlar üzre çardak şekilli kasırlar yaparlar kim her biri biner guruşa olmaz gâyet müzeyyen kasırlardır kim gûyâ her biri birer kasr-ı İremdir, içinde mahbûb pençe-i âfâtâb gulâmlar birbirlerine şerbet ve kahve verüp gûnâ-gûn şîve ile şakalar ederek ubûr ederler (Zillî, 1999-2008, s. I: 230)

İbtidâ bânisi Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân Edirne seferine giderken bunda leb-i deryâ üzre bir kasr-ı müfîd ü muhtasar inşâ edüp ba'dehû amâr olduğuyün Çârdâk derler, zîrâ kasr-ı mezkûr dörd tâk üzre binâ olunduğundan *çârtâk*dan galat Çârdâk derler.³³ (Zillî, 1999-2008, s. V: 143)

Vezn-i müstef'îlâtün:

*"A baba baba sakalı kaba,
Oyna var ise iti de kapa,
Kazganda {kazan} börek kaynasa gerek,
Çârtâkda {çardak} kızlar oynasa gerek." [129a]³⁴*

(Zillî, 1999-2008, s. VII: 221).

Ve memdûhâtından: Zihne³⁵'nin kâsesi ve bardağı meşhûrdur, zîrâ hâk-i pâki ol kadar latîfdir kim gûyâ İlimni cezîresinde hâsıl olan tîn-i mahtûm gibi tîn-i amber-çîni olup fağfûr-ı çîn-misâl kâse ve kûzeleri olup vilâyet vilâyet hedâyâ gider. Hattâ efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuşdur kim kelâm-ı darb-ı mesel:

*"Her şehrin bir memdûhu var Zihne'nin bardak,
Serez'in güzeli çokdur evleri çardak",*

deyü elsine-i nâsda söylenir (Zillî, 1999-2008, s. VIII: 53).

Der-defter-i kâime-i sicillât-ı mahkeme üzre ve şehremini ve şehir kethudâsı nakilleri üzre bu şehir-i Selânik'de müselmân ve eğer Rûm ve Yahûdî ve Ermenî ve gayri keferelerin cümle-cümle hâneleri hâne-i avâz defteri üzre cümle otuz üç bin altmış aded baca odalarıdır kim cümle kat-enderkat kârgîr binâlı üçer ve dörder tabaka kırmızı kiremit örtülü sarâyalar ve gayr[i] hânedânlardır kim her birinin revzenleri ve soffaları ve şâhnişîn ü maksûre ve çardak ve kameriyyeleri cânib-i kible ve taraf-ı şarka ve semt-i cenûba Selânik körfezi deryâsına nâzır büyût-ı hânedân-ı mihmânsarâyılardır (Zillî, 1999-2008, s. VIII: 69).

³¹ Günümüz Almancasında bu sözcük "*Laubehütten*" olarak kullanılmaktadır (Ünal, 2020).

³² Ayasofya ile ilgili bir efsaneden. Ayasofya'nın gerçek mimarları Miletli İsadoros ve Trallesli Anthemius'tur.

³³ Lâpseki, Çanakkale.

³⁴ Kırım'da Badrak Kavminden derlenmiş.

³⁵ Serez Sancağında bir kasaba. Bugün Yunanistan'ın Makedonya Eyaleti içinde yer alır.

“ÇĀR-TĀK”TAN (چارطاق) “ÇARDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

Ve cümle yetmiş sokaktır. Ve pâk ü pâkîze kaldırımlıdır. Ve her evde dörder direk üzere çardak mukarrerdir. Her gece anda kesb-i hevâ edüp yatırlar. Ve cümle hâneleri cenûba ve garba liman cânibine nâzırlardır. Ve bu şehir bir körfezin nihâyetinde vâkı olmak ile aslâ rûzgâr isâbet etmez³⁶ (Zillî, 1999-2008, s. IX: 137).

Amma ikisi Cum'adır. Ve cümleden kadim Camii Merhum halife camiidir. Bağdadî Camii ve Medrese Camii derler fevkani alt kademe nerdüban ile çıkılır iki kapulu ve bir minareli mevzunu üç tabaka ve haremsiz bir camii zibadır içinde amudlar yokdur. Ancak çâr-tâk üzere münakka ve müzehheb silu ve lâciverd ile müzeyyen bir küçük camidir³⁷ (Zillî, 1999-2008, s. X: 628).

...gülle atar topuna ateş idince biemrillâh küffarın bir gemisine isabet idüb direk kürek ve çanak ve çardak dülek ve külek havaya perran olub... (Zillî, 1999-2008, s. X: 703).

Resim 13. Serez'de tarihi bir ev.
©GeorgeStamatis

*Evlîya Çelebi Seyahatname'*sinde konuyla ilgili olarak “çardak” 5 kez, “çâr-tâk” ise yalnızca 2 kez geçmektedir. I. Ciltte Ayasofya'nın inşasını anlatırken Mimar Ağdanoz'un, yapı çâr-tâk³⁸ payelerinin oturtulacağı seviyeye gelindiğinde kayıplara karıştığını söylemektedir. Burada sözü edilen, kadim tanımıyla ve bugün de ayakta olan bir kagir yapıdır. Aynı ciltte sözü edilen taht-ı Revanların üzerindeki çardak köşkerin ahşap olması gerekir. İkinci örnek Sultan Murad Hüvendigar'ın bugün Lâpseki, Çanakkale'de yaptırdığı köşktür ki daha sonra bu yöreye “Çardak” ismi verilmiştir. Burada da Evliya Çelebi, “çardak”ın galat olduğunu belirtmektedir. Köşk kagir yani “çâr-tâk” olsaydı böyle bir açıklama yapmak gereği duymayacaktı. Yazar, VIII. Ciltte Serez'i anlatırken evlerinin çoğunlukla çardak olduğunu yazmaktadır. Bu evler de ahşap olmalıdır. (Bakınız Resim 13). Selanik'te avarız defterlerinde 33.060 adet bacalı oda kayıtlıdır. Antalya Kalesi'nde bulunan evler anlatılırken, ise "her evde dört direk üzerine kurulu çardaklar bulunduğu ve insanların gece oralarda uyduğunu görüyoruz" denmektedir. Burada sözü edilen yapı ya da parçalarının ahşap olduğu kesindir. İzleyen örnekte Cami-i Merhum çâr-tâk³⁸ bir kagir yapı olmalıdır. Son olarak top isabet eden küffarın gemisindeki güvertenin ki ahşaptır, diğer bir adının çardak olduğu görülmektedir. İlginç olan Evliya Çelebi'nin “çâr-tâk”ı açık bir şekilde kagir yapılar için kullanırken, “çardak”ı ise hep ahşap yapılar için kullanıyor olmasıdır. Bu nedenle Lapseki'de bulunan çardak da büyük olasılıkla ahşap bir yapıdır. Ancak yine de “dört tak üzere” ifadesi kesin bir yargıya varmanın önünde bir engeldir.

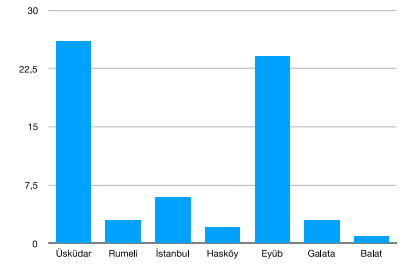
³⁶ Kal'a-i Adalya (Antalya).

³⁷ Mahalletül Merhum (Mısır).

³⁸ (Zillî, 2014, s. 84)deki “çâr-tâk”, bu yayında “dört kemer” olarak yazılmıştır: “Ta ki bu bina kısra kemeri gibi dört kemer ayakları yerine dek tamam olup bir gecede mimarbaşı olan Ağnados kayboldu”, ki bu çâr-tâkın doğrudan çevirisidir. Seyyid Ali Kahraman'la yapılan görüşmede (28.11.2018) yazar, bu sözcüğü doğrudan çevirmeyi tercih ettiğini belirtti (Kahraman, 2018).

İ. Canbulat

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi, 16.-17. yüzyıllara ait 40.000 kadar İstanbul kadı sicili yayınlamıştır.³⁹ Latin alfabesine transkripsiyonu yapılan hükümler ayrıca bir web sitesi üzerinde de yayınlanmaktadır (Aydın, 2012). Bu çalışma kapsamında; siteden farklı yazılışlarla sınırlanarak içinde “çardak” sözcüğü geçen kadı sicilleri aranmıştır. “Çār-tāq” için yapılan aramadan sonuç elde edilememiştir. Bunun üzerine “çardak”ın özgün sicillerde nasıl yazıldığı araştırılmıştır. Sonuçlar, “Çār-tāq” sözcüğünün gelişigüzel seçilen iki sicilde⁴⁰ de Osmanlıca (چاردق) değil Farsça “çār-tāq (چارطاق)” olarak yazıldığını göstermektedir.⁴¹ İstanbul Kadı Sicilleri transliterasyonunda Evliya Çelebi’nin ve Seyahatnamesi’nin transliterasyonunu ve günümüz Türkçesine çevirisini yapan Osmanlıca uzmanı ve araştırmacı Seyyit Ali Kahraman’ın duyarlılığı yoktur.

Grafik 1. İstanbul Kadı Sicillerinde “çardak”. Üsküdar ve Eyüp görece yeni yerleşmelerdir.

“Çardak” için yapılan aramada 60’ın üzerinde sonuca ulaşılmıştır. Bunların 23’ü Eyüp, 26’sı Üsküdar ve kalanı diğer kadınlara aittir. (Bakınız Grafik 1.) Sicillerde daha çok satış, kiralama ve değer taktiri gibi nedenler öne çıkmaktaysa da komşunun taşınmazlarına zarar veren çardaklar ya da “İbrahim nâm kimesnenin bir çardağı benim bahçeme havâledir”⁴² şeklinde şikâyet nedeniyle gündeme gelen örnekler de görülmektedir. Öncelikle sicillerde çardakların işlevlerini belirlemeye yardımcı olabilecek hükümler incelenmiştir: 7 tane sicilde hüküm “çardak ev”, “çardak bina” ya da “ev çardağı” olarak yazılmıştır.⁴³ Bu isimlendirmeler, çardakların insan konforu ve yaşamı için uygun yapılar olduğunu açıklamaktadır. Bunun dışında ambar olarak kullanılan ya da ambarın üzerinde⁴⁴ bulunan çardaklar olabildiği gibi bir “dükkân çardağı”⁴⁵ da vardır. Ayrıca iki tane “asma çardağı”⁴⁶ bir tane de “kapı üzre çardak”⁴⁷ kaydedilmiştir. Genellikle çardaklar kadı sicillerinde “... iki tahtânî beyti ve bir çardağı müştemil mülk menzilden...”⁴⁸ örneğinde görüldüğü gibi menzilin müştemilatından olarak geçmekle birlikte zaman zaman bahçe ile birlikte yazıldığı örneklerle de rastlanmaktadır. Bunlar bahçe köşkeri olmalıdır. Örneğin Eyüp’de bulunan ve satışı yapılan bahçe “içinde bir çardağı müştemil mülk bahçeyi cemi” olarak kaydedilmiştir.⁴⁹

İncelenen çardakların 40 tanesi tahtani ve 18 tanesi fevkani olarak yazılmıştır. Konumu belirtilmeksizin kayda geçirilen çardak ve çardak evleri kat sayılarının da belirtilmediği durumlarda tahtani olabilecekleri varsayılmıştır. Tahtani çardakların yalnızca birinin üzerlerinde “iki bab fevkani beyti ve selamlığı”⁵⁰ bulunmaktadır; diğerlerinin üzerinde başka bir yapıdan söz edilmemiştir. Fevkani çardakların kadı sicillerinde tanımlanan evlerin nerelerinde konumlandıkları araştırıldığında, birinin ambar, üçünün ahır ve birinin samanlık üzerinde, 13 tanesinin odalar ve beytler üzerinde bulunduğu belirlenmiştir. Fevkani çardakların bazıları selamlık ve başka odalarla bütünleşmişler ve oldukça donanımlı katlar oluşturmuşlardır. Örneğin Eyüp’de bulunan ve satışı yapılan ev “dâhiliyyesi üç bâb fevkânî oda ve bir çardak ve bir bâb tahtânî oda ve bir matbah ve kiler ve bî-r-i mâ ve zât-ı eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmire bahçe ve

³⁹ 40 sicil yayınlanmıştır. Bunlar: Üsküdar 10, Balat 1, Rumeli 1, Bab 3, İstanbul 3, Eyüp 8, Hasköy 2 ve Galata 9.

⁴⁰ Üsküdar Kadı Sicilleri: V:120 hüküm 144/h. 953 ve hüküm 143/h. 953 (1546).

⁴¹ Bu konuda Osmanlıca uzmanı, İmam Husame Yakışır yardımcı olmuştur.

⁴² Havaleli, manzaramı kapatıyor anlamında. Üsküdar Kadı Sicilleri: X:277 hüküm 438.

⁴³ Üsküdar Kadı Sicilleri: I:274 hüküm 449/hicri 943 (1536-1537); I:394 hüküm 721/ h. 925 (1519); V:120 hüküm 144; hüküm 145/h. 953 (1546); 261 hüküm 569; VI: 303 hüküm 762/h. 962 (1555); VII: 409 hüküm 926; VII: 410 hüküm 927.

⁴⁴ Balat Kadı Sicilleri: XI:268 hüküm 423/h. 971 (1563); Üsküdar Kadı Sicilleri: III:126 hüküm 212.

⁴⁵ Üsküdar Kadı Sicilleri: VII:221 hüküm 405/h. 971 (1563).

⁴⁶ Eyüp Kadı Sicilleri: XXV:86 hüküm 47/1047 (1637); XXVII:226 hüküm 250/1081 (1671).

⁴⁷ Galata Kadı Sicilleri: XXXVI:106 hüküm 101/h. 1015 (1607).

⁴⁸ Eyüp Kadı Sicilleri: XXIV:85 hüküm 37.

⁴⁹ Eyüp Kadı Sicilleri: XXIX:159 hüküm 188/1081 (1671).

⁵⁰ Eyüp Kadı Sicilleri XXV: 198 hüküm 216/h. 1047 (1637).

köşkü ve muhavvata-i hâriciyyesi iki bâb fevkânî oda ve bir orta sofa ve tahtânî bir bâb oda ve ahırî müştemil menzil⁵¹ olarak betimlenmektedir. Bir de “önlerinde çardağı olan tahtani iki beyti⁵² bulunan bir menzil kayıtlara girmiştir.

Genelde çardakların yapısı ve yapı malzemesi ile ilgili olarak pek ip ucu bulunmamaktadır. Ancak bir tanesi vardır ki zemin katı (tahtani) kağır olan bir çardak evi tanımlamaktadır. Üsküdar’da bulunan ve İlyas bin Hızır’ın ölümü üzerine varislerine taksim edilecek “çardak evin tahtında taştan ve topraktan bina olunan ev hayatıyla⁵³ diye betimlenmektedir. Ancak başka bir kayıta çardak açık bir şekilde bir ahşap yapı tarzı olan “çatma” ile birlikte yer almaktadır: Abdi bin Mehmed hissesini kardeşi Hasan’a devredeceği Üsküdar’da bulunan “evden bir ahırî ve bir çatma çardağı ve anbarı ve bir yer odasını ve bir mikdâr bahçesiyle⁵⁴ diye söz edilmektedir. Yayınlanmış kadı sicilleri içinde “çardak” ve “çatma” sözcükleri geçen çok sayıda kadı siciline rastlanmaktadır. *Çardakların tamamının kesinlikle çatma olduğunu ileri sürmek uygun değildir. Yine de Eyüb’de bulunan:*

... dâhiliyyesi [harem] bir bâb fevkânî oda ve çardak ve tahtında iki bâb tahtânî oda ve sofa-i tahtâniyye ve bir hamam ve bir matbah ve bir kiler ve bi’r-i mâ ve cüneyne [bahçe] zât-ı [ağaç]-ı müsmire [ürün veren] ve gayr-ı müsmireyi ve harem kapısı hâricinde bir bâb çatma oda ve bir taş duvarlı oda ve hâriciyye [selamlık] bir matbah ve bir tahtânî oda ve bir fırın ve bir kar kümesi ve bir çatma anbar ve dört bâb ahır-ı kebîr ve bir sundurma ve hâriciyye bir bâb fevkânî kebîr oda ve etrâfında çataki [müştemilet] ve tahtında çatma anbar-ı kebîri ve bi’r-i mâ ve kenîfi müştemil çiftlik ta’bîr olunur mülk menzili⁵⁵

betimlemesi, yapı teknikleri ile ilgili önemli ip uçları vermektedir. Konu aşağıda tekrar incelenmektedir.

Turan Açık ve Halil İbrahim Düzenli (2015) de aynı kaynaktan İstanbul ve Üsküdar şer’iye sicillerini incelemiş ve evlerle ilgili önemli bilgi derlemişlerdir. Yazılarındaki “çardak”larla ilgili paragraflar aşağıda aktarılmıştır:

Ev Çeşitleri

Şer’iye sicillerinde bazı ev çeşitlerinden bahsedilmektedir. Sicil kayıtlarındaki serbest yazım tercihlerine bağlı olarak evler kat adedine ve/veya tek katlı ya da iki katlı oluşlarına göre (tahtani-fevkani, ulvi-süfli), ocak sayısına göre, yapıldığı malzemeye göre ve yapım tekniğine göre, bazı durumlarda ise son derece tekil ilginç tanımlarla tavsif ve bir anlamda tasnif edilmişlerdir. 16.-17. yüzyıl evleri için son derece çeşitli şu tanımlara rastlamak mümkündür: Ulvi ve süfli evler, fevkani ve tahtani evler, çatma ev, çardak ev, taş ev, taştan ve topraktan bina olunmuş ev, topraktan bina olunmuş mülk ev, ağaç ev, haşeb [tomruk] ev⁵⁶, kerpiç ev, çakıl ev, ot örgülü çit evi, hızar tahtasıyla yapılmış ev, iki ocaklı ev, dört ocaklı fevkani ve tahtani ev, üstünde oda bulunan tahtani ev vb. (Açık & Düzenli, 2015: 248).

Sicillerde karşılaşılan çardak ev tanımında mülk fiyatlarından anlaşıldığına göre, çatma evden daha nitelikli bir eve işaret edildiği söylenebilir. Çardak ev kaba bir tanımla dört kenarı olan ev demektir. Bu kenarların duvarlarla örülüp olmadığı, bugünkü çardak tanımına uyar biçimde sadece dört direk üzerine bir yarı açık mekân olup olmadığı her duruma göre değişebilmektedir. Örneğin, Manol v. Nikola’nın terekesinde 10.000 akçe kıymetli “bir çardak ev” yazılıdır. Dimitri Kapşal’ın terekesinde de 20.000 akçe kıymetli bir “çardak ev” bulunmaktadır. İki evin yüksek fiyatlarından anlaşıldığına göre bu kayıtlarda geçenler nitelikli evlerdir. Fakat kaydın dört duvarla

⁵¹ Eyüb Kadı Sicilleri XXXI:343 hüküm h. 1090/1679.

⁵² Üsküdar Kadı Sicilleri: VIII:327 hüküm 684/h. 988 (1580).

⁵³ Üsküdar Kadı Sicilleri: I:394 hüküm 721/h. 925 (1519).

⁵⁴ Üsküdar Kadı Sicilleri: X:264 hüküm 408.

⁵⁵ Üsküdar Kadı Sicilleri: XXVIII: 121 hüküm 95/h. 1072 (1662).

⁵⁶ Çantı.

İ. Canbulat

çevrili, iç bölümleri olan bir eve mi ya da tek hücreli ama yüksek kalitede inşa edilmiş bir mekâna mı işaret ettiği belirsizdir. Çardak evin de sık kullanılan fakat tanımı değişken bir genel kategori olarak kullanılan ev çeşidi olduğu söylenebilir. Sicillerdeki kavram tercihlerinin esnekliğini göze alarak, bu tip tanımlamalara karşı temkinli olmakta yarar vardır (Açık & Düzenli, 2015: 250).

Bahçelere ve avlulara dair bu açıklamalardan ve örneklerden sonra büyük ihtimalle bu iki birimin içerisinde yer aldıkları düşünülen bazı birimler zikredilebilir. Hela/kenif, kiler, mahzen, su kuyusu, dam, ahır, fırın, çardak, taraça, saçaklık, hamam, mutfak gibi birimler genellikle evin dışında bahçe veya avlu içerisinde (Açık & Düzenli, 2015: 254).

Avluda, bahçede ya da biraz önceki dam tasvirimizdeki gibi bunların hemen yakınında bulunabilecek bir diğer birim de çardaklardır. Nitekim bir evin ahırının üstünde bir çardak bulunmaktadır. Sultan İmamı olan Sinan Halife b. Mahmud'un ağzından mülkünün tanımı okunduğunda şöyle bir manzara çıkmaktadır: Bir taraf tarîk-i âmla ve bir taraf Ferhad Kethüda b. Abdullah mülkü ve bir taraf Hasan b. İsa mülkü ile ve bir taraf Yakub b. Abdullah mülkü ile mahdûd olan mülk çardak altında ahırıyla ve bir taraf dahi İsa b. Boğdan mülkü ile ve bir taraf İstavros imamı olan Mustafa mülkü ile ve bir taraf Sultan hazretleri vakfına muttasıl ve bir taraf tarîk-i âmla mahdûd ve mümtaz olan evimi dahi cem' tevâbi'i ve levâhıkıyla ve eşcâr-ı müsmiresiyle... (Açık & Düzenli, 2015: 255)

Yabancı kaynaklar incelendiğinde; Dimitar Viktorov Atasanov'un (2008) Balkanlardaki Osmanlı savunma yapılarını anlattığı, *Osmanlı Fortifications – Çardaklar, Kuleler ve Ocaklar* başlıklı sunumuna ulaşılmıştır. Özgün dili Sırpça olan bildirinin İngilizce özetini çardaklar konusunda yeterince bilgi sağlamaktadır.

En küçük ama kesinlikle en sık rastlanan Osmanlı savunma sistemi, özellikle de sınırlarda bulunan çardak⁵⁷ (çâr-tâk, kütük evlere benzeyen bir çeşit gözcü kulübesi) idi. Farsça bir kelime olan çar (dört) kelimesinin bir türevi olarak, "dört sütun üzerinde bir yapı"yı tanımlamaktadır. Üç veya dört sütun üzerinde yükselen bu küçük ahşap tahkimatlar, tüfek menzili veya görüş mesafesi dikkate alınarak yerleştirilen, güçlü bir güvenlik ve iletişim ağı sağlayan gözlem noktalarıydı.⁵⁸ (Resim 14.)

İlginçtir; 19. Yüzyılın sonlarında Batı Karadeniz Bölümünde incelemeler yapan iki Alman askeri, Kurmay Binbaşı Walter von Dienst ve Yüzbaşı Max Anton'un (2015) 1895 yılında yayınlanan kitaplarında, 1892 ilkbaharında Kapılı Köyü'ne doğru yürüyüşlerinde "Biz akşam karanlığında kubbeli bir kaplıca önündeki kapalı ağaç köprüden ve oturulmayan birkaç 'çardak ev'in önünden geçtik" denmektedir.⁵⁹

Eldem (1969), kitabın "Giriş" bölümünde "Köşk, Sultan Sarayında olduğu gibi bir özel kişinin evinin ilavesi de olabilir. Özel kişinin avlusunda veya bahçesinde ise köşk ismini muhafaza eder hatta yerine göre kameriye, mehtabiye, çardak v.s.

Resim 14. Çardak (Türklerin Viyana kuşatması sırasında (17., 18. yüzyıl) kullanılan bir gözetleme kulesi), Avusturya, Steiermark'ta Burgau yakınlarında bulunan çardağın 1995 yılında rekonstrüksiyonu. (Kaynak: Herzi Pinki, WikiCommons)

⁵⁷ Çardak, çâr-tâk- (османски, персијски и казански турски) чардак, сојеница, осма-трачница, тераса, вењак. (Türkçe-Rusça Sözlük, Moskova 1977, 170. "Сојеница", Sırpçada "kazık temelli ev".

⁵⁸ İngilizce'den Türkçeye yazar tarafından çevrilmiştir.

⁵⁹ Gezi Eskişehir sınırları içinde Sakarya Nehri boyunca sürmekteydi. Kitabı Almandan çeviren Prof. Dr. Zeki Karakaya'ya "çardak ev" in özgün metinde hangi sözcüğün karşılığı olduğu soruldu. Metinde "hütten" sözcüğünün geçtiğini belirtti (Karakaya, 2020).

isimlerini de alabilir” (s. c. I, XI-XIII), demektedir. Burada da çardağın yapısal özellikleri açık değildir. Devamında “son yüzyıllardan itibaren köşklerin gittikçe daha hafif ve dayanıksız bir yapı tekniğiyle inşa edildiklerini de ilave etmek lazımdır. Hele *çatma* tarzında yapılanların esaslı tamirleri bile yersizdi. Yıkıp yenisini yapmak daha elverişli”, diye ekler. “Çardak” yanında bir de “çatma” yapılar ortaya çıkmaktadır. Çardağın ne olduğunu ya da olmadığını anlayabilmek için “çatma”nın ne olduğunun da incelenmesi gerekmektedir.

3. BULGULAR

3.1. Çatma (Ev)

Yukarıda incelenen kaynaklarda yapı tarzı olarak “çatma”ya *İstanbul Kadı Sicilleri* dışında yalnızca Eldem’in (1969) çalışmalarında rastlanmaktadır. İlginçtir, Ca’fer Efendi (2005) *Risale-i Mi-mariyye*’sinde, yalnızca “*tarime*”yi açıklarken ‘çatma kubbeli ev’⁶⁰ demektir”, (s. 95) diye yazar ama kitabın diğer bölümlerinde “çatma” kavramı bir daha geçmez.

Arseven (t.y.), “meskenleri” yapılarına bağlı olarak *zemlik* veya dam, ağaç kütüklerle yapılan çantı [ahşap yığma], kerpiç, kerpiç dolgulu *ahşab* çatki yani humuş, kuşaklı⁶¹ ahşap çatki arası tuğla ya da ağaç dolgulu yani dolma, ahşap, kargir olmak üzere 7 grupta toplamıştır. Listede ne “*çār-tāk* ev” ne de “çatma ev” bulunmaktadır (s. 536, 742-749). Buna karşın zaten ahşaptan olan çatki yanında bir de “ahşap meskenler” vardır. Daha sonra bu grubun yapısını oluşturan

Ahşap İnşaat:

Taştan bir temel üzerine ağaç tabanlar konarak üstüne ahşap direkler, dikmeler ve payandalarla bir çatki yapılıp, bu suretle husule gelen bina kafesini, dış tarafından tahtalar ve iç tarafından bağdadi üstüne siva vurmak suretiyle yapılan inşaatla ahşap denir. Bu usulde yapılan binalarda dış ve iç kaplama arasındaki boşluklar tuğla ve kerpiçle doldurulmayıp, boş bırakılır (Arseven, t.y.: 746).

şeklinde açıklanmaktadır. Eldem (1969, s. I:XI-XIII) dışında diğer kaynaklarda “çatma” ile ilgili bir bilgi yoktur. Bir ahşap yapı tarzı olan “çatma” ile ahşap iskelet karşılığı “çatki” aynı kökten gelmektedir. “Çatma” bugün de hala kullanılmakta olan bir sözcüktür.

Çatma

a. 1. Çatmak işi. 2. Provada geçici olarak bir giysiye iştirilmiş olan parça. 3. Duvarları ağaç gövdesinden birbirine takılarak ve çivisiz olarak yapılan yayla evi, Yörük çadırı. 4. Bir çeşit döşemelik kumaş: *Sonra o çatma örtülü minderin üstüne oturmuş, albayın İstanbul hakkındaki suallerine kısa kısa cevap vermişti.* *H. E. Adıvar.* 5. Ahşap yapılarda ağaç iskeletin temel parçaları. 6. Semerin ağaç kısmı. 7. Heykel yapımında çamuru ayakta tutan tel iskelet (Türk Dil Kurumu, 2018).

Türk Dil Kurumu, “çatma”yı 5. maddede “ahşap çatkinin parçaları” olarak açıklamaktadır. 3. Maddede “çatma” ahşap elemanlarla yapılmış bir yayla evi olarak tanımlanmaktadır. 7. Madde de ise “çatma” strüktür olarak betimlenmiştir. Bu açıklamalardan “çatma”nın hem bir yapı tarzı hem de ahşap taşıyıcı sistem ve parçaları olduğu görülmektedir. Etimolojisi incelendiğinde ise:

Çat | mak

Oğ: [Kaşgarî, *Divan-i Lugati't-Türk*, 1073]

⁶⁰ Ayrıca bakınız (Choi, 2017).

⁶¹ “Mintika – muntaka arabidir, fariside kemer ve miyan-bend, türkiye kemer ve orta kuşak demektir. Nitak arabidir, fariside kemer, türkiye kuşak ve farisi üzre kemer derler” (Ca’fer, 2005, s. 104).

İ. Canbulat

er oğlak kozıka çattı [oğlağı kuzuyla çiftleştirdi - Oğuzca] KTü: [Ebu Hayyan, Kitabu'l-İdrak, 1312]

çattı [iki şeyi birbirine dikti] kaş çattı [kaşlarını birleştirdi] TTü: [Meninski, Thesaurus, 1680]

keyif çattıTTü: "... çarpmak (geçişsiz fiil)" [Ahmed Vefik Paşa, Lehce-ı Osmani, 1876]

çatmak: f.l. [fiili lazım] Bir yere çat vurup değmek, uğramak, rast gelmek, tesadüf etmek.

<<ETü-O çat- bir araya getirmek, bitştirmek (geçişli fiil)

Not: Geçişsiz fiil olarak kullanımı TTü geç dönemde ortaya çıkmıştır. Bu ikincil anlamda ETü *çak-*, *çal-*, *çap-* ile eş anlamlıdır.

Benzer sözcükler: çatık, çatılmak, çatınmak, çatışmak, çatışma, çatıştırmak, çatki, çatma, çöpçatan, derme çatma

Bu maddeye gönderenler: çat, çatal, çatı, çent- (çetele), çete, çetin, çitak, çiti, çıyan (Nişanyan)

Bu bağlamda çatmak⁶² kökünden gelen her iki sözcüğün de zaman içinde yan anlamlar kazandıkları, büyük olasılıkla hem ahşap iskelet sistemi hem de ahşap iskelet sistemi üzerine ahşap çakılarak üretilen yapılara "çatma" dendiği görülmektedir. (Bakınız Resim 15 ve Resim 16).⁶³

"Çatma" *İstanbul Kadı Sicilleri*'nde de taranmıştır. Yayınlanmış bulunan hükümlerde 123 kez "çatma" geçmektedir.⁶⁴ Bunların çoğu ikamet amaçlı yapı ve benzerleridir. 42 kez "ev" ki bunların yalnızca biri "çatma ev"⁶⁵ olarak isimlendirilmiştir, 15 kez "beyt", 15 kez "oda" ve benzerleri geçmektedir. Diğer işlevlerden olarak 30 kez "anbar" ve benzerleri yanında üç de "şirahane" görülmektedir. (Bakınız Grafik 2). Turan Açık ve Halil İbrahim Düzenli, (2015) "çatma ev" ile "çardak ev" in farklı olduğunu ileri sürmektedir (s. 248). Yukarıda incelenen kaynaklara dayanarak çardakların tamamının ahşap ve taşıyıcı sistemlerinin çatki olması gerekir⁶⁶. Çardak da çatma yapı da strüktür olarak çatkiyı kullanır ancak çatki dolgusuna ve yüzeylerinin işlenişine göre farklı isimler alır. Kerpiç dolgulu ise "hımış", ahşap ya da tuğla dolguluysa "dolap"dır. Üzerleri sıvanabildiği gibi ahşap da kaplanabilir (Eldem, 1984, 1986 & 1987, s. c. I, 161-)(Arseven, t.y.: 742). Osmanlının son dönemlerinde çatkinin içinin boş olduğu dıştan ahşap kaplama, içten bağdadi, iç duvarsa her iki yüzeyde de bağdadi uygulaması çok yaygınlaşmıştır; ya da öyle sanılmaktadır. Zaten ayakta kalan Osmanlı evlerinin tamamı 18. yüzyıl veya sonrasında. Bunlar da hala işlevsel ve yapısal olarak daha iyi oldukları için ayakta kalabilmişlerdir. Bunların yanında 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıldan kalma çok sayıda sorunlu "ahşap ev" vardı(r). 18. yüzyıl evleri üzerinden üstünkörü bir genelleme yapılırsa, önceki evlerin daha sağlam olduğu rahatlıkla ileri sürebilir, hatta

Resim 15. Akçasu Kanyonu üzerindeki Çatma Dükkanlar, Bakırcılar Çarşısı, Safranbolu. 18. yy sonu. Bu yapı tarzına Safranbolu'da Arapça drb kökünden "daraba" denmektedir. ©İbrahim Canbulat

Resim 16. Bir Çatma Ev ve Cihannüması (Ahşap oyma Cöcke van Älst, The British Library, Londra, BM 146.1.10). Sünnet Alayından ayrıntı, 1509 Büyük İstanbul Depreminden 20 yıl sonra Fatih Camisi, 2 minaresi de yıkık, 1529 gibi.

⁶²Divanü Lügat'it Türk'te (III: 218) bir de "çatuk" sözcüğü vardır. "Çatuk"un anlamı "Çin'den getirilen balık boynuzu" olarak verilmiştir. Türklerde "balık" geyikin karşılığı olarak kullanılmıştır.

⁶³Kuban, kitabın (1995) Seçilmiş Terminoloji bölümünde "çatma"yı ahşap yığma (çanti) olarak tanımlarken, "çatma ev"i ise ahşap iskeletli ev olarak tanımlamaktadır. Bu açık bir çelişkidir. "Çatki" ise listede yer almamıştır (s. 252).

⁶⁴"Çatma" aynı zamanda çeşitli dokuma ve bezden üretilmiş yorgan gibi eşya için de kullanılmaktadır.

⁶⁵Üsküdar Kadı Sicilleri: II 186, hüküm 346/h. 925 (1519).

⁶⁶"Çatki" TDK Büyük Türkçe Sözlükte bulunmamaktadır.

Eldem (1969) gibi 19.-20. yüzyıl evlerine bakarak sorunun yakın zamanda ortaya çıktığı iddia edilebilir (s. c. I, XI-XIII). Aslında, (ahşap) çatki sistemi hımuş⁶⁷, dolap ya da *ahşab* olarak hep var olmuştur. Anadolu’da geçmişi, Neolitikte (Canbulat İ. , 2017a) kadar uzanan çatki sisteminden yazılı bir kaynakta ilk kez Vitruvius (1998) söz etmiştir. MÖ 1. yüzyılda yaşadığı bilinen Vitruvius’un özellikle bağdadi için kesin olumsuz görüşleri vardır:

Bağdadi yapılara (*wattle and daub*) gelince, hiçbir zaman keşfedilmemiş olmalarını isterdim. Zamandan ve uzamdan kazandıkça, bu yapının ortaya çıkaracağı felaketler de o ölçüde büyük olacaktır; çünkü meşale gibi anında ateş alabilirler...bunu zaman zaman ve paradan kazanmak veya desteksiz açıklıklarda bölmeler için kullanmak zorunlu olduğundan, doğru olan yapılış yöntemi aşağıda verilmektedir.

Ardından daha önce anlattığı kagir duvar örme tekniklerine işaret ederken, çeşitli ahşap türlerini ve hazırlanma süreçlerini uzun uzun anlatmaktadır. Çatki ile ilgili olarak bu kaynakta başka bir ayrıntı bulunamamıştır (Vitruvius, 1998: 42, 20). Ancak, bağdadi konusunda Vitruvius’a katılmamak mümkün değildir. Neolitikten beri Anadolu’da bilinen ahşap iskelet sistemi (çatki) ve Roma *insulae*’lerinde yaygın olarak kullandıkları bağdadi almaşık duvarlar Bizans’ta da Osmanlı’da da hep var olmuştur.

Belki de Fatih Dönemi, Yeni Odaları da böyleydi ve yeniçeri kışlası dış kagir duvarların içinde geniş çapta hımuş ya da dolap belki de bağdadi bölmelerden oluşmaktaydı. *İstanbul Kadı Sicillerinde* “çatma” olarak tanımlanan menziller gibi sürekli yanan ve kısa süre içinde yeniden yapıveren İstanbul evleri de çoğunlukla böyle olmalıdır.⁶⁸

İlginç tarafı, geçmişte Vitruvius’un desteklenmemiş (strüktürel problemlili) alanlarda bölücü olarak kullanılan bağdadi uygulamasının 19. yüzyılda İstanbul evlerinde etkin bir şekilde yaygınlaşacak olmasıdır. Bağdadinin kullanımını yaygınlaştıran bir diğer neden ise Osmanlı’ya batıdan ulaşan Ampir, Baroque ve Art Nouvo gibi biçemlerin gereksindiği eğrisel yüzeyleri gerçekleştirebilme olanağı vermesidir. Eldem’in (1969, s. c. I, XI-XIII) yakındığı evler, işte bu son dönem bağdadi (*ahşab*)⁶⁹ Osmanlı evleridir. Eldem’in (1984, 1986 & 1987) sözünü ettiği bu evlerin “çatma” tarzında yapıldığı görülmektedir. Böyle yapılara saray

Resim 17. Betenler Evi, Safranbolu’da “desteksiz açıklıkta” bağdadi uygulaması.

18. yüzyıl 1. Devir plan şemasındaki 1. kat üzerine sonradan yapılan 19. yüzyıl 2. Devir plan şemasında 2. katın duvarları üst üste oturmamaktadır. Diğer duvarlar moloz taş yığma ve hımuştur.
©İbrahimCanbulat.

Resim 18. Çanakkale Adatepe’de Ev (Tayla 820 r. 484B) Zemin katı taş kagir, birinci katı tuğla dolap, ikinci kat ahşap ve bağdadi.

⁶⁷“Hımuş” sözcüğü yalnızca içi kerpiç dolgulu çatki için kullanılmalıdır. Ahşap ya da taş dolgu yapılmışsa “dolap” olarak isimlendirilmelidir. Bu konuda özellikle Marmara Depremi (1999) sonrası yapılan çok sayıda çok disiplinli yayınlı ciddi terminoloji kargaşası ortaya çıkmıştır.

⁶⁸ Ayrıca sicil başına düşen ahşap yapılarla ilgili bir analiz yapılmıştır. Analiz, Üsküdar ve Eyüb’te daha yoğun, buna karşın Galata, Hasköy ve İstanbul’da ise daha az ahşap kullanıldığını göstermektedir.

⁶⁹ Eldem (1984)’in isimlendirmesiyle ahşap evlerin dışının ahşap, içinin bağdadi olması zorunlu değildir. Resim 18’de görüldüğü gibi Adatepe’deki evin ikinci katının dış cephesinin bir kısmı bağdadi bir kısmı ise ahşap kaplamadır.

külliyelerinde bile rastlanmaktadır (Acar, 2017a)⁷⁰. (Bakınız Resim 18, Fotoğraf: Hüsrev Tayla) (2007, s. 820 r. 484B).

18. yüzyılda yürürlüğe giren bir dizi *Ebniye Nizamnamesi* ile evlerin üç kata kadar çıkabilmesine olanak sağlanmıştır. Bunun sonucunda çok sayıda evin halihazır ikinci katları üzerine birer kat eklenmiştir.⁷¹ Yukarıda da belirtildiği üzere görece hafif bağdadi bu amaca çok uygun gözükmektedir. Bu uygulama sonucu Osmanlı evlerinde ciddi strüktürel sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu konu İBB KUDEB Ahşap (Türkçe) ve Shatis'17 Sempozyumlarında (İngilizce) da sunulmuştur (Canbulat İ. , 2016, 2017a, 2017b).

Daha sonra da tartışılacağı gibi zaman içinde "*çār-tāk*" sözcüğü "*çardak*"a değişirken dört kemer yanında dört sütunlu (direkli) yapılar yan anlamını da kazanmıştır. Dimitar Viktorov Atanasov (2008) da bunu "*çar*" sözcüğünün bir türevi olarak tanımlamaktadır.

3.2. Çardak (Ev)

Çardakları olmayanlar ergi yöntemiyle analiz edilirse: Öncelikle, geleneksel yapı sistemlerinin strüktürel olarak ya yığma ya da iskelet olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Yığma, taş ve toprak (tuğla, kerpiç) olabildiği gibi ahşap da olabilir ve Arseven'in (t.y.: 536) çantı olarak isimlendirdiği sistem, ahşap yığmadır. Çardağın dört direk (ya da direkler) ile kuruluyor olması çantıyı olasılıklar arasından çıkarmayı gerektirir. Öte yandan çardaklar gerek yazılı belgelerde gerekse günümüzde hep çubuk strüktürel elemanları işaret etmektedir. Zaten elimizdeki tüm çardak örnekleri yığma yapıların masif karakterinin tersine, hafif, geçişimli⁷² ve esnek yapılarıdır. O halde çardaklar, strüktür olarak bir çatkiya sahiptir. Çardak yapılar hımuş ve dolap olabildiği gibi çatma da olabilir.

Yukarıda incelenen kaynaklara göre "*çār-tāk*" dört direk üzerine inşa edilen dört kemer ya da dört beşik tonoz ve bunların üzerine kurulan basık olmayan bir kubbeden oluşan inşa tarzıdır. En belirgin özelliği merkezinde tanımladığı kare alanın dört kardinal yönde geçiş sağlamasıdır. Osmanlı'da bu sözcük –en geç Sultan Murad Hüdavendigâr döneminde- yan anlamlar kazanmış ve dört direk üzerine kurulan bir çatının kapsadığı ahşap yapıları da tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. "*Çār-tāk*" sözcüğünün yan anlamının nasıl ortaya çıktığını, yukarıdaki alıntılarda da görme olanağı vardır. İster kâğır *çār-tāk* olsun ister ahşap çardak, inşaları benzer süreçleri izlemektedir. Önce dört direk dikilir sonra bunların üzerine bir üst örtü kurulur. Zillî (1999-2008, s. IX: 137)'de "dörder direk üzre çardak"; Açık & Düzenli (2015: 250)'de ise "Çardak ev kaba bir tanımla dört kenarı olan ev demektir", diye yazar. Atanasov (2008: 243) da "'dört sütun üzerinde bir yapı'yı tanımlar" der. Bu görüşlere katılmamak mümkün değildir.

Çatki ile taşıtılacak bir evin inşa süreci kurgulanacak olursa: Önce direkler dikilir ve üzerine bir çatı oturtulur. Bu işlem inşaat alanının güneşten ve yağmurdan korunmasını, dolayısıyla da daha verimli bir çalışma ortamı sağlar. İşte bugün de çardak olarak isimlendirilen mimari yapı budur. Çardağın altına odalar ve diğer kapalı mekanlar sonradan kurulur. Onlar için taşıyıcısı (strüktürü) çatki olan duvarlar yapılır. Çardağın tamamının doldurulması söz konusu değildir. Zaten çardak, odalara ulaşabilmek için bir geçiş alanıdır. Zaman içinde gerektiğinde içine yeni odalar yapılacaktır. Bu oda duvarları için çardağa yapılan çatkinin içi doldurularak hımuş ya da

⁷⁰ Bu çalışmayı tamamlamak üzereyken Damla Acar'ın, *Evolution and Rationalization of Timber Frame Design in Istanbul in the Second Half of the Nineteenth Century*, 2017b) makalesine ulaşılmıştır. Acar, bağdadının İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bağdadının (*lath and plaster*) geçmişinin çok eskilere dayandığı yukarıda belirtilmiştir. Anadolu'da Çatalhöyük'te (MÖ 7500-5700) de görülen sepet örgü üzeri siva (*wattle and daub*) bağdadının en ilkel şeklidir. Bu bağlamla bağdadının geçmişi günümüzden 7-9000 yıl gerilere kadar gitmektedir.

⁷¹ Bu, Gökçüler Konağında (Safrañbolu) İÜ, Orman Fakültesi, Detrokronoloji Laboratuvarı ile birlikte yapılan örnekleme ve analizlerle kanıtlanmıştır. 1790'lara tarihlendirilen fevkanî üzerine 1850'lerde yeni bir kat eklenmiştir.

⁷² TDK sözlüklerinde yer alan bu sözcük, mimari bir terim olmamakla birlikte, çardakların zaman içinde kolayca iç ve dış mekanlar olarak bölünebilme ve değiştirilebilme olanağı verebilmesi nedeniyle kullanıldı.

dolap yapılıdır. Odalardan geriye kalan negatif alanları da bugün genellikle “çardak” olarak isimlendiriyoruz. Odaların, tavan ve tabanları üzerine toprak serilerek, sıkıştırılır (bulgurlama), sese, hava cereyanına ve sığağa-soğuga karşı yalıtılır. Çatının altı kapatılmaz (nallanmaz). Bu şekilde çatı soğuk çatıdan da öte bir anlam kazanır. Yapının içinden yel geçer. Bu özellikleriyle çardak bir kat olmaktan öte adeta yükseltilmiş, korunaklı bir sokaktır.⁷³

Yazılı kaynaklarda ulaşılan en belirgin örnek Bursa, Muradiye Evidir (Eldem, 1984, 1986 & 1987: 100-109). (Bakınız Resim 19). Bu ev aranan “çardak ev” olmalıdır.⁷⁴ Ev Murad Hüdavendigâr’a mal edilmektedir.⁷⁵

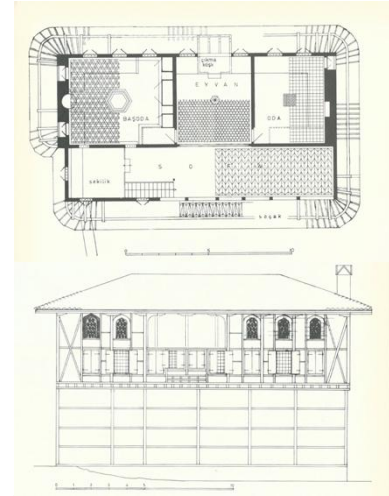
...odaların ayrı ayrı sofalara açılarak sofanın hareket merkezi olmasıdır. Bu fark kullanım bakımından önemli bir üstünlük getirmektedir. Sofanın şekli ve yeri, plan tipini oluşturan en önemli etkidir. Sofa odaların önünde, arasında ve ortasında olmak üzere üç ana plan tipi oluşturur.

Sofa eski tiplerde açıktır. Üzeri tavanla örtülü olmakla birlikte yan duvarları yoktur, tavanı direkler üzerine oturtulmuştur (Eldem, 1984, 1986 & 1987: 16-17).

Eldem’den yapılan bu alıntıdaki “sofa”lar “çardak” olarak değerlendirilmelidir.

Bazıları (Bursa, Muradiye Evi; Mudanya, Hasan Ağa Evi, Kenan Doğruöz Evi) zemin katları direklerle kurulmuş ve çatının içi taş ile doldurularak bir bakıma dolap yapılmıştır. Bazısının ara katları vardır. Zaman zaman dönemin maksimum iki kat kısıtlamasını aşarlar. Muradiye Evi dış cephesi 14 zira (10,6m) yüksekliktedir ki bu yükseklikte bir eve ancak h. 1233/1818 tarihli Fermanla yürürlüğe giren Ebniye Nizamnamesiyle izin verilecektir (Canbulat İ., 2016). Murad Hüdavendigâr’ın Çanakkale Boğazı kıyısına yaptırdığı “çardak ev” de böyle bir ev olmalıdır. Eldem, bu evlerle Çinili Köşk arasında bağlantı kurmaktadır. Bu konuya aşağıda tekrar dönülmektedir.

Burada bir anıya yer vermek yerinde olur. Safranbolu Çerçen – Kartalaç Köyünde bulunan (yazarın ailesine ait) ev başlangıçta ahır ve taşlığın oluşturduğu moloz taştan kagir zemin kat üzerinde yalnızca biri ekmek evi⁷⁶ olan iki odadan oluşuyordu. Geriye kalan ve katın yarısından fazlasını kapsayan çardak ya da bugün isimlendirildiği şekliyle dış sofada, tahıl ve ceviz ambarları bulunuyordu. Çevresi ise güvenlik sağlamak amacıyla oldukça basit bir ahşap tırabzanla çevriliydi. Bu haliyle çardak hala bir iç mekân değil dış mekânın uzantısı olarak algılanır. Günün birinde, evlenecek olan evin en büyük erkek evladı Yaşar Canbulat için de bir ev (oda) yapma ihtiyacı ortaya çıkınca çardağın üçüncü köşesine hıms duvarlar yapıldı ve tavanının üstü toprak doldurularak yalıtıldı. Evin ikinci katının (fevkani) hala üçte birinden fazlası çardak (dış sofa)

Resim 19. Bursa, Muradiye Evi.
(Eldem, 1984, ss. I: 100-101)
Fotoğraf
@BursaBüyükŞehirBelediyesi
<http://fotograf.bursa.com.tr/eski-bursa/>

⁷³ Bu çalışmada “çardak” üzerine yoğunlaşıldığından Osmanlı odasının yurttan (topak çadır) ortaya çıktığı yönündeki savlara yer verilmemektedir. Ayrıntılı bilgi için Küçükerman & Güner (1995), Küçükerman (1991) ve Arel (1999)’in çalışmalarına başvurulabilir.

⁷⁴Sedat Hakkı (Eldem, 1984, 100-109), evin 17. yüzyıldan kalma olduğunu ileri sürmektedir. Eve yapılan ziyaretlerde restorasyon sırasında özellikle taşıyıcı sisteme ait elemanların yoğun olarak yenilediği görülmektedir. Bu ev üzerinde dentrokronoloji çalışması yapıp yapılmadığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dikkatli bir çalışmayla analiz için özgün yapıdan parçalar elde edilebilir, yaşları ve farklı devirleri belirlenebilir. (Canbulat, 2016)

⁷⁵ Fatih Sultan Mehmed’in doğduğu ev denmektedir ancak bu kanıtlanamamaktadır.

⁷⁶ Safranbolu evinde odalar da “ev” olarak isimlendirilirdi.

olarak kalmıştı. Ta ki ailenin babası, yeni bir ev yapıp, evi köyün muhtarı rahmetli (Kör) Hasan Yıldırım'a satana kadar. O da çardaktan geri kalanı kapatıp bir oda daha yaptı.⁷⁷ Safranbolu'da bugün bile çardaklarının tamamı henüz kapatılmamış çok sayıda dış sofalı fevkani bulunmaktadır.⁷⁸ (Bakınız Resim 20.)

Eldem, Türk Evi üzerinde "Bizans Etkisi"ni tartışırken "Bizans evinin herhangi surette Türk evine etki etmiş olması düşüncesini zayıflatmakta hatta çürütmektedir. Buna karşın Bizans evinin de aynı... hımuş ve dolgu duvarlarla inşa edilmiş olduklarına inanmak lazımdır", demekte; devamında "Aynaroz, Bizans geleneğinin kesintisiz olarak devam edebilmiş olduğu" ve "Ev mimarisi karakterinde olan manastır koğuş ve misafirhaneleri tamamen devrin ev yapısı özelliklerini taşırlar" diye not etmektedir. (1984, 1986 & 1987, s. c. I, 23-25). Bu görüşe tümüyle katılmak gerekir. Öncelikle ahşap iskelet sistemi Neolitikten bu yana hemen hiç kesintisiz olarak yaşamıştır. Bu nedenle çardakların ahşap olduğu kanıtlandığından, yapısal olarak Bizans – Osmanlı geçişini de bir yere kadar tanımlama olanağı doğmaktadır.

Eldem'in (1984, 1986 & 1987, s. c. I)'in "Birinci Devir Evi", sonrasında Kuban'ın "Hayat Evi" olarak isimlendirdiği evler bu evlerdir. Kuban, çardakların basit bahçe pavyonları ve belki de duvarsız olduklarını ileri sürerken (1995: 50)⁷⁹, aynı kitabın Balkanlardaki "hayat evlerini" incelediği Ek 2'sinde Nur Akın'a dayanarak⁸⁰ Türkçe ev terminolojisinin bir yere kadar çarpıtıldığını (*distorted*) ileri sürer; örneğin "çardak" Arnavutluk ve Karadağ'da hayat karşılığı olarak kullanılmaktadır,⁸¹ der ve parantez içinde benzer çarpıtmanın Türkiye'de de görüldüğü yerler olduğunu belirtir (1995: 234). Kitabın "Seçilmiş Terminoloji" bölümünde ise Zonguldak⁸² ve Kastamonu'da "çardak"ın hayat ile eş anlamlı olduğu yazılıdır (1995: 252).⁸³ Gerçekten de Safranbolu evinde yerel terminoloji ile "hayat" olarak isimlendirilen hiçbir mekân bulunmaz.⁸⁴ Kuban'ın "hayat" olarak isimlendirdiği alan Safranbolu'da "çardak"dır. Belki de 15.-17. yüzyılda çardak olarak isimlendirilen yapı bölümleri -

Resim 20. Safranbolu, Bağlar'da Kabakçılar Çardak Evi. 18. yy (Günay, 1998, s. 178 r. 104, 106)

⁷⁷ Söylenceye göre ev hiç bitmemelidir. "Ev biterse Allah, kulunun dünyada işinin bittiğini düşünür." Bugün üzerlerinde betonarme filizleri görünen yapıları da aynı bağlamda değerlendirmek gerekir.

⁷⁸ Bu tip çatı çözümleri "soğuk çatı" olarak isimlendirilmektedir. Üst örtü (kiremit ya da bedavra) yağmuru ve güneşin radyasyonunu keserken, odaların üzerindeki bulgurlama ses ve ısı yalıtımı sağlar. Bu çözümlerle odalar yaz aylarında serin kalmaktadır. Bu özellik mimarlarca dahi bilinmemekte, soğuk çatıların altı kapatılarak sıcak çatıya çevrilmekte ve sonuçta iklimlendirme (klima) ihtiyacı doğmaktadır. Safranbolu Koruma Kurulu da bu yönde zorlayıcı olmaktadır.

⁷⁹ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır: "simple garden pavilions, perhaps without walls" (Arel, 1982, s. 63), şekilde incelenen İstanbul Kadı Sicillerinden biri yorum yapılmaksızın alıntılanmıştır. Bu yorum Kuban'a aittir.

⁸⁰ Nur Akın, "Balkanlarda Türk Mimarisi", Basılmamış Doçentlik Tezi, İTÜ, İstanbul, 1987.

⁸¹ Bakınız Berat örneği için (Pashako, 2012) ve Kosova örneği için (Hoxha, 2015).

⁸² Kitabın yazıldığı tarihte Safranbolu, Zonguldak'a bağlıydı. Bu nedenle Osmanlı evi geleneği bulunmayan Cumhuriyet kenti Zonguldak'ı Safranbolu olarak anlamak gerekir.

⁸³ Akın'ın ve devamında Kuban'ın çarpıtma olarak nitelendirdiği ve Karaman - Kastamonu – Safranbolu – Konstantiniyye – Arnavutluk – Kosova - Karadağ, ayrıca yukarıda görülen Serez evi bir çarpıtma değil ilginç bir coğrafi dağılım göstermektedir. Bu arada 1455 *Tahririni* yapan Bursalı Tursun Bey'in Konstantiniyye'de "çâr-tâk evleri" görmüş, ama hiçbir "hayat evi" ve "çatma ev" kaydetmemiş olması da ilginçtir. İnalçık'ın (2012) aynı bağlamda Tursun Bey'in *Tahririnde* Bursa'da hukuki anlam kazandırılarak katologlanmış bir Osmanlı yapı terminolojisini kullandığını ileri sürmek yanlış olmaz.

⁸⁴ Yüz yüze görüşülen Dr. Halide Velioglu, (Saraybosnalı) onlarda "hayat" sözcüğünün yemek yenen ve ailenin toplandığı oda için, Timur Sabıoğlu (Tatar kökenli Polatlılı) benzer şekilde "hayat" sözcüğünü onların da ailenin bir araya geldiği oda için kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda özellikle yörük, Türkmen ağzlarında "hayat" sözcüğünün taranması gerekmektedir. İstanbul şeriye sicillerinde görünmeyen "hayat"ın Türkmenler arasında hala kullanılıyor olması dikkat çekicidir.

nedeni hala bilinmemektedir- Kuban tarafından sonradan “hayat” olarak isimlendirilmiştir.⁸⁵ Eğer böyleyse, *İstanbul Kadı Sicillerinde* geçen “çardak ev” de Kuban’ın “hayat evi” olmalıdır.⁸⁶

Cafer Efendi’nin *Risale-i Mimariyyesinde* “*Hıyâta* arabidir, fariside *bâlân*, türkîde arabi üzere hayat (*hıyât*) derler, kapı önü ve saçak altı demektir” (2005: 97) diye yazılıdır. Bu açıklamadan Kuban’ın “hayat” sözcüğüne 17. yüzyıldaki tanımından çok daha uzak bir anlam kattığı anlaşılmaktadır (1995: 52-64). Bunu kanıtlayabilmek için İstanbul Kadı Sicillerinin bir kez de “hayat” için taranması gerekir. “Hayat”ın etimolojisi incelenirse:

Hayat - Yan Anlam Kelime Kökeni

[Erzurumlu Darir, Kissa-i Yusuf terc., <1377] *sürüp ol nâbekâr çün köşke geldi / hayâtun [avlunun] kapusin çünki buldu*

~ Ar *hayât* حَيَات [hıwî fa’âl çoğ.] 1. duvarlar, çitler, 2. çitle çevrili avlu, dış duvar içinde fakat ev kapısı dışında olan alan < Ar *hâ’it* حَائِت [t.] çevre duvarı, çit +ât < Ar *hâta* حَات çitle çevirdi, kuşattı

Bu maddeye gönderenler: hayıt, ihata (muhit), ihtiyat (Nişanyan).

Özgün anlamının evin içinde değil, girişte ya da evin dışında bir alanı tanımladığı görülmektedir. İstanbul Kadı Sicillerinde “hıyat” ve “hayat” olarak arama yapıldığında ve “yaşam” anlamında olanlar ayıklandıktan sonra yalnızca 27 örneğe rastlanmıştır. Bunların 23’ü Üsküdar, 2’si Eyüb, 1’er İstanbul ve Balat’tan oldu. “Hayat” (az sayıda hıyat) hep ev ile bağlantılı geçmektedir ama oda, sofa ve benzeri hiçbir iç mekanla ilişkili gözükmemektedir. En yaygın yazım şekli “ma’a hayat” olarak gözükmektedir. Bu şekilde hayat, 2 kez geçmekte ev ayrıca çatma ev, haşeb ev (çantı), dam ve samanlık ile eşleştirilmektedir. Benzer şekilde “hayatıyla” ev damı (2 kez), sagir? ev (2 kez), ağaç ev, çatma ev damı, süfli çatma ev ve “çatma ev ve zamimi” ile ilişkilendirilmiştir. “Hayat”ın konumu “ölen Yani’nin kızı Marula’ya hibe ettiği evin tasarrufuna Yani’nin oğlunun engel olmaması için açılan davanın hükmünde “bir bâb fevkânî evi altında ahır ve hayâtı ve tahta pûşu müştemil olan mülk”⁸⁷ bir de Hazine-i âmire defterdarı Hasan Efendi’nin vakfiye suretinde:

...Hoca Hayreddin Câmîi kurbunda fevkânî dokuz bâb oda ve altlarında mahzenleri ve havlu ve kenîf ve iki kuyuyu ve taşradan kapısı olan altı bâb odaları ve altında dört mahzeni ve bir fevkânî deryâya müşrif odayı ve yanında matbahı ve önünde açık hayâtı ve merdiven yanında bir odayı müştemil olup...⁸⁸

şeklinde görülmektedir. Hayat kapalı olabildiği gibi açık da olabilmektedir. “Muhallefâtı beytülmalce zabtolu nan Hasan Ağa’nın Haslar kazâsındaki evlerinin müzâyede ile Şehzâde Mehmed’in kızı Hümâ Sultan’a satıldığı” davada satışı yapılan taşınır ve taşınmazlar:

...iki karşılı evleri ortası suffeyi ve yan suffeleri önünde havuz ve fıskiye ve kapının iç tarafında iki tahtânî oda ve bir büyük damı ve taşrasında otuz at alır bir büyük ahır ve bir büyük evi ve bostanı ve bir hayâtı ve bir ahır ve yedi kara sığır ve bir inek buzağısı ve altı araba bir bağ yerini müştemil olup...⁸⁹

⁸⁵ 1975 yılında başlayan ve 3 yıl yinelenen Safranbolu Mimarlık Değerleri ve Folkloru Haftası sonrasında Safranbolular o güne kadar bilmedikleri “hayat”ın varlığını keşfetmişlerdir. Bugün hala “hayat”ın zemin katta bulunan “taşlık” mı yoksa orta katta bulunan “çardak” mı olduğu konusunda belirsizlik sürmektedir.

⁸⁶ Kuban (1995: 5), kitabın hemen girişinde “Despite all these studies and debates, a comprehensive historical study of the central tradition, which is called here ‘The Hayat House’, remained to be written”, diyerek kitaba başlamaktadır. Bu cümleden “Hayat Evi” adını kendisinin isimlendirdiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu makalenin alanı dışına fazla taşmamak kaygısıyla, “Hayat Evi” kurgusunun Osmanlı evinin gelişimini, kronolojik bağlamından kopmasına neden olduğu için Kuban’ı eleştirmek yerinde olur (Kuban, 1995, s. 16-). Ayrıntılı bilgi için İBB, KUDEP Ahşap Sempozyumu 4’teki sunum incelenebilir (Canbulat İ., 2016).

⁸⁷ Üsküdar Kadı Sicilleri X: 455, hüküm: 849.

⁸⁸ Üsküdar Kadı Sicilleri X: 487, hüküm 922/h. 1000 (1591-2).

⁸⁹ Balat Kadı Sicilleri XI: 274, hüküm 434/h. 971 (1563).

şeklinde belirtilmektedir. Bu davada “taşrasında” sözcüğünden dolayı “hayat” evin dışında bir eylem alanı olarak gözükmektedir. Yukarıda incelenen örneklerden “hayat”ın etrafı çevrili, üstü açık ya da kapalı geçiş alanı olduğu görülmektedir. Zaten sözcüğün etimolojisi bunu açıkça belirtmektedir. Hayat bir geçiş elemanıdır; ev içinin bir bölümü değildir. Kapalı alanlarda *vestibule*, açık alanlarda ise daha çok bir avluymuş gibi algılanmaktadır. Yılmaz (2009) da bu çelişkiyi görmüş, araştırmış⁹⁰ ve akademik bir üslupla tartışmıştır. Kuban’ı böyle bir “galat”a sürükleyen süreçleri tartışmaya değerdir. Bu nedenle daha ayrıntılı bir kaynak araştırması yapıldığında Erika Friedl ve Agnes G. Loeffler’in yıllarca süren çalışmalarının sonuçlarını yayınladıkları bir etno-arkeoloji makalesine ulaşılmıştır (Friedl & Löffler, 1994). Makaleye kaynak olan araştırma 1965-1992 yıllarına yayılmıştı. Araştırmada Zagros Dağları’nda bulunan göçerlerin yaşamakta olduğu Deh Koh Köyü’ndeki iki konut kümesinin (*compound*) 27 yıl süresince değişimi incelenmiş ve belgelenmişti. Özellikle Anadolu’ya ulaşan ve yerleşen Yörüklerin (ve Türkmenlerin) daha önce yaklaşık 200 yıl konakladıkları coğrafyada gerçekleştirilen böyle bir araştırmanın dikkate alınması gerekir. Makalenin “Courtyard (*hayat*)” başlıklı bölümü bu konuya kesin bir tanımlama getirmektedir:

Avlu (Courtyard *hayat*): Bir ev veya bir ahırın önünde bulunan ve binaların hepsi tarafından kullanılan, yönedikleri toplanma, oyun ve büyük aletlerin tamiri, dokuma ya da (devrimden önce) düğünlerde dans, tahıl yıkamak, ip yapmak, yün taramak, yas ya da düğünlerde büyük miktarlarda yemek pişirmek ya da tuğla yapmak gibi kooperatif emek için kullanılan ek çalışma alanı. Bize aslında [bu eylemlerin] çoğu için kolaylık, temizlik, güneşten ve yağmurdan korunma, mahremiyet açısından birincil tercihin sundurma olduğu söylendi. Gözlemlerimize dayanarak sorgulamaya yönedik: avlu alanı Kramer’in (1979)⁹¹ Batı İran’da benzer bir köy için yaptığı şekilde evin ve yaşam alanının geleneksel olarak bir parçası olarak mı hesaba katılmalıydı. [Oradan] Sorumlu olan kadınların iş becerisine ya da anlık kullanım gereksinimine bağlı olarak bazı avlular iyice temizlenmekte, bazıları

⁹⁰ “Hayat”ı özellikle vakfiyelerde taramıştır (Yılmaz, 2009: 87-). Bu araştırmada; Fatih Vakfiyeleri yanı sıra Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Tursun Beyin Tahriri ve İstanbul Kadı Sicilleri taranarak aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Yılmaz’ın (2009: 86-87) tezi basılmamış olduğu için ilgili bölümü aşağıda verilmektedir:

Hayat, (a) [Arapça duvar (duvar) demek olan hâit’in çoğulu] üstü kapalı avlu, sokak kapısıyla nerdiban (merdiven) arasındaki aralık, taşlık (KT). Hiyat, (a) Perdeler, maniler, engeller (DE). Hiyata, hiyat. Kapının önünde ve saçaklarında altındaki yer (RM).

Hayat kelimesi, köken olarak “yaşam” anlamındaki “hayy” kökünden gelen hayatla ilişkisizdir. Kelimenin kökeni irdelendiğinde DE ve KT’de hayat’ın kökeni olarak “hâit” kelimesi verilmiştir. Hâit ise KT’de “duvar, cidar” anlamındadır ve de sözlüğün bu maddesinden hâitin kökeni olarak “havt” kelimesi verilmiştir. Havt kelimesi aynı zamanda yukarıda tartışılmış “muhavvata”nın da köküdür. Güncel Türkçede “ihata etmek” deyimini de bu kelimelerle aynı kökendir. Bu manada yaklaşıldığında günümüz Türk Evi terminolojisinde kuramcılardan kullanageldikleri üst kat galerisi gibi dışarı doğru açık olan bir yapı birimi, kelimenin kökeniyle bağlantısız gözükmektedir. Kelime kökeninden çıkartılabilecek sonuç odaların dışında oluşturulmak istenen korunmuş, mahrem bir alan, bir tür iç avludur. Türk Evi evrim kuramlarında genellikle iddia, kırsal karakter taşıyan açık bir dış sofanın ya da hayatın mahremiyet gereklilikleri ve kentin kalabalıklaşmasıyla zamanla kapatılması ve ardından kapatılan alanlarda da odaların olduğu merkezi plana yaklaşan modellerin türemesidir. Bu durumda ilkin açık olup sonradan “ihata edilen” bir alanın başlangıçtaki isminin hayat olması çelişkili olacaktır. Akla hayat denen birimin mahremiyet sağlanması lüzum eden noktalarda (sokağı, komsuyu gören açılar) kısmi bir ihatası olabilecek birimler olması da gelmektedir. Safranbolu’da, Bursa’da halen var olan hayatlı evlerin kısmen ya da tamamen hafif strüktürlerle dış sofaları kapatılmış örnekleri mevcuttur.

Hayatla ilgili araştırmanın konusu olan 15-16. yy kaynaklar incelendiğinde, Türk Evi evrim şemalarına göre hayatın en çok karşılaşılan birimlerden olması beklenirdi. Ancak FV’de ve incelenildiği kadarıyla AVTD’de hayat terimiyle karşılaşılmamış, İVTD’de ise 2431 menzil içinde sadece 2 yerde bu terime rast gelinmiştir. (62 ve 1349 numaralı vakıflar) İlginç olan bir diğer nokta ise yine beklenenin aksine bu iki vakfın da tek katlı menziller olmasıdır. 62 numaralı Bâli bin Abdullah’ın vakıf menzili; “Hane-i tahtânî ve kenif ve hayat ve muhavvata der mahalle-i mezbure...” şeklinde bir asl-ı vakfa sahiptir, sart-ı vakfında ise menzille ilgili herhangi bir fiziksel ayrıntı yoktur. Cebeci Mustafa’nın 1349 numaralı vakfında, asl-ı vakıf “Hane-i tahtânî ve sofa ve hayat ve serdab ve kenif ve arz-ı hâliye ve muhavvata”, sart-ı vakıf “...(vakfedilen nakdin ribhinin bir kısmı)...menzil-i mezburun meremmatına sarfoluna...” seklindedir. 1349 numaralı vakıftan anlaşıldığına göre sofa ve hayat aynı menzilde birlikte yer aldığından en azından bu vakıf için farklı anlamlarda kullanılmış olmalıdır.

Çalışma kapsamında incelenen 15-16. yy kaynaklarında hayat kavramına İVTD’ iki bin küsur menzil içinde iki kez rastlanması dışında hiç karşılaşılmaması iki şekilde yorumlanabilir: Ya 15-16.yy’lar Türk Evi evrim şemalarının ilk kısmını oluşturan hayatlı evler için fazla erkendir, ya da hayat kavramı dönemin yazılı kaynaklarında başka biçimlerde ifade edilmiştir. İleride tartışılacak bazı ipuçları var olsa da dönemin verileri ne yazık ki plan şemaları sunacak düzeyde kesin veriler içermemektedir. Hayat kelimesinin kökenindeki sakıncadan sıyrılarak terim mimari bir mekân olarak değerlendirilse bile kaynaklardan böylesi bir mekânı takip etmek çok zordur.

⁹¹ Carol Kramer (1979). An Archaeological View of a Contemporary Kurdish Village: Domestic Architecture, Household Size, and Wealth. In: Carol Kramer (ed.) *Ethnoarchaeology*. New York, NY: Colombia University Press.

**“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇARDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi**

ahırın uzantısı muamelesi görmekteydi. Ahırın ve evin yerleştiği alan belli bir kişinin mülkiyetindeyse, avlu onun çevresinde bulunan babasoylu ailelerin ortak malı olarak kullanılmaktaydı. Yakın zamanda yeni avlulara kentsel donatı olan, bulaşık, el ve küçüklerin yüzlerini yıkamaya ve namazdan önce abdest almaya kolaylık sağlaması nedeniyle, küçük birer havuz (*hous*) ve çeşme ki yerel mimaride yaygınlaşacaktı. Yıkılacak ya da kurulacak tabaklar havuzun yanındaki sepetlere ya da ahşap tezgâhların üzerinde saklanır. Çamaşırlar ya orada ya da çeşitli yerlerde bulunan çeşmelerde yıkanır. Bu, ortak alanda gerçekleştirilen yeni bir faaliyettir. Birkaç yıl öncesine kadınlar onları köyün yukarısındaki sulama kanalına götürülürdü. Islak giysiler geleneksel olarak herhangi bir yere (çatı kirişlerinde, çatıda, bir çitin üzerinde) kuruması için asılırdı, ancak şimdi çoğunlukla avlu boyunca kirişlerin ya da sundurmadaki direklerin arasına gerilmiş çamaşır iplerine asılıyor.

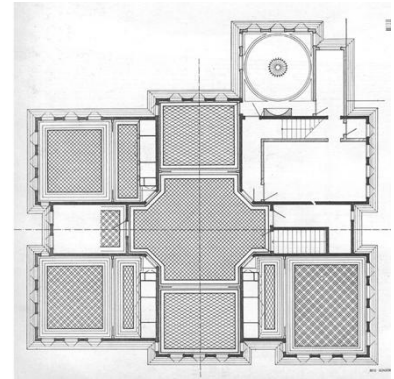
Evin/ahır avluya doğrudan dışarıya dönük sağır duvarlarında bulunan kapılarla açılır. Avluya birer kapı ya da dar geçitlerle ulaşılır. Yeni yapılan evler [arazide] tek başına bulunur, mülkiyet, mahremiyet, güvenlik ve “modernite” nedeniyle en kısa zaman içinde etrafı duvarlarla çevrilir. Sıklıkla duvarlar evlerden önce yapılır. [Avlunun] etrafındaki ve diğer evlerin kadınları için avluda bir araya gelmek uygun olur – bu nedenle avlu evsel uzamın bir uzantısıdır.⁹² (Friedl & Löffler, 1994: 34-35)

Son olarak Eldem’in sınıflandırmasıyla 2. Devir evlerinin fevkanilerinde 18. yüzyıl ve sonrasında gelişen orta sofalı plan tasarımında bir “çār-tāk” öykünmesi olmadığını açıklayıp nedenlerine kısaca değinmek gerekir. Aslında ortaya çıkan, iki oda bir eyvandan oluşan örüntünün (*pattern*) bir türevidir. Bu örüntü zaten Eldem’in 1. Devir evlerinde hep vardı. 18. yüzyıl sonunda ebniye nizamnameleri ikinci kata izin verdiğinde Osmanlı evi, sağır duvarların üzerinden taşarak dört yöne açılmış, önceki dönemin iki oda ve bir eyvandan oluşan örüntüsü de ayna simetrisinde katlanmış dört yönlü plan şemasını ortaya çıkmıştır. (Bakınız Resim 21).

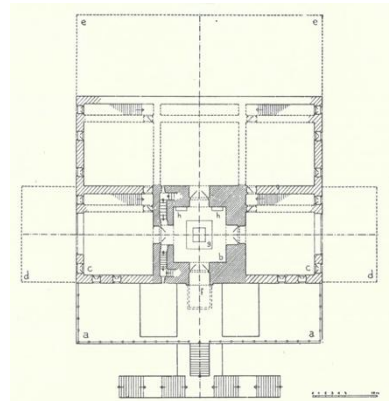
Çār-tāk, camiler gibi büyük ölçekle kagir yapılarda -adı konmasa da- hep yaşamıştır (Tuluk, 2006). (Bakınız Resim 22). İlginç olan tüm araştırmacıların ortaya çıkan plan şemasının “çār-tāk” olarak değil köşk olarak isimlendirmiş olmasıdır. Bu yaklaşım, çār-tāk formunda türbeler için “baldaken” sözcüğünün kullanılmasına benzer şekilde, çardak’ın Türkçede artık özgün anlamından tümüyle kopması ve galat anlamlarının Türkçeye tam olarak yerleşmiş olmasına yorulabilir.

SONUÇ

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere bu araştırma 1455 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen bir tahrirde geçen “çār-tāk”ların ne olabileceklerini sorgulayarak başlamıştır. İrani kültür alanları incelendiğinde çār-tāk’ların kagir yapılar, Anadolu’da ve Balkanlarda ise ahşap strüktürlerle taşıtılan, genellikle yarı açık - yarı kapalı yapı ve yapı parçaları oldukları görülmektedir. Zaman içinde sözcüğün yazım şekli değişirken, semantiği de değişikliğe uğramıştır. Sözcük dört ayak üzerinde taşıtılan yüksek kubbelerden öte, bir tip Osmanlı evini tanımladığı gibi, asma çardaklarına kadar uzanan

Resim 21. Kavafyan Evi (Eldem, 1984, s. 178).

Resim 22. Edirne Sarayı, Cihannüma Kasrı (Eldem, 1969, s. 1:37)

⁹² İngilizce'den çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

çok farklı mimari çözümleri de içerecektir. Bu değişimin nasıl ve ne zaman olduğu ise asıl sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

15. yüzyılda tahriri gerçekleştiren Tursun Bey hiçbir yorum yapmadan İstanbul'da Bizans'tan kalan bir kısım evi "*çār-tāk*" olarak isimlendirmiş buna karşın 17. yüzyıldan iki önemli kaynak olan Evliya Çelebi (Zillî, 1999-2008) ve Ca'fer Efendi (2005), açık bir şekilde çardak'ın galat olduğunu belirtmişlerdir. Tursun Beye dayanarak çardağın ahşap iskelet strüktürlü yapılar için en geç 15. yüzyılda kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli kanıtı Fatih döneminde yapılan ve sürekli yanan Yeni Odalardır (Kuban, 2012). Öte yandan *çār-tāk*ın özgün anlamıyla dört kardinal yönle mekânsal ilişki kuran inşa tarzını kullanan cami, türbe gibi kagir (sonra da günümüzde betonarme) yapılar, kesintisiz olarak sürecelecektir. Evliya Çelebi (Zillî, 1999-2008) ve Ca'fer Efendi'in (2005) kagir "*çār-tāk*"larla, ahşap "*çardak*"ları iki farklı şekilde isimlendirmesi ve yazmasından daha 17. yüzyılda bunun ayırdına varmış oldukları görülmektedir.

"Çardak" sözcüğünün ahşap yapılar için kullanılmasını, -bu çalışmada da ortaya konduğu gibi- bir grup araştırmacı dört-kemer ile dört-direk arasındaki görsel ve inşa süreci benzerliklerine yormaktadırlar.

16-17. yüzyıl vakfiye ve kadı sicilleri incelendiğinde; bugün yalnızca bazı mimari çözümler için kullanılan "*çardak*" sözcüğünün "*çardak ev*" tamlamasıyla bir tür Osmanlı evini işaret etmek için de kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada bu evler, analogi yoluyla ahşap direkler üzerine kurulan ve bir (dört eğimli) oturtma çatısı olan yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bunlara en uygun örnek olarak Bursa, Muradiye Evi başta diğer 1. Devir Evleri göze çarpmaktadır (Eldem, 1984, 1986 & 1987). 1. Devir Osmanlı evlerinin en belirgin özelliği, çardağın içine yapılan iki oda ve bir eyvandan oluşmalarıdır. Bugün "*çardak ev*" tanımı unutulmuştur ama odalar ve eyvanın içine yerleştiği ve çeşitli eylemlere ortam sağlayan çardaktan geri kalan negatif alanlar "*çardak*" olarak isimlendirilegelmektedir.

Sonuçta:

Bu çalışma için yapılan araştırmalar "*hayat evi*"nin bir tarihi kökeni olmadığı sonucuna ulaştırmıştır. "*Hayat*" da bir başka galattır. Bu evler eğer bugün isimlendirilmek istenirse, "*çardak ev*" demek daha uygundur.

Teşekkür

Werner Seyahatnamesini özgün kopyasından okuyarak "*Laubenhütten*" sözcüğünün etimolojisi ile ilgili bilgi sağlayan Dr. Mustafa Ünal'a, "*baldeken*" ve "*kubbeli çardak*" sözcükleri konusunda açıklaması nedeniyle Prof. Dr. Ömer İskender Tuluk'a, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde "*çardak*" ve "*çār-tāk*" sözcüklerinin transliterasyonu konusundaki açıklaması için Seyyid Ali Kahraman'a, Osmanlıca metin okumalarında yardımı için İmam Husame Yakışır'a, ahşap yaşı (dentrokronoloji) analizleri için Dr. Nesibe Köse ve ekibine ve de Erika Friedl & Agnes G. Loeffler makalesine ulaşmayı sağlayan Dr. Halide Velioğlu'na, G.A. Pugachenkova'nın *Puti Razvitiya Arkhitektury Yuzhnogo Turkmenistana Pory Rabovla deniya i Feodalizma* başlıklı kitabını sağlayan Dr. Svetlana Gorshenina'ya teşekkür ederiz.

Resim 23. Melchior Lorichs İstanbul Panoraması, 1559, Pafta 13 (Leiden Üniversitesi, Dijital Arşivi). Dikkatli bir incelemeyle Fetih'ten 1 yüzyıl sonraki çardak yapıları görülebilmektedir. Arkada görülen Yavuz Selim Camii.

KAYNAKÇA

- Acar, D. (2017a). Surface Coating of Exposed Timber Elements in the Second Half of the Nineteenth Century in Ottoman Istanbul. E. G. Arun (Dü.), *SHATIS'17 / 4th International Conference on Structural Health Assessment of Timber Structures / September 20-22, 2017, Istanbul* içinde (s. 107-117). Gaziantep: Hasan Kalyoncu University.
- Acar, D. (2017b). Evolution and Rationalization of Timber Frame Design in Istanbul in the Second Half of the Nineteenth Century. *Journal of Architectural Conservation*, 42(3), 190-210.
- Açık, T., & Düzenli, H. İ. (2015). XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair. M. A. Aydın, C. (. Yılmaz, & H. İ. Düzenli (Dü.) içinde, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt VIII, s. 244-263). İstanbul: İBB Kültür A.Ş.
- Akca, H. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Başı T-/D- Meselesi. *Türkbilig*(34), 7-24.
- Arel, A. (1982). *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*. İzmir: E. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Arel, A. (1999). Anadolu'da Geleneksel Konut Düzeninde Kültürel Etmenler. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi / Bildiriler 4-7 Kasım 1997, Ankara* (s. I: 31-41). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Arseven, C. E. (tarihsiz). *Türk Sanatı Tarihi / Menşeyinden Bugüne kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar* (Cilt 2). İstanbul: Milli Eğitim Vekaleti.
- Aşık Paşa. (2000). *Garip-name*. (K. Yavuz, Dü.) İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Atanasov, D. V. (2008). Osmanli Fortifications – Çardaklar, Kuleler and Ocaklar – Фортификацийи у турок-осман Балканско, твърде Балканско! (по следите на Милош Обилич). (Dü.), *International Symposium Branicevo in the History of Serbia / Collection of Articals*. içinde III/6, s. 243-256. Pozharevac-Beograd.
- Aydın, M. A. (2010). *Kadı Sicillerinde İstanbul / XVI. ve XVII. Yüzyıl*. İstanbul: İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi, Türk Diyanet Vakfı.

İ. Canbulat

- Aydın, M. A. (2012). *İstanbul Kadı Sicilleri*. (İ. A. Türkiye Diyanet Vakfı, Prodüktör) 12 1, 2018 tarihinde <http://www.kadisicilleri.org/index.php> adresinden alındı
- Aysan, M. (2014). *Garipname'deki Ad ve Sıfatların İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: yayınlanmamış.
- Başkan, Y. (2012, 1 ---). Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus. *Tarih Dergisi*, 2013(55), s. 107-134.
- Berger, A. (2002). Sightseeing in Constantinople: Arab Travellers, c. 900-1300. R. Macrides içinde, *Travel in the Byzantine World* (s. 179-191). Hants, UK & Burlington, USA: Ashgate Variorum.
- Ca'fer, E. (2005). *Risale-i Mi'mariyye 1023-1614*. (İ. A. Yüksel, Dü.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Canbulat, İ. (2016). Osmanlı Evi / Anadolu-Osmanlı Sentezinde Strüktür ve Form. D. Sürücü (Dü.), *Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 4 / Bildiri Kitabı / 26-27 Nisan 2016* içinde (s. 194-279). İstanbul: İBB, Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, KUDEB.
- Canbulat, İ. (2017a). the Ottoman House / Evaluation of Structure and Form. E. G. Arun (Dü.), *SHATIS'17 / 4th International Conference on Structural Healt Assesment of Timber Structures / September 20-22, 2017 İstanbul, Turkey* içinde (s. 83-94). Gaziantep: Hasan Kalyoncu University.
- Canbulat, İ. (2017b). Restoration Principles, Design and Practise / a Case Study from Safranbolu, the UNESCO World Heritage. E. G. Arun (Dü.), *SHATIS'17 / 4th International Conference on Structural Healt Assesment of Timber Structures / September 20-22, 2017 İstanbul, Turkey* içinde (s. 537-549). Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Canbulat, İ. (2019). Fetih Sonrası İstanbul'un İskânı Değişen Şehirli ve Evini 1455-1471 Kaynakları Üzerinden Okumak / Habitation of Constantinople after the Conquest Changing of the City Dwellers and their Houses. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 706-740.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Choi, S. (2017). "Bindirme Tavan": bir Adlandırma Sorunsalı. A. Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 195-202.
- Derschwan, H. (1987). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Dienst, W. v., & Anton, M. (2015). *Kuzeybatı Küçük Asya'da Yeni Araştırmacılar*. Sinop: Sinop Üniversitesi.
- Doğanay, A. (2003). Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları). *Tarih Kültür ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VII. Eyüp Sultan Sempozyumu - Tebliğler / 9-11 Mayıs 2003* (s. 182-191). İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- Doğanay, A. (2019 Aralık). Eyüp Sultan'da Çardak Biçimli Türbelerin Niyaz Kapıları. *Eyüp Sultan Sempozyumu VII.*, (s. 182-191). İstanbul. https://www.academia.edu/36029266/Eyüp_Sultanda_Çardak_Biçimli_Türbelerin_Niyaz_Kapıları adresinden alındı
- Donzel, E. v., & Lewis, B. a. (1997). İstanbul. E. v. Donzel, B. Lewis, & C. a. Pellat içinde, *the Encyclopaedia of Islam* (s. 1-256). Leiden: Brill.
- Eldem, S. H. (1969). *Köşkler ve Kasırlar*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi / Yüksek Mimarlık Bölümü Röleve Kürsüsü.
- Eldem, S. H. (1984, 1986 & 1987). *Türk Evi / Osmanlı Dönemi*. İstanbul: TAÇ Türkiye Anıt, Çevre, Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Friedl, E., & Löffler, A. (1994). the Ups and Downs of Dwellings in a Village in West Iran: the History of Two Compounds. *Archive für Völkerkunde*, 48(1), 1-44.
- Grabar, O. (1966). The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents. *Ars Orientalis*, (6), 7-46.
- Günay, R. (1998). Tradition of the Turkish House and Safranbolu Houses. , İstanbul. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi.
- Hoxha, V. Y. (2015). Architectural Characteristics of Urban Dwellings in Kosovo. E. Hajrizi (Dü.), *4th UBT Annual International Conference on Architecture and Spatial Planning, Nov 2015* içinde (s. 69-78). Tirana: UBT: Higher Education Institute.
- İnalcık, H. (nd.). İstanbul. B. L. E. van Donzel içinde, *the Encyclopaedia of Islam* (Cilt IV., s. 224-248). Leiden: E. L. Brill.
- İnalcık, H. (2012). *The Survey of Istanbul* (First Printing ed.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, S. A. (2018, 11 28). Editör, Yapı Kredi Yayınları. (İ. Canbulat, Röportaj Yapan)

“ÇĀR-TĀK”TAN (چار طاق) “ÇĀRDAK”A (چاردق)
Sözcüğün Tarihsel Semantiği Üzerine bir Monografi

- Karakaya, Z. (2020, Eylül 7). Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. (İ. Canbulat, Röportaj Yapan)
- Kılıcı, A. (2005). Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri. *Vakıflar Dergisi*(29), 255-286.
- Kuban, D. (1995). *the Turkish Hayat House*. İstanbul: Eren.
- Kuban, D. (2012). *İstanbul bir Kent Tarihi / Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul* (2. Basım b.). (B. Bayram, Dü., & Z. Rona, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası / Kültür Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1991). *Turkish House in Search of Spatial Identity*. (4. Edition, Dü.) İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Küçükerman, Ö., & Güner, Ş. (1995). *Anadolu Mirasında Türk Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Nişanyan, S. (2002-2020). Nişanyan Sözlük / Çağdaş Türkçenin Etimolojisi: <https://www.nisanyansozluk.com/?> adresinden alındı
- Oberhummer, E. (1902). *Konstantinopol / unter Sultan Suleiman dem Grossen*. München: v. Oldenburg.
- Pashako, F. (2012). Knowing in Order to Preserve and Enhance Arcitectures: the Case Study of Berat. *1st International Conference on Architecture & Urban Design / Proceedings 19-21 April 2012* (s. 355-362). Trana: EPOKA University, Dept. of Architecture.
- Pugachenkova, G. A. (1958). *Works of the South Turkmenistan Archeological Complex Expedition under the Edition of the Chief of the Expedition Member of the Academy of Sciences of SSR Prof. M. Ye. Massona*. (Rusça, Dü.) Moscow: Academy of Sciences of the USSR.
- Refik, A. (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591) / İstanbul'un Düşünsel, Sosyal, Ekonomik ve Tecimsel Ahvali ile Evkaf, Uray, Heslev ve Gümrük İşlerine Dair Türk Arşivinin Basılmamış Belgeleri* (İkinci Basım b.). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Şehsuvaroğlu, H. Y. (tarih yok). *Tarihi Bahisler: Yeniçeri Kışlaları*. Kasım 23, 2018 tarihinde Core: <https://core.ac.uk/download/pdf/38304576.pdf> adresinden alındı
- Tanci, e. A. (2005). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. İstanbul: YKY.
- Tayla, H. (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*. İstanbul: TAÇ Türkiye Anıt, Çevre, Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Tekin, G. A. (1992). *Cenkname / Ahmed-i Dai*. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Tuluk, Ö. İ. (2006). Osmanlı Camilerinde Mekan Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17. YY.). *Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi* , 21(2), 275-284.
- Tuluk, Ö. İ. (2018, Kasım). Prof. Dr. Karadeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. (İ. Canbulat, Röportaj Yapan)
- Türk Dil Kurumu. (2018, 12 5). *Büyük Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c0787dd705952.05318647 adresinden alındı
- Ünal, M. (2020). Dr. (İ. Canbulat, Röportaj Yapan)
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (1938). *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- van der Vin, J. (1980). *Travellers to Greece and Constantinople / Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers' Tales*. İstanbul: Nederlands Historish-Archaologisch Instituut te İstanbul.
- Vitruvius. (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (S. G. Albert A. Howard'dan, Çev.) Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.
- Werner, A. (1622). *Tagebuch der kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel (1616/18)*. Nürnberg: S. Halbmayern.
- Werner, A. (2011). *Padişahın Huzurunda / Elçilik Günlüğü, 1616-1618*. (T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap yayınevi.
- Yavuz, A. (2019). Prof. Dr. ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. (İ. Canbulat, Röportaj Yapan)
- Yılmaz, E. C. (2009, Haziran). İstanbul'da Yazılı ve Görsel Kaynaklara Göre 15. ve 16. yy'da (1453-1559) Osmanlı Sivil Mimarlığı Üzerine bir Değerlendirme: Gurfe Örneği. *Basılmamış*. İstanbul.
- Zillî, E. Ç. (1999-2008). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi / Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306 Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462 Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmalarının Mukayeseli Transkripsiyonu - Dizini*. (Y. Dağlı, & S. A. Dankoff, Dü) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İ. Canbulat

Zillî, E. Ç. (2014). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (8. Baskı b.). (S. Kahraman, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

El Sanatları Ürünlerinin Kırsal Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi: Espiye - Akkaya Köyü Örneği

Evaluation of Handicraft Products in the Scope of Rural Tourism: the Case of Espiye - Akkaya Village

Mutlu KAYA¹, Nisanur EROL²

^{1,2}Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Samsun, Türkiye

ORCID:

M.K.: 0000-0001-9165-0110

N.E.: 0000-0003-0189-1768

Corresponding Author:

Mutlu KAYA

Email:

mutlu.kaya@omu.edu.tr

Citation: Kaya, M. ve Erol, N. (2021). El sanatları ürünlerinin kırsal turizm kapsamında değerlendirilmesi: Espiye-Akkaya Köyü Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 226-240.

Submitted: 17.02.2021

Accepted: 19.03.2021

Özet

Seyahatlerini kırsal alanlara gerçekleştiren turistler yörenin tarımsal üretim, doğal ve tarihsel özelliklerinin yanı sıra yerel kültürünü de tanımak istemektedir. Yerel kültürün en önemli kaynaklarından biri olan yöresel el sanatları aynı zamanda turistik bir ürün olmaları nedeniyle kırsal turizm açısından büyük potansiyel taşımaktadır. Bu manada çalışmada Giresun ilinin Espiye ilçesine bağlı Akkaya köyünde ısırgan ipinden yapılan el sanatları ürünlerinin yarattığı kırsal turizm potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ziyaret edilen Akkaya köyünde yerel halk ile görüşmeler yapılmış, köyün coğrafi yapısı incelenerek fotoğraf ve video kayıtları alınmış, bu bilgiler konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yayımlar ve çevrimiçi internet sitelerinden elde edilen verilerle bir araya getirilerek çalışmaya aktarılmıştır. Köydeki el sanatları ürünlerinin örneğine çok fazla rastlanmayan bir şekilde ısırgan otundan elde edilen ipe üretilen dokuma ürünleri olması ve bunların kültürel özellikleri yanında sağlık açısından faydaları nedeniyle sağlık turizmi adına da değer oluşturması, köyün geleneksel yapısı ve çevresinde yer alan doğal (mağara, şelale, anıt ağaçlar) turistik çekiciliklerin destekleyici etkisi de göz önüne alındığında yerleşmenin kırsal turizm etkinlikleri kapsamında yöreye gelen turistlerin beklentilerine cevap verebilecek potansiyele sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Isırgan Otu, El Sanatları, Akkaya köyü, Giresun

Abstract

Tourists who travel to rural areas want to get to know the local culture as well as the agricultural production, natural and historical features of the region. Local handicrafts, one of the most important resources of the local culture, have a great potential in terms of rural tourism development as they are also a touristic product. In this sense, in this study it was attempted to reveal the rural tourism potential of Akkaya Village of Espiye district of Giresun province that created by handicrafts which were made of nettle ropes. Interviews were conducted with local people in the Village, the geographical structure of the village was examined, photographs and video recordings were taken. The data obtained from interviews were combined with the data obtained from national and international publications and online websites. Since the handicrafts in the village are woven products produced from nettle rope which is something extraordinary and due to its cultural characteristics

as well as health benefits, these handicrafts create value in terms of health tourism, and regarding the traditional structure of the village and the supportive effect of the natural (cave, waterfall, monumental trees) attractions, it has been observed that the settlement has the potential to meet the expectations of the tourists visiting the region for rural tourism purposes.

Keywords: *Rural Tourism, Stinging Nettle, Handicrafts, Akkaya Village, Giresun.*

1. GİRİŞ

Dünya genelinde meydana gelen ekonomik, sosyal, teknolojik gelişmeler ve değişimler kırsal alanların hızla boşalması ve nüfusun kentlerde toplanması sonucunu doğurmuştur. Şehirlerin sayılarının ve nüfuslarının hızla artmasına rağmen kırsal alanlardan kentlere gerçekleşen göçler sürmekte, kırsal alanlar nüfus kaybetmeye devam etmektedir. Birçok ülkede kırsal alanların nüfus kaybını önlemek amacıyla kırsal kalkınma projeleri geliştirilmekte, böylece kırsal alanlarda refah seviyesinin arttırılmasıyla göçün önlenmesi amaçlanmaktadır. Büyük yatırımlar yapılmadan mevcut doğal ve kültürel kaynaklarla önemli bir katma değer ortaya çıkarabilen turizm, sektör olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal kalkınma çalışmalarının en başında yer almaktadır. Kırsal alanlarda yerel kaynakların değerlendirilmesi sonucu gelişen kırsal turizm faaliyetleri kırsal kalkınmaya destek verdiği gibi yerel kaynakları koruyarak sürdürülebilir olmasını da sağlayabilmektedir. Günümüzde turizmin, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için önemi gittikçe artarken, kendi iç dinamikleriyle kalkınamayan az gelişmiş bölge ve yöreler turizmi bir kalkınma aracı olarak görmektedirler.

Kırsal alanlarda gerçekleştirilebilecek olan faaliyetler yöresel özelliklere göre farklılaşarak değişkenlik göstermekle beraber tarımsal değerlere ve geleneksel yaşama duyulan ilgi kırsal turizm kavramının hareket noktasını oluşturmaktadır (Koroğlu ve Koroğlu, 2006:234). Kırsal alanlar, turistlerin doğal manzaralar eşliğinde, kültürel ve çevresel deneyimler yaşamalarını sağlayan çekim merkezleridir. Kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetleri, turistlerin eğlenmelerine, farklı duygular yaşamalarına, yerel halkın gelir seviyesinin artmasına, kültürün ve yerel değerlerin korunmasına katkı sağlamaktadır. Kırsal turizm, kırsal alanda yaşayan toplumla, toplumun ürettiği ve geçmişte devraldığı sosyo-kültürel değerlerle etkileşim halinde, kırsal alana özgü huzur ortamından ve doğal kaynaklardan, dinlenme ve bilgilendirme amaçlı yararlanma faaliyetidir (Özçatalbaş, 2000:3). Kırsal turizm, yerel halk için istihdam imkânları yaratarak ekonomik açıdan gelir düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Göçler sonucu ekonomik gücü ve iş gücü potansiyeli azalan kırsal alanlarda turizmin gelişimi ile birlikte özellikle kadınlar için istihdam alanı oluşması, yerel halkın ekonomik ve sosyal açıdan yaşam standartlarının yükselmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda farklı turizm türleri ile kolay bir şekilde bütünleşen kırsal turizm, yıl içinde uzun süreli faaliyetler yapılmasına olanak tanıyarak yılın neredeyse her döneminde bölgelerin turist çekmesini sağlamaktadır. Ayrıca, doğal çevrelerin korunmasına destek vermesi ve kırsal kültürün yok olmasını engellemesi (Torun, 2013:31), yerel halkın stratejilerini ve faaliyetlerini değiştirebilecek küçük işletmeler kurma fırsatları, ekonomik hedeflere ulaşabilmek için yararlı olabilecek becerilerin gelişmesi, yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlayan kırsal altyapı gibi unsurlar kırsal turizmin yerel halka sağlayacağı farklı bileşenlerdir (Kausar ve Nishikawa, 2010:196). Bu durum kırsal toplulukların sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Kırsal turizm, çiftlik tatilleri, köy turları, olta balıkçılığı, trekking (sırt çantalı yürüyüşler), tırmanma, atlı doğa gezileri, avcılık, spor turizmi, rafting, sanat ve miras turizmi, eğitim amaçlı gerçekleştirilen seyahatler ve tarihsel olarak bazı bölgelerde etnik özellikli turizmi kapsayan ve farklı turizm unsurlarını kırsal koşullara bağlı olarak birleştiren çok yönlü bir turizm faaliyetidir (Bramwell ve Lane, 1994'ten aktaran Alexander ve McKenna, 1998:203; Viljoen ve Tlabela, 2007:1). Kırsal turizm, doğal alanların ziyaret edilmesinin yanında kırsal kültürü tanımayı ve onunla bütünleşmeyi içeren bir turizm faaliyeti

olduğu için kırsal turizmin başlatıldığı yörelerde eskiden beri var olan tarım, hayvancılık, ormancılık ve el sanatları gibi etkinlikler kesinlikle bir yana itilmemekte, aksine bunlar kırsal turizmin temel çekicilikleri haline gelmektedir (Soykan,1999). Özellikle yerel kültürün en önemli kaynaklarından biri olan yöresel el sanatları aynı zamanda turistik bir ürün olmaları nedeniyle kırsal turizm açısından büyük potansiyel taşımaktadır.

Bu çalışmada Giresun'un Espiye ilçesine bağlı Akkaya köyünün el sanatları ürünlerinin yarattığı kırsal turizm potansiyeli ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Karadeniz Bölgesi Türkiye'nin en fazla göç veren bölgelerinden biridir. Göç sonucu kırsal alanların nüfusunun azalmasının yanı sıra coğrafi yapının makineli ve ticari tarım faaliyetlerine izin verememesi, doğal çevrenin ve geleneksel yaşamın korunmasına oldukça önemli katkı yapmıştır. Turizmin şekli ve turist isteklerinin değiştiği günümüzde bu korunmuş doğal ve kültürel yapı turizm açısından önemli bir değer haline gelmiştir. Araştırma sahası olan Akkaya köyü bu manada bozulmamış doğası ve kültürel özellikleriyle, geleneksel yaşam tarzıyla ve en önemlisi ısırgan otundan elde edilen ipe dokunan el sanatları ürünleriyle kırsal turizm adına önemli bir potansiyele sahiptir.

1.1.El Sanatları Turizm İlişkisi

El sanatları; bireylerin bilgi ve becerisine dayanan, çoğunlukla doğal hammaddelerin kullanıldığı, elle ve basit aletler dışında makine gücüne ihtiyaç durulmadan yapılan ve toplumun gelenek, göreneklerini, kültürünü, folklorik özelliklerini taşıyan, yapan kişinin zevk ve becerisini yansıtan, üretime yönelik ve gelir sağlayıcı etkinliklerdir (Özdemir ve Kaya, 2011:1149). Kırsal alanlara yönelik el sanatları tanımı ise; kırsal alanlarda daha çok kadınların tarımdan sonra geride kalan zamanlarında genellikle tarımsal hammaddeyi değerlendirerek geleneksel bir üretim tekniği ile ortaya koyduğu ürünler olarak tanımlanmaktadır (Etikan ve Çukur, 2011:5). El sanatı olarak adlandırılan ve bir toplumun yaşam biçimini yansıtan, çeşitli işlevleri olan, giyim- kuşamdan halı-kilim gibi dokumacılık ürünlerine, mutfak araç-gereçlerinden çeyizlik eşyalara, semercilikten müzik aletlerine farklı günlük kullanım eşyalarına kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahip ürünlerdir (Öztürk, 2005:67). El sanatı ürünlerinin üretilmiş oldukları bölgenin iklim şartları, bitki örtüsü, kolay ve ekonomik olarak elde edilebilen hammaddeler gibi etkenlerden dolayı bölgelerde çeşitlilik göstermektedir (Hünerel ve Birnaz, 2012:181). Ürünleri yapım aşamasını gerçekleştiren kişilerin farklı üretim aletleri kullanmaları, ürünlerin yapımında hammadde kaynaklarının ve yapılış aşamalarının farklılık göstermesi, ürünlerin üzerinde uygulanan motiflerin, süsleme öğelerinin ve renklerin çeşitliliği bölge açısından el sanatı ürünlerinin değerlerinin özel olmasını sağlamaktadır.

El sanatları, turizm sektöründe turistlerin isteklerinin farklılaşması ile destinasyonlarda gerçekleşen turizm gelişimi çeşitli nesne ve hizmetlerde talep yaratarak turistler açısından merak konusu olmaya başlaması durumu hediyeli eşya sektörünün gelişmesinde ve destinasyonlar açısından ziyaretlerin tekrarlanması konusunda istek oluşturulmasında etkili bir rol oynamaktadır (John, 2014:3). Destinasyonlara özgü olan geleneksel el sanatı ürünleri turistlerin alışverişlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Turistler tarafından el sanatları ürünlerine gerçekleştirilen talep ürünlerin farkındalığın artırılmasını sağlayarak ürünlerin özgünlüklerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında turizm faaliyetleri etkili bir rol oynamaktadır (Özbek ve Çevik, 2018:589). Yerel halkın kültürel değerlerinden olan el sanatı ürünlerinin, turizm pazarına kazandırılması ile yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımının sağlanması, geleneksel kültürel mirasın korunması, el sanatlarının turizm aracılığı ile sahiplenilmesi ve turistlerin deneyimlerine katkı sağlamaktadır (Benson, 2014:16; Köşker ve Karacaoğlu, 2019:995). El sanatları ürünlerinin turistlerin farklı destinasyonları ziyaret ve turistik alışveriş süreçlerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Hediyelik eşyalar, turistlerin ziyaretleri boyunca yaşamış oldukları özel duyguların ve anıların hatırlatılmasını sağlayan bir araçtır. Pazarlanabilecek, özgün değere sahip

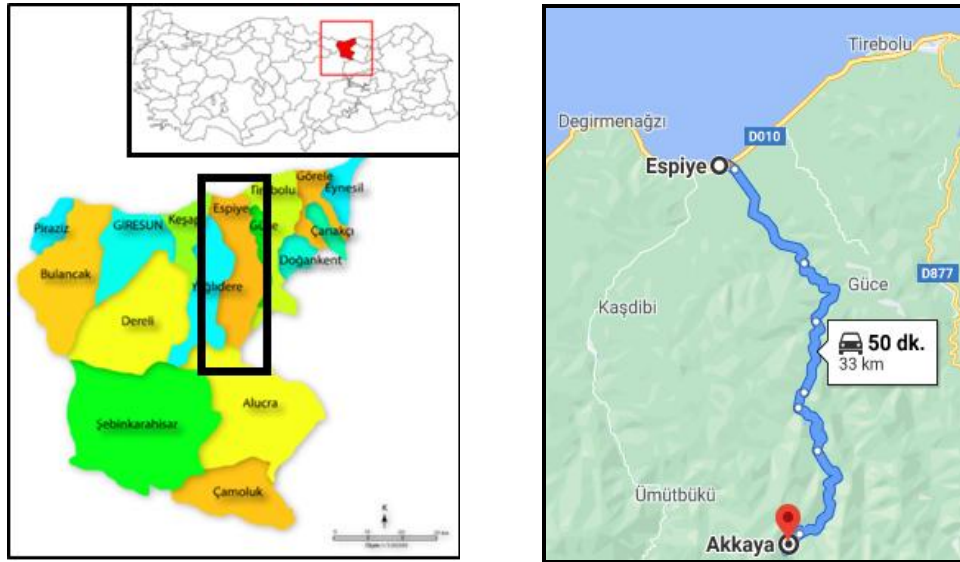
olan ve günümüzde turizm sektöründe hediyelik eşyalar arasında önemli yere sahip el sanatı ürünleri yörelerin yaratıcı kimliklerinin sürdürülebilir hale getirilmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda el sanatları ürünleri iş gücü niteliğinin artması ve kırsal bölgelerden kentlere göçü yavaşlatması bakımından etkili bir yol olarak değerlendirilmektedir (Bayazıt vd., 2012:901-902; Can, 2013:262). Kırsal alanlarda el sanatları üretimi, başta kadınlar olmak üzere yerel halka istihdam imkânı sağlamaktadır. El sanatları ürünlerinin üretildiği yörenin tanıtılmasında, turistler için yörenin çekici bir merkez haline gelebilmesinde ve yörenin ekonomik, ticari kalkınmasında sürecinde katkıda bulunmaktadır (Özcüre ve Yavuz, 2006:172).

2. METERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, Giresun iline bağlı Espiye ilçesinin Akkaya köyünde yer alan ısırgan ipinden üretilen geleneksel el sanatları ürünlerinin ve diğer çekiciliklerin kırsal turizm potansiyelini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veriler, gözlem ve yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmanın ilk aşaması olarak 25 Ekim 2020 tarihinde Akkaya köyünde saha çalışması gerçekleştirilmiş, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak Akkaya köyünde ısırgan otundan el işi ürünler üreten 7 köylüden 6'sı ile görüşülmüştür. Bu görüşmede görüşme yapılan kişilere köyde geleneksel el sanatlarının ortaya çıkışı, gelişimi, üretim aşamaları, ısırgan bitkisinin yetiştirilme koşulları ve toplanma zamanı, ısırgan bitkisinin iplik yapımında tercih edilme nedeni, köyde üretim aşamasında kaç kişinin bulunduğu, ısırgan ipinden köyde üretilen el işi ürünlerden neler yapıldığı ve fiyatları, turistik ürün üretimi, ürünlerin tanıtım ve pazarlanmasının nasıl yapıldığı, köydeki diğer turistik çekicilikler ve köylülerin turizme bakış açısı hakkında bilgi almaya yönelik sorular sorulmuş, köydeki el sanatları çalışmalarının üretim aşamaları ve ürünler, köydeki diğer faaliyetler ve köyün coğrafi yapısı incelenmiş, fotoğraf, ses ve video kayıtları alınmıştır. Saha çalışmasında elde edilen veriler, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yayınlar ve çevrimiçi internet sitelerinden elde edilen verilerle bir araya getirilerek çalışmaya aktarılmıştır.

3. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahası olan Akkaya köyü, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü içerisinde yer alan Giresun ili Espiye ilçesine bağlıdır. Akkaya köyü, Giresun il merkezine 74 kilometre, Espiye ilçe merkezine ise 33 kilometre mesafede yer almaktadır (Google Maps, 2020)(Şekil 1). Dağlık bir alana kurulmuş olan Akkaya köyü, bölgenin genel iklim karakterine uygun olarak her mevsim yağışlı olmasının sonucu olarak zengin bitki örtüsüne sahiptir. 2019 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 79'u erkek 93'ü kadın olmak üzere Akkaya köyünün toplam nüfusu 172 kişidir (TÜİK, 2020). Köyün geçim kaynakları arasında bölgede başlıca tarımsal ürün olan fındık ve armut üretimi önem taşımakta aynı zamanda hayvancılık ile de uğraşmaktadır (Güleç, 2012:10-12).

Şekil 1. Giresun, Espiye Çalışma Alanı ve Konum Haritası (Wikipedia, 2020; (Google, 2020).

4. BULGULAR

4.1. Akkaya Köyü'nde El Sanatları

Akkaya köyü bozulmamış doğal yapısı ve kültürel özellikleri ile önemli bir kırsal turizm destinasyonu olmaya aday bir yerleşmedir. Yerleşmede bulunan ormanlık alanlar, yaylalar, su kaynakları, doğal tarımsal üretim gibi özellikler önemli kırsal çekicilikler olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat şüphesiz yerleşmeyi benzerlerinden ayıran en önemli özellik köyde ısırgan otundan geleneksel yöntemlerle üretilen el sanatları ürünleridir. Ülkemizde ve dünyada çok yaygın olmayan bu üretim şekli hem kültür hem de sağlık turizmi anlamında destinasyona değer katmaktadır.

Akkaya köyünde ısırgan bitkisi uzun yıllardır köy hayatında yer almaktadır. Fakat sadece yiyecek olarak ya da halk hekimliği için kullanılan ısırgan, 2016 yılının şubat ayından itibaren iplik ya da el işi ürünler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. ısrırgan otunun iplik olarak kullanım fikri Akkaya köyü Muhtarı Fahrettin KILIÇ tarafından hayata geçirilmiştir. Köyden askere giden kişilerin yanına ağırlarının olabileceği düşüncesi ile kavrulmuş ısırgan vermeleri ve ayaklarda ezilme, yorulma vb. sebeplerle oluşan ağırların giderilmesinde haşlanmış ısırganı ayaklarına sararak ağrıyı gidermeye çalışma gibi geleneksel kullanımlar bu bitkiden elde edilecek ürünlerin hem sağlık açısından faydalı olacağı hem de köy için bir yeni istihdam alanı oluşturacağı düşüncesiyle bu konuda çalışmalara başlamışlardır. Akkaya köyünde geçmişte kendir liflerinden ip yapılarak kullanılmasıyla oluşan geleneksel uzmanlık ısırgan liflerinden ip elde edilmesini oldukça kolaylaştırmıştır.

4.2. ısrırgan Bitkisinin Genel Özellikleri

Urticaceae (nettle) familyasına ait olan ısırgan otunun bilimsel adı *Urtica Dioica*'dır. Urtica, Latince yanmak anlamına gelen "urere" kelimesinden gelmektedir. Dioica kelimesi ise ayrı ayrı dişi ve erkek çiçeklerin ısırgan bitkisinde meydana geldiğini ifade etmektedir (Harwood ve Edom, 2012:108). Koyu yeşil renkte bulunan, tohum ve kökten çoğalan, 30-150 cm uzunluğuna kadar ulaşabilen, yaprakları ve gövdesinde yakıcı tüyleri bulunan yaygın bir şekilde dağılım gösteren bir bitkidir (Hoşbaş, 2008:5; Tello vd., 2008:180). Ilıman bölgelerde yetişmekte olan lifli bitkiler arasında yer alan ısırgan otu çok yıllık ya da tek yıl ömürlü olarak adlandırılan bir bitkidir

(Backes, 2018:315). 48 cins ve 1050 tür ısırğan otugiller familyası kapsamı içinde sınıflandırılmaktadır (Mabberley, 1997'den aktaran Ayan vd. 2006:357).

Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerinde yetişen ısırğan bitkisine Türkiye'de hemen her bölgede rastlanmakla birlikte Karadeniz Bölgesi'nde diğer bölgelere göre daha yaygın olarak görülmektedir. Tüm coğrafyalarda farklı özelliklerde bulunan ısırğan bitkisinin ülkemizde en sık rastlanan cinsi *urtica dioica*'dır (Özbey, 2013:7-8)(Resim 1-2). Çızlağan, ısırğı, dalagan, dızlağan, ağdalak, cızgan, cınçar, ısırğan otu Anadolu'da kullanılan yöresel adları içinde yer almaktadır (Baytop,1996'dan aktaran Akgül vd., 2011:86). Isırğan bitkisi tarlalar, bahçeler, terk edilmiş avlular, taşlık-kayalık alanlar, yüksek orman alanları, kırlar, otoyol ve nehir kenarlarında kendiliğinden yetişebilen bir bitkidir (Davis, 1998'den aktaran Çalışkan ve Ayan, 2011:217).

Resim 1-2. Isırğan Bitkisine (*Urtica Dioica*) Ait Türlerden Çiçeklenmeyen Isırğan Otu (Solda) ve Çiçekli Olgun Isırğan Otu (Baumgardner, 2016:8).

4.3. Isırğan Otunun Kullanım Alanları

Kimyasal bileşenleri açısından zengin olan ısırğan bitkisinin halat, gübre, bitkisel ilaç, renklendirici, ip yapımı ve tekstil endüstrisi gibi çeşitli kullanım alanları bulunmaktadır. Farklı uygulama alanı örnekleri bulunan ısırğan otu kozmetik alanında; saç sağlığını korumak ve parlaklığını sağlamak başta olmak üzere sabun, şampuan ve cilt losyonu gibi kozmetik ürünlerin yapımında kullanılmaktadır (Virgilio vd., 2015:47; Dumankaya, 2004'ten aktaran Bayram, 2011:70). Halk hekimliği gibi geleneksel yöntemler içinde romatizma ve romatizmal ağrılar, mide ağrısı, öksürük, soğuk algınlığı, apse, egzama, idrar sökücü, burun kanamasının durdurulması amacı ile kullanılmaktadır (Sezik vd., 1997:207; Sezik vd., 2001:111-112). Hayvanlar için yem kullanımı aşamasında da ısırğan otu kullanılmaktadır. Yem için kullanım amaçları arasında yumurtanın içinde bulunan sarılığın daha fazla artırılması amacı ile birlikte ayrıca Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemlerinde kümes hayvanlarını beslemek amacı ile kullanılmıştır (Loetscher vd., 2013:166 ; Bredeman, 1959'dan aktaran Vogl ve Hartl, 2003:126). Arıcılık açısından bazı bitkileri değerlendiren araştırmacılar ısırğanın önemli bir polen kaynağı olduğunu ortaya koymuşlardır (Sıralı ve Deveci, 2002:222-25). Bal potansiyeli 2-3 grup olmakla birlikte polen verimi normaldir ancak polenlerin piyasadaki değeri yüksektir (Yılmaz ve Sarıkaya, 2010'dan aktaran Ayan vd., 2020:37). Isırğan gastronomi alanında da önemli yer tutmaktadır. Isırğan çorbası başta olmak üzere ısırğan haşlaması, ısırğan yemeği, ısırğan çullaması, köfte, börek, yağda ısırğan otu kavurması, ısırğan otu çayı, ısırğan otlu bulgur ve pirinç pilavı (Demir vd., 2015:72; Inaltong, 2020) gibi yemek

türleri yanında ısırgan otu koagüle olma (kümeleşme) özelliğine sahip olmasından dolayı peynir yapımında da kullanılmaktadır (Kavalalı, 2011:36).

Isırgan otunun doğal lif olarak kullanımının uzun bir geçmişe sahip olduğu tahmin edilmektedir. Isırgan bitkisi özlerinin Bronz Çağı kadar erken bir süreçte kumaş dokumasında kullanıldığı tahmin edilmektedir (Baumgardner, 2016:50). Isırgan bezi kumaşının oluşabilecek darbelere karşı sağlam olduğu ve Vikinglerin yelken bezi yapımında kullandıkları farklı kaynaklarda ifade edilmektedir (Akgül vd., 2011:85). Tunç devrinde yaşamını sürdürmüş olan kişilerin ısırgan otundan yararlandıkları, Kopenhag Üniversitesi araştırmacıları aracılığı ile Danimarka'da Antik Losehoj mezarlığında gerçekleştirilen kazı sonucunda, 2800 yıllık mezarlıkta ısırgan otu lifinden kefenin yapıldığı veya o dönem içinde yaşamış olan kişilerin ısırgan otundan yapılmış olan kıyafetleri giydiklerine dair bulgular ortaya çıkmıştır (Özbey, 2013:16). I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından giysilerin %85'lik kısmı ve kamuflaj ekipmanı dâhil olmak üzere çadır, atlet, çorap, sırt çantası yapımında da ısırgan lifleri kullanılmıştır (Wheeler, 2005'ten aktaran Akgül, 2013:926).

4.4. Akkaya Köyünde Isırgan Otunun Kullanımı

Akkaya köyünde tarımın geçimlik olması ve yoğun olarak hayvan gübresinin kullanımı ile birlikte ısırgan otları tarla ve bahçe gibi alanlar dâhil olmak üzere köyün hemen her bölgesinde doğal olarak yetişmektedir. Bu ısırgan otları köylüler tarafından toplanarak el işi ürünlerinde kullanılmakta böylece hem bir üretim alanı oluşturulmakta hem de bu otların temizlenmesi için kullanılacak tarım ilaçlarının topraklara vereceği zararın önüne geçilmiş olmaktadır.

Isırgan lifinin ip yapımı için kolayca ayrılması, oldukça dayanıklı olması ve sağlıklı bir ürün olması iplik yapımında tercih edilmesini sağlamıştır. Isırganlar haziran ve temmuz aylarında ısırgan lifi yapmak amacı ile toplanmaktadır. Boyları bu aylarda yaklaşık 1,5 - 2 metreye ulaşan ısırganların sap kısmı iplik yapımında kullanılmaktadır. Köyde yağışın fazla olmasından dolayı toprak nemli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ısırganlar toplandıktan sonra ilk aşama olarak kurutulmaktadır (Resim 3-4). Isırganların kuruma süreleri hava sıcaklığına göre değişmektedir. Havanın sıcak olduğu zamanlar 2 ya da 3 gün içinde, normal hava sıcaklığında ise bir hafta içinde kurumaktadır.

Resim 3-4. Isırgan Sap Kısmı Kurutma İşlemi

Isırgan kurutulduktan, çalısından lifi ayrıldıktan sonra soyma ve dövme işlemi gerçekleştirilmektedir. Lifi sap kısmında daha iyi ayrılmasını sağlamak amacı ile çok kuru olduğu zaman su ile hafif nemlendirilmektedir. Bu işlem tamamlandıktan sonra ip yapım işlemi için yün tarağı ile taranarak inceltilmektedir (Resim 5-6).

Resim 5-6. Tarama İşlemi (Fahrettin KILIÇ)

Tarama işleminden sonra ısırgan otunun ip için hazır olduğu aşama eğercek, iğ ya da kirmen olarak adlandırılan işlem gerçekleşmektedir. Taranan lif için eğer ile eğirme işlemi gerçekleşmektedir ve daha sonra 2 iğ ile eğerlenen lif 2 kat yapıldıktan sonra elde birleştirip bükülerek ip yapılmaktadır (Resim 7).

Resim 7. ısırgan Lifinden Elde Edilmiş Olan İplik

İp elde edildikten sonra tığ yardımıyla el sanatları ürünleri örülmeye başlanır. Bu örme işlemi el işi yapan herkes tarafından kolay bir şekilde yapılabilmektedir. Yapılan el işlerinde motiflerin bir anlamı bulunmamakla birlikte doğal bir ürün olduğu için gören kişilerin ilgisini çekmektedir (Resim 8). Bir çift çorap yapılması için bir yük (yaklaşık bir kilo) ısırgan gerekmektedir. Yapılmış olan el işi ürünlerde ısırgan otunun doğal rengi kullanılmaktadır. Bir çift çorap yapımı için 2 veya 3 kadın bir araya gelerek lif aşamasını bir ya da bir buçuk günde tamamlayabilmektedirler. Tarama, eğerme, bükme işlemleri ile birlikte süreç 1 hafta sürmektedir. Lif ip haline geldikten sonra 1 sene geçse bile bozulmamakla birlikte istenilen zaman kullanılmaktadır.

Resim 8. Isırgan İpinden Çorap yapımı(Karadeniz Ekonomi Gazetesi, 2019).

Çorap yapımında ayağın büyüklüğüne göre 750 gram ile 1 kilo arasında ısırgan otu kullanılmaktadır. Yapılan bir çift çorap 2020 yılında ortalama 200-300 TL arasında değişen fiyatlarla pazarlanmıştır. Isırgan otundan çorap dışında, çanta, şal, yorgan, kolye, küpe, cevşen konulması amacı ile kolye, başa takmak için kavuk, kol ağrısını geçirmesi amacı ile bileklik, eklem ağrılarına iyi gelmesi amacı ile dizlik yapılmaktadır (Resim 9). Ayakları serin tutma özeliği nedeniyle ayak yanmalarına ısırgan ipinden yapılmış olan çorap iyi gelmektedir. Romatizma hastalığı tedavisinde geleneksel tıpta da kullanılan ısırgan otundan üretilen ürünlerden kullanan kişiler memnun kalmakta ve ağrılarına iyi geldiğini belirtmektedirler (Sezik vd., 1997:207).

Resim 9. Isırgan İpliğinden Yapılmış Olan El İşi Ürünler (Fahrettin KILIÇ)

Isırgan ipliğinin dokuma aşamalarında yörenin farklı kültürel öğelerini de görmek mümkündür. Isırgan ipinden çorap dokuma sırasında kadınlar bir araya gelmekte, sohbetler edilmekte atma türküler söylenmektedir. Diğer bir deyişle ısırgan dokuma kendi ritüellerini de oluşturmaya başlamıştır. Bütün işlemler kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Köyde bulunan 40 ile 50 yaşlarındaki kadınlar yapılacak olan el işi ürünler ile ilgilenmektedirler. Köyde yaşayanlar kendi ihtiyaçlarına yönelik patik ve kavuk gibi ürünler yaparak ürün yelpazesini genişletmektedir.

Yörede eskiden beri saç kepekleri için ısırganın suyu kullanımı, kurutulmuş ısırgandan çorba ve çay yapımı yaygındır. Fakat köy dışından ürünlere gösterilen ilgi köylülerin bu konuda gelişimlerini teşvik etmektedir. Köyde ısırgan otunun saça yararlı olduğu bilindiğinden ısırgan

otundan şampuan ve sabun yapma çalışmaları tasarımı aşamasındadır. 2020 yılı yazında yemeklik olarak kullanılan yeni çıkan yaklaşık 2 ile 3 kilo ısırgan otları kazanda kaynatılarak suya boyasını bırakması sağlanarak lifler taranıp eğertilerek içine şap atılarak kök boya yapılmıştır. Kök boya elde edilmesiyle ürünler renk ve çeşit olarak zenginleşmeye başlamıştır.

Resim 10. Isırgan İpinden Çorap yapımı (Malatya Güncel Haber, 2020).

Akkaya köyünde köylülerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere başlattıkları ve ülkemizde örneğine pek rastlanmayan ısırgan ipinden üretim faaliyeti köy dışındaki insanların da kısa sürede dikkatini çekmeye başlamıştır. Ayağı ağrıyan, romatizma hastalığına çözüm arayanlar köyde ısırgan otundan el işi faaliyetlerinin yapıldığını duyarak köyü ziyaret etmekte ve ürünlerden satın almaktadır. Ürünlerin tanıtımı için İstanbul, İzmir, Ankara'da Giresun günleri ve Akkaya köyünde ürünlerin tanıtımını sağlamak amacı ile festivaller düzenlenmiştir. Festivaller, turizm sektörünün çeşitlenmesine katkı sağlayarak ev sahibi yörenin tanıtımının yapılması, imajının artırılması amacı ile yerel halk ve ziyaretçilerin etkileşim kurmasını sağlayacak olan faaliyetlerde bulunulması açısından önem taşımaktadır (Zavalsız ve Öztürk, 2020: 458-459). Düzenlenen festivaller çerçevesinde Akkaya köyü medya mensupları, bürokratlar, akademisyenler gibi birçok farklı gruptan ziyaretçi ağırlanmış, birçok yerel ve ulusal televizyon kanalı haber ve belgesel yayınlarda köyü konu almışlardır. Ürün gelişimi adına şal yapımı için Denizli'de bulunan bir fabrikaya yapılan yumaklar ve 1 kg lif, Ankara'da bulunan fabrikaya da yorgan yapımı için ısırgan lifleri gönderilmiştir.

Isırgan ürünleri için köye gelen ziyaretçiler köylülerin ürettiği farklı doğal ürünlere de ilgi göstermekte, ısırgan ürünleri yanında elma pekmezi, armut pekmezi, tereyağı, yoğurt, ıhlamur çiçeği gibi kırsal ürünler de pazarlanmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin eşsiz doğasının küçük bir örneğini teşkil eden Akkaya köyü bu yönü ile de ön plana çıkmakta bazı dönemlerde gruplar halinde çadırları ile gelen ziyaretçiler köyde kamp yapmaktadır.

4.5. Akkaya Köyü'nde Yer Alan Diğer Turistik Çekicilikler

Araştırma sahası olan Akkaya köyü, içerisinde kırsal turizm unsurlarını bulunduran birden fazla özelliğe sahiptir. Akkaya köyünün sınırları içinde yer alan ve 2013 yılında tabiat parkı ilan edilmiş olan Yedi Değirmenler Tabiat Parkı önemli bir doğa turizm destinasyonudur. Yedi Değirmenler Tabiat Parkı bölgesinde şelaleler, altısı köylüler tarafından kullanılan 7 adet değirmen, kale kalıntıları, şelaleler, mağaralar, kemer köprüler, obruklar ve anıt ağaçlar ve flora ve fauna türleri bakımından biyolojik çeşitliliğe sahiptir (Doğa Koruma Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2021; Giresun Valiliği, 2020) (Resim 11).

Resim 11. Yedi Değirmenler Tabiat Parkı Bölgesi (DKMP, 2021).

Akkaya köyünün yakın çevresinde Taşlık ovası, Orman yolu ve Karaovacık yaylaları bulunmaktadır. Alabalık başta olmak üzere farklı balık çeşitlerinin bulunduğu köyün sınırları içinde bulunan Karadona Deresi'nde olta balıkçılığı ve su sporları etkinlikleri açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Doğu Karadeniz'in doğal kaynak değerleri, canlı çeşitliliği, kültürel ve tarihi güzelliklerini bir arada bulandıran Akkaya köyü ve çevresinin turistik potansiyeli foto safari turları, trekking, kuş gözlemciliği, yaban hayatı gözlemciliği, bisiklet turları, atlı yürüyüş, mağara turizmi, tarım turizmi gibi birçok turizm faaliyetinin yapılabileceği alanı içinde barındırmaktadır.

Köyde, 37 çeşit armut türü başta olmak üzere fındık, mısır, lahana, fasulye, kaldirik otu (hodan, ısıpt), karayemiş, kiraz, mantar, kabalak otu (öksürük otu), diken ucu otu (kırçan otu), kara üzüm gibi çeşitli meyve ve sebzeler ile bunlardan yapılan kabalak turşu kavurması, kiraz tuzlusu ve karayemiş turşusu, pekmez, marmelat ve reçel türleri önemli gastronomik unsurlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırsal alanlardan kentlere yaşanan hızlı göç sonucunda dünyada ve Türkiye'de kırsal nüfus hızla azalmıştır. Türkiye gibi bölgeler arası gelişmişlik farklarının fazla olduğu ülkelerde kırsal alanlarda yaşayanlar ile kentlerde yaşayanlar arasında yaşam standardı açısından büyük bir fark bulunmaktadır. Bu manada kırsal bölgelerin kalkındırılarak göçün önlenmesi adına AB ve devlet destekli birçok proje uygulanmakta, kırsal alanlarda yer alan doğal ve kültürel kaynakları ekonomik fayda yaratacak şekilde dönüştürmek üzere birçok çalışma yapılmaktadır. Özellikle son dönemde kırsal nüfusun gelir seviyesini arttırmak ve bölgeler arası gelir dengesizliğini ortadan kaldırmak adına kırsal turizm büyük önem kazanmıştır. Kırsal turizm, her şeyden önce kırsal alanlar için yarattığı istihdam ve gelir imkânları ile kırsal kalkınmanın temel araçlarından birini meydana getirmektedir. Köylerin ve kültürlerinin keşfedilmesi, yöresel ürünlerin pazarlanması, tarımsal uygulamalara katılımın sağlanması ve sürdürülebilirlik ilkesine bağlı kalarak gerçekleştirilen turizm aktivitelerinin tamamı olarak kabul edilen kırsal turizm aynı zamanda her mevsim yapılabilir olmasıyla destinasyonlarda ekonomik devamlılık sağlamaktadır. Ayrıca kırsal yerleşmelerde çiftçilerin esas geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetleri terk etmesine gerek kalmadan onları da çekicilik unsuru olarak kullanarak yörenin sahip olduğu doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel değerleri, turizm amaçlı kullanarak ek gelir sağlayabilmeleri ve yaşam standartlarını yükseltmeleri kırsal alanlarda turizm faaliyetlerini çok daha değerli hale getirmektedir.

Çalışma sahası olan Akkaya köyünün kırsal turizm açısından gelişim gösterebilecek önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmüştür. Öncelikle temel çekiciliğin ısırgan ipinden elde edilen ve Türkiye’de örneğine pek fazla rastlayamayacağımız bir el sanatları ürün yelpazesine dayanması önem taşımaktadır. Önceleri yerel ihtiyaçlar için başlayan üretimin önemini kavrayan köylüler bu konuda gittikçe gelişim göstermekte, üretim yöntemlerini ve ürünlerini çeşitlendirmektedir. Köyün bulunduğu coğrafi konum itibariyle taşıdığı doğa turizmi potansiyeli, Akkaya köyünü önemli bir kırsal turizm destinasyonu olma adına bir adım ileriye taşımaktadır.

Köyde yerel ürünlerin pazarlanabilecek seviyede olması gastronomi açısından, üretilen ürünlerin sağlık açısından faydaları da sağlık turizmi açısından bir potansiyel ortaya çıkarmaktadır. Fakat köyde hem ısırgan ürünlerinin hem de diğer kırsal ürünlerin pazarlanabileceği bir pazar bulunmamaktadır. Ayrıca köye gelenlerin bilgi sahibi olma yollarının daha çok internet paylaşımları ve kişiler arası iletişim olması da yeterli tanıtımın yapılmadığını göstermektedir.

Turizmin gelişimi halinde köyde özellikle kadın üretimine dayalı bir iş kolu doğacak ve yerel bir ekonomik kaynak yaratılmış olacaktır. Kırsal turizm daha çok kadın faaliyetleri ve üretimine bağlı olduğundan faaliyetin lokomotifini kadınlar oluşturmaktadır. Buldukları bölgenin tarihi, turistik ve yerel geleneklerini devamlılığını sağlayan kadınların kısa süreli kurslarla yerel ürün üretimi ve turizm alanında bilgi seviyelerinin artırılması turizm faaliyetlerini olumlu etkileyecektir. Geçimlik olarak yapılan tarımsal faaliyetlerin gerekli sertifikasyon ve eğitim süreçlerinin tamamlanmasıyla organik tarıma dönüştürülmesi gastronomik ürünleri daha önemli konuma getirecektir.

Teknolojinin gelişimi ve küreselleşmeyle birlikte popüler kültürün dünyaya hakim olmaya başlaması ile ortaya çıkan yaşam koşulları birçok el sanatını olumsuz etkilemiştir. Birçok el sanatları ortadan kalkarken bir kısmı da mevcut koşullara uyum sağlayarak yaşamına devam etmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple turistler ziyaret ettikleri destinasyonlarda o destinasyona has özgün el sanatlarını görme ve satın alma eğilimindedirler. Böyle bir ortamda Akkaya köyünde nispeten yeni bir el sanatının gelişimi oldukça önemlidir. Bahsedilen diğer turistik unsurların da desteğiyle oluşacak turizm hareketi sayesinde el sanatları konusunda oluşacak talep hem bu el sanatının gelişimini ve sürdürülebilirliğini sağlarken hem de destinasyonu ekonomik manada güçlendirecektir.

Kırsal turizmin gelişimiyle destinasyonda ortaya çıkabilecek birçok olumlu değişiklik olsa da sürdürülebilir turizm açısından kırsal turizmin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için geleneksel yaşantı ile turizmin bağdaştırılması, turizm kaynaklarının birliktelik ve bölge halkının ortak çalışmaları ile planlanması, korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Yerel yöneticiler, ziraat ve turizm gibi konunun uzmanı bilim adamları, yerel halkın katılımıyla ve yerel halkın menfaati ön planda olacak ve sürdürülebilir turizm felsefesine uygun şekilde yapılacak bir planlama ile bölge çok önemli bir turizm destinasyonu kazanacaktır. Aksi durumda bu tür hassas alanlarda masum amaçlarla ama plansız başlayan turizm hareketleri kitle turizminden çok daha fazla zararlı hale gelebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2013). Suitability Of Stinging Nettle (*Urtica Dioica* L.) Stalks for Medium Density Fiberboards Production. *Composites Part B: Engineering*, 45(1), 925-929.
- Akgül, M., Tutuş, A., Kırtay, F., Bayraktar, S., Ayata, Ü. (2011). Isırgan Otu (*Urtica Dioica* L.) Saplarının Kimyasal Analizi, Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, 26-28.
- Alexander, N., Mckenna, A. (1998). Rural Tourism in the Heart of England. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*. 10(5), 203-207.

- Ayan, A. K., Çalışkan, Ö., Çırak, C. (2006). Isırganotu (*Urtica Spp.*)'nun Ekonomik Önemi ve Tarımı. *Omü Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(3), 357-363.
- Ayan, A.K., Aytaç, S. ve Paslı, R. (2020). Isırgan, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Samsun.
- Baumgardner, D. J. (2016). Stinging Nettle: the Bad, the Good, the Unknown. *Journal of Patient-Centered Research and Reviews*, 3(1), 48-53.
- Bayazıt, M., Ceylan, U., Saylan, U. (2012). Geleneksel El Sanatlarının Bölge Turizmine Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi. *Journal of Life Sciences*, 1(1), 899-908.
- Bayram, V. (2011). Saç ve Saçlı Derinin Sağlığını Etkileyen Faktörler. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (22), 66-70.
- Benson, W. (2014). The Benefits of Tourism Handicraft Sales at Mwenge Handicrafts Centre in Dar Es Salaami Tanzania, (Bachelor's Thesis). Tampere, Finland: Degree Programme in Tourism, Tampere University of Applied Sciences.
- Can, M. (2013). Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme ve Ekonomiye Katkısı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 259-266.
- Çalışkan, Ö., ve Ayan, A. (2011). Isırganda (*Urtica Dioica L.*) Farklı Dozlarda Npk'lı Organo Mineral Gübrenin Verim ve Bazı Verim Komponentlerine Etkisi. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 26(3), 217-220.
- Demir, E., Sürmen, B., Harun, Ö. ve Kutbay, H. G. (2017). Salıpazarı Ve Çevresinde (Samsun/Türkiye) Doğal Olarak Yetişen Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 68-78.
- Di Virgilio, N., Papazoglou, E. G., Jankauskiene, Z., Di Lonardo, S., Praczyk, M., Wielgusz, K. (2015). The Potential of Stinging Nettle (*Urtica Dioica L.*) as a Crop with Multiple Uses. *Industrial Crops and Products*, 68, 42-49.
- Etikan, S., Ve Çukur, T. (2011). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi. *Art-E Sanat Dergisi*, 4(8), 1-15.
- Güleç, M.M. (2012). Espiye'de Halk Dindarlığı (Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Harwood, J., ve Edom, G. (2012). Nettle Fibre: Its Prospects, Uses and Problems in Historical Perspective. *Textile History*, 43(1), 107-119.
- Hoşbaş, S. (2008). *Urtica Dioica L.* Bitkisi Üzerinde Farmakognozik Araştırmalar (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Farmakognozi Ana Bilim Dalı.
- Hünerel, Z. S., ve Birnaz, E. R. (2012). Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 179-190.
- John, S. (2014). A Study on the Role of Tourism in Promoting Arts and Crafts-A Case Study on Channapatna Toys. In: Proceedings of the Second International Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences, 11-13 July, India, 1-9.
- Kausar, D. R., ve Nishikawa, Y. (2010). Heritage Tourism in Rural Areas: Challenges for Improving Socio-Economic Impacts. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 15(2), 195-213.
- Kavalalı, G. *Materia Medica*'dan Günümüze Uzanan Tıbbi Bitki: Isırgan. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 1(2), 35-37.
- Köroğlu, A., ve Köroğlu, Ö. (2006). Kırsal Turizmin Yöre Kalkınmasındaki Rolü: Buldan Yöresi Kırsal Turizm Potansiyeli, Buldan Sempozyumu, 233-242.
- Köşker, H., ve Karacaoğlu, S. (2019). Turizm Bağlamında Geleneksel Türk El Sanatı Lületaş İşlemeciliğinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 991-1013.
- Loetscher, Y., Kreuzer, M., Messikommer, R. E. (2013). Utility of Nettle (*Urtica Dioica*) in Layer Diets as a Natural Yellow Colorant For Egg Yolk. *Animal Feed Science and Technology*, 186(3-4), 158-168.

- Özbek, Ö., ve Çevik, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcısı Olarak Geleneksel El Sanatları: Gönen. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 588-603.
- Özbeç, Y. (2013). Isırgan Otu Lifiyle Elde Edilmiş Tekstillerde Görşellik (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Anasanat Dalı.
- Özcüre, G., ve Yavuz, C. (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Katkıları (Ordu İli Örneği). Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu, Çanakkale. 167-183.
- Özçatalbaş, O. (2000). Kırsal Turizm ve Geliştirilmesinde Yayımin Önemi. IV. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Tekirdağ.
- Özdemir, M. ve Kaya, F.O. (2011). Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(3), 1149-1170.
- Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 7, 67-75.
- Sezik, E., Yeşilada, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T. (2001). Traditional Medicine in Turkey X. Folk Medicine in Central Anatolia. *Journal of Ethnopharmacology*, 75(2-3), 95-115.
- Sezik, E., Yeşilada, E., Tabata, M., Honda, G., Takaishi, Y., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y. (1997). Traditional Medicine in Turkey VIII. Folk Medicine in East Anatolia; Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdır Provinces. *Economic Botany*, 51(3), 195-211.
- Sıralı, R. ve Deveci, M., 2002. Bal Arısı (Apis Mellifera L.) İçin Önemli Olan Bitkilerin Trakya Bölgesinde İncelenmesi, *Uludağ Arıcılık Dergisi* 2(1), 17-26.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevreye Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 67-75.
- Tello, S., Halifeoğlu, İ., Bozkurt, M., Bulmuş, Ö. (2008). Meme Kanseri Oluşturulmuş Ratlarda Isırgan Otunun Total Antioksidan Durumu Üzerine Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 22, 179-83.
- Torun, E. (2013). Kırsal Turizmin Bölge İnsanına Katkıları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2013(1), 31-37.
- Viljoen, J., ve Tabela, K. (2007). Rural Tourism in South Africa: Trends and Challenges. HscPress, South Africa.
- Vogl, C. R., ve Hartl, A. (2003). Production and Processing of Organically Grown Fiber Nettle (Urtica Dioica L.) and its Potential Use in the Natural Textile Industry: A Review. *American Journal of Alternative Agriculture*, 18(3), 119-128.
- Zavalsız, Y.S. ve Öztürk, Y.E. (2020). Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri: Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 456-474.

Kullanılan Elektronik Kaynaklar

- Doğa Koruma Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2021). <http://yedidegirmenler.tabiat.gov.tr/>, 02.01.2021 tarihinde erişildi.
- Giresun Valiliği (2021). Yedi Değirmenler Tabiat Parkı. <http://www.giresun.gov.tr/yedi-degirmenler-tabiat-parki>, 02.01.2021 tarihinde erişildi.
- Google Haritalar, (2020). <https://www.google.com.tr/maps/dir/giresun+merkez,+giresun/akkaya,+28602+akkaya%2fespiye%2fgiresun>, 12.11.2020 tarihinde erişildi.
- Inaltong, T. (2020). Türkiye'nin Otları. <http://www.turkishcuisine.org/print.php?id=188&link=http://www.turkishcuisine.org/ingredients-7/ingredients-used-in-turkish-cuisine-66/wild-greens-and-herbs-188.html>, 30.11.2020 tarihinde erişildi.

- Karadeniz Ekonomi Gazetesi (2019). Giresun'un Espiye İlçesinde Kadınlar Isırgan Otundan Dokuma Ürün Yapıp Satıyorlar. https://karadenizekonomi.com.tr/haberler/%C4%B1s%C4%B1rgan_otundan_dokuma_urunler-8572, 01.01.2021 tarihinde erişildi.
- Malatya Güncel Haber (2017). Isırgan Otuyla Organik Gıdadan, Organik Giyime. <http://www.malatyaguncel.com/isirgan-otuyla-organik-gidadan-organik-giyime-649139h.htm>, 01.01.2021).
- TÜİK Merkezi Dağıtım Sistemi (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, 12.11.2020 tarihinde erişildi.
- Wikipedia. (2020). Giresun'un İlçeleri. https://tr.wikipedia.org/wiki/Giresun%27un_il%C3%A7eleri, 12.11.2020 tarihinde erişildi.

Türkiye’de Ekoturizm Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (2000-2020)

Investigation of Postgraduate Thesis on Ecotourism in Turkey (2000-2020)

Abdurrahman DİNÇ¹, Hamdi KARAKÖK²

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye
²Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,
Türkiye

ORCID:

A.D.: 0000-0002-75396084

H.K.: 0000-0002-9554-8962

Corresponding Author :

Abdurrahman Dinç

Email: a.dinc@erbakan.edu.tr

Citation: Dinç, A. ve Karakök, H. (2021). Türkiye’de ekoturizm alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi (2000-2020). *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 241-255.

Submitted: 28.02.2021

Accepted: 31.03.2021

Özet

Son yıllarda turistlerin değişen beklenti ve istekleri, artan çevre koramca anlayış ve çevre duyarlılığı yanı sıra turistlerin doğa ile baş başa olma, ekosistemi anlama, öğrenme ve tecrübe etme yönünde değişen motivasyonları doğa turizmi, ekoturizm gibi alternatif turizm türlerinin gelişmesi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, son dönemde yaşanan pandemi, insanların kitle turizmi yerine alternatif turizm türlerine yönelmesine neden olmuş, böylece, ekoturizmin önemi de artmıştır. Bu bağlamda ilgili alan yazında da ekoturizm ile ilgili yayınlarda da artış meydana gelmiştir. Özellikle üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında yapılan tezlerde ekoturizme yönelik çalışmalarda artış gözlenmektedir. Bu çalışmada YÖK tez bankasında kayıtlı olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş, tezlerin türleri, çalışma sahaları ve konuları nitel araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Turizm, Ekoturizm, Lisans üstü tezleri.

Abstract

Since tourism, which is among the fastest growing sectors in the world, has an important place both in terms of income source and promotion, countries have entered into different searches in tourism. Many alternative tourism types that reflect the identity of a country or a city have started to emerge for the continuity of tourism products, change in human needs and expectations and sustainable tourism. Especially with the recent pandemic period, people have turned to alternative tourism instead of mass tourism and the importance of ecotourism has increased in this direction. In this context, ecotourism has been included in the theses made especially in the graduate and doctoral programs of universities and studies have been carried out in this direction. The importance of these studies is to consider and examine the regions that are working areas in terms of ecotourism. In this study, master’s and doctoral theses registered in YÖK’s thesis bank were examined. The types, fields and subjects of the theses are discussed and shown in tables. The relevant literature review, which is a qualitative research method, was conducted as a data collection tool.

Keywords: Tourism, Ecotourism, Post graduate thesis dissertations.

1. GİRİŞ

Dünyanın son yıllarda önemli sektörlerinden biri olan turizm, ülkelerin ekonomisine büyük katkılar sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Turizm ülkeler açısından hem maddi hem de sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlayan önemli bir sektördür. Bununla birlikte turizm özellikle de kitle turizmi doğal ve kültürel çevre üzerinde dikkate değer bir tahribat yaratmaktadır. Bu bağlamda; turizmin yaratıcı kaynaklarını oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin bozulmasına, tarihi alanların, kültür varlıklarının yok olma tehlikesine karşı alternatif olarak ortaya çıkan sürdürülebilir yaklaşımlardan biri “ekoturizmdir.” Özellikle 1960’lı yıllardan günümüze kadar etkin olarak varlığını sürdüren kitle turizmi; doğal kaynakların yanlış kullanımı, doğal kaynakların ve kıyı alanlarının tahrip ya da yok olması, kültürel ve tarihi mirasların yok olma tehlikesi gibi faktörler insanları alternatif turizm arayışlarına yöneltmiştir.

Turizmin vazgeçilmezi olan 3 S (güneş, deniz, kum)’in popülaritesini zamanla kaybetmesi, gelişim hızının yavaşlaması ve insanların daha çok doğa ile iç içe olabilecekleri, yıl boyunca yapabilecekleri aktiviteleri kapsayan, daha az sayıda kişinin katıldığı doğa, kültürel ve tarihi doku içerisinde yapılabilen ekoturizm son yıllarda daha çok talep görmeye başlamıştır. Kitle turizmine tepki ve bir alternatif turizm olarak görülen ekoturizm 1990’lı yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Kırsal ve kültürel değerlerin korunmasını ve turizm gelirlerinden yerel halkın öncelikli yararlanmasını amaçlayan ekoturizm, hassas doğal ve kültürel alanlarda koruma kullanma dengesi içerisinde geliştirilebilecek ve uygulanabilecek en uygun turizm türü olarak ifade edilmekte ve uygulanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1960-1990 yılları arasında etkin olan kitle turizmi doğal kaynakların yanlış kullanılmasının bir sonucu olarak, tarihi ve kültürel mirasa zarar vermeye başlamış, özellikle kıyı alanlarındaki yoğunluk turizm sektöründe farklı anlayışlara neden olmuş, alternatif ve sürdürülebilir turizm türlerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Turizmin destinasyonun sosyal, kültürel ve fiziksel çevresi üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi en aza indirebileceği düşünülerek ekoturizm, önem kazanmaya başlamış ve ülkeler turizm politikalarını turizmin sürdürülebilir gelişimi yönünde revize etmeye ve planlamaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik, ekolojik, ekonomik ve sosyal açıdan yaşanılabilir ve devamı mümkün olan bir dünyayı gelecek nesillere bırakmayı ifade eden bir kavramdır. Collin (2004) sürdürülebilirliği; bugünün ihtiyaçlarını karşılarken doğal kaynakları korumak ve gelecek nesillere iyi bir çevre bırakmak için yapılan faaliyetler olarak tanımlamaktadır. Sürdürülebilirlik ilkelerinin turizme uyarlanmasını ifade eden sürdürülebilir turizm ise; genellikle küçük ölçekli, politika kararlarında yerel halkın katılımına saygı duyan ve kültürel ve çevresel etkilere duyarlı bir turizm çeşididir (Kuter ve Ünal, 2009). Son yıllarda dünyadaki değişimler turizmdeki 3s (deniz, güneş, kum) anlayışı yerine eğlence, eğitim, çevre etmenlerinde hassas bir anlayışa sahip olmak ve sürdürülebilir turizm faaliyetlerinde ağırlık verilmesine neden olmuştur.

Sürdürülebilir bir turizm ve ekoturizm ancak; çevresel ve ekolojik anlamda sürdürülebilir, ekonomik anlamda uygulanabilir ve sosyal anlamda ise kabul edilebilir özelliklere bağlı olarak çevreci bir yönetim ve planlamalarla gerçekleştirilebilir (Kuter ve Ünal, 2009).

Günümüze kadar ekoturizmin farklı tanımlamaları yapılmış, IUCN ekoturizmi; “geçmiş ve gelecekteki kültürel özelliklerin her birine eşlik ederek düşük ziyaretçi etkisi ile korumayı geliştiren, yerel halkın aktif sosyo-ekonomik katılımına olanak tanıyan, doğadan zevk almak ve doğanın değerini anlamak amacıyla doğal alanda yapılan çevresel açıdan sorumlu seyahat” olarak tanımlamıştır. WWF tarafından ise ekoturizm “vahşi doğa çevresinde doğal çevreye en az etkide

bulunan ve bu arada yerel topluluklara ekonomik fayda sağlayan turizm türü” olarak tanımlanmıştır.

Ekoturizmin farklı tanımları yapılmış olsa 1996 Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN)'nin yapmış olduğu tanım kabul görmektedir. Bu tanıma göre; ekoturizm: “Yerel halka fayda yaratan, halkın aktif sosyo-ekonomik katılımını sağlayan, düşük düzeyde olumsuz ziyaretçi etkisine neden olan ve korumayı geliştiren, doğanın değerini anlamak ve zevkine varmak için nispeten bozulmamış doğa alanlarda yapılan, çevre açısından duyarlı seyahat ve ziyaret” olarak tanımlanmıştır. 2002'de Dünya Ekoturizm zirvesinde ise ekoturizm ortak bir karar ile şu şekilde tanımlanmıştır: ‘Yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, bunun yanı sıra yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetilen bir yaklaşım.’

Farklı kaynakların ve kuruluşlar evrensel bir ekoturizm kavramı üzerinde hemfikir olmamasına rağmen ekoturizmin özelliklerinde ortak kanıya varılmıştır. Bu doğrultuda ekoturizmin özelliklerini WTO (2009) şu şekilde sıralamaktadır:

- Turistlerin temel motivasyonunun; doğal alanlarda yaygın olan geleneksel kültürlerin yanında, doğayı gözlemlemek ve doğanın değerini bilmek olduğu doğa temelli tüm turizm çeşitleridir.
- Eğitim ve yorumlama özellikleri içerir.
- Doğal ve sosyo kültürel çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltır.
- Doğal alanları korur.

UNESCO tarafında belirtilen özellikleri ise şu şekildedir:

- Ekoturizm, pozitif çevre ahlakını ve katılımcıların çevreye duyarlı bilinçli davranışlarını teşvik etmelidir.
- Ekoturizm, doğal kaynakları tahrip etmez ya da doğal çevre sürecine müdahale etmez.
- Ekoturizm, dışsal değerlerden ziyade içsel değerlere yoğunlaşır.
- Ekoturist çevrenin kendi koşullarını kabul eder, çevrenin kendi rahatlığı için değiştirilmesini beklemez.
- Ekoturizm, yaban hayatı ve doğal çevreye fayda sağlamalıdır.
- Çevre ve ekolojik fonksiyonlar esasen turizm tarafından rahatsız edilmeden korunur.
- Ekoturizm, doğal çevreyle ilgili ilk elden tecrübe kazandırır.
- Filmler ve hayvanat bahçeleri ekoturizm açısından deneyim oluşturmazlar.
- Ekoturizm, fiziksel başarı veya macera arayışından çok eğitim ve/veya hayranlık kriterleri ile ölçülen bir memnuniyet beklentisine sahiptir.
- Ekoturizmin, yüksek bilgi ve tecrübeye dayanan bir boyutu vardır.

Ekoturizmde; kitle turizminden farklı olarak daha az sayıda turistle belli bir dönemde veya mevsimde değil yıl boyunca süren faaliyetlere katılmak, doğal çevreye yapılan baskıyı azaltarak, verilen zararı onarmak değil hiç zarar vermemek politikası temelinde hareket etmek ve uzun vadeli ekonomik kalkınma sağlamak ön plandadır. Dolayısı ile burada temel amaç, doğada daha az ayak izi bırakmak, çevresel bozulmaları önlemek ve yerel halkın kalkınmasını sağlamaktır.

WTO (2009): göre ekoturizmin amaçları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Turizmin doğal ve geleneksel çevreye verdiği tahribatın en alt düzeye indirilmesi,
- Turistlere ve yerel halka doğanın ve geleneksel sosyo-kültürel çevrenin korunmasına yönelik eğitim verilmesi,
- Turizmin yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayan, yerel yönetim ve halkla işbirliği içinde gelişen sorumlu bir ticaret olarak özendirilmesinin sağlanması,

- Koruma kapsamındaki (doğal ve sosyo kültürel) alanların yönetimi için kaynak ayrılması,
- Turizmin olumsuz etkisinin en alt düzeye indirilmesi amacıyla sosyo-kültürel ve doğal çevreye yönelik uzun vadeli takip ve değerlendirme programlarının desteklenmesi,
- Turizmin yerel halkın geçimine katkıda bulunmasını sağlayacak şekilde geliştirilmesinin temini,
- Turizmin gelişiminin yörenin sosyal ve çevresel kapasitesini artıracak şekilde gelişmesinin temini,
- Çevreyle uyumlu, doğal ve geleneksel sosyo-kültürel yaşamla iç içe geçen, yöresel bitki örtüsünü ve yaban hayatını koruyan turizmin alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi.

Ekoturizm aktiviteleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yayla gezintileri
- Kuş gözlemciliği (Ornitoloji)
- Foto safari
- Yaban hayati gözlemciliği
- Sportif olta balıkçılığı
- Bisiklete binme
- Scuba-diving/ su altı dalış
- Çiftlik faaliyetleri
- Botanik gözlemciliği
- Kamp karavan faaliyetleri
- Mağaracılık
- Trekking
- Dağcılık
- Akarsu / rafting faaliyetleri
- Kayak
- Yamaç paraşütü
- Binicilik –atlı doğa yürüyüşü.

Dünya genelinde ekoturizmin gelişimi ve büyümesi üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde; UNEP’in yaptığı araştırma doğrultusunda turizm faaliyetleri sıralamasında ekoturizmin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. WTO’nun yapmış olduğu araştırmalara göre; ekoturizme katılan turist sayısı dikkate alındığında bu sayının her geçen gün artış kaydettiği, diğer turizm türlerine katılan turist harcamaları ile kıyaslandığında; ekoturistlerin diğer turistlere göre 5 kat daha fazla harcama yaptıkları ve ekoturist sayısının ortalama %20 arttığı belirlenmiştir (Ankaya vd., 2018:69).

Ekoturizm talebi yaratan kaynaklar kısmen veya hiç bozulmamış, özelliklerini kaybetmemiş, doğal, biyolojik ve sosyo-kültürel değerlere sahip alanlardır. Demir ve Çevirgen (2006), ekoturizme yönelik motivasyonların en önemlilerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Tropik ormanlar, vahşi yaşam ve bozulmamış alanlar, göller, nehirler, dağlar, okyanus, bölgesindeki deneyimler.
- Kuşlar, ağaçlar, yaban bitkileri ve memelilerle ilgili deneyimlerdir.

Önemli bir turizm ülkesi olan Türkiye ekoturizm açısından eşsiz kaynaklara sahiptir. Örneğin; kuş göç yolları üzerinde (ki dünyadaki en önemli üç kuş göç yolunun iki tanesi; batı palearktik ve Afrika göç yolları ülkemizden geçmektedir) bulunan ülkemizde 420 kuş türü gözlemlenebilmektedir. Ayrıca, Türkiye 3 bin tanesi endemik olan 9 bin tür bitki ile 40 bin hayvan türüne ev sahipliği yapmaktadır (Özkazanç ve Özay, 2019:79). Bu zenginlik ekoturizmin gelişmesi

bakımında ÷lkemize önemli bir avantaj sağlamaktadır. 1990'lı yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan turizmin çeşitlendirilmesi politikası çerçevesinde ekoturizm hızlı bir gelişme göstermiştir.

Nitekim, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan 2023 Türkiye Turizm Stratejisinde turizmin çeşitlendirilmesine ve sürdürülebilir gelişimine önem verilmiş ve ekoturizme Zonguldak, Bolu, Bartın, Kastamonu ve Sinop illerini de içine alan bölgede, Antalya'nın iç kesimlerine doğru olan doğu kısmı, Torosların eteklerinde yer alan Antalya ve Mersin birleştiği kesimler ve GAP koridoru ile Kış Koridorunu içine alan "GAP Ekoturizm koridoru "geliştirilmek üzere öncelik verilmiştir.

Ülkemizde ekoturizm doğrultusunda;

Yayla turizmi, bisiklet turları, ornitoloji (kuş gözleme) turizmi, foto safari, akarsu sporları (kano-rafting) agro-turizm (çiftlik turizmi), botanik (bitki inceleme) turizmi, atlı doğa yürüyüşü, kamp-karavan turizmi, mağara turizmi, dağ turizmi ve doğa yürüyüşü, gibi faaliyetler yapılmaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de ekoturizm konusunda geçmişten günümüze kadar yapılmış olan lisansüstü tezleri çeşitli yönleri ile incelemektir. Bu amaç doğrultusunda YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) ulusal tez merkezi üzerinden farklı ana bilim dallarında bu konuda yapılmış olan lisansüstü tezlere ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında 2000 ve 2020 yılları arasında yapılan ekoturizmi konu alan tezler incelenmiştir.

Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Ekoturizmi konu alan çalışmalara ilişkin yapılan tezlerin düzeylerine ve yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Ekoturizmi konu alan çalışmalara ilişkin yapılan tezler hangi üniversiteler (devlet ve vakıf) ve enstitülerde gerçekleştirilmiştir?
- Ekoturizmi konu alan çalışmalara ilişkin tezlerin çalışma sahaları nereler?
- Ekoturizmi konu alan çalışmalara ilişkin tezler hangi ana bilim dallarında yapılmıştır.
- Ekoturizm tezlerinin içerikleri ve odaklandıkları konular nelerdir?

Çalışmada nitel bir analiz yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır

Çalışmada ekoturizmi konu alan YÖK tez merkezinde bulunan 111 güncel yüksek lisans ve doktora tezi incelenmiştir.

4. BULGULAR

Türkiye'de yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı, yazıldıkları üniversite ve enstitüler, çalışılan bölgeler, yapıldıkları ana bilim dalları ve konu dağılımları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Frekans	Tezlerin Türü	Yıl	Frekans	Tezlerin Türü
2000	1	Yüksek Lisans	2011	5	4Y.Lisans, 1 Doktora
2001	1	Yüksek Lisans	2012	3	1Y.Lisans, 2 Doktora
2002	1	Yüksek Lisans	2013	3	2Y.Lisans 1 Doktora
2003	3	2 Y. Lisans, 1 Doktora	2014	7	5 Y. Lisans 2 Doktora
2004	2	2 Yüksek Lisans	2015	9	7 Y. Lisans 2 Doktora
2005	2	2 Yüksek Lisans	2016	8	8 Yüksek Lisans
2006	5	3 Y. Lisans 2 Doktora	2017	6	5Y.Lisans 1 Doktora
2007	3	3 Yüksek Lisans	2018	16	13Y.Lisans 3 Doktora
2008	5	4 Y. Lisans, 1 Doktora	2019	14	13 Y. Lisans 1 Doktora
2009	4	3 Y. Lisans 1 Doktora	2020	7	7 Yüksek Lisans
2010	6	5 Y. Lisans 1 Doktora			
			F	%	
Toplam	111	Y. Lisans	92	82,88	
		Doktora	19	17,11	

2000 ve 2020 yılları arasında 88 adet yüksek lisans ve 19 adet doktora tezi yazılmıştır. Tablo 1 incelendiğinde; ekoturizm üzerine yazılan ilk tezin 2000 yılında hazırlandığı görülmektedir. 2020 yılının ilk 6 ayında yedi adet yüksek lisans tezi yazılmıştır. En fazla tez 2018 yılında yazılmış olup 3 doktora 13 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 16 tez yapılmıştır. 2019 yılında da ekoturizm üzerine 13’ü yüksek lisans, 1’i doktora olmak üzere toplamda 14 tez yazılmıştır. Bu durum zaman içerisinde ekoturizm üzerine yazılan tez sayısının arttığını, ekoturizmin giderek popülerlik kazandığını göstermektedir.

Tablo 2. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitüler	Frekans	%
Sosyal Bilimler	46	41,44
Eğitim Bilimleri	2	1,8
Fen Bilimleri	63	56,7
Toplam	111	100

Yapılan tezlerin 45’i Sosyal bilimler enstitüsünde, 2’si Eğitim bilimleri enstitüsünde ve 60’ı Fen bilimleri enstitüsünde yapılmıştır. Sonuçlar, ekoturizm konusunda en fazla tezin fen bilimleri enstitüsünde yapıldığını göstermektedir.

Tablo 3. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	F	Üniversite	F
İzmir Katip Çelebi Ün.	13	Ege Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	7	Dokuz Eylül Ün.	1
Samsun Ondokuz Mayıs	6	Aydın Adnan Menderes	1
Sütçü İmam Üniversitesi	5	Bozok Üniversitesi	1
Namık Kemal Üniversitesi	6	Tokat Gaziosmanpaşa Ün.	1
Kastamonu Üniversitesi	4	ODTÜ	1
Çanakkale Onsekiz Mart	4	Karabük Üniversitesi	1
Niğde Üniversitesi	4	Bingöl Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	4	Yıldız Teknik Üniversitesi	1
Afyon Kocatepe Ün.	4	Hacı Bektaş Veli Ün.	1
Balıkesir Üniversitesi	4	Trakya Üniversitesi	1
Karadeniz Teknik Ün.	3	Eskişehir Osman Gazi	1
Selçuk Üniversitesi	3	Gümüşhane Üniversitesi	1
Düzce Üniversitesi	3	Bartın Üniversitesi	2
Necmettin Erbakan Ün.	4	Mersin Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	3	Artvin Çoruh Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	3	İstanbul Teknik Ün.	1
Süleyman Demirel Ün.	4	Ankara Üniversitesi	1
Van Yüzüncü Yıl Ün.	2	Mustafa Kemal Ün.	1
Muğla Sıtkı Kocaman Ün	2	Yaşar Üniversitesi	1
Zonguldak Karaelmas Ün.	1	Atılım Üniversitesi	1

Tablo 3'e göre 2000-2020 yılları arasında yapılan tezlerin 2'si özel üniversitelerde, 109'u devlet üniversitelerinde yapılmıştır. Üniversite bazında tezler incelendiğinde en fazla tez 13 tez ile "İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde yapılmıştır. Bu sayının fazla olmasının nedeni İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde "Ekoturizm Ana Bilim Dalı "yüksek lisans programının bulunmasıdır. Tez sayısında özellikle 2016 yılından sonra artış gözlenmiştir.

Tablo 4. Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Tezin Yapıldığı Ana Bilim Dalı	F	Tezin Yapıldığı Ana Bilim Dalı	F
Peyzaj Mimarlığı ABD	22	İktisat ABD	2
Turizm İşletmeciliği ABD	14	Sürdürülebilir Tarım ve Tabii Bitki Kaynakları ABD	1
Ekoturizm ABD	12	Sosyal Çevre Bilimleri ABD	1
Coğrafya ABD	9	Şehir ve Bölge Planlama ABD	1
Orman Mühendisliği ABD	8	Toprak Bilimi ve Bitki Beslenmesi	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD	7	Çevre Bilimleri ABD	1
İşletme ABD	7	Tarımsal Yapılar ve Sulama ABD	1
Tarım Ekonomisi ABD	7	Kıyı Bölgesi Yönetimi ABD	1
İlköğretim ABD	3	Bölge Planlama ABD	1
Ormanlık ve Orman Mühendisliği ABD	3	Biyomühendislik ABD	1
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Öğretimi ABD	2	Harita Mühendisliği ABD	1
Çevre Mühendisliği ABD	2	Türk Halk Bilimi ABD	1
Kamu Yönetimi ABD	2		

2000-2020 yılları arasında yapılan tezler ana bilim dalı açısından incelendiğinde 25 farklı ana bilim dalında “ekoturizm” konulu yüksek lisans ve doktora tezi yapıldığı görülmektedir. Tablo 4’e göre ekoturizm konulu yapılan tezlerin 22’si “Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı”nda yapılmıştır. Bu alanı 14 tez ile “Turizm İşletmeciliği” ve 12 tez ile “Ekoturizm” alanı takip etmektedir.

Tablo 5. Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler ve Araştırmaya konu olan bölgeler

Üniversite Adı	Çalışma Sahası	Üniversite Adı	Çalışma Sahası
Dokuz Eylül Ü. (İzmir)	Balıkesir – Edremit	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir - Nazarköy
Trakya Ü. (Edirne)	Edirne – Keşan	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir Kemalpaşa
K. Teknik Ü. (Trabzon)	Trabzon	İzmir Katip Çelebi Ü.	Doğa Okulları
Akdeniz Ü. (Antalya)	Antalya – Köprülü Kanyon	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir Buca - Kaynaklar
N. Kemal Ü. (Tekirdağ)	Yıldız Dağları	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir - Urla
Ankara Ü.	Bolu - Göynük	Muğla Sıtkı Koçman Ü.	Aydın – Bafa Gölü
S. Üniversitesi (Konya)	Konya - Karapınar	Y. Teknik ü. (İstanbul)	Van
Mustafa Kemal Ü.(Hatay)	Kaçkar Dağları – D.Karadeniz	K.Maraş Sütçü İmam Ü.	K.Maraş- Onikişubat
Dokuz Eylül Ü. (İzmir)	İzmir	Karabük Ü.	Üniversite Çalışanları
Niğde Ü.	Türkiye Ekoturizm	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir - Dikili
Niğde Ü.	Niğde – Çiftlik	Atılım Ü.(Ankara)	Kıbrısık, Seven
Niğde Ü.	Niğde - Ulukışla	N. Erbakan Ü. (Konya)	Konya
Afyon Kocatepe Ü.	Türkiye tatil çiftlikleri	Kastamonu Ü.	Ş. Şerife Tabiat Parkı
Ankara Ü.	Bolu – Mudurnu	Kastamonu Ü.	Küre Dağları
Afyon Kocatepe Ü.	Afyon – Akdağ T. Parkı	İzmir Katip Çelebi Ü.	Isparta – Y.bademli
Atatürk Ü. (Erzurum)	Erzurum – Uzundere	A. Adnan Menderes Ü.	Ekoturizm Faaliyetleri
Namık Kemal Ü.(Tekirdağ)	Tekirdağ – Uçmak Dere	Ç. Onsekiz Mart Ü.	Çanakkale - Bigalı
S. Demirel Ü. (Isparta)	Isparta Yöresi	İzmir Katip Çelebi Ü.	Konya - Akşehir
Niğde Üniversitesi	Kayseri - Yahyalı	Eskişehir Osmangazi Ü.	Trabzon

Tablo 5. Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler ve Araştırmaya konu olan bölgeler (Devamı)

Üniversite Adı	Çalışma Sahası	Üniversite Adı	Çalışma Sahası
Mersin Üniversitesi	Ekoturizm	Düzce Ü.	Bartın
Dokuz Eylül Ü. (İzmir)	Karadağ	Balıkesir Ü.	D. Karadeniz Bölgesi
Namık Kemal Ü.(Tekirdağ)	Saros Körfezi	Atatürk Ü. (Erzurum)	Artvin
K. Teknik Ü. (Trabzon)	Artvin – Orman Köyleri	Gümüşhane Ü.	Gümüşhane-Kürtün
Artvin Çoruh Ü.	Artvin – Camili Havzası	Balıkesir Ü.	Ekoturizm
K. Teknik Ü.(Trabzon)	Trabzon – Uzun göl	Muğla Sıtkı Koçman Ü.	Muğla
İstanbul Ü.	Kazdağı Ulusal Parkı	Bartın Ü.	Karabük - Eskipazar
Selçuk Ü.	Hatay – Samandağı	Akdeniz Ü.(Antalya)	Antalya - Gebiz
İstanbul Teknik Ü.	Kırklareli – İğneada	O. Mayıs Ü. (Samsun)	Rize – Fırtına Deresi
Afyon Kocatepe Ü.	Afyonkarahisar – Sandıklı	K.maraş Sütçü İmam Ü.	Kayseri
Namık Kemal Ü.(Tekirdağ)	Kırklareli - İğneada	Tokat Gaziosmanpaşa Ü.	Tokat Evleri
Düzce Ü.	Uğursuyu, Aksu Havzası	Bingöl Ü.	Duhok City - Irak
Atatürk Ü.(Erzurum)	Erzurum – Oltu,Olur	Dokuz Eylül Ü. (İzmir)	Muğla - Datça
Balıkesir Ü.	Doğu Karadeniz	Van Yüzüncü Yıl Ü.	Batı Akdeniz
Balıkesir Ü.	Trabzon	İzmir Katip Çelebi Ü.	Muğla
ODTÜ (Ankara)	Doğu Karadeniz Bölgesi	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir - Çiçekli
Onsekiz Mart Ü.	Aksaray – İhlara Vadisi	N. Hacı Bektaş Veli Ü.	Nevşehir
Selçuk Ü. (Konya)	Muğla Yöresi	İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir - urla
İstanbul Ü.	Orman Kaynakları	Kastamonu Ü.	Küre Dağları
Atatürk ü. (Erzurum)	Erzurum – Oltu	K.Maraş Sütçü İmam Ü.	Perşembe Yaylası
N. Erbakan Ü. (Konya)	Konya Ekoturizm Rotası	N.Erbakan Ü. (Konya)	Göksu Deltası
Onsekiz Mart Ü.	İzmir – Selçuk	Gazi Ü.i (Ankara)	Ekoturizm
Düzce Ü.	Uğursuyu, Aksu	Ankara Ü.	Göksu Deltası
Yüzüncü Yıl Ü.(Van)	Hakkari	K.Maraş Sütçü İmam Ü.	Kahramanmaraş
Namık Kemal Ü.(Tekirdağ)	Trakya Bölgesi	Gazi Ü. (Ankara)	Köprülü Kanyon
İstanbul Ü.	Türkiye Orman Kaynakları	Zonguldak Karaelmas Ü.	Bartın
Kastamonu Ü.	Kastamonu	Ege Üniversitesi (İzmir)	Dilek Yarımadası
O.mayıs Ü.(Samsun)	Sinop - Ayançık	Atatürk Ü. (Erzurum)	Yusufeli ve çevresi
İstanbul Ü.	Organik Ekoturizm Çiftlikleri	Atatürk Ü.(Erzurum)	Uzungöl
Gazi Ü. (Ankara)	Somut Olmayan Kültürel Miras	İzmir Katip Çelebi Ü.	K.paşa Mahmutdağı
Bozok Ü.i (Yozgat)	Nevşehir – Kapadokya	Afyon Kocatepe Ü.	Zamantı Çayı
K.Maraş Sütçü İmam Ü.	Kuzey Irak – Duhok Bölgesi	Ondokuz Mayıs Ü.	Aksaray –İhlara Vadisi
Onsekiz Mart Ü.	Balıkesir - Edremit	N. Erbakan Ü.	Hatay
İzmir Katip Çelebi Ü.	İzmir – Karaburun	Bartın Ü.	Isparta - Kuyucak
S. Demirel Ü. (Isparta)	Gaziantep - Runkale	Süleyman Demirel Ü.	Artvin - Arhavi
Yaşar Üniversitesi (İzmir)	Ekoturizm	T. Namık Kemal Ü.	Kırklareli - Kofcaz
S. Demirel Ü. (Isparta)	Isparta – Gölcük Tabiat Parkı		

Tablo 5’de tezlerin yazıldığı üniversiteler ve araştırmaya konu olan sahalara yer almaktadır. Yapılan tezlerin çalışma sahaları incelendiğinde genellikle tezlerin yapıldığı üniversitelerin çevre bölgeleri üzerine odaklandığı görülmektedir. Bazı tezlerin çalışma sahaları ise tezi yazan yüksek lisans veya doktora öğrencisinin yaşadığı bölgedir.

Tablo 6. Ekoturizm Olanakları ve Ekoturizm Potansiyeli Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Gülsün Yaşar	Kahramanmaraş ilinde ekoturizm olanaklarının incelenmiş ve potansiyel alanlar belirlenmiştir.
Burak Amaç	Bartın'ın ekoturizm olanakları incelenmiştir.
Aydın Çevirgen	Ekoturizm sürdürülebilir turizm kapsamında incelenmiş ve Edremit Yöresi için bir model önerilmiştir.
Burçin Sapçı	Edirne'nin Keşan ilçesi Kuzey-Orta Saroz Bölgesinde ekoturizm ve agro turizm incelenmiştir..
Çağdaş İnan	Yıldız (Istranca) Dağları ve çevresindeki floradan sürdürülebilir kırsal kalkınma ve ekoturizm amacıyla yararlanılması incelenmiştir.
Besen Pekçetinöz	İzmir Kuş Cennetinin kuş gözlemciliği potansiyeli.
Gamze Yalçın	Çiftlik ilçesinin (Niğde) ekoturizm potansiyeli.
Süleyman Hilmi Şahin	Ulukışla ilçesinin (Niğde) ekoturizm potansiyeli.
Tuba Orhan	Uzun Dere ilçesinin ekoturizm potansiyeli.
Sevgi Dönmez	Akdağ Tabiat Parkı'nda ekoturizm.
Ozan Nayir	Isparta'daki korunan alanlarında ekoturizm talebinin belirlenmesi.
Doğan Kart	Yahyalı ilçesinin ekoturizm potansiyeli ve çevre sorunları incelenmiştir.
Suad Dizdareviç	Karadağ'ın ekoturizm potansiyeli.
Nursel Çekmez	Kuzey Saroz Bölgesinin ekonomik kalkınmasında ekoturizmin katkıları
Ahmet Akkiprik	Hatay'ın Samandağı ilçesinin ekoturizme yönelik peyzaj potansiyelinin saptanması.
Sara Demir	İğneada'nın ekoturizm potansiyeli.
Melek Yavuz	Afyonkarahisar Sandıklı İlçesi Akdağ Tabiat Parkının ekoturizm potansiyeli.
Gülay Çakır	İğneada ve çevresinde ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi ve kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesi.
Pınar Gültekin	Düzce Uğursuyu ve Aksu Havzaları ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi ve peyzaj yönetimi.
Ferit Arslan	Selçuk İlçesi (İzmir) sulak alanlarındaki insan çevre etkileşimi ve ekoturizm potansiyeli.
Kuttusi Zorlu	Aksaray - Ihlara Vadisinde ekoturizm.
Özlem Tekin	Turist ürün çeşitlendirmesi kapsamında Konya'nın ekoturizm rotası.
Salih Kaygusuz	Oltu ilçesinin (Erzurum) ekoturizm açısından incelenmesi
Serkan Kamacı	Hakkari'nin ekoturizm potansiyeli.
Çağdaş İnan	Trakya Bölgesinde kırsal kooperatiflerin katılımı ile ekoturizmi geliştirme olanakları.
Yasemin Kasar	Rumkale Arkeolojik Sit Alanı ve çevresinin ekoturizm potansiyelinin peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilmesi.
Atilla Gökdemir	Gölcük Tabiat Parkı (Isparta) ve çevresinin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi
Salih Taşdemir	İzmir Karaburun'da sürdürülebilir ekoturizm uygulamaları ve çevre yönetim stratejileri
Seren Akbaş	Kemalpaşa Mahmutdağı özelinde Türkiye'de karayolu ulaşımına kapalı mekânlarda bisiklet turizmi güzergâh standartlarının belirlenmesi
Erdal Çetinkaya	Kemalpaşa Mahmutdağı özelinde Türkiye'de Karayoluna ulaşımına kapalı mekanlarda doğa yürüyüşü güzergah standartlarının belirlenmesi
Helin Aslıhan Haznedar	Nazarköy'de ekoturizm ve ekogirişimcilik potansiyelinin belirlenmesi
Selim Güngör	Buca'nın ekoturizm potansiyeli.
Bilge Ersoy	Urla Bademler Köyü'nün ekoturizm potansiyeli.

Tablo 6. Ekoturizm Olanakları ve Ekoturizm Potansiyeli Üzerine Yapılmış Tezler (Devamı)

Yazar Adı	Konusu
Bilge Ersoy	Urla Bademler Köyü'nün ekoturizm potansiyeli.
Veli Ekim	Bafa Gölü Tabiat parkı ve çevresinin ekoturizm potansiyeli ve çevre sorunları.
Ümit Barış Bayhan	Kahramanmaraş Onikişubat İlçesi dağlık bölgelerinin ekoturizm potansiyeli.
Şadiye Şahbaz	Dikili'nin ekoturizm potansiyelinin sürdürülebilir turizm kapsamında incelenmesi.
Oktay Ünal	Konya'nın yeryüzü şekillerinin ekoturizm açısından incelenmesi
Hüseyin Akpınar	Şehit Şerife Tabiat Parkının ekoturizm potansiyelinin peyzaj yönetimi ve planlama açısından değerlendirilmesi
Ayşe Tatkan	Isparta'nın Yenişarbademli ilçesi ekoturizm potansiyeli.
Meltem Ermiş	Akşehir'in ekoturizm potansiyeli.
Çağlar Kıvanç Kaymaz	Artvin'in ekoturizm potansiyeli ve sürdürülebilir yönetimi.
Ayşen Gönül Ekşioğlu	Gümüşhane Kürtün'ün ekoturizm potansiyeli.
Muammer Berik	Bolu'nun Dörtdivan, Kıbrısık ve Seben ilçeleri ekoturizm potansiyeli.
Seda Özlem Yaman	Eskipazar (Karabük) ekoturizm potansiyeli.
Emel Korkmaz	Datça'da ekoturizm alanındaki gelişmelerden Glamphangin uygulanabilirliği
Mustafa Samet Sevinç	İzmir Çiçekli Köyü ekoturizm potansiyeli.
Gizem Badoğlu	Fırtına Deresi (Rize) Havzasında ekoturizm.
Aşkın Akçin	Aybastı Perşembe Yaylası ve ormanlarında yaban hayatı ve ekoturizm potansiyeli.
Sencer Alınoğlu	Artvin'in Arhavi İlçesinin ekoturizm potansiyeli.
Ahmet Çalışkan	Hatay'ın ekoturizm potansiyeli.ve yerel halkın ekoturizm algısı.
Duygun Baştanlar	Ekoturizmin Göksu deltası örneğinde İrdelenmesi.
Emrah Yalçınalp	Trabzon'da yayla turizminin ekoturizm kapsamında incelenmesi.
Cansu Çorba	Muğla'da kuş gözlemciliğinin ekoturizm açısından incelenmesi.
A. Nüket Kılıç Benzer	Bolu-Göynük ve yakın çevresinin ekoturizm kaynakları
Ahmet Tuğrul Polat	Karapınar ilçesi ve çevresi peyzaj özelliklerinin ekoturizm açısından incelenmesi
Merve Bekiroğlu	Uçmak Dere'nin (Tekirdağ) ekoturizm açısından incelenmesi
Emrah Yalçınalp	Uzun Göl Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin ekoturizm açısından incelenmesi
Elif Akpınar Külekçi	Oltu ve Olur (Erzurum) ilçelerinin ekoturizm açısından incelenmesi
Nejla Saltık	Çanakkale Kara Menders Vadisi Araplar Boğazının ekoturizm açısından incelenmesi
Süleyman Hilmi Şahin	Zamantı Çayı Havzası ekoturizm kaynaklarının sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi.
Mutlu Kaya	Ayancık ve çevresinin ekoturizm açısından incelenmesi
Burak Yılmaz	Bartın ilinin ekoturizm açısından incelenmesi
Engin Kabataş	Kırklareli Kofçaz ilçesi ekoturizm potansiyeli.

Tablo 7. Ekoturizmde Çiftlikler, Orman Köyleri ve Orman Kaynakları Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Hatice Yılmaz	Ekoturizm ürünü olarak tatil çiftlikleri
Nail Hoşcan	Bolu ili, Mudurnu ilçesi orman köylerinde doğal ve kültürel kaynakların ekoturizm etkinliklerinde kullanılması
Gizem Şahin	Orman kaynaklarının ekoturizm amaçlı kullanımı.
Saide Ahmedova	Türkiye'de organik ekoturizm çiftlikleri

Tablo 8. Korunan Alanlarda Ekoturizmin Geliştirilmesi Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Aysel Esengil	Köprülü Kanyon'da ekoturizm uygulanması.
Ayşe Nur Sarıkaya	Dilek yarımadası - Büyük Menderes deltası Milli Parkı'nda ekoturizm
Hüsniye Akıllı	Antalya Köprülü Kanyon Milli Parkı'nda ekoturizm sosyo-kültürel, ekonomik, yönetsel ve çevresel etkileri
Halil Murat Akın	Kaçkar Dağları Milli Parkı'nda ekoturizmin sürdürülebilir gelişimi
Bilge Akgün	Kazdağı Ulusal Parkı (Balıkesir) ve yakın çevresinde ekoturizm modeli
İlçin Özge Çalışkan	Küre Dağları Milli Parkında kadınların ekoturizm faaliyetlerine ilişkin sosyo-ekonomik analizleri
Kaan Meydan	Kastamonu ili Küre Dağları Milli Parkında ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi
Ferruh Fatih Albayrak	Camili Biyosfer Rezervinde ekoturizm gelişmesi
H. Gonca Kaynak Altıngözgün	Gebiz Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesinde ekoturizm ve golf turizmi
Sude Gül Yel	Göksu Deltası Özel Çevre Koruma Bölgesinde ekoturizme açılacak alanların belirlenmesi

Tablo 9. Doğal Peyzaj Alanlarında Ekoturizm Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Pınar Gültekin	Uğursuyu ve Aksu Havzalarında peyzaj planlama ve ekoturizm odaklı kırsal kalkınma.
Zelal Tanlı Keserci	Van'da doğal ve kültürel peyzajın korunmasına yönelik ekoturizm odaklı peyzaj planlama
Gökhan Sayın	Kayseri'de ekoturizm ve görsel peyzaj kalitesi

Tablo 10. Ekoturizm Paydaşları Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Hilal Surat	Yusufeli ve çevresinde ekoturizm planlamasında katılımcı yaklaşımla etkinlik seçimi.
Sedat Taş	Trabzon'u ziyaret eden yerli turistlerin ekoturizmi değerlendirmeleri
Nuray Tetik	Doğu Karadeniz turist rehberlerinin ekoturizm alanındaki yeterlilikleri
M. Alpaslan Kasalak	Muğla'daki ekoturizm girişimcilerinin inavasyona yatkınlığının belirlenmesi.
Suzan Çelik	Kastamonu'daki potansiyel ekoturizm alanlarının kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi.
Selman Temiz	Kapadokya Bölgesinin ekoturizm potansiyelinin yerli turistler tarafından değerlendirilmesi.
Melike Kavak	Edremit Körfezi yerel halkının ekoturizme yönelik algıları
Hami Ünlü	Trabzon'da otel yöneticilerinin ekoturizme yönelik görüşleri
Özge Demirbulat	Doğu Karadeniz'de Ekoturizme katılan yerli turistlerin destinasyon hizmet kalitesi algıları
Hatice Oktay	Ekoturizmin turistin amaçları açısından incelenmesi
Hasene Nur Eğribaş	Nevşehir'de ekoturizmin geliştirilmesine yönelik yerel paydaşların görüşleri.
Eray Turpcu	Uzungöl'ü ziyaret eden yabancı turistlerin memnuniyeti ve destinasyon sadakati algısı
Saadet Dinçer Sert	Turizmin çevresel etkileri
Bekir Gündüz	Üniversite çalışanlarının ekoturizm algısı

Tablo 11. Ekoturizmin Ekonomik Boyutları Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
Ayfer Erkan Bindaş	Çanakkale'nin Bigalı köyün kırsal kalkınmada kadın girişimciliği ve ekoturizmin gelişmesi
Sevgi Kaplan	Doğu Karadeniz'de sürdürülebilir kalkınmada topluma dayalı ekoturizm
Şule Altan	Türkiye'de ekoturizmin ekonomiye katkıları.
İnci Zeynep Aydın	Artin - Camili Biyosfer Rezerv Alanında ekoturizmin orman köylerinin kalkınmaları üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri
Susan E. Bekecheng	Sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında ekoturizm.
Onur Yıldız	Ekoturizmin sürdürülebilir kalkınma kapsamında Muğla'ya ekonomik etkisi
Yeliz Tarhan	Isparta ili Kuyucak Köyünde lavanta tarımı ve ekoturizmin kırsal kalkınma ilişkisi
Avşin Ayhan Kaya	Batı Akdeniz'de ekoturizm uygulamalarında kadının rolü.

Tablo 12. Çalışma Sahası Yurt Dışı Olan Ekoturizm Üzerine Yapılmış Tezler

Yazar Adı	Konusu
M. H. Abdullah Abdullah	Kuzey Irak Duhok Bölgesinde uzaktan algılama ve CBS teknikleri ile ekoturizm planlaması
H. M. Salih Hamid	Zawita ve Atrosh Belediyesi (Duhok City, Irak) CBS kullanarak ekoturizm için su kaynaklarının tanımlanması

Tablo 13. Kültürel Miras Üzerine Yapılmış Ekoturizm Tezler

Yazar Adı	Konusu
Emir Sait Demir	Somut olmayan kültürel mirasın ekoturizm açısından değerlendirilmesi.
Tayfur Ünal	Tokat evlerinin ekoturizme kazandırılmasında yerel halkın tutumları

Tablo 14. Doğa Okulları Üzerine Yapılmış Ekoturizm Tezler

Yazar Adı	Konusu
Mehmet Koyuer	Doğa okulları kapsamında pilot okul önerisi.
Engin Mutlu	Urla yöresinde doğa okullarının ekoturizm açısından önemi

Tablo 6 ile Tablo 14 arasındaki tablolarda yapılan tezler konuları itibarıyla gösterilmektedir.. Tezler incelendiğinde; tüm tezlerde temel amacın çalışma sahasının ekoturizm olanaklarını ortaya çıkarmak, bölgeyi tanıtmak ve bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmak olduğu görülmektedir..

SONUÇ

2000-2020 yılları arasında ekoturizm üzerine yazılan YÖKTEZ'de kayıtlı 111 yüksek lisans ve doktora tezinin nitel bir analizinin yapıldığı araştırmada; ekoturizmin lisansüstü tezlerde 2000'li yıllardan başlayarak ele alınmaya başlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte ilgili literatür ekoturizm kavramının 2000'den önceki yıllarda makale çalışmalarında konu edildiğini göstermektedir. Araştırmada; son 20 yıl içerisinde ekoturizmi konu alan lisansüstü tezlerin tezin türü bakımından ağırlıklı olarak (92 Yüksek lisans-19 Doktora) yüksek lisans tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen 111 tez içerisinde 7 yüksek lisans ile 2 doktora tezinin erişime kapalı olduğu görülmektedir

Ekoturizm ile ilgili olarak en fazla tez 2018 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Bunun en önemli nedeni üniversitelerin ekoturizm ana bilim dalında lisans üstü program açmış olmaları ve ekoturizmin giderek popüler olan önemli bir disiplin haline gelmesi olabilir. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde Ekoturizm Ana Bilim Dalı ve Necmettin Erbakan ve Giresun Üniversitelerinde

Ekoturizm Rehberliği Ana Bilim Dalının açılması ve ilk mezunlarını 2018-2019 yıllarında vermeleri tez sayısındaki artışı açıklamaktadır. Benzer şekilde bu konuda en fazla tez İzmir Katip Çelebi Üniversitesi’nde yapılmıştır.

Tezler ağırlıklı olarak fen bilimleri enstitülülerinde yapılmıştır. Özellikle 2018 yılından sonra mezun vermeye başlayan Peyzaj Mimarlığı Bölümünde yapılan tezler bu sayıyı arttırmıştır. Ekoturizm üzerine yazılan tezler 25 farklı ana bilim dalında hazırlanmıştır. Bu bilim dallarının ilk üç sırasını peyzaj mimarlığı, ekoturizm ve turizm işletmeciliği oluşturmaktadır. Yapılan tezlerin neredeyse tamamı Türkiye sınırları içerisinde bir alanı bir bölgeyi ele alırken sadece 3 tez Türkiye sınırları dışındaki bir alanın ekoturizmini incelemiştir.

Tezler saha seçimi açısından incelendiğinde; bu çalışmaların ya üniversitelerin bulunduğu il sınırları ve çevre illerde yapıldığı ya da tezi yazan öğrencinin memleketinde bir saha seçtiği sonucuna varılmıştır. Genellikle çalışma sahaları ağırlıklı olarak turizm açısından gelişmemiş veya küçük yerleşim yerleridir. İl bazı çalışmalar çok nadir olup daha çok ilçe veya havza çalışmaları üzerine odaklanılmıştır.

Tezlerde temel amaç bir yörenin ya da bölgenin ekoturizm potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte; son yıllarda saha kapsamı açısından genişleme ve çeşitlilik gözlenmektedir. Bununla birlikte; ilgili yazında ekoturizmin eğitimi perspektifinden herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. 2018 yılında Karabük Üniversitesi’nde yapılmış “Üniversite çalışanlarının Ekoturizm Algısı” konulu bir yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Son yılların turizm sektöründe yükselen alanı olan ekoturizmin eğitimi ve öğrencilerin ekoturizm eğitimine yönelik algılarının belirlendiği bir çalışmanın yapılması ülkemizdeki üniversitelerdeki ekoturizm dersi alan öğrencilerin tutumlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlerin ekoturizm algılarının belirlendiği tezlerin yapılması da yerel yönetimlerin ekoturizmin geliştirilmesi ile ilgili düşüncelerinin ortaya konulması bakımından yerinde olur.

Benzer şekilde yurt dışında son yıllarda önemle üzerinde durulan ekoköyler üzerine de herhangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. Türkiye’de de ekoköyler üzerine yapılacak olan lisansüstü çalışmaların arttırılması eko-köylerin kurulması, ekoturist sayısının arttırılması ve ekoturizm pazarının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda yeni yapılacak tezlerde ekoturizm odaklı farklı konulara ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2016). Ekoturizm Alanlarının Değerlendirilmesi ve Ekoturizmin Uygulanabilirliğinin Araştırılması (Gaziantep Örneği), *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6 (2): 25-31
- Ankaya, F., Yazıcı K., Balık G., Aslan B. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(2): 69-72
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akşit, S. (2007). Doğal ortam duyarlılığı açısından sürdürülebilir turizm. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Ankaya, F, Yazıcı, K., Balık, G., Aslan, B.G. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 1(2): 69-72
- Avcıkurt, C. (2007). *Turizm sosyolojisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bulgan, G., Akşap, Y. (2018). Bir Ekoturizm Destinasyonu Olarak Kasnak Meşesi Tabiat ve Koruma Alanının Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*.
- Çeken, H. (2014). *Turizm Ekonomisi*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Çoruh, S. (1979). *Turizm Ekonomisi*. Güven Matbaası, Ankara.

- Deviren, N.V. ve Yıldız, O. (2017). Ekoturizm Girişimciliğinin Toplum Temelli Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Muğla Karabağlar Yaylası Örneği, III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi, Fethiye, Muğla, ss. 623- 634
- Eşitti, B., Özdemir, C. (2020). Güvenli Turizm Sertifikasyon Programının Kriz Yönetimi ve Sürdürülebilirlik Açılarında Ele Alınması, *Journal of Humanities and Tourism Research*, (Özel Sayı 5): 76-89
- Ekim, Ç.C. (2019). 'Alternatif Bir Ekoturizm Faaliyeti Olarak Kuş Gözlem Turizmi Açısından Muğla İli İncelemesi' Yüksek Lisans Tezi , İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
- Gonca, H. (2019). Gebiz Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesinde Ekoturizm ve Golf Turizmine Uygun Alanların Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, ,Antalya.
- Kuter, N, Ünal, H.E. (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik, ve Sosyo-Kültürel Etkileri, *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*.
- Ulu, E.A. (2010). Türkiye'de turizm sektörünün ekonomik etkileri ve Avrupa birliği sürecinde turizm politikalarına alternatif yaklaşımlar, Yüksek lisans tezi, Marmara üniversitesi İstanbul,
- Özgüç, N. (1994). *Turizm Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özkanç, N. ve Özay, E. (2019). Göçmen Kuşları Tehdit Eden Faktörler. *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences*, 2(1): 77-89
- UNWTO (2008). Understanding Tourism file online (Erişim; 05.06.2020)
- <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryenrev.pdf> (Erişim; 10.06.2020)
- <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (Erişim; 10.06.2020)
- <https://www.ktb.gov.tr/> (Erişim; 13.06.2020)
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim; 10.04.2020)
- <http://www.world-tourism.org> (Erişim; 28.05.2020)